

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ІШКІ ІСТЕР МИНИСТРЛІГІ**

**МАҚАН ЕСБОЛАТОВ атындағы
АЛМАТЫ АКАДЕМИЯСЫ**

ЕРКЕНОВ ОҚУЛАРЫ

халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары
(29 ақпан 2024ж.)

ЕРКЕНОВСКИЕ ЧТЕНИЯ

материалы международной научно-практической конференции
(29 февраля 2024г.).

Алматы
2024

УДК 34
ББК 67
Е68

Жауапты редактор:

Ж.Р.Дильбарханова – Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы бастығының м.у.а., з.ғ.д., қауымдастырылған профессор (доцент), полиция полковнигі

Редакция алқасы:

Б.Б. Сарсенбаева (з.ғ.к.), Ғ.Б. Чукумов (PhD), Б.Ока (з.ғ.м.),
Д.Р. Дюсембаева (з.ғ.м.), М.К. Сырлыбаев (з.ғ.м.), Е.Е. Рақым (з.ғ.м.),

Е68 Еркенов оқулары: халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары (29 ақпан 2024ж.) = Еркеновские чтения: материалы международной научно-практической конференции (29 февраля 2024г.). – Алматы: Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының ҒЗжРБЖҰБ, 2024. – 308 б. – қазақша, орысша.

ISBN 978-601-360-121-2

Жинаққа бүгінгі күнде өзекті мәселелердің бірі болып табылатын қылмыстық-процессуалдық құқық, криминалистика және сот сараптамасының проблемаларына арналған сырттай нысанда өткен халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияның материалдары енгізілді. Бұл материалдар ғалымдар мен практиктер арасында пікір алмасуға мүмкіндік береді.

Жинақ құқық қорғау органдарының ғылыми және тәжірибелік қызметкерлеріне, ҚР ІІМ жоғарғы оқу орындарының, басқа да заң оқу орындарының оқытушыларына, курсанттарына және басқа да оқырман қауымға арналған.

В сборник включены материалы международной научно-практической конференции, которая проходила в заочной форме, Основной целью конференции выступала необходимость обсуждения проблемных вопросов в сфере применения уголовного и уголовно-процессуального законодательств, криминалистики и судебной экспертизы. Эти материалы позволяют обмениваться мнениями между учеными и практиками.

Сборник предназначен для научных и практических работников правоохранительных органов, ученых, преподавателей, курсантов высших учебных заведений МВД РК, студентов юридических учебных заведений и а также широкого круга читателей.

*Жинақтағы материалдар автордың редакциясымен берілді.
Материалы, публикуемые в сборнике, даны в авторской редакции.*

УДК 34
ББК 67

ISBN 978-601-360-121-2

© Қазақстан Республикасы
ІІМ М. Есболатов атындағы
Алматы академиясы 2024

**«Еркенов оқулары» атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының
БАҒДАРЛАМАСЫ**

Күні	2024 жылдың 29 ақпаны
Өткізілетін күні	Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы
Нысаны	Аралас (Offline и Online с использованием интернет-платформы ZOOM)
Басталуы	10.00 сағ. (Астана уақыты бойынша) 07.00 сағ. (Мәскеу уақыты бойынша)
10.15 – 11.45	Пленарлық отырыс
12.15 – 12.30	ҮЗІЛІС
12.30 – 14.15	Конференция жұмысы
13.30 – 13.40	ҮЗІЛІС
13.40 – 16.00	Конференция жұмысы
16.00 – 16.30	Конференция жұмысын қорытындылау және аяқталуы
Баяндама уақыты	5-7 минутқа дейін

ПРОГРАММА

международной научно-практической конференции «Еркеновские чтения»

Дата проведения	29 февраля 2024 года
Место проведения	Алматинская академия МВД Республики Казахстан им. Макана Есбулатова
Формат	Комбинированный (Offline и Online с использованием интернет-платформы ZOOM)
Начало	В 10.00 ч. (по времени г. Астана) 07.00 ч. (по времени г. Москва)
10.15 – 11.45	Пленарное заседание
12.15 – 12.30	ПЕРЕРЫВ
12.30 – 14.15	Работа конференции
13.30 – 13.40	ПЕРЕРЫВ
13.40 – 16.00	Работа конференции
16.00 – 16.30	Подведение итогов и завершение работы конференции
Время доклада	5-7 минут

09.00 – 10.00	КОНФЕРЕНЦИЯҒА ҚАТЫСУШЫЛАРДЫ ТІРКЕУ РЕГИСТРАЦИЯ УЧАСТНИКОВ КОНФЕРЕНЦИИ
10.00 – 10.05	КОНФЕРЕНЦИЯ ЖҰМЫСЫНЫҢ АШЫЛУЫ ОТКРЫТИЕ РАБОТЫ КОНФЕРЕНЦИИ
МОДЕРАТОР	
10.00 – 10.05	САРСЕНБАЕВА БОТАГОЗ БУЛАТОВНА <i>Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының қылмыстық процесс және криминалистика кафедрасының бастығы, з.ғ.к., полиция майоры</i> САРСЕНБАЕВА БОТАГОЗ БУЛАТОВНА <i>Начальник кафедры уголовного процесса и криминалистики Алматинской академии МВД РК им. М. Есбулатова, к.ю.н., майор полиции</i>

ҚҰТТЫҚТАУ СӨЗ / ПРИВЕТСТВЕННОЕ СЛОВО

10.05 – 10.10 	БИМОЛДАНОВ ЕРЖАН МАЛАЕВИЧ <i>Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы бастығының орынбасары, з.ғ.к., қауымдастырылған профессор (доцент), полиция полковнигі</i> БИМОЛДАНОВ ЕРЖАН МАЛАЕВИЧ <i>Заместитель начальника Алматинской академии МВД РК им. М. Есбулатова, к.ю.н. ассоциированный профессор (доцент) полковник полиции</i>
10.10 – 10.15	РУСТЕМОВА ГАУХАР РУСТЕМБЕКОВНА <i>Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының құқық қорғау қызметі басқармасы кафедрасының профессоры з.ғ.д., профессор</i> РУСТЕМОВА ГАУХАР РУСТЕМБЕКОВНА <i>Профессор кафедры управления правоохранительной деятельности Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова д.ю.н., профессор</i>
10.15 – 10.20	ШПЕКБАЕВ АЛИК ЖАТКАМБАЕВИЧ <i>Сыбайлас жемқорлыққа қарсы ұлттық желінің президиум төрағасы, з.ғ.к.</i> ШПЕКБАЕВ АЛИК ЖАТКАМБАЕВИЧ <i>Председатель президиума Антикоррупционной национальной сети, к.ю.н.</i>
БАЯНДАМАЛАР / ДОКЛАДЫ	
10.15 – 10.22	АЛИБЕКОВ БОТИР СУЛТАНБЕКОВИЧ <i>Өзбекстан Республикасы ІІМ Академиясының криминалистикалық сараптама кафедрасының аға оқытушысы подполковник</i> КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОЕ ПРОФИЛИРОВАНИЕ АЛИБЕКОВ БОТИР СУЛТАНБЕКОВИЧ <i>Старший преподаватель кафедры криминалистических экспертиз Академии МВД Республики Узбекистан подполковник</i>
10.22 – 10.29	ЗУЛФУКОРОВ АБДУВАХОБ АБДУМАЛЛИК УГЛИ <i>Өзбекстан Республикасы Ішкі Істер Министрлігі Академиясының криминалистикалық сараптама кафедрасының аға оқытушысы, з.ғ.к.,</i> УСИЛЕНИЕ БОРЬБЫ С ПРЕСТУПЛЕНИЯМИ – ТРЕБОВАНИЕ ВРЕМЕНИ ЗУЛФУКОРОВ АБДУВАХОБ АБДУМАЛЛИК УГЛИ <i>Старший преподаватель кафедры криминалистических экспертиз Академии Министерства Внутренних Дел Республики Узбекистан, к.ю.н.</i>
10.29 – 10.36	СИДОРЕНКО ОЛЬГА ВИКТОРОВНА <i>Ресей ІІМ Волгоград академиясының сараптамалық-криминалистикалық қызмет оқу-ғылыми кешенінің сараптамалық-криминалистикалық қызмет негіздері кафедрасы бастығының орынбасары, з.ғ.к.</i> МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ ПРОВЕДЕНИЯ ЭКСПЕРТНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ РУКОПИСЕЙ, ВЫПОЛНЕННЫХ БУКВАМИ ЛАТИНИЗИРОВАННОЙ КОНСТРУКЦИИ

	СИДОРЕНКО ОЛЬГА ВИКТОРОВНА Заместитель начальника кафедры основ экспертно-криминалистической деятельности учебно-научного комплекса экспертно-криминалистической деятельности Волгоградской академии МВД России, к.ю.н.
10.36 – 10.43	УСМАНОВА ШАХНОЗА ФАРУХТДИНОВНА Өзбекстан Республикасы Иікі Істер Министрлігі Академиясының криминалистикалық сараптама кафедрасының аға оқытушысы, мед.з.к. ПРИЧИНЫ НАРУШЕНИЯ ЗАКОНА МОЛОДЫМИ ЛЮДЬМИ УСМАНОВА ШАХНОЗА ФАРУХТДИНОВНА Старший преподаватель кафедры криминалистических экспертиз Академии Министерства Внутренних Дел Республики Узбекистан, к.мед.н.
10.43 – 10.50	ЛАКБАЕВ КАНАТ САМЕТОВИЧ Қазтұтынуодағы Қарағанды университетінің ғылыми-зерттеу институтының бас ғылыми қызметкері, з.ғ.д., профессор О МЕТОДИКЕ РАССЛЕДОВАНИЯ НАРУШЕНИЙ ПРАВИЛ БЕЗОПАСНОСТИ ПРИ СТРОИТЕЛЬСТВЕ И ЭКСПЛУАТАЦИИ ПЛОТИН ЛАКБАЕВ КАНАТ САМЕТОВИЧ Главный научный сотрудник научно-исследовательского института Карагандинского университета Казпотребсоюза, д.ю.н., профессор
10.50 – 10.57	САРСЕНБАЕВА БОТАГОЗ БУЛАТОВНА ҚР ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы қылмыстық процесс және криминалистика кафедрасының бастығы полиция майоры ИМИТАЦИОННО -ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЕ ИГРЫ КАК ЭЛЕМЕНТ ПРАКТИКООРИЕНТИРОВАННОГО ПОДХОДА В ОБУЧЕНИИ КРИМИНАЛИСТИКЕ В ВЕДОМСТВЕННЫХ ВУЗАХ МВД САРСЕНБАЕВА БОТАГОЗ БУЛАТОВНА Начальник кафедры уголовного процесса и криминалистики Алматинской академии МВД РК им. М. Есбулатова майор полиции
10.57 – 11.04	ШАЛКАРОВА ИРИНА АЛЕКСАНДРОВНА Заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор (доцент) К ВОПРОСУ ОБ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОМ ОБЕСПЕЧЕНИИ ВЫЯВЛЕНИЯ, ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ И ПРЕСЕЧЕНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ ШАЛКАРОВА ИРИНА АЛЕКСАНДРОВНА Кандидат юридических наук, ассоциированный профессор (доцент)
11.04 – 11.11	БАЙСЕЙТОВА ӘЛИЯТЕМІРХАНҚЫЗЫ ҚР ІІМ М.Е. Есболатов ат. Алматы академиясының жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің бастығы, з.ғ.д., қауымдастырылған профессор (доцент), полиция полковнигі ИНЫЕ МЕРЫ УГОЛОВНО-ПРАВОВОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ В ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН БАЙСЕЙТОВА АЛИЯТЕМИРХАНОВНА Начальник факультета послевузовского образования Алматинской

	<i>академии МВД РК им. М.Е. Есбулатова, д.ю.н., ассоциированный профессор (доцент), полковник полиции</i>
11.11 – 11.18	САХАНОВА НЕЛЛИ ТАЛАПОВНА <i>Қазақстан Республикасы Ішкі Істер Министрлігі М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының қылмыстық құқық, қылмыстық процесс және криминалистика кафедрасының бастығы полиция полковнигі</i> ЕСІРТКІГЕ ҚАРСЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫҢ КРИМИНОЛОГИЯЛЫҚ СИПАТТАМАСЫ САХАНОВА НЕЛЛИ ТАЛАПОВНА <i>Начальник кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики Актюбинского юридического института им. М. Букенбаева Министерства внутренних дел Республики Казахстан полковник полиции</i>
11.18 – 11.25	НҰРЫШ ЗИНА ЗИНЕЛҚЫЗЫ <i>Қазақстан Республикасы ІІМ М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының қылмыстық құқық, қылмыстық процесс және криминалистика кафедрасының доценті, з.ғ.м., полиция подполковнигі</i> ІШКІ ІСТЕР ОРГАНДАРЫНЫҢ ӘЙЕЛДЕР МЕН КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАРҒА ҚАТЫСТЫ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫҢ АЛДЫН АЛУ МЕН ЖОЛЫН КЕСУДЕГІ ҚЫЛМЫСТЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ НҰРЫШ ЗИНА ЗИНЕЛҚЫЗЫ <i>Доцент кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики Актюбинского юридического института им. М. Букенбаева МВД Республики Казахстан, м.ю.н., подполковник полиции</i>
11.25 – 11.32	САНИЯЗОВА ЕРКЕМАЙ КАЗБЕКОВНА <i>Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университетінің аға оқытушысы, заңтану магистрі</i> КИБЕРҚЫЛМЫСТАРДЫ ТЕРГЕУДЕГІ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕР САНИЯЗОВА ЕРКЕМАЙ КАЗБЕКОВНА <i>Старший преподаватель Кызылординского университета им. Коркыт Ата, магистр юриспруденции</i>
11.32 – 11.39	ТОҚПАНБЕТОВА ГҮЛШАТ НЫГМЕТОВНА <i>Қазақстан Республикасы Ішкі Істер министрлігі М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының ҚҚҚПжК кафедрасының аға оқытушысы полиция майоры</i> АЗАПТАУ ҚЫЛМЫСЫНЫҢ КРИМИНОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ ТОҚПАНБЕТОВА ГҮЛШАТ НЫГМЕТОВНА <i>Старший преподаватель кафедры УПиК Актюбинского юридического института им. М. Букенбаева Министерства внутренних дел Республики Казахстан майор полиции</i>
11.39 – 11.46	КУБАЕВ РУСЛАН САБЫРХАНОВИЧ <i>Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы Академиясының қылмыстық процесс және криминалистика кафедрасының аға оқытушысы, з.ғ.м., полиция подполковнигі</i>

	ВОЗМОЖНОСТИ КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОЙ ГАБИТОСКОПИИ ПРИ РЕАЛИЗАЦИИ МЕР ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ СОВРЕМЕННОЙ КИБЕРПРЕСТУПНОСТИ КУБАЕВ РУСЛАН САБЫРХАНОВИЧ <i>Старший преподаватель кафедры уголовного процесса и криминалистики Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбұлатова, м.ю.н., подполковник полиции</i>
11.46 – 11.53	ЕРКЕНОВ БОЛАТ ДОСЖАНОВИЧ <i>ҚР ИМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының 1 курс докторанты</i> ИНСТИТУТ ПАРАЛЛЕЛЬНЫХ ФИНАНСОВЫХ РАССЛЕДОВАНИЙ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОВД ЕРКЕНОВ БОЛАТ ДОСЖАНОВИЧ <i>Докторант 1 курса Алматинской академии МВД им. М. Есбұлатова</i>
11.53 – 12.00	РАҚЫМ ЕРКЕБҰЛАН ЕРІАНҰЛЫ <i>Қазақстан Республикасы ИМ М. Есболатов ат. Алматы академиясы қылмыстық процесс және криминалистика кафедрасының оқытушысы полиция майоры</i> КРИМИНАЛИСТИКАЛЫҚ СӘЙКЕСТЕНДІРУДЕГІ САНДЫҚ БЕЙНЕЖАЗБАЛАР РАҚЫМ ЕРКЕБҰЛАН ЕРІАНҰЛЫ <i>Преподаватель кафедры уголовного процесса и криминалистики Алматинской академии МВД РК им. М. Есбұлатова, майор полиции</i>
12.00 – 12.07	ОМИРОВА МАНСУРА САГИДУЛЛАЕВНА <i>Қазақстан Республикасы ИМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы ғылыми-зерттеу институтының ПО қызметін криминалистикалық қамтамасыз етудің проблемаларын зерттеу орталығының ғылыми қызметкері, Ұлттық қауіпсіздік және әскери іс магистрі полиция капитаны</i> КӨЛІК ҚҰРАЛДАРЫНЫҢ ІЗДЕРІН АНЫҚТАУ ЖӘНЕ АЛУ КЕЗІНДЕ ҚОЛДАНЫЛАТЫН ТЕХНИКАЛЫҚ-КРИМИНАЛИСТИКАЛЫҚ ҚҰРАЛДАР ОМИРОВА МАНСУРА САГИДУЛЛАЕВНА <i>Научный сотрудник Центра исследования проблем криминалистического обеспечения деятельности ОВД научно-исследовательского института Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова, магистр национальной безопасности и военного дела капитан полиции</i>
12.07 – 12.15	АБИТАЕВ ЖАРАС ТАЛҒАТУЛЫ <i>Қазақстан Республикасы ИМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының әскери және арнайы-тактикалық даярлық кафедрасының аға оқытушысы полиция капитаны</i> ФИЗИОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПОВЕДЕНИЯ И ДРЕССИРОВКИ СОБАК АБИТАЕВ ЖАРАС ТАЛҒАТУЛЫ <i>Старший преподаватель кафедры военной и специально-тактической подготовки Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбұлатова капитан полиции</i>

ҮЗІЛІС/ПЕРЕРЫВ (12:15 - 12:30)	
12.30 – 12.35	ОРАЗАЛИН БАУЫРЖАН ТУРЕХАНҰЛЫ <i>Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасы жанындағы құқық қорғау органдары Академиясының докторанты полиция полковнигі</i> ҚЫЛМЫСТЫҚ-АТҚАРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ҚАУІПСІЗДІГІ ТӨМЕН МЕКЕМЕСІНДЕ ЖАЗАСЫН ӨТЕУДЕН ЖАЛТАРУҒА БАЙЛАНЫСТЫ БАСТАПҚЫ ЖЕДЕЛ ІЗДЕСТІРУ ІС-ШАРАЛАРЫ КЕЗІНДЕ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ ТИІМДІЛІГІ ОРАЗАЛИН БАУЫРЖАН ТУРЕХАНОВИЧ <i>Докторант Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан полковник полиции</i>
12.35 – 12.40	КЕНЕСОВ РАХМЕТОЛЛА ЖАНАБЫЛОВИЧ <i>ҚР ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды Академиясының магистранты полиция аға лейтенанты</i> ЗИЯННЫҢ ОРНЫН ТОЛТЫРУ БАРЫСЫНДАҒЫ МҮЛІККЕ ТЫЙЫМ САЛУДЫҢ ПРОЦЕССУАЛДЫҚ ЖАҒДАЙЫ КЕНЕСОВ РАХМЕТОЛЛА ЖАНАБЫЛОВИЧ <i>Магистрант Карагандинской Академии МВД РК им. Б. Бейсенова старший лейтенант полиции</i>
12.40 – 12.45	ТУЛЕУМУХАМБЕТОВ АЗАМАТ БИТИМБАЕВИЧ <i>Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатова атындағы Алматы академиясының I курс докторанты</i> МЕЖВЕДОМСТВЕННОЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ В СФЕРЕ ИНФОРМАЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ: ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫЙ АСПЕКТ ТУЛЕУМУХАМБЕТОВ АЗАМАТ БИТИМБАЕВИЧ <i>Докторант I курса Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова</i>
12.45 – 12.50	АМАНОВА ДИАНА ТУРАНОВНА <i>Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің I курс докторанты полиция майоры</i> ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНЫЕ МЕРЫ, НАПРАВЛЕННЫЕ НА ВЫЯВЛЕНИЕ И РАСКРЫТИЕ КРАЖ И УГОНОВ АВТОМОБИЛЕЙ АМАНОВА ДИАНА ТУРАНОВНА <i>Докторант I курса факультета послевузовского образования Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова майор полиции</i>
12.50 – 12.55	БАТЫМБЕТОВ АЗАМАТ РАКЫМБЕРДИЕВИЧ <i>Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының әскери және тактикалық-арнайы даярлық кафедрасының доценті полиция подполковнигі</i> ПРИЧИНЫ ПРЕСТУПНЫХ ПОСЯГАТЕЛЬСТВ ПСИХИЧЕСКИ БОЛЬНЫХ ЛИЦ БАТЫМБЕТОВ АЗАМАТ РАКЫМБЕРДИЕВИЧ <i>Доцент кафедры военной и тактико-специальной подготовки Алма-</i>

	тинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбұлатова подполковник полиции
12.55 – 13.00	СЕЙТАКОВА БОТАКОЗ МАКОШОВНА Қазақстан Республикасы ИМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің I курс докторанты полиция подполковнигі ПЕРСПЕКТИВЫ ПРОЕКТНОГО УПРАВЛЕНИЯ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ СЕЙТАКОВА БОТАКОЗ МАКОШОВНА Докторант I курса факультета послевузовского образования Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбұлатова подполковник полиции
13.00 – 13.05	САРБАСОВ АЛИХАН ЕРЖАНОВИЧ ҚР ИМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының I курс докторанты ЦИФРОВЫЕ ПРЕСТУПЛЕНИЯ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ САРБАСОВ АЛИХАН ЕРЖАНОВИЧ Докторант I курса Алматинской академии МВД им. М. Есбұлатова
13.05 – 13.10	МУШЕКЕНОВ МЕДЕТ МОЛДАКАСИМОВИЧ ҚР ИМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының 3 курс докторанты ЖОЛ-КӨЛІК ОҚИҒАЛАРЫНЫҢ АЛДЫН АЛУ ЖӨНІНДЕГІ ҚЫЗМЕТТІҢ ӘКІМШІЛІК-ҚҰҚЫҚТЫҚ НЕГІЗДЕРІ МУШЕКЕНОВ МЕДЕТ МОЛДАКАСИМОВИЧ Докторант 3 курса Алматинской академии МВД им. М. Есбұлатова
13.10 – 13.15	НУРАКЫНОВ ЖАНДОС ҚР ИМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының 3 курс докторанты ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ КИБЕРҚЫЛМЫСПЕН КҮРЕС МӘСЕЛЕЛЕРІ НУРАКЫНОВ ЖАНДОС Докторант 3 курса Алматинской академии МВД им. М. Есбұлатова
13.15 – 13.20	ТІЛЕУЛЕСОВ БЕКСҰЛТАН БАҚЫТҰЛЫ Қазақстан Республикасы ИМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының әскери және тактикалық-арнайы даярлық кафедрасының оқытушысы полицияның аға лейтенанты НЕРВНЫЕ ЦЕНТРЫ, ИХ СВОЙСТВА И ФУНКЦИИ ТІЛЕУЛЕСОВ БЕКСҰЛТАН БАҚЫТҰЛЫ Преподаватель кафедры военной и тактико-специальной подготовки Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбұлатова старший лейтенант полиции
13.20 – 13.25	ТУЛЕБАЕВА ДИНАРА ТҮРГИНБАЕВНА ҚР ИМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының ғылыми- зерттеу институтының аға ғылыми қызметкері полиция подполковнигі НЕКОТОРЫЕ МЕХАНИЗМЫ ВОССТАНОВЛЕНИЯ НАРУШЕННЫХ ПРАВ ГРАЖДАН В УГОЛОВНОМ

	СУДОПРОИЗВОДСТВЕ ТУЛЕБАЕВА ДИНАРА ТУРГИНБАЕВНА, <i>Старший научный сотрудник научно-исследовательского института Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова подполковник полиции</i>
13.25 – 13.30	БАТЫРХАН ТЕМИРЛАН АРМАНҰЛЫ <i>М. Есболатов атындағы Қазақстан Республикасы ІІМ Алматы академиясының қылмыстық процесс және криминалистика кафедрасы кабинетінің бастығы полиция лейтенанты</i> ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕСТІ ЦИФРЛАНДЫРУ: ҚОЛДАНУДЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ПРАКТИКАСЫ БАТЫРХАН ТЕМИРЛАН АРМАНОВИЧ <i>Начальник кабинета кафедры уголовного процесса и криминалистики Алматинской академии им. М. Есбулатова МВД Республики Казахстан лейтенант полиции</i>
ҮЗІЛІС/ ПЕРЕРЫВ (13:30 – 13:40)	
13.40 – 13.45	ШАМШИЕВА ИНДИРА СЕРИКОВНА <i>Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатова атындағы Алматы академиясының 2 курс докторанты</i> ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ БЫТОВОМУ НАСИЛИЮ: НАЦИОНАЛЬНЫЙ И ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ШАМШИЕВА ИНДИРА СЕРИКОВНА <i>Докторант 2 курса Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова</i>
13.45 – 13.50	АУБАКИРОВА АСЕЛ ОРЫНБАСАРОВНА <i>Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының әскери және арнайы-тактикалық даярлық кафедрасының аға оқытушысы полиция подполковнигі</i> АТЫС ДАЙЫНДЫҚ САБАҚТАРЫН ӨТКІЗУ ӘДІСТЕМЕСІН ЖЕТІЛДІРУ АУБАКИРОВА АСЕЛ ОРЫНБАСАРОВНА <i>Старший преподаватель кафедры военной и тактико-специальной подготовки Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова подполковник полиции</i>
13.50 – 13.55	АЙТБАЕВА АҚДАНА ШЕКТІБАЙҚЫЗЫ <i>Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің бейіндік магистратурасының магистранты полиция аға лейтенанты</i> ЖОҒАРЫ АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР САЛАСЫНДАҒЫ ҚЫЛМЫСТАР ЖӨНІНДЕГІ ІСТЕР БОЙЫНША ТЕРГЕУ ІС-ӘРЕКЕТТЕРІН ЖҮРГІЗУ ТАКТИКАСЫ АЙТБАЕВА АҚДАНА ШЕКТІБАЙҚЫЗЫ <i>Магистрант профильной магистратуры факультета послевузовского образования Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова старший лейтенант полиции</i>
13.55 – 14.00	СЕЙТАКОВА БОТАКОЗ МАКОШОВНА

	<i>Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің 1 курс докторанты полиция подполковнигі</i> НА ПУТИ К СОВЕРШЕНСТВОВАНИЮ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИЩЕННОСТИ СОТРУДНИКОВ ОВД ЧЕРЕЗ ФОРМИРОВАНИЕ ИНСТИТУТА ПРОФСОЮЗА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН СЕЙТАКОВА БОТАКОЗ МАКОШОВНА <i>Докторант 1 курса факультета послевузовского образования Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова подполковник полиции</i>
14.00 – 14.05	АБЕЙБЕК АЛИНУРА МАРАТҚЫЗЫ <i>Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің 2-курс магистранты, әділет аға лейтенанты</i> ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫ ЖӨНІНДЕГІ УӘКІЛ ИНСТИТУТЫ АБЕЙБЕК АЛИНУРА МАРАТҚЫЗЫ <i>Магистрант 2 курса факультета послевузовского образования Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова, старший лейтенант юстиции</i>
14.05 – 14.10	ШӘКЕРҚАН НАЗЫМ МАМЫРҚЫЗЫ <i>Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің 1 курс магистранты полиция капитаны</i> ПОИСК БЕЗ ВЕСТИ ПРОПАВШИХ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ СИСТЕМЫ OSINT ШАКЕРҚАН НАЗЫМ МАМЫРҚЫЗЫ <i>Магистрант 1 курса факультета послевузовского образования Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова капитан полиции</i>
14.10 – 14.15	ДАУЛБАЕВА СВЕТЛАНА МУХТАРОВНА <i>Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы, жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультеті магистранты, полиция капитаны</i> ИНТЕРНЕТ ЖҮЙЕСІН ПАЙДАЛАНЫП ЖАСАЛҒАН ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫ ТЕРГЕУ ӘДІСТЕРІ ДАУЛБАЕВА СВЕТЛАНА МУХТАРОВНА <i>Магистрант факультета послевузовского образования Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова капитан полиции</i>
14.15 – 14.20	ГАЯЗОВА АЛЬФИЯ ЕРМЕКОВНА <i>Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің 1 курс магистранты полиция лейтенанты</i> ПЕРСПЕКТИВЫ ЦИФРОВОГО ПРЕОБРАЗОВАНИЯ ГАЯЗОВА АЛЬФИЯ ЕРМЕКОВНА

	<i>Магистрант I курса факультета послевузовского образования Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбұлатова лейтенант полиция</i>
14.20 – 14.25	САБАНОВА АННА СЕРГЕЕВНА <i>Қазақстан Республикасы ИМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің I курс магистранты полиция лейтенанты</i> DIGITALIZATION IN THE POLICE ACTIVITY OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN: CONTEMPORARY SITUATION AND FUTURE PROSPECTS САБАНОВА АННА СЕРГЕЕВНА <i>Магистрант I курса факультета послевузовского образования Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбұлатова лейтенант полиция</i>
14.25 – 14.30	КАНСЕЙТОВ ЕРЖАН ДАУЛЕТҰЛЫ <i>Қазақстан Республикасы ИМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының әскери және тактикалық-арнайы даярлық кафедрасының оқытушысы полиция капитаны</i> ОСНОВА ОГНЕВОЙ ПОДГОТОВКИ КАНСЕЙТОВ ЕРЖАН ДАУЛЕТҰЛЫ <i>Преподаватель кафедры военной и тактико-специальной подготовки Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбұлатова капитан полиция</i>
14.30 – 14.35	АБДУГАППАРОВ ДУЛАТБЕК ЖАЛГАСБЕКОВИЧ <i>Қазақстан Республикасы ИМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің I курс магистранты полиция майоры</i> СОВРЕМЕННЫЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА ПРИМЕНЕНИЯ АБДУГАППАРОВ ДУЛАТБЕК ЖАЛГАСБЕКОВИЧ <i>Магистрант I курса факультета послевузовского образования Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбұлатова майор полиция</i>
14.35 – 14.40	МҰРАТОВА НАЗЕРКЕ МҰРАТҚЫЗЫ <i>Қазақстан Республикасы ИМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің Докторантурасының I-курс докторанты ұлттық қауіпсіздік және әскери іс магистрі, полиция майоры</i> ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕССУАЛДЫҚ КОДЕКСІ БОЙЫНША «МАМАННЫҢ» ҚҰЗІРЕТТІЛІГІ МҰРАТОВА НАЗЕРКЕ МҰРАТҚЫЗЫ <i>Докторант I курса докторант докторант I курса факультета послевузовского образования Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбұлатова магистр национальной безопасности и военного дела, майор полиция</i>
14.40 – 14.45	АБИТАЕВ ЖАРАС ТАЛГАТУЛЫ <i>Қазақстан Республикасы ИМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының әскери және тактикалық-арнайы даярлық</i>

	кафедрасының аға оқытушысы полиция капитаны ОРГАНИЗАЦИЯ ОБУЧЕНИЯ СОТРУДНИКОВ СВОДНЫХ ОТРЯДОВ ПОЛИЦИИ, ПРИВЛЕКАЕМЫХ ДЛЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ КРУПНОМАСШТАБНЫХ МАССОВЫХ МЕРОПРИЯТИЙ В РЕГИОНАХ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН АБИТАЕВ ЖАРАС ТАЛГАТУЛЫ Старший преподаватель кафедры военной и тактико-специальной подготовки Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбұлатова капитан полиции
14.45 – 14.50	ҚАЛҚАНБАЙ ӘЛБИ ҚАЙРАТҰЛЫ Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы ғылыми педагогикалық магистратураның магистранты полиция капитаны ЖӘБІРЛЕНУШІМЕН ТАТУЛАСУ, ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАУАПТЫЛЫҚТАН БОСАТУДЫҢ НЕГІЗДЕРІНІҢ БІРІ РЕТІНДЕ ҚАЛҚАНБАЙ ӘЛБИ ҚАЙРАТҰЛЫ Магистрант научно-педагогической магистратуры Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбұлатова капитан полиции
14.50 – 14.55	ҚЫРЫҚБАЙ ЕРСҰЛТАН БАУРЖАНҰЛЫ Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы ғылыми педагогикалық магистратураның магистранты полиция капитаны ЦИФРЛЫҚ АҚПАРАТТАРДЫ ЗАТТАЙ ДӘЛЕЛДЕМЕЛЕРДЕН ЖӘНЕ ӨЗГЕ ДЕ ҚҰЖАТТАРДАН АЖЫРАТУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ ҚЫРЫҚБАЙ ЕРСҰЛТАН БАУРЖАНҰЛЫ Магистрант научно-педагогической магистратуры Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбұлатова капитан полиции
14.55 – 15.00	КЕРИМБЕКОВА ҰЛДАНА МҰХТАРҚЫЗЫ Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы жоғары оқу орнынан кейінгі факультетінің ғылыми-педагогикалық бағыттағы І курс магистранты әділет майоры ЦИФРЛАНДЫРУ ТРАНСФОРМАЦИЯ ЖАҒДАЙЫНДА ҚОҒАМНАН ОҚШАУЛАУМЕН БАЙЛАНЫСТЫ ЕМЕС ЖАЗАЛАРДЫ АТҚАРУ ТӘРТІБІ КЕРИМБЕКОВА ҰЛДАНА МҰХТАРҚЫЗЫ Магистрант І курса научно-педагогического направления послевузовского факультета Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбұлатова майор юстиции
15.00 – 15.05	МАХИМОВ НУРБАҚЫТ ЕСЕНАЛИЕВИЧ Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы, жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультеті магистранты полиция майоры ЗИЯТКЕРЛІК МЕНШІК САЛАСЫНДА ЖАСАЛҒАН ҚЫЛМЫСТАРДЫҢ СЕБЕПТІК КЕШЕНІ МАХИМОВ НУРБАҚЫТ ЕСЕНАЛИЕВИЧ

	<i>Магистрант факультета послевузовского образования, Алматинская академия МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова майор полиции</i>
15.05 – 15.10	АБДАХМЕТОВ АРМАН ТАСБУЛАТОВИЧ <i>Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының әскери және тактикалық-арнайы даярлық кафедрасы бастығының орынбасары полиция подполковнигі</i> АНАЛИТИЧЕСКАЯ И СИНТЕТИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ НЕРВНОЙ СИСТЕМЫ АБДАХМЕТОВ АРМАН ТАСБУЛАТОВИЧ <i>Заместитель начальника кафедры военной и тактико-специальной подготовки Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова подполковник полиции</i>
15.10 – 15.15	САРСЕНБАЕВ ЕРІАН БАТЫРБАЕВИЧ <i>Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы, жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультеті магистранты, полиция майоры</i> ҰЙЫМДАСҚАН ҚЫЛМЫСТАРДЫҢ АЛДЫН АЛУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ САРСЕНБАЕВ ЕРІАН БАТЫРБАЕВИЧ <i>Магистрант факультета послевузовского образования Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова майор полиции</i>
15.15 – 15.20	МУСИНА ВЕНЕРА ЕРБОЛАТОВНА <i>Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің бейіндік магистратурасының магистранты полиция аға лейтенанты</i> ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУДЕ ҰСТАЗДЫҢ КӘСІБИ ҚҰЗІРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ МУСИНА ВЕНЕРА ЕРБОЛАТОВНА <i>Магистрант факультета послевузовского образования Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова, старший лейтенант полиции</i>
15.20 – 15.25	БЕКМҰХАМЕТ САНЖАР САЙРАНҰЛЫ <i>Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы ғылыми педагогикалық магистратураның магистранты полиция аға лейтенанты</i> ИНТЕРНЕТТІҢ АҚПАРАТТЫҚ-КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ЖЕЛІСІН ПАЙДАЛАНА ОТЫРЫП ЖАСАЛҒАН ЕСІРТКІ ҚҰРАЛДАРЫНЫҢ ЗАҢСЫЗ АЙНАЛЫМЫ САЛАСЫНДАҒЫ ҚЫЛМЫСТАРДЫ АНЫҚТАУ, АШУ ЖӘНЕ ТЕРГЕУ ЕРЕКШЕЛІКТЕР БЕКМҰХАМЕТ САНЖАР САЙРАНҰЛЫ <i>Магистрант факультета послевузовского образования Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова старший лейтенант полиции</i>
15.25 – 15.30	АМАНКЕЛДИЕВ АЗАТ АРМАНҰЛЫ <i>Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы ғылыми педагогикалық магистратураның магистранты</i>

	<i>полиция аға лейтенанты</i> ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫ АНЫҚТАУ, АЛДЫН АЛУ ЖӘНЕ ЖОЛЫН КЕСУ КЕЗІНДЕГІ ЖЕДЕЛ-ІЗДЕСТІРУ ҚЫЗМЕТІН ЖОСПАРЛАУДЫҢ РОЛІ МЕН МАҢЫЗЫ АМАНКЕЛДИЕВ АЗАТ АРМАНҰЛЫ <i>Магистрант факультета послевузовского образования Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбұлатова старший лейтенант полиции</i>
15.30 – 15.35	ЖАҒАЛОВ ЖАСҰЛАН ТҰҢҒЫШБАЙҰЛЫ <i>Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының әскери және арнайы тактикалық даярлық аға оқытушысы полиция майоры</i> ОСНОВНЫЕ И ПРЕОБЛАДАЮЩИЕ РЕАКЦИИ ПОВЕДЕНИЯ У СОБАК ЖАҒАЛОВ ЖАСҰЛАН ТҰҢҒЫШБАЙҰЛЫ <i>Старший преподаватель кафедры военной и тактико-специальной подготовки Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбұлатова, майор полиции</i>
15.35 – 15.40	КАСЫМБЕКОВ ЕРАСЫЛ ЖАСТАЛАПҰЛЫ <i>Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің бейіндік магистратурасының магистранты, полиция аға лейтенанты</i> ПО ҚЫЗМЕТІНДЕ АҚПАРАТТЫҚ КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУДЫҢ МАҢЫЗЫ КАСЫМБЕКОВ ЕРАСЫЛ ЖАСТАЛАПҰЛЫ <i>Магистрант профильной магистратуры факультета послевузовского образования Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбұлатова, старший лейтенант полиции</i>
15.40 – 15.45	АСАНБАЕВ ЕРМҰХАММЕД БЕГАЛЫҰЛЫ <i>Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының әскери және арнайы тактикалық даярлық аға оқытушысы полиция подполковнигі</i> МЕТОДИКА И ТЕХНИКА ДРЕССИРОВКИ СОБАК АСАНБАЕВ ЕРМҰХАММЕД БЕГАЛЫҰЛЫ <i>Старший преподаватель кафедры военной и тактико-специальной подготовки Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбұлатова, подполковник полиции</i>
15.45 – 15.50	ОСПАНИЯНОВ БЕРІК СЕРІКБАЙҰЛЫ <i>Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы ғылыми педагогикалық магистратураның магистранты полиция капитаны</i> ЖЕДЕЛ-ІЗДЕСТІРУ ҚЫЗМЕТІНДЕГІ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАР МЕН ҚЫЛМЫСТАРДЫҢ АЛДЫН АЛУ НЕМЕСЕ ЖЕДЕЛ-ІЗДЕСТІРУ ПРОФИЛАКТИКАСЫНЫҢ ҰҒЫМЫ ОСПАНИЯНОВ БЕРІК СЕРІКБАЙҰЛЫ <i>Магистрант научно-педагогической магистратуры Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбұлатова</i>

	<i>капитан полиция</i>
15.50 – 15.55	ОКА БАҒЖАН <i>Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы қылмыстық процесс және криминалистика кафедрасының доценті полиция подполковнигі</i> МАМАННЫҢ ТЕРГЕУ ІС-ӘРЕКЕТТЕРІН ЖҮРГІЗУГЕ ҚАТЫСУЫНЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ ОКА БАҒЖАН <i>Доцент кафедры уголовного процесса и криминалисъткт Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова подполковник полиция</i>
15.55 – 16.30	СЫРЛЫБАЕВ МАРАТ КАЙДАРОВИЧ <i>Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы қылмыстық процесс және криминалистика кафедрасының аға оқытушысы полиция подполковнигі</i> ТҰРМЫСТЫҚ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚҚА ҚАРСЫ ІС-ҚИМЫЛ: ҰЛТТЫҚ ЖӘНЕ ШЕТЕЛДІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ МЕН ТӘЖІРИБЕСІ <i>Старший преподаватель кафедры уголовного процесса и криминалисъткт Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова подполковник полиция</i>

**«ЕРКЕНОВ оқулары» атты
халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясына қатысушылардың
ТІЗІМІ**

1.	БИМОЛДАНОВ Ержан Малаевич	<i>Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы бастығының орынбасары, з.ғ.к., қауымдастырылған профессор (доцент), полиция полковнигі</i>
2.	Дильбарханова Жанат Рахимжановна	<i>Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы бастығының орынбасары, з.ғ.д., профессор, полиция полковнигі</i>
3.	РУСТЕМОВА Гаухар Рустембековна	<i>Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының құқық қорғау қызметі басқармасы кафедрасының профессоры з.ғ.д., профессор</i>
4.	ШПЕКБАЕВ Алик Жаткамбаевич	<i>Сыбайлас жемқорлыққа қарсы ұлттық желінің президиум төрағасы, з.ғ.к.</i>
5.	АЛИБЕКОВ Батыр Сұлтанбекович	<i>Өзбекстан Республикасы ІІМ Академиясының Криминалистикалық сараптама кафедрасының аға оқытушысы, ішкі істер органдарының подполковнигі</i>
6.	ЗУЛФУКОРОВ Абдувахоб Абдумаллик Угли	<i>Өзбекстан Республикасы ІІМ Академиясының криминалистикалық сараптама кафедрасының аға оқытушысы, (PhD)</i>
7.	РАХИМОВА Ширин Оллоназаровна	<i>Өзбекстан Республикасы ІІМ Академиясының криминалистикалық сараптама кафедрасының аға оқытушысы, (PhD)</i>
8.	ХУДАЙБЕРДИЕВ Шарофжон Абдуазизович	<i>Өзбекстан Республикасы ІІМ Академиясының криминалистикалық сараптама кафедрасының оқытушысы</i>
9.	АХМАДОВ Шахрухжон Шухрат угли	<i>Өзбекстан Республикасы ІІМ Академиясының криминалистикалық сараптама кафедрасының оқытушысы</i>
10.	СИДОРЕНКО Ольга Викторовна	<i>Ресей ІІМ Волгоград академиясының сараптамалық-криминалистикалық қызмет оқу-ғылыми кешенінің сараптамалық-криминалистикалық қызмет негіздері кафедрасы бастығының орынбасары, з.ғ.к.</i>
11.	УСМАНОВА Шахноза Фарухтдиновна	<i>Өзбекстан Республикасы Ішкі Істер Министрлігі Академиясының криминалистикалық сараптама кафедрасының аға оқытушысы, мед.ғ. к.</i>
12.	НУРАЛИЕВ Дильшод Абдуллаевич	<i>Өзбекстан Республикасы Ішкі Істер Министрлігі Академиясының криминалистикалық сараптама кафедрасының аға оқытушысы, м.ғ.к.</i>
13.	ЛАКБАЕВ Канат Саметович	<i>Қазтұтынуодағы Қарағанды университетінің ғылыми-зерттеу институтының бас ғылыми қызметкері, з.ғ.д., профессор</i>
14.	НУРГАЛИЕВ Бахыт Молдатъевич	<i>Қазтұтынуодағы Қарағанды университетінің ғылыми-зерттеу институтының бас ғылыми қызметкері, з.ғ.д., профессор</i>
15.	САДВАКАСОВА Адель Талгатовна	<i>Қазтұтынуодағы Қарағанды университетінің ғылыми-зерттеу институтының аға ғылыми қызметкері, доктор (PhD)</i>
16.	САРСЕНБАЕВА Ботагоз	<i>Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының Қылмыстық процесс және</i>

	Булатовна	<i>криминалистика кафедрасының бастығы, з.ғ.к., полиция майоры</i>
17.	ШАЛКАРОВА Ирина Александровна	<i>Заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор (доцент)</i>
18.	БАЙСЕЙТОВА Әлия Темірханқызы	<i>ҚР ИМ М.Е. Есболатов ат. Алматы академиясының жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің бастығы, з.ғ.д., қауымдастырылған профессор (доцент), полиция полковнигі</i>
19.	САХАНОВА Нелли Талаповна	<i>Қазақстан Республикасы Ішкі Істер Министрлігі М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының қылмыстық құқық, қылмыстық процесс және криминалистика кафедрасының бастығы полиция полковнигі</i>
20.	НҰРЫШ Зина Зинелқызы	<i>Қазақстан Республикасы ИМ М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының қылмыстық құқық, қылмыстық процесс және криминалистика кафедрасының доценті, з.ғ.м., полиция подполковнигі</i>
21.	САНИЯЗОВА Еркемай Казбековна	<i>Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университетінің аға оқытушысы, заңтану магистрі</i>
22.	ТОҚПАНБЕТОВА Гулшат Ныгметовна	<i>Қазақстан Республикасы Ішкі Істер министрлігі М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының ҚҚҚПЖК кафедрасының аға оқытушысы полиция майоры</i>
23.	КУБАЕВ Руслан Сабырханович	<i>Қазақстан Республикасы ИМ М. Есболатов атындағы Алматы Академиясының қылмыстық процесс және криминалистика кафедрасының аға оқытушысы, з.ғ.м., полиция подполковнигі</i>
24.	ЕРКЕНОВ Болат Досжанович	<i>ҚР ИМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының I курс докторанты</i>
25.	РАҚЫМ Еркебұлан Ерланұлы	<i>Қазақстан Республикасы ИМ М. Есболатов ат. Алматы академиясы қылмыстық процесс және криминалистика кафедрасының оқытушысы полиция майоры</i>
26.	ОМИРОВА Мансура Сагидуллаевна	<i>Қазақстан Республикасы ИМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы ғылыми-зерттеу институтының ПО қызметін криминалистикалық қамтамасыз етудің проблемаларын зерттеу орталығының ғылыми қызметкері, Ұлттық қауіпсіздік және әскери іс магистрі, полиция капитаны</i>
27.	АБИТАЕВ Жарас Талгатулы	<i>Қазақстан Республикасы ИМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының әскери және арнайы-тактикалық даярлық кафедрасының аға оқытушысы полиция капитаны</i>
28.	ЦОЙ Олег Романович	<i>Қазақстан Республикасы ИМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының әскери және арнайы-тактикалық даярлық кафедрасының бастығы, з.ғ.к. полиция полковнигі</i>
29.	ОРАЗАЛИН Бауыржан Туреханұлы	<i>Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасы жанындағы Құқық қорғау органдары Академиясының докторанты полиция полковнигі</i>
30.	ТҮСІП Төлеген	<i>Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасы жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының</i>

	Амантайұлы	<i>Ведомствоаралық ғылыми зерттеу институтының қылмыстық саясат және криминология мәселелерін зерттеу орталығының бас ғылыми қызметкері, аға әділет кеңесшісі</i>
31.	КЕНЕСОВ Рахметолла Жанабылович	<i>ҚР ИМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды Академиясының ЖООКББФ-нің магистранты полиция аға лейтенанты</i>
32.	ҚАЛИЕВ Асқар Қадырұлы	<i>Л.Н. Гумилёв атындағы Еуразия ұлттық университеті қылмыстық құқық пәндер кафедрасының профессоры, з.ғ.к</i>
33.	ТҮЛЕУМУХАМБЕТОВ Азамат Битимбаевич	<i>ҚР ИМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының 1 курс докторанты</i>
34.	АМАНОВА Диана Турановна	<i>ҚР ИМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының 2 курс докторанты</i>
35.	СҮЛЕЙМЕНОВ Адлет Даулетханович	<i>Қазақстан Республикасы ИМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының жедел-ізвестіру қызметі кафедрасы бастығының орынбасары, полиция подполковнигі</i>
36.	БАТЫМБЕТОВ Азамат Рақымбердиевич	<i>Қазақстан Республикасы ИМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының әскери және арнайы-тактикалық даярлық кафедрасының доценті, полиция подполковнигі</i>
37.	СЕЙТАКОВА Ботакөз Макошовна	<i>Қазақстан Республикасы ИМ Алматы академиясының докторанты, М. Есболатова, заң ғылымдарының магистрі полиция подполковнигі</i>
38.	САРБАСОВ Алихан Ержанович	<i>ҚР ИМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының 1 курс докторанты</i>
39.	МУШЕКЕНОВ Медет Молдакасимович	<i>Қазақстан Республикасы ИМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің 3 курс докторанты полиция майоры</i>
40.	НУРАКЫНОВ Жандос	<i>Қазақстан Республикасы ИМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің 3 курс докторанты полиция подполковнигі</i>
41.	ТІЛЕУЛЕСОВ Бексұлтан Бақытұлы	<i>Қазақстан Республикасы ИМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының әскери және арнайы-тактикалық даярлық кафедрасының оқытушысы, полиция лейтенанты</i>
42.	ТҮЛЕБАЕВА Динара Тургинбаевна	<i>ҚР ИМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының ғылыми-зерттеу институтының аға ғылыми қызметкері полиция подполковнигі</i>
43.	БАТЫРХАН Темірлан Арманұлы	<i>М. Есболатов атындағы Қазақстан Республикасы ИМ Алматы академиясының қылмыстық процесс және криминалистика кафедрасы кабинетінің бастығы полиция лейтенанты</i>
44.	АХЕТОВ Арстанбек Нұрымұлы	<i>М. Есболатов атындағы Қазақстан Республикасы ИМ Алматы академиясы кезекші бөлімінің инспекторы-кезеңшісі полиция лейтенанты</i>
45.	ШАМШИЕВА Индира	<i>Қазақстан Республикасы ИМ М. Есболатова атындағы Алматы академиясының 2 курс докторанты</i>

	Сериковна	
46.	АУБАКИРОВА Асел Орынбасаровна	<i>Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының әскери және тактикалық-арнайы даярлық кафедрасының аға оқытушысы полиция подполковнигі</i>
47.	АЙТБАЕВА Ақдана Шектібайқызы	<i>Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатова атындағы Алматы академиясының 1 курс магистранты</i>
48.	АБЕЙБЕК Алинура Маратқызы	<i>Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатова атындағы Алматы академиясының 2 курс магистранты</i>
49.	ШӘКЕРҚАН Назым Мамырқызы	<i>Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатова атындағы Алматы академиясының 2 курс магистранты</i>
50.	ДАУЛБАЕВА Светлана Мухтаровна	<i>Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатова атындағы Алматы академиясының 1 курс магистранты</i>
51.	ГАЯЗОВА Альфия Ермековна	<i>Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатова атындағы Алматы академиясының 1 курс магистранты</i>
52.	САБАНОВА Анна Сергеевна	<i>Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатова атындағы Алматы академиясының 1 курс магистранты</i>
53.	КАНСЕЙТОВ Ержан Даулетұлы	<i>Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының әскери және тактикалық-арнайы даярлық кафедрасының оқытушысы полиция капитаны</i>
54.	АБДУГАППАРОВ Дулатбек Жалғасбекович	<i>Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатова атындағы Алматы академиясының 1 курс магистранты</i>
55.	МҰРАТОВА Назерке Мұратқызы	<i>Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатова атындағы Алматы академиясының 1 курс докторанты</i>
56.	ҚАЛҚАНБАЙ Әліби Қайратұлы	<i>Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатова атындағы Алматы академиясының 1 курс магистранты</i>
57.	ҚЫРЫҚБАЙ Ерсұлтан Бауржанұлы	<i>Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатова атындағы Алматы академиясының 1 курс магистранты</i>
58.	КЕРИМБЕКОВА Ұлдана Мұхтарқызы	<i>Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатова атындағы Алматы академиясының 1 курс магистранты</i>
59.	МАХИМОВ Нурбақыт Есеналиевич	<i>Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатова атындағы Алматы академиясының 1 курс магистранты</i>
60.	АБДАХМЕТОВ Арман Тасбулатович	<i>Қазақстан Республикасы ІІМ Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясының әскери және тактикалық-арнайы даярлық кафедрасының бастығының орынбасары полиция подполковнигі</i>
61.	САРСЕНБАЕВ Ерлан Батырбаевич	<i>Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатова атындағы Алматы академиясының 1 курс магистранты</i>

62.	МУСИНА Венера Ерболатовна	<i>Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатова атындағы Алматы академиясының 1 курс магистранты</i>
63.	ТУРСУНОВА Тана Турсуновна	<i>Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің оқытушы-әдіскері полиция майоры</i>
64.	БЕКМҰХАМЕТ Санжар Сайранұлы	<i>Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатова атындағы Алматы академиясының 1 курс магистранты</i>
65.	АМАНКЕЛДИЕВ Азат Арманұлы	<i>Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатова атындағы Алматы академиясының 1 курс магистранты</i>
66.	ЖАҒАЛОВ Жасұлан Тұңғышбайұлы	<i>Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының әскери және тактикалық-арнайы даярлық кафедрасының аға оқытушысы полиция майоры</i>
67.	КАСЫМБЕКОВ Ерасыл Жасталапұлы	<i>Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатова атындағы Алматы академиясының магистранты</i>
68.	АСАНБАЕВ Ермұхаммед Бегалыұлы	<i>Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының әскери және тактикалық-арнайы даярлық кафедрасының аға оқытушысы полиция подполковнигі</i>
69.	ОСПАНИЯНОВ Берік Серікбайұлы	<i>Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатова атындағы Алматы академиясының 1 курс магистранты</i>
70.	ОКА Бағжан	<i>Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы қылмыстық процесс және криминалистика кафедрасының доценті полиция подполковнигі</i>
71.	ДҮЙСЕМБАЕВА Динара Рамазанқызы	<i>Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы қылмыстық процесс және криминалистика кафедрасының аға оқытушы полиция подполковнигі</i>
72.	СЫРЛЫБАЕВ Марат Кайдарович	<i>Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы қылмыстық процесс және криминалистика кафедрасының аға оқытушысы полиция подполковнигі</i>
73.	НАСЫРОВА Эльмира Михтатовна	<i>Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының ғылыми зерттеу орталығы бастығының орынбасары, философия докторы (PhD) полиция подполковнигі</i>
74.	БИЯТОВ Талгат Корганбекович	<i>Федералды мемлекеттік бюджеттік жоғары білім беру мекемесінің Қостанай филиалының заң кафедрасының доценті «Челябі мемлекеттік университеті»</i>
75.	АРАЛБАЕВ ОМАР СЕЙЛБЕКУЛЫ	<i>Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы идеологиялық және имидждік жұмыс мамандарын даярлау орталығының оқытушы-әдіскері полиция майоры</i>

СПИСОК УЧАСТНИКОВ
международной научно-практической конференции
«Еркеновские чтения»

1.	БИМОЛДАНОВ Ержан Малаевич	<i>Заместитель начальника Алматинской академии МВД РК им. М. Есбулатова, к.ю.н. ассоциированный профессор (доцент) полковник полиции</i>
2.	Дильбарханова Жанат Рахимжановна	<i>Заместитель начальника Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есболатова, д.ю.н., профессор, полковник полиции</i>
3.	РУСТЕМОВА Гаухар Рустембековна	<i>Профессор кафедры управления правоохранительной деятельности Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова д.ю.н., профессор</i>
4.	ШПЕКБАЕВ Алик Жаткамбаевич	<i>председатель президиума Антикоррупционной национальной сети, к.ю.н.</i>
5.	АЛИБЕКОВ Батыр Султанбекович	<i>Старший преподаватель кафедры криминалистической экспертизы академии МВД Республики Узбекистан, подполковник</i>
6.	ЗУЛФУКОРОВ Абдувахоб Абдумаллик Угли	<i>Старший преподаватель кафедры криминалистической экспертизы академии МВД Республики Узбекистан подполковник, (PhD)</i>
7.	РАХИМОВА Ширин Оллоназаровна	<i>Старший преподаватель кафедры криминалистической экспертизы академии МВД Республики Узбекистан, (PhD)</i>
8.	ХУДАЙБЕРДИЕВ Шарофжон Абдуазизович.	<i>Преподаватель кафедры криминалистической экспертизы академии МВД Республики Узбекистана</i>
9.	АХМАДОВ Шахрухжон Шухрат угли	<i>Преподаватель кафедры криминалистической экспертизы академии МВД Республики Узбекистан</i>
10.	СИДОРЕНКО Ольга Викторовна	<i>Заместитель начальника кафедры основ экспертно-криминалистической деятельности учебно-научного комплекса экспертно-криминалистической службы Волгоградской академии МВД России, к.ю.н.</i>
11.	УСМАНОВА Шахноза Фарухтдиновна	<i>Старший преподаватель кафедры криминалистической экспертизы Академии Министерства внутренних дел Республики Узбекистан, к.м.н.</i>
12.	НУРАЛИЕВ Дильшод Абдуллаевич	<i>Старший преподаватель кафедры криминалистической экспертизы Академии Министерства внутренних дел Республики Узбекистан, к.м.н.</i>
13.	ЛАКБАЕВ Канат Саметович	<i>Главный научный сотрудник научно-исследовательского института Карагандинского университета Казпотребсоюза, д.ю.н., профессор</i>
14.	НУРГАЛИЕВ Бахыт Молдатьяевич	<i>Главный научный сотрудник научно-исследовательского института Карагандинского университета Казпотребсоюза, д.ю.н., профессор</i>
15.	САДВАКАСОВА Адель Талгатовна	<i>Старший научный сотрудник научно-исследовательского института Карагандинского университета Казпотребсоюза, доктор (PhD)</i>
16.	САРСЕНБАЕВА Ботагоз Булатовна	<i>Начальник кафедры уголовного процесса и криминалистики Алматинской академии МВД РК им. М. Есбулатова майор полиции</i>

17.	ШАЛКАРОВА Ирина Александровна	<i>Кандидат юридических наук, ассоциированный профессор (доцент)</i>
18.	БАЙСЕЙИТОВА Алия Темирхановна	<i>Начальник факультета послевузовского образования Алматинской академии МВД РК им. М. Е. Есбулатова, д.ю.н., ассоциированный профессор (доцент), полковник полиции</i>
19.	САХАНОВА Нелли Талаповна	<i>Начальник кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики Актюбинского юридического института им. М. Букенбаева Министерства внутренних дел Республики Казахстан полковник полиции</i>
20.	НҰРЫШ Зина Зинелқызы	<i>Доцент кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан им.М. Букенбаева, магистр юридических наук, подполковник полиции</i>
21.	САНИЯЗОВА Еркемай Казбековна	<i>Старший преподаватель Кызылординского университета имени Коркыт Ата, магистр юриспруденции</i>
22.	ТОҚПАНБЕТОВА Гүлшат Ныгметовна	<i>Старший преподаватель кафедры УППиК Актюбинского юридического института имени М. Букенбаева Министерства внутренних дел Республики Казахстан майор полиции</i>
23.	КУБАЕВ Руслан Сабырханович	<i>Старший преподаватель кафедры уголовного процесса и криминалистики Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есболатова, м.ю.н., подполковник полиции</i>
24.	ЕРКЕНОВ Болат Досжанович	<i>Докторант I курса Алматинской академии МВД РК им. М. Есбулатова</i>
25.	РАҚЫМ Еркебұлан Ерланұлы	<i>Преподаватель кафедры уголовного процесса и криминалистики Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова майор полиции</i>
26.	ОМИРОВА Мансура Сагидуллаевна	<i>Научный сотрудник Центра исследования проблем криминалистического обеспечения деятельности ОВД Научно-исследовательского института Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова, магистр национальной безопасности и военного дела, капитан полиции</i>
27.	АБИТАЕВ Жарас Талгатулы	<i>Старший преподаватель кафедры военной и специально-тактической подготовки Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова капитан полиции</i>
28.	ЦОЙ Олег Романович	<i>Начальник кафедры военной и специально-тактической подготовки Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова, к.ю.н. полковник полиции</i>
29.	ОРАЗАЛИН Бауыржан Туреханұлы	<i>Докторант Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан полковник полиции</i>
30.	ТҮСІП Төлеген Амантайұлы	<i>Главный научный сотрудник, старший советник юстиции Центра изучения проблем уголовной политики и криминологии межведомственного научно-исследовательского института Академии правоохранительных органов при Генеральной</i>

		<i>прокуратуре Республики Казахстан</i>
31.	КЕНЕСОВ Рахметолла Жанабылович	<i>Магистрант Карагандинской Академии МВД РК им. Б. Бейсенова старший лейтенант полиции</i>
32.	КАЛИЕВ Асқар Қадырұлы	<i>Профессор кафедры дисциплин уголовного права Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева, к.ю.н.</i>
33.	ТУЛЕУМУХАМБЕТОВ Азамат Битимбаевич	<i>Докторант 1 курса факультета послевузовского образования Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова майор полиции</i>
34.	АМАНОВА Диана Турановна	<i>Докторант 1 курса факультета послевузовского образования Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова майор полиции</i>
35.	СУЛЕЙМЕНОВ Адлет Даулетханович	<i>Заместитель начальника кафедры оперативно-розыскной деятельности Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова подполковник полиции</i>
36.	БАТЫМБЕТОВ Азамат Рақымбердиевич	<i>Доцент кафедры военной и тактико-специальной подготовки Алматинской академии МВД Республики Казахстан им.М. Есбулатова подполковник полиции</i>
37.	СЕЙТАКОВА Ботакоз Макошовна	<i>Докторант 1 курса факультета послевузовского образования Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова подполковник полиции</i>
38.	САРБАСОВ Алихан Ержанович	<i>Докторант 1 курса факультета послевузовского образования Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова подполковник полиции</i>
39.	МУШЕКЕНОВ Медет Молдакасимович	<i>Докторант 3 курса факультета послевузовского образования Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова майор полиции</i>
40.	НУРАКЫНОВ Жандос	<i>докторант 3 курса факультета послевузовского образования Алматинской академии МВД Республики Казахстан им.М. Есбулатова подполковник полиции</i>
41.	ТІЛЕУЛЕСОВ Бексұлтан Бақытұлы	<i>Преподаватель кафедры военной и тактико-специальной подготовки Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова старший лейтенант полиции</i>
42.	ТУЛЕБАЕВА Динара Тургинбаевна	<i>Старший научный сотрудник Научно-исследовательского института Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова, подполковник полиции</i>
43.	БАТЫРХАН Темірлан Арманұлы	<i>Начальник кабинета кафедры уголовного процесса и криминалистики Алматинской академии им. М. Есбулатова МВД Республики Казахстан лейтенант полиции</i>
44.	АХЕТОВ Арстанбек Нурымулы	<i>Дежурный-инспектор дежурной части Алматинской ака- демии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова лейтенант полиции</i>
45.	ШАМШИЕВА Индира Сериковна	<i>Докторант 2 курса факультета послевузовского образования Алматинской академии МВД Республики Казахстан им.М. Есбулатова подполковник полиции</i>
46.	АУБАКИРОВА Асел Орынбасаровна	<i>Старший преподаватель кафедры военной и тактико- специальной подготовки Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова подполковник полиции</i>

47.	АЙТБАЕВА Ақдана Шектібайқызы	<i>Магистрант 1 курса Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова</i>
48.	АБЕЙБЕК Алинура Маратқызы	<i>Магистрант 2 курса Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатовой</i>
49.	ШӘКЕРҚАН Назым Мамырқызы	<i>Магистрант 2 курса Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова</i>
50.	ДАУЛБАЕВА Светлана Мухтаровна	<i>Магистрант 1 курса Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова</i>
51.	ГАЯЗОВА Альфия Ермековна	<i>Магистрант 1 курса Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова</i>
52.	САБАНОВА Анна Сергеевна	<i>Магистрант 1 курса Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова</i>
53.	КАНСЕЙТОВ Ержан Даулетұлы	<i>Преподаватель кафедры военной и тактико-специальной подготовки Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени Макана Есбулатова капитан полиции</i>
54.	АБДУГАППАРОВ Дулатбек Жалгасбекович	<i>Магистрант 1 курса Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова</i>
55.	МҰРАТОВА Назерке Мұратқызы	<i>Докторант 1 курса Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова</i>
56.	ҚАЛҚАНБАЙ Әліби Қайратұлы	<i>Магистрант 1 курса Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова</i>
57.	ҚЫРЫҚБАЙ Ерсұлтан Бауржанұлы	<i>Магистрант 1 курса Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова</i>
58.	КЕРИМБЕКОВА Ұлдана Мұхтарқызы	<i>Магистрант 1 курса Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова</i>
59.	МАХИМОВ Нурбақыт Есеналиевич	<i>Магистрант 1 курса Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова</i>
60.	АБДАХМЕТОВ Арман Тасбулатович	<i>Заместителя начальника кафедры военной и тактико-специальной подготовки Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова подполковник полиции</i>
61.	САРСЕНБАЕВ Ерлан Батырбаевич	<i>Магистрант 1 курса Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова</i>
62.	МУСИНА Венера Ерболатовна	<i>Магистрант 1 курса Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатов</i>
63.	ТУРСУНОВА Тана Турсуновна	<i>Преподаватель-методист факультета послевузовского образования Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова майор полиции</i>
64.	БЕКМҰХАМЕТ	<i>Магистрант 1 курса Алматинской академии МВД</i>

	Санжар Сайранұлы	<i>Республики Казахстан им. М. Есбулатова</i>
65.	АМАНКЕЛДИЕВ Азат Арманұлы	<i>Магистрант I курса Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова</i>
66.	ЖАҒАЛОВ Жасұлан Тұңғышбайұлы	<i>Старший преподаватель кафедры военной и тактико-специальной подготовки Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени Макана Есбулатова майор полиции</i>
67.	КАСЫМБЕКОВ Ерасыл Жасталапұлы	<i>Магистрант Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова</i>
68.	АСАНБАЕВ Ермұхаммед Бегалыұлы	<i>Старший преподаватель кафедры военной и тактико-специальной подготовки Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова подполковник полиции</i>
69.	ОСПАНИЯНОВ Берік Серікбайұлы	<i>Магистрант научно-педагогической магистратуры Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова, капитан полиции</i>
70.	ОКА Бағжан	<i>Доцент кафедры уголовного процесса и криминалистики Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова подполковник полиции</i>
71.	ДҮЙСЕМБАЕВА Динара Рамазанқызы	<i>Старший преподаватель кафедры уголовного процесса и криминалистики Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова подполковник полиции</i>
72.	СЫРЛЫБАЕВ Марат Кайдарович	<i>Старший преподаватель кафедры уголовного процесса и криминалистики Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова подполковник полиции</i>
73.	НАСЫРОВА Эльмира Михтатовна	<i>заместитель начальника научно-исследовательского центра Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова, PhD, подполковник полиции</i>
74.	БИЯТОВ Талгат Корганбекович	<i>доцент кафедры права Костанайского филиала Федерального государственного бюджетного образовательного университета высшего образования «Челябинский государственный университет» к.ю.н.</i>
75.	АРАЛБАЕВ ОМАР СЕЙЛБЕКУЛЫ	<i>преподаватель-методист Центра по подготовке специалистов по идеологической и имиджевой работе Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова</i>

**БИМОЛДАНОВ
ЕРЖАН МАЛАЕВИЧ**

*Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов
атындағы Алматы академиясы бастығының
орынбасары, з.ғ.к., қауымдастырылған
профессор (доцент), полиция полковнигі*

ҚҰТТЫҚТАУ СӨЗ

Құрметті конференция қатысушылары!

Қазақстан Республикасы ІІМ Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясының қабырғасында өтіп жатқан «Еркенов оқулары» атты Халықаралық ғылыми-практикалық конференцияға хош келдіңіздер! Аталмыш іс-шараға атсалысып, өздеріңіздің тәжірибелеріңізбен бөлісуге деген ниеттеріңіз үшін зор алғысымды білдіремін.

Бүгінде кез келген мемлекеттің дамуының маңызды көрсеткіші азаматтардың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын қорғаудың тиімділігі, сот төрелігінің қолжетімділігі мен ашықтығы болып табылатындығы сөзсіз. Қылмыстық процесті реформалау бойынша қол жеткізілген елеулі жетістіктерге қарамастан, Қазақстанда азаматтардың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын қорғау, қылмыстық қудалау мен әділ сот төрелігін жүзеге асыру сапасын арттыру мәселелері өз өзектілігін жойған емес.

Осы орайда, қылмыстарды жылдам ашу, кінәлі азаматтарды қылмыстық жауаптылыққа тарту және әділ сот талқылауын жүргізу мақсатында отандық қылмыстық сот ісін жүргізу жүйесін дамытуды қамтамасыз етуге бағытталған, сондай-ақ азаматтардың конституциялық құқықтарын қорғауды, қылмыстық іс жүргізу заңнамасын тиімді қолдануды көздейтін оңтайлы құқықтық тетіктерді әзірлеу заман талабы болып табылмақ.

«Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне құқық қорғау қызметінің процестік негіздерін жаңғырту мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» заңы ресми жарияланғаннан бері азаматтарды ұстаудың, күзетпен ұстау, кепіл, тергеу судьясының тергеу әрекеттерін санкциялауы, бұлтартпау шарасын қолданудың жаңа тәртібі мен негіздері айқындалды. Қылмыстың кейбір санаттары бойынша бұйрықтық іс жүргізу, электрондық сот ісін жүргізу жүйелері енгізіледі. Осы сияқты көптеген жаңашылдықтарға байланысты қолданыстағы Қазақстан Республикасының Қылмыстық процестік кодексіне бүгінгі күнге дейін көптеген өзгертулер енгізілген.

Сондай-ақ, заманауи технологияның дамуы адамзат өміріне көптеген мүмкіндіктер әкелумен қатар, соғұрлым түрлі сипаттағы қылмыс түрлерінің туындауына әкеп соқтырып отырғандығы баршаға аян. Осыған байланысты Академия ІТ-криминалистика мамандарын даярлауды басты бағыттарының бірі ретінде ұстануда. Осы мақсатта қара шаңырақ заман талабына сай мамандарды даярлауға бағытталған көптеген іс-шаралар жүргізуде. Атап айтқанда, Корея, Үндістан және т.б. шет мемлекеттермен өзара меморандум жасасып, халықаралық деңгейде білікті мамандардың қатысуымен түрлі тренингтер ұйымдастыруда. Тренингтер барысында бүгінгі күнде белең алып отырған қылмыстарды ашуға бағытталған түрлі ғылым салаларының жетістіктері мен жаңашылдықтары талқыланып, шетелдік әріптестерімізбен өзара тәжірибе алмасу жүйелі түрде жүзеге асырылуда.

Академия қабырғасында сондай-ақ, түрлі ғылыми-практикалық конференциялар ұйымдастырылып, бүгінгі өзекті мәселелерін талқылап, білікті де білімді мамандар даярлау қара шаңырақтың басты ұстанымы.

Атқырылып жатқан іс шаралардың бірі ретінде бүгінгі ұйымдастырылып отырған ғылыми-практикалық конференцияны атап өтуге болады. Конференция заң ғылымдарының докторы, профессор Еркенов Серік Есжанович атындағы «Еркенов оқулары» ғылыми мектебінің жұмысы аясында ұйымдастырылуда. Еркенов Серік Есжанович ғылым жолында жүріп, көптеген шәкірт тәрбиелеп, артында өшпес із қалдырған тұлға.

«Еркенов оқулары» ғылыми мектебінің аясында бүгінгі өткізіліп отырған халықаралық ғылыми-практикалық конференция барысында қоғамның әр саласында табысты қызмет етіп жүрген ғалымның шәкірттері, отандық және шетелдік мамандар бүгінгі күннің өзекті мәселелерін талқылай отырып, сот және құқық қорғау жүйесін жандандыруға бағытталған іс шаралардың нәтижелерін бағалауға, білікті мамандар даярлауға қосар үлесі орасан зор деп білемін.

Барлықтарыңыздың еңбектеріңізге табыс тілеймін!

**РУСТЕМОВА
ГАУХАР РУСТЕМБЕКОВНА**
*профессор кафедры управления
правоохранительной деятельности
Алматинской академии МВД
Республики Казахстан им. М. Есбулатова,
д.ю.н., профессор*

ПРИВЕТСТВЕННОЕ СЛОВО!
Уважаемые участники конференции!

Я рада приветствовать вас на Международной научно-практической конференции «Еркеновские чтения», проводимой Алматинской академией МВД Республики Казахстан имени М. Есбулатова. Хочу выразить вам большую благодарность за согласие принять участие в данном мероприятии.

Доктор юридических наук, профессор Еркенов Серик Есжанович являлся одним из организаторов становления и развития ведомственной науки в Казахстане, при его руководстве сначала институтом, а затем академией работал диссертационный совет по защите докторских и кандидатских диссертаций, на котором защищались не только сотрудники органов внутренних дел, но и представители других вузов и правоохранительных органов.

Преобразованный Научный центр в НИИ имел в своём составе 6 лабораторий, которые разработали и внедрили немало предложений в законодательство и практическую деятельность. Расширились связи с ведущими вузами как систем МВД СНГ, так и других (КРСУ, Кыргызская государственная юр. академия, Ташкентский гос. юрид. университет, ВНИИ МВД РФ, АУ МВД РФ, Академия МВД КР, Академия МВД РУзб и др.).

Современное состояние отечественного уголовного судопроизводства, правового регулирования и правоприменительной практики наглядно демонстрирует, что на современном этапе необходима разработка концепции уголовно-процессуальной политики как составляющей части межотраслевой комплексной уголовной политики государства, призванной обеспечить системное и оптимальное развитие уголовного судопроизводства. В настоящее время проводится большая работа по реализации указанных мер. Принятие оптимальных решений по ним требует тщательного анализа законотворческой и правоприменительной практики, механизмов взаимодействия правоохранительных органов и судов, глубокого изучения прогрессивного зарубежного опыта.

В этом плане сегодняшняя конференция дает большие возможности. Она организована в рамках работы научной школы профессора Еркенова Серика Есжановича. Предполагается обсуждение национальных и международных проблем развития криминалистики и уголовного процесса в современных условиях, интеграции и диверсификации криминалистической и экспертной деятельности с учетом современных вызовов и угроз безопасности государства, общества и человека, а также поиск оптимальных моделей их развития.

В программе предусмотрены выступления как отечественных, так и зарубежных экспертов. Надеюсь, что в ходе конференции будут высказаны интересные и полезные предложения по обозначенным и другим вопросам и наша очередная встреча поможет нам оценить результаты принятых мер и обсудить дальнейшие действия по модернизации судебной и правоохранительной систем.

Желаю всем плодотворной работы!

ШПЕКБАЕВ
АЛИК ЖАТКАМБАЕВИЧ
председатель президиума
Антикоррупционной национальной
сети, к.ю.н.

ПРИВЕСТВЕННОЕ СЛОВО!

Уважаемые коллеги!

Рад приветствовать Вас на первой, международной научно-практической конференции, посвящённой памяти доктора юридических наук, профессора, генерал-майора полиции Еркенову Серику Есжановичу: «Еркеновские чтения». Хотел выразить свою благодарность, всем участникам данного мероприятия.

Серик Есжанович, как истинный учёный, начинал свою деятельность с самых низов работая начальником кабинета на кафедре криминалистики Карагандинской высшей школы МВД СССР, где принял решение посвятить свою жизнь изучению и исследованию криминалистики.

Идя к своей мечте, он прошел долгий путь, от начальника кабинета, до высшего руководства учебными заведениями Республиканского значения, такими как Алматинская и Карагандинская академии МВД Республики Казахстан. На своём жизненном пути, у него было много свершений, среди которых, несомненно, важную роль играет защита кандидатской и докторской диссертации, которые он блестяще защитил в Московской академии МВД.

Во времена его руководства ведомственными учебными заведениями, работал диссертационный совет, благодаря которому защитилось не мало молодых учёных, которые в свою очередь привнесли свой опыт в развитие отечественной науки и законодательства.

Однако, на сегодняшний день, перед государствами стоят большие задачи по противодействию новым угрозам, которые не имеют государственных границ, так как основаны на цифровом, кибернетическом пространстве. Перед учёными криминалистами, ставятся вопросы по изучению данных угроз и привнесению новелл, как в криминалистическую науку, так и в отечественное законодательство изучая не только инциденты, происходящие на территории Республики Казахстан, но и перенимая передовой, зарубежный опыт.

В этих целях, не малую роль играет участие в подобных мероприятиях, имеющих международный статус, в целях эффективного взаимодействия учёных различных стран в обмене информацией и опытом. Так как в программе заявлены большое количество различных тем по криминалистике, уголовному процессу и другим направлениям юридических наук, надеюсь в ходе конференции мы сможем оценить результаты принятых мер и обсудить возможные модернизационные вопросы законодательства во благо государства и народа Республики Казахстан!

Желаю Всем удачи и плодотворной работы!

**АЛИБЕКОВ
БОТИР СУЛТАНБЕКОВИЧ**
*старший преподаватель кафедры
криминалистических экспертиз
Академии МВД Республики Узбекистан
подполковник*

КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОЕ ПРОФИЛИРОВАНИЯ

Криминалистическое профилирование – это психологический портрет лица, подозреваемого в совершении преступления. Психологи предпринимают много попыток структурировать людей в зависимости от внешних или поведенческих особенностей. Гиппократ выделил четыре типа характера: меланхолики, сангвиники, флегматики, холерики. Ученые выделили взаимосвязь между строением тела и характера человека [1].

Современное криминалистическое профилирование появилось благодаря совместной работе криминалистов, медицинских экспертов, психологов и психиатров. Первая попытка связать антисоциальное поведение и биологические особенности личности принадлежит тюремному врачу, основоположнику «антропологической» теории преступлений Чезаре Ломброзо. Опытный итальянский медик провел большое масштабное исследование в этом направлении. Он измерял, фиксировал и систематизировал антропологические характеристики людей, отбывающих наказание в тюрьмах.

В итоге ученый подразделил всех преступников на 4 типа: врожденные, случайные, правонарушители по страсти и душевнобольные. Каждый тип отличался друг от друга имеющимися характерными особенностями строения черепа, черт лица, позволяющими выявлять их, для дальнейшей изоляции от общества. Однако, последующие расширенные исследования других ученых опровергли его теорию.

Английский ученый А. Санклен исследовал взаимосвязь строения тела со склонностью человека к противоправному поведению. В своих работах учёный утверждал, что чаще совершают преступления люди слабосильным астеническим телосложением, высокого роста, худощавые с длинной шеей, имеющие вытянутый череп и узкое резко очерченное лицо.

Например, воры и мошенники. Люди с атлетической конституцией, они могут быть убийцы и насильники, которые склонны к грабежу и разбою. Люди сосмешанным типом, совершают правонарушения, направленные против общества и личных свобод граждан.

Основателем профилирования для борьбы с криминалом был Ганс Гросс, предложивший рассматривать личность преступника, путем совершенного им же правонарушения. Ему принадлежит теория, что каждое действие человека это и есть отражение особенностей его характера, мыслей, ценностей и убеждений. Знаменитый Канадский ученый К. Форел, основываясь на многолетнем опыте работы в психиатрической больнице, выявлял психические отклонения и поведенческие особенности предполагаемого нарушителя, изучая улики, оставленные на месте преступления. Психиатр с многолетним опытом составил точный психологический портрет «Сумасшедшего террориста», организовавшего 78 взрывов в Техасе [2].

Методика криминалистического профилирования сегодня широко применяется Американским Бюро расследований. В этой организации создан специальный отдел, составляющий профили предполагаемых преступников.

Основная цель криминалистического профилирования - это раскрытие серийных насильственных преступлений, а также предупреждение их совершения. Сведения о совершенных преступлениях с указанием подробностей о жертвах, насильниках и преступниках собираются в единую информационную базу. Методы профилирования являются незаменимыми в расследовании серийных убийств, изнасилований и терактов. Современные технологии профилирования

помогают раскрывать правонарушения, связанные с семейным насилием, преступления, совершенные психически больными и нездоровыми людьми. Последние исследования американских ученых подтверждают большую эффективность применения методов профилирования для предупреждения неправомерных действий в сфере защиты информации [3].

Для того чтоб составить точный профиль предполагаемого преступника, профайлеры используют нижеследующие источники информации:

1. Реконструкция совершенного преступления. Изучение действий правонарушителя и его жертвы до, вовремя и после совершения противоправного деяния. Реконструкцию проводят по показаниям свидетелей и жертв, признаниям правонарушителя, найденным уликам и результатам видеофиксации и фотоотчетов;

2. Анализ нанесенных ран жертве. При этом дается характеристика правонарушителю, информация о его отношениях с жертвой, мотивах совершения преступления.

Профайлер тщательно выделяет профиль преступника и жертвы. Описывает специфику поведение, акцентуацию личности, мотивы совершения правонарушений, «почерк» преступника. Криминалистическое – экспертное исследование сужает круг подозреваемых лиц, может использоваться в качестве доказательственной базы во время судебного заседания. Профиль потерпевшего описывает его личностные особенности, специфику виктимного поведения. Профайлер изучает риск преступности, исследуя жизненный образ, круг общения, деятельность правонарушителя и жертвы.

Преступность существовала во все времена от начала цивилизации и до сегодняшнего дня. Развивалось человечество, развивалось и преступность. Причем очень частое появление новых видов и способов совершения преступлений, приводило к более высокой степени общественной опасности. Когда совершались особенно ужасные преступления, мы задавались естественным вопросам, кто же способен на это? как можно остановить подобных людей? В последние десятилетия активно проявился новый вид преступлений, это серийные убийства. Серийные преступники не останавливаются до тех пор, пока их не поймают. И от убийства к убийству набирается опыт, совершенствуя свои методы и усложняя сценарий. При поведенческом анализе преступления нужно ответить на вопросы: Почему? Кто? Зачем? Под этим вопросом понимается все, что с психологической точки зрения, могло быть интересно в преступлении. Профилирование осуществляется в отношении тех случаев, с которыми обычные полицейские сталкиваются чрезвычайно редко. Это довольно ограниченный круг преступлений: тяжкие насильственные преступления, как убийства и изнасилования, похищение детей, терроризм, поджоги, киберпреступления, коррупция. Каждое преступление особенно и каждый преступник индивидуален [4].

Преступление серьезный акт человеческого поведения, а убийствосамое серьезное среди них. Чтобы глубоко понять преступника, нужно уделить большое внимание месту его преступления. Жертва всегда оставит подсказки о том, что произошло, в борьбе за свое выживание. Убийца оставит следы, характеризующие его личность - ярость, гнев, степень импульсивности. Если предугадать эти подсказки, то можно будет провести экстраполяцию на неправомерное поведение убийцы. Если насильник импульсивен на месте преступления, он будет импульсивным и в реальной жизни. Если он злится на свою жертву, он будет проявлять вспышки гнева и в повседневной жизни окружающим.

«Все и вся оставляют за собой разного рода след» – это «принцип Локара», он до сих пор используется при расследовании преступлений. Каждое насильственное действие оставляет следы, а потому даже самые малые, даже пустяковые детали могут помочь в раскрытии преступлений. Этот основной принцип криминалистики лежит и в основе профилирования, где самое пристальное внимание уделяется месту преступления. Последние современные исследования показывают, что точность методов профилирования в последнее время значительно улучшилась. Если в 2000 году показатель правильно идентифицированных черт преступника составлял около 60%, то сейчас этот показатель составляет 90%. Профайлеры активно помогают расследованию предлагая активные меры, способные выявить преступника. Задача у них собирать наибольшее количество фактов розыскиваемых для проведения анализов, сопоставления с имеющимися базами данных и представления практическим сотрудникам, непосред-

ственно ведущим исследование. Профилированный психологический портрет предполагаемого преступника, успешно используют наряду с другими средствами и способами для раскрытия преступлений, нахождения и изобличения. Если, определенное подразделение впервые сталкивается с серийным убийством, то сотрудники подразделений криминалистического профилирования занимаются анализом сотен, если не больше, таких преступлений. Особенности и сложность разработки психологического профиля преступника нередко считается искусством, чем наукой, поскольку его эффективность во многом зависит от таланта, креативности, интуиции, опыта, чуткости, здравого смысла лица специалиста [5].

Австрия является родиной криминалистического профилирования. Молодой австрийский полицейский Томас Мюллер, возрасте 29 лет организовал криминально-психологическую службу в полиции. Он имел более чем десятилетний опыт работы в патрульной службе, и без отрыва от службы получил психологическое образование. Среди других сотрудников он резко отличался своими незаурядными качествами, склонностью к аналитике и аналитическому мышлению, высокой работоспособностью, неумной тягой к познанию нового, желанием привнести новое в практику расследования преступлений [6].

Не остается в стороне и Германия, ученые которой еще в начале 20-го века проводили многочисленные исследования в области криминальной психологии и были в авангарде этой науки. Первая разработка криминалистического профиля в истории Германии именуется 1930 годом. Она была исследована Э.Геннатом, управленцем Берлинской криминальной полиции, который добился выдающихся результатов в этой сфере.

Основываясь на опыте ФБР США, в Германии стали проводить самостоятельные опыты, связанные с реконструкцией и интерпретацией преступного деяния в целях создания поискового портрета преступника. В 2003 году были установлены первые стандарты качества для проведения анализа по уголовному делу.

В этих стандартах под оперативным анализом, стали лучше разбираться в делах об убийствах и сексуальном насилии, а также других случаях особой важности, на основе объективных данных и максимально полной информации о жертве с целью оказания поддержки следствию по поиску преступников. В этих стандартах были определены процедура, методы и способы деятельности при проведении анализа уголовных дел. Это гарантировало, что все немецкие правоохранители будут использовать при оперативном анализе дел, сопоставимые методы и приходить к сопоставимым результатам. Уникальность этого документа заключается в том, что в нем описаны четкие критерии, оперативного анализа дел. Важным обстоятельством является то, что аналитическая деятельность осуществляется в команде. И неудивительно, что после таких исследований одной из первых европейских стран, которая стала использовать профилирование в процессе предотвращения преступлений террористического характера, стала Германия [7].

Современный мир становится, к сожалению, все более угрожающим. Среди его основных опасностей на первый план начинают выходить не «обычные» преступления, а такие как терроризм, киберпреступления. Эволюция глобальной преступности приводит к необходимости оперативного противостояния этим криминальным явлениям. И профайлинг может стать весьма эффективным оружием в борьбе с этими угрозами.

В настоящее время методы профилирования используются во все большем числе расследований террористических актов и преступлений, совершенных киберпреступниками. Если с момента своего создания криминалистический профайлинг использовался исключительно только для поиска серийных насильственных преступников, то сейчас концепция его использования изменилась. Наряду с серийными убийцами и насильниками объектом профилирования все чаще становятся террористы и хакеры [8].

К великому нашему сожалению, в обозримом будущем человеческому обществу вряд ли удастся избавиться от преступности. Заголовки газетных статей пестрят сведениями о новых ужасных убийствах и насилии. Как же общество должно бороться с этим злом? И не является ли это бессмысленным и бесполезным делом? Нет, конечно! Только развивая комплексные меры по раннему выявлению преступных личностей, противопоставляя преступности активные и эффективные методы выявления и изобличения, нужно, не дать ей развиваться в дальнейшем [9,10].

Наряду с другими науками, криминальная психология и криминалистическое профилирование, развились и выросли в самостоятельную научно-практическую сферу, которая потенциально может дать понимание и знание того вопроса, который всегда интересовал прогрессивных правоохранителей, что заставляет человека убивать? Если на этот вопрос когда-нибудь можно будет дать полный ответ, то возможность предотвратить превращение преступника в серийного убийцу или даже вообще не допустить совершения им преступления, станет весьма вероятной задачей. Борьба с монстрами в человеческом облики не должна прекращаться ни на минуту!

Литература

1. Кречмер Э. Строение тела и характер. – М., 2005.
2. Ломброзо Ч. Преступник. – М., 2001.
3. Образцов В.А., Криминалистическая психология. – М., 2002.
4. Burgess A., Douglas J., Hartman C., McCormack A., Ressler R. Sexual Homicide: A Motivational Model // Journ of Interpersonal Violence. 2016.
5. Gross. H. Criminal Investigation. – L., 2004.
6. Turvey B.E. Criminal profiling. – L., 2002.
7. Беляков, А.А. Криминалистический профайлинг. – Ростов на Дону. Феникс, 2006.
8. Демина Р.Е. Криминалистическая регистрация и ее использование в расследовании преступлений. – Саратов МВД России. 2003.
9. Крикин А.А. Криминалистика. Пособие для вузов. – Москва Экзамен. 2005.
10. Семин А.В. Криминалистическая психология. Пособие – Волгоград МВД России. 2009.

**ЗУЛФУКОРОВ
АБДУВАХОБ АБДУМАЛЛИК УГЛИ**
*старший преподаватель, кафедры
криминалистических экспертиз Академии
Министерства Внутренних Дел
Республики Узбекистан к.ю.н.,*

**РОХИМОВА
ШИРИН ОЛЛОНаЗАРОВНА**
*старший преподаватель кафедры
криминалистических экспертиз Академии
Министерства Внутренних Дел
Республики Узбекистан к.б.н., (PhD),*

**ХУДАЙБЕРДИЕВ
ШАРОФЖОН АБДУАЗИЗОВИЧ**
*преподаватель кафедры криминалистических
экспертиз Академии Министерства
Внутренних Дел Республики Узбекистан*

**АХМАДОВ
ШАХРУХЖОН ШУХРАТ УГЛИ**
*преподаватель кафедры криминалистических
экспертиз Академии Министерства
Внутренних Дел Республики Узбекистан*

УСИЛЕНИЕ БОРЬБЫ С ПРЕСТУПЛЕНИЯМИ ТРЕБОВАНИЕ ВРЕМЕНИ!

Деятельность человека состоит из поступков.

Поступок – главный элемент человеческих взаимоотношений, в котором проявляются различные качества личности, как хорошие, так и плохие, отношение к проблемам действительности, к окружающим людям.

Всякий поступок влечет за собой неизбежные результаты: изменения в отношениях людей, в их сознании, он также влечет последствия и для самого действующего лица.

Поступок всегда связан с определенной ответственностью человека за свои действия. В сфере правовых отношений поступок может иметь двойное значение. Основную часть актов поведения личности составляют поступки правомерные, то есть соответствующие нормам права, требованиям законов, и неправомерное, то есть противоречащее нормам права.

Неправомерное поведение выражается в правонарушениях, как это следует из самого термина, актах, нарушающих право, противных ему. Далеко не каждый человек имеет полное представление о правомерности своих действий.

Что такое правонарушение? Правонарушение – это виновное поведение праводее-способного лица, которое противоречит предписаниям норм права, причиняет вред другим лицам и влечет за собой юридическую ответственность.

Все правонарушения принято подразделять на две группы: проступки и преступления (самые тяжелые правонарушения). Проступки могут быть трудовыми, дисциплинарными, административными и гражданскими.

Под **преступлениями** – понимают, как правило, уголовные преступления, то есть деяния, нарушающие уголовный закон. Они могут различаться по категории тяжести.

В зависимости от вида правонарушения выделяют соответствующую ответственность – уголовную, административную, дисциплинарную, гражданско-правовую.

Преступление имеет несколько признаков, которые помогают его отличить от обычных правонарушений. Уголовный кодекс Республики Узбекистан определяет деяние в качестве преступления, если оно предусмотрено и запрещено в Кодексе.

Лицо должно быть виновным в совершении преступления, то есть осознавать или быть способным осознавать, что совершает деяние, которое опасно для человека, общества и государства, при этом незнание лицом закона не освобождает от ответственности.

В Узбекистане по Закону «Об оружии» в качестве средств самообороны разрешено использовать только два вида:

1. Газовое оружие – газовые баллончики, механические распылители, аэрозольные и другие устройства, снаряженные слезоточивыми или раздражающими веществами.

2. Электрошоковые устройства, искровые разрядники и другие устройства, поражающее действие которых основано на использовании электрической энергии. Оружие для самообороны (электрошокеры и газовые баллончики) попадают под разряд гражданского оружия, куда еще входят охотничье и спортивное. Их хранение и использование регулируются одними статьями, но есть нюансы. Использовать травматическое (охотничье) оружие по отношению к людям, как средство самообороны запрещено.

С разрешенными средствами тоже нужно быть аккуратными. Есть установленные Кабинетом нормы выходных параметров электрошоковых устройств и искровых разрядников, которых сила тока не должна превышать 90 000В или 90 кВт.

Использовать оружие не соответствующее норме, гражданским лицам категорически нельзя. Также запрещается использовать газовое оружие, снаряженное нервнопаралитическими, отравляющими и другими сильнодействующими веществами, не разрешенными к применению Кабинетом Министров Республики Узбекистан. Подобные виды оружия, запрещенные как средство самообороны, могут использовать только сотрудники органов правопорядка.

Привлечение к уголовной ответственности человека за то или иное деяние, которое является преступлением, приводит к наказанию данного человека.

Наказание за преступление – это ответная мера любого государства, состоящая в принуждении преступника, совершившего данное преступление. При наказании государством человека, происходит ограничение или лишение его определенных прав.

К примеру, при штрафе государство ограничивает доходы, принуждая оплатить, определенную сумму денег по приговору суда. При лишении свободы человек находится в специальном месте, в колониях по исполнению наказания или в тюрьмах, где он должен оставаться, без права выйти на свободу, в течение определенного времени.

В Узбекистане в 2023 году было установлено 363 факта убийств, 38% из них совершались на почве семейных конфликтов. Особо тяжкие преступления совершались в результате семейных неурядиц, неспособности вовремя разрешить конфликты, а также из-за того, что о них недостаточно знали районные активисты и широкая общественность в регионах.

Нужно отметить, что в стране введена уголовная ответственность за домашнее насилие. По новому закону, виновные в домашнем насилии могут быть привлечены к гражданской и

уголовной ответственности, а домогательства получили статус правонарушений. Закон защищает права и свободы женщин и детей и ужесточает наказание для насильников.

Президент страны Ш.М. Мирзиёев призвал сформировать мобильные группы психологов, юристов, а также социальных работников и создать центры обработки звонков для оказания социальной поддержки женщинам, ставшим жертвами насилия.

Сегодня причины совершения преступлений молодежью кроется в отсутствии должного внимания со стороны родителей. Они стали меньше заниматься детьми, зачастую перекладывая воспитательные функции на школу и улицу. Часто просмотр телевизора заменяет общение с детьми. Все эти реалии в совокупности создают почву для увеличения уровня преступности среди молодежи и свидетельствуют о необходимости ранней профилактики преступлений и правонарушений в этой среде.

Ответственности за преступление подлежит только вменяемое лицо. Вменяемым является лицо, которое во время совершения преступления сознавало, что совершает именно преступление, которое знает о том, что это незаконно и руководило собой, то есть управляло своим поведением.

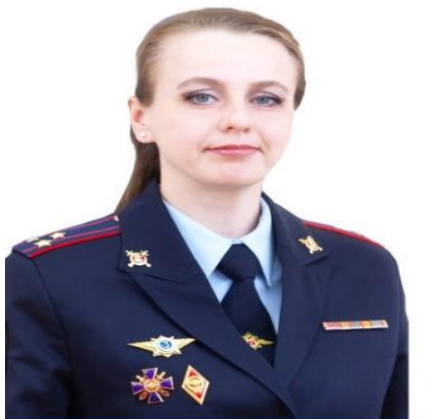
Уголовной ответственности не подлежит человек, который во время совершения преступления находился в состоянии невменяемости, то есть не мог осознавать значение своих действий либо бездействия или руководить ими вследствие хронического или временного психического расстройства, слабоумия, а также, иного психического заболевания. К таковым состояниям относятся шизофрения, эпилепсия, патологический аффект, дебилность, расстройство нервной системы и многие другие психические заболевания. В этих случаях лицо в силу указанных болезней не осознает, что совершает преступление. Поэтому вместо ответственности в виде наказания судом может быть поставлен вопрос о применении к виновному лицу принудительных мер медицинского характера.

Отрадно отметить, что в 2023 году было раскрыто 87,7% всех совершенных преступлений, задержано 7563 лиц, находившихся в розыске, найдены 450 лиц, пропавших без вести. В результате оперативно-розыскных мероприятий было выявлено 6455 преступлений, совершенных с использованием средств информационных технологий.

Конституция Республики Узбекистан определяет жизнь и здоровье человека наивысшей ценностью, в связи, с чем причинение им вреда, причинение смерти или телесного повреждения, бесспорно, являются преступлением.

Мировая декларация прав человека также провозглашает право на жизнь каждого человека. Преступления против жизни являются наиболее опасными и занимают в Уголовном кодексе Республики Узбекистан статьи 97-117 главы I.

Нужно отметить, что Уголовный кодекс Республики Узбекистан, одинаково охраняет жизнь всех людей. Это соответствует принципу равноправия всех граждан, жизнь каждого человека охраняется независимо от каких-либо признаков. Не имеют значения возраст, пол, здоровье и другие особенности потерпевшего. Убийством признается как противоправное лишение жизни младенца, так и пожилого человека, как вполне здорового, так и безнадежно больного.

**СИДОРЕНКО
ОЛЬГА ВИКТОРОВНА**

*заместитель начальника кафедры основ экспертно-криминалистической деятельности
учебно-научного комплекса экспертно-криминалистической деятельности
Волгоградской академии МВД России, к.ю.н.*

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ ПРОВЕДЕНИЯ ЭКСПЕРТНЫХ
ИССЛЕДОВАНИЙ РУКОПИСЕЙ, ВЫПОЛНЕННЫХ БУКВАМИ
ЛАТИНИЗИРОВАННОЙ КОНСТРУКЦИИ**

Этапы формирования некоторой графики, берут свое начало из исторически сложившихся фактов, повлиявших на развитие и культуру общества. Необходимо отметить, что многие алфавиты и орфографии вполне устоялись и отвечают задачам овладения грамотой и литературным языком. Наряду с достижениями в ряде письменностей имеются и существенные изъяны, связанные главным образом с недостаточной изученностью фонологической системы языков в период ее создания, а также отсутствием квалифицированных специалистов, разрабатывающих данное направление.

Отметим, что существование письменности в той или иной конструкции зависело главным образом от религии, исповедуемой народом. Свое национальное начертание имели не многие представители (русские, армяне, грузины, евреи). Некоторые народы пользовались алфавитными системами на основе кириллицы (украинцы, белорусы, осетины, якуты, чуваша, коми, удмурты); нации, исповедовавшие католицизм и протестанство, имели письменность на основе латинской графики (эстонцы, литовцы, латыши); население, исповедовавшее мусульманскую веру, пользовалось гарнитурой на основе арабской графики (казахи, узбеки, азербайджанцы, татары) и др.

Таким образом, создание и совершенствование письменности на разных этапах модернизации по своему значению было и представляет в настоящее время важную проблему, которая тесно связана с ресурсами людей. Факторы, которые должны быть учтены при разработке отрасли, это средства и методы, оказывающие непосредственное влияние на подготовку кадров в сфере политики государства, направленной на решение вопросов экономики и культуры. Так, например, на этапе формирования письменности в СССР (для разных народов), делался акцент на «...социально-экономические потребности общества, определившие создание, а затем и усовершенствование алфавитов народов СССР» [1, с. 8]. По сути, данная постановка проблемного направления применима и как перспектива развития современного общества, ставшего участником реформ письменности.

В литературе мы неоднократно встречали высказывания о том, что латинизированное письмо сменило сложные письменные системы у многих народов. Способствовало ликвидации неграмотности и стало ключом к познаниям достижений науки и культуры [1, с. 10]. Однако, процесс реформирования письменности влияет не только на культуру народа и его экономические ресурсы, в него вовлекаются и другие сферы, проблематика которых даже не обозначается, не говоря об углубленном изучении.

К одной из них, необходимо отнести криминалистическое исследование носителей (документов), содержащих почерковые проявления (например, исследование конструкций латинизированной письменности в качестве объектов экспертиз на предмет идентификации личности).

Необходимо отметить, что методика обеспечивающая исследование материалов почерка, выполненных буквами, конструктивно представленными в латинизированной графике, отно-

сится к периоду 1970 годов. Применялась она в учреждениях, практикующих данное направление деятельности в Литве, Латвии и Эстонии. Сегодня, в свете реформирования и принятия латинизированной графики в других языках, говорить о ее применении невозможно, т.к. в основу разработки положены коренные особенности языков представителей этих территорий.

Мы солидарны с позицией ученых, высказывающихся, что разные буквы алфавитов любой языковой транскрипции включают много однородных элементов. В том числе у них не исключено проявление общих контурных характеристик. Однако, идентификация по графике текстов разных языковых транскрипций возможна в исключительных случаях. Реализация этой деятельности может быть успешной если эксперт «...знает основу графики письма тех языков, на которых выполнены исследуемые документы и образцы...» [2, с. 239].

При решении такой задачи необходимо соблюдать условия, которые в своей совокупности способствуют результативности. Например, важен объем представленного графического материала как в исследуемых документах, так и в образцах почерка. Он подразумевает содержание большинства тех букв, которые совпадают по своей конфигурации. Это в свою очередь, позволит проследить устойчивость признаков почерка. Также специалистами делается акцент на время формирования, разрыв которого между выполнением спорного документа и образцов должен быть минимальным [2, с. 240].

На фоне проводимого реформирования письменности в разных государствах, образовался информационный пробел, в связи с чем в настоящее время возникла необходимость изучения международного опыта исследования рукописей, в основу которых положена латиница.

Одна из сложностей, на которую обращают внимание специалисты при исследовании документов, это рукописные записи, выполненные разными модулями письма (с использованием латинской и кириллической графики или другой). Смешение видов происходит при выполнении букв, соединений элементов и букв между собой. Например, в скорописи проблематично определить к какому начертанию относится буква (при условии идентичности конструкции). Возникают сомнения на основе какой методики строить умозаключение. Такая неопределенность приводит к ошибочным суждениям, исключение которых должно решаться на основе методического разделения и выделения конкретной графики с учетом ее особенностей формирования и применения разными носителями.

Говоря о качестве проводимых исследований при выполнении почерковедческих экспертиз на латинице важны и компетенция эксперта, и техническое оснащение, а особенно необходимо методическое обеспечение. Считаем что без алгоритма, позволяющего спроецировать последовательные действия и сформировать грамотный результат, наличие компетенции и оснащения будут бесполезны.

Факт методического обеспечения, позволяющего исследовать новую графику, сопровождается использованием основополагающего механизма для кириллицы. Аналитический опрос в рамках изучения обозначенной проблематики показал, что 75% респондентов считают, что действующая методика (разработанная для кириллической конструкции букв) может использоваться в практике исследования почерковедческих объектов, выполненных на латинице.

Положительная оценка в отношении существующей методики сопровождается и проблематикой при производстве экспертиз письменных знаков, выполненных на латинице. Реализация практических навыков компетентных лиц сопровождается трудностями, которые зависят от пробелов законодательного характера.

Отпечаток накладывает отсутствующая методика, специально разработанная для букв, конструктивное строение которых представлено в латинской графике. Лишь немногие отмечают, что возможность решения экспертных вопросов зависит от технического обеспечения, которое устарело и не отвечает запросам современного общества, а в некоторых подразделениях оно отсутствует.

Представители экспертно-криминалистических подразделений разных Республик считают, что сопоставление почерков, выполненных латинскими и кириллическими буквами возможно. Общее строение некоторых букв не исключает идентификации несмотря на то, что имеются те, которые невозможно сравнивать с имеющимися знаками. Лишь немногие специалисты считают таковое невозможным по причине отсутствия методических разработок как в

отношении процесса исследования, так в отношении сравнения и описания. Исключению сложившегося дефекта может способствовать разработка и внедрение методики, направленной на изучение особенных знаков.

По нашему мнению, несовершенство методики, применяемой в практике исследования латинизированных конструкций, не обеспечивает достоверных результатов исследования, а это в свою очередь влияет и на ход результатов проводимого расследования.

Обсуждаемая тема, отражающая особенности сравнительного исследования, может быть отнесена к проблемам, с которыми приходится сталкиваться экспертам в практической деятельности. Кроме этого, повышенного внимания при исследовании рукописей требует неурегулированность методического обеспечения (подразумевается отсутствие специальных методик).

В группе риска находится достоверность полученных результатов при условии, если лица (подозреваемые, обвиняемые) отказываются от дачи образцов, выполненных на латинице посредством маскировки своих навыков.

Вопреки сложившемуся механизму, считаем целесообразным активно участвовать в процессах модернизации посредством предложений и разработок исследования почерковых проявлений с учетом выделения графической конструкции. Принимать во внимание опыт изучения объектов почерка в латинской графике в государствах, перешагнувших этот рубеж.

Литература

1. Опыт совершенствования алфавитов и орфографий языков народов СССР – М.: Издательство «НАУКА». 1982. – С. 226.
2. Дамбраускайте О.К., Игнатьева Я.Ю. Особенности исследования рукописей, выполненных на литовском языке // О.К. Дамбраускайте, Я.Ю. Игнатьева / Криминалистическое исследование рукописей, выполненных на некоторых языках народов СССР. – М.: «Юридическая литература». 1973. – С. 280.

**УСМАНОВА
ШАХНОЗА ФАРУХТДИНОВНА**
*старший преподаватель кафедры
криминалистических экспертиз Академии
МВД Республики Узбекистан, к.м.н.,*

**АЛИБЕКОВ
БОТИР СУЛТАНБЕКОВИЧ**
*старший преподаватель кафедры
криминалистических экспертиз Академии
МВД Республики Узбекистан,*

**НУРАЛИЕВ
ДИЛШОД АБДУЛЛАЕВИЧ**
*Старший преподаватель кафедры
криминалистической экспертизы Академии
Министерства внутренних дел
Республики Узбекистан, к.м.н.*

ПРИЧИНЫ НАРУШЕНИЯ ЗАКОНА МОЛОДЫМИ ЛЮДЬМИ

Сегодня XXI век в подавляющем большинстве стран характеризуется ростом алкоголизма и наркомании среди несовершеннолетних. Подростки это особая социальная категория. Это особенный возраст, когда на формирование идеалов и ценностей оказывают влияние разные факторы. Нужно подчеркнуть, что, взгляды подростка нередко расходятся теми нормами, которые приняты в обществе. В результате в поведении несовершеннолетних возникают так называемые девиации и отклонения, выражающиеся в совершении ими противоправных действий. Именно поэтому особой значимостью обладает профилактика преступности несовершеннолетних [1].

Нарушение закона молодыми людьми обладает рядом специфических особенностей. По сравнению с взрослыми, преступность несовершеннолетних характеризуется высокой динамичностью и имеет высокую степень активности. Подросток, который стал на кривую дорожку в столь раннем возрасте, исправлению поддается очень трудно. В таких случаях очень сложно перевоспитать подобных подростков. Печально, что впоследствии так и появляется резерв для взрослой преступности.

Жизнь показала недостаточность и слабую эффективность правовых и карательных мер в борьбе с этими пороками общества, особенно с наркоманией. К настоящему времени во многих странах пересмотрено отношение к этим порокам и они стали рассматриваться как заболевание, а алкоголики и наркоманы, как больные, нуждающиеся в квалифицированной помощи и соответствующем лечении.

В настоящее время социальная, подростковая и судебная психиатрия переживают свое второе становление. Это связано с новыми законами и кодексами, принимаемыми парламентами

независимых государств и отражающие происходящие в этих странах демократические преобразования. Важной задачей судебной, подростковой и социальной психиатрии это, изучение макросоциальных факторов на психическое здоровье подростка и населения в целом, определяемых общественно-политической и социально-экономической ситуацией в каждой стране. Особое место в этом ряду занимают стрессовые факторы сверхсильного характера и социальные явления нашего мира.

По данным судебно-следственных архивных материалов за 2010-2020 года, среди различного рода правонарушений немалая доля падала на деяния психически больных. Характер совершаемых общественно-опасных деяний, в большинстве случаев, отличался жестокостью. В настоящее время Уголовным Кодексом Республики Узбекистан предусмотрены принудительные меры медицинского характера.

Еще в первой половине XX века американские ученые супруги Шелдон и Элеонора Глюк составили прогностические таблицы для несовершеннолетних правонарушителей, описав в них три группы факторов: так называемый «социальный фон» (образ жизни подростка), психологические особенности личности и психические характеристики.

Отставание в учебе свыше 3-х лет, уход из родительского дома, алкоголизм, прием психотропных и других одурманивающих веществ в возрасте 12-14 лет – сочетание этих факторов, по мнению авторов, свидетельствует о повышенной вероятности того, что такое лицо может встать на преступный путь. Опыт супругов Глюк, оказался полезным и был использован в таких странах как Канада, Германия, Англия, Австрия, Швеция и Австралия. Эти факторы были положены в основу профилактической работы органов внутренних дел и полиции. Эти показатели носят комплексный характер и влияют на разные элементы генезиса преступного поведения, причем большей, частью не непосредственно, а через промежуточные обстоятельства: образ жизни подростка и его семьи, ближайшее окружение и субкультура [2].

Основы формирования криминогенных групп несовершеннолетних заключаются в семейном неблагополучии подростков, их неудовлетворительном положении в учебном коллективе, в нарушении принципа социальной справедливости в отношении отдельных учащихся. Все это они стремятся компенсировать свободой на «улицах» в среде таких же отвергнутых и непонятых. В отличие от личностей, имеющих позитивные интересы, которые одобряются обществом, развитие потребностей правонарушителей идет чаще всего в обратном направлении. Такие молодые люди проводят свое время в основном бесцельно. Это и формирует у них негативный интерес. В дальнейшем он закрепляется в привычках, которые приводят к формированию социально чуждых для общества потребностей. На этом фоне и вырабатываются общественно опасные, противоправные способы их удовлетворения.

Принимая меры по профилактике групповой преступности несовершеннолетних, стоит иметь в виду, что подобные противоправные поступки совершаются по причине низкого самоуважения молодого человека. Подростающая личность стремится найти способ самоутверждения. И он, как правило, не одобряется так называемой позитивной средой [3].

Когда проводится представителями органами внутренних дел профилактика преступности несовершеннолетних, то отмечается болезненно-агрессивное отношение молодых людей к сверстникам, имеющим заслуженную позитивную самооценку. Индивидуально-личностные особенности несовершеннолетних обладают определенной стабильностью. Практически они непрерывно и постоянно влияют на все виды деятельности человека, в том числе и на их антиобщественное поведение.

Наличие психических аномалий отнюдь не свидетельствует об их содействии совершению преступления. Решение этого вопроса, производится изучением многих факторов, но главным образом ситуационными факторами. Такие отклонения в поведении подростка как, вспыльчивость, несдержанность и агрессивность сами по себе не носят противоправный характер и не исключают вменяемость. Поэтому их нельзя рассматривать как абсолютно криминогенные факторы.

Эмоциональная неустойчивость, склонность к аффектам при определенных обстоятельствах могут содействовать совершению преступления, но при иных условиях (в ситуациях, требующих особой выдержки, хладнокровия, умения владеть собой) эти, же психопатические

качества в подростковом возрасте будут препятствовать его осуществлению. По нашим выборочным наблюдениям, среди подростков, совершивших тяжкие преступления, по делам по которым производство судебно-психиатрической экспертизы являлось обязательным, было 44% лиц с психическими аномалиями из воспитательных учреждений и низким культурным уровнем семей. Этот показатель был получен в результате судебно-психиатрического обследования, которому были подвергнуты подростки, совершившие преступления в определенном регионе. Детальное ретроспективное изучение личности несовершеннолетних преступников с психическими отклонениями, обнаружило у них значительную отягощенность криминогенными факторами.

Наиболее важными из них оказались: общая деморализация, искажение нравственного облика, проявление таких качеств как, отсутствие установок на трудовую или учебную деятельность, склонность праздному времяпровождению, к развлечениям, разгулу и паразитизму, убежденность во вседозволенности и безнаказанности.

Изучение этих данных диктуют выработать наиболее действенных медицинских мер профилактики преступности психически неполноценных подростков [4]. У некоторой части изученных наблюдалось стремление следовать традициям и морали, получившим распространение среди лиц, систематически занимающихся антиобщественной деятельностью, пренебрежение интересами окружающих, цинизм и враждебное отношение к лицам с правомерным поведением. Однако, эти проявления социально-психологической деформации личности не относятся к числу симптомов психического заболевания, они не специфичны для определенных диагностических групп. Именно поэтому и отсутствуют принципиальные различия в структуре преступного поведения при различных формах психической патологии. Психические аномалии являются почвой, которая благоприятствует ее возникновению.

Все вышеизложенные позволяют с полным основанием сказать, что существуют два механизма криминогенного влияния на подростка: опосредованный и непосредственный. Первое воздействие начинается за много лет до совершения преступления и заключается в том, что психические аномалии совместно с другими факторами вызывают искажение морально-этических свойств личности, ее социально-психологическую деформацию, которая служит непосредственной причиной преступления в последующем.

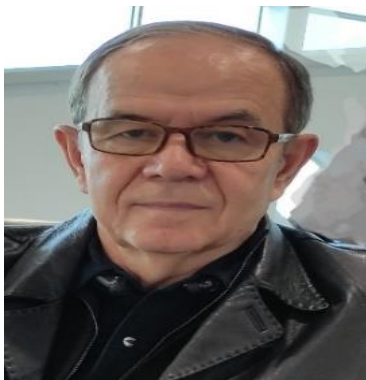
Непосредственное прямое влияние аномалий осуществляется на момент совершения преступления. При определенных обстоятельствах это влияние может содействовать совершению преступления. Профилактика преступлений среди подростков с психическими аномалиями требует длительного диспансерного наблюдения психиатрами.

Литература

1. Фурушев Ю.А. Факторы, влияющие на формирование личности преступника. – М. Спутник, 2010г.
2. Усманова Ш.Ф. Суицид – угроза обществу. Вестник Ташкентской медицинской академии №4. 2023г.
3. Усманова Ш.Ф. Профилактика общественно-опасных действий со стороны психически больных лиц и применение принудительных мер медицинского характера к психически больным, совершившим общественно опасные деяния. Вестник Академии МВД Республики Узбекистан 2023г. №2 (57).
4. О системе профилактики безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних в Республике Тыва [электронный ресурс]. Режим доступа <http://docs.cntd.ru/document/802052411>.

**ЛАКБАЕВ
КАНАТ САМЕТОВИЧ**
*главный научный сотрудник
научно-исследовательского института
Карагандинского университета
Казпотребсоюза, д.ю.н., профессор,*

**НУРГАЛИЕВ
БАХЫТ МОЛДАТЬЯЕВИЧ**
*главный научный сотрудник
научно-исследовательского института
Карагандинского университета
Казпотребсоюза, д.ю.н., профессор,*

**САДВАКАСОВА
АДЕЛЬ ТАЛГАТОВНА**
*старший научный сотрудник
научно-исследовательского института
Карагандинского университета
Казпотребсоюза, доктор PhD*

О МЕТОДИКЕ РАССЛЕДОВАНИЯ НАРУШЕНИЙ ПРАВИЛ БЕЗОПАСНОСТИ ПРИ СТРОИТЕЛЬСТВЕ И ЭКСПЛУАТАЦИИ ПЛОТИН

В последние годы, в связи со сложной паводковой обстановкой в ряде регионов Казахстана, стали нагляднее проявляться нарушения правил безопасности при строительстве и эксплуатации водозащитных сооружений, прежде всего плотин на многочисленных водохранилищах. Особенно заметно это стало в текущем, 2024 году, из-за самого большого паводка за последние 80 лет [1].

Так, 30 марта произошел прорыв дамбы плотины «Щербаковское» в Айтекебийском районе Актюбинской области. В связи с угрозой подтопления принято решение об эвакуации жителей села им. Т. Жургенова. Всего эвакуировано 927 человек (из них 215 – дети) из 178 дворов, подтоплены 78 дворов, при этом 10 домов разрушены. Повреждены линии электроснабжения и газоснабжения. Причиной прорыва стали некачественные строительные работы по укреплению плотины [2].

В тот же день в Алматинской области произошел прорыв плотины Ворошиловского водохранилища, в результате чего под угрозой подтопления оказалось два населенных пункта, где живут свыше 12 тысяч человек, часть из которых была экстренно эвакуирована [3].

5 апреля произошел прорыв Магаджанской плотины в Хромтауском районе той же Актюбинской области. В результате паводков из затопленных районов эвакуированы 215 человек, в том числе 96 детей. В ходе расследования уголовного дела, начатого по факту

недобросовестного отношения к обязанностям, повлекшего тяжкие последствия, было установлено, в 2014 году данная плотина передана в доверительное управление в частную компанию, с целью ведения рыбного хозяйства. Однако данное ТОО ненадлежаще выполнило свои обязанности по содержанию и обслуживанию плотины, что и привело в итоге к ее прорыву [4].

Изложенные факты указывают на то, что нарушения правил безопасности при строительстве и эксплуатации подобных сооружений носят системный характер, несмотря на то, что в нашей недавней истории были трагические факты с множеством человеческих жертв. Одним из них был прорыв плотины водохранилища Кызылагаш в Аксуском районе Алматинской области, произошедший в ночь на 12 марта 2010 года. По официальным данным, в результате этого наводнения погибли 44 человека. При этом, жители села Кызылагаш за несколько лет до этого писали в уполномоченные структуры об аварийном состоянии плотины. Несмотря на это, ее собственник за 10 лет пользования плотиной не вложил в объект ни тенге [5].

Серьезную опасность подобные происшествия представляют еще и потому, что они создают благоприятную почву для возникновения и роста недовольства среди местного населения, которое при определенных условиях может трансформироваться в протестные настроения, угрожающие общественной безопасности.

Поэтому своевременное и качественное расследование таких уголовных дел имеет важное значение. Вместе с тем, на практике наблюдается недостаточный уровень квалификации следователей, выражающийся в слабых знаниях специфики и технологии строительных работ. Отсюда вытекают ошибки в поиске, выявлении и оценке фактических данных, которые в последующем могут стать доказательствами, что приводит к неполноте проводимого следствия. Для того, чтобы их избежать, необходимо знать характеристику следственной ситуации, складывающейся по таким уголовным правонарушениям. Она характеризуется рядом негативных факторов:

- не всегда представляется возможным своевременно локализовать место происшествия и приступить к неотложным следственным действиям, особенно когда продолжают работать спасатели и сотрудники МЧС, что может способствовать утере части вещественных доказательств;

- обстановка осложняется присутствием и активными действиями руководителей местных исполнительных органов, правоохранительных органов и специальных служб, на фоне которых руководящая роль следователя серьезно принижается;

- стандартное оснащение и экипировка членов следственно-оперативной группы (СОГ) предназначены для работы на месте происшествия по традиционным общеуголовным правонарушениям, в связи с чем могут быть затруднены обнаружение, фиксация и изъятия необходимых вещественных доказательств;

- по этой же причине затруднительно в короткий срок подобрать и доставить на место происшествия независимых специалистов, которые могли бы более детально указать на факты, свидетельствующие о реальных причинах произошедшего события.

Кроме того, в таких ситуациях все заинтересованные структуры, имеющие отношение к работе данной плотины, уже на начальном этапе стараются всеми возможными способами показать свою невиновность в происшествии. При прорыве плотины друг на друга могут возлагать вину проектировщики, строители, монтажники, подрядные организации и др.

Поэтому следователю и остальным членам СОГ на первоначальном этапе приходится преодолевать подобное сознательное или неосознанное противодействие расследованию. Кроме того, нужно быть готовым и к противодействию со стороны различных должностных лиц в виде волокиты с исполнением запросов и решений следователя, сокрытия значимой для дела информации и представления необъективной информации, а также незаконного воздействия на работу комиссии, проводящей техническое расследование.

В отдельных случаях активное противодействие предварительному расследованию наблюдается со стороны заинтересованных чиновников определенных ведомств – так называемая «ведомственная солидарность». Такое их поведение обусловлено тем, что процессуальное положение таких свидетелей может измениться в сторону подозреваемых и

обвиняемых. Кроме того, нередко на показания этих лиц большое влияние оказывает служебная зависимость от руководителей ведомства [6].

С учетом этого, на первоначальном этапе деятельность следователя и членов СОГ протекает в сложных, часто неопределенных условиях, в ситуации ограниченности исходных данных и дефицита времени для определения основного направления расследования и выбора следственных действий.

Основной криминалистической рекомендацией в такой ситуации является сравнение нормативной модели производственной деятельности с реальной, устанавливаемой в ходе проводимых следственных действий.

Нормативная модель строится на основе изучения руководящих документов, регламентирующих работы по строительству или эксплуатации плотины.

Реальная модель устанавливается показаниями свидетелей и очевидцев происшествия, собственников и работников сооружения, изучением внутренней номенклатуры – журналов, нарядов, показаний контрольно-измерительных приборов и т.д., результатами проведенных следственных действий и экспертиз.

Сравнительный анализ фактической модели с нормативной может показать существенные нарушения, которые могут рассматриваться как правонарушения и при определенных условиях повлечь наступление уголовной ответственности. По аналогичной схеме устанавливаются и лица, возможно виновные в допущенных нарушениях, то есть путем сравнительного анализа фактических моделей исполнения служебных обязанностей подозреваемого лица и их нормативных моделей. После этого выясняются причины допущенных нарушений, наличие причинной связи между установленными действиями (бездействием) и наступившими общественно опасными последствиями, а также другие обстоятельства дела [6].

В процессе расследования прорыва плотины истребуется и изучается основной нормативный документ – Декларация безопасности плотины и сопутствующие ей документы:

1) акт приемки в эксплуатацию законченного строительством или реконструкцией, капитальным ремонтом, восстановлением плотины;

2) паспорт плотины с комплектом общих чертежей: план водохранилища, генеральный план гидроузла, планы и разрезы по сооружениям напорного фронта, ограждающим и защитным дамбам, ситуационный план с результатами расчетов зон затопления, границ зон вредного воздействия на окружающую среду;

3) данные о произошедших авариях на плотине и мерах по их устранению;

4) данные о системе охраны объектов и обеспечении их безопасности;

5) план мероприятий эксплуатирующей организации по обеспечению безопасной эксплуатации плотины;

6) уведомления об информировании населения, уполномоченного органа и бассейновой инспекции, органов внутренних дел, местных исполнительных органов областей (городов республиканского значения, столицы) о возможных и возникших на плотине аварийных ситуациях [7].

Таков основной перечень материалов, с которыми необходимо ознакомиться следователю для выяснения реальной ситуации на месте происшествия и сравнения ее с нормативной моделью работы плотины, которая должна минимизировать вероятность возникновения чрезвычайных происшествий.

В то же время очевидно, что следователь, не будучи техническим специалистом и не владея тонкостями технологии строительства и эксплуатации сложных гидротехнических сооружений, объективно не способен детально выявить несоответствия между нормативной и реальной моделями, которые могут служить конкретными причинами произошедшего.

Для этого необходима квалифицированная помощь независимого эксперта (специалиста), который способен дать обоснованное заключение о степени такого несоответствия. Но, в свою очередь, данное лицо, как правило, является узким техническим специалистом и не всегда может самостоятельно выделить основные моменты заключения, которые влияют на квалификацию деяния.

Поэтому важным является способность следователя грамотно поставить перед ним вопросы, которые в итоге создадут целостную картину событий.

На основании изучения изложенных нормативных документов эксперту (специалисту) могут быть поставлены следующие вопросы:

1. Качественно ли составлена декларация безопасности плотины и сопутствующие ей документы?

2. Обоснованы ли технические решения по пропуску паводков заданной обеспеченности через плотину в строительный и эксплуатационный периоды?

3. Проведен ли анализ и оценка безопасности плотин, включая определение возможных источников опасности и его готовности к недопущению и (или) снижению последствий чрезвычайных ситуаций с учетом особенностей обеспечения безопасности плотины в зависимости от назначения, класса капитальности, особенностей конструкции, условий эксплуатации и специальных требований к безопасности?

4. Установлены ли допустимые значения показателей безопасности плотины на основе расчета на прочность, устойчивость, водонепроницаемость и долговечность?

5. Насколько достоверны данные натурных наблюдений в период постановки плотины под напор?

6. Верны ли результаты натурных наблюдений за техническим состоянием сооружения в период эксплуатации с определением критериев безопасности для отдельных конструктивных элементов и уровня безопасности сооружения в целом; обоснованы ли предложения по уточнению предельно допустимых показателей безопасности?

7. Проведена ли оценка уровня безопасности отдельных узлов и плотины в целом, а также достаточности перечня необходимых мероприятий по обеспечению безопасности?

8. Качественно ли проведена экспертиза разработанной декларации безопасности плотин в аттестованной организации?

9. Подлежала ли декларация изменению в связи с изменениями условий (внутри плотины и за ее пределами), влияющих на обеспечение безопасности плотины, включая случаи реконструкции, капитального ремонта, восстановления и (или) консервации плотины?

10. Проведена ли в таком случае повторная экспертиза декларации и ее регистрация в бассейновой инспекции в срок не позднее трех месяцев после внесения изменений?

11. Разрабатывалась ли новая декларация по истечению пятилетнего срока эксплуатации плотины?

12. Разрабатывалась ли новая декларация независимо от срока в случаях:

1) возникновения опасности снижения уровня надежности сооружения, ухудшении условий предотвращения чрезвычайных ситуаций?

2) реконструкции, капитального ремонта, восстановления и (или) консервации плотин – до приемки соответствующих строительно-монтажных работ?

3) ввода объекта в эксплуатацию?

4) первых двух лет эксплуатации?

5) изменения нормативных правовых актов, правил и норм в области безопасности гидротехнических сооружений?

6) аварийных ситуаций?

7) вывода из эксплуатации?

8) изменения условий, определяющих класс плотины?

Получив грамотное заключение эксперта (специалиста), в котором содержатся ответы на поставленные вопросы, следователь сможет составить картину сравнительного анализа нормативной и реальной модели произошедших событий, определить наличие вины того или иного лица и правильно квалифицировать деяние.

Учитывая важность и актуальность проблематики, связанной с плотинами и иными гидротехническими сооружениями, можно говорить о формировании частной методики расследования уголовных дел по фактам нарушения правил безопасности при их строительстве и эксплуатации.

Литература

1. Токаев о паводках: возможно, это самое крупное бедствие за последние 80 лет. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/tokaev-pavodkah-vozmojno-samoe-krupnoe-bedstvie-poslednie-80-531444/ (дата обращения 22.04.2024г.).
1. Халдарова Д. Уголовное дело завели по факту прорыва дамбы в Актюбинской области. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.zakon.kz/proisshestviia/6429692-ugolovnoe-delo-zaveli-po-faktu-proryva-damby-v-aktyubinskoy-oblasti.html> (дата обращения 22.04.2024г.).
2. Капитанова И. Еще одно уголовное дело завели в Казахстане по факту прорыва плотины. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.zakon.kz/sobytiia/6429837-eshe-odno-ugolovnoe-delo-zaveli-v-kazakhstane-po-faktu-proryva-plotiny.html> (дата обращения 21.04.2024 г.).
3. Капитанова И. Частной компании грозит ответственность за прорыв плотины. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.zakon.kz/sobytiia/6430488-chastnoy-kompanii-grozit-otvetstvennost-za-proryv-plotiny.html> (дата обращения 20.04.2024г.).
4. В кызылагашской трагедии виновны хозяева плотины – МСХ. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30605738&pos=17;-7#pos=17;-7 (дата обращения 22.04.2024г.).
5. Коткин П.Н. Основы криминалистической методики расследования происшествий, связанных с возникновением или угрозой возникновения чрезвычайных ситуаций // Вестник Уральского института экономики, управления и права. – 2010. – С. 14-15. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/osnovy-kriminalisticheskoy-metodiki-rassledovaniya-proisshestviy-svyazannyh-s-vozniknoveniem-ili-ugrozoy-vozniknoveniya> (дата обращения 22.04.2024г.).
6. Правила разработки декларации безопасности плотины (Приложение 2 к приказу Министра сельского хозяйства Республики Казахстан от 2 декабря 2015 года №19-2/1054). – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1500012660> (дата обращения 15.04.2024г.).

**САРСЕНБАЕВА
БОТАГОЗ БУЛАТОВНА**

*начальник кафедры уголовного процесса
и криминалистики Алматинской академии
МВД Республики Казахстан
им. М. Есбулатова, к.ю.н., майор полиции*

**ИМИТАЦИОННО – ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЕ ИГРЫ КАК ЭЛЕМЕНТ
ПРАКТИКООРИЕНТИРОВАННОГО ПОДХОДА В ОБУЧЕНИИ КРИМИНАЛИСТИКЕ
В ВЕДОМСТВЕННЫХ ВУЗАХ МВД**

Современная образовательная деятельность вуза определяет цели и основные задачи модернизации обучения, среди которых главной является повышение качества образования, сохранение его фундаментальности и соответствия важным и перспективным потребностям общества и личности будущего специалиста.

Интегрировать теорию с практикой, устраняя возникающие противоречия, развивать у обучающихся профессионально-деловые качества, предусмотренные государственными образовательными стандартами, позволяет использование практико-ориентированного подхода. Такая форма организации обучения способствует внутренней мотивации приобретения опыта практической деятельности, поэтапному формированию профессиональных компетенций личности обучающегося. Е.И. Мещерякова определяет практико-ориентированную технологию обучения как «последовательность целенаправленных педагогических процедур, операций и приемов, в совокупности составляющих целостную дидактическую систему, реализация которой обеспечивает формирование профессионально-значимых качеств личности, а также знаний, умений и навыков, обеспечивающих высокий уровень готовности обучаемых к осуществлению практической деятельности» [1].

При подготовке специалиста высокой квалификации, формировании его профессиональных компетенций преподавателю необходимо помнить о соблюдении одного из основополагающих принципов образовательного процесса – принципа взаимосвязи теории с практикой.

Основная задача максимально приблизить условия обучения к условиям деятельности будущего специалиста, создать предпосылки для активизации познавательной работы обучающихся и осознанного овладения ими необходимыми навыками, развить нужные профессионально деловые качества личности. Используя практико-ориентированный подход при обучении криминалистике, необходимо ориентироваться на актуальные потребности правоприменительной практики.

Криминалистика – профилирующий предмет в подготовке юриста, существенно влияющий на качество юридического образования. Известный ученый Ганс Гросс в своей работе «Руководство для судебных следователей как система криминалистики» отмечал, что именно благодаря этой науке «...добро должно восторжествовать во что бы то ни стало» [2]. Развивая эту мысль, В.Я. Колдин писал, что криминалистические знания являются «необходимым компонентом любого юридического знания и обязательным элементом профессиональной подготовки любого юриста» [3].

Изучение криминалистики изменяет стиль мышления человека, так как базируется на осознании сущности преступности как одной из форм зла и социальной патологии. Криминалистика обеспечивает специалиста суммой определенных знаний и умений, необходимых для эффективного воздействия на преступность в процессе выполнения профессиональных функций. Данные познания развивают память и умение мыслить, позволяют увереннее себя чувствовать в процессе общения с другими людьми.

Основная цель изучения криминалистики как учебной дисциплины – подготовка специалистов, обладающих навыками теоретического и практического применения криминалистиче-

ских методов, приемов и средств в процессе выявления, раскрытия, расследования и предотвращения преступлений. Действия преподавателя должны быть направлены на формирование творческой личности будущего юриста-профессионала, владеющего криминалистическими средствами в деятельности по раскрытию, расследованию и предупреждению преступлений. Г.А. Зорин абсолютно справедливо указывал на необходимость «при обучении профессии научить курсантов работать самостоятельно, не боясь возможных ошибок, грамотно принимать решения и выбирать рациональные способы их выполнения, умело ориентироваться в сложных следственных ситуациях, эффективно использовать необходимые технические средства» [4].

На занятиях по криминалистике широко используют имитацию ролевых и психологических особенностей служебной деятельности, специальных ситуаций, где операционные теоретические знания получают некий практический контекст. Благодаря этому обучающимся прививаются профессиональные навыки и умения. Для этого используются различные виды учебных профессионально-ориентированных игр с имитацией реальной деятельности сотрудников правоохранительных органов. При организации данной деятельности важную роль играет профессиональная подготовка преподавателя, так как для достижения необходимого результата нужно умело управлять игрой, не дать ей уйти от заданного хода и подвести обучающихся к намеченным выводам.

К признакам имитационной игры относят:

- 1) проблемную ситуацию;
- 2) условные смоделированные обстоятельства или объекты исследования;
- 3) распределенную статусно-ролевую структуру участников;
- 4) наличие как компромиссных, так и конфликтных ситуаций.
- 5) фактор времени, который может совпадать с реальным, «ускоряться» или «замедляться»;
- 6) систему оценивания активности и выполнения ролей участников, наличие соревнования среди участников или групп. Специфические особенности имитационно-профессиональных игр помогают педагогам достигать гибкости в обучении. Перед началом игры необходимо провести предварительную работу с ее участниками, направленную на:

- а) исследование личностных качеств, а также психологических особенностей каждого участника игры;

- б) распределение ролей для создания максимального психологического комфорта во время игры. Особое внимание следует уделить коммуникативным умениям и перцептивным навыкам (умению говорить и слушать, видеть позицию оппонента, проявлять эмпатию, быть стрессоустойчивым и др.).

Наиболее часто на занятиях по криминалистике преподаватели используют метод конкретных ситуаций, проводят деловые и ролевые игры. Метод конкретных ситуаций, являясь разновидностью имитационной игры, заключается в моделировании объектов и ситуаций с помощью лишь абстрактного мышления участников с целью развития представлений и воображения. Преподаватель придумывает ситуацию или берет из своей практики, рассказывает обучающимся, определяет основные проблемы и вопросы, оглашает правила обсуждения и направляет дискуссию. В конце игры оценивает результаты вместе с участниками.

Ролевая игра – это метод интерактивного обучения, позволяющий моделировать профессиональную ситуацию, требующую применения правовых и криминалистических знаний, и проигрывать соответствующие роли для решения учебной задачи. Она позволяет отработать роли участников следственных действий, их взаимосвязь, к примеру, при осмотре места происшествия или проведении допроса. Ролевая игра призвана симитировать тактику поведения при исполнении служебной деятельности специалистами различного уровня (от подчиненных до начальствующих должностей). Здесь самым важным является правильное взаимодействие должностных лиц друг с другом и строгое выполнение соответствующих им профессиональных обязанностей.

Главная цель ролевых игр – добиться слаженности в процессе взаимодействия, отработать возможные конфликтные ситуации. Обычно преподаватель создает сценарный план проведения игры, в который включаются ситуации, отражающие динамику взаимодействия сотрудников при выполнении служебных обязанностей.

Методическая разработка предусматривает распределение ролей, которые воссоздаются не только на практических занятиях, но также они активно осознаются обучающимися во вре-

мя самостоятельной подготовки. Эффективность данной форма работы заключается в том, что игра способствует выработке новой модели поведения, дает представление о том, как можно разрешить подобную ситуацию в реальности.

Ценность данного метода в то, что если теоретическая информация быстрее стирается, то полученный в игре опыт сохраняется длительное время и имеет практическую направленность. Актуальна для занятий по криминалистике и деловая игра. Она предполагает решение реальных задач, позволяет формировать у обучающихся сложные навыки и умения выполнения различных видов деятельности в динамично меняющейся обстановке, а также развивать их профессиональное мышление. Такой вид имитации реальной служебной деятельности сотрудников ОВД позволяет обучающимся тренировать память, наблюдательность, способствует умению концентрироваться, позволяет совершенствовать навыки вербального общения, активно работать на занятии.

Задача преподавателя, как и при любой игре, четко определить игровые правила, предложить фабулу преступления, оговорить признаки, которые будут оценены, и подвести итоги работы. При проведении деловых игр на практических занятиях курсанты учатся осуществлять следственные действия, процессуально их оформлять, вырабатывают навыки применения и использования технико-криминалистических средств, а также учатся обеспечивать права и законные интересы участников уголовного судопроизводства. Наш опыт преподавания учебной дисциплины «криминалистика» показывает, что наиболее целесообразно использовать игры при изучении разделов «криминалистическая тактика» и «криминалистическая методика». В игре, как форме обучения, наилучшим образом воспроизводится модель оперативно-служебной обстановки. На занятиях курсанты в ходе ролевых игр имитируют производство различных следственных действий, учатся составлять процессуальные и иные документы. Выполнение ролей участников следственно-оперативной группы (СОГ) в моделируемой ситуации позволяет не только задействовать большинство обучающихся в решении поставленных задач, но и расширить их профессиональный кругозор, выработать навык самостоятельного разрешения проблемных ситуаций, возникающих при производстве следственного действия. Курсанты совершенствуют умение ставить себя на место объекта и субъекта профессиональной деятельности, анализируя их психологию. Развитые коммуникативные качества позволяют строить отношения с людьми, эффективно взаимодействовать с ними в совместной деятельности. Работа в группе способствует развитию навыков межличностного общения и коммуникативной компетенции будущих юристов, проявлению следователем и другими участниками своих организаторских способностей.

Таким образом, игры, используемые в профессиональной подготовке специалистов, сочетают в себе имитационные и игровые элементы. Первые имитируют предметное содержание профессии, а вторые моделируют ролевые (должностные) действия специалистов в процессе их профессионального труда [5]. Результатом моделирования становятся не только сформированные у обучающихся практические умения, но и необходимые нравственные, личностные, профессионально-деловые качества.

Для успешного проведения игр необходимо наличие материальной базы, задействованной в качестве игровой атрибутики. Мы целиком и полностью согласны с мнением Ивановой С.И. о том, что реализовать метод имитационного обучения возможно только используя специализированные полигоны [6]. Это специально оборудованные аудитории, в которых обучающиеся могут решать различные криминалистические задачи в условиях смоделированных ситуаций совершения преступления, максимально приближенных к реальным событиям. Так, например, в Алматинской Академии МВД Республики Казахстан имени М. Есбулатова занятия по криминалистике проводятся с использованием возможностей учебно-полигонной базы кафедры уголовного процесса и криминалистики. В составе базы криминалистические полигоны «Квартира», «Отделение банка», «Магазин», «Бар», «Комната проведения следственных действий», «Гараж». Полигоны обеспечены современными технико-криминалистическими средствами, позволяющими на практике закрепить основные умения по всем разделам криминалистики, превратив их в навыки. Оснащение учебных полигонов позволяет отработать тактические приемы при проведении отдельных следственных действий, симитировать работу следственно-оперативной группы на месте происшествия. Занятия на учебных полигонах наиболее эффективны для реализации практико-ориентированного подхода в обучении, поскольку поз-

воляют максимально приблизиться к практической деятельности, обеспечить предметную наглядность, самостоятельность и активность курсантов.

Более сложная форма моделирования профессиональной деятельности сотрудников полиции используется при преподавании дисциплины «Криминалистическая методика» которая концентрирует в себе комплекс знаний по актуальным проблемам для деятельности ОВД. Цель данной дисциплины – способствовать изучению обучающимися особенностей работы по расследованию преступлений, связанных с убийством, в форме предварительного следствия, их профессиональной ориентации и, в конечном счёте, повышению личной заинтересованности в службе в органах внутренних дел. Особенность таких занятий, проводимых в форме игры, заключается в моделировании действий, максимально приближенных к деятельности следователя. Местом проведения учений является полигон кафедры. Порядок проведения таких занятий основывается на решении тремя подгруппами обучающихся, согласно различным вводным, конкретных заданий, ситуационных задач и производстве следственных действий под руководством и контролем преподавателя по трём фабулам преступлений. При этом задействованы три различных полигона, на каждом из которых попеременно должны отработать необходимые умения, согласно конкретной фабуле, все три подгруппы. Таким образом, достигается цель привития обучающимся навыков работы в различных следственных ситуациях. Преподаватели осуществляют общее руководство, контролируя курсантов в ходе выполнения задания, вмешиваясь в процесс производства следственного действия или построения плана расследования лишь в случае возникновения у обучающихся не разрешимых затруднений, допущения ими серьезных ошибок и просчетов.

Данный вид деятельности позволяет слушателям поступать самостоятельно при принятии тех или иных тактических решений в ходе действий, направленных на собирание и проверку доказательств по уголовному делу, способствует закреплению навыков в составлении плана расследования преступления.

В качестве вывода можно заключить, что игра развивает мышление обучающегося, формирует умения и навыки действий в различных ситуациях (стандартных и нестандартных). Также с помощью игровых методов участники имеют возможность решать сложные проблемы, искать свои подходы, что помогает им развивать творческие способности и позволяет нестандартно мыслить. Во время игры моделируется особенный профессиональный тип общения, а также вырабатывается стиль поведения ее участников. В дальнейшем данные навыки помогут быстрее адаптироваться будущим офицерам полиции в своей служебной деятельности.

На наш взгляд, имитационные профессионально-ориентированные игры необходимо широко применять в процессе обучения в высших учебных заведениях МВД Республики Казахстан, поскольку основу профессиональной подготовки специалистов для ОВД составляют умения и навыки выполнения конкретных задач каждым сотрудником в различных условиях и ситуациях оперативной обстановки.

Литература

1. Столяренко А.М. Юридическая педагогика. Курс лекций. – М.: Ассоциация авторов и издателей «ТАНДЕМ», 2000
2. Гросс Г. Руководства для судебных следователей как системы криминалистики. Новое изд., перепеч. с изд. 1908г. – М.: ЛексЭст, 2002
3. Колдин В.Я. Актуальные проблемы методологии криминалистики и судебной экспертизы // Теория и практика судебной экспертизы. 2011. №1 (21). – С. 12-18
4. Зорин Г.А. Использование криминалистических игр, инверсий, эффектов и тактических ловушек при расследовании, обвинении и защите по уголовным делам: Учебно-методическое пособие. – М.: Юрлитинформ, 2002
5. Мещерякова Е.И., Панферкина И.С. Управление практико-ориентированным обучением курсантов как условие повышения эффективности профессионально/личностного становления // Психопедагогика в правоохранительных органах. 2013. №2 (53). – С. 21-24
6. Иванова С.И. Практико-ориентированное обучение в системе дополнительного профессионального образования образовательных учреждений МВД России (на примере Тюменского института повышения квалификации сотрудников МВД России) // Научно-методический электронный журнал «Концепт». 2014. Т. 26. – С. 281-285

**БАЙСЕЙТОВА
АЛИЯ ТЕМИРХАНОВНА**

*начальник факультета послевузовского
образования Алматинской академии
МВД Республики Казахстан
им. М.Е. Есбулатова, д.ю.н.,
ассоциированный профессор (доцент),
полковник полиции*

**ИНЫЕ МЕРЫ УГОЛОВНО-ПРАВОВОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ
В ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН**

Для юридической науки, использование сравнительного правоведения особенно важно, ибо помогает установить, каким образом решается одна и та же правовая проблема в разных странах, расширяет горизонты юридических исследований, позволяет учитывать, как позитивный, так и негативный зарубежный юридический опыт [1, с. 31].

Исследование зарубежного опыта представляет интерес с позиции выявления возможных путей совершенствования отечественного уголовного законодательства на основе полученных знаний.

Законодательство ряда зарубежных стран предусматривает в качестве правовых последствий совершения преступного деяния, помимо наказания, также и иные меры уголовно-правового воздействия и их принято рассматривать в рамках института «мер безопасности». Меры безопасности, в зарубежном уголовном законодательстве представляют собой самостоятельную разновидность мер уголовно-правового воздействия, отличающихся от наказания.

Так, Модельный **Уголовный Кодекс США**, являющийся примерным законодательным актом, для каждого из штатов, предусматривает применение мер безопасности в отношении лиц, представляющих угрозу обществу.

К мерам безопасности, применяемым в США, в соответствии с данным нормативно-правовым актом, относятся:

- 1) лишение свободы на неопределённый срок;
- 2) принудительные меры медицинского характера;
- 3) кастрация;
- 4) принудительные меры воспитательного воздействия;
- 5) меры воздействия в отношении юридических лиц [2, с. 123];

Меры уголовно-правового воздействия в США направлены в первую очередь на устранение угрозы совершения преступления (ст.4.08. модельного УК США) и чаще применяются к сексуально опасным лицам или к так называемым «сексуальным психопатам» – «дефективным правонарушителям», склонным к совершению половых преступлений.

Уголовный кодекс ФРГ предусматривает в специальной главе «Меры исправления и безопасности» применение следующих мер: помещение в психиатрическую больницу; помещение в учреждение изоляции для алкоголиков или наркоманов; превентивное заключение; установление надзора; лишение разрешения управлять автотранспортным средством; запрет на профессию [3, с. 56].

При этом, суд, имеет право назначить данные меры как вместе с наказанием, так и вместо него и сроки, зависят не от степени тяжести совершенного преступления, а от степени опасности лиц (§25 УК ФРГ).

Согласно УК ФРГ деление правовых последствий деяния определяются в зависимости от наличия или отсутствия вины: а) меры наказания, обязательно предполагающие вину субъекта за деяние; б) меры исправления и безопасности, применяются и при отсутствии вины и направлены по своим целям и историческому происхождению на превенцию преступлений [4, с. 292-293].

Заслуживающим внимание, является предусмотренный в УК ФРГ такие меры уголовно-правового воздействия как помещение в психиатрическую больницу для лиц, действовавших в состоянии уменьшенной вменяемости (§21) и помещение в лечебное заведение для алкоголиков и наркоманов (§64), которые по смыслу §67 УК ФРГ, как правило, исполняются до начала исполнения наказания.

В данном случае, проведение курса лечения, до назначения наказания, создает благоприятные условия для достижения целей наказания и устранит имеющиеся у этих лиц отклонения в психике и поведении, психические заболевания. Как правило, к лицам, зависимым от психоактивных веществ, затруднительно применение исправительных мер.

Уголовное законодательство Англии предусматривает систему мер превентивного характера аналогичного принудительным мерам воспитательного воздействия, предусмотренного казахстанским законодателем.

Данная группа мер, направлена на удержание несовершеннолетних от совершения антиобщественных действий, осуществляемых в форме досудебных приказов. Они применяются в отношении лиц с 10 лет, ранее не совершавших преступлений, либо совершивших незначительных преступлений. К таким мерам относятся: обязанность воздержания от нахождения и посещения определенных мест, обязанность воздержания от совершения тех или иных действий, запрет на нахождение на улице после определенного времени суток, запрет антиобщественного поведения и т.п. [5, с. 68]

В Англии развита система превентивных мер, осуществляемых в форме досудебного приказа суда. Отметим, что не все из превентивных мер, в нашем понимании, относятся к иным мерам уголовно-правового характера. Цель некоторых превентивных мер состоит не только в предупреждении преступлений, но и иных деяний, нарушающих общественный порядок. Так, например, приказ, запрещающий антиобщественное поведение лица может быть издан в отношении любого лица в возрасте от 10 лет, действия которого наносят или способны нанести беспокойство окружающим.

По замечанию Г.А. Есакова, указанные приказы хотя и не следуют за совершением преступления, однако имеют, бесспорно, уголовно-правовую природу. В этом отношении английское уголовное право следует современным тенденциям в развитии уголовного права, где средствами последнего законодатель стремится пресекать возможные преступные проявления на самых ранних их стадиях [6, с. 108].

В уголовном законодательстве Франции аналогичного института иных мер уголовно-правового воздействия, официально закрепленного, нет, хотя наряду с понятием «наказания», предусмотрена и категория «меры безопасности».

Согласно законодательству Франции, меры безопасности, преследуют превентивные цели путем нейтрализации или ресоциализации лица, совершившего преступное деяние для устранения его «опасного состояния».

К мерам безопасности по УК Франции относятся: меры защиты, помощи, надзора и воспитания; некоторые виды полицейских наказаний, преследующие, превентивные цели; меры, признанные обязательными для выполнения осужденными при предоставлении им отсрочки исполнения или назначения; наказания с помещением в режим испытания или с предписанием, либо в рамках условного освобождения [7, с. 32].

В целом, меры безопасности принято разделять на два вида: личные (персональные) и реальные.

Личные (персональные) меры безопасности адресованы самому правонарушителю, рассматриваемому в качестве носителя определенных криминальных тенденций, которые применяемые меры безопасности призваны устранить. Их главной целью является недопущение совершения индивидом преступного деяния.

Реальные меры безопасности направлены на устранение какой-либо опасной ситуации. Они выражаются: в конфискации вредных или опасных орудий, могущих служить средством, совершения преступления или проступка, либо в возложении – определенных обязанностей на физических лиц с целью недопущения; повторного возникновения опасной с точки зрения уголовного права ситуации. Таким образом, анализ зарубежного уголовного законодательства, регламентирующий институт иных мер уголовно-правового воздействия, свидетельствует о том, что для большинства исследованных стран, включают помимо наказания и другие меры государственного принуждения к лицам, совершившим запрещенные уголовным законом деяния. И

особенностью их является то, что данные меры, преследуют превентивную цель, которая достигается путем нейтрализации, устранения причин и условий, способствующих совершению преступления.

Отмечается большое разнообразие, как установленных правовых последствий, так и мер, отличных от наказания, в основном сводимых к «мерам безопасности». Смысл «иных мер уголовно-правового характера» и «мер безопасности», предусмотренных законодательством почти всех западных государств, состоит в том, чтобы, не отказываясь от наказания, усилить исправительное и превентивное воздействие уголовного закона за счет дополнительных мер, применяемых к некоторым лицам, совершившим преступления [8, с. 51-58].

Уголовно-правовое значение «мер безопасности», вкладываемое в них зарубежным законодателем, заключается в:

1) обеспечении безопасности общества от лиц, представляющих собой криминальную угрозу (охранительная функция);

2) удержание подобных лиц от совершения повторных противоправных деяний (превентивно – предупредительная функция).

Принудительные меры медицинского характера в зарубежных странах предполагают применение их не только к лицам, совершившим запрещенное законом деяние в состоянии невменяемости или имеющим психическое расстройство и представляющим угрозу, но также и в отношении лиц, совершивших преступление и страдающих зависимостью от психоактивных веществ, а также в отношении лиц, совершающих преступления против половой неприкосновенности несовершеннолетних.

Принудительные меры воспитательного воздействия, применяемые в отношении несовершеннолетних, совершивших запрещенное уголовным законом деяние, регламентируются во всех зарубежных странах как меры, отличные от наказания, преследующие превентивные цели. Данные меры применяются в рамках созданной в ряде государств системы ювенальной юстиции, которая предполагает, в частности, наличие специальных нормативных актов, регламентирующих уголовную ответственность несовершеннолетних, а также специальных судов, занимающихся рассмотрением их дел. Применяемые к несовершеннолетним меры принято разделять на обращение в открытой среде и обращение в закрытой среде. При этом приоритет отдается первой группе мер. Наряду с со специальными мерами, применяемым к несовершеннолетним, в отношении их используются и общие уголовно-правовые меры – условное осуждение, пробация. При применении иных мер уголовно-правового характера активное участие принимают представители общественности, восполняя в определенной мере имеющийся дефицит специалистов в этой области деятельности.

Литература

1. Саидов А.Х. Сравнительное правоведение. – М.: Юрист, 2003. – С. 448.
2. Козочкин И.Д. Уголовное право США: успехи и проблемы реформирования. – СПб.: Юрид. Центр Пресс, 2007. – С. 476.
3. Уголовный кодекс Федеративной Республики Германия / Перевод с немецкого / Пер.: Рачкова Н.С.; Предисл.: Йешек Г. – Науч. ред. и вступ. ст.: Шестаков Д.А. – С.-Пб.: Юрид. центр Пресс, 2003. – С. 524.
4. Жалинский А.Э. Современное немецкое уголовное право. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2004. – С. 56.
5. Уголовный кодекс Швеции / науч. ред. Н.Ф. Кузнецова, С.С. Беляева. СПб.: Изд-во «Юрид. центр Пресс», 2001. – С. 320.
6. Есаков Г.А., Крылова Н.Е., Серебренникова А.В. Уголовное право зарубежных стран: учебное пособие. – Москва: Проспект, 2011. – С. 336.
7. Уголовный кодекс Франции / науч. ред. Л.В. Головкин; Н.Е. Крыловой. – СПб.: Изд-во «Юрид. центр Пресс», 2002. – С. 650.
8. Келина С.Г. Наказание и иные меры уголовно-правового характера // Государство и право. – 2007. – № 6. – С. 51-58.

САХАНОВА

НЕЛЛИ ТАЛАПОВНА

Қазақстан Республикасы ІІМ

М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе

*заң институтының қылмыстық құқық,
қылмыстық процесс және криминалистика
кафедрасының бастығы полиция полковнигі*

ЕСІРТКІГЕ ҚАРСЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫҢ КРИМИНОЛОГИЯЛЫҚ СИПАТТАМАСЫ

Ғасыр індеттерінің бірі нашақорлық бұдан былай да адамзат тұрған жерде жойылмақ емес деген шешімге келген шетелдік ғалымдар мұны өркениетпен бірге жүретін қара құрт деп отыр. Осы індеттен қаржылық жағынан зиян шегіп отырған Америка Құрама Штаттары нашақорлыққа қарсы күрес жүргізудің үш тұжырымдамасын іске қосу мүмкіндіктерін қарастыруда.

АҚШ-тың өз ішіндегі сондай-ақ, елден тыс жерлердегі есірткі саудасымен айналысатындар және оны өндіретіндермен қатаң күрес жүргізу туралы айтылып, есірткіге қарсы заңдарды күшейту сынды дәстүрлі тәсілдерді жанжандыру қажеттілігі қарастырылған. Алайда, ол елде мұндай іс-шараларды сынап-мінеушілер де шығып отыр. Олар нашақорлықты түп қазығымен жойып жіберуі мүмкін емес екенін, өйткені есірткі пайдалану немесе тұтыну қай кезде де өркениеттің ажырамас бөлігі екендігін алға тартуда. Ал, біздің елдегі наркологда мұнымен күресудің қашанда күрделі екендігін тағы да нақтылады [1].

Жоғарыда айтып кеткен АҚШ тұжырымдамасының Екінші бөлігінде есірткі тұтынуды азайтуға ерекше көңіл бөлу жағы қарастырылады. Әсіресе жұртшылық арасында бұған қарсы үгіт-насихат жумыстарын жүргізуге баса назар аудару қажеттілігі айтылады. Есірткі саудагерлерін барынша қатаң жазаға тарту қажет. Ал, есірткіні тұтынғаны немесе сақтағаны үшін жазықтылар ауыр жазаға тартылуы тиіс. Мұндай стратегияны сынаушылар салауатты өмір сүру салтын насихаттау есірткі тұтыну деңгейін төмендетуге қауқары жетпейді деп пайымдайды. Сондай-ақ, есірткі саудагерлерінің нақты жазасын алмауы да есірткінің таралуына жол ашып, оның дәмін татып көруге бой ұрған адамдардың қатарын көбейте түседі деген қорытынды жасайды.

Біздің елдегі дәрігерлердің айтары АҚШ ғалымдарының үшінші тұжырымдамасына сәйкес, онда нашақорларға ықпал ету тәсілін өзгертуді ұсынады. Оларды қылмыскер ретінде емес, ауруға душар болған адамдар деген тұрғыдан қарап, жазалаудың орнына қайта емдеу қажет дегенді көлденең тартады. Мемлекет есірткі пайдалануды қылмыстық әрекетке жатқызбай, оның жарияланғанына жол ашқан жағдайда ғана олардың сатылуына бақылау жасауға мүмкіндік туады делінеді. Сөйтіп, жастардың қолына есірткіні түсіруге жол бермеу керектігі де түртілген. Сонымен бірге бұл стратегия қылмыстық топтардың күш-қуатын әлсіретеді. Ал, қарсы пікір айтушылар есірткінің болуы оның анағұрлым кеңінен таралуына жол ашады. Ал, есірткіге тәуелділіктен құтқаруға кепілдік беретін құрал әзірге қолда жоқ деп есептейді. Есірткі АҚШ-та ХІХ ғасырда пайда болды. Дәрігерлер алдына келген науқастарға, сай-сүйегіндей сырқырайтын ауруды басып, тез ұйықтататын дәрі-дәрмек ретінде адам ағзасының жалпы күш-қуатын арттыратын морфи мен апииннан алынатын препараттарды қолданатын.

Халықаралық есірткі бизнесі саласындағы ұйымдасқан қылмыстық топтардың криминалогиялық сипаттамасы. Ықтимал қылмыскердің жеке басы

Трансұлттық есірткі бизнесінің ерекшелігі – оларды жасайтын адамдардың жоғары

ұйымдастырылуы, белгіленген өткізу арналарының, есірткіні тікелей тұтынушыларға өткізетін делдалдар желісінің болуы. Бұл жағдай осы зұлымдыққа қарсы тиімді ұсыныстар жасау үшін есірткінің заңсыз айналымы саласындағы ұйымдасқан қылмыстық әрекетті зерттеу қажеттілігін тудырады.

Құқық қорғау органдары ұйымдасқан қылмыстық топтардың немесе есірткі бизнесі саласындағы қылмыстық қауымдастықтардың қызметін анықтауда өте сирек кездеседі. ҚР ҚБН және ІІМ деректері бойынша 2022 жылы тіркелген 10502 есірткі қылмысының ішінен ұйымдасқан қылмыстық топтың немесе қылмыстық қоғамдастықтың қаралып отырған қылмыстарды жасауының 331 фактісі ғана анықталды. Сонымен қатар, бұл біз қарастырып отырған заңсыз қызмет саласы, жоғарыда айтылғандай, көп жағдайда трансұлттық ұйымдасқан қылмыспен бақыланады және жүзеге асырылады. Бұл есірткі бизнесі саласындағы ұйымдасқан қылмысқа қарсы іс-қимыл тұрғысынан құқық қорғау органдары жұмысының өте төмен сапасын көрсетеді. Мұндай жағдай одан әрі дамыған жағдайда, біздің ойымызша, таяу болашақта қылмыстық есірткі топтарын одан әрі шоғырландыруды, есірткі саудасын кеңейту және кірістерді жылыстату мақсатында Халықаралық қылмыстық қауымдастықтарды жандандыруды, есірткінің заңсыз айналымына байланысты қылмыстардың қауіптілік, талғампаздық және батылдық ауқымын кеңейтуді, медициналық емес есірткіні тұтынудың әлеуметтік-экономикалық салдарларының ауырлығы мен ауқымын ұлғайтуды күту керек [2].

Бұл ретте осы топтарға Б.М. Нұрғалиев бөлетін барлық міндетті және факультативтік белгілер тән болды.

Мәселен, халықаралық есірткі бизнесі саласындағы ұйымдасқан қылмыстық топтардың міндетті белгілеріне мыналар жатады:

- екі және одан да көп адамды біріктіру;
- топтың тұрақтылығы;
- қылмыс жасаудың жүйелілігін қамтитын топтың ұзақ өмір сүруі;
- топтың өмір сүруінің бірлігі;
- құқыққа қарсы қызметтің жоспарлануы;
- құру және жұмыс істеу мақсаты – ең қысқа мерзімде ең көп пайда (заңсыз кіріс, артық кіріс) алу (алу) ;
- ұйымдастырушының, көшбасшының болуы;
- халықаралық байланыстардың болуы.

Факультативті белгілерге:

- қылмыстық топтың иерархиясы;
- оның қатысушылары арасындағы функцияларды ажырату (оның ішінде көлденеңінен);
- қызмет бағытын мамандандыру;
- топ мүшелерінің, топшілік материалдық құралдардың «әлеуметтік сақтандыруының» болуы;
- қауіпсіздікті қамтамасыз ету жөніндегі шаралар;
- бейресми мінез-құлық нормалары;
- қатаң тәртіпті сақтау;
- нақты қылмыстық іс-шараларға Жетекшілердің қатыспауы;
- Қылмыстық жолмен алынған ақшаны "жылыстату" ;
- байланыстың, қастандықтың және өзара бақылаудың пысықталған жүйесі;
- қарулану;
- техникалық жарактандыру;
- билік және басқару органдарының жемқор өкілдерімен байланыстардың болуы;
- құқық қорғау органдары мен бақылаушы органдардың бақылауын бейтараптандыру;
- ұлттық, жерлестік, туыстық және басқа да белгілер бойынша топтарды қалыптастыру;
- санкциялар мен ынталандыру жүйесі [3].

Біздің ойымызша, ұйымдасқан топтардың көпшілігінде екі деңгейлі құрылым бар. Төменгі деңгейде орындаушылар (курьерлер, күзетшілер, сатумен айналысатын адамдар), жоғарғы деңгейде – басшы адамдар (көшбасшы және оның жақын ортасы). Мұндай құрылымның болуы қастандықпен, жоспарлаумен, әртүрлі техникалық құралдарды

қолданумен және сол сияқтылармен байланысты есірткінің заңсыз айналымын жасау мүмкіндігін қамтамасыз етеді. Қарастырылып отырған құрылым көшбасшыға экспозиция болған жағдайда «көлеңкеде» болуға мүмкіндік береді, бірақ сонымен бірге орындаушылардың қызметін бақылауды жүзеге асырады. Басқа жағдайларда үш, сирек төрт деңгейлі құрылымдар болды.

Ұйымдасқан қылмыстық құрылымдардың иерархиялық құрылысы, олардың көшбасшыларын орындаушылардан және қылмыс жасауға жеке қатысудан оқшаулау, көшбасшыларды экспозиция қаупінен сақтайтын объективті фактор болып табылады. Бұл сот-тергеу органдарының көшбасшылардың бұйрықтары мен МӨЗ қатардағы мүшелері жасайтын қылмыстар арасындағы себептік байланысты орнату жұмысын қиындатады. Қазақстанда бұл проблема ширек ғасыр бұрын У.С. Джекебаев, Л.М. Вайсберг және Р.Н. айқын атап өтілді. Судакова: «көшбасшы мен қылмыс арасындағы байланыс көптеген байланыстар арқылы жүзеге асқанда, ол өзінің себептік сипатын жоғалтады, сондықтан проблемалы болады» [4].

Есірткінің заңсыз айналымымен айналысатын трансұлттық ұйымдасқан қылмыстық құрылымдар қылмыстық қызметте ең заманауи қару-жарақ пен оқ-дәрілерді, электронды жабдықтау жүйелерін, өз қауіпсіздігін қамтамасыз етудің жаңа әдістерін қолданады. Есірткі сатудан түскен пайданың бір бөлігін есірткі сатушылар байланыс аппаратурасын, шифрлау құрылғыларын, жиілікті жылдамдықпен өлшеуді пайдалана отырып радионы, радарларды анықтау үшін қабылдағыштарды сатып алуға жібереді. Мамандардың айтуынша, есірткі бизнесі жыл сайын шамамен 125 миллион инвестиция салады. Жаңа "сигналдық барлау техникасын" сатып алуға доллар [5]. Шетелдік есірткі картельдері өте жақсы қаруланған күзетке ие, оның қарамағында ең заманауи қару-жарақ, портативті зымыран-зениттік кешендерге дейін бар.

Қылмыстық әрекеттің трансұлттық ауқымы қылмыскерлерге жылдам және салыстырмалы түрде сенімді аудио және бейне байланыс арналарын пайдалануға мүмкіндік береді.

Бұл ретте контактісіз мәмілелер жасасу үшін ғаламдық Internet ақпараттық желісін пайдалану жағдайлары кеңінен таралуда. Reuters агенттігінің хабарлауынша, есірткі сатушылар мен олардың клиенттері бағдарламалық-аппараттық құралдармен сырттан қараудан қорғалған чат арналарының «private-room» (жабық бөлмелерде) мәмілелер жасасуда. Мұндай мәмілелерді қадағалау мүмкін емес. Интернет-дәріханалар рецептсіз психоактивті препараттар береді. Ақырында, голландиялық және канадалық компаниялар интернет арқылы бүкіл әлемде каннабис тұқымын, шөпті экстази, эфедринді сатады.

Егер есірткі долларларын жылыстатудың негізгі арналарын жауып тастаса, онда халықаралық есірткі бизнесі өзінің тартымдылығын едәуір жоғалтқан болар еді. Миллиардтаған доллармен есептелген есірткі айналымынан түсетін керемет кірісті «банкте» сақтау мүмкін емес. Алайда, арналарды жабу мүмкін емес, өйткені есірткі долларларын жылыстатудың көптеген әдістері бар және бұл операциялардан тым күшті күштер пайда табады.

Есірткінің заңсыз айналымы сыбайлас жемқорлықты белсенді түрде ынталандырады, оның көмегімен есірткі картельдері мен есірткі бизнесі процесіне қатысатын басқа қылмыстық топтар өз бизнесін қорғауға және Жауапкершіліктен бас тартуға тырысады. Пайданың бір бөлігі пара алуға және қажетті ақпаратты алуға жұмсалады. Құқық қорғау органдары мен билік органдарында Жемқор шенеуніктер туралы, нарық конъюнктурасы туралы, есірткі бағасы туралы мәліметтер жиналады.

Есірткі бизнесін дамытудағы маңызды әлемдік үрдістердің бірі оны индустрияландыру болып табылады. Есірткінің заңсыз өндірісі жақсы қалыптасқан Индустрия сипатына ие болады. Заңсыз өндірістерді ұйымдастырудың технологиялық күрделілігіне байланысты жасырын есірткі зертханаларын, әдетте, өнімділігі төмен қолөнерге бөлуге болады, мұнда өндіріс күрделі химиялық реакцияларсыз жүзеге асырылады және өнеркәсіптік, жоғары өнімділікпен ерекшеленеді және күрделі химиялық синтез арқылы синтетикалық есірткі өндірісінде қолданылады [5].

Есірткі өнімдерін кеңінен өндіретін елдерге қатаң экономикалық санкциялар енгізілді. Алайда олардың аумақтарындағы есірткі зертханаларының саны өте баяу азаяды.

XX ғасырдың соңғы жылдарында есірткі өндірісінің шоғырлану үрдісі, есірткі өндіру қуаттылығының ұлғаюы байқалды. Мұны кокаин өндіретін алпауыт зертханаларды табудың көптеген фактілері дәлелдейді. Сонымен, Колумбияның есірткіге қарсы полициясы жариялаған мәліметтерге сәйкес, 1996 жылы Орталық Колумбияда ірі қарулы күштер күзететін комплекстың зертхана-кешен табылып, жойылды. Ол бірнеше ұшу-қону жолақтарына ие болды, заманауи ескерту жүйесімен жабдықталған және өндіріс процесін ұйымдастырудың жоғары деңгейімен ерекшеленді. Бұл зертхананың жылдық максималды өнімділігі шамамен 350 тонна кокаин болуы мүмкін [6].

Бұл ретте есірткі өндірушілердің ұтқырлығы артады. Фургондар мен жүк көліктерінде орналасқан мобильді зертханаларда есірткі өндіру фактілері анықталды. Мұндай зертханалар құқық қорғау органдарының назарына сирек түседі және есірткіні жолда үздіксіз өндіріп, дайын өнімді межелі жерге жеткізеді. Колумбия аумағында анықталған осындай зертханалардың бірінің қуаты тәулігіне 70 кг кокаинді құрайды.

Сондай-ақ, XX ғасырдың 90-жылдарындағы есірткі бизнесін дамытудың маңызды тенденцияларының бірі синтетиктердің үлесін арттыру болды. Бұл синтетикалық препараттардың Өсімдік шикізатынан есірткіге қарағанда бірқатар артықшылықтарға ие болуымен түсіндіріледі. Синтетиктерді өндіруде тек негізгі прекурсорды ғана емес, сонымен қатар оның алмастырғыштарын да қолдануға болады, олардың көмегімен бір емес, бірнеше соңғы өнімдерді алуға болады. Сонымен қатар, синтетиканың әртүрлілігі және жаңа аналогтарды жылдам синтездеу мүмкіндігі өндірушілерге есірткі нарығының жағдайына тез жауап беруге мүмкіндік береді. Бастапқы өнімдерді өзгерту арқылы химия мамандары тыйым салынған және бақыланатын есірткілердің қолданыстағы ұлттық тізіміне кірмейтін синтетиканың жаңа түрлерін алады.

Есірткінің заңсыз айналымының халықаралық ауқымы және оларды заңсыз тасымалдау маршруттарының әлемдік желісіне көбірек мемлекеттерді тарту іс жүзінде әлем елдерінің ондаған жылдар бойы қалыптасқан «тұтынушы» (дамыған капиталистік елдер) және «өндіруші», негізінен дамушы елдерге бөлінуін жойды.

XX ғасырдың 90-жылдарында есірткі бизнесі есірткінің заңсыз айналымы және оларды теріс пайдалану бұрын мүлдем байқалмаған елдерде де дамыды. БҰҰ сарапшылары трансұлттық қылмыстық ұйымдардың, оның ішінде негізгі қызметі есірткі бизнесі болып табылатын ұйымдардың даму себептерін әлемдік саясат пен экономикадағы ұзақ мерзімді даму тенденцияларына байланысты жаһандық деңгейде тиісті мүмкіндіктердің пайда болуымен байланыстырады. Мемлекеттердің өзара тәуелділігін арттыру, халықаралық сапарлар мен байланыстарды жеңілдету, ұлттық шекаралардың ашықтық дәрежесін арттыру және жаһандық қаржы желілерін қалыптастыру нәтижесінде заңды және заңсыз өнімдерді өткізудің әлемдік нарықтары пайда болды. Ұйымдасқан есірткі қылмысының дамуы мен ауқымын халықаралық қатынастарды қайта құру нәтижесінде пайда болған мүмкіндіктердің және мемлекеттердің өздерінде болған өзгерістердің көрінісі деп санауға болады. Осылайша, трансұлттық есірткі бизнесі жаһандық саясат пен экономикадағы маңызды өзгерістердің себебі де, салдары да болуы мүмкін [6].

Сарапшылар арасында есірткі картельдері қандай ұйымға жататыны туралы пікірталастар бар. АҚШ-тың есірткіге қарсы күрес басқармасының мамандары картельді «бірқатар вице-президенттері бар үлкен корпорация» деп анықтайды. Олардың әрқайсысы кез-келген филиалды немесе «консорциумды» басқарады, оның мүшелері оларға сәйкес болған жағдайда бірге жұмыс істейді. Қажеттілік жойылған кезде, олар өз тәуекелдеріне және тәуекелдеріне әрекет етеді. Американдық «Тайм» журналы картельді «қылмыстық отбасылар конфедерациясы» деп санайды, ал колумбиялық «Семана» журналы оны «анда-санда стратегиялық одақтар құратын көптеген тәуелсіз топтардың федерациясы» деп сипаттайды. Ағылшын апталығының «Экономист» сарапшылары бұл анықтамаларды жоққа шығарып, «картель» термині есірткі трафигімен айналысатын корпорациялардың ұйымдық құрылымын жеңілдетеді, бұл көбінесе олармен күресте қателіктерге әкеледі. Осы мәселеге көп көңіл бөлетін Чили мамандары есірткі бизнесінің трансұлттық сипатын атап көрсетеді: «есірткі трафигі – бұл заңсыз әрекеттің тағы бір түрі емес, олардың көпшілігі. Бұл қазіргі әлемде жаңа

кұбылыс тудырған орасан зор және күрделі трансұлттық кәсіпорын, атап айтқанда есірткі экономикасы» [7].

Көптеген сарапшылар халықаралық есірткі операциялары тек «экономикалық қызметтен» асып түсті деп санайды. В.М. Николайчик атап өткендей, бұл мәселені зерттеушілердің бірі Джеймс Миллс есірткі бизнесін былайша сипаттайды: «халықаралық есірткі индустриясы іс жүзінде бұл сала емес, бұл империя. Егеменді, өзін-өзі ақтайтын және тәкаппар, экспансионистік, бұл жер асты империясы, көбінесе ішкі күрестен бөлінгенімен, әрқашан әлемдік қоғамдастықтың алдында Біріккен майданмен өнер көрсетті. Бүгінде ол өзін әлемге 19 ғасырдағы кез-келген империялық мемлекет сияқты, Британ империясы сияқты кең, Америка Республикасы сияқты шешуші ұйымшылдыққа қабілетті ретінде көрсетті. Табиғаты бойынша агрессивті және зорлық-зомбылық көрсететін жерасты империясының өз әскерлері, дипломаттары мен барлау қызметтері, банктер, сауда флоттары мен авиакомпаниялары бар. Ол өзінің үстемдігін барлық жолмен кеңейтуге тырысады - заңсыз диверсиядан ашық соғысқа дейін» [8].

Картельдердің алуан түрлілігімен оларда қорқыныштың темір тәртібі бар, өйткені бір жаза – өлім. Трансұлттық қылмыстық ұйымдардың өміршеңдігі, сонымен қатар, өз операцияларын жүргізе отырып, олар мемлекеттердің шекараларын, ұлттық егемендікті мүлдем елемейтіндігімен байланысты, ал олармен күресетін халықаралық және Ұлттық күштер мемлекеттіліктің осы атрибуттарымен белгіленген қатаң ережелерге сәйкес әрекет етуге міндетті [9].

Қорытындылай келе, есірткімен күресу, яғни нашақорлармен жұмыс істеу жалпы кезең-кезеңімен жүргізіледі. Бұл айтылған кезеңдердің ең біріншісі науқастың организмін ауыр халден босатып, аяғынан тұрғызу болып табылады. Ал бұдан кейінгі кезең-психологиялық көмек беру, екінші жұмыс алғашқыдан біраз күрделілеу. Өйткені, нашақорларды құрдымға кетіретін де олардың ішкі жандүниесінің әлсіздігі. Бұдан кейінгі емдеу жұмысы оларды еңбекке жарамды ету яғни реабилитация кезеңінен өткізу керек.

Бір айта кететініміз нашақорлық тек медициналық ауру емес, бұл негізінен әлеуметтік дертке жақынырақ. Нашақорлықтан біржола құтылу мүмкін емес шығар сірә. Осы орайда, тағы да әлемдік зерттеулерге жүгінетін болсақ, есірткіге қарсы заңдарды қатайтудың салдарынан азмас мөлшерде есірткімен ұсталып жазықты болғандар есебінен әсіресе, дамыған елдерде темір торлар тұтқындарға толып кететінге ұқсайды. Құқық қорғау органдары ролінің күшейуі полицейлер мен арнайы қызмет мамандары тарапынан қызмет бабын асыра пайдаланушылыққа, заңды белден басып, бұрмалай қолдануға жол ашылады деп болжануда.

Осындай іс-әрекет қарапайым халықтың азаматтық құқығын шектеуге ұрындырады хақ дейді ғалымдар. Қалай болғанда да Нарколог-мамандар мен ғалымдар және салауатты өмір салтына болысатындар түрлі амал-тәсіл ойлап табумен әлек. Ал нашақорлар болса, мұндай шараларадан бейхабар болуы былай тұрсын тіпті, өзінің болашағын ойлаудан да қалған.

Әдебиет

1. Судакова Р.Н. Будущее без наркотиков // Журнал 2008. №9. – 25 б.
2. Противодействие наркомании и наркобизнесу // На страже. 14.04.2008.
3. Нургалиев Б.М. Организованная преступность: от признаков к определению // Проблемы борьбы с преступностью и коррупцией: Сб. науч. тр. – Караганда, 2000. – 114 б.
4. Назарбаев Н.А. Критическое десятилетие. – Алматы, 2003. – 240 б.
5. Борьба с наркобизнесом в Центральной Азии // Борьба с преступностью за рубежом. – 2001. – №5. – 41 б.
6. Успанов Ж.Т. Взаимодействие органов внутренних дел стран СНГ в борьбе с наркобизнесом (оперативно-розыскные аспекты). – Алматы, 2003. – 320 б.
7. Судакова Р.Н. Правовые аспекты борьбы с организованной преступностью // Проблемы формирования новой национальной правовой системы РК. – Алматы, 1993. – 47 б.
8. Мауленов Г.С. Криминологическая характеристика организованной преступности: Учеб. пос. – Алматы, 1997. – 128 б.
9. Абисатов М.Х. Организованная преступность в Казахстане (современное состояние, тенденции развития, проблемные вопросы, пути их решения): Монография. – Алматы, 2006. – 348 б.

**ШАЛКАРОВА
ИРИНА АЛЕКСАНДРОВНА**

к.ю.н., ассоциированный профессор (доцент)

К ВОПРОСУ ОБ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОМ ОБЕСПЕЧЕНИИ ВЫЯВЛЕНИЯ, ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ И ПРЕСЕЧЕНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ

Реализация инициатив Президента Республики Казахстан Касым-Жомарта Токаева по улучшению качества жизни в стране, озвученных на третьем заседании Национального курултая «Адал адам – Адал еңбек – Адал табыс» 15 марта т.г., является частью большой работы по всесторонней модернизации страны. Задан четко намеченный стратегический курс по построению справедливого государства с сильными демократическими институтами и развитой правовой системой, обеспечивающей торжество закона и порядка – фундаментального принципа нашей политики [1].

В Республике Казахстан оперативно-розыскная деятельность как вид деятельности является объективно необходимой, общественно полезной и обусловлена такими признаками как:

- наличие государственно-правового характера,
- наличие специальных субъектов деятельности (сотрудников органов, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность) и, как следствие, организационно-структурного обособления от иных видов правоохранительной деятельности,
- наличие специфических, присущих исключительно оперативно-розыскной деятельности общих и специальных оперативно-розыскных мероприятий и условий их проведения.

Содержание оперативно-розыскной деятельности и система правовых гарантий законности при её проведении определены Законом Республики Казахстан «Об оперативно-розыскной деятельности» [2]. Однако, нормативно, на сегодняшний день, понятие «оперативно-розыскное обеспечение» деятельности по раскрытию и расследованию преступлений не закреплено. Мы солидарны с мнением Новицкой Е.В. о том, что понятие «оперативно-розыскное обеспечение» наиболее оптимально отражает деятельность оперативных аппаратов по раскрытию и расследованию преступлений, с использованием возможностей оперативно-розыскной деятельности [3]. Если обратиться к этимологии рассматриваемого понятия, то в современных словарях «обеспечение» трактуется как деятельность по созданию необходимых условий для чего-либо [4]. В нашем случае: оперативно-розыскное обеспечение деятельности по раскрытию и расследованию преступлений является нормативной совместной системной деятельностью субъектов оперативно-следственной деятельности по оптимально эффективному использованию имеющихся сил, средств и методов оперативно-розыскной деятельности в раскрытии и расследовании преступлений.

Нами проводилась работа по разработке направлений совершенствования криминалистического обеспечения деятельности органов внутренних дел по раскрытию и расследованию преступлений [5]. Проработка указанных направлений основана на выделенных выдающимся учёным-криминалистом, одним из основателей современной школы криминалистики, доктором юридических наук, профессором Р.С. Белкиным трех подсистемах в рамках системы криминалистического обеспечения: – криминалистические знания; – криминалистическое образование; – криминалистическая техника [6].

Основываясь на проводимых исследованиях, с учетом функционирования системы криминалистического обеспечения, полагаем возможным в рамках оперативно-розыскного обеспечения деятельности по раскрытию и расследованию преступлений рассматривать также три подсистемы:

- 1) развитие теоретических основ оперативно-розыскной деятельности;
- 2) совершенствование специальной подготовки, переподготовки и повышения квалификации субъектов оперативно-следственной деятельности;
- 3) развитие материально-технического обеспечения оперативно-розыскной деятельности.

При этом оперативно-розыскное обеспечение изначально предопределено соответствующей организацией и структурой управления, в соответствии с задачами оперативно-розыскной деятельности, определяемыми Законом Республики Казахстан «Об оперативно-розыскной деятельности» [2]:

- 1) защита жизни, здоровья, прав, свобод, законных интересов человека и гражданина, собственности от противоправных посягательств;
- 2) содействие в обеспечении безопасности общества, государства и укреплении его экономического потенциала и обороноспособности;
- 3) выявление, предупреждение и пресечение преступлений;
- 4) осуществление мер по розыску лиц, скрывающихся от органов дознания, следствия и суда, уклоняющихся от уголовной ответственности, отбывания наказания или пробационного контроля, без вести пропавших граждан и иных лиц в случаях, предусмотренных законом, а также идентификация обнаруженных неопознанных трупов;
- 5) обеспечение безопасности Президента Республики Казахстан и других охраняемых лиц;
- 6) обеспечение охраны Государственной границы Республики Казахстан;
- 7) обеспечение защиты сведений, составляющих государственные секреты или иную охраняемую законом тайну;
- 8) содействие организациям в защите коммерческой тайны;
- 9) поддержание в местах содержания под стражей или лишения свободы режима, установленного законодательством Республики Казахстан;
- 10) обеспечение безопасности подозреваемых, обвиняемых, подсудимых, осужденных, персонала в местах содержания под стражей или лишения свободы и иных лиц;
- 11) обеспечение безопасности органов, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность. Развитие теоретических основ оперативно-розыскной деятельности предполагает совершенствование её правовой основы; механизмов социальной и правовой защиты субъектов оперативно-розыскной деятельности и конфиденентов.

Данная подсистема является содержательной составляющей оперативно-розыскной науки и обусловлена активным внедрением инновационных рекомендаций в практическую деятельность по раскрытию и расследованию преступлений.

Первая подсистема неразрывно связана с совершенствованием специальной подготовки, переподготовки и повышения квалификации субъектов оперативно-следственной деятельности. В обеспечении результативности данной подсистемы доминирующую позицию занимает проектирование соответствующих образовательных программ по профилям подготовки «Оперативно-розыскная деятельность». При этом постоянно обновляются разрабатываемые знания, критерии, предъявляемые оперативно-розыскной деятельностью, учитывается специфика протекания отдельных направлений оперативно-розыскной деятельности.

Соответственно, со второй подсистемой оперативно-розыскного обеспечения тесно взаимосвязано развитие материально-технического обеспечения оперативно-розыскной деятельности: специальная техника, информационно-поисковые системы, оперативно-розыскные учеты – совокупность технических средств, необходимых для реализации полученных знаний в оперативно-следственной деятельности. При этом условия оперативно-розыскного обеспечения как деятельности нормативно закреплены [2] и выражаются в системном и комплексном использовании сил, средств и методов оперативно-розыскной деятельности:

1. общие и специальные оперативно-розыскные мероприятия проводятся всеми органами, осуществляющими оперативно-розыскную деятельность, в соответствии с возложенными на них задачами;
2. перечень служб, подразделений и категорий сотрудников, имеющих право проводить оперативно-розыскные мероприятия, определяется руководителями органов, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность;
3. специальные оперативно-розыскные мероприятия проводятся исключительно с санкции прокурора.

Таким образом, оперативно-розыскное обеспечение деятельности по раскрытию и расследованию преступлений является нормативной совместной системной деятельностью субъектов оперативно-следственной деятельности по оптимально эффективному использованию имеющихся сил, средств и методов оперативно-розыскной деятельности в раскрытии и расследовании преступлений. Оперативно-розыскное обеспечение деятельности по раскрытию и расследованию преступлений обусловлено системной взаимосвязью развития теории оперативно-розыскной деятельности, совершенствованием специальной подготовки её субъектов и эффективное внедрение и применение специальной техники для использования при проведении оперативно-розыскных мероприятий.

Выполненные выше исследования открывают новые возможности оптимизации деятельности субъектов оперативно-розыскной деятельности.

Литература

1. Выступление Главы государства К. Токаева на третьем заседании Национального курультая «Ада ладам – Адал еңбек – Адал табыс» (15 марта 2024 года) // Официальный сайт Президента Республики Казахстан. URL: https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-https://www.akorda.kz/ru/vystuplenieglavy-gosudarstva-ktokaevana-tretem-zasedaniinacionalnogo-kurultaya-1525116.

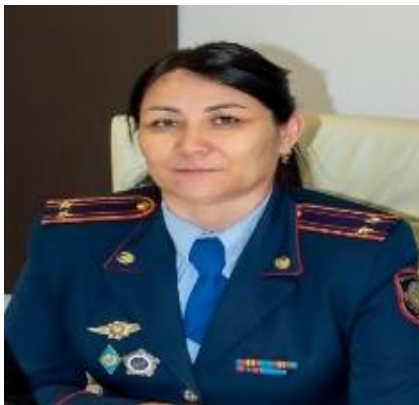
1) Закон Республики Казахстан от 15 сентября 1994 года №154-ХІІІ «Об оперативно-розыскной деятельности» // Интернет-ресурс. – Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/>

2. Новицкая Е.В. Оперативно-розыскное обеспечение расследования преступлений против жизни и здоровья: Автореф. дисс... канд. юридических наук:12.00.12. Ростовский юридический институт МВД России: – Ростов-на-Дону, 2016. // Интернет-ресурс. – Режим доступа: <https://docplayer.ru/48470478>

3. Малый академический словарь русского языка // Интернет-ресурс. – Режим доступа: <https://dicipedia.com/dic-ru-ru>

4. Шалкарова (Ким) И.А. Совершенствование криминалистического обеспечения деятельности органов внутренних дел по раскрытию и расследованию преступлений (тактико-психологические аспекты): Монография / И.А. Шалкарова (Ким) – Алматы: Алматинская академия МВД Республики Казахстан, 2017. – С. 221.

5. Криминалистическое обеспечение деятельности криминальной милиции и органов предварительного расследования. Авторский коллектив. /Под ред. проф. Т.В. Аверьяновой и проф. Р.С. Белкина. – М., 1997. – С. 64.

**НҰРЫШ
ЗИНА ЗИНЕЛҚЫЗЫ**

*Қазақстан Республикасы ІІМ
М. Бөкенбаев атындағы АЗИ қылмыстық
құқық, қылмыстық процесс және
криминалистика кафедрасының доценті,
з.ғ.м., полиция подполковнигі*

**ІШКІ ІСТЕР ОРГАНДАРЫНЫҢ ӘЙЕЛДЕР МЕН КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАРҒА
ҚАТЫСТЫ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫҢ АЛДЫН АЛУ МЕН ЖОЛЫН
КЕСУДЕГІ ҚЫЛМЫСТЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ**

Аталған тақырыптың өзектілігі тұрмыстық зорлық-зомбылықты зорлық-зомбылықтың басқа түрлерінен дұрыс ажыратуға құқық бұзушылықты нақты бағалау мен біліктілігі, бұлтартпау шараларын және жеке профилактиканы таңдау, құқық қорғау органдарының ғана емес, сонымен қатар профилактиканың барлық субъектілерінің іс-әрекеттерінің оңтайлы алгоритмін әзірлеу тәуелді болатындығына байланысты, бұл тиісінше оның тиімділігін арттырады.

Қазақстан Республикасы Конституциясының 12-бабына сәйкес Қазақстан Республикасында Конституцияға сәйкес адам құқықтары мен бостандықтары танылады және оларға кепілдік беріледі [1].

Адам құқықтары мен бостандықтары әркімге тумысынан жазылған, олар абсолютті деп танылады, олардан ешкім айыра алмайды, заңдар мен өзге де нормативтік құқықтық актілердің мазмұны мен қолданылуы осыған қарай анықталады.

Республиканың азаматы өзінің азаматтығына орай құқықтарға ие болып, міндеттер атқарады. Конституцияда, заңдарда және халықаралық шарттарда өзгеше көзделмесе, шетелдіктер мен азаматтығы жоқ адамдар Республикада азаматтар үшін белгіленген құқықтар мен бостандықтарды пайдаланады, сондай-ақ міндеттер атқарады.

Адамның және азаматтың өз құқықтары мен бостандықтарын жүзеге асыруы басқа адамдардың құқықтары мен бостандықтарын бұзбауға, конституциялық құрылыс пен қоғамдық имандылыққа нұқсан келтірмеуге тиіс.

Алайда, біздің қоғамның дабылы отбасылық-тұрмыстық қатынастар саласында құқық бұзушылық жасау фактілерінен туындайды. Олар тек отбасы мүшелеріне ғана емес, сонымен бірге туыстарына, жақындарына, бірге тұратын басқа адамдарға да қатысты жасалады.

Отбасылық-тұрмыстық қатынастар жақын туыстары мен жекжаттары, бұрынғы жұбайлары, ересектер мен үлкен отбасы мүшелері, биологиялық ата-аналардың бірінің балалары мен жаңа серіктестері, сондай-ақ бір жынысты ерлі-зайыптылар, асырап алушы ата-аналар мен балалар арасында, бір сөзбен айтқанда, кез-келген үй жағдайында мүмкін.

Бұл құқықтық норма материалдық емес, яғни денсаулыққа психикалық немесе физикалық зақым келтіру тұрмыстық зорлық-зомбылық деп танудың міндетті шарты емес. Егер алдын-алу субъектінде тұрмыстық агрессорға әкімшілік мәжбүрлеу шараларын қолданудың қажетті шарттары болуы үшін психикалық немесе физикалық азап шегудің нақты қаупі болса жеткілікті [2, 74-75].

1989 жылғы 20 қарашадағы Бала құқықтары жөніндегі Конвенцияда балаға қатыгездік көрсету немесе оған қатысты міндеттерді елемей баланың физикалық немесе психологиялық денсаулығына немесе әл-ауқатына лайықсыз қарау немесе оның әл-ауқатына жеткіліксіз қамқорлық жасау арқылы зиян келтірілетінін немесе бала мұндай көзқарасқа қауіп төндіретінін білдіреді [3].

Әр түрлі дереккөздерде тұрмыстық зорлық-зомбылық әр түрлі деп аталады: тұрмыстық құқық бұзушылықтар; тұрмыстық салада жасалған құқық бұзушылықтар; отбасылық-тұрмыстық салада жасалған құқық бұзушылықтар; тұрмыстық негіздегі құқық бұзушылықтар; тұрмыстық себептермен жасалған құқық бұзушылықтар.

Қазіргі уақытта қоғамдық орында жасалған тұрмыстық жанжал тұрмыстық зорлық-зомбылық деп танылмайды, бірақ тұрмыстық себептер бойынша, бұл отбасылық-тұрмыстық қатынастар саласындағы құқық бұзушылықтардың алдын алудың мамандандырылған шараларын қолдануға мүмкіндік бермейді. Осыған байланысты мамандандырылған заңда және кодификацияланған заңнамада тұрмыстық зорлық-зомбылықтың жаңа анықтамасын негіздеу, заңды түсініктемелермен, заңға тәуелді нормативтік актілермен жаңа анықтаманы қамтамасыз ету қажет.

Осылайша, Қазақстан Республикасының Тұрмыстық зорлық-зомбылық туралы заңнамасында зорлық-зомбылықтың төрт түрі көзделуі тиіс: физикалық, психологиялық, жыныстық, экономикалық.

«Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу туралы» ҚР заңы (бұдан әрі – Заң) мемлекеттік органдардың, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының, ұйымдар мен Қазақстан Республикасы азаматтарының тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу жөніндегі қызметінің құқықтық, экономикалық, әлеуметтік және ұйымдастырушылық негіздерін айқындайды [4].

Қазақстан Республикасы Президентінің бес институционалдық реформасын іске асыру жөніндегі 100 қадам - Ұлт жоспарында 30 қадам шеңберінде жергілікті атқарушы органдар мен жергілікті қоғамдастыққа есеп беретін жергілікті полиция қызметін құру көзделген, оның құзыретіне тұрмыстық қылмысқа қарсы іс-қимыл мәселелері де кіреді.

Ұлт Жоспарының 30-қадамын іске асыру үшін «Жергілікті полиция қызметінің қызметі мәселелері бойынша кейбір заңнамалық актілерге өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» ҚР Заңы қабылданды, оған сәйкес елде жергілікті полиция қызметі құрылды.

Ішкі істер министрінің ЖПҚ бөлімшелерінің (учаскелік полиция инспекторларының, кәмелетке толмағандар істері, жол-патрульдік, табиғатты қорғау полициясы, әйелдерді зорлық-зомбылықтан қорғау жөніндегі, таратушы қабылдағыштар мен арнайы қабылдағыштардың) қызметін регламенттейтін ведомстволық бұйрықтары әзірленіп, сәйкес келтірілді.

Қазіргі уақытта тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алуға бағытталған шаралар кешенін әзірлеу мәселелері пысықталуда. «Қазақстан-2050» Стратегиясын орындау үшін Үкіметке Ана мен баланы, отбасы мен некені қорғау саласындағы заңнаманы түбегейлі қайта қарау, ана мен балаға қарсы бағытталған қылмыстар үшін, сондай-ақ осы саладағы заңнаманы бұзғаны үшін жазаны қатандату тапсырылды.

Занды талдау кезінде ҚР-да ЮНИСЕФ үшін дайындалған әйелдер мен балаларға қатысты тұрмыстық зорлық-зомбылық мәселесі бойынша Қазақстан Республикасының заңнамасын талдау нәтижелері, сондай-ақ дағдарыс орталығы сияқты қоғамдық ұйымдардың өкілдерімен кездесуге қатысушылардың ұсыныстары мен ұсыныстары зерделеніп, тиімсіз іске асырылатын нормалар және басқа да кемшіліктер анықталды, осыған байланысты тиісті қорытындылар мен ұсыныстар әзірленді.

Жоғарыда айтылғандардың негізінде тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбандарының құқықтары мен мүдделерін қорғау тетігін күшейту және оған қарсы күрестің тиімділігін арттыру мақсатында тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбандарына арнаулы әлеуметтік қызметтер көрсетудің ұқсас жекелеген стандартын бекіту не арнаулы әлеуметтік қызметтер шеңберінен тыс тұрақты негізде тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбандарына нысаналы әлеуметтік қызметтер көрсету жүйесін ұйымдастыру туралы мәселені қарастыру қажет деп санаймыз.

Заңға сәйкес тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу субъектілері мемлекеттік органдар, жергілікті өзін-өзі басқару органдары, ұйымдар және тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алуды жүзеге асыратын Қазақстан Республикасының азаматтары болып табылады.

Занның 6-бабына сәйкес («Қазақстан Республикасы Үкіметінің құзыреті») ҚР Үкіметі тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу саласындағы мемлекеттік саясаттың негізгі бағыттарын әзірлейді.

Алайда, мұндай функцияны тікелей жүзеге асыратын нақты орган анықталмаған, профилактика субъектілерінің өзара әрекеттесуі қалай қамтамасыз етілетіні нақтыланбаған, осы профилактика субъектілерінің өзара әрекеттесу механизмі мен алгоритмі қарастырылмаған, бұл жұмыста қайталану мен параллелизмді болдырмауға мүмкіндік береді. Прокуратура органдарының ақпаратына сәйкес, қазіргі уақытта жергілікті атқарушы органдардың бұл қызметі тиімсіз жүзеге асырылуда [4].

Сонымен, прокурорлар органдарының өкілдері профилактика субъектілері арасында келіп түскен ақпаратты жедел алмасудың [5], өзара іс-қимыл туралы ведомствоаралық актілердің, облыс басқармалары арасындағы сабақтастықтың болмауы туралы көрсетеді.

Ішкі істер органдарының тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алуды жүзеге асыратын ұйымдар мен азаматтар үшін жоғарыда аталған оқу курстарын ұйымдастыру жөніндегі өкілеттігін заңда көздеген жөн.

Негізгі функцияларының бірі құқық бұзушылықтардың, оның ішінде тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу болып табылатын көптеген құрылымдардың қызметі (кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі комиссия, кәмелетке толмағандарды бейімдеу орталықтары, қорғаншылық және қамқоршылық органдары) штаттық қамтамасыз етудің жеткіліксіздігіне байланысты олардың көп жүктелуіне байланысты қажетті тиімділік әкелмейтінін атап өткен жөн. Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алудың барлық субъектілерінің құзыретін кеңейту және нақтылау тұрғысынан қайта қарау, сондай-ақ заңда тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу бойынша ведомствоаралық өзара іс-қимылға арналған жеке тарауды бекіту қажет болып көрінеді.

Мысалы, батыс елдерінде отбасылық-тұрмыстық зорлық - зомбылыққа қарсы тұрудың қазіргі тенденциялары бір жағынан отбасылық зорлық-зомбылық мәселелерімен айналысатын қызметтер мен екінші жағынан ауруханалар, психиатриялық клиникалар арасындағы ынтымақтастық пен тәжірибе алмасудың кеңеюіне әкелетінін атап өткен жөн.

Сонымен қатар, тұрмыстық зорлық-зомбылық пен қатыгездіктің алдын алу, сондай-ақ зорлық-зомбылық пен қатыгездік құрбандарын әлеуметтік-құқықтық қорғау жөніндегі кешенді ұлттық бағдарламаны (зорлық-зомбылық құрбандарын әлеуметтік-құқықтық қорғау жөніндегі нұсқаулықтар, әдістемелік ұсынымдар) әзірлеу қажеттілігі туындады деп санаймыз.

Әкімшілік құқық бұзушылық туралы істердің материалдары отбасындағы құқыққа қайшы әрекеттердің басым көпшілігінің алдында айналасындағыларға жақсы белгілі және ішкі істер органдары қызметкерлерінің араласуына құқықтық негіз болатын іс-әрекеттерде көрінетін ұзаққа созылған қақтығыстар болатынын көрсетеді. Аталған санаттағы істерді зерделеу істердің отбасылық жанжалдың екінші тарапының өтініші бойынша қаралатынын, көбінесе Тараптардың бірі (негізінен ер адамдар) осы құқық бұзушылықтарды мас күйінде, сондай-ақ Тараптардың бірінің ортақ балаларына бару туралы мәселе туындаған кезде ажырасқан жағдайда жасайтынын көрсетті.

Қазақстан Республикасы әйелдер құқықтарының кепілдіктерін қамтамасыз етуге және қорғауға бағытталған бірқатар халықаралық шарттардың, оның ішінде әйелдерге қатысты кемсітушіліктің барлық нысандарын жою туралы, әйелдердің саяси құқықтары туралы, үйленген әйелдің азаматтығы туралы Конвенцияның, азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактінің қатысушысы болып табылады [6, 17-18].

Алайда, көптеген жағдайларда жәбірленушілер (көбінесе ерлі-зайыптылар) ӘҚБтК-нің 73-бабы бойынша іс жүргізуді қозғау үшін ішкі істер органдарына арыз беру құқығын ерлі-зайыптыларына уақытша әсер ету құралы ретінде теріс пайдаланады, содан кейін сотта демонстрациялық кешірім жасайды деп сенуге негіз бар [7].

Бұл ретте ішкі істер органдарының қызметкерлері іс жүргізу тәртібін сақтай отырып, әкімшілік материалдарды ресімдеу, құқық бұзушыларды ұстау және сотқа жеткізу (олардың келуін қамтамасыз ету) бойынша үлкен жұмыс жүргізуде.

Тараптардың татуласуы кезінде кейіннен мұндай фактілерді болдырмау үшін құқық бұзушыларға ешқандай ықпал ету шараларын қолдану мүмкін емес.

Қазақстанда тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу тетіктерін күшейту мақсатында тұрмыстық зорлық-зомбылық жасаған адамдармен жүргізілетін Психокоррекциялық жұмыстың тиімділігін арттыруға баса назар аудару және заңда немесе басқа да сабақтас нормативтік құқықтық актілерде осы процеске қатысты неғұрлым нақты ережелерді бекіту қажет. Тұрғылықты жері бойынша жүргізілетін профилактикалық әңгіме тұрмыстық зорлық-зомбылықтың жеке алдын алу шарасы ретінде тиімсіз деп санаймыз, өйткені көп жағдайда бұл шара қолданылғаннан кейін адам отбасылық-тұрмыстық қатынастар саласында қайтадан құқық бұзушылық жасайды.

Сонымен, іс жүзінде, құқық бұзушының тұрғылықты жері бойынша профилактикалық әңгімелер жүргізу кезінде оның маскүнемдігіне, агрессивтілігіне, жағдайды дұрыс бағаламауына байланысты қиындықтар туындайды, өйткені құқық бұзушы өзін «өз аумағында» сезінеді, нәтижесінде мұндай әңгіме оң нәтиже бермейді.

Осыған байланысты, профилактикалық әңгімелесулердің тиімділігін арттыру мақсатында оларды тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу субъектілерінің қызметтік үй-жайларында ғана жүргізу мүмкіндігін қарастыру қажет деп санаймыз.

Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың жеке профилактикасының бұл шарасы мінез-құлыққа ерекше талаптар белгіленген адамға тыйым салуды көздейді:

1) жәбірленушінің еркіне қарамастан, кәмелетке толмағандарды және оның отбасының әрекетке қабілетсіз мүшелерін қоса алғанда, өзге де тәсілдермен іздестіруге, қудалауға, баруға, ауызша, телефон арқылы келіссөздер жүргізуге және онымен байланысқа түсуге;

2) атыс және басқа да қару түрлерін сатып алуға, сақтауға, алып жүруге және пайдалануға;

3) жәбірленушімен бірге жеке тұрғын үйде, пәтерде немесе өзге де тұрғын үйде осы адамда басқа тұрғын үй болған жағдайда тұруға міндетті.

Сонымен қатар, заңда осындай шаралардың бірі ретінде тұрмыстық зорлық-зомбылық жасауға, жәбірленушінің еркіне қарамастан, кәмелетке толмағандарды және (немесе) оның отбасының әрекетке қабілетсіз мүшелерін қоса алғанда, өзге де тәсілдермен іздестіруге, қудалауға, баруға, ауызша, телефон арқылы келіссөздер жүргізуге және онымен байланысқа түсуге тыйым салатын қорғау нұсқамасы да көзделеді.

Осылайша, тұрмыстық зорлық-зомбылықтың жеке алдын-алу шараларының ортақ мақсаты бар-жәбірленушінің тұрмыстық зорлық-зомбылықтан қауіпсіздігін қамтамасыз ету және белгілі бір дәрежеде бір-бірін қайталау. Сонымен қатар, тәжірибе көрсеткендей, судьялар заңның 22-бабы бойынша істерді қарамайды, құқық бұзушылық құрамының болмауына байланысты іс қозғаудан бас тартады, тараптарды татуласуға мәжбүр етеді, мұны жәбірленушімен бір үйде немесе пәтерде тұрғанда, құқық бұзушыға қатысты тыйым салу сияқты талаптарды қою мүмкін емес деп негіздейді. қудалау, ауызша жүргізу, телефон арқылы сөйлесу және жәбірленушімен басқа тәсілдермен байланысу.

Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексында көзделген тәртіппен әкімшілік ұстауды не Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексінің 128-бабында көзделген тәртіппен ұстауды жүргізу үшін негіздер болмаған кезде ішкі істер органдарының жергілікті полиция қызметінің бастығы не оның орынбасары, учаскелік полиция инспекторы не кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі учаскелік полиция инспекторы жәбірленушінің пікірін ескере отырып, қорғау нұсқамасын шығарады, ол тұрмыстық зорлық-зомбылық жасаған не оны жасау қаупі төнген адамға орындау үшін қолхатпен тапсырылады [8].

Сонымен қатар, «Прокуратура туралы» ҚР Заңына сәйкес прокуратура мемлекет атынан Қазақстан Республикасының аумағында заңдылықтың сақталуын заңда белгіленген шектерде және нысандарда жоғары қадағалауды жүзеге асырады деп көзделген.

Статистикалық мәліметтерге сәйкес, 2023 жылы кәмелетке толмағандарға қатысты жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтар саны азаймай отыр. Кәмелетке толмағандарға қатысты физикалық зорлық-зомбылыққа қатысты заңсыз әрекеттермен қатар, балалық суицид мәселесі қоғамда әлі де өткір болып отыр.

Іс жүзінде психологиялық зорлық-зомбылық түріндегі құқық бұзушылықты дәлелдеуге мүмкіндік беретін мәліметтерді жинау іс жүзінде мүмкін емес, өйткені зорлық-зомбылық жабық есіктерде, куәгерлерсіз және ұрып-соғу белгілерінсіз орын алады.

Әлемдік отбасылық криминологияда психикалық зорлық-зомбылықпен байланысты әрекеттерді одан әрі криминализациялау мәселесі талқыланады, ол зардап шеккен тарап үшін белгілі бір зиянды әрекеттерді жасау қаупінен гөрі кеңірек түсіндіріледі. Мысалы: баланы жертөледе ұзақ уақыт қамап қою, сол арқылы ол қорқынышқа ұшыраған кезде болды.

Сонымен қатар, бүгінгі таңда отбасыларда зорлық-зомбылықтың басқа түрлері, соның ішінде діни сипаттағы түрлері де бар екенін атап өткен жөн.

Соңғы уақытта тұрмыстық зорлық-зомбылықтың басқа түрлері пайда болды деп айтуға болады. Заң зорлық-зомбылық түрлеріне нақты анықтама береді-физикалық, психологиялық, жыныстық және экономикалық. Алайда, біз радикалды діни ағымдарды ұстанушылар психологиялық қысыммен өз отбасы мүшелерінде этникалық және діни құндылықтардың қалыптасқан жүйелерін бұзатын фактілерді білеміз.

Осыған байланысты ұсыныс ретінде келесі мәселелерді пысықтау ұсынылады:

– психологиялық және экономикалық зорлық-зомбылықты анықтауға мүмкіндік беретін әдістемелік ұсынымдар, нұсқаулықтар әзірлеу;

– талданатын Заңның 4-бабына толықтырулар енгізу және діни зорлық-зомбылықты тұрмыстық зорлық-зомбылықтың жекелеген түрі ретінде енгізу.

Қазақстанда, бүкіл әлем сияқты, балалар күн сайын үйде, мектепте және басқа да қоғамдық мекемелерде қатыгездік пен зорлық-зомбылыққа тап болады, алайда бүгінгі күнге дейін бұл проблема қоғамға көрінбейді.

Тәртіпті бұзатын жағдайлар (дөрекілік, бағдарлардың жоғалуы, әлеуметтік қатынастардың деградациясы) қауіпсіздік сезімін тудырады және зорлық-зомбылық пен қылмыстың дамуы, суицидке әкеледі немесе балалардың тағдырын бұзады.

Тұтастай алғанда, Қазақстандағы балалардың құқықтарын сақтау жөніндегі жағдайды талдау әлеуметтік емес отбасыларды бақылаудың әлсіздігін көрсетеді, нәтижесінде балалар мұндай отбасылардан уақтылы шығарылмайды, ал ата-аналар сирек жауапқа тартылады.

Жоғарыда айтылғандарға байланысты білім беру органдарының қызметкерлерін (атап айтқанда, орта оқу орындарының әкімшілігін) оқушылардың дене жарақаттарының пайда болу себептерін, оқушылардың мектепке бармауының, олардың үлгерімінің төмендігін анықтауға, әлеуметтік тәуекел отбасыларының оқушыларымен профилактикалық және ағартушылық жұмыстар жүргізуге, ішкі істер органдарымен, прокуратурамен, әлеуметтік қорғау органдарымен тығыз өзара іс-қимыл жасауға міндеттеу заңнамалық тұрғыдан бекітілуі ұсынылады отбасы-тұрмыстық қатынастар саласындағы құқық бұзушылықтардың алдын алу болып табылады.

Бұл ретте тұрмыстық зорлық-зомбылық саласындағы профилактикалық жұмыстың тиімділігін арттыру мақсатында заңға әлеуметтік қауіпті жағдайдағы (өмірлік қиын жағдайдағы) отбасы мен кәмелетке толмағандарды айқындауды енгізу қажет болып көрінеді, бұл сондай-ақ осындай отбасылар мен кәмелетке толмағандарды нақты градациялауға мүмкіндік береді.

Әлемнің барлық елдерінде әйелдерге қатысты зорлық - зомбылықтың әртүрлі формалары бар-жаңа туған нәрестелерді өлтіруден бастап, отбасындағы зорлық-зомбылық пен егде жастағы әйелдерге қатысты зорлық-зомбылық.

ПО бөлімшелерінің жұмысын күшейту қажет (әсіресе жергілікті жерлерде) осындай тәсілдер үшін жеке кабинет бөлу немесе осы мәселені құпиялылық құқығының сақталуын қамтамасыз ету шартымен кез келген басқа тәсілмен шешу қажет.

Бүгінгі таңда Қазақстандағы тұрмыстық зорлық-зомбылық әлі де елеулі әлеуметтік проблема болып қала береді. Көптеген құқық бұзушылар жазасыз қалады және зорлық-зомбылық фактілері жиі жазылмайды. Ресми статистика зардап шеккендердің полицияға жүгінуіне кедергі келтіретін көптеген факторларға байланысты істердің нақты жағдайын көрсетпейді.

Тұрмыстық зорлық-зомбылық криминологиялық теорияда алынған интерпретацияға сәйкес криминогендік тұрмыстық психологияға негізделген.

Ерлі-зайыптылар немесе басқа отбасы мүшелері арасындағы бір-біріне деген дұшпандық қатынастар негізінде отбасылық-тұрмыстық қақтығыстардың нәтижесінде тұрмыстық зорлық-зомбылыққа айналатын жиі жанжалдар болуы мүмкін.

Шет елдерде қылмыстық-құқықтық сипаттағы шаралардан басқа, отбасылық зорлық-зомбылыққа, атап айтқанда, балаларға қатысты зорлық-зомбылыққа қарсы әлеуметтік шаралар кеңінен таралған.

Мысалы, Батыстың көптеген елдерінде азаматтарды билікке балаларды дұрыс ұстамады деген күдіктің кез-келген жағдайы туралы хабарлауға міндеттейтін заңнама қабылданды.

Атап айтқанда, АҚШ-та 1974 жылы балаларға қатыгездіктің алдын алу және оның салдарын жою туралы заң қабылданды; балаларға қатыгездік және балалардың немқұрайлылығы мәселелері жөніндегі ұлттық орталық ашылды.

Шетелдегі зорлық-зомбылықтың кәмелетке толмаған құрбандарымен әлеуметтік жұмыс ескерту тәжірибесіне сүйенеді. Кез-келген адам өз бастамасымен балаларды қорғауға арналған әлеуметтік қызметті немесе полицияны отбасындағы балаға қатысты зорлық-зомбылық оқиғасы немесе күдігі туралы хабардар ете алады.

Қылмыстың алдын алу мәселелерін зерделеу және тиісті ғылыми білім жүйесін қалыптастыру қажеттілігі криминологияның тиімді алдын алу шараларын әзірлеудің негізгі міндетін шешуге бағытталғандығына байланысты. Мәселен, осы зерттеудің түпкілікті нәтижесі сексуалдық сипаттағы іс-әрекетке мәжбүрлеу жағдайларына құқықтық ден қою құралдарын жетілдіру үшін қажетті тетіктерді айқындау болып белгіленді.

Қылмыстың алдын алудың жекелеген бағыттары мен аспектілері құқық нормаларымен реттеледі-қолданыстағы ұлттық заңнамада заң күші, реттелетін қатынастардың деңгейі, көлемі, қылмыстың алдын алу мәселелерін реттеу дәрежесі бойынша ерекшеленетін әртүрлі

нормативтік актілердің жеткілікті саны бар. Қылмыстың жалпы алдын алуды құқықтық реттеудің көздері Қазақстан Республикасының Конституциясы, Қылмыстық, Қылмыстық-процестік, қылмыстық-атқару, әкімшілік заңнама, қылмыстың алдын алудың мақсаттары мен міндеттерін айқындайтын заңдар мен ведомстволық актілер, осы қызметті жүзеге асыратын субъектілер шеңбері, олардың құзыреті, алдын алу шараларын жүзеге асырудың негізгі нысандары мен әдістері болып табылады.

Арнайы криминологиялық деңгейде қылмыстық құқық бұзушылықтардың алдын алуды құқық қорғау органдары айтарлықтай көлемде жүргізеді. Бұл ретте қылмыстың алдын алу мәселелерін қамтитын актілердің екі тобы бөлінеді. Бірінші топқа қылмыстық әрекеттердің кешенді алдын алуды реттейтін құқықтық актілер кіреді. Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу субъектілері жүзеге асыратын, отбасылық-тұрмыстық қатынастар саласындағы адамның және азаматтың конституциялық құқықтарын, бостандықтары мен заңды мүдделерін қорғауға, тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алуға және жолын кесуге, сондай-ақ олардың жасалуына ықпал ететін себептер мен жағдайларды анықтауға және жоюға бағытталған құқықтық, экономикалық, әлеуметтік және ұйымдастырушылық шаралар кешенін қамтиды [10].

Әкімшілік-құқықтық құралдармен тұрмыстық нәзіктік деңгейін төмендету бойынша белгіленген проблемаларды шешу тұрмыстық зорлық-зомбылықтан зардап шеккен азаматтардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғаудың тиімді іс жүргізу тетігін құруға мүмкіндік береді. Мұндай тетікті іске асыру мемлекеттің өмір сүруінің демократиялық қағидаттарын іске асыруға мүмкіндік береді. Отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу мен алдын алудың заманауи жүйесін құру әйелдердің құқықтарын тиімді сақтау және гендерлік теңдікке қол жеткізу жөніндегі негізгі міндеттемелерді іске асыруға мүмкіндік береді.

Әдебиет

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы 30.08.1995ж. (өзгер. мен толық. 10.03.2017 ж.). – «Заң» электрондық заңнама базасы.
2. Отбасылық және тұрмыстық зорлық-зомбылық: теориясы мен практикасы: оқу-әдістемелік құралы/жалпы ред. М.П. Кабакова; құрастырған: М.П. Кабакова, З.М. Садвакасова, Н.Н. Семенов, В.В. Полякова, А.Ж. Габдуллина, М.М. Сулеймен. – Алматы: Қазақ Университеті, 2021. – 128б.
3. Бала құқықтары туралы Конвенцияны ратификациялау туралы Қазақстан Республикасының Жоғарғы Кеңесінің 1994 жылғы 8 маусымдағы қаулысы.
4. Тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы туралы Қазақстан Республикасының 2009 жылғы 4 желтоқсандағы N214-IV Заңы.
5. Прокуратура туралы Қазақстан Республикасының Конституциялық заңы 2022 жылғы 5 қарашадағы №155-VII ҚРЗ.
6. Қалқаманұлы Д. Құқық қорғау қызметінің өзекті мәселелері. Оқу құралы – Қостанай: ҚР ПМ Шырақбек Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы, 2022. – 55 б.
7. Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 5 шілдедегі №235-V ҚРЗ.
8. Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі Қазақстан 2014 жылғы 4 шілдедегі №231-V ҚРЗ.
9. Саркисян Ш.В. Нұрсұлтанова А.С., Балаларға зорлық-зомбылық көрсетудің әлеуметтік-психологиялық мәселелері және оның алдын алу. Оқу-әдістемелік құралы – Қостанай, 2023. – 94 б.
10. Асанов Ж.К. Теоретико-прикладные проблемы предупреждения и пресечения бытового насилия (криминологические и уголовно-правовые проблемы): Дис. канд. юрид наук. – Алматы, 2010.

**САНИЯЗОВА
ЕРКЕМАЙ КАЗБЕКОВНА**
Қорқыт Ата атындағы Қызылорда
университетінің аға оқытушысы,
заңтану магистрі

КИБЕРҚЫЛМЫСТАРДЫ ТЕРГЕУДЕГІ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕР

Қазіргі қоғамдағы кешенді цифрландыру саясатының қарқынды жүргізілуінің бірден-бір нәтижесі, ол осы саладағы киберқылмыстардың да кең көлемде таралуында болып отыр. Мемлекетіміз қазіргі таңда цифрлық техника мен цифрландыру жүйесін қарқынды дамытуды қолдай отырып, киберқұқықбұзушылықтарға қарсы жан-жақты жүйелі шаралар қабылдауға мәжбүр болуда.

Киберқылмыстар адам өмірі мен қоғамның біршама салаларына: атап айтсақ, азаматтардың меншік құқығына, маңызды инфрақұрылымдық нысандарға, коммерциялық ұйымдарға және жалпы мемлекетке орасан зиян келтіруде. Киберқылмыскердің негізгі мақсаты әртүрлі үдерістерді басқаратын компьютерлік жүйе және онда таралатын ақпарат болып табылады. Шынайы өмірдегі қарапайым қылмыскерге қарағанда киберқылмыскер дәстүрлі – пышақ және тапанша секілді қаруды қолданбайды. Оның арсеналы – ақпараттық қару, желіге ену, программалық жасақтаманы бұзу және модификациялау, ақпаратты рұқсатсыз алу және компьютерлік жүйенің жұмысын уақытша тоқтатуға қолданылатын барлық құралдар [1, 476 б.].

Сонымен қатар, киберқылмыскерлердің әрекеттері уақыт өткен сайын әртүрлі агрессивті сипатқа ие болуы (мәселен, олар өздерінің іздерін мұқият жасырып отыруы, анонимдік нөмірлерді қолдануы (виртуалды нөмірлерді қолдануы), олардың жаңа қайталанбайтын әрекеттер арқылы киберқылмыстарды жасауы) дәлелдемелерді жинау мен дәлелдемелерге баға беруде орасан қиындық тудыруда. Осы себепі киберқұқықбұзушылықтарды тергеу кезінде тергеушілерге де қойылатын талаптар да жоғары болу керек. Себебі, бұл қылмыстарды тергеу тәсілдері әдеттегі қылмыстарды тергеудегі әдіс тәсілдерді қолдануда табысты нәтиже бермейді. Бұл бағыттағы нәтижелі жұмыс болу үшін құқық қорғау органдары қызметкерлері киберсаланың қызмет ету ерекшеліктерін білумен, оның трансшекаралық аралықтарын анықтаумен, ақпараттық ортада жұмыс істеу қабілетінің болуымен, IT-компания өкілдерімен және басқа да мамандармен қарым-қатынас жасай алу ерекшелігімен, сонымен бірге іске қатысты дәлелдемелерді қалай және қайдан іздеу керектігін және оны қалай бекіту керектігін білумен ерекшеленеді. Сонымен қатар, қылмыстық процеске қатысушылармен сауатты диалог құру, куәгерлерден, күдіктілерден және осындай қылмыстарды жасады деген айыпталушылардан сауатты жауап алу да өте маңызды.

Бүгінгі таңда компьютерлік ақпараттар саласындағы қылмыстар ең латентті қылмыс түрлерінің бірі болып табылады. Қылмыстардың бұл түрінің ашылу пайызы өте төмен, себебі, жәбірленушілер көбінесе киберқылмыстың құрбаны болғаны туралы көп жағдайда кеш білетіндігімен байланыстырады. Мәселен, ақпаратты заңсыз көшіру қылмысы өте жиі көрініс таба бермейді, себебі, компьютерге вирустың енуі әдетте кездейсоқ пайдаланушының қателігі деп түсініп жүре береді де, уақыт оздырып алады.

Киберқылмыстардың латенттілігінің жоғары деңгейі болуына жәбірленушілердің өздері (әсіресе, егер жәбірленушілер ірі коммерциялық ұйымдар немесе банктер болса, іскерлік беделдеріне нұқсан келуімен қорыққандықтан) құқық қорғау органдарына қылмыстың жасалу фактісі туралы хабарлауға асықпайтындығында болып отыр.

Киберқылмыстарды тергеудің тағы бір ерекшелігі – олардың трансшекаралық сипатта орын алуы (басқаша айтқанда, киберкеңістіктегі қылмыстар көбінесе бір мемлекеттің аумағымен шектелмейді). Бұл қылмыстың субъектісі мен жәбірленуші әртүрлі елдерде

болатындықтан халықаралық ынтымақтастықты қажет ететін тұстары бар. Киберқылмыстарды тергеуде құқық қорғау органдары әртүрлі кедергілерге кезігеді, яғни олар сол елдің ішкі құқық жүйесінің ерекшеліктері мен сол елдің заңнамасы бойынша киберқылмыстылықтың дәрежелену сипатын білу қажеттілігі болып отыр. Қазіргі уақытта бірқатар мемлекеттер киберкеңістіктегі қылмыстардың алдын алу және тергеу саласындағы ынтымақтастық туралы халықаралық келісімдер жасасуда әрекеттер жасалуда. Алайда, киберқылмыспен күресті реттейтін бірыңғай (кем дегенде көптеген мемлекеттер үшін) жаһандық құқықтық акт жоқ.

Киберқылмыстылық, сонымен қатар қылмыскерлердің жеке басын анықтауға жасырындылығы жоғары дәрежесімен сипатталады. Тергеу барысында белгілі бір электронды құрылғыны қылмыс құралы ретінде анықталса да, көбінесе бұл қылмысқа белгілі бір адамның (осы құрылғы арқылы) қатыстылығын анықтау қиынға соғады. Себебі, виртуалды ұялы телефон нөмірлерін және криптовалюты әмияндарын жасырын қолдануға арналған VPN/VPS қызметтері (төлқұжат деректеріненсіз енгізу арқылы пайдалану мүмкіндігі) адамға өзінің жеке басын толығымен дерлік жасыруға мүмкіндік береді.

Киберқылмыстарды тергеп-тексерудегі негізгі мәселелердің бірі, бұл қылмыстарды тергеп-тексеру барысында қылмыстық процестік заңнамасында бекітілген стандартты тергеу әрекетін қолдану мүмкін еместігі. Мысалы, киберкеңістікте орын алған оқиға болған жерді тексеру, әдеттегі оқиға болған жерді тергеп-тексеруге қарағанда өзіндік ерекшеліктері болады.

Біріншіден, процессуалдық тұрғыдан алғанда (мысалы, қылмыскер хакерлік шабуыл жасаған жағдайларда) нақты қай жер «қылмыс болған жер» болып саналады деген сұрақ туындайды. Хакердің шабуыл кезінде орналасқан жері ма, әлде оның хат жазған жері ма, зиянды бағдарламаны жіберген жері ма, жәбірленушінің мекен-жайы ма, ақша шығарылған жер ма (қаржы ұйымдарына шабуыл жасау кезінде) және т.б.

Киберқылмыстардың «виртуалды кеңістік» деп аталатын жерде жасалатынын ескере отырып, кейбір зерттеушілер оқиға орны ретінде виртуалды (ақпараттық) кеңістіктің белгілі бір ауқымын қарастыруды ұсынады. Бұл көзқараспен келісе отырып, «виртуалды кеңістік» шексіз ұғым және тергеу барысында қылмыс болған жерді тексеруді қалай жүргізілетіні алдағы шешілуге тиіс сұрақтардың бірі [2].

Қылмыс болған жерді қарау тәртібінің өзі де бірқатар ерекшеліктермен байланысты жүреді. Бұл жерде әдеттегі криминалистикалық әдістерді қолдану тиімсіз, өйткені құқықбұзушылық электронды іздермен (цифрлық іздер) жасалады. Олардың өзі екі түрге бөлінеді: белсенді және бәсең (пассивті) іздер. Белсенді іздерге пайдаланушының өз бетінше енгізетін ақпараттары кіреді: мысалы, пайдаланушының әлеуметтік желілердегі толық аты-жөні, туған күні, басқа сайттардағы жеке аккаунттарындағы мәліметтер кіреді. Ал бәсең (пассивті) іздер тобына қалдырған жұмыс жасалған бағдарламада адамның байқаусызда қалдырған іздері жатады.

Тіпті киберқылмыс жасады деген күдіктіден немесе айыпталушыдан жауап алу сияқты тергеу әрекеттерінің өзі де бірқатар қиындықтар тудырады. Бұл жердегі басты мәселе, күдіктіден (айыпталушыдан) жауап алу кезінде тергеуші компьютерлік технология саласында тиісті білімі мен біліктілігі жоқ болғандықтан, оған түсінуге қиын нақты терминдерді айтып шатастырады. Тергеушіге және процеске қатысушыларға тиісті маманның көмегімен бұл терминдер мен сөз тіркестерін заңи тілде түсінікті етіп, аудару қажеттілігі туындайды.

Сезіктіден (айыпталушыдан) жауап алу кезінде маманның қатысуы жауап алу нәтижелеріне бірқатар себептер бойынша теріс әсер етуі мүмкін. Біріншіден, тергеуші мен жауап алынып отырған адамның арасында жауап алу процесіне маманның қатысуы (кез келген үшінші тұлғаның қатысуы сияқты) адамдар арасында психологиялық байланыс орнатуды қиындатады, екіншіден, күдікті (айыпталушы) тергеушінің жасалған заңсыз әрекеттің мәнін және оны жасау механизмін түсінбейтінін біліп, тергеуді жаңылыстырудың ықтимал мүмкіндігі зор.

Бұндай қиындықтар куәлардан жауап алумен процесінде де кездеседі. Себебі, куәгерлердің басым бөлігі арнайы білімнің жоқтығынан не болғанын нақты түсінбейді.

Киберқылмыстық істерді тергеу шеңберінде осы объектілерге сараптама жүргізу үшін құрал-жабдықтар (компьютерлер мен перифериялық жабдықтар, басқа да электрондық тасымалдағыштар) алынады. Бұл кезеңде де тергеуші маманның көмегіне жүгінуге тура келеді, өйткені бұл заттарды алу және тасымалдау барысында бірқатар ерекшеліктер ие болу керек.

Тергеуші маманмен ақылдаса отырып, құрал-жабдықтарға толық әрі жан-жақты сараптама жүргізу үшін затты қолдануға тыйым салу туралы шешім қабылдайды. Сондай-ақ, заттарды алып қою процесінде мұқият алынбаған құрал-жабдықтар мен тасымалдағыштардан қажетті ақпараттардың жойылып кету қауіптері де жоқ емес. Құрал-жабдықтарды алып қою немесе қолдануға тыйым салу кезінде де қиындықтар туындайды, мәселен, компьютерлер, планшеттер, ұялы телефондар көптеген кәсіп өкілдері үшін маңызды жұмыс құралы болуы мүмкін және оларды ұзақ уақыт болып алып қою кейбір кәсіп иелеріне айтарлықтай зиян келтіреді [3].

Киберқылмыс туралы қылмыстық істерді тергеудің маңызды кезеңі компьютерлік техникалық сараптаманы тағайындау болады. Қылмыстың бұл түрі салыстырмалы түрде жақын арада пайда болғандықтан, осы салада сауатты мамандары бар сараптама мекемелерінің саны өте аз. Осыған байланысты сараптамалық мекемелерде шамадан тыс жүктеменің болуына байланысты, сараптама қорытындыларын дайындауға уақыттың біршама бөлігі кетеді.

Сондай-ақ, қазіргі таңдағы компьютерлік техникалық сараптаманы тағайындау киберқылмыстарды тергеуде маңызды рөл атқарады, алайда тергеушілердің компьютерлік технологиялар және ақпараттық технологиялар саласында арнайы білімінің болмауына байланысты тергеушінің сарапшыға сауатты сұрақтар қоюда да белгілі бір қиындықтар туғызады.

Қорытындылай келе, қазіргі таңдағы киберқылмыстарды тергеп-тексеруде келесідей мәселелерді атап көрсетеміз:

Біріншіден, қазіргі заман талабына сай ақпараттық және компьютерлік технологиялардың дамуына байланысты олардың функционалдық мүмкіндіктері де өсе түсуде, ал бұл өз негізінде киберқылмыстар деректерін табу процесін қиындатады. Қылмыстың басқа дәстүрлі түрлеріне қарағанда киберқылмыстан зардап шеккендер көп жағдайда қылмыстық қол сұғушылыққа тап болғандарын сезбейді, немесе қылмыс байқалған кезде құқық қорғау органдарына ол туралы хабар өте кеш түседі.

Екіншіден, киберқылмыстарға байланысты қылмыстық істер бойынша анықтау және тергеу істерін жүргізетін мамандардың көбіне техника саласынан білім деңгейлері жеткіліксіз болады.

Үшіншіден, көптеген компьютер жүйелері мен желілерінде қорғаныс жүйесі төмен немесе мүлдем жоқ, ал мұндай жағдайда қылмыстық әрекеттің табыспен аяқталуы және «байқатпай кетіп қалу» мүмкіндігі зор.

Төртіншіден, өз фирмалары мен кәсіпорындарының беделін ойлайтындар бұл туралы көпшілікке жария етуді, заң орындарына белгілі себептермен құқық қорғау органдарына хабарлауды артық санайды.

Желідегі шабуылдар, пластикалық төлем карточкаларымен алаяқтық, банктік шоттардан қаражат ұрлау, корпоративтік тыңшылық, заңсыз порнографиялық материалдарды тарату – бұл киберқылмыскерлердің Интернет желісінде жасап жүрген қылмыстарының тек бірнәшесі ғана. Мұндай құқық бұзушылық әрекеттер басқа көптеген әлем елдеріне ғана емес, сонымен қатар біздің мемлекетке ұлттық қауіпсіздіктің жасаушысы – ақпараттық қауіпсіздікке қатер төнгізетін маңызды қоғамдық қауіп-қатерлерді құрайды.

Әдебиет

1. Крис Просис, Кевин Мандиа. Расследование компьютерных преступлений: Учебник/Переводчик О. Труфанов: изд. Лори, 2012 – С. 476.
2. Расследование киберпреступлений: несколько слов об отраслевой специфике.// <https://habr.com/ru/companies/digitalrightscenter/articles/688502/>
3. Киберқылмысқа қарсы күрестің кейбір аспектілері // https://el.kz/content-28828_18274/

**ТОҚПАНБЕТОВА
ГУЛШАТ НЫГМЕТОВНА**
*Қазақстан Республикасы ИМ
М. Бөкенбаев атындағы
Ақтөбе заң институтының ҚҚҚПжК
кафедрасының аға оқытушысы
полиция майоры*

АЗАПТАУ ҚЫЛМЫСЫНЫҢ КРИМИНОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Азаптау мәселесі біздің мемлекетіміз үшін жаңа ұғым емес. Ғасырлар бойына олар дәлелдемелерді алудың негізгі құралы болды, тергеуде кеңінен қолданылды және тіпті заңмен реттелді.

Азаптау – бүгінгі таңда әлемдік қауымдастықты алаңдататын адам құқықтарының бұзылуының бірі. Азаптау жаза ретінде, ақпарат алу немесе мойындауды мәжбүрлеу мақсатында қолданылады, бірақ негізінен жеке адамдарды ғана емес, бүкіл қоғамды шок пен әрекетсіздік жағдайында ұстау үшін қорқыту үшін қолданылады. Азаптаудың мақсаты – жәбірленушіге оның өліміне жол бермей, мүмкін болатын ең үлкен ауырсынуды беру және адамды жеке тұлға ретінде бұзу. Осылайша, репрессия құралы ретінде азаптау біржақты қызмет етеді.

Азаптау – бұл мемлекеттік лауазымды адам немесе ресми қызмет атқаратын өзге де адам немесе арандату арқылы немесе олардың білімімен немесе үнсіз келісімімен «Қандай да бір адамға қасақана қатты азап немесе азап шегетін, жеке немесе адамгершілікке жатпайтын, одан немесе үшінші тұлғадан мәліметтер немесе танулар алу, оны жазалау үшін жасалған кез келген әрекет ол немесе үшінші тұлға жасаған немесе оны жасады деп күдіктенген әрекет үшін, сондай-ақ оны немесе үшінші тұлғаны қорқыту немесе мәжбүрлеу немесе кез келген сипаттағы кемсітушілікке негізделген кез келген себеп үшін...» [1].

Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасы Конституциясының 17 – бабында Адамның қадір-қасиетіне қол сұғылмайды. Ешкімді азаптауға, зорлық-зомбылыққа, басқа қатыгездікке немесе адамның қадір-қасиетін қорлауға немесе жазалауға болмайды [2].

2020 жылы біздің еліміз өлім жазасын жоюды көздейтін азаматтық және саяси құқықтар туралы Екінші Факультативтік хаттамаға қосылды. Осылайша, азаптауға және қатыгез (адамгершілікке жатпайтын) немесе ар-намысты қорлайтын қарым-қатынастың басқа түрлеріне жол бермеу қазіргі уақытта конституциялық принцип болып табылады.

Алайда, өкінішке орай, азаптауды қолданудың жекелеген фактілері қазіргі таңда кездеседі. Олардың құқық қорғау жүйесінде болуы өте өзекті мәселе болып қала береді. Қарастырылып отырған құбылыстың қауіптілігі, ең алдымен, ол қоғамның құқық қорғау органдарына деген теріс көзқарасын қалыптастырады, қоғамның өзін бұзады, оны зорлық-зомбылық, қатыгездік пен әділетсіздік қарапайым және табиғи нәрсе деп санауға дағдыландырады және оларды қолдану белгілі бір мақсаттарға тиімді қол жеткізумен негізделген.

Қылмыстың қоғамдық қауіптілігі адамның қадір-қасиетінің қол сұғылмаушылығына қол сұғу, ҚР Конституциясының 17-бабында кепілдік берілген азаптаудан, зорлық-зомбылықтан, қатыгездіктен немесе адамның қадір-қасиетін қорлайтын қарым-қатынастан немесе жазадан қорғау құқығын елеуі болып табылады [2].

Талданатын іс-әрекеттің объектісі азаптаудан қорғауға көрсетілген конституциялық құқықтың іске асырылуын қамтамасыз ететін қоғамдық қатынастар болып табылады. Бұл қылмысты жасау кезінде басқа объектіге – адамның денсаулығына қол сұғу жасалады, өйткені жәбірленуші ұрып-соғуға, азаптауға немесе психикалық әсерге ұшырайды.

Қылмыстың объективті жағы адамға физикалық немесе психикалық азап шегуден көрінеді.

ҚК-нің 146-бабының диспозициясында көрсетілген азаптау деп -адамның азапталушыдан немесе үшінші тұлғадан ол жасаған немесе жасады деп күдіктенген әрекеті үшін мәлімет алу немесе тану не жазалау, сондай-ақ оны немесе үшінші адамды қорқыту немесе мәжбүрлеу мақсатында жасалған. Жеке және (немесе) психикалық азапты қасақана келтіру түсініледі [3].

Азаптауды қолданудың нақты жағдайы адамның нақты құндылығын, оның қоғамдық қатынастардың кез-келген саласындағы құқықтарын тікелей көрсетеді, өйткені азаптаудың ең асыл себептерін де ақтауға болмайды.

Мемлекет басшысы Қазақстан халқына Жолдауында азаптауға байланысты қылмыстарды тергеуде жүйелі тәсілді енгізу және осы функцияны Бас прокуратураға бекіту туралы тапсырма берді [4].

Көп жағдайда бұл қылмыстар жасырын, жабық және оқшауланған жерлерде жасалады.

Сонымен қатар, қылмыстық қудалау органдары осы санаттағы қылмыстық істерді тергеу кезінде бұзушылықтарға жол береді.

Тергеу іс-шараларын уақтылы жүргізбеу дәлелдемелердің жоғалуына және дәлелденбегендіктен істердің тоқтатылуына әкеледі.

Жалған корпоративті ынтымақтастық шындықты анықтауға кедергі келтіреді. Әріптестер өз қызметкерлерін жасырады, дәлелдерді жасырады.

Қазақстан адам құқықтарын қорғаудың құндылықтары мен қағидаттарын ұдайы ұстанады.

Қазақстан Республикасы адам құқықтары саласындағы 70-тен астам көпжақты әмбебап халықаралық шарттарға, соның ішінде адам құқықтарының жалпыға бірдей Декларациясына және Біріккен Ұлттар Ұйымының адам құқықтарын қорғау конвенциясына қатысушы болып табылады.

Олардың бірі БҰҰ-ның азаптауға қарсы конвенциясы, ол азаптауға және қатыгез, адамгершілікке жатпайтын немесе ар-намысты қорлайтын қарым-қатынас пен жазалауға тыйым салады, бұл жалпыадамзаттық құндылықтар жүйесінде ерекше маңызға ие. Бұл Қазақстан Республикасы Конституциясының 17-бабында да нақты бекітілген.

Азаптауды болдырмау үшін адамдардан адамға деген құрметті тәрбиелеу, гуманистік принциптерге негізделген құқықтық сананы қалыптастыру қажет. Бұл, әрине, ұзақ уақытты қажет етеді. Алайда, бұл мәселені кейінге қалдыру мүмкін емес, ол өзінің өткірлігіне, азаптау қаупінің дәрежесіне байланысты, сайып келгенде, мұндай әрекеттерге тыйым салуды және олармен күресудің тиімді құқықтық тетігін құру талаптарын көздейтін бірқатар халықаралық келісімдердің қатысушысы бола отырып, тезірек шешуді талап етеді[5].

Сондықтан бүгінгі күні тиісті білім беру, тәрбие, насихаттау және мәдени мемлекеттік саясатты іске асыру қажет. Осыған байланысты, Ішкі істер органдарында азаптауға қарсы іс-қимыл және өзге де рұқсат етілмеген жұмыс әдістері жөніндегі жүйені жетілдіру мақсатында, сондай-ақ, Қазақстан Республикасы Заңдылықты, құқықтық тәртіпті және қылмысқа қарсы күресті қамтамасыз ету жөніндегі үйлестіру кеңесі отырысының 2022 жылғы 15 желтоқсандағы №1кс/22-01 хаттамасының 2.4.1-тармағына сәйкес 2023-2024 жылдарға арналған сотқа дейінгі кезеңде және қылмыстық-атқару жүйесінде Азаптауларға және тергеу мен анықтаудың өзге де рұқсат етілмеген әдістеріне қарсы іс-қимыл жөніндегі кешенді шаралар жоспары әзірленді [6].

Азаптауды жою – бұл әркімнің және әркімнің ар-ұжданы. Әрбір жеке құрбанның азабы мен азабы саяси, діни және мәдени кедергілерді жеңеді, сондықтан бәріміз күш – жігерімізді жұмсауға және азаптауға орын жоқ адамгершілік әлемге ұмтылуға міндеттіміз. Азаптау құрбандарын оңалту жөніндегі халықаралық кеңес.

Сонымен қатар, азаптау құбылысы әлі де аз зерттелген. Бұл көбінесе тақырыптың ұзақ жылдар бойы жабық болуымен, осы құбылыстың сипаты мен ауқымын ресми деңгейде мойындамауымен түсіндіріледі.

Азаптау адамға терең жарақат әкеледі. Азаптаудың физикалық әдістеріне мыналар жатады: ластанған суға батыру арқылы тұншығу; ұрып-соғу, соның ішінде жалаң аяққа соққы беру; Электр тоғымен азаптау; ол дененің ең сезімтал жерлерінен, соның ішінде тістер мен жыныс мүшелерінен өтеді; тырнақтарды тарту; ыңғайсыз жағдайда ілу және отыру. Азаптаудың психикалық әдістеріне мыналар жатады: орындауды сахналау, азаптау кезінде болу, азаптауға қатысуға мәжбүрлеу, оқшаулау.

Жыныстық азаптауға мыналар жатады: ауызша қорлау, қорлау, шешіну, зорлау, соның ішінде жануарларды, сондай-ақ бөтелкелерді және ұқсас заттарды пайдалану. Азаптаудың ұзақ мерзімді психикалық салдары көбінесе физикалық әсерлерден асып түсетінін атап өту керек-қайталанатын қорқынышты армандар, қорқыныш, ұят және кінә сезімі, өзгерген өзін-өзі сезіну

жарақат алғаннан кейін бірнеше жыл бойы жәбірленушіні кудалауы мүмкін; мұның бәрі отбасындағы және достарымен қарым-қатынаста көрінеді және адамға қалыпты өмір сүруге мүмкіндік бермейді [7].

Халықаралық құқық тұрғысынан азаптауды қолдану адам құқықтарын өрескел бұзу болып табылады және оны ешқандай жағдайда ақтауға болмайды. Азаптаудан босату-бұл абсолютті құқық, оны ешқандай жағдайда шектеу мүмкін емес.

Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясының 5-бабында:

«Ешкімді азаптауға немесе қатыгез, адамгершілікке жатпайтын немесе оның қадір-қасиетін қорлайтын қарым-қатынас пен жазалауға болмайды» [8].

Дәл осындай тұжырымда азаптауға тыйым салу азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактінің – оны ратификациялаған барлық мемлекеттер үшін міндетті күші бар халықаралық шарттың 7-бабында қамтылған [9].

БҰҰ 1997 жылы жариялаған «азаптау құрбандарын қолдайтын халықаралық күн» атап өтіледі. Бас Ассамблея 1984 жылы 10 желтоқсанда азаптауға және басқа да қатыгез, адамгершілікке жатпайтын немесе ар-намысты қорлайтын жазалау түрлеріне қарсы Конвенция қабылдады. Қазақстан осы Конвенцияға 1998 жылғы 29 маусымда қосылды. Азаптауға қарсы конвенцияны БҰҰ-ға мүше мемлекеттер, оның ішінде Қазақстан Республикасы ратификациялады.

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, азаптау мәселесін тарихи, әлеуметтік, құқықтық және криминологиялық аспектілерде зерттеу ғылыми қызығушылық тудырады. Ретроспективті талдау қарастырылып отырған құбылыстың эволюциясын және ресми биліктің оған декларацияланбаған көзқарасын бақылауға, оның детерминанттарын түсінуге мүмкіндік береді.

Тұжырымдамалық аппаратты, мәселенің себептері мен алғышарттарын, оның құқықтық және криминологиялық аспектілерін мұқият зерттеу қажет.

Тек осы негізде, мұндай әрекеттер үшін жауапкершілік туралы қылмыстық заңнаманы, азаптаудың алдын алу бойынша пәрменді шараларды жетілдіру бойынша ғылыми негізделген, әлеуметтік қолайлы ұсыныстар әзірлеуге болады.

Бұл жағдайлар таңдалған зерттеу тақырыбының өзектілігіне және оның нәтижелерінің маңыздылығына байланысты.

Азаптауды кешенді қылмыстық-құқықтық және криминологиялық проблема ретінде қолдану біздің заңымызда әлі де толық зерттелмеген.

Сондай-ақ, әдебиеттерде бұл конституциялық ереже қолданыстағы мінез-құлық ережелерінің жүйесіне халықаралық-құқықтық нормаларды енгізуге мемлекеттің жалпы санкциясы ретінде қарастырылуы керек.

Әдебиет

1. Международное право / Отв. ред. Г.В. Игнатенко, О.И. Тиунов. – М., 2004.
2. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылғы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданды.
3. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 03 шілдедегі №226-V Қылмыстық кодексі.
4. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы 2022ж. 16 наурыз
5. Бирюков П.Н. Международное уголовно-процессуальное право и правовая система РФ (Теоретические проблемы): Дис. ...докт. юрид. наук. – Воронеж, 2001.
6. 2023-2024 жылдарға арналған сотқа дейінгі кезеңде және қылмыстық-атқару жүйесінде Азаптауларға және тергеу мен анықтаудың өзге де рұқсат етілмеген әдістеріне қарсы іс-қимыл жөніндегі кешенді шаралар жоспары
7. Гаврилов В.В. Теории трансформации и имплементации норм международного права в отечественной правовой доктрине // Московский журнал международного права. 2001.
8. Біріккен Ұлттар Ұйымы Бас Ассамблеясының «Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы» 1948 жылғы 10 желтоқсанда №217 А (III).
9. 1966 жылғы 19 желтоқсандағы Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пакті.

**КУБАЕВ
РУСЛАН САБЫРХАНОВИЧ**
*старший преподаватель кафедры
уголовного права, уголовного процесса
и криминалистики Алматинской академии
МВД Республики Казахстан
им. М. Есбулатова, м.ю.н.,
подполковник полиции*

ВОЗМОЖНОСТИ КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОЙ ГАБИТОСКОПИИ ПРИ РЕАЛИЗАЦИИ МЕР ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ СОВРЕМЕННОЙ КИБЕРПРЕСТУПНОСТИ

Глобальная цифровизация, проникающая во все сферы общественной жизни, неожиданно стала основным средством решения серьезных проблем, с которыми столкнулось человеческое общество в реалиях пандемии новой коронавирусной инфекции COVID-19 и закрепила необходимость обеспечения всеобщего доступа к информационным и коммуникационным технологиям и интенсификации использования самих технологий, обусловив их широкое внедрение в большинство сфер общественной жизни. Применение активно появляющихся в последнее время научных разработок требует соответствующего научного обоснования. Не стала исключением и криминалистическая наука.

Научные исследования в области криминалистической методики, в частности в сфере создания и совершенствования методики расследования киберпреступлений [1], тактики производства следственных действий в процессе расследования [2], находятся на самом высоком уровне развития, обеспечивая правоохранительную практику новыми способами и методами собирания, исследования и использования цифровых следов. Однако представляется, что научно-методологические основы фундаментальных знаний предъявляют свои требования к систематизации создаваемого научного продукта. Криминалистическая методика, являясь четвертым, заключительным разделом криминалистики, обобщает криминальный опыт совершения отдельных видов преступления и практику их расследования [3, с. 9], аккумулирует достижения предыдущих трех разделов, адаптированных для расследования и раскрытия отдельных видов и групп преступлений.

Ученые, называя криминалистическую методику конечным продуктом криминалистики, особенной частью криминалистики, подчеркивают частный характер создаваемых научных положений и разрабатываемых на их основе рекомендаций по отношению к общим положениям теории и методологии криминалистики, криминалистической техники и криминалистической методики. Таким образом, структура криминалистической науки закономерно обосновывает появление частных криминалистических рекомендаций на основе общих положений, являющихся научным базисом для дальнейшей конкретизации и развития. В этой связи вполне убедительными представляются предложения профессора Е.Р. Россинской о формировании новой частной криминалистической теории – теории компьютерно-информационного обеспечения криминалистической деятельности, объектом которой являются, с одной стороны, сами компьютерные средства и системы как носители розыскной и доказательственной криминалистически значимой информации, а с другой – система действий и отношений в механизмах преступлений с использованием компьютерных средств и систем, а также криминалистических компьютерных технологий выявления, фиксации, изъятия, сохранения, исследования и использования криминалистически значимой доказательственной и ориентирующей информации [4, с. 195].

Необходимость в создании научно-методологического базиса ведения собственно криминалистических разработок либо использования в криминалистике достижений точных наук продиктована логикой научного знания, а также требованиями научной обоснованности к

практическим рекомендациям, применяемым в процессе выявления, расследования, раскрытия и предотвращения преступлений.

Таким образом, теория компьютерно-информационного обеспечения криминалистической деятельности имеет фундаментальный характер и создает предпосылки для совершенствования основных разделов криминалистики – техники, тактики и методики. Однако практические рекомендации по производству отдельных следственных действий, направленных на собирание, исследование, оценку и использование цифровых следов, в расследовании преступлений в сфере информационных технологий до сих пор не получили четко обозначенной позиции в структуре криминалистической техники, а ограничены лишь трасологией: многие авторы предлагают наряду с общепринятыми в трасологии следами-отображениями, следами-предметами и следами-веществами выделять цифровые следы [5], виртуальные следы, информационные следы, и, как следствие, даже выделять такой подраздел, как кибертрасология [6, с. 43].

Вполне разделяя необходимость выделения категории цифровых следов, позволим себе все же обратить внимание на раздел криминалистической техники, который незаслуженно считается наименее подверженным глобальной цифровизации. Речь идет о криминалистической габитоскопии, традиционное восприятие которой заключается в возможностях криминалистического исследования внешнего облика. Это вполне закономерно, поскольку теоретические основы криминалистической габитоскопии были заложены французским криминалистом Альфонсом Бертильоном еще в конце XIX столетия, когда им был разработан и предложен метод составления словесного портрета. Несмотря на то что основы данной методики, унифицированные и уточненные в 1902г. Рудольфом Арчибальдом Рейссом, востребованы и в настоящие дни, традиционное понимание криминалистической габитоскопии с учетом современных реалий нуждается в некотором пересмотре.

Предмет криминалистической габитоскопии был сформирован профессором А.М. Зининым и заключается в установлении закономерностей, обуславливающих природу внешнего облика человека, проявляющихся в его свойствах, а также в определении закономерностей собирания, исследования и использования данных о внешнем облике человека с помощью разработанных для этих целей методов и средств [7, с. 15].

Внешний облик – это совокупность зрительно воспринимаемых признаков, характеризующих внешность человека [8, с. 24]. Среди основных свойств внешнего облика человека выделяют индивидуальность, относительную устойчивость и рефлексорность. Индивидуальность внешнего облика представляет собой отличие основных элементов внешности человека от иных людей. Несмотря на то что в мире зачастую встречаются внешне очень похожие люди (близнецы, так называемые двойники), говорить о тождественности внешнего облика таких людей нельзя. Совпадение части признаков не означает равенства, тем более что совпадают, как правило, наиболее общие зрительно воспринимаемые элементы. Выраженность отдельно взятых признаков у таких лиц разная, что исключает полную тождественность восприятия. Относительная устойчивость внешнего облика человека не означает, что на протяжении всей его жизнедеятельности ему будут присущи неизменные признаки внешности.

На формирование внешнего облика могут повлиять различные факторы: закономерности развития и старения, наличие заболеваний, перенесение травм и повреждений, косметическая коррекция отдельных частей тела. Кроме этого, на внешность человека влияют и психические состояния личности, окружающая обстановка. Однако процесс идентификации человека по признакам его внешности – ограниченный и относительно недолгий процесс, в течение которого неизменность внешнего облика человека вполне реальна.

Поскольку идентификация производится по совокупности выявленных сходств и различий, незначительные изменения во внешнем облике человека не будут иметь решающего значения. Отражаемость (рефлексорность) [9, с. 6] внешнего облика человека – свойство, которое заключается в способности внешнего облика человека отображаться на различных носителях. Прежде всего это такая форма отражения, как запечатление мысленного образа в памяти воспринимающего лица. Кроме того, носители могут быть и материальные – портреты, фото и видеоизображения, ориентировки, словесные портреты лиц, маски-слепки, скульптурные компо-

зиции. Все чаще средствами отображения являются устройства видеонаблюдения, что определяет дальнейшее исследование отображенных объектов.

Как вполне справедливо отмечает А.М. Зинин, «система средств отображения внешнего облика человека на различных носителях информации наиболее активно претерпевает изменения с учетом современных технологий. На экспертизу обычно поступают изображения, полученные с помощью аппаратуры для видеонаблюдения.

Работа с кадрами видеозаписей как носителями портретной информации отличается своей спецификой: лица фиксируются под определенным ракурсом, могут быть также фрагментарные изображения лиц. В качестве средств фиксации используются фотокамеры, сопряженные со средствами мобильной связи. В связи с этим необходимо обратить внимание на факторы, влияющие на отображение внешнего облика человека с помощью таких средств» [10]. В этой связи представляется, что рассмотренный перечень свойств внешнего облика человека может быть дополнен еще одним – восприимчивостью.

Криминалистическое значение внешнего облика появляется лишь в том случае, когда он зрительно воспринимается другим человеком. Именно этот факт обуславливает дальнейшее отображение мысленного образа в памяти, закрепление в ней и, как следствие, идентификацию и диагностику. Восприимчивость как свойство внешнего облика обозначает способность отдельных характеристик внешнего облика быть распознанными субъектом восприятия. К примеру, рисунок вен ладони человека не воспринимается невооруженным глазом человека, а доступен для распознавания только соответствующим техническим устройством. Тот факт, что в настоящее время субъектом восприятия внешнего облика являются не органы чувств человека, а технические устройства (веб-камера, камера наружного наблюдения, видеорегистратор, сканер, тачскрин мобильного смартфона), стирает равенство между рефлексивностью и восприимчивостью внешнего облика человека. Точность восприятия таких устройств выше, чем органа зрения человека, и позволяет воспринять не только видимые человеческому глазу признаки внешности, но и отдельные свойства слабо видимого характера. К последним можно отнести рисунок сетчатки глаза, а также рисунок вен на ладони.

Аутентификация по данным признакам успешно применяется в биометрических технологиях, которые могут быть использованы и в процессе выявления и расследования преступлений. Таким образом, представляется, что внешний облик человека – это сложная система элементов, в совокупности складывающихся во внешность человека – образ, который зрительно воспринимается другими людьми и техническими устройствами. Традиционно во внешнем облике человека принято выделять две основные группы элементов:

1. Общефизические признаки (морфологические, анатомические, антропологические, статические). Это признаки, характеризующие внешность человека независимо от формы его жизнедеятельности: раса, национальность, телосложение, пол, возраст, строение отдельных частей тела и их выраженность. Особенностью общефизических признаков является их относительная устойчивость и неизменность на протяжении определенного жизненного периода и сохранение их после смерти (на период, предшествующий разложению мягких тканей). Иными словами, общефизические признаки внешнего образа присущи как живому человеку, так и трупу. Представляется, что в систему анатомических признаков необходимо включить и биометрические признаки: геометрию рук, рисунок вен на ладонных поверхностях, пальцевую термограмму, геометрию лица и черепа и др. Так, Д.Ю. Писарев подчеркивает, что актуальными становятся вопросы биометрии в таких областях, как пограничный контроль, деятельность правоохранительных органов, транспортная безопасность, контроль доступа и перемещения в исправительных учреждениях, противодействие терроризму и экстремизму, защита информационных систем. Соответственно, и криминалистика начинает развиваться уже с учетом международных парадигм и в духе применения новейших технологий [11, с. 10]. К примеру, в последнее время широкое распространение получила система распознавания лиц в аэропортах и метрополитенах, основанная на сопоставлении биометрических параметров фотоизображения в паспорте и биометрических параметров лица человека, сканируемого специальным устройством. Существует более удобная система идентификационного токена, когда чип из паспорта представляется лишь единовременно, а лицо становится постоянным «паспортом человека»,

что существенно экономит время на организацию процедуры идентификации пассажира [12]. Важно, что биометрические характеристики общефизических признаков внешности человека могут быть использованы не только в идентификационных, но и в поисковых целях.

Лидер по внедрению систем электронного распознавания лиц по биометрическим данным – Китайская Народная Республика, правоохранительные органы которой используют в практике не только более 600 млн камер наружного наблюдения, но и специальные персональные солнечные смарт-очки для сотрудников, которые позволяют распознать внешний облик человека на расстоянии до 5 м при условии восприятия не менее 70% лица [13]. Но введение масочного режима сопряжено с сокрытием двух третей лица, что, безусловно, создает определенные сложности в работе системы, основанной не только на фиксировании рисунка радужной оболочки глаза, но и на фиксировании и сопоставлении черт лица. Кроме того, в действительности зачастую сокрытие большей части лица происходит не только по указанной выше причине, но и вследствие климатических условий (укутывание лиц шарфами и повязками), модных тенденций (ношение мужчинами щетин и бород, закрывающих всю нижнюю часть лица), а в некоторых регионах – особенностей религиозного характера (ношение женщинами костюмов, закрывающих лицо). Еще одним существенным минусом, сказывающимся на криминалистической ценности исследования анатомических признаков, является их статичность, существенно упрощающая механизм фальсификации. Известны случаи сканирования и копирования фотоизображения, при котором сохраняется геометрия лица, для дальнейшей идентификации и неправомерного доступа к защищенной информации (информационным ресурсам), разработана техническая возможность выявления и изъятия отпечатка пальца, а также его моделирования [14].

Высокая степень информированности населения об идентификационной криминалистической значимости анатомических признаков приводит к разработке различных методов противодействия существующим технологиям. К примеру, каждый преступник осведомлен об индивидуальности и отображаемости отпечатков пальцев и предпринимает усилия, чтобы не оставить их, но лишь немногим известно о высокой криминалистической значимости отпечатков ушных раковин, в связи с чем усилия по их сокрытию предпринимаются редко. В этой связи особое криминалистическое значение приобретает фиксация и исследование второй разновидности признаков внешнего облика человека.

2. Функциональные (динамические) признаки – это те элементы, которые становятся зрительно воспринимаемыми только лишь при определенных двигательных формах жизнедеятельности человека. К ним относятся походка, речь, жестикуляция, мимика, пантомимика, позы, привычки, манеры и др. По мнению некоторых авторов, возможности криминалистического исследования функциональных (динамических) признаков внешности человека в настоящее время используются не в полной мере, а ограничиваются в основном наблюдением или изучением статичных материально фиксированных отображений, таких как дорожка следов обуви, предметные следы-отображения профессиональных навыков при изготовлении тех или иных изделий, а также качественным описанием функциональных признаков без количественной их оценки [15, с. 35]. Безусловно, к числу причин сложившейся ситуации можно отнести сложности технического и методического характера. Однако, к примеру, разработки в области криминалистического исследования походки [16] и артикуляции человека [17] по материалам видеозаписи успешно используются в правоприменительной практике и позволяют намечать общие положительные тенденции в расширении возможностей криминалистического исследования функциональных признаков человека. С учетом современных реалий представляется целесообразным дополнить систему динамических признаков внешнего облика человека еще одним элементом – поведением человека в цифровом пространстве (цифровым поведением). Под поведением человека чаще всего подразумевается система внутренне взаимосвязанных действий, осуществляемых сложным объектом [18], внешняя и внутренняя активность человека во взаимоотношениях с окружающей средой. Цифровое поведение является разновидностью информационного поведения, под которым предлагается понимать образ действий, совокупность усилий, предпринимаемых человеком для получения (усвоения) и использования (создания) нового знания, его передачи и распространения в обществе [19].

Особенностью цифрового поведения выступает использование устройств компьютерной техники и цифровых гаджетов как необходимого посредника в процессе передачи информации. Человек, осуществляя активные действия по поиску, восприятию, анализу и исследованию информации, реализует совокупность поведенческих актов, являющихся внешним выражением мыслительной деятельности (паттернов поведения).

При этом физически сложные разнообразные последовательные действия не производятся, а усилия по поиску, вводу или обработке цифровой информации концентрируются вокруг устройства. Однако при кажущемся однообразии осуществляемых действий цифровое поведение человека характеризуется совокупностью индивидуальных устойчивых признаков, способных отображаться в цифровых следах.

Представляется, что к числу наиболее криминалистически значимых элементов цифрового поведения можно отнести клавиатурный почерк, цифровой почерк и цифровую жестикуляцию. Стилосметрия (клавиатурный почерк) – это набор динамических характеристик при нажатии на клавиши клавиатуры компьютера, включающий в себя систему подсознательных автоматических действий, привычных пользователю.

Наиболее важными из них являются динамика ввода (время между нажатием клавиш и временем их удержания), скорость набора (время, которое требуется пользователю для поиска нужного символа на клавиатуре), скорость ввода (результат деления количества символов на время печатания), интенсивность нажима (сила воздействия на клавишу клавиатуры), продолжительность и структура пауз и задержек, особенности реализации клавиш (использование клавиш для печатания определенных знаков – заглавных букв, кавычек, скобок и т.д.), частота ошибок при вводе.

Несмотря на относительную молодость данного способа, по оценкам исследователей, вероятность идентификации пользователя по клавиатурному почерку составляет 0,91 [20]. Исследование клавиатурного почерка имеет ряд преимуществ: невозможность передачи другому человеку (в отличие от секретного кода, шифра, ключа), отсутствие необходимости в применении сложной дорогостоящей аппаратуры, незаметность проверки для пользователя.

Клавиатурный почерк предоставляет широкие возможности при диагностике цифрового автоподлога – ситуации, при которой недобросовестный пользователь инсценирует хищение личностной информации третьими лицами (например, лично осуществив списание со своего счета, утверждает, что стал жертвой мошенничества вследствие неправомерного доступа к банковскому счету).

Основной принцип распознавания клавиатурного почерка сводится к тому, что пользователю предлагается набрать контрольную фразу (текст), исследуемую с помощью различных методов, в основе которых лежит определение времени между событиями клавиатуры (т.е. нажатием кнопки и ее отпусканием). Идентификация пользователя строится на анализе длительности интервалов, соответствующих каждой комбинации клавиш [21, с. 179]. В настоящее время распознавание компьютерного почерка осуществляется в основном в целях аутентификации пользователя в рамках обеспечения информационной безопасности хранимых данных.

Использование поведенческой биометрии в практике правоохранительных органов не ограничивается исследованием только цифрового. Так, в настоящее время к широкому внедрению готовятся биометрические исследования подписи, рукописного почерка, походки и голоса человека [22].

Использование метода поведенческой биометрии позволит не только решить идентификационные задачи и достичь поисковых целей, но и выполнить некоторые диагностические задачи – получить информацию о состоянии лица, его положении, возрасте, поле и других характеристиках. Отсутствие научно обоснованной и практически апробированной методики исследования цифрового поведения не позволяет осуществлять назначение и производство соответствующих судебных экспертиз и исключает доказательственное значение полученной информации.

Однако комплексный анализ выявленных характеристик даст возможность получить криминалистически значимую информацию, которую можно использовать в поисковых, познавательных, организационных и тактических целях.

Таким образом, криминалистическая габитоскопия представляет собой научно-методологический базис исследования цифрового образа и цифрового поведения человека в процессе выявления, расследования и раскрытия преступлений, систематизирует новейшие практические разработки и создает необходимые научные предпосылки для дальнейших исследований в обозначенной области.

Расширение структуры и содержания криминалистической габитоскопии путем включения в перечень признаков внешнего облика закономерностей цифрового образа и поведения человека позволит не только сформировать научно-методологический базис применения новых методов исследования, но и обеспечить целостность криминалистической науки, предотвращая ее деление на электронную криминалистику, медицинскую криминалистику, экономическую криминалистику и т.п., что представляется не вполне целесообразным с учетом единства предмета и объекта криминалистики.

Литература

1. Егерова О.А. Некоторые вопросы расследования киберпреступлений / О.А. Егерова, В.В. Коломинов, М.С. Сизова // Сибирские уголовно-процессуальные и криминалистические чтения. – 2018. – №4 (22). – С. 24-32.
2. Протасевич А.А. Особенности осмотра места происшествия по делам о киберпреступлениях / А.А. Протасевич, Л.П. Зверьянская // Известия Иркутской государственной экономической академии (Байкальский государственный университет экономики и права). – 2013. – №2. – URL: <http://brj-bgu.ru/reader/article.aspx?id=17278>.
3. Особенности расследования отдельных категорий уголовных дел и уголовных дел в отношении отдельных категорий лиц / под ред. И.Г. Смирновой. – Москва: Юрлитинформ, 2016. – С. 336.
4. Россинская Е.Р. Теория информационно-компьютерного обеспечения криминалистической деятельности: концепция, система, основные закономерности / Е.Р. Россинская // Вестник Восточно-Сибирского института МВД России. – 2019. – №2 (89). – С. 193-202.
5. Степаненко Д.А. Цифровые технологии в криминалистическом обеспечении процесса доказывания / Д.А. Степаненко, А.А. Рудых // Криминалистика: теория и практика : материалы 7-й Междунар. науч.-практ. конф. – Краснодар, 2019. – С. 317-322.
6. Степаненко Д.А. Цифровая реальность и криминалистика / Д.А. Степаненко, В.В. Коломинов // ГлаголЪ правосудия. – 2018. – №3 (17). – С. 38-43.
7. Зинин А.М. Габитоскопия и портретная экспертиза : курс лекций / А.М. Зинин. – Москва : Щит-М, 2002. – С. 157.
8. Фойгель Е.И. Современное состояние криминалистической габитоскопии / Е.И. Фойгель // Пролог: журнал о праве. – 2016. – №2 (10). – С. 24-28.
9. Снетков В.А. Габитоскопия : учебник / В.А. Снетков. – Волгоград, 1979. – С. 183.
10. Зинин А.М. Проблемные вопросы изучения габитоскопии, основ производства судебных портретных экспертиз, изготовления субъективных портретов / А.М. Зинин // Энциклопедия Судебной Экспертизы. – 2019. – №4 (23). – URL: http://www.proexpertizu.ru/theory_and_practice/portret/846.
11. Писарев Д.Ю. Проблемы применения биометрических систем в расследовании преступлений : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Д.Ю. Писарев. – Краснодар, 2012. – С. 20.
12. Zorkadis V. On biometrics-based authentication and identification from a privacy-protection perspective. Deriving privacy-enhancing requirements / V. Zorkadis, P. Donos // Information Management & Computer Security. – 2004. – Vol. 12, №1. – P. 125-137.
13. Dudley L. China's Ubiquitous Facial Recognition Tech Sparks Privacy Backlash / L. Dudley // The Diplomat. – 2020. – URL: <https://thediplomat.com/2020/03/chinas-ubiquitous-facial-recognition-tech-sparks-privacy-backlash>.
14. A critical insight into the identity authentication systems on smartphones / T. Mehraj, M.A. Sheheryar, S.A. Lone, A.H. Mir // Indonesian Journal of Electrical Engineering and Computer Science. – 2019. – Vol. 13, №3. – P. 982-989.

15. Воецкая И.Н. Динамические признаки человека при решении идентификационных и диагностических задач. Существующие наработки и перспективы применения / И.Н. Воецкая // Актуальные проблемы радио- и кинотехнологий : материалы 2-й Междунар. науч.-техн. конф. – Санкт-Петербург, 2018. – С. 33-39.
16. Булгаков В.Г. Особенности методики судебно-экспертного исследования динамических признаков походки человека / В.Г. Булгаков, Е.В. Булгакова // Судебная экспертиза. – 2013. – №4 (36). – С. 23-31.
17. Булгаков В.Г. Основы криминалистического исследования динамических признаков человека / В.Г. Булгаков. – Москва : Юрлитинформ, 2009. – С. 176.
18. Новая философская энциклопедия. В 4 т. / под ред. В.С. Степин. – Москва : Мысль, 2000-2001.
19. Дрешер Ю.Н. Изучение информационных потребностей и информационного поведения специалистов в структуре деятельности по обеспечению комфортной информационной среды / Ю.Н. Дрешер, Т.А. Атанова // Научные и технические библиотеки. – 2005. – №11. – URL: <http://ellib.gpntb.ru/subscribe/index.php?journal=ntb&year=2005&num=11&art=>.
20. Григорьев В.Р. Использование статических методов для биометрической идентификации пользователя / В.Р. Григорьев, А.П. Никитин // Вестник РГГУ. Сер.: Информатика. Защита информации. Математика. – 2012. – №14. – С. 135-142.
21. Иванов Д.А. Противодействие анализу клавиатурного почерка / Д.А. Иванов, А.П. Никитин // Вестник РГГУ. Сер.: Документоведение и архивоведение. Информатика. Защита информации и информационная безопасность. – 2014. – №11 (133). – С. 178-183.
22. Клименко А. Поведенческая биометрия: наиболее эффективные решения в мире и Украине / А. Клименко // PaySpaceMagazine. – 2019. – URL: <https://psm7.com/security/povedencheskaya-biometriya.html>.
23. Wang L. Behavioural biometrics for human identification: intelligent Application / L. Wang, X. Geng. — Hershey : Medical Information Science Reference, 2010. – 505 p.
24. Анисимов Р. Поведенческая биометрия заменит пароли? / Р. Анисимов, В. Мамаев // Системы безопасности. – 2018. – №2. – URL: http://lib.secuteck.ru/articles2/sys_ogr_dost/povedencheskaya-biometriya-zamenit-paroli.
25. Скобелев В. МВД при помощи камер начнет искать преступников по татуировкам и походке / В. Скобелев // РБК. – 2020. – 24 февр. – URL: https://www.rbc.ru/technology_and_media/24/02/2020/5e4fb5af9a7947cfd5e1e.

**ЕРКЕНОВ
БОЛАТ ДОСЖАНОВИЧ**

*докторант 1 курса Факультета
послевузовского образования Алматинской
академии МВД Республики Казахстан
им. М. Есбулатова*

**ИНСТИТУТ ПАРАЛЛЕЛЬНЫХ ФИНАНСОВЫХ РАССЛЕДОВАНИЙ
В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОВД**

Рост мировой экономики и глобализация финансово – экономических институтов открывают новые возможности для легализации (отмывания) доходов, приобретенных преступным путем. Деятельность значительной части международных организаций, таких как Группа разработки финансовых мер по борьбе с отмыванием денег (далее – ФАТФ), в том числе Евразийская группа по противодействию легализации преступных доходов и финансированию терроризма (далее – ЕАГ) ориентированы на противодействие преступлениям, в которых одним из ключевых элементов является параллельное финансовое расследование.

В этой связи ФАТФ устанавливает рекомендации для всех стран, которым необходимо принимать обязательные меры, включая законодательные, позволяющие уполномоченным органам блокировать, изымать и конфисковывать легализованные (отмытые) деньги, имущества, доходы. Вместе с этим рекомендации включают такие функции как поиск, установление, отслеживание и оценка активов, подлежащих конфискации и принятие обеспечительных мер, направленных на предотвращение операций, по передаче и отчуждению легализованного имущества.

На совещании по вопросам возврата незаконно приобретенных активов Президент Республики Казахстан Касым-Жомарт Кемелович Токаев отметил важность этой работы, нацеленной на восстановление социальной справедливости и использование возвращенных государству активов для целей развития страны [1].

Следует отметить, что и принятая Концепция правовой политики РК до 2030 года определяет основные цели развития уголовной политики в государстве в целом, одна из которых является модернизация уголовно-процессуального законодательства [2].

Однако, успешное решение задач, поставленных Главой государства перед правоохранительными и другими государственными органами, будет затруднительным без внедрения в казахстанский уголовный процесс полноценного института финансового расследования и включения в перечень задач уголовного процесса (часть вторая статьи 8 УПК РК) предписания органам уголовного преследования об обязательном и своевременном принятии мер, направленных на установление, изъятие и конфискацию полученных преступным путём имущества, активов, доходов от использования преступно добытых активов, стимулирование к возмещению ущерба (вреда), причиненного уголовным правонарушением.

Под финансовым расследованием следует понимать совокупность принимаемых мер по выявлению, раскрытию и расследованию уполномоченными государственными органами финансовых аспектов преступной деятельности, связанных с получением (приобретением) преступным путем денежных средств и (или) иного имущества, их легализацией (отмыванием), владением, пользованием и распоряжением, в том числе для финансирования террористической и иной преступной деятельности, а также по конфискации преступных доходов и их возврату [3, с. 6].

Кроме того, в п. «р» статьи 1 Конвенции ООН о борьбе против незаконного оборота наркотических средств и психотропных веществ от 20.12.1988 года «под доходами понимают любую собственность, полученную или приобретенную прямо или косвенно в результате совершения правонарушения, признанного таковым в соответствии с п.1 ст.3 Конвенции» [4].

Вместе с тем, согласно п. d Конвенции ООН против коррупции от 31.10.2003 года «имущество» означает любые активы, будь то материальные или нематериальные, движимые или недвижимые, выраженные в вещах или в правах, а также юридические документы или акты, подтверждающие право собственности на такие активы или интерес в них» [5].

О необходимости системной правовой регламентации параллельного финансового расследования свидетельствуют данные международных экспертов (Global Financial Integrity, USA) касательно оттока капитала из Казахстана, связанного с преступностью, в том числе с коррупцией, уклонением от уплаты налогов и другой незаконной деятельностью.

Вместе с тем данные об объеме капитала, незаконно выведенного из Казахстана, достаточно противоречивы.

Так, в исследовании организации Global Financial Integrity (далее – GFI) говорится о \$167,4 млрд., выведенных только за период 2004-2013 годов. В своих расчетах эксперты GFI выявляют фальсификации торговых документов, из-за которых становится возможным вывод и отмывание денег, уклонение от уплаты налогов и пошлин, сокрытие прибылей на счетах в офшорах и т.д.

Другое исследование GFI показывает ежегодный разрыв в стоимости товарных потоков, циркулирующих между Казахстаном и его торговыми партнерами в \$8,5 млрд., или более \$85 млрд за период 2009-2018 годов [6].

Организация Tax Justice Network, в свою очередь, фиксирует ежегодный отток капитала из Казахстана на уровне \$212 млн. А в 2021 году она оценивала объем размещенных казахстанцами богатств в офшорах в \$45,7 млрд [7].

Вместе с тем данные Национального банка показывают, что с 2010 по 2021 годы валовый отток прямых инвестиций из Казахстана (преимущественно на Кипр, Нидерланды, Каймановы и Сейшельские острова) составлял порядка \$4,5 млрд. в год, или \$53,4 млрд. за весь период [8].

Вышеперечисленные данные смежные, поэтому для того, чтобы определить общий показатель, недостаточно простой суммы. Кроме того, доступ к каждому из исследований является ограниченным, поскольку многочисленные данные недоступны.

Более того, в условиях цифрового развития международных финансовых взаимоотношений возникают новые виды и способы легализации (отмывания) доходов, полученных преступным путем. Одним из факторов, оказывающих негативное влияние на традиционную финансовую систему, стало распространение цифровых активов, ежегодный объем сделок, с использованием которых только растет.

Наряду с изложенным, внедрение института финансового расследования в казахстанское законодательство представляется важным в контексте результативности исполнения приговоров суда, направленных на взыскание денежных средств в пользу государства.

Так, данные из отчета о работе по исполнению судебных актов (далее – Отчет) свидетельствуют о важности своевременного выявления преступных средств. К примеру, только за 2022 год сумма, подлежащая взысканию по уголовным делам в пользу государства, составила свыше 282 млрд. тенге, при этом взыскано по состоянию на сегодняшний день только 3.7 млрд. тенге или 1.4% от общей суммы. Остаток суммы, подлежащей взысканию по уголовным годам в пользу государства, за прошлые года составил 66 млрд. тенге [9].

Основная цель финансового расследования заключается в пресечении криминальных схем и взаимосвязей по движению преступных доходов.

Началом для реформирования парадигмы правоохранительной системы на работу по возврату активов, по нашему мнению, следует считать, Концепцию антикоррупционной политики Республики Казахстан на 2022-2026 годы и разработанный План действий по её реализации, которым предусматривается внедрение института параллельного финансового расследования (follow the money). Задачами данного вида досудебного производства в соответствии с

вышеуказанными рекомендациями ФАТФ являются поиск похищенных активов и преступных доходов, сопоставление доходов и расходов, возврат и конфискация активов [10].

По итогам работы Анतिकоррупционной службы РК, с 2022 года и за 9 месяцев 2023 года, обеспечен возврат в бюджет и субъектам квазигосударственного сектора имущественных активов и денежных средств на сумму порядка 857 млрд тенге [11].

На сегодня, правоохранительными органами РК, в частности Агентством по финансовому мониторингу РК, разработана и принята Концепция развития финансового мониторинга на 2022-2026 годы [12], которая является одним из фундаментальных положений в сфере противодействия отмыванию доходов и финансированию терроризму в Казахстане.

Для принятия надлежащих мер в этом направлении активно применяется институт параллельных финансовых расследований по принципу «follow the money», созданы структурные следственные подразделения, занимающиеся их расследованиями. По результатам их деятельности, за 12 месяцев 2023 года, обеспечен возврат государству активов на 187 млрд. тенге, вернуть в собственность государства АО «Инвестиционный фонд Казахстана» и Риддерскую ТЭЦ [13].

При этом органам внутренних дел следует обратить внимание на положительный опыт указанных Агентств и ориентировать деятельность следственно - оперативных подразделений, в области противодействия легализации (отмыванию) доходов от незаконного оборота наркотических средств и других предикатных преступлений, на работу по принципу follow the money, с созданием отдельного структурного подразделения, соответствующего всем рекомендациям ФАТФ. По мнению международных экспертов, наличие таких специализированных подразделений в МВД будет способствовать дальнейшему повышению эффективности финансовых расследований [14].

Вместе с тем, считаем, необходимо дополнить Комплексный план по борьбе с наркомагией и наркобизнесом в Республике Казахстан на 2023-2025 годы [15] по вопросам проведения параллельных финансовых расследований, что также положительно скажется на противодействии легализации (отмыванию) доходов от незаконного оборота наркотических средств.

Сегодня, правоохранительными органами проводится параллельное финансовое расследование в рамках расследования основного уголовного правонарушения.

Кроме того, анализ уголовно-процессуального законодательства РК также показывает, что конфискация преступных средств и/или возмещение ущерба, причиненного совершением уголовного правонарушения, не является задачей Уголовно-процессуального кодекса РК и Закона Республики Казахстан «Об оперативно-розыскной деятельности».

В этой связи органы досудебного расследования сосредотачивают свои усилия на раскрытии уголовных правонарушений, изобличении виновных лиц, в то время как розыску и конфискации преступных средств не уделяется надлежащее внимание, в том числе ввиду ограниченных сроков предварительного следствия и дознания.

Для полноценного введения института финансового расследования, в том числе в формате международного сотрудничества по уголовным делам, в РК созданы правовые предпосылки, так, Казахстаном ратифицирована Конвенция об отмывании, выявлении, изъятии и конфискации доходов от преступной деятельности (Страсбург, 8 ноября 1990г.) [16].

Вместе с тем, также существует необходимость в рассмотрении возможности ратификации Конвенции об отмывании, выявлении, изъятии и конфискации доходов от преступной деятельности и о финансировании терроризма (Варшава, 16 мая 2005г.) [17], согласно статье 4 которой должны приниматься соответствующие законодательные меры, что позволит в полной мере соблюсти Рекомендации ФАТФ, и внедрить в казахстанский уголовный процесс полноценного института параллельных финансовых расследований.

Таким образом, институт финансового расследования как совокупность уголовно – процессуальных норм, регулирующих правоотношения в рамках традиционного и параллельного досудебного расследования, а также в стадии исполнения приговора, призван обеспечить процессуально-правовую основу международного и внутреннего установления, поиска, замораживания, ареста, изъятия и конфискации полученных преступным путём денежных средств, имущества, а также легализованных (отмытых) доходов приобретенных преступным путем.

Литература

1. Президент Токаев дал ряд поручений по возврату активов // Интернет-ресурс: https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/prezident-tokaev-dal-ryad-porucheniy-po-vozvratu-aktivov-512232/ дата обращения: 17.02.2024.
2. Указ Президента Республики Казахстан от 15 октября 2021 года №674 «Об утверждении Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года» // Интернет-ресурс: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2100000674> дата обращения: 17.02.2024.
3. Методические рекомендации по расследованию финансовых аспектов преступной деятельности (проведение параллельного финансового расследования)./ Сейткасимова И.Н., Кенбаев Д.Х., Елемесов Ж.Ф., Оспанов А.У., Тажмаганбетов О.С. – Косшы: Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, 2022. – С. 33.
4. Конвенция Организации Объединенных Наций о борьбе против незаконного оборота наркотических средств и психотропных веществ // Интернет-ресурс: https://www.unodc.org/pdf/convention_1988_ru.pdf дата обращения: 18.02.2024.
5. Конвенция Организации Объединенных Наций против коррупции // Интернет-ресурс: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z980000246> дата обращения: 19.02.2024.
6. Illicit Financial Flows from Developing Countries: 2004-2013 // Интернет-ресурс: <https://gfintegrity.org/report/illicit-financial-flows-from-developing-countries-2004-2013/> дата обращения: 22.02.2024.
7. От \$85 млрд до \$167,4 млрд незаконно вывели по разным оценкам в разные годы из Казахстана // Интернет-ресурс: <https://kaztag.kz/ru/news-of-the-day/ot-85-mlrd-do-167-4-mlrd-nezakonno-vyveli-po-raznym-otsenkam-v-raznye-gody-iz-kazakhstana> дата обращения: 22.02.2024.
8. \$53,4 млрд «утекло» в 2010-2021 годы из Казахстана в Нидерланды, на Кипр, Кайманы и Сейшелы // Интернет-ресурс: <https://kaztag.kz/ru/news/53-4-mlrd-uteklo-v-2010-2021-gody-iz-kazakhstana-v-niderlandy-na-kipr-kaymany-i-seyshely> дата обращения: 22.02.2024.
9. Проект концепции проекта Закона «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам совершенствования уголовно-процессуального законодательства, а также противодействия легализации (отмыванию) доходов, полученных преступным путем, и финансированию терроризма» // Интернет-ресурс: <https://legalacts.egov.kz/npa/view?id=14173929> дата обращения: 24.02.2024.
10. Указ Президента Республики Казахстан от 2 февраля 2022 года №802 «Об утверждении Концепции антикоррупционной политики Республики Казахстан на 2022–2026 годы» // Интернет-ресурс: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2200000802> дата обращения: 17.12.2023.
11. Официальный сайт Президента РК «Aqorda», // Интернет-ресурс: <https://www.akorda.kz/ru/glava-gosudarstva-prinyal-predsdatelya-agentstva-po-protivodeystviyu-korrupcii-ashata-zhumagali-6103934> дата обращения: 17.12.2023.
12. Указ Президента Республики Казахстан от 6 октября 2022 года №1038 «Об утверждении Концепции развития финансового мониторинга на 2022–2026 годы» // Интернет-ресурс: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2200001038#z182> дата обращения: 27.02.2024.
13. Официальный телеграмм – канал «Aqorda» // Интернет-ресурс: https://t.me/aqorda_gesmi/12213 дата обращения: 27.02.2024.
14. ОТЧЕТ взаимной оценки Республики Казахстан // Интернет-ресурс: [https://eurasiangroup.org/files/uploads/files/ME_\(2023\)_1_rus_rev1_2.pdf](https://eurasiangroup.org/files/uploads/files/ME_(2023)_1_rus_rev1_2.pdf) дата обращения: 17.02.2024.
15. Постановление Правительства Республики Казахстан от 29 июня 2023 года №508 «Об утверждении Комплексного плана по борьбе с наркоманией и наркобизнесом в Республике Казахстан на 2023–2025 годы» // Интернет-ресурс: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300000508> дата обращения: 17.12.2023.
16. Закон РК от 2 мая 2011 г. №431-IV «О ратификации Конвенции об отмывании, выявлении, изъятии и конфискации доходов от преступной деятельности» // Интернет-ресурс: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1100000431> дата обращения 17.12.2023.
17. Конвенция совета Европы об отмывании, выявлении, изъятии и конфискации доходов от преступной деятельности и о финансировании терроризма (CETS N 198) (Варшава, 16 мая 2005 года) // Интернет-ресурс: <https://docs.cntd.ru/document/901944951> дата обращения: 23.02.2024.

**РАҚЫМ
ЕРКЕБҰЛАН ЕРЛАНҰЛЫ**

*Қазақстан Республикасы ІІМ
М. Есболатов ат. Алматы академиясы
қылмыстық процесс және криминалистика
кафедрасының оқытушысы
полиция майоры*

КРИМИНАЛИСТИКАЛЫҚ СӘЙКЕСТЕНДІРУДЕГІ САНДЫҚ БЕЙНЕЖАЗБАЛАР

Цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы және электрондық ақпарат тасымалдаушылардың адам қызметінің барлық салаларына кең ауқымды енгізілуі жағдайында сандық кеңістіктегі ізді суретті зерттейтін цифрлық криминалистика криминалистикада басым орын алады. Әр түрлі физикалық ақпарат тасымалдаушыларындағы ізді ақпарат қылмыстардың дәлелі бола алады, әсіресе егер олар цифрлық технологиялармен байланысты болса.

Электрондық дәлелдемелерді жинау кезінде арнайы білімді, ақпарат алмасудың қалай жүзеге асырылатынын түсінуді, деректерді машиналық өңдеуді, нәтижелерді сақтауды және т.б. қажет ететін өте нақты объектілермен жұмыс істеу керек. Мысалы, бейне кескіндерді өңдеу үшін математика саласындағы байыпты білім қажет, өйткені өңдеу алгоритмдері әрқашан математикалық формулалар мен түрлендірулерге негізделген.

Қылмыстарды ашу және тергеу тәжірибесінде бейнетіркеу құралдарынан ақпарат алу мәселелері маңызды орын алады. Бейне ақпарат алу көздері әртүрлі. Бұл бақылау бейнекамералары, ұялы телефондардың (смартфондардың) камералары, сандық камералар, бейнетіркегіштер және т.б. болуы мүмкін. Олардан алынған адамның сыртқы келбеті туралы ақпарат кейіннен портреттік сәйкестендіруге жатады, оның күрделілігі бейне суреттерде түсірілген адамның сыртқы келбеті туралы ақпараттың шектеулі көлеміне байланысты.

А.М. Зинин және басқа авторлар ақпараттың толық, шектеулі, ішінара және үзінді болуы мүмкін екенін көрсетеді.

«Толық ақпарат – бұл адамның толыққанды, статикалық және динамикалық күйдегі Фото-бейне түсірілімі, сондай-ақ тыныш күйдегі және динамикадағы беттің портреттік бейне түсірілімі сигналдық фотосурет ережелеріне сәйкес келетін жоғары сапалы ақпарат.

Шектеулі Ақпарат фото, Бейне ақпарат көздерінде сыртқы көріністің элементтері мен белгілерінің шектеулі жиынтығы көрсетілетіндігімен сипатталады, оларды сараптамалық сәйкестендіру үшін басқа суреттермен біріктірілген салыстырмалы материалдың белгілі бір жағдайларында ғана қолдануға болады.

Ішінара ақпарат үшін бейнетүсірілім бұрышы (бүйірден және артқы жағынан түсіру), бас киім мен киімнің (қалпақ, орамал, шарф және т.б.) көмегімен бет бөліктерін жабу салдарынан бет көрінбеуі мүмкін; суреттерде адамның сыртқы келбетінің жалпы физикалық элементтерінің (бойы, дене бітімі, қалпы) және беттің кейбір анатомиялық бөліктерінің кешені (көздер, щектер, мұрын, еріндер және олардың қызыл жиектері, иек)»

Әрине, сәйкестендіру зерттеуін жүргізу үшін материал дайындайтын сарапшы адамның сыртқы келбетін, бет-әлпетін анықтау үшін ақпараттың жеткіліктілігі туралы қорытынды жасайды. Сот-медициналық сәйкестендіру шеңберінде ол бейнежазбалардағы кескінге әсер ететін әртүрлі факторларды ескереді. Олардың ішінде мыналар ерекшеленеді: бейнежазбаға арналған аппаратураның функционалдық-техникалық сипаттамалары-бейнежазба құралдарының материалдық бөлігінің факторлары; бейнежазбаны камерадан бейнеақпарат тасығышқа жазу процесінің факторлары; бейнежазбаға бекіту объектісін сипаттайтын түсіру

объектісінің сыртқы келбеті жай-күйінің факторлары; бейнежазбаны сақтау шарттарының факторлары.

Аталған факторлардың барлығы зерттеу нәтижелерінің дәлдігіне әсер ететіні сөзсіз, бірақ көп жағдайда жүргізілетін сәйкестендіру сапасы тұлғаны автоматты тану технологияларын одан әрі дамыту мен жетілдіруге байланысты. осы бағыттағы істердің бүгінгі күнге дейінгі жағдайы қандай және жақын Болашақтың болашағы қандай?

Техника мен бағдарламалық жасақтаманы таңдау – бұл іс-әрекеттің тиімділігінің маңызды факторы. Отандық және шетелдік компаниялар цифрлық фотосуреттердің ақпараттық массивтері бойынша іздеу жүргізе отырып, дәлдік пен жылдамдықтың жоғары деңгейімен автоматты режимде сәйкестендіруге мүмкіндік беретін үлгіні машиналық тану алгоритмдерін әзірлеуде. Қазіргі уақытта шетелдік әзірлемелерге артықшылық беріледі, өйткені отандық нарықта қажетті бағдарламалық жасақтама көп емес, оның функционалдығы мен сапасы көп нәрсені қалайды. Кәсіби сот-медициналық бағдарламалардан басқа, тергеу органдары үнемі жаңа бағдарламалық өнімдерді қарастырады. Егер олар уақыт талаптарына сәйкес келсе, онда оларды әзірлеуші компаниядан сатып алу және құқық қорғау органдарын практикаға енгізу туралы мәселе шешіледі. Компьютерлік бағдарламалардың ішінде қауіпсіздік пен құқықтық тәртіпті қамтамасыз ету үшін бейнебақылау жүйелерінде қолданылатындар да бар. Оларды қолдану күдікті адамды көше ағынындағы мыңдаған адамдардан бөліп көрсетуге және бір уақытта полиция қызметкерлеріне ескерту жіберуге мүмкіндік береді.

Тұлғаны анықтау жасына, сақалдың немесе мұрттың пайда болуына байланысты елеулі өзгерістермен, сондай-ақ беттің бір бөлігі көзілдірік немесе медициналық маска сияқты затпен жабылған жағдайларда да мүмкін.

Медициналық маскамен сәйкестендіру мәселесі COVID-19 жаһандық пандемиясына байланысты өзекті болды. Н. Л.Эйхвальд жүргізген Эксперимент медициналық масканы дұрыс киген кезде бейнебақылау жүйесінің жеке басын анықтау мүмкін еместігін көрсетті. Сондықтан бетті танудың қолданыстағы жүйелерін жетілдіру, оларды жаңа технологиялармен толтыру қажет.

Мысалы 2021 жылы Ресейдің бес аймағында Ресей Федерациясының Ішкі істер министрлігі жаңа «Паутина» жүйесін іске қосты, ол тек беттерді ғана емес, сонымен қатар адамдар мен машиналардың силуэттерін де тани алады. Оның көмегімен сіз адамның траекториясын бақылай аласыз, адамдарды санай аласыз және оларды силуэттерден іздей аласыз. Сыртқы ұқсас адамдарды тану алгоритмі адамның жүрісі мен өсуін, сондай-ақ көзілдірік, шляпа, сақал сияқты қосымша белгілерді ескереді. Жүйе тән қозғалыстарды таниды: адам жүгіргенде, телефонмен сөйлескенде, заңсыз әрекеттер жасағанда. Анықтау дәлдігі шамамен 80% құрайды.

Бұл қажетті ақпаратты алуға және оны жедел қызметтерге жіберуге жеткілікті.

Сондай-ақ автомобильдерменде, енгізілген жүйе камераға түскен автомобильдерді өте жақсы көрінбейтін кезде тани алады, нөмірлерді анықтау мүмкін емес немесе машинаның бір бөлігі ғана көрінеді. Алгоритм көлікті түсі, маркасы және жеке ерекшеліктері бойынша анықтауға мүмкіндік береді. Жүйе барлық сыртқы бақылау камераларынан ақпарат алады.

Ол автомобильдің маркасын таниды, машинаны нөмірдің бір бөлігі бойынша ғана таба алады және тіркеу белгілерінің барлық түрлерін, соның ішінде шетелдіктерді федералды базалар бойынша тексереді. Сонымен қатар, ол ел аумағындағы «қосарланған» автомобильдердің қозғалысын есептей алады.

Қазіргі әлемде технологияның үздіксіз дамуы тек беттерді ғана емес, сонымен қатар күрделі эмоцияларға дейін эмоционалды күйлерді тану алгоритмін жасауға мүмкіндік берді. Әрбір эмоция бет бұлшықеттерінің жиырылуының ерекше өзгеруімен анықталады. Егер кейбір бұлшықеттердің әрекеті айқын көрінсе, басқалары әрең байқалады. Эмоцияларды оқудың бұл мүмкіндігі, мысалы, вокзал немесе оқу орнының ғимаратына кіретін адамның өзін қаншалықты мазасыз сезінетінін бағалауға мүмкіндік береді.

Алгоритм бірнеше секунд ішінде бірнеше миллион адамның арасынан белгілі бір адамды табады. Маңыздысы, ол бұл қабілетті «көше» жағдайында жоғалтпайды, адам жартылай бұрылып, бас киімін маңдайына итеріп немесе күн көзілдірігін киген кезде. Технология жасқа

байланысты өзгерістерге, бұрыштың өзгеруіне және жарықтандыруға төзімді. Оны қолдану адам ағымында күдікті адамды мыңдаған басқалардан бөліп көрсетуге және дереу полиция қызметкерлеріне ескерту жіберуге мүмкіндік береді.

Адамның бейнесін қалпына келтіруге арналған компьютерлік бағдарламалардың алуан түрлілігінің ішінде, оны кез-келген суретте тану, егер ол объективке жартылай немесе артқы жағында болса да, адамды анықтауға мүмкіндік беретін арнайы бағдарлама назар аударуға тұрарлық. Егер беттің кейбір бөліктері анық көрінбесе, онда үш өлшемді модельдеу технологиясы қолданылады, ол орнатылған адамның бетін бейнежазбаға түсірілгендей етіп «ашады».

Қызығушылық танытқан адамның қозғалысын бақылау және оны автоматты түрде сәйкестендіру үшін салыстырмалы талдау үшін пайдаланылатын сипаттамалары бар тұлғалардың қосалқы фотобазаларын қамтитын трекинг бағдарламасы қолданылады. Мұндай нақты уақыттағы бағдарлама камераның жанынан өтіп бара жатқан адамның бетін түсіреді, оның суретін іздеудегі азаматтардың базасымен салыстырады және салыстыру нәтижесін береді. Қазіргі уақытта оқу орындарына шабуылдың алдын алуға көмектесетін бейнебақылау жүйесі сыналуда. Дәл қалай? Жаңа жүйе ғимаратқа жақындаған кезде қаруы бар адамдарды таниды.

Барлық жағдайда алынатын бейне ақпараттың сапасы жақсы емес екені анық. Егер камера шабуылдаушының бетін жақсы танымаса, онда мамандар кескінді криминалистикалық жақсартуды жүзеге асырады. Қажет болса, әртүрлі әдістер қолданылады.

Кескін адамның қандай мұрны, қандай көздері, ерін сызықтары, шаштары, бетінің профиліне немесе бетке қалай көрінетінін көруге мүмкіндік беретін дәрежеде егжей-тегжейлі көрсетілген. Әрине, бұл әрдайым мүмкін емес және қол жетімді бағдарламалық жасақтаманың функцияларына байланысты.

Қажетті нәтиже болмаған жағдайда жұмысқа субъективті графикалық портреттерді дайындау жөніндегі маман енгізіледі. Қолда бар бейне кескін мен басқа көздерден алынған ақпарат негізінде ол болашақта қылмыскерді іздеу үшін қолданылатын графикалық портретті жасайды. Мысал ретінде қылмыскер тоғыз жасар қызға қатысты жыныстық сипаттағы әрекеттерді жасаған жағдайды келтіруге болады. Оны бір ғана камера түсіріп алды және қылмыскердің қандай болғанын көру, өкінішке орай, қиын болды. Біз бейнежазбаға криминалистикалық жақсартулар жасадық, қылмыскердің бірқатар жақсартылған суреттерін алдық...

Нәтижелер жергілікті теледидарда көрсетілді. Маман құрастырған графикалық портрет қаладағы жүздеген аялдамаларға (бағдарларға) орналастырылды. Нәтижесінде, бұл жас жігіттің бұрынғы қызы оны суреттерден танығанын айтты. Ер адам өз кінәсін жоққа шығарды, бірақ генетикалық сараптама оның ДНҚ-сы мен жәбірленушінің денесіндегі ДНҚ іздері толығымен сәйкес келетінін көрсетті".

Бейнекамералармен, бейне серверлермен және бақылау камераларымен қатар, сәйкестендіру зерттеулері үшін бейне ақпараттың «жеткізушілері» ретінде интернет пен әлеуметтік желілерді пайдалануға болады. Бұл жағдайда оларға орналастырылған материалдардың шығу көзін білу және орнатудың жоқтығын тексеру маңызды. Бүгінгі күні әзірленген арнайы алгоритм сізге қай әлеуметтік желіні, қандай кескінді және кімге бағытталғанын анықтауға мүмкіндік береді.

Бұл алгоритмді қолданудың мысалы қазіргі педофилдерге қарсы қылмыстық істердің бірі болуы мүмкін. «Қылмыскер... ол үйленді, екі бала тәрбиеледі және анықталғандай, тоғыз жүзден астам кәмелетке толмаған қыздармен хат жазысқан. Ол олардың ешқайсысымен физикалық байланыста болған жоқ. Сонымен бірге оған үш жүзден астам қыз интимдік мазмұнның суреттерін жіберді. Сот үкімімен ол ұзақ мерзімге бас бостандығынан айырылды».

Құқық қолдану практикасында «аттас әлеуметтік желіге біріктірілген Deep face жасанды нейрожелісі кеңінен танымал. Бұл технология әлеуметтік желідегі сандық фото кескіндер арқылы тұлғаларды сәйкестендіруге мүмкіндік береді. Мысалы, жоғарыда аталған жүйені тану дәлдігінің деңгейі шамамен 97,5% құрайды, бұл қарапайым адамның бет-әлпетін тану қабілетімен салыстырылады».

Техникалық сипаттағы басты мәселелердің бірі-тану дәлдігі. Қазіргі уақытта конволюциялық нейрондық желіге (CNN) негізделген ең жетілдірілген тану технологиялары да "көптеген объектілері, динамикалық фондық өзгерістері, позалары және басқа бейне сахна параметрлері бар күрделі көріністер үшін 70-82% дәлдікке ие".

Осылайша, қазіргі проблемалар тұлғаны автоматты түрде тану технологияларын одан әрі дамыту және жетілдіру қажеттілігін көрсетеді. бұл технологиялар кеңінен қолданыла алады және құқық қорғау органдарының қылмыстар мен басқа да құқық бұзушылықтарды жасаған адамдарды сәйкестендіру мүмкіндіктерінің шекараларын кеңейте алады.

Соңғы технологияларды қолдану қылмыстарды тергеу жылдамдығына да, қылмысқа кінәлі адамды анықтаудың тиімділігіне де оң әсер етеді. Адамның имиджін қайта құру/тану үшін компьютерлік бағдарламаларды білу және оларды қолдана білу сияқты маңызды, сыртқы келбеттің белгілерін бағалау және сандық бейнелер бойынша сот-портреттік сараптама жүргізу кезінде қорытындылар қалыптастыру.

Анатомиялық элементтер мен сыртқы келбеттің белгілерін бағалау және сарапшының тұжырымдарының дұрыстығы бірқатар факторларға байланысты: бейне түсіру шарттары, кескін сапасы, қолданылатын зерттеу әдістері.

Әдебиет

1. Давыдов Е.В., Финогенов В.Ф. Особенности оценки признаков внешности и формирования выводов в практике производства портретных экспертиз по цифровым видеоизображениям // Судебная экспертиза. 2021.
2. Семенова А.Н., Аджиев Н.Д., Чочиева А.Н. Сравнение современных методов детектирования объектов на изображении // Тенденции развития науки и образования. 2019. №56-3
3. Сretenцев А.Н. Возможности и перспективы внедрения систем автоматического распознавания лица человека в процессе раскрытия и расследования преступлений // Российский следователь. 2021. №1
4. Эйхвальд Н.Л. Биометрическая идентификация личности в условиях проведения противоэпидемических мероприятий // Криминалистика: вчера, сегодня, завтра. 2021. №3
5. International cyber crime ring smashed after more than \$530 million stolen. URL: <https://edition.cnn.com/2018/02/08/world/us-cyber-crime-ring-arrests-intl/index.html>
6. Долгинов С.Д. Цифровые видеоизображения в криминалистической идентификации // Ex jure. 2022. №3

**ОМИРОВА
МАНСУРА САГИДУЛЛАЕВНА**

*Қазақстан Республикасы ІІМ
Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы
ғылыми-зерттеу институтының ІО
қызметін криминалистикалық қамтамасыз
студия проблемаларын зерттеу орталығының
ғылыми қызметкері, ұлттық қауіпсіздік
және әскери іс магистрі,
полиция капитаны*

**КӨЛІК ҚҰРАЛДАРЫНЫҢ ІЗДЕРІН АНЫҚТАУ ЖӘНЕ АЛУ КЕЗІНДЕ
ҚОЛДАНЫЛАТЫН ТЕХНИКАЛЫҚ-КРИМИНАЛИСТИКАЛЫҚ ҚҰРАЛДАР**

Кез-келген қылмыстың іздерін тексерген кезде оқиға орнында көлік құралдарының іздері де көп кездесіп жатады. Көлік құралдарының іздері жол-көлік оқиғаларын тексергенде, сонымен қатар, көлік құралдарын қолдану арқылы ұрланған заттарды алып кету, қылмыскердің қашып кетуі және тағы да басқа жағдайларды тексерген кезде көп кездеседі. Ал, көлік құралдары қылмыс қаруы болып табылуы да мүмкін, яғни қылмыскерлер қылмыс орнына көлік құралдарымен келіп, қылмыс жасағаннан кейін осы көлікпен кетуі мүмкін.

Негізі, трасологияда көлік құралдарына автомобильдерді, мотоциклдерді, мотороллерді, велосипедтерді, табан шынжырлы, рельстік және көлік-арба транспорттарын жатқызуға болады.

Жалпы, көлік құралдарының іздеріне оның қозғалатын бөлшектерінің іздері, яғни оның қозғалатын бөлігінің (доңғалақ, шынжыр табан т.б.) жолға, рельске, жәбірленушінің киімі мен денесіне әсер ету нәтижесінде түсетін іздері, көлік құралдарының сыртқа шығып тұратын бөлшектерінің соғылысу іздері және сонымен қатар, із-заттар (транспорт құралдарының сынықтары мен бөлшектері) жатады.

Сонымен, **көлік құралдарының іздері** – көліктің жекелеген бөліктерінің сыртқы құрылымының, көлік бөлшектерінің бөлінген бөліктерінің және көлікті пайдалану кезінде қолданылатын заттардың материалдық бекітілген бейнелері [1].

Көлік құралдарының іздері жол-көлік оқиғасын тергеу, соған қоса, көлік құралдарын қылмыстың құралы ретінде қолданған кездерінде де зерттелінеді.

Көлік құралдары іздерін зерттеу арқылы көліктік трасология саласындағы идентификациялық және диагностикалық мәселелерді шешуге болады. Қозғалатын бөлшегінің іздері және шығып тұрған бөлшектері бойынша, одан бөлінген детальдары мен бөлшектері бойынша көлік құралдарын идентификациялауға немесе топтық тиістілігін анықтауға болады.

Сонымен қатар, диагностикалық мәселелер де шешіледі. Мысалға, осы іздерді қарап зерттеу арқылы болған оқиғаның механизімін қалпына келтіруге, яғни қозғалу бағыты мен жылдамдығын, орнын, соқтығысудың бұрышы мен бағыты және де жол-көлік оқиғасының басқа да маңызды жағдайларын анықтауға болады.

Жалпы тұрғыда, қозғалатын бөлшектердің іздері рельссіз көлік құралдарына тән болып табылады. Осы айтылған іздердің ішінде ең жиі кездесетін іздер автомобиль іздері және олардың криминалистикалық маңызы өте зор. Көлік құралдарының қозғалатын бөлшектері айналу нәтижесінде статикалық іздер қалдырады, ал қозғалмайтын бөлшектері соқтығысып қалған кезде динамикалық іздер қалдырады.

Соның ішінде, дөңгелек іздері айналу және сырғу арқылы түседі. Бірінші іздерге дөңгелектің айналуы мен дөңгелекті тежеу арқылы құмға, соған қоса, басқа да батып қалу кезінде пайда болатын іздер, ал екінші жағдайда іздер тежеу процесінде дөңгелектердің толық тоқтап қалғаннан кейінгі олардың сырғанап барып түсетін іздері жатады.

Көлік құралдары өзі жүретін және өзі жүрмейтін болып екі түрге бөлінеді. Өзі жүретін көлік құралдары әртүрлі двигательдердің көмегімен қозғалысқа келеді, ал өзі жүрмейтін көлік құралдары адамның бұлшық еттерінің күшімен немесе жануарлардың күшімен қозғалыс жасайды. Ал қозғалатын бөліктеріне байланысты көлік құралдары доңғалақты, шынжыр табанды және шана табанды болып бөлінеді [2].

Көлік құралдарының іздері жол-көлік оқиғаларын, соған қоса, көлік ұрланған заттарды шығару, қылмыскерлердің қашуы, жәбірленушілердің жылдам қозғалуы, мәйітті шығару және тағы да басқалар үшін қолданылған қылмыстарды тергеп-тексеру кезінде өте маңызды болып табылады.

Көлік құралдарының іздері әртүрлі болып келеді, сол себепті де оларды төмендегідей негіздер бойынша жіктеген жөн:

1. *Орналасқан жері (локализациясы) бойынша іздер табылуы мүмкін:*

- жол төсемінде (топырақ, асфальт, бетон, қар және т.б.);
- жол бойындағы объектілерде (бағаналарда, ақпараттық қалқандарда және көрсеткіштерде, жиек тастарда, тұраққа арналған алаңдарда, қоршауларда және т.б.);
- көлік құралдарында;
- жәбірленушінің киімі мен денесінде.

2. *Шығу көзіне байланысты іздер қалыптасқан болып бөлінеді:*

- көлік құралының жүріс бөлігінің элементтерімен (шина протекторы, шынжыр табандар, табанды);
- көлік құралының шанағының шығыңқы бөлшектерімен (бампер, қанаттар, фаралар, есік тұтқалары және т.б.);
- жәбірленушінің киімімен және денесімен [3].

Көлік құралдарының іздерін табу оқиға болған орынды көзбен қарап бақылаудан басталады. Көлік құралдарының іздерін іздеп табу үлкен көлемдегі жер учаскесін зейін қойып қарауды талап етеді.

Іздер жол-көлік оқиғасының жағдайлары мен ауқымына байланысты іздестіру бағытына және тергеп-тексеруге жататын аумақтардың шекарасына қатысты сәтте нақтыланады. Тергеп-тексерудің бір учаскесінде анықталған іздер кейіннен көлік құралдарының өздері табылатын басқа учаскеге әкелуі мүмкін. Көбінесе олардың жүріс бөлігінен пайда болған көлік құралдарының іздері, атап атқанда, шиналар протекторының іздері жиі кездеседі. Әдетте, олар жұмыс және тозу нәтижесінде пайда болатын белгілерді көрсетеді.

Көлік құралдарының іздерін хаттамаға сипаттап жазу, жоспарын немесе схемасын сызу арқылы, суретке не болмаса бейнекамераға түсіру арқылы және де шинаның іздерінің қалып көшірмесін жасау арқылы бекітуге болады.

Негізінде, көлік құралын хаттамаға сипаттап жазғанда төмендегідей мәліметтер көрсетілуі қажет:

- көлік құралының жолдың жүретін бөлігіне, қозғалмайтын бағдарларға, осы оқиғаға қатысты басқа да құралдарға, мәйітке қатысты орналасуы;
- машинаның маркасы, моделі, шығарылған жылы, мемлекеттік нөмірі, кабинасы мен қорабының түсі, шинасының моделі, оның суреттерінің типі;
- көлік құралының техникалық жағдайы: тежеу жүйесі, рөлмен басқару, жүру бөлігі, электр жабдықтары, приборлардың көрсетуі, жарық қосқыш тетіктердің жағдайлары, жылдамдықты ауыстырғыштың рычагының жағдайы, алдыңғы мостың қосылуы, алдыңғы терезенің, арт жақты көрсететін айнаның жағдайлары;
- көлік құралындағы бұзылған жерлер, олардың сипаттамасы, орналасуы;
- бөгде қабатталу іздердің болуы және олардың орналасуы;
- жүктер (болуы, сипаттамасы, орналасуы);
- жол-көлік оқиғасынан кейін көлік құралының сақталу орны [4].

Оқиға болған жерді қарауды бастаудан бұрын ол жерді алдымен криминалистикалық суретке түсіру ережелеріне сәйкес фотоға түсіреді.

Бүгінгі таңда оқиға болған жерді қарап-тексеру кезінде криминалист-маманның негізгі құралдарының бірі – фотоаппарат болып танылады. Әдетте, оқиға орнының сызбасын жасау

үшін криминалист рулетка немесе лазерлік қашықтық өлшегіш арқылы іздер мен заттай дәлелдемелер кеңістігіндегі орынды қолмен өлшейді. Дегенмен, бұл процесс көп уақытты қажет етуі мүмкін және әрқашан нақты нәтиже бермейді.

Оқиға болған жерден алынған көлік құралының қозғалатын бөлшегі, іздерінің қалыптары мен фототүсірілімдері криминалистикалық зерттеулерге жіберіледі.

Қазіргі таңдағы заманауи цифрлық дәуірде ақпаратты жылдам жинауға, объектілер мен іздердің өзара орналасу жерін белгілеуге, сонымен қатар ақпаратты жинау барысында «адами фактордың» қателіктерін толығымен жоюға мүмкіндік беретін 3D-сканерлеу технологиясы кеңінен енгізілуде.

Жалпы, оқиға орнын лазерлік 3D-сканерлеу жүйелерінің техникалық мүмкіндіктері оқиға орнынан ақпаратты ең жоғары дәлдікпен және толық көлемде үш өлшемді модель түрінде алуға мүмкіндік береді.

Қазіргі уақытта 3D-сканерлеу технологиясы жол-көлік оқиғаларын тергеп-тексеру кезінде оқиға орындарын тексеруде тиімдірек болып табылады. Мәселен, оның көмегімен барлық қажетті параметрлерді белгілеуге болады: аймаққа байланысты автомобильдердің және зардап шегушілердің өзара орналасуын; тежеу іздері, батпақ шөгіндері және сынған айнаның бөлшектері; автомобильдердің зақымдары.

3D-Forensic (3Dфотомониторинг) – бұл Мобильді 3D-сканері GexCel компаниясының жоғары ажыратымдылығы (Италия) іздерді бекіту үшін оқиға орнында тікелей пайдалануға арналған. Сканерлеу техникасы жоғары ажыратымдылықтағы түрлі-түсті кескіндермен біріктірілген «шеткі проекцияға» негізделген болып табылады.

Бұл техникалық тәсіл жоғары ажыратымдылықтағы нүктелердің үш өлшемді бұлтын және өлшеу аймағының интеграцияланған түсті қабатын алуға мүмкіндік береді. 3D-сканер квадрокоптерге не болмаса тасымалданатын камераға орнатылады, сонымен қатар, аккумулятордан жұмыс істейді және оқиға орнында табылған іздерді, аяқ киімдерді, шиналарды және де өзге де трасологиялық іздерді бекітеді. Әрбір сканерлеуден кейін маман өлшеудің сәтті болғаны туралы автоматты түрде хабарлама алады және жазылған үш өлшемді, соған қоса, түрлі-түсті деректерді алдын ала қарайды [5].

Сканерленген құймалардың (аяқ киімнен немесе шиналардан) және/немесе профильдердің (аяқ киімнен немесе күдіктілердің шиналарынан) сипаттамаларын зерттеу үшін 3D-өлшеудің біріктірілген деректері мен түс деректерін талдауға болады. Реңктердің әртүрлі нұсқалары есептеледі, олар кейіннен 3D-деректеріндегі іздерді бөлектеу үшін қолданылады. Ал, кездейсоқ алынған сипаттамалар (RAC), мәселен, тесіктерді, жыртылуларды, артефактілерді және тозуды анықтау арқылы анықталады.

FreeScanCombo портативті 3D сканері – Shining 3D компаниясының FreeScanCombo портативті метрологиялық сканері 4-х режимде жұмыс істейді: көп жолды сканерлеу, бір сызықты сканерлеу, жұқа қабырғалы объектілерді сканерлеу, сондай-ақ инфрақызыл сканерлеу.

Аталған сканер негізінен деректерді және дизайнерлік шешімдерді талдау үшін автострой өнеркәсібінде қолданылады, алайда оны криминалистикалық қызметте сәтті қолдануға болады. Бұл сканердің көмегін қолдана отырып, оқиға орнында шиналардың іздері табылған 3D модельдерін үстірт және де көлемді жасауға болады.

Осы сканер іздерді бекіту мен алудың гипс әдісін толығымен дерлік алмастыра алады, себебі сканерленетін іздердің дәлдігі, олардың егжей-тегжейлері көбінесе құйма массаларының сапасынан асып түседі, ал бұл өз кезегінде одан әрі сәйкестендіруге жарамды алынған іздердің пайызын арттырады [6].

Бүгінгі таңда өте танымал **Leica BLK360 лазерлік сканері** кіріктірілген фотокамералары бар үш өлшемді сканер болып табылады. Үш өлшемді LEICA BLK360 сканерімен оқиға орнын тіркеу, зерттеу және де криминалистикалық реконструкциялау жүзеге асырылады. Үш өлшемді сканерлеу нәтижесінде, дәстүрлі фотографиядан айырмашылығы, маман дәл кеңістіктік өлшеулер жүргізуге мүмкіндік беретін әрбір сканерленген нүктенің координаттарын алады. Криминалистің қашықтықты, аумақты, көлемді және бұрыштарды өлшеу мүмкіндігі бар. Оқиға

орнын тексеру кезінде қайта құру қажеттілігі, ең алдымен, оқиға болған жерде болатын өзгерістерге байланысты болады [7].

«Faro» лазерлік 3D-сканері объектілер (автомобильдер, белгілер, ғимараттар, жарықтандыру бағаналары және т.б.) арасындағы кез келген қашықтықты 2мм дәлдікпен анықтауға, объектілердің өзара орналасуын анықтауға, сонымен қатар, объектілердің зақымдану дәрежесін бағалауға мүмкіндік береді.

Жол-көлік оқиғаларын тіркеу кезінде лазерлік 3D-сканерді пайдалану жол-көлік оқиғаларының үш өлшемді схемасын сенімді және дәл жасауға, содан кейін бекіту кезінде апат орнындағы нақты жағдайға толық сәйкес келетін деректерді бірнеше рет пайдалануға мүмкіндік береді. Схеманы құрастыру кезінде кез-келген деректерді бұрмалау толығымен алынып тасталады, себебі схема мен «нүктелер бұлты» бір файлда сақталады, ал оны өзгерту мүмкін емес [8].

Осымен, жиналған мәліметтер негізінде үш өлшемді модель құрылады, онда зардап шеккен автомобильдер, қоқыстар және тіпті автомобиль шиналары қалдырған тежегіш іздері егжей-тегжейлі көрінеді.

Көлік құралдарының шиналарының көлемді статикалық іздерін олардың көшірмелерін гипс құймалары түрінде дайындау арқылы алу әдістері дәстүрлі болып табылады және де аяқ киімнің көлемді іздерін алудың жоғарыда сипатталған әдістеріне ұқсас болып келеді. Бұл жағдайда сипаттамалық белгілердің максималды саны ең жоғары сапалы көрсетілген із учаскелері таңдалады.

Оқиға болған жерден табылған детальдар мен бөлшектер көлік құралын іздестіру және оны идентификациялау, сондай-ақ, нақты оқиға болған (соғысқан, басып кеткен) жер учаскесін анықтау үшін қолданылады.

Негізі, оқиға орнынан табылған объектілерді келесідей сипаттап топтастыруға болады:

– көлік құралы әйнегінің, фар әйнегінің сынықтарының және басқа да әйнектерінің құрама бөліктері;

– лак, бояу қабаттарының бөлшектері;

– көлік құралы бөлшектерінің бөлігі;

– жеке тораптарының құрама бөліктері немесе тіреуіш детальдары.

Жоғарыда айтылғандарды тұжырымдай келе, көлік құралдарының іздерін зерттеп білу төмендегілерді анықтауға орасан зор мүмкіндігін береді:

– жол-көлік оқиғасының жалпы механизімін және де оның кейбір жеке элементтерін анықтауға;

– автомобильдің тежеу алдындағы жылдамдығын анықтауға, оның тежеу және толық тоқтау жолын анықтауға;

– жолға түскен ізі бойынша автомобильдің шинасының моделін анықтауға;

– көлік құралын ізі бойынша идентификациялауға;

– көлік құралының кейбір агрегаттарының техникалық жағдайын анықтауға;

– сорап ізінің ені және автомобиль базасының размері арқылы автомобильдің түрі мен маркасын анықтауға;

– көлік құралының жүрген бағытын анықтауға;

– автомобильдің қорабында жүктің болуын және оның сипатын анықтауға.

Сонымен қатар, тағы да бір айта кететін жайт, көлік құралдарының іздерін зерттеу арқылы ұсынылған объектілерде көлік құралдарының ізі бар ма?; оқиға орнында қалған із қандай көлік құралынан қалған?; із қандай модельді шинадан қалған?; оқиға болған жерде қалған көлік құралы іздерінің типі (маркасы, моделі) қандай?; көлік құралынан қалған іздер қай бағытқа қарай қозғалған?; бұл іздер ұсынылып отырған дөңгелектің ізі ме, жоқ па?; жәбірленушінің киімінде қалдырылған іздер қандай дөңгелекпен (алдыңғы, артқы, оң жақ, сол жақ) қалдырылған?; оқиға орнынан алынған объектілер бүтіннің бөлшектері емес пе? деген сияқты сұрақтарға да жауап ала аламыз.

Әдебиет

1. Шәкенов А.О. Криминалистика: Оқулық. – Астана: Фолиант, 2008. – 464 б.
2. Сарсембаев Б.Ш. Криминалистикалық техника: Оқулық. – Алматы, 2012. – 282 б.
3. Трасология и трасологическая экспертиза: учебник / И.В. Латышов, Д.Ю. Донцов, Е.В. Китаев [и др.]; – Волгоград: ВА МВД России, 2022. – С. 524.
4. Жәкішев Е.Ғ., Исаев Ә.А., Найманова Г.Х., Тапалова Р.Б., Темірболат Н.С. Криминалистика: Оқулық. – Алматы: Жеті жарғы, 2006.– 520 б.
5. «GexCel» ресми сайтының ақпараты, интернет көзі: <https://gexcel.it/en/third-party-products/laser-scanners>
6. «3D Shining» компаниясы ресми сайтының ақпараты, интернет көзі: <https://www.shining3d.ru/solutions/freescan-combo/>
7. Интернет көзі, ресми сайттың ақпараты: <https://www.krim-market.ru/blog/primeneniye-tehnologii-3d-skanirovaniya-pri-osmotre-mesta-proisshestviya>
8. Интернет көзі, ресми сайттың ақпараты: <http://3dplemya.ru/3d-skanery/3d-skanery-professionalnye/faro>

**АБИТАЕВ
ЖАРАС ТАЛГАТУЛЫ**

*старший преподаватель кафедры
военной и тактико-специальной подготовки
Алматинской академии МВД
Республики Казахстан им. М. Есбулатова
капитан полиции*

**ЦОЙ
ОЛЕГ РОМАНОВИЧ**

*начальник кафедры
военной и тактико-специальной подготовки
Алматинской академии МВД
Республики Казахстан им. М. Есбулатова
к.ю.н., полковник полиции*

ФИЗИОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПОВЕДЕНИЯ И ДРЕССИРОВКИ СОБАК

Основные методы дрессировки собак основываются на учении о высшей нервной деятельности, которая является деятельностью рефлекторной. Она направлена на взаимодействие организма с окружающей средой и осуществляется через нервную систему.

Нервная система имеет сложное строение и выполняет своеобразные функции: контролирует, регулирует и подчиняет себе деятельность других систем и всего организма в целом. С помощью нервной системы происходят сложные психические процессы, а также обеспечивается управление поведением организма. Одновременно нервная система осуществляет и функцию саморегулирования.

По функциональному признаку и жизненному назначению в организме нервную систему делят на анимальную, обеспечивающую передвижение организма в пространстве и поведенческие реакции, и вегетативную, ведающую процессами обмена веществ и деятельностью внутренних органов. Обе эти системы имеют свою центральную и периферическую часть. Центральная нервная система состоит из головного и спинного мозга, периферическая – из многочисленных ответвлений нервов, которые отходят от головного и спинного мозга и пронизывают весь организм.

Все отделы центральной нервной системы работают по принципу рефлекса, являющегося основной формой высшей нервной деятельности у собаки, вырабатывают различные виды условных рефлексов, необходимых для управления ее поведением и использования на службе.

Функции нервной системы и закономерности высшей нервной деятельности можно понять при глубоком и детальном изучении отдельных нервных структур и их физиологических свойств.

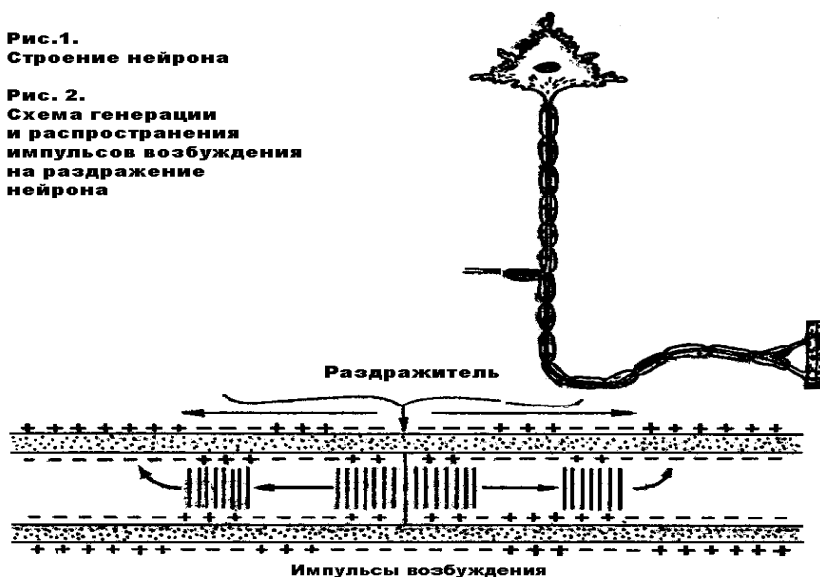
Нейрон, его физиологические свойства и функции

Нейрон – это нервная «клетка с отростками» являющаяся основной структурной и функциональной единицей нервной системы. Она имеет строение, сходное с другими клетками: оболочка, протоплазма, ядро, митохондрии, рибосомы и другие органоиды. В нейроне различают три части: тело клетки – сома, длинный отросток – аксон и множество коротких разветвленных отростков – дендритов. Сомы выполняет обменные функции, дендриты специализируются на приеме сигналов из внешней среды или от других нервных клеток, аксон на проведении и передаче возбуждения в область, удаленную от зоны дендритов. Аксон оканчивается

группой концевых разветвлений для передачи сигналов другим нейронам или органам исполнителям. Наряду с общим сходством в строении нейронов наблюдается большое разнообразие, обусловленное их функциональными различиями (рис. 1).

Рис. 1.
Строение нейрона

Рис. 2.
Схема генерации и распространения импульсов возбуждения на раздражение нейрона

ОСНОВНЫЕ СВОЙСТВА НЕЙРОНОВ

Основные свойства нейронов: раздражимость, возбудимость, проводимость, лабильность, инертность, утомляемость, торможение, регенерация и др.

Раздражимость – способность нервной клетки отвечать на различные раздражения биохимическими изменениями, сопровождающимися нарушением ионного равновесия и деполяризацией электрических зарядов на мембранах клетки в месте раздражения. Раздражимость присуща всем клеткам, и особенно нервным, связанным с чувствительным восприятием запаховых, звуковых, световых и других раздражителей. Раздражимость – пусковой механизм проявления другого свойства – возбудимости.

Возбудимость – способность отдельных частей нервной клетки генерировать электрохимические импульсы, т. е. отвечать на раздражение возбуждением. Для перехода нервной клетки в состояние возбуждения необходимо, чтобы сила действующего раздражителя достигла критического предела пороговой величины. Способность нейрона отвечать возбуждением на наименьшую силу раздражителя называется нижним порогом возбудимости. Чем чувствительнее нервная клетка к раздражению, тем меньше порог возбудимости и, следовательно, даже самый слабый раздражитель может вызвать возбуждение. Величина возбуждения нейрона зависит от силы раздражителя и возрастает по закону силовых отношений до определенного предела верхнего порога возбудимости. Применение раздражителей сверхпороговой силы создает в нейроне запредельное торможение, которое охраняет нервную клетку от перевозбуждения (рис. 2).

Одиночное раздражение обычно вызывает серию импульсов определенной силы, продолжительности и частоты. В разных нервных клетках частота импульсов различная от 100 до 1000 в секунду. Сила и продолжительность импульсов возбуждения зависит от характера раздражения.

Проводимость – способность нейрона проводить импульсы возбуждения с определенной скоростью, в неизменном ритме и силе. Возбуждение по нервному волокну может распространяться в обе стороны от раздражаемого участка. В разных нервных клетках скорость проведения возбуждения неодинакова и зависит от физиологического состояния нейрона и толщины волокна. В чувствительных нейронах возбуждение распространяется со скоростью 100-120 метров в секунду, в двигательных 60-100, а в вегетативной нервной системе 5-7.

Лабильность (подвижность) – способность нервной клетки принимать и передавать максимальное число импульсов за единицу времени без искажения. Подвижность двигательных нейронов не более 500 импульсов в секунду. Лабильность обеспечивает направленное распределение и проведение импульсов возбуждения нужной частоты по определенным нервным путям. В процессе роста и развития организма, а также при систематической тренировке, лабиль-

ность увеличивается и обеспечивает динамичность нервной системы, при утомлении и старении – уменьшается.

Инертность – способность нервной клетки накапливать и хранить в себе следы возбуждения и торможения. Полученная информация откладывается в дендритах, теле клетки, хромосомах ядра в виде биохимических изменений ДНК и РНК плазмы. Это свойство нейронов обеспечивает память организма, которая имеет решающее значение в процессе обучения животных.

Утомляемость – естественный процесс снижения работоспособности клетки при длительном возбуждении или торможении. Проявляется в виде уменьшения силы возбуждения, замедления частоты ритма импульсов и скорости их проведения. Отдых нервных клеток или смена нервной деятельности снимает утомление, и все свойства восстанавливаются.

Торможение – процесс, обратный возбуждению. Заключается в ослаблении, остановке или предупреждении возникновения возбуждения. Торможение – активный процесс, распространяясь по нервным клеткам, он обеспечивает согласованную работу отдельных органов и всего организма в целом.

Регенерация – способность нервной клетки восстанавливать утраченные или поврежденные отростки путем прорастания. Нервные клетки не размножаются, погибшие нейроны не восстанавливаются. Волокна нервной клетки способны прорасти, если сохранилось тело клетки.

ОСНОВНЫЕ ФУНКЦИИ НЕЙРОНОВ

В результате длительной эволюции нервные клетки стали выполнять следующие основные функции: рецепторную, сенсорную, информационную и моторную.

Рецептурная функция обеспечивает восприятие определенных раздражителей из внешней и внутренней среды организма. Рецепторные клетки – это видоизмененные нейроны, воспринимающие определенный вид энергии, поступающей из внешней или внутренней среды. Рецепторы, воспринимающие раздражения из внешней среды, называются экстерорецепторами, из внутренней среды – интерорецепторами.

Сенсорная функция чувствительных нейронов обеспечивает анализ воспринятых раздражений, формирование определенных ощущений и четкую дифференцировку многочисленных раздражителей, действующих из внешней и внутренней среды.

Информационная функция промежуточных нейронов обеспечивает накопление, сохранение и выдачу информации, поступившей из внешней и внутренней среды. Информация в нейронах кодируется как память и в нужных случаях выдается в виде слабых импульсов возбуждения.

Моторная функция двигательных нейронов обеспечивает формирование и передачу импульсов возбуждения определенной силы и частоты к соответствующим органам движения или другим исполнительным органам и тканям.

Таким образом, основными функциями нейронов являются: восприятие раздражений, их переработка и передача нервных возбуждений на другие нейроны или рабочие органы. Через нейроны осуществляется передача информации от одного участка нервной системы к другому, обмен информацией между нервной системой и различными участками тела и органами. В нейронах происходят сложнейшие процессы обработки и запоминания информации. С помощью нейронов формируются рефлексy.

Литература

1. Адрианов О.С., Меринг Т.А. Атлас мозга собаки. – М.: Медгиз, 1959.
2. Асратян Э.А. Очерки по физиологии условных рефлексов. – М.: Наука, 1970. Бериташвили И.С. Память позвоночных животных, ее характеристика и происхождение. – М.: Наука, 1974.
3. Бирюков Д.А. Сравнительная патология высшей нервной деятельности животных. – Л.: 1970.
4. Бочаров В.Н., Орлов А.П. Дрессировка служебных собак. – М.: ДОСААФ, 1957. Воронин Л.Г. Анализ и синтез сложных раздражителей у высших животных. – Л.: Медгиз, 1952.
5. Воронин Л.Г. Физиология высшей нервной деятельности. – М.: Высшая школа, 1979.
6. Вияли К., Дотье В. Биология. – М.: Мир, 1974.
7. Павлов И.П. Полное собрание трудов. Т. IV. – М.; – Л.: Издательство АН СССР, 1947.
8. Павлов И.П. Двадцатилетний опыт объективного изучения высшей нервной деятельности (поведения) животных. – М.: Наука, 1973.

**ОРАЗАЛИН
БАУЫРЖАН ТУРЕХАНҰЛЫ**
*Қазақстан Республикасы
Бас прокуратурасы жанындағы
Құқық қорғау органдары Академиясының
докторанты полиция полковнигі*

**ТҮСП
ТӨЛЕГЕН АМАНТАЙҰЛЫ**
*Қазақстан Республикасы
Бас прокуратурасы жанындағы Құқық қорғау
органдары академиясының Ведомствоаралық
ғылыми зерттеу институтының қылмыстық
саясат және криминология мәселелерін
зерттеу орталығының бас ғылыми
қызметкері, аға әділет кеңесшісі*

**ҚЫЛМЫСТЫҚ-АТҚАРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ҚАУІПСІЗДІГІ ТӨМЕН
МЕКЕМЕСІНДЕ ЖАЗАСЫН ӨТЕУДЕН ЖАЛТАРУҒА БАЙЛАНЫСТЫ БАСТАПҚЫ
ЖЕДЕЛ ІЗДЕСТІРУ ІС-ШАРАЛАРЫ КЕЗІНДЕ ИННОВАЦИЯЛЫҚ
ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ ТИІМДІЛІГІ**

Қауіпсіздігі төмен мекемелер қызметінің құқықтық негізі Қазақстан республикасының конституциясы, Қазақстан Республикасының қылмыстық-атқару кодексі, «Қылмыстық атқару жүйесі мекемелерінде ұсталатын адамдардың мінез-құлқына бақылау мен қадағалауды жүзеге асыру жөніндегі қызметті ұйымдастыру және тексеру мен тінту жүргізу қағидалары бекіту» туралы Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрінің 2017 жылғы 20 ақпандағы №36 қбпұ бұйрығы, Ішкі істер министрінің «қылмыстық-атқару жүйесі мекемелерінің тәртібі қылмыстық-атқару жүйесі мекемелерінің Ішкі тәртіптеме қағидаларын бекіту» туралы Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрінің 2014 жылғы 17 қарашадағы №819 бұйрығы, «Бас бостандығынан айыруға сотталғандармен тәрбие жұмысын жүргізу қағидасын бекіту» туралы Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрінің 2014 жылғы 13 тамыздағы №508 бұйрығы және т.б. Қылмыстық-атқару жүйесіндегі (әрі қарай-ҚАЖ) қауіпсіздігі төмен мекемелерінде:

- абайсызда жасаған қылмыстары үшін сотталған адамдар;
- ҚР ҚК 7, 8, 9, 12 және 13-тарауларында көзделген зорлық-зомбылық қолдануға байланысты емес қылмыстары үшін сотталған адамдар бас бостандығынан айыру түріндегі жазасын өтейді;
- ҚР ҚК 15-тарауында көзделген қылмыстар үшін сотталған адамдар, олар қылмыспен келтірілген залалды толық өтеген жағдайда;
- екі жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жаза тағайындалған қасақана қылмыс жасағаны үшін алғаш рет сотталған адамдар;
- орташа және қауіпсіздігі қатаң мекемелерінен ҚР қылмыстық-атқару кодексінің 96-бабында көзделген тәртіпте ауыстырылған оң сипаттағы сотталғандар [4].

2019 жылы жүргізілген қайта құрулар нәтижесінде материалдық-тұрмыстық жағдайы ең нашар мекемелер (ЕЦ-166/22 мекемесі) қызметі тоқтатылды, сондай-ақ кейбір ҚАЖ мекемелері қауіпсіздігі төмен мекемелері (ЕЦ-166/10 және ЕС-164/4 мекемелері) болып қайта тағайындалды. Осылайша, бүгінгі таңда Республикада қауіпсіздігі төмен 16 мекеме жұмыс

істейді, онда абайсызда қылмыс жасаған сотталғандар және ҚР ҚК 46-бабымен регламенттелген қасақана қылмыс жасағаны үшін алғаш рет сотталған адамдар жазасын өтейді.

Қылмыстық-атқару жүйесі комитетінің деректері бойынша ең төменгі қауіпсіздік мекемелерінде жазасын өтеп жатқан сотталғандар санының төмендеуі байқалады, бұл елдегі сотталғандар санының төмендеуінің жалпы үрдісіне байланысты. Егер осыдан 10 жыл бұрын Қазақстан сотталғандар саны бойынша әлемдік рейтингте 31-орынды иеленсе, қазір 98 орынды алып тұр [5].

ҚР ҚАЖ комитетінің статистикалық деректерін талдаудан көрініп тұрғандай, ҚР ҚАЖ-дағы негізгі проблемалардың бірі жазасын өтеуден жалтару сияқты қылмыстық құқық бұзушылық түрі болып қала береді.

Осыған байланысты бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны өтеуден жалтару фактісіне алдын алу және жедел іздестіру мәселесі өзекті болып қала береді.

Қолданыстағы заңнамаға сәйкес бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны өтеуден жалтару деп бас бостандығынан айыру орнынан тыс жерге қысқа мерзімді шығуға рұқсат етілген сотталған адамның шығу мерзімі өткеннен кейін қайта оралмауы, сол сияқты айдауылсыз жүріп-тұру құқығын пайдаланатын сотталған адамның жазасын одан әрі өтеуден жалтару мақсатында мекемеге оралмауы түсініледі. Шұғыл бастапқы әрекеттерін ұйымдастыру мен жүзеге асырудың негізгі аспектілері қарастырылады.

Сотталғанның жұмыс орнында болмауы, не қауіпсіздігі төмен мекемесіне оралмау фактісі анықталған кезде мекеме бастығының атына баянат рәсімделеді және бұл туралы тиісті акт жасалады. Мекеме бастығының кезекші көмекшісі сотталған адамның жұмыс орнында жоқ немесе мекеме аумағына келмегені туралы ақпарат алған сәттен бастап:

- сотталғанның орналасқан жерін анықтау бойынша қажетті шараларды ұйымдастыруға және мекеме басшылығына баяндауға;

- онымен бірлесіп жұмыс істейтін, сотталғанды білетін адамдарды анықтау және олардан сұрау жұмыстарын жүргізеді;

- мекеме бастығының нұсқауы бойынша сотталғандарды мекемеге жұмыс объектілерінен қайтару үшін жұмыс берушілермен байланыс орнатады. Егер бұл шаралар тиісті нәтиже бермесе, МБКК мекемеде сотталғандардың болуын карточкалық, яғни тегі бойынша тексеруді күн тәртібімен реттелген уақытта жүзеге асырады. Тексеру нәтижелері бойынша сотталғанның жоқтығы туралы баянат жасалады, мекеме басшылығы хабардар етіледі;

- оқиға туралы материалды «ақпаратты есепке алу кітабы» автоматтандырылған дерекқорында тіркеледі;

- ҚМК бастығының нұсқауы бойынша құлақтандыру схемасына сәйкес жеке құрамды жинауды жариялау;

- сотталғанның жеке ісінен қажетті ақпарат беру туралы арнайы есепке алу бөлімінің қызметкерлеріне нұсқау беру;

- арнайы хабарлама дайындау және қадағалау органдарына (облыс прокуратурасына), сондай-ақ қажет болған жағдайда аумақтық полиция органдарына арнайы хабарлама жіберу;

- режим бөлімінің қызметкерлерімен бірлесіп, сотталғанның мінезін, ерекше белгілерін, сондай-ақ ұстау кезінде өзіне зиян келтіру актісін жасауға бейімділігін міндетті түрде көрсете отырып, бағдарлауды дайындау, ол ПО бөлімшелеріне жіберіледі және іздестіру топтарына беріледі;

- іздестіріліп жатқан адамның Қазақстан аумағынан тыс жерге шығуын алдын алу мақсатында «Бүркіт» сигналдық есебіне қою үшін полиция бөлімшелеріне дәлелді хат жолдау;

Қажет болған жағдайда жоғары тұрған органның (ҚАЖД) басшылығы ҚАЖ-дың басқа мекемелері, пробация қызметтері қатарынан қосымша күштер бөлу туралы мәселені шешеді.

Мекеме бастығы бастапқы іздестіру іс-шараларын жеке өзі үйлестіреді. Мекеме бастығының жедел және режимдік жұмыс жөніндегі орынбасары іздеу уақытын, іздестіру жұмыстарының объектілері бойынша қандай да бір топтардың болуын бақылайды, оларды ауыстыруды үйлестіреді, топтар бойынша аралау мен айналып өтуді жүргізеді. жедел және режимдік жұмыс жөніндегі орынбасар сонымен қатар нұсқама жүргізеді және сотталушының жеке басын, жер бедерін, тәулік уақытын және ауа райы жағдайларын ескере отырып, қажетті анықтама деректерін жеткізеді.

Қазақстан Республикасының 2030 жылға дейінгі құқықтық саясатының тұжырымдамасына сәйкес, «ҚАЖ мекемелерінде және пробация қызметтерінде сотталғандардың санын әртүрлі критерийлер бойынша талдау мүмкіндігімен цифрландыруды және жазаларды орындау процестерін цифрландыруды жалғастыру қажет» делінген [6].

Тұжырымдама аясында, ҚАЖ қызметін жетілдіру және онтайландыру, заң бұзушылықтарды алдын-алу, ол орын алған жағдайда жылдам әрі тиімді анықтау мақсатындағы өзекті мәселердің бірі – инновациялық технологияларды қолдану.

Жоғарыда аталған барлық бастапқы іздестіру іс-шаралардың жылдам жүзеге асуы және жазасын өтеуден жалтарып жүрген сотталған азаматтарды іздеу жұмыстарын жеңілдету бойынша туындайтын сұрақтарды шешуде инновациялық технологиялардың қажеттілігі айқын, өйткені инновациялар қызметі ҚАЖ қызметкерлердің еңбегін ұйымдастыруда ілгерілеуге және онтайландыруға ықпал ететін қуатты құрал болып табылады, бұл қойылған мақсаттарды жоспарлау мен жүзеге асыруды едәуір дәрежеде жеңілдетеді.

Осы орайда ҚАЖ қызметкерлерінің санын көбейту, заңнамалық актілерге жаңа өзгерістер мен толықтырулар енгізуден басқа, сотталғандарды бақылау және қадағалау жөніндегі сұрақтарды тиімді шешу үшін заманауи техникалық технологияларды қолдануды енгізу қажет деп санаймыз, бұл сотталғандардың мінез-құлқын бақылау мен қадағалауды, жазасын өтеуден жалтару фактілерін тиісті түрде жүзеге асыруды қамтамасыз етуге сөзсіз тиімді әсер етеді деп санаймыз.

Бұл жағдайда теріс салдарды азайту мақсатында біздің ойымыз:

- 1) жоғарыда аталған іс-шараларды іске асыру үшін жеке құрам санын ұлғайту,
- 2) сотталғандарды бақылау мен қадағалауды қашықтан жүзеге асыру мақсатында жаңа технологиялық шешімдерді әзірлеу, енгізу және қолдану қажет.

Соңғы ұсыныстың өзектілігін Қазақстан Республикасының 2030 жылға дейінгі құқықтық саясатының тұжырымдамасы да растайды, онда: «ҚАЖ мекемелерінде және пробация қызметтерінде сотталғандардың санын әртүрлі критерийлер бойынша талдау мүмкіндігімен цифрландыруды және жазаларды орындау процестерін цифрландыруды іске асыру қажет» делінген [6].

Сотталған азаматтарды бақылау мен қадағалаудың тиімді нұсқаларының бірі - қауіпсіздігі төмен мекемелерде қсталатын сотталған азаматтарды чиптеу. Тиісінше, чиптеу бақылаудың және қадағалаудың электрондық базасына енгізілетін болады, ол арқылы мекеменің кезекші бөлігінде орнатылған мониторға шығарылған жердің топографиялық картасы бойынша сотталушының қозғалысын бақылауға болады.

Болашақта сотталған адам жүріп-тұру маршрутын немесе учаскенің рұқсат етілген желісін бұзған жағдайда, кезекші бөлімдегі мониторға тиісті сигнал келіп түседі. Әрине, бұл ұсыныс ауқымды қаражатты талап етеді.

Сотталғандарды чиптеуге қатысты М.Р. Мұқановтың пікірін келтіруге болады, ол қауіпсіздігі төмен мекемелерінде сотталғандарды жазасын өтеуден жалтарудың алдын алу шараларының бірі ретінде оларды чиптеуді ұсынады.

Ол сотталғандарды чиптеудің бірнеше мақсаты бар деп санайды. Біріншіден, бұл мекеме ішіндегі тәртіпті бақылау және қамтамасыз ету құралы ретінде қызмет етеді. Чиптің көмегімен сотталушының қозғалысын және оның қоныс колониясының әртүрлі аймақтарында болуын бақылауға болады.

Екіншіден, чиптеу сотталғандардың жазасын өтеуден жалтаруына жол бермейді. Егер сотталушы қоныс колониясынан рұқсатсыз кетуге немесе белгіленген ережелерді бұзуға тырысса, сигнал чип арқылы жіберіледі, бұл жедел шаралар қабылдауға және қашудың алдын алуға мүмкіндік береді [7].

Сонымен қатар, Е.Н. Бегалиев қылмыстық-атқару құқығында маманданған ғалымдар мен практиктердің пікірінің басым көпшілігінде қылмыстық құқық бұзушылық жасағаны үшін сотталған және пенитенциарлық мекемелерде жазасын өтеуге жататын адамдарды чиптеуді пайдалануға жол берілетіндігі туралы қорытынды бар екенін атап өтті [8].

Чиптеу арқылы қашықтықтан бақылаудың көмегімен біз қауіпсіздігі төмен мекемелерінің сотталғандарына тиісті бақылау мен қадағалауды қамтамасыз етеміз, сонымен қатар пробация қызметінің қызметкерлерінің жұмысын жеңілдетеміз, бұл ҚАЖ қызметкерлерінің жұмыс сапасын арттыруға, сыбайлас жемқорлық фактілерін болдырмауға, сотталғандардың өздерін тәртіпке келтіруге мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, чиптеу денсаулығына байланыты төтенше жағдай кезінде, жылдам алғашқы медициналық көмекті, сотталғандардың денсаулығына қатысты басқа да мәселелерді анықтауға мүмкіндік береді.

Мемлекет Басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2023 жылғы 1 қыркүйектегі «Әділетті Қазақстанның экономикалық бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында: – «Сіздер білесіздер, мен цифрландыру және инновацияларды енгізу мәселелеріне көп көңіл бөлемін.

Біздің алдымызда стратегиялық маңызды міндет тұр – Қазақстанды IT-елге айналдыру. Жасанды интеллект технологияларын қолдануға ерекше назар аударуды қажет етеді» деген болатын [9].

Инновациялық технологияларды қолдану арқылы құқық қорғау органдары өз күштері мен құралдарын тиімдірек бөліп, жеке құрам мен қызметкерлерге басқа маңызды міндеттерге назар аударуға мүмкіндік бере алады.

Адамды қашықтықтан бақылау, ойларды оқу, бет қимылдары арқылы қашықтықтан сөйлеуді тану, адамның мінез-құлқын болжау бұрын ғылыми мүмкін емес болып көрінсе, қазіргі уақытта ол қол жетімді және тиімді жұмыс құралы болып табылады. [10].

Жалпы алғанда, қылмыстық-атқару жүйесі қызметкерлерінің жұмысы көп нәрсені талап етеді, бәрі «ескі үлгілер бойынша» жұмыс істейді, барлық жүйені тұтастай өзгерту керек. Тәжірибе мен статистика көрсеткендей жазаларды орындаумен байланысты қызметте жаңа әдістер мен технологиялардың қолданылуы қажет етеді.

Бас бостандығынан айыру орындарында тәртіп бұзушылық және жазаны өтеуден жалтару секілді фактілерді алдын алу мақсатында әртүрлі жедел міндеттерді шешу үшін, сотталған азаматтардың қауіпсіздігін, адамгершілік қағидаттары мен құқықтарын сақтай отырып инновациялық технологияларды енгізу айтарлықтай маңызға ие.

Қылмыстық-атқару жүйесіндегі тәртіп бұзушылық және жазаны өтеуден жалтару фактілері кезінде инновациялық технологияларды қолдану пенитенциарлық мекемелер қызметкерлерінің жұмысы мен өзара іс-қимылын ұйымдастыруда елеулі өзгерістерге әкеп соғады және ҚР ҚАЖ қызметінің жұмысында күнделікті және кез келген жағдайда тиімді қолдануға зор үлесін қосатыны сөзсіз.

Инновациялық технологияларды енгізудің негізгі міндеті жазаларды орындауға байланысты процестерді оңтайландыру қажеттілігі ретінде анықталады.

Қазақстан Республикасының пенитенциарлық жүйесінде инновациялық технологияларды пайдаланудың арқасында ҚР ҚАЖ алдына қойылған міндеттердің орындалуының ықпалы артар еді деп санаймыз.

Әдебиет

1. Қазақстан Республикасының тұңғыш Президенті Н.Назарбаевтың 2015 жыл 20 мамырдағы «100 нақты қадам» бағдарламасы. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1500000100> (қолдану уақыты: 21.04.2024).

2. Қазақстан Республикасы тұңғыш Президенті Н. Назарбаевтың 2017 жыл 31 қаңтардағы «Қазақстанның Үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» атты Қазақстан халқына жолдауы. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1700002017> (қолдану уақыты: 21.04.2024).

3. Қазақстан Республикасының 2014 жыл 3 шілдедегі №226-V ҚРЗ. Қылмыстық Кодексі.

4. Қазақстан Республикасының 2014 жыл 5 шілдедегі №234-V ҚРЗ Қылмыстық-атқару Кодексі.

5. Қылмыстық-атқару жүйесі статистикасы [HYPERLINK «https://www.gov.kz/memleket/entities/ps/press/article/details/13141?lang=kk»](https://www.gov.kz/memleket/entities/ps/press/article/details/13141?lang=kk)

6. Қазақстан Республикасы Президентінің 2021 жылғы 15 қазандағы №674 Жарлығымен бекітілген Қазақстан Республикасының 2030 жылға дейінгі құқықтық саясат тұжырымдамасы. [Электрондық ресурс] – <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2100000674> (қолдану уақыты: 21.04.2024).

7. М.Р. Муканов., Е.Н. Бегалиев., А.М. Сералиева Жазасын өтеуден жалтарудың алдын алу ретінде ең аз қауіпсіздік мекемелеріндегі (қоныс колонияларындағы) сотталғандарды чиптеу // Хабаршы – Вестник. №3 (81), 2023. 77 Б.

8. Баймаханов А.А., Бегалиев Е.Н. Азаматтардың жекелеген санаттарын чиптеу институтын енгізудің перспективалары туралы // Құқық қорғау органдары академиясының Жаршысы № 3 (29) 2023. 76 Б.

9. Жданов Ю., Овчинский В. Полиция будущего 2018. – С. 166, – С.4

10. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2023 жылғы 1 қыркүйектегі «Әділетті Қазақстанның экономикалық бағдары» атты Қазақстан халқына Жолдауы. [Электрондық ресурс] - https://adilet.zan.kz/rus/docs/K23002023_1 (қолдану уақыты: 21.04.2024).

КЕНЕСОВ
РАХМЕТОЛЛА ЖАНАБЫЛОВИЧ
ҚР ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды
Академиясының ЖООКББФ-нің магистранты
полиция аға лейтенанты

ҚАЛИЕВ
АСҚАР ҚАДЫРҰЛЫ
Л.Н. Гумилёв атындағы Еуразия
ұлттық университеті қылмыстық құқық
пәндер кафедрасының профессоры, з.ғ.к

ЗИЯННЫҢ ОРНЫН ТОЛТЫРУ БАРЫСЫНДАҒЫ МҮЛІККЕ ТҮЙІМ САЛУДЫҢ ПРОЦЕССУАЛДЫҚ ЖАҒДАЙЫ

Қылмыстық істер бойынша іс жүргізудің заңмен белгіленген тәртібі – негізсіз айыптау мен соттаудан, адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын заңсыз шектеулерден мүлтіксіз қорғауды қамтамасыз етуге, кінәсіз адамды заңсыз айыптаған немесе соттаған жағдайда оны тез арада және толығымен оңалтуға, сондай-ақ заңдылық пен құқық тәртібінің нығаюына, қылмыстың алдын алуға, құқыққа құрметпен қарауды қалыптастыруға ықпал етуге тиіс деп көрсетілген.

Бұл азаматтардың барлық жеке мүліктік меншігін қорғай отырып, қоғамдық ережелерді қамтитын құқық нормаларының жиынтығын белгілейді және қылмыспен келген мүліктік зиянның орнын толтыру жолдарын реттеп отырады. Осы құқықтық институтты жүзеге асырмайынша қылмыстық іс жүргізу мақсаттарын толығымен шешу, оның ішінде мүліктік зиянның орнын толтыру мүмкін емес. Сондықтан, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау, сонымен қатар қылмыс нәтижесінде келген зиянның орнын толтыру мақсатында мүлкіне тыйым салу бүгінгі таңдағы негізгі процессуалдық әрекеттердің бірі ретінде қарастырылуы қажет.

Азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау, сонымен қатар қылмыс нәтижесінде келген зиянның орнын толтыру – құқық қорғау органдарының бүгінгі таңдағы басты міндеттерінің бірі. Бірақ та, статистикалық мәліметтерге көз жүгіртсек қылмыспен келтірілген залалдардың орнын толтыру шаралары қазіргі кезде кемшін қалып келе жатыр.

Сондықтан қылмыспен келтірілген залалдың орнын толтыру тәжірибеде күрделі мәселеге айналып отыр, нақтырақ айтсақ, оның ішінде тікелей залалдың орнын толтыратын механизм мүлікке тыйым салу институты. Егер де мемлекет тұлғаларға қылмыстық іс жүргізу міндеттерін орындауды жүктесе, мемлекетте өзінің кезегінде қылмыспен келтірілген залалдың орнын жәбір шеккендерге толтыруға кепіл береді. Осы кезде қылмыстық сот өндірісінде мүлікке тыйым салу институты азаматтардың құқықтарын меншікке байланысты қорғаудың басты кепілі болып табылады.

Бұл әрекеттерді жүргізуде тергеушінің шешімі бойынша тыйым салынған немесе алынған заттар сол заттың иесіне, туысына, және басқа да жауапты адамдарға қолхат алу арқылы

тапсырылуы да мүмкін. Ал, банктердегі және несие мекемелердегі есепшоттар мен салымдардағы ақша қаражаты мен өзге де бағалы заттарға тыйым салу кезінде осы шот бойынша шығыс операциялары тыйым салынған қаражат шегінде тоқтатылады немесе олар алынып арнайы сақтау орындарына тапсырылуы қажет.

Зиянның орнын толтыру мақсатында мүлікке тыйым салу әрекеті сәтсіз аяқталып немесе ізделген мүлік сол жерде болмай шықса, онда криминалистикалық тәсілдердің бірімен тыйым салынатын мүлікті іздеуді жүргізу немесе іздеу салу әрекеттері жүзеге асырылады. Жалпы сотқа дейінгі тергеп тексеру барысында мүлікке тыйым салу әрекеті көбінесе тінту және зат алу әрекетімен бірге жүргізіледі.

Осыған байланысты келтірген зиянды күдікті немесе азаматтық жауапкер өз еріктерімен қайтарған жағдайда төмендегі шаралар жүзеге асырылуы тиіс:

- біріншіден, күдіктінің немесе айыпкердің жәбірленушіге келтірген зиянды қайтарғаны жөніндегі нотариуспен расталған (квитанция) құжаттар істе тіркелуі керек;
- екіншіден, күдіктіден, айыпкерден, (азаматтық талапкерден) жауап алып, хаттамада зиянды өз еркімен қайтарғаны жөнінде жазу керек;
- үшіншіден, жәбірленуші мүлкіне келген залалдың орны толғаны жөнінде қолхат жазып, айыпкерге қарсылығы жоқтығын көрсетуі керек.

Сонымен қатар айыптау қорытындысының көшірмесінде мыналар көрсетілуі тиіс:

- қылмыспен келтірген зиянның құны;
- қайтарылған зиянның орнын толтырған көлемі, оның ішінде өз еркімен;
- тыйым салынған мүліктің құндылығы көрсетілген және басқа да құжаттар тіркеледі.

Қоғамдық қарым-қатынастарға мүліктік зиян келтіру барысында заң шығарушы зиянның орнын толтыру әрекетін жеке және топпен жүргізу тәсілі жөнінде тәртіптерді белгілеп отыр. Олардың біріне зиянның орнын толтыру тәртібі іс жүргізу барысында көрсетілген.

Келтірген зиянның орнын өз еркімен толтыру:

- ақылмыстық істің бірінғай тергеп тексеру тізіліміне тіркелмей тұрып;
- ақылмыстық істің бірінғай тергеп тексеру тізіліміне тіркелгеннен кейін, сотқа дейінгі тергеп тексеру әрекеті кезінде;
- байыпкер жазасын өтеп жүрген кезде.

Айыпкерге қатысты арнайы мәжбүрлеу шараларын қолдана отырып оның жәбірленушіге келтірген зиянның орнын толтырту;

- анықтау органының алдын ала тергеу барысында зиянның орнын толтыру шараларын қамтамасыз етуі;
- алдын ала тергеу барысында анықталып табылған заттарды заңды иесіне қайтарып беру;
- келтірген зиянның жазасын өтеуде жүрген кінәлі адамның еңбек жалақысынан ұстап жәбірленушіге аударып отыру.

Тергеушінің мүлікке тыйым салу барысындағы зиянның орнын толтыру жолдарын қарастыра келіп, тергеу барысында қылмысты жеңілдету жақтары күдіктіге немесе оның туыстарына, кейбір тергеу әрекеттерін жүргізбес бұрын, әсіресе тінту, зат алу тергеулік әрекеттер кезінде ауызша ескертулер жасалуы қажет.

Мүлікке тыйым салу жөнінде жүргізген зерттеулерге байланысты тергеушілерге қойған сауалдарымызға жауабында көпшілігі, күдіктіге айыпкерге қылмыспен келтірген зиянды өз еркімен толтырған жағдайда олардың жасаған қылмысын жеңілдететін жақтарын түсіндіріп ол жөнінде ескерткен сәтте, кейбір қылмыскерлер өздері ұрлаған заттың қай жерде екендігін немесе қай жерде жасырынулы жатқанын айтып берген жайларды мысалға келтірді. Мұның өзі мүлікке тыйым салу барысындағы жауап алу арқылы жүргізілген әрекеттің әсерлілігін көрсетеді.

Мүлікке тыйым салу барысында меншік құқысынан айырылатынан білеміз. Осыған орай заң категориясындағы меншіктік құқық бұл белгілі бір субъектінің азаматтық құқысын реттейтін және мүліктік игілігін қорғайтын және оны бекітуші, құқықтық нормалар жиынтығы деп қарастыруға болады.

Меншік құқығы субъектінің заң құжаттары арқылы танылатын және қорғалатын өзіне тиесілі мүлікті өз қалауынша иелену, пайдалану және оған билік ету құқығы болып табылады. Тінту жүргізу кезіндегі жедел-ізвестіру деректерін пайдаланудың жолдары қандай қылмыстардың жасалғанына ғана емес, сонымен бірге құндылықтардың шығу тегі мен қандай затқа жататындығы туралы мәліметтердің сипаты мен толықтығына, сондай-ақ ол жөнінде ішкі істер органдары қызметкерлерінің хабардар болған қайнар-көзіне байланысты болады.

Осыған сәйкес, тергеу әрекеттері дәлелдемелерді іздеу, бекіту, зерттеу және оған баға беру мақсатында жүргізіледі. Ал мүлікке тыйым салу әрекеті тек, азаматтық талапты немесе зиянның орнын толтыруды қамтамасыз ету мақсатында мәжбүрлеу, ықтиярсыз көндіру арқылы және мүлікке тыйым салынғандығы жөніндегі хаттама толтырумен шектеледі.

Жоғарыда көрсетілген мәселеге байланысты ғалымдар арасында көптеген көзқарастар бар. Мәселен, В.Г. Власенко мен З.З. Зинатулин мүлікке тыйым салу әрекетін процессуалдық әрекет ретінде жан жақты қарастырса, зиянның орнын толтырудағы азаматтық талапты қамтамасыз ету барысындағы мүлікті тәркілеуге арналған көптеген сұрақтарды В.А. Азаров, А.Н. Ахпанов, З.З. Зинатуллин, К.Ж. Капсаямов және тағы басқа да ғалымдардың еңбектері құрайды.

Мүлікке тыйым салу негіздемелері күдіктінің, айыпталушының тыйым салынатын мүлікті жасыруы, бүлдіруі немесе жойып жіберуі мүмкін деген негізді дәлелдемелер болып табылады. Мүлікке тыйым салуды сипаттағанда, оның орнын анықтағанда ең алдымен тергеу әрекеті мен өзге де процессуалдық әрекетін ұғымдарын, мақсаттарын бір бірінен айырмашылықтарын білуіміз керек. Осыған орай көптеген пікір таластар мен ғалымдардың көзқарастарын қарастыруға да болады. Мүлікке тыйым салуды кейбіреулері қылмыстық іс жүргізу кезінде атқарылатын барлық әрекеттерді тергеу әрекеті ретінде қарастырады [1, 41 б.].

Мүлікке тыйым салуды сотқа дейінгі тергеп тексеру барысында ҚПК-тің талаптарына сай қылмыстық іс үшін маңызы бар жағдайларды анықтауға нақтылы деректерді табуға, оларды бекітуге бағытталған тергеушінің процессуалдық әрекеттерін тергеу әрекеттерді деп атаймыз [2, 35 б.]. Тергеу әрекеті анықтау және іздеу сияқты ең негізгі элементтерінен тұрады. Әрбір тергеулік әрекет белгілі бір әдістерді қолданады: сұрау, салыстыру, өлшеу, эксперимент, сипаттау т. б. [3, 74 б.].

Тергеу әрекетін өзге процессуалдық әрекеттерден айыратын ең басты айырмашылық олардың мақсаттарында. Тергеу әрекетінің ең негізгі мақсаты дәлелдемелерді жинау және тексеру болып табылады [4, 245 б.].

Жалпы сотқа дейінгі тергеп-тексеру барысында тергеуші кімнің мүлкіне және қандай мүлікке тыйым салады деген сұрақты анықтайтын болсақ, ол төмендегідей болуы мүмкін:

- күдіктінің немесе айыпкердің мүлкіне;
- мүлікке заң бойынша материалдық жауапкершілік артқан күдіктінің немесе айыпкердің мүліктеріне;
- күдіктіден немесе айыпкерден сол ұрланған мүлікті сатып алған азаматтардың мүлкіне тыйым салынады.

Құқық тәртібі негізінен мемлекет күшімен сақталатыны белгілі және мемлекет қызметі барлық басқа да қылмыстық құбылыстың алдын алудағы жасайтын әлеуметтік субъектілермен салыстырғанда ауқымды, терең және пәрменді болуы қажет. Осыған орай жаңадан қабылданған заңнамалар осының айғағы. Қарастырып отырған тақырыпқа байланысты қылмыстық процестік кодекстің 161 бабына сәйкес мүлікке тыйым салу оның меншік иесіне немесе иеленушісіне арналған, осы мүлікке билік етуге, ал қажет болған жағдайларда оны пайдалануға тыйым салудан не мүлікті алып қоюдан және оны сақтауға беруден тұрады және мәжбүрлеу шараларының бірі болып табылады.

Сотқа дейінгі тергеп тексеру барысындағы мүлікке тыйым салу әрекетінің негізгі мақсаты қылмыстық іс жүргізу заңдарында көрсетілген белгілі бір талаптарды, тәртіптерді орындауға бағытталған процессуалдық әрекет деп те түсінуге болады.

Қарастырылып отырған іс жүргізушілік мәжбүрлеудің осы шаралары мынадай мақсаттарда қолданылады:

1. Азаматтық талапқа байланысты үкімнің орындалуын қамтамасыз ету үшін. Заң мәжбүрлеудің бұл шарасын қолданылуын азаматтық талаптың болуымен байланыстырады. Сондықтан, егер азаматтық талап қойылмаған болса, мүлікке тыйым салуға болмайды.

2. Басқа да мүліктік өндіріп алудың орындалуын қамтамасыз ету үшін.

3. Сотқа дейінгі тергеп тексеру барысында қылмыстық әрекет жолмен алынған немесе қылмыстық жолмен жиналған мүлікті болуы мүмкін тәркілеуді қамтамасыз ету үшін.

Сонымен, қылмыстан мүліктік, моральдік зиян шеккен жәбірленуші оның өтеу туралы азаматтық талап қоюға құқығы бар. Қылмыстық сот өндірісі, қылмыстардан зардап шеккен тұлғалар мен ұйымдардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауға тиісті болғандықтан, мәлім етілген азаматтық талаптың тағдырына қамқорлық жасауға міндетті. Соңғысы сотқа дейінгі тергеп тексеру барысында мүліктерді табу және оған тыйым салу маңызды процессуалдық әрекетті жүргізуді қажет етеді.

Мүлікке тыйым салуды сотқа дейінгі тергеп тексеру барысында Қылмыстық процестік кодекстің талаптарына сай қылмыстық іс үшін маңызы бар жағдайларды анықтауға нақтылы деректерді табуға, оларды бекітуге бағытталған тергеушінің процессуалдық әрекеттерін тергеу әрекеттерінен тұрады. Сотқа дейінгі тергеп-тексеру барысында Қылмыстық процестік кодексте көзделген қылмыстық істер бойынша тергеп-тексерудің, сот талқылауының тәртібін, үкімнің тиісті түрде орындалуын қамтамасыз ету мақсатында күдіктіге, айыпталушыға, сотталушының мүлкіне тыйым салуға құқылы.

Мүлікке тыйым салу сотқа дейінгі тергеп тексеру барысындағы міндеттері дәлелдемелерді жинау, бекіту емес керісінше заң бойынша көрсетілген мүліктердің сақталуын, жоғалып кетпеуін және ең бастысы жәбірленушіге келген зиянның орнын толтыру үшін сот үкімі шыққанға дейін қамтамасыз етудегі қойылатын мәжбүрлеу шаралары.

Әдебиет

1. Учебник уголовного процесса / Под ред. К.Ф. Гуценко Уголовный процесс: Учебник для студентов юридических вузов и факультетов/Под ред.К.Ф.Гуценко. – М: Зерцало,1997.
2. Учебник уголовного процесса: Отв.ред. А.С. Кобликов. – М:СПАРК,1995. – С. 382.
3. Шейфер С.А. Следственные действия – М.1988. – С. 351
4. Якупов Р.Х. Уголовный процесс. Учебник для вузов. Изд. 2-е, испавл. И доп. Под ред. В.Н. Галузо. – М.: Изд. ЗЕРЦАЛО, 1999, – С. 245,

**ТУЛЕУМУХАМБЕТОВ
АЗАМАТ БИТИМБАЕВИЧ**
докторант 1 курса Алматинской
академии МВД Республики Казахстан
им. М. Есбулатова майор полиции

МЕЖВЕДОМСТВЕННОЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ В СФЕРЕ ИНФОРМАЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ: ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫЙ АСПЕКТ

«В развитии компьютерной техники и программного обеспечения вузы сыграли ключевую роль. В них разрабатываются, испытываются и внедряются передовые проекты в сфере ИТ. С ростом киберпреступности защита конфиденциальной информации и разработок в учебных учреждениях становится особенно актуальной»

Учет специфики:

Высшие учебные заведения – это инфраструктура, хранящая огромные базы данных, содержащие самую разнообразную информацию. Это и важные научно-исследовательские проекты, и учебные пособия в электронном виде. Рост преступности в высокотехнологичном секторе определяет свои требования к защите ресурсов компьютерных сетей учебных заведений и ставит задачу создания собственной комплексной системы безопасности. Ее решение предполагает наличие нормативно-правовой базы, формирование концепции безопасности, разработку мер, планов и процедур безопасного функционирования, а также разработку, внедрение и сопровождение технических средств защиты информации (СЗИ) в образовательных учреждениях. Эти компоненты определяют единую политику обеспечения информационной безопасности в вузах.

Особенность защиты информации в системе образования заключается в том, что университеты – это государственные учреждения, где пользователи разнообразны, а «киберпреступники-новички» активны. Основная группа потенциальных злоумышленников – студенты, некоторые из которых достаточно хорошо разбираются в компьютерах и сетях; их возраст – 18-23 года – и юношеский максимализм побуждают этих людей демонстрировать свои знания перед сокурсниками: организовывать вирусные вспышки, получать административный доступ и «наказывать» преподавателей, блокируя их доступ в Интернет. Достаточно вспомнить, что первое компьютерное преступление зародилось в высших учебных заведениях (червь Морриса).

Студенты имели доступ только к компьютерным классам, и внутренние угрозы исходили именно из компьютерных классов. Работа студентов и преподавателей в таких аудиториях должна быть регламентирована приказом (актом) ректора. Чтобы предотвратить попадание вредоносной информации во внутреннюю сеть, на компьютерах не должно быть дисковых накопителей, а USB-порты должны быть отключены.

Анализ угроз, их источников и рисков

Компьютерные сети образовательных заведений – это совокупность сетевых ресурсов для учебной деятельности, рабочих станций персонала, устройств функционирования сети в целом.

Источниками возможных угроз информации являются: компьютеризированные учебные аудитории, в которых происходит учебный процесс:

- Интернет;
- рабочие станции неквалифицированных в сфере ИБ работников вуза.

Анализ информационных рисков можно разделить на следующие этапы:

- классификация объектов, подлежащих защите, по важности;

- определение привлекательности объектов защиты для взломщиков;
- определение возможных угроз и вероятных каналов доступа на объекты;
- оценка существующих мер безопасности;
- определение уязвимостей в обороне и способов их ликвидации;
- составление ранжированного списка угроз;
- оценка ущерба от НСД, атак в отказе обслуживания, сбоев в работе оборудования.
- Основные объекты, нуждающиеся в защите от НСД:
- бухгалтерские ЛВС, данные планово-финансового отдела, а также статистические и архивные данные;
- серверы баз данных;
- консоль управления учетными записями;
- www/ftp сервера;
- ЛВС и серверы исследовательских проектов.

Регламент работы:

Контроль доступа на основе ролей (RAC) может использоваться для аутентификации пользователей на рабочих станциях преподавателей и компьютерах в классе. Суть этой технологии заключается в создании «ролей», которые связывают пользователей с их правами в системе. Эта технология позволяет эффективно создавать гибкие политики разграничения доступа в многопользовательских системах.

RUD значительно упрощает управление многопользовательскими системами за счет установления связей между «ролями» и пользователями. Несколько «ролей» для каждого пользователя могут быть активированы и назначены нескольким пользователям одновременно.

Сетевая операционная система NovellNetware может использоваться для централизованного управления процессом идентификации пользователей в общей университетской сети, мониторинга поведения пользователей и ограничения доступа к ресурсам. Средства информационной безопасности (ISP) уже встроены в эту операционную систему на базовом уровне и не являются дополнениями в виде приложений.

ОС NovellNetWare содержит механизмы защиты следующих уровней:

- защита информации о пользователе;
- защита паролем;
- защита каталогов;
- защита файлов;
- межсетевая защита.

Каждый пользователь, зарегистрированный в операционной системе, имеет список ресурсов, к которым он имеет доступ, и правила, определяющие его права на работу с этими ресурсами. Для помощи администраторам используется консоль управления учетными записями. Права пользователей на вход в сеть могут быть ограничены по времени, дате или конкретным рабочим станциям. В качестве системы разграничения доступа используются ACL и так называемые контексты. Каждый контекст определяет список доступных сетевых ресурсов. Это позволяет разделить доступ к ресурсам между администраторами, сотрудниками университета и студентами. Кроме того, в рамках конкретных контекстов можно устанавливать дополнительные групповые политики (например, разграничивать доступ к студенческим контекстам для каждого преподавателя без использования подконтекстов). Встроенные средства обнаружения и защиты от атак позволяют быстро выявлять злоумышленников.

Нередко в университетских кампусах разворачиваются беспроводные сети, доступ к которым обычно бесплатный. Если точка беспроводного доступа не подключена к внутренней университетской сети, следует использовать именно такой способ. Как правило, связь с Интернетом осуществляется по нескольким линиям связи (оптоволоконная магистраль, спутниковые и беспроводные каналы). Для связи с другими университетами и для безопасного обмена данными выделяются отдельные каналы. Во избежание рисков, связанных с утечкой или искажением передаваемой информации, такие сети не должны быть подключены к глобальной сети или к общей сети кампуса.

Также должен быть выделен отдельный критический узел для внутреннего обмена данными (бухгалтерская локальная сеть).

Рубежи обороны:

Первая линия защиты от внешних (интернет) атак – это маршрутизатор. Маршрутизаторы используются для соединения участков сети между собой, более эффективного разделения трафика и использования альтернативных маршрутов между узлами сети. От их конфигурации зависит функционирование подсети и ее связь с глобальной сетью (WAN). Основная задача безопасности – защита от распределенных атак типа «отказ в обслуживании» (DDOS).

Второй рубеж – программно-аппаратный комплекс МСЭ Cisco PIX Firewall.

Далее находится DMZ. В этой зоне расположены главный прокси-сервер, DNS-серверы, www/ftp и почтовые серверы. Прокси-сервер обрабатывает запросы с рабочих станций учебного персонала, серверов, не подключенных напрямую к маршрутизатору, и фильтрует трафик. Политики безопасности на этом уровне должны определяться блокированием нежелательного трафика и его сохранением (фильтрация мультимедийного контента и т. п. изображений, блокирование страниц нежелательного/нецензурируемого контента по ключевым словам). На сервере должен быть установлен антивирус (например, Clam AV) для предотвращения загрузки зараженной вирусами информации. Для более детального анализа и контроля трафика используйте IDS (например, Snort).

Информация с прокси-сервера параллельно отправляется на сервер статистики, где можно просмотреть и проанализировать активность пользователей в Интернете. Для почтовых серверов необходим почтовый антивирус (например, Kaspersky Anti Virus for Mail servers). Поскольку эти серверы напрямую подключены к глобальной сети, аудит установленного программного обеспечения является основной задачей инженеров по информационной безопасности университета. Для экономии средств и гибкой настройки следует использовать операционные системы и программное обеспечение с открытым исходным кодом. Наиболее распространенными операционными системами являются Free BSD и GNU Linux. Однако ничто не мешает использовать более консервативную открытую BSD или сверхстабильную ОС реального времени QNX.

Спрос на антивирусные средства растет с годами и не обходит стороной университетскую инфраструктуру.

Для централизованного управления антивирусной деятельностью необходим продукт с клиент-серверной архитектурой, такой как Dr. Web Enterprise Suite, который использует графическую консоль для настройки и обновления антивирусных баз. Он централизованно управляет настройкой и обновлением антивирусных баз с помощью графической консоли и предоставляет удобную статистику вирусной активности.

Для большего удобства сотрудники университета могут организовать доступ к сети кампуса с помощью технологии VPN.

Некоторые университеты имеют собственные коммутируемые пулы для доступа в Интернет и используют каналы связи учебного заведения. Во избежание использования такого доступа посторонними лицами в незаконных целях сотрудники вуза не должны разглашать номер телефона, логин и пароль пула.

Степень защищенности сетей и серверов в большинстве университетов Казахстана остается неудовлетворительной. Причин тому много, но одна из основных - отсутствие организованных мер по разработке и обеспечению политик ИБ. Руководство недооценивает важность этих мер. Вторая проблема заключается в том, что ни государство, ни руководство университетов не заинтересованы в выделении средств на закупку оборудования или внедрение новых технологий в области ИБ.

Литература

1. ЗПК «Об информатизации» от 24.11.2015г. №418-V
2. https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwiBpcHV8qCAxXOEhAIHRAkCGQQFnoECA8QAQ&url=https%3A%2F%2Flib.its.ec.ru%2Farticles%2F0borandteh%2Fobespechenie_ib_v_vuzah&usg=AOvVaw1Ib68Om7EKXjhB5RaHuBun&opi=89978449 (дата обращения 05.02.2024г.);
3. Терещенко Л.К., Тиунов О.И. Информационная безопасность органов правоохранительной власти на современном этапе/ Л.К Терещенко, О.И. Тиунов//Журнал Российского права. – 2015 - №8. – С. 100-109.

**АМАНОВА
ДИАНА ТУРАНОВНА**

*докторант 2 курса Факультета
послевузовского образования Алматинской
академии МВД Республики Казахстан
им. М. Есбулатова, майор полиции,
магистр национальной безопасности
и военного дела*

**СУЛЕЙМЕНОВ
АДЛЕТ ДАУЛЕТХАНОВИЧ**

*заместитель начальника
кафедры оперативно-розыскной
деятельности Алматинской академии МВД
Республики Казахстан им. М. Есбулатова
подполковник полиции*

**ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНЫЕ МЕРЫ, НАПРАВЛЕННЫЕ
НА ВЫЯВЛЕНИЕ И РАСКРЫТИЕ КРАЖ И УГОНОВ АВТОМОБИЛЕЙ**

Международные преступления являются серьезной мировой проблемой, которые представляют собой угрозу для нормального существования жизни человека и общества, подрывают национальную и экономическую безопасность государства, международные сотрудничества и отношения всех стран мира.

К международному преступлению можно отнести следующие преступления: кража и угон автомобилей, терроризм, фальшивомонетчество, отмывание незаконно приобретенных денежных средств и иного имущества, торговля людьми, незаконный оборот наркотических средств, оружия, взрывчатых веществ и многое другое [1].

Преступления, связанные с кражей и угон автомобиля является актуальной проблемой современности, так как это преступление носит довольно сложный характер, который препятствует нормальной жизни общества. Этому способствуют стремительное развитие автомобилизации, насыщение городов автотранспортными средствами, возрастающая роль автомобиля в жизни людей и интерес преступников к этому ценному имуществу. К сожалению, доступность автотранспортных средств различного вида посягательства в отдельных случаях может вызвать интерес и попытку угона, не только у взрослых, но и у несовершеннолетних. В соответствии со статистическими сведениями, динамика автомобильной преступности в стране выглядит следующим образом: в 2019 году – 1823, в 2020 году – 1281, в 2021 году – 1123 и в 2022 году – 1006, в 2023 году – 1116 [2].

Согласно регистрации угонов, в период с 1 января 2022 года по 1 июля 2023 года самыми угоняемыми марками автомашин являются транспортные средства: Toyota, Mazda, Nissan, Hyundai, Audi [3].

Тем не менее, аналитики на основании данных из открытых источников определили страны, в которых статистика автомобильных краж превышает казахстанскую на 70%, а в некоторых случаях даже на 99%.

Так, в Соединенных Штатах Америки каждые 42 секунды угоняют машину. В 2018 году было украдено около 749 тыс. автомобилей. Среди самых популярных марок у угонщиков считаются Dodge Charger, Dodge Challenger, Chevrolet Silverado, GMC Sierra, Nissan и Infiniti.

По данным Eurostat, в 2018 году больше всего угонов дорожного транспорта зарегистрировано в Италии (141 132), Великобритании (126 516) и Германии (50 440). Меньше всего – в королевстве Лихтенштейн (5), Монтенегро (31), Косово (214) и Албании (252).

С 2008 по 2018 год число автокраж в Италии заметно сократилось на 39%. Однако страна до сих пор занимает лидирующие места в антирейтинге. Больше всего угонов в Риме, Неаполе и Милане. Автомобильные воры предпочитают Fiat, Lancia Y и Volkswagen Golf.

Самые высокие показатели по угонам автотранспорта в Соединенном Королевстве зарегистрированы в Англии и Уэльсе – 126 тыс. случаев. Британские угонщики отдают предпочтение Mercedes-Benz C-Class и BMW X5.

Немецкие страховщики сообщают, что в середине 90-х годов в Германии отмечалось около 100 тыс. автокраж ежегодно. Примерно за 25 лет количество угонов сократилось вдвое. Чаще всего машины крадут в Берлине, Лейпциге, Гамбурге и Ганновере. Меньше краж – в Баварии и Баден-Вюртемберге. Угонщики выбирают дорогие автомобили, например, VW, BMW, 1934 Audi и 1671 Mercedes.

В Австралии ежегодно здесь совершается около 100 тыс. угонов. Чаще всего австралийцы крадут автомобили собственного производства, такие как Holden Commodore и Falcon Forte. Также среди угонщиков популярны марки Hyundai и Toyota.

В странах СНГ показатели намного ниже, чем в Европе, США и Австралии. Здесь максимальное число угонов за последние несколько лет зафиксировано в России. На втором месте находится Украина, на третьем – Казахстан. Меньше всего угоняют автомобили в Кыргызстане, Беларуси и Армении.

В Армении крадут меньше 2 машин на 100 тыс. жителей в год. В Кыргызстане в 2017 году зарегистрировали 262 кражи авто. Самые популярные угнанные марки машин – Honda, Daewoo, Volkswagen и Mazda. В Беларуси за 10 месяцев 2019 года угнали 596 автомобилей, 552 из них правоохранители вернули автовладельцам. Чаще всего в республике крадут такие марки, как ВАЗ, Volkswagen и Audi [4].

Отметим, что Главой государства подписан Закон Республики Казахстан «О ратификации Протокола о внесении изменений в Соглашение о сотрудничестве государств – участников Содружества Независимых Государств в борьбе с хищениями автотранспортных средств и обеспечении их возврата от 25 ноября 2005 года». Протокол обязывает подписавшие его страны обеспечить в режиме реального времени обмен сведениями об автомобилях, снятых с учёта, зарегистрированных в таможенных органах, а также получивших повреждения в результате ДТП, пожаров и стихийных бедствий. Упроститься должна и выдача угнанных и найденных машин [5].

Успешное выявление и раскрытие краж, угонов автотранспорта зависит от многих факторов и включает три самостоятельных группы мероприятий:

1. Организационные меры предварительного характера.
2. Оперативно-розыскные мероприятия на начальном этапе.
3. Последующие этапы работы. Организационные меры предварительного характера направлены на создание наилучших условий, которые обеспечивают работу по выявлению и раскрытию краж и угонов автотранспорта. На самом деле, они определяют общую готовность органов внутренних дел к оперативным действиям.

Хорошая работа в этих сферах сокращает количество случаев краж и угонов автотранспорта, и это невероятно важно для общественной безопасности и доверия населения к правоохранительным органам.

Одним из важных аспектов, направленных на борьбу с кражами и угонами автотранспорта, является организационное обеспечение их выявления и раскрытия. Это включает в себя ряд мер, которые помогают эффективно бороться с данными преступлениями.

В первую очередь, необходимо проводить изучение, анализ и оценку оперативной обстановки на территории, которую охватывают меры организационного обеспечения. Это позволяет получить полное представление о ситуации и принимать своевременные меры для выявления и раскрытия преступлений, связанные с хищением автотранспорта.

Кроме того, важно постоянно поддерживать готовность личного состава к действиям, направленным на раскрытие преступлений. Это означает, что сотрудники оперативных и взаимодейственных подразделений должны быть хорошо подготовлены и осведомлены о методах и приемах, используемых в расследовании подобных дел. Такая готовность позволяет эффективно действовать и обеспечивать высокую степень раскрытия данных преступлений.

Организация управления раскрытием каждого совершенного преступления также является достаточно важным моментом. Она позволяет эффективно координировать и контролировать все этапы расследования, обеспечивая прозрачность и эффективность решения задачи.

Одним из этапов расследования предполагает активное отслеживание и мониторинг. Используя автоматизированные системы считывания номерных знаков, полиция сканирует номерные знаки в местах с интенсивным движением транспорта и на парковках – излюбленном месте угонщиков автомобилей.

Все более распространенным методом становится GPS-слежение, которое при обнаружении угнанного автомобиля предоставляет офицерам данные о местонахождении в режиме реального времени, тем самым повышая шансы вернуть украденный автомобиль.

Применение таких устройств, как GPS и считыватели номерных знаков, помогает обнаружить угнанный автомобиль, предоставляя в режиме реального времени информацию о местонахождении автомобиля. За прошедшие годы такие достижения, как технология GPS-слежения, стали незаменимыми инструментами в борьбе с угонами транспортных средств. Если сообщается, что автомобиль украден, а его местонахождение неизвестно, система GPS-слежения может оказаться полезной для быстрого определения местонахождения автомобиля.

Наконец, знание оперативной обстановки играет ключевую роль в принятии мер, направленных на выявление и раскрытие хищений автотранспорта и других преступлений. Только имея всестороннюю информацию о ситуации, можно правильно распределить ресурсы и принять необходимые меры для предотвращения подобных преступлений.

Таким образом, организационное обеспечение выявления и раскрытия краж и угонов автотранспорта включает изучение оперативной обстановки, поддержание готовности личного состава и организацию управления раскрытием преступлений. Знание оперативной обстановки позволяет принимать своевременные меры и правильно распределять ресурсы для эффективной борьбы с данными преступлениями.

При изучении оперативной обстановки необходимо обратить внимание на следующие аспекты: места совершения преступлений, их время, социальные характеристики потерпевших, описание преступников, способы кражи автотранспорта, модели похищенных транспортных средств, места сбыта, складирования и разборки автотранспорта, а также физические и юридические лица, занимающиеся продажей и ремонтом транспортных средств. Важно учитывать высокую мобильность преступников и их стремление быстро покинуть территорию района или области, где совершено преступление. Поэтому необходимо принимать незамедлительные меры по учету похищенного автотранспорта – это одно из важнейших условий эффективной борьбы с кражами и угонами автомобилей.

Учет похищенного автотранспорта осуществляется централизованно. На каждое похищенное транспортное средство заполняется карточка, которая направляется в Информационно – аналитический центр ДВД (Т) МВД РК.

Для поддержания готовности сотрудников ОВД к раскрытию краж и угонов автотранспорта необходимы организованные и направленные усилия значительного количества сотрудников. Чтобы оперативно и систематически действовать, личный состав ОВД должен быть заранее подготовлен к неожиданным обострениям оперативной обстановки.

Для этого требуется взаимодействие сотрудников криминальной полиции с другими службами и подразделениями органов внутренних дел. Взаимодействие осуществляется путем совместного планирования, обмена информацией и совместного проведения мероприятий.

Практически самым часто используемым планом является «Перехват». Это типовый план действий территориальных органов внутренних дел, направленный на раскрытие краж или угонов транспортных средств сразу после совершения преступления.

План предусматривает реализацию следующих мероприятий:

1. Блокировка района, где было совершено преступление.
2. Организация поиска украденных транспортных средств с помощью поисковых групп.

3. Ориентирование имеющихся сил на наиболее важное направление в организации деятельности подразделений уголовного розыска по борьбе с кражами и угонами автотранспорта — оперативная готовность органа внутренних дел для раскрытия данных преступлений.

Оперативная готовность достигается следующими способами:

1. Создание системы, обеспечивающей постоянное поступление информации о процессах, происходящих среди криминальных кругов воров и угонщиков.

2. Разработка мер по реагированию на полученную информацию.

Для создания системы поступления информации применяются следующие действия:

1. Установление доверительных отношений с лицами, обладающими информацией о преступной деятельности воров и угонщиков.

2. Установление контактов с общественностью.

3. Информирование населения через средства массовой информации о признаках преступников, украденных транспортных средствах, а также о методах защиты собственности и личной безопасности.

4. Разработка технических решений для быстрого получения информации, включая выделение телефонного канала связи и обеспечение анонимности информаторов.

5. Решение вопросов материального поощрения лиц, оказывающих помощь в борьбе с кражами и угонами транспортных средств.

Быстрое реагирование на поступающую информацию обеспечивается путем:

1. создания следственно-оперативных групп;

2. разработки для дежурных частей типовых планов реагирования на заявления, сообщения граждан;

3. разработки памяток для сотрудников ОВД по реагированию на сообщения о ворах и угонщиках транспортных средств;

4. формирования информационно-поисковых систем оперативно-розыскного назначения;

5. материально-технического обеспечения подразделений, осуществляющих борьбу с посягательствами на транспортные средства.

Организация управления раскрытием каждого совершенного преступления в большей степени касается руководителей подразделений криминальной полиции, поскольку имеет управленческий характер.

В соответствии с действующими нормативными правовыми актами МВД РК организация работы по раскрытию наиболее тяжких преступлений возлагается на начальников ОВД и начальников задействованными в борьбе с преступностью и охране общественного порядка. В подчинении оперативного дежурного ОВД находятся все суточные наряды патрульно-постовой и других служб ОВД, в том числе дежурная следственно-оперативная группа.

Завершая рассмотрение вопросов организации деятельности оперативных подразделений по раскрытию краж и угонов транспортных средств, следует отметить, что положительный успех в борьбе с этими преступлениями достигается не эпизодическим проведением рейдов и операций, а повседневным и четким функционированием оперативных подразделений органов внутренних дел.

Литература

1. Воронин Ю.А. Транснациональная преступность. – Екатеринбург, 1997. – С. 67;

2. Информационный сервис Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры. Электронный ресурс [Режим доступа]: URL [https:// qamqor.gov.kz](https://qamqor.gov.kz)

3. Статья. Названы самые угоняемые марки автомобилей в Казахстане. Tengri Life. 03.08.2023г. URL: <https://tengrinews.kz/curious/nazvanyi-samyie-ugonyaemyie-marki-avtomobiley-v-kazahstane-506469/>

4. Статья. Какие авто чаще угоняют в Казахстане и в мире. Freedom Finance Insurance. 04.08.2022г. URL: <https://kz.kursiv.media/2020-10-30/kakie-avto-chasche-ugonyayut-v-kazakhstane-i-v-mire/>

5. Статья. Казахстан принял изменения в Соглашение о борьбе с хищениями автомобилей в СНГ. 01.04.2021г. URL: <https://kolesa.kz/content/news/kazahstan-prinyal-izmeneniya-v-soglashenie-o-borbe-s-hishheniyami-avtomobilej-v-sng/>

БАТЫМБЕТОВ

АЗАМАТ РАКЫМБЕРДИЕВИЧ

*доцент кафедры военной и тактико-специальной
подготовки Алматинской
академии МВД Республики Казахстан
им. М. Есбулатова подполковник полиции*

ОСНОВНЫЕ ФУНКЦИИ НЕРВНЫХ ЦЕНТРОВ

Филогенетически **спинной мозг** является наиболее древним отделом центральной нервной системы. Он выполняет две основные функции: рефлекторную и проводниковую.

Рефлекторная функция заключается в выполнении целого ряда безусловных врожденных рефлексов и рефлекторных актов, обеспечивающих двигательные реакции, дыхание, кровообращение, пищеварение, мочевыделение, каловыведение и размножение.

Проводниковая функция состоит в передаче информации, поступившей от рецепторов, в спинной мозг по проводящим путям к центрам мозгового ствола и к вышестоящим отделам головного мозга. Из отделов головного мозга импульсы передаются по нисходящим путям на промежуточные и двигательные нейроны, оказывая возбуждающее или тормозящее влияние.

В спинном мозге находится целый ряд нервных центров, обеспечивающих жизненно важные функции организма: в крестцовом отделе центры рефлекторных актов мочеиспускания, дефекации, эрекции и эякуляции, в поясничной части заложены чувствительные и двигательные центры задних конечностей, в грудном отделе расположены нервные центры мускулатуры передних конечностей, в спинном – нервные центры мускулатуры грудной клетки спины и живота, в грудном и поясничном отделах сосудо-двигательные и потоотделительные центры.

Все рефлекторные центры спинного мозга функционируют под контролем вышележащих отделов головного мозга: продолговатого, среднего, промежуточного мозга, мозжечка и больших полушарий (рис. 1).

Продолговатый мозг выполняет две основные функции: рефлекторную и проводниковую. Рефлекторная функция продолговатого мозга эволюционно стоит выше подобной функции спинного мозга и обеспечивает регулирование жизненно важных рефлекторных актов, осуществляемых нервными центрами спинного мозга. В сером веществе продолговатого мозга расположены нервные центры регуляции дыхания, сердечной деятельности, сосудо-двигательных рефлексов, сосания, жевания, слюноотделения, глотания, отделения желудочного и поджелудочного сока, рвоты, кашля, чихания, моргания и углеводного обмена. Важная функция продолговатого мозга – регуляция равновесия посредством вестибулярных центров и поддержания тонуса мышечных систем. В продолговатом мозге расположены нейроны ретикулярной формации, усиливающие или ослабляющие его рефлекторную функцию.

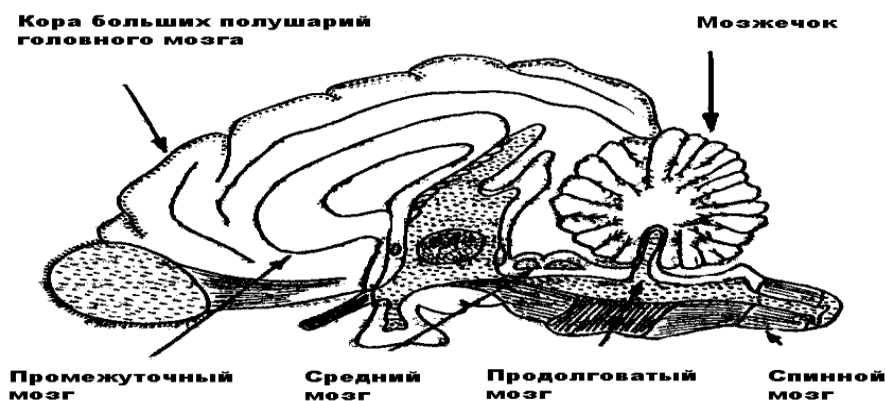

Рис. 1. Отделы головного мозга (продольный разрез)

Проводниковую функцию выполняет в основном варолиев мост. Он связывает вышележащие и нижележащие отделы центральной нервной системы между собой и с мозжечком.

Средний мозг выполняет рефлекторную и проводниковую функцию. Рефлекторная функция среднего мозга намного сложнее, чем у продолговатого и спинного. Оказывая регулирующее влияние на все рефлексы и рефлекторные акты нижележащих отделов центральной нервной системы, он объединяет их в более сложные рефлексы и формирует простейшие реакции поведения. В среднем мозге расположены центры зрительных и слуховых ориентировочных и установочных рефлексов, обеспечивающих настораживание собаки, перераспределение мышечного тонуса и готовности к выполнению ответного действия.

Проводниковая функция среднего мозга не ограничивается проведением импульсов возбуждения от низших отделов в высшие и обратно. Через него проходят все чувствительные пути (кроме обонятельного), идущие от рецепторов к коре головного мозга.

В среднем мозге формируются первичные эмоций в виде приятного и неприятного ощущения и соответствующие ответные действия: ласка, злоба, страх, испуг и др. Ретикулярная формация среднего мозга оказывает сильное влияние на активизацию или торможение рефлекторной деятельности расположенных в нем нервных центров.

Промежуточный мозг расположен между средним мозгом и корой больших полушарий. Его функции сложны и разнообразны. Он выполняет роль коллектора всех чувствительных путей, идущих к большим полушариям головного мозга. Через него проходит вся информация, которую он активно собирает, обрабатывает, группирует и распределяет по зонам чувствительности, формирует вторичные, более конкретные, ощущения и соответствующие ответные реакции поведения на поступившие раздражения.

Нервные центры промежуточного мозга очень чувствительны к гормонам, физиологически активным веществам и лекарственным препаратам, с помощью которых формируются доминирующие реакции поведения. Гормоны через нервные центры промежуточного мозга выполняют роль пускового механизма инстинктов.

Все функции промежуточного мозга находятся под контролем коры больших полушарий. Собранный информация передается в кору головного мозга, откуда сигналы поступают в промежуточный мозг для выполнения определенных ответных действий. С помощью ретикулярной формации промежуточного мозга многие ответные реакции усиливаются, а некоторые затормаживаются. В промежуточном мозге формируются все основные реакции поведения и инстинкты под контролем и управлением коры больших полушарий. Сам же промежуточный мозг является исполнительной системой коры головного мозга.

Кора больших полушарий – высший отдел центральной нервной системы. Она формируется в процессе индивидуального развития организма, позже других отделов мозга, и отличается сложностью строения и большим разнообразием функций. В коре головного мозга собаки имеется около 12-14 миллиардов нейронов, расположенных на поверхности больших полушарий в шесть слоев. Кора полушарий объединяет в себе чувствительные, двигательные и промежуточные нейроны.

Чувствительные нейроны образуют сенсорные зоны, мозговые концы анализаторов: зрительного, слухового, вкусового, обонятельного, тактильного и болевого.

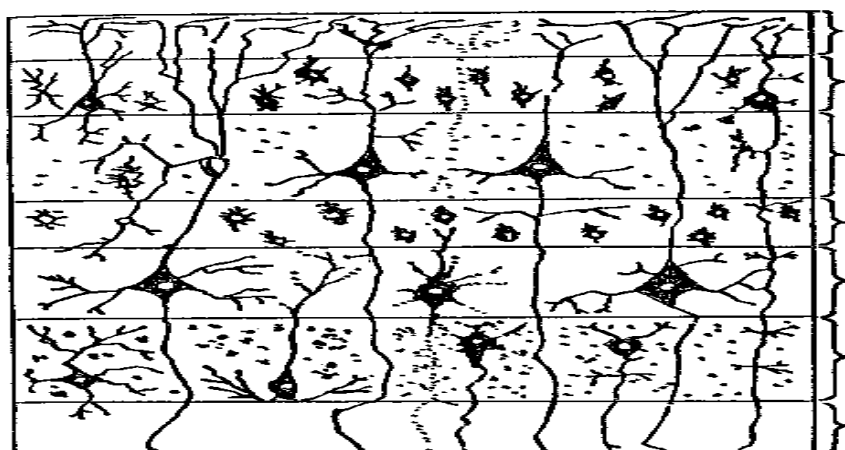
В каждом полушарии головного мозга имеется моторная зона, в которой сосредоточены исполнительные двигательные центры, посылающие сигналы к отдельным мышцам противоположной половины тела.

Кора головного мозга – огромная кладовая памяти. Память – функция всего мозга. В ней запоминается и хранится вся информация, поступившая в организм, происходит сличение вновь поступивших сигналов с прежней информацией и формируется рациональное ответное действие, направленное на приспособление к изменившимся условиям внешней среды, которое осуществляется через образование временных связей, называемых условными рефлексами.

Рефлекторная функция коры головного мозга является основной. Она проявляется в форме высшей нервной деятельности: образования и проявления условных рефлексов. Условный рефлекс образуется при сочетании безусловного с индифферентным раздражителем. Замыкание временной связи происходит между двумя очагами возбуждения: центром условного и центром безусловного раздражителей.

Кора головного мозга – орган психической деятельности, в ней происходит формирование окончательных ощущений на действия различных раздражителей; сформировавшиеся

ощущения в коре головного мозга – пусковой механизм для сложных поведенческих реакций, они проявляются в виде определенных эмоций, которые имеют важное значение в замыкательной функции при образовании сложных условных рефлексов (рис. 2).

I. Молекулярный слой

II. Наружный зернистый

III. Пирамидальный

IV. Внутренний зернистый

Рис. 2 Строение коры головного мозга

Кора головного мозга – орган управления всеми функциями в организме. Под ее контролем находятся все двигательные функции, процессы пищеварения, кровообращения, дыхания, обмена веществ и выделения. Она не только контролирует, но и регулирует эти процессы, приводит их в нормальное состояние, обеспечивая жизнедеятельность и работоспособность организма. Кора головного мозга регулирует работу всех нижележащих отделов центральной нервной системы и управляет сложными процессами, происходящими в самой коре.

Основные функции мозжечка. Мозжечок – это надстройка над стволовой частью головного мозга. Он является пособником больших полушарий в регуляции мышечного тонуса и координации движений. В сочетании с органом равновесия он обеспечивает чувство положения и поддержания тела в пространстве, согласованную работу мышц и перераспределение рабочей нагрузки на них. Осуществляя автоматизм мышечных движений, мозжечок заменяет кору головного мозга, освобождая ее от перенапряжения и перевозбуждения.

В коре головного мозга осуществляется окончательный анализ и синтез всей информации из внешней и внутренней среды. В результате аналитической деятельности коры головного мозга происходит тонкая дифференцировка раздражителей. Синтетическая деятельность обеспечивает взаимосвязь, согласованность ответных действий и возможность выработки условных рефлексов.

Литература

1. Адрианов О.С., Мering Т.А. Атлас мозга собаки. – М.: Медгиз, 1959.
2. Асратян Э.А. Очерки по физиологии условных рефлексов. – М.: Наука, 1970. Бериташвили И.С. Память позвоночных животных, ее характеристика и происхождение. – М.: Наука, 1974.
3. Бирюков Д.А. Сравнительная патология высшей нервной деятельности животных. – Л.: 1970.
4. Бочаров В.Н., Орлов А.П. Дрессировка служебных собак. – М.: ДОСААФ, 1957. Воронин Л.Г. Анализ и синтез сложных раздражителей у высших животных. – Л.: Медгиз, 1952.
5. Воронин Л.Г. Физиология высшей нервной деятельности. М.: Высшая школа, 1979.
6. Вияли К., Дотье В. Биология. – М.: Мир, 1974.
7. Павлов И.П. Полное собрание трудов. Т. IV. М.; – Л.: Издательство АН СССР, 1947.
8. Павлов И.П. Двадцатилетний опыт объективного изучения высшей нервной деятельности (поведения) животных. – М.: Наука, 1973.

**СЕЙТАКОВА
БОТАКОЗ МАКОШОВНА**

*докторант Алматинской академии МВД
Республики Казахстан им. М. Есбулатова,
м.ю.н., подполковник полиции*

**ДИЛЬБАРХАНОВА
ЖАНАТ РАХИМЖАНОВНА**

*заместитель начальника Алматинской
академии МВД Республики Казахстан
им. М. Есбулатова, д.ю.н., профессор,
полковник полиции*

ПЕРСПЕКТИВЫ ПРОЕКТНОГО УПРАВЛЕНИЯ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

Ключевым фактором долгосрочного успеха в деятельности органов внутренних дел (далее – ОВД) являются человеческие ресурсы, включающие потенциал, физические и умственные способности сотрудников для эффективности и результативности деятельности. Управление человеческими ресурсами представляет собой разнообразный набор методов и инструментов, особенно важных в проектном управлении.

Наиболее целесообразной в управлении человеческими ресурсами в ОВД является стремление к профессиональному успеху, созданию нового и ценного познания в правоохранительной сфере, развитию творческих способностей и приобретению специализированных навыков у сотрудников.

В контексте управленческой деятельности в ОВД, мотивация играет центральную роль из-за сложности работы, включающей эмоциональные и психические нагрузки на рабочем месте. Устойчивая положительная мотивация считается залогом успеха в управленческом труде. Таким образом, мотивация руководителя в ОВД является одним из главных условий успешной работы, способствующей служебному, профессиональному и личностному росту, и включает в себя потребности, мотивы и ценностные ориентации [1, с. 60-61].

Творческая мотивация является ключевым фактором для потенциальных руководителей органов внутренних дел. Такое управление необходимо сотрудникам для повышения собственной эффективности.

Учитывая данные аспекты, мы рассматриваем проектный менеджмент, который характеризуется такими признаками, как открытость систем, а также гибкость в принятии решений, как эффективный инструмент управления современной организации. Продуктом инновационной деятельности является человек, человеческие ресурсы, команда и т.д. Успех проектного управления зачастую определяется не столько логическим или эффективным распределением ролей, обязанностей и ресурсов, сколько созданием наиболее работоспособной структуры связей различных внутренних частей проекта с внешними его участниками (человечески-

ми ресурсами) [2, с. 112].

Развитие подходов к подготовке руководителей, способных стимулировать и вдохновлять команду, минимизируя при этом применение авторитета, становится ключевой задачей.

В связи с этим обозначаем, что любое управление в организации происходит через воздействие на поведение сотрудников, поскольку только через поведенческие изменения можно достигать конкретных результатов [3, с. 86], это означает, что успех организационного управления в значительной степени зависит от способности учитывать и согласовывать интересы как отдельных индивидов и групп, так и организации в целом, что успех организационного управления означает учёт в управленческой деятельности интересов как отдельных работников, групп, так и организации в целом, что, способствует созданию условий для социальной стабильности и сплоченности, что является фундаментом для развития единой и целостной социальной системы внутри организации [4, с. 4].

Ключевым элементом управления является баланс между внутренними и внешними функциями ОВД, что подразумевает оптимальное распределение ресурсов между интро- и инфрафункциями. Сбалансированное управление, обеспечивающее работу структуры в соответствии с ее назначением, предполагает направление примерно 30% ресурсов на стимулирование внутренних функций и 70% на внешние [5, с. 98-99]. Такой подход способствует созданию «здоровой» управленческой системы, где внутренние процессы эффективно сбалансированы с внешней деятельностью, что в конечном итоге влияет на общую эффективность и успех организации.

Необходимо подчеркнуть, что нарушение оптимального баланса между интра- и инфрафункциями в управлении ОВД приводит к серьезным негативным последствиям. Когда уделяется чрезмерное внимание внутренним функциям, управляющая система теряет свою основную ориентацию и эффективность, фокусируясь на внутренних процессах в ущерб основной деятельности. Это приводит к снижению коэффициента полезного действия системы. Напротив, недостаточное внимание к внутренним функциям снижает внутреннюю организованность, что негативно сказывается на внешней результативности работы органов.

Важным моментом в таком подходе управления также является определение взаимосвязей между процессами и организация их эффективного взаимодействия. По мнению Р.С. Горбунова, Н.В. Путилина, О.Ю. Сорочкиной, И.С. Деркачева, Р.И. Черкасова: «В целях оптимизации управленческой деятельности, рационального распределения нагрузки на руководящий состав и сокращения материальных, а также временных затрат на выполнение определенных процессов необходимо использовать систему менеджмента качества, в частности один из ее элементов - процессный подход» [6], являющийся ключевым элементом такой системы, позволяющий систематизировать процессы, повышая их эффективность и способность более эффективно использоваться.

Повседневная деятельность ОВД реализуется на основе процессного управления, включение элементов проектного управления в деятельность всех подразделений стали бы ключевыми инструментами для повышения эффективности органов внутренних дел, так как оно способствует более четкому определению и реализации целей. В отличие от традиционного процессного управления, проектное управление акцентирует внимание на уникальности каждой задачи и ее целенаправленном выполнении.

Применение проектного подхода позволяет индивидуально подходить к инициации, реализации, контролю и достижению результатов специфических задач [2, с. 18]. Это обеспечивает гибкость и адаптивность в управлении, позволяя более эффективно реагировать на изменяющиеся условия и требования. Кроме того, проектное управление способствует лучшему распределению ресурсов и четкому определению ответственности за различные аспекты деятельности, ведет к улучшению координации между подразделениями и повышает общую эффективность организации. Таким образом, ОВД, внедряя проектное управление во всей системе, может достигать высоких результатов в своей деятельности, обеспечивая более качественное и эффективное исполнение своих функций.

В мировой практике руководствуются стандартом – РМВОК (Руководство к Своду Знаний

по управлению проектами), определяющий 44 ключевых процесса, распределенных по пяти группам и девяти областям знаний, включая управление интеграцией, содержанием, сроками, стоимостью, качеством, человеческими ресурсами, коммуникациями, рисками и поставками проекта. Этот стандарт, хотя и универсален, может быть сложен для внедрения. В качестве альтернативы, методология PRINCE2, широко используемая в Великобритании, предлагает подходы к менеджменту, контролю и организации проектов. Она включает планирование, управление изменениями и качеством, с акцентом на обоснование проекта с точки зрения бизнеса, определенную организационную структуру и продукто-ориентированный подход [7, с. 13-14].

В исследовании Джазыкбаевой выделяются следующие ключевые этапы:

- SWOT-анализ начинается с изучения текущих тенденций и закономерностей, включая неуправляемые тенденции, и предсказания влияния внутренних и внешних факторов на ОВД. В процессе анализа оцениваются экономические параметры и факторы;

- миссия объекта стратегии формулируется с целью определения его роли в удовлетворении общественных интересов, а видение направлено на представление будущего состояния объекта в контексте региональной или национальной экономики;

- цели стратегии разрабатываются на основе миссии и видения, уточняя приоритеты и взаимосвязь между различными целями;

- в рамках стратегического управления активизируется концепция стратегии, включая создание, планирование, исполнение, пересмотр и корректировку стратегий. Стратегическое обучение сотрудников ОВД также играет ключевую роль в планировании, мотивируя их на личный и профессиональный рост [8, с. 13, 18].

Анализ, проведенный в своем исследовании Б.К. Джазыкбаевой, подчеркивает важность прогнозирования будущих условий работы в органах внутренних дел, которое включает глубокое понимание управляемого объекта и направлено на достижение стратегических целей.

Результаты анкетирования по проектному управлению в полиции показывает, что большинство опрошенных (46,1%) понимают под проектным управлением координацию задач и распределение ресурсов для достижения целей, в то время как 23,9% видят в нем структурирование и последовательное выполнение оперативных задач, 17,9% связывают его с разработкой и внедрением новых методик и технологий, и лишь 9,5% считают, что это применение методологий и инструментов для оптимизации рабочих процессов. В целях улучшения системы проектного управления, основные предложения включают внедрение современных инструментов и программного обеспечения (45,8%), четкое определение ролей и ответственности (23,4%), улучшение коммуникации и обратной связи (9,5%), а также регулярное обучение и тренинги (18,2%). Более половины опрошенных (45,5%) считают очень важным развивать свои навыки в области проектного управления, в то время как для 42,6% это важно, и лишь 10,8% считают это не важным для себя лично.

Для ОВД применение методов проектного управления в ежедневной процессной деятельности может стать новым направлением для повышения результативности, обеспечивая эффективность в инициировании, прогнозировании, реализации и контроле уникальной деятельности.

Для оптимизации ресурсного обеспечения процесса оценки эффективности деятельности ОВД, опрошенные в качестве экспертов руководители управлений центрального аппарата МВД Республики Казахстан считают необходимым внедрять во все подразделения идеи проектного управления, персональной ответственности исполнителей, обязательное следование достижению цели от точки «А» до точки «Б». К примеру, от начальника подразделения до конечного исполнителя есть путь, в проектном подходе ответственность возлагается не только на руководителя проекта, но также и возлагается персональная ответственность на исполнителя. Изучение проектных рисков, позволяет разработать реальный план «Б». Основными элементами для внедрения эффективной системы ОВД предложены HR инструменты, управление человеческими ресурсами как способа управление талантами.

Главными ориентирами реформирования ОВД, по мнению экспертов, должны служить изменения в системе управления и организации правоохранительной деятельности, совершенствование социального предназначения ведомства. На вопрос: «Какого Ваше видение по со-

вершенствованию организационно-правовых основ?» экспертами выделены фокусы управления «Осознанность-апробация», «Осознанное отношение», «Актуальная инициатива», также выделили достижение оптимизации управленческих процессов, используя системы управления Trello, Smart цели, методики организации рабочего процесса Scrum и другие инструменты, являющиеся частью Концепции Agile.

Для уяснения сути указанной концепции, является яркий пример, иллюстрирующий Концепцию Agile, это практика на заводе Toyota, описанная в классических учебниках по менеджменту, когда каждый сотрудник имеет возможность остановить производственный процесс для устранения недочетов или предложить улучшения. Этот подход лежит в основе философии Agile, подчеркивая значимость инициативы и ответственности каждого участника в процессе работы [9]. Также важен элемент делегирования полномочий, когда команды или отдельные сотрудники принимают самостоятельные решения и несут за них ответственность, что способствует ускорению работы.

Ключевую роль в Agile-методологии, в таком случае отведена концепции «гибкого образа мышления» (Agile Mindset), предполагающая принятие и разделение основных ценностей Agile. В этой среде внутренняя мотивация становится главной движущей силой, вместо внешнего контроля. Agile-методы нацелены на создание условий, при которых сотрудники чувствуют свою свободу, счастье на работе, осознают важность своего труда для общества и ценят предоставленные возможности для личностного и профессионального роста. Такой подход делает людей более эффективными в условиях, когда они сталкиваются с различными сложностями. В общем, Agile стремится развивать автономию участников управления [10, с. 268-269].

Все это подразумевает не только развитие профессиональных знаний и умений, но и применение эффективных стилей лидерского поведения, способствующих влиянию на подчиненных и группы для достижения общих целей. Такой подход к лидерству, сочетающий различные теории и стили, оценивается не только по исполнению формальных обязанностей, но и по способности адаптироваться к различным условиям и ситуациям, что в свою очередь способствует долгосрочному успеху и улучшению деятельности организации в целом.

Таким образом, переход от роли исполнителя к роли эффективного лидера требует от руководителей ОВД не только управленческих навыков, но и глубокого понимания лидерства как ключевого фактора в достижении высокой организационной эффективности [11, с. 20,21].

По мнению Джантеева Т.Х. это включает умение анализировать ситуации и внедрять инновационные методы работы. Формирование кадров в ОВД должно базироваться на эффективных методах управления человеческими ресурсами, способствующих адаптации к внешним факторам и оптимизации структуры персонала. Важно учитывать требования к руководящим кадрам, включая обновленные стандарты и системы мотивации [12, с. 18-19]. Улучшение навыков управления в ОВД требует от руководителей готовности к использованию разнообразных стратегий управления, учитывая, что никакой одиночный подход не способен адресовать все современные вызовы. Руководители должны быть способны к адаптации к разным обстоятельствам и нуждам различных групп, применяя множество управленческих инструментов [13, с. 96].

На основании вышеизложенного считаем, что процесс совершенствования организационно-правовой эффективности ОВД является многоаспектным процессом, сопровождается улучшением управленческих процедур и методов, в том числе управление человеческими ресурсами, повышением морально-психологической подготовленности сотрудников, эффективностью оценки профессиональной деятельности.

В процессной деятельности ОВД, для максимизации достижения результативности в руководстве уникальной деятельности человека по инициированию, прогнозированию, реализации, контролю необходимо применение методов проектного управления систем Trello, Smart цели, методики организации рабочего процесса Scrum и другие инструменты, являющиеся частью Концепции Agile.

Литература

1. Психологические компоненты профессиональной деятельности руководителей органов внутренних дел / С.А. Стульба, Т.В. Казак ; учреждение образования «Акад. М-ва внутр. дел Респ. Беларусь». – Минск : Академия МВД, 2021. – С. 159, [1].
2. Тулембаев А.Н. Интеграция систем управления проектами в национальных компаниях Республики Казахстан: дисс. PhD (управление проектами). – Алматы, 2013. – С. 143.
3. Толстик В.А. Закономерности эффективного государственного управления/ Государственно-правовые закономерности: теория, практика, техника: сборник статей по материалам Международной научно-практической конференции (г. Н. Новгород, 23-24 мая 2013 года): в 2 т. / под общ. ред. В.А. Толстика. – Н. Новгород: Нижегородская академия МВД России, 2013. – Т. 1. – С. 655. – С. 70-88.
4. Каюмова Н.Т. Управление индивидуальной, групповой и организационной эффективностью (социологический аспект): автореф. ...канд. социолог. наук. – Москва, 2006. – С. 28.
5. Юдин К.А. Правовое стимулирование служебной деятельности органов внутренних дел Российской Федерации (теоретико-прикладной аспект): дис... канд. юрид. наук. – Нижний Новгород, 2017. – С. 248.
6. Горбунов. Р.С., Путилин Н.В., Сорочкина О.Ю., Деркачев И.С., Черкасов Р.И. Перспективы использования процессного подхода к организации и анализу деятельности в системе МВД России// Интернет-ресурс <https://cyberleninka.ru/article/n/perspektivy-ispolzovaniya-protsessnogo-podhoda-k-organizatsii-i-analizu-deyatelnosti-v-sisteme-mvd-rossii> дата обраш. напр.: 23.02.2024 г.
7. Абельдинова А.С. Мировой опыт и отечественная практика внедрения проектного менеджмента в реализации государственных программ/ «Жас ғалымдардың білім, ғылым, инновацияға қосқан үлесі» атты VIII жас ғалымдар, магистранттар мен студенттердің ЖОО-аралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары. 3 томдық. – Астана, «Тұран-Астана» университеті, 2017., – С. 13-15.
8. Джазыкбаева Б.К. Стратегическое управление организацией в сфере социального обслуживания населения. дисс. PhD. – Караганда, 2016. – С. 151.
9. Локтионов Д.А, Масловский В.П. Критерии применения Agile-методологии для управления проектом// Интернет –ресурс <https://cyberleninka.ru/article/n/kriterii-primeneniya-agile-metodologii-dlya-upravleniya-proektom> дата обраш. напр.: 23.02.2024.
10. Передня Д.Г. Управленческая культура органов внутренних дел Российской Федерации: концепция, состояние, факторы развития: дис... канд. социолог. наук. – Москва. – 2023. – С. 344.
11. Моргачев С. С. Менеджмент и его использование в управленческой деятельности органов внутренних дел: автореф. ... канд. юрид. наук. – Москва, 2004. – С. 28.
12. Джантеев Т.Х. Социологическое обеспечение выявления и предупреждения организационных рисков в деятельности органов внутренних дел: автореф. канд. социолог. наук. – Москва, 2017. – С. 21.
13. Мишковская В.В., Карпекин А.В., Аубакирова Г.А. К вопросу об особенностях менеджмента в управленческой деятельности органов внутренних дел. журнал «Хабаршы – Вестник» №1 (79) 2023. – С. 92-97.

САРБАСОВ

АЛИХАН ЕРЖАНОВИЧ

*докторант 1 курса докторантуры
факультета послевузовского образования
Алматинской академии МВД
Республики Казахстан им. М. Есбулатова,
магистр национальной безопасности и
военного дела, капитан полиции*

ЦИФРОВЫЕ ПРЕСТУПЛЕНИЯ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

Цифровые технологии быстро развиваются и активно внедряются в повседневную жизнедеятельность и современные системы государственного управления. Формируя и создавая цифровое общество, они характеризуются позитивными и отрицательными изменениями, которые происходят в обществе, а также процессы, введения которых не только формируют новые правила, но и имеют большой потенциал криминологических рисков.

Расширяется масштаб цифровой преступности, которая представляет собой относительно новое явление и приобретает всё более опасные нормы, меняет мотив преступлений. Необходимо искать новые инструменты для нужд современного уголовного судопроизводства. Для развития новой сферы требуется подготовка организационно-управленческой основы противодействия преступлениям в цифровой сфере, поэтому противодействие им в настоящее время затруднено [1].

Цифровые преступления представляют собой государственную и общественную проблему, которая заключается в обходе легитимных условий при помощи средств шифрования, которые могут быть применимыми любым человеком, имеющим определенные навыки в программировании. Для информационных правонарушений характерна «доступность», что увеличивает их опасность.

Новые методы совершения преступлений в цифровой сфере возможны в открытых источниках, например, через социальные сети, группы по интересам, популярные приложения, различные каналы на медиа-ресурсах. Особая важность заключается в осмыслении и реализации именно криминологических задач в контексте преступности в сфере высоких.

Таким образом, цифровая преступность – это вид преступной деятельности, цель которого связана с использованием технических средств, телекоммуникационных сетей для совершения общественно-опасных деяний.

По мнению Евдокимова К.Н., понятие «компьютерная преступность» можно рассматривать в широком и узком смысле. В широком смысле компьютерная преступность – это противоправное и негативное социальное явление, возникшее в результате использования человеком ИТ-технологий в корыстных, политических и иных целях преступной направленности, в результате которого наступают общественно опасные последствия. В узком смысле компьютерная преступность – это совокупность преступлений, совершённых на определённой территории за определённый период времени, где основной объект преступного посягательства – конкретные общественные отношения в сфере компьютерной информации и информационно-коммуникационные технологии [2].

Говоря о цифровых преступлениях, выделяются две группы таких преступлений: преступления с использованием цифровых технологий и преступления в отношении цифровых технологий [3]. Сейчас отечественное уголовное законодательство содержит ряд уголовно-правовых норм для защиты цифровых отношений от преступных посягательств. Это уголовно-правовые нормы главы 7 «уголовные правонарушения в сфере информатизации и связи» Уго-

ловного Кодекса Республики Казахстан (ст.205-213 и статьи, содержащие «...с использованием информационно-телекоммуникационных сетей...»). При появлении новых цифровых технологий видоизменяется не только преступность, но и появляются новые предметы преступления, орудия и средства совершения общественно-опасных деяний в цифровой сфере. Особое место среди них занимает виртуальная валюта, активно используемая в преступной деятельности.

Криптовалюта – программный код, который не регулируется ни одним надзорным органом в банковской сфере. При помощи вычислительной мощности компьютера пользователь создаёт код или добывает условный ограниченный ресурс. Сейчас криптовалюта начинает признаваться государством как «иное имущество». Необходимо контролировать деятельность по созданию структур для обеспечения функционирования криптовалютных платформ [4].

В свою очередь, цифровые преступления часто имеют дополнительный характер, совершаясь наряду с иными общественно-опасными деяниями. Это объясняется тем, что цифровые преступники – хакеры, пользуясь цифровой информацией в качестве средства совершения преступления, «используют» её в предмете другого преступления, например, хищение персональных данных для последующего вымогательства.

В криминологии изучается такое понятие, как «детерминация преступности», при котором возможно видеть такую черту преступности как способность к самовоспроизводству. В научных трудах самодетерминация – это причина и условия, возникновения и развития «интернет-преступности» либо фактор, детерминирующий «киберпреступность».

Исходя из позиции Евдокимова К.Н., изложенной выше, насчёт определения понятия «компьютерная преступность», самодетерминацию преступности можно рассматривать как в широком смысле – системный и качественный признак данного вида преступности как противоправного и негативного социального явления, наравне с такими её признаками, как высокотехнологичность, транснациональность и организованность, так и в узком смысле – один из основных факторов возникновения, существования и развития киберпреступности в мире, включающим в себя различные причины, условия, обстоятельства для воспроизводства компьютерных преступлений [2].

Для более полной оценки данного процесса можно классифицировать существующие причины, условия и обстоятельства самодетерминации преступности в качестве фактора последующей трансформации в технотронную преступность, по видам.

Во-первых, по способу воздействия: прямые – непосредственно оказывающие влияние на самовоспроизводство киберпреступлений, например, латентность компьютерных противоправных деяний, криминальная субкультура компьютерных девиантов; а также косвенные – действуют опосредованно на самодетерминацию компьютерной преступности.

Во-вторых, по направленности действия разделяют на внешние и внутренние. Внешние – использование криптовалют, электронной коммерции или применение искусственного интеллекта в различных социальных сферах. Внутренние – криминальная субкультура цифровых преступников, уровень благосостояния граждан [2].

Также следует упомянуть о трансформации цифровых преступлений, что отражается на характеристике преступников. За преступлениями в цифровой сфере стоят целые организованные преступные сообщества. Подрывается суверенитет государств, что происходит в политических целях путём манипулирования общественным мнением для оказания психологического воздействия на людей. Вместе с тем, цифровой терроризм предполагает атаки через сеть-интернет на компьютерные системы, а также на телекоммуникационные или информационные структуры для причинения вреда различного рода характера, либо для исполнения правительством требований террористов [3].

Преступления в цифровой сфере можно разделить на следующие виды противоправных деяний:

- 1) насильственные или иные опасные для безопасности, жизни и здоровья человека цифровые преступления, например, угроза физической расправы или же преследование в цифровой области.

- 2) преступления, посягающие на конфиденциальность информационных ресурсов – незаконный доступ к компьютеру или компьютерной системе без ущерба для информации.

Хакерство – незаконный доступ к компьютерной системе, связанных с применением компьютеров. Это преступление стало массовым явлением в связи с развитием компьютерных технологий и возможностей сетей Интернета. Хакерские правонарушения включают в себя взлом веб-сайтов, защищенных паролями, и обход парольной защиты информационной системы.

Под «хакерством» также считаются подготовительные действия, к примеру, использование специально неисправного оборудования или программ для незаконного получения доступа в информационную систему, создание «подставных» сайтов с целью обманом завладеть данными пользователей которые предоставляют их сами, а также установить аппаратные и программные методы регистрации нажатий клавиш на клавиатуре, которые фиксируют нажатия клавиш и, соответственно, любые пароли с компьютера или другого устройства («keylogger»).

3) преступления деструктивного характера, заключающиеся в повреждении данных и посягающие на их целостность, а также безопасность функционирования информационных систем (взлом, удаление программ или данных, внедрение в сеть или компьютер вирусов и других вредоносных программ).

4) преступления, которые посягают на имущество, имущественные права, право собственности, а также на право собственности и авторские права. Это хищения в цифровом пространстве, корпоративный шпионаж, плагиат.

Более того, совершаются преступления, посягающие на информационно-телекоммуникационные устройства, системы и сети критически важных и потенциально опасных объектов. Содержание этих общественно-опасных деяний состоит в неправомерных влияний на информационно-телекоммуникационные устройства, системы и сети критически важных и потенциально опасных объектов [5].

Ещё один из самых распространенных видов преступления – с использованием интеллектуальных систем, которые могут существенно повысить общественную опасность деяний, когда цифровой девиант манипулирует или обманывает потенциальную жертву. К таким преступлениям относят: причинение имущественного ущерба путём обмана или злоупотреблением доверия, мошенничество, вымогательство. При помощи искусственного интеллекта охватывается большое количество потенциальных жертв, учитывая их индивидуальные особенности.

Несмотря на степень распространенности, типичность и динамику проявлений цифровой преступности, исследователями предпринимались попытки выделить тенденции противоправных деяний в цифровой среде [6].

Преступники в цифровой сфере активно используют технологии, находящиеся в цифровых устройствах жертв, или вредоносные программы для передачи данных на них. Также правонарушители могут манипулировать пользователями помимо доступа к информационным системам. Они разрабатывают эффективные методы обмана, чтобы получать необходимую информацию (данные о банковском счёте или кредитной карте), оказывая психологическое давление на пользователей.

Существует большое количество вариаций преступных деяний в цифровой среде, что делает сложным обзор их состояния и современных тенденций их развития [3]. Важнейшей тенденцией развития преступности в цифровой сфере, которая делает неэффективным существующие меры для противодействия ей, является цифровизация.

Цифровая преступность и организованные её формы приводят к возникновению угроз, связанных с незаконной миграцией, торговлей людьми, наркоторговлей и другими проявлениями цифровой преступности. Цифровые преступления должны выявляться правоохранительными ведомствами, призванными оперативно реагировать на возникающие преступные угрозы. Но эту функцию выполняют специалисты служб безопасности банков или других коммерческих структур [7].

Доступность программных средств является причиной роста преступлений в цифровой сфере в Казахстане. Это позволяет даже слабо подготовленным пользователям Сети совершать сложные цифровые правонарушения. Чаще всего это хищение денег как у клиентов банка, так и у самих кредитно-финансовых учреждений.

Правовой статус сети-Интернет не определен до конца, отсутствуют эффективные механизмы регулирования этого нового феномена. Негативные тенденции социальных явлений

присутствуют там, где нет должного социального контроля, осуществление которого в отношении цифровой преступности осложняется объективными факторами. Интернет представляет собой всемирную сеть, организованную по принципу саморегуляции и автономности, а также глобальную форму организации общественных отношений, которая слабо контролируется обществом.

Поскольку законодатель мало уделяет внимания охране общественных отношений в цифровой сфере, их развитие стало предпосылкой для совершения цифровых преступлений практически безнаказанно. Сейчас отечественное уголовное законодательство слабо адаптировано к новым видам преступных деяний в сфере информационно-телекоммуникационных технологий. Так, в большую часть статей 7 главы «Уголовные правонарушения в сфере информатизации и связи» УК РК не было внесено изменений, хотя онлайн-покупки, онлайн-выплаты, услуги скоростной передачи информации вошли в жизнь общества довольно давно.

Цифровые преступники могут выбирать правовую среду того государства, которая больше всего подходит их целям и минимизирует негативные правовые последствия, за счёт доступности компьютерных сетей. Другими словами, есть страны, где общественно-опасные деяния в цифровой сфере не влекут уголовной ответственности. Подобные «информационные убежища» сдерживают усилия по противодействию цифровой преступности.

Как правило, под цифровым преступником понимается лицо, обладающее профессиональными знаниями в информационной сфере, информационных технологиях, которые позволяют ему получать необходимые сведения. Обычно понимается, что цифровые преступления совершаются высококвалифицированными программистами и специалистами в области информационных систем, т.е. профессионалами. Однако, если рассматривать объём всех преступлений в цифровой сфере, то профессионалы занимают небольшую долю [7].

Характеристика нравственно-психологического характера включает большую совокупность внутренних установок личности, включая потребности и мотивацию. Основные мотивы цифровых преступников – это корысть, самоутверждение, деструктивные стремления и протестные настроения. У технотронных преступников благодаря высокотехнологическому характеру компьютерной преступности при её трансформации в технотронную преступность есть возможность использовать последние достижения IT-технологий не только для совершения преступлений, но и на их основе создавать новые орудия и средства, способы совершения преступных деяний, то есть самодетерминировать новые общественно опасные деяния на основе высоких технологий и уже совершённых деяний [2].

Для борьбы с цифровой преступностью необходимо применять меры по её противодействию.

Во-первых, это общесоциальное предупреждение для ослабления и устранения комплекса криминогенных факторов, а также предупреждение возможности формирования антиобщественной направленности личности.

Во-вторых, это ослабление, нейтрализация и устранение неблагоприятных факторов социализации.

В-третьих, удержание лиц от совершения преступлений, создание объективных препятствий, делающих невозможным или затрудняющим совершение преступлений, обнаружение и пресечение подготавливаемых и начатых преступлений. И наконец, уголовно-правовое предупреждение: устрашение уголовной ответственностью, лишение лица путём изоляции возможности совершать преступления, а также исправительное и воспитательное воздействие в ходе отбывания наказания.

Н.А. Крайнова отмечает, что проблема цифровой безопасности не является чисто внутригосударственной. Её необходимо решать всему мировому сообществу сообща. Если государства и международные организации не будут активно взаимодействовать, то невозможно эффективно противодействовать преступлениям в цифровой области.

По нашему мнению, необходима многоуровневая система цифровой безопасности. Следует унифицировать соответствующие положения в законодательстве государств, сотрудничающих в сфере противодействия цифровой преступности [4].

В статье Л.В. Готчиной о цифровизации наркопреступлений говорится о том, что преступники, совершающие цифровые преступления, являются высококлассными программистами и специалистами в IT-сфере, соответственно, они могут быть полезными в деле цифровизации противодействия наркопреступлениям. Следует вывод о том, что необходимо дополнить УК РФ статьёй, предусматривающей основания и правила освобождения от уголовной ответственности лиц по делам о цифровых девиациях [8].

Для предупреждения преступлений в цифровой сфере применяется прогнозирование, без которого невозможна заблаговременная подготовка к эффективной предупредительной деятельности, основанной на статистическом изучении тенденций и закономерности преступности. Кроме того, для предупреждения преступлений используется мониторинг, который позволяет устанавливать показатели преступности, уровень её латентности, последствия, причины и условия, их развитие в будущем, принимать меры по предупреждению преступности.

Криминологическое планирование способствует выработке эффективных мер, направленных на предотвращение, пресечение преступлений в цифровой области, совершенствует систему предупреждения преступности. Для предотвращения преступных деяний в цифровом пространстве правоохранительные органы в технологическом отношении должны быть на шаг впереди цифрового криминала. Им следует разрабатывать эффективные механизмы противодействия цифровой преступности и стратегии борьбы, направленные на минимизацию угроз и рисков [9].

Обобщая вышеуказанное можно сделать вывод о том, что развитие информационного общества и соответствующих технологий поднимает на новый уровень задачи противодействия преступлениям в цифровой области, совершенным с их использованием, и минимизации наносимого этими преступлениями ущерба. Сегодня цифровая криминология имеет реальный шанс стать частью практики борьбы с организованной преступностью.

Литература

1. Суходолов А.П. Цифровая криминология: метод цифрового профилирования поведения неустановленного преступника / А.П. Суходолов, М.А. Калужина, Б.А. Спасенников, В.С. Колодин // *Всероссийский криминологический журнал*. – 2019. – Т. 13, №3. – С. 385-394.
2. Евдокимов К.Н. Самодетерминация технотронной преступности в Российской Федерации / К.Н. Евдокимов // *Российский судья*. – 2020. – №7. – С. 48-53. – DOI 10.18572/1812-3791-2020-7-48-53. – EDN VLDNTX.
3. Воронин Ю.А. Преступления в сфере обращения цифровой информации и их детерминанты / Ю.А. Воронин // *ВИКТИМОЛОГИЯ*. – 2020. – №1 (23). – С. 74-83.
4. Крайнова Н.А. «Международная цифровая безопасность»: миф или реальность? / Н.А. Крайнова // *Криминология: вчера, сегодня, завтра*. – 2019. – №4(55). – С. 42-46.
5. Бегишев И.Р. Безопасность критической информационной инфраструктуры Российской Федерации / И.Р. Бегишев // *Безопасность бизнеса*. – 2019. – №1. – С. 27-32
6. Право и этика искусственного интеллекта : учебное пособие / Р.И. Дремлюга. – Владивосток : Издательство Дальневосточного федерального университета, 2021. – С. 94.
7. Никуленко А.В. О некоторых вопросах кибербезопасности в современном мире: взгляд дилетанта / А.В. Никуленко // *Криминология: вчера, сегодня, завтра*. – 2019. – №4(55). – С. 37-41.
8. Готчина Л.В. Цифровизация наркопреступлений и противодействия им / Л.В. Готчина // *Криминология: вчера, сегодня, завтра*. – 2019. – №4(55). – С. 32-36. статья 76¹ УК РФ.
9. Цифровая криминология: математические методы прогнозирования (часть 1) / А.П. Суходолов, С.В. Иванцов, Т.В. Молчанова [и др.] // *Всероссийский криминологический журнал*. – 2018. – Т. 12. – №2. – С. 230-236.

МУШЕКЕНОВ
МЕДЕТ МОЛДАКАСИМОВИЧ
Қазақстан Республикасы ІІМ
М. Есболатов атындағы Алматы
академиясының жоғары оқу орнынан кейінгі
білім беру факультетінің 3 курс
докторанты полиция майоры

ЖОЛ-КӨЛІК ОҚИҒАЛАРЫНЫҢ АЛДЫН АЛУ ЖӨНІНДЕГІ ҚЫЗМЕТТІҢ ӘКІМШІЛІК-ҚҰҚЫҚТЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Қазақстандағы жол-көлік оқиғалары жиі кездеседі. Мақалада біз апаттың негізгі себептерін және олардың алдын алудың әкімшілік-құқықтық негіздерін қарастырамыз.

Жол қозғалысы қауіпсіздігін қамтамасыз ету – бұл жол-көлік оқиғаларының себептерін болдырмауға және олардың салдарының ауырлығын төмендетуге бағытталған іс-шаралар.

Егер біз ЖКО-ны ғылыми тұрғыдан қарастырмасақ, онда бұл оқиға, оған мүліктің бұзылуына немесе адамның денсаулығына/өміріне зиян келтіретін кем дегенде бір автомобиль қатысады. Жол-көлік оқиғаларының келесі себептері бар.

– Жылдамдықты арттыру. Жылдамдық режимін сақтамау салдарынан жүргізушілер үнемі апатқа ұшырайды. Жылдамдықтың артуы жаяу жүргіншілердің соқтығысуына, басқа көліктермен соқтығысуына әкеледі. Сондай-ақ, жылдамдықтан асатын жүргізушілер көбінесе маневр жасай алмайды, өздері зардап шегеді және жарақат алады.

Ең күтпеген және ауыр оқиғалар жолда нашар көрінген кезде, жолдан шығу және қарсы жолақта көлікпен соқтығысу орын алуы мүмкін. Сондай-ақ, көктайғақ кезінде жылдамдықтың артуына байланысты көптеген апаттар орын алады.

– Мас жүргізуші. Байсалды жүргізуді насихаттау, БДБ-ны әлеуметтік жарнамалау және мас күйінде көлік жүргізуге қарсы күресті күшейту жол-көлік оқиғаларының айтарлықтай санын болдырмауға мүмкіндік берді. Алайда, әлі де көптеген жүргізушілер мас күйінде көлік жүргізуде. Көбінесе жылдамдықтың артуы алкогольдік мас болудан туындайды.

– Жолдардың сапасы нашар. Нашар жолдың салдарынан көліктің бұзылуы.

Біздің елімізде жолдар ұзақ уақыт бойы қауіпті мәселе болды. Соққылар, шұңқырлар және басқа факторлар көбінесе төтенше жағдайларға әкеледі.

Жол жамылғысының дұрыс жұмыс істемеуінен, дұрыс белгіленбеуінен, дұрыс емес жерде орнатылған белгілерден, бағдаршамдардың жұмыс істемеуінен және т. б. туындаған жарақаттану үшін жол қызметтерінің жауапкершілігінің болмауы жағдайды уғықтырады.

– Ақаулы көлік. Көлік ақауларына байланысты апаттар жиі бола бермейді, бірақ олар әдетте ауыр зардаптарға әкеледі. Жанармай беру жүйесінің тығыздағышы жоғалған кезде машина тұтануы немесе жарылуы мүмкін. Қауіпсіздік жастықтары жүйесінің дұрыс жұмыс істемеуі олардың жолда жұмыс істеуіне себеп болады.

Сондай-ақ, тежегіштермен, жүріс бөлігімен, шиналармен және т.б. проблемалардың алдын алу керек. апаттың алдын алу үшін жыл сайынғы тексеруден уақытында өту керек, сонымен қатар автомобильдің жағдайын бақылау қажет.

– Жаяу жүргіншілердің немқұрайлылығы. Кейбір адамдар, әсіресе асығыс болса, жол қозғалысы ережелерін елемейді және қызыл жарыққа немесе дұрыс емес жерге көшеді. Жаяу жүргінші бала немесе қарт адам болған жағдайда, оның саналы мінез-құлқын қатаң бағалау қиын.

Сондықтан жүргізушілер зебраларға жақындаған кезде және негізінен жолда абай болу керек. Жаяу жүргіншілер, әсіресе қараңғы уақытта, шағылыстыратын элементтері бар киім киюі керек.

ЖКО алдын алудың негізгі әкімшілік-құқықтық шаралары.

– ЖКО алдын алу үшін ЖҚЕ насихаттау бойынша шаралар қабылдануда. Полиция қызметкерлері, мектеп оқытушылары және мектепке дейінгі білім беру мекемелерінің (мектепке дейінгі білім беру мекемелерінің) педагогтары төтенше жағдайлардан қалай аулақ болу керектігін түсіндіреді.

– Осы мәселе бойынша халыққа білім беру үшін мыналар қолданылады:

– жол полициясы инспекторларының жүргізушілерге түсіндіруі;

– әлеуметтік жарнама;

– ересектерге, орта және орта мектептерге арналған дәрістер, семинарлар;

– мектепке дейінгі және бастауыш мектептегі балаларға арналған оқу ойындары;

– конференциялар.

– Жалпы шараларға мыналар жатады: жүргізушілерді мұқият даярлау және олардың біліктілігін арттыруды қамтамасыз ету. Сондай-ақ, оқу орындарында жүргізушілердің ЖКО алдын алуды насихаттау бойынша жадынамалар ілініп тұрады, онда олар сақтауы тиіс ережелер нақты көрсетілген.

ЖКО-мен күресу үшін жұмыс жүріп жатыр:

– автомобильдерді жетілдіру бойынша;

– қауіпсіздік құралдарын енгізу (белдіктер, жол белгілерінің жарақаттан қауіпсіз тіректері);

– апаттан кейінгі әрекеттерді жоюға қатысатын қызметтердің тиімділігі артады және т.б.

Сондай-ақ, жалпы шараларға полиция қызметкерлері арасында ЖКО алдын алу жатады.

Алдын алудың арнайы шараларына ІІМ қызметкерлерінің жолдағы ережелердің сақталуын бақылау жатады. Жол полициясы қызметкерлеріне мынадай міндеттер жүктеледі: көлік қозғалысын және жаяу жүргіншілердің қозғалысын реттеу, бұзушылықтардың жолын кесу, автокөлік құралдарын есепке алу, автомобиль апаттарын есепке алу және талдау, олардың туындау жағдайлары және т.б.

Жол-көлік оқиғаларын уақтылы және адал тергеу жол-көлік оқиғаларының алдын алуда маңызды рөл атқарады.

Жол полициясының қызметкерлері сондай-ақ болған ЖКО себептері мен жағдайларын белгілеуге міндетті, одан кейін статистика қалыптастырылады.

Балалар арасында ЖКО алдын алу.

Әдетте балалар тек жолаушылар немесе жаяу жүргіншілер болса да, бұл оларды апаттардан қорғамайды. Жол қозғалысының кез-келген қатысушысына қауіп төнеді. Ересектерді акпараттандыру үшін қолданылатын әдістер кәмелетке толмағандарға білім беру кезінде қолданылмайды, өйткені балалармен жұмыс жасаудың өзіндік ерекшелігі бар.

Мектеп жасына дейінгі балалар жаяу жүргіншілер мен жолаушылардың ерекше санаты болып табылады. Балаларды оқыту ересектердегідей болмауы керек, өйткені балалар жол қозғалысы ережелерін сөзбе-сөз түсіндіре алмайды және оларды қабылдау үшін абстрактілі ойлау қабілеті жоқ. Сондықтан балабақшада балалардың жасына және даму деңгейіне сәйкес оқытудың басқа түрлері қолданылады.

Балаларға балалардың ерекшеліктерін білетін оқытушылар жолдардағы қауіпсіздік, ЖКО себептері туралы түсіндіреді.

Ережелерді қалыптастыру неғұрлым ертерек басталса, балаға процеске ену оңайырақ болады, өйткені бұл жастағы жүйке жүйесі өте пластикалық.

Мектепке дейінгі білім беру мекемесінде жол қозғалысы ережелерін жарықтандыру үшін балабақша аумағында жол қозғалысы бұрыштары, көлік ойындары, сюжеттік суреттермен жұмыс, ережелері бар слайдтар, плакаттар және тағы басқалар қолданылады.

Балалар мекемелерінің ішіндегі ең тиімдісі мектептерде ЖКО-ның алдын алу болып табылады. Әдетте оқу орнына жол қозғалысы ережелері мен жол-көлік оқиғалары кезіндегі мінез-құлық ережелері туралы айтатын инспектор келеді.

Орта мектепте балалар қазірдің өзінде саналы. Олар жол ережелерін сақтауға жауапкершілікпен қарауға, сондай-ақ апаттардың алдын алу туралы білім алуға дайын.

Бастауыш мектеп апаттың алдын алу үшін не істеу керектігін түсіндіреді. Балаларға ЖКО-дан қалай құтылу керектігі, жолда өзін қалай ұстау керектігі, тақырыптық ойындар

өткізу, оқушылар көліктің, автобустың, жаяу жүргіншілердің жолаушыларына айналу, олармен жол белгілерін салу және тағы басқалар туралы айтылады.

Өмір қауіпсіздігі бойынша мектеп бағдарламасы алғашқы көмек көрсетуді, оның ішінде ЖКО кезінде де оқытуды қамтиды. Оқушыларға жолдағы жарақаттанумен бетпе-бет келген кезде апаттың алдын алу үшін өзін қалай ұстау керектігі көрсетіліп, теорияны жақсы меңгеру үшін тәжірибемен нығайтады.

Егер бала балабақша мен мектепте білім алса, бірақ олар үйде қосымша күш таба алмаса, бұл тиімсіз болады. Балалар ата-анасынан үлгі алады, сондықтан ата-аналардың жолда ақылға қонымды мінез-құлық үлгісін көрсетуі маңызды.

Сондай-ақ, балалармен көлік жүргізу кезінде қауіпсіздікті бақылау керек: балалар креслоларын, қауіпсіздік белдіктерін қолданыңыз. Жол-көлік оқиғаларының қаупін болдырмау үшін баланың киімінде және оның рюкзактарында шағылыстыратын элементтер болуы керек.

ЖКО алдын алу-тек полиция мен басқа да мемлекеттік органдардың жауапкершілігі емес. Мектепке дейінгі білім беру мекемесінде және мектептерде жүргізілетін жол қауіпсіздігінің алдын алу баланың туыстары бұл шараны қолдаған кезде тиімдірек болады. Ересектер кәметке толмағандарға жол ережесін бұзуға болмайтынын түсіндіруі керек, апатқа жауапты кінәлі жазаны күтеді, оны полиция ұстайды және т.б.

Көрнекі ақпарат пен ақсақалдардың кеңестері кішкентайларға жақсы сіңеді. Егер ересек адам бұзушылықты көрсе, оны балаға көрсетіп, оның салдары мен дұрыс мінез-құлық туралы айтуы керек. Бұл өскелең адамның жауапкершілігін дамытады.

Әдебиет

1. Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы 2014 жылғы 5 шілдедегі №235-V кодексі (11.02.2024ж. жағдай бойынша өзгерістермен және толықтырулармен)
2. Блинкин М.Я. Жол қауіпсіздігі: мәселенің тарихы, халықаралық тәжірибе, базалық институттар / М.Я Блинкин. – М.: ИД ВШЭ, 2018. – 240 Б.
3. Волков В.С. Қозғалыс қауіпсіздігін қамтамасыз ететін автомобиль жүйелерін есептеу негіздері: Оқу құралы В.С. Волков. – СПб.: Лань, 2015. – 144 б.
4. Горев А.Э. Автомобиль тасымалын ұйымдастыру және қозғалыс қауіпсіздігі: жоғары оқу орындарының студенттеріне арналған оқу құралы / А.Э. Горев, Е.М. Олещенко. – М.: ИЦ Академия, 2018. – 256 б.
5. Коноплянко В.И. Жол қозғалысын ұйымдастыру және қауіпсіздігі. / В.И. Коноплянко. – М.: Жоғары мектеп, 2017. – 383 б.

**НУРАКЫНОВ
ЖАНДОС**

*Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов
атындағы Алматы академиясының
жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру
факультетінің 3 курс докторанты
полиция подполковнигі*

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ КИБЕРҚЫЛМЫСПЕН КҮРЕС МӘСЕЛЕЛЕРІ

Біз компьютерлер мен телекоммуникациялық жүйелер адам мен мемлекет өмірінің барлық салаларын қамтитын ақпараттық қоғамның даму дәуірінде өмір сүріп жатырмыз. Киберкеңістік пен жаһандық коммуникациялық желілердің қауіпсіздігі мәселелері бүкіл әлемдік қоғамдастықтың түрлі мамандықтағы көптеген ғалымдарының, соның ішінде Қазақстан Республикасының ғалым-заңгерлерінің санасын толғандырады. Қазіргі уақытта компьютерлік қылмыстар біртіндеп артып келеді. Виртуалды кеңістікте жұмыс істейтін киберқылмыскерлердің құрбандары тек республика азаматтары ғана емес, бүкіл мемлекеттер болуы мүмкін. Сонымен қатар, мыңдаған пайдаланушылардың қауіпсіздігі бірнеше қылмыскерлерге байланысты болуы мүмкін. Киберқылмыс дегеніміз-Интернет-ресурстар арқылы жұмыс істейтін алаяқтар тобы. Бүгінгі таңда киберқылмыс елдің ақпараттық саладағы ұлттық қауіпсіздігі үшін ең маңызды қауіптердің бірі болып табылады. Қылмыскерлердің құрбандары-бухгалтерлік құжаттарды өңдеу, төлемдер және басқа да операцияларды жүргізу үшін автоматтандырылған ақпараттық жүйелерді пайдаланатын мекемелер, кәсіпорындар мен ұйымдар. Көбінесе киберқылмыскерлердің нысаны банктер немесе сол банктер мен қаржы ұйымдарындағы жеке тұлғалардың шоттары болады [1].

Соңғы 10-15 жыл ішінде компьютерлік техниканы немесе басқа да электронды жабдықты пайдалану, қолма-қол және қолма-қол ақшасыз қаражатты ұрлау қылмыстарының саны күрт өсті. Статистикалық деректерге сәйкес, 2016 жылдың 8 айында республикада осы сипаттағы 69 қылмыс тіркелген (2017 жылдың 8 айында – 55). Ақпараттық технологиялар саласындағы қылмыстарға қарсы күрес жөніндегі бөлімшелер осындай қатерлерге қарсы тұра алады. Олардың оң нәтижелері бар: ағымдағы жылы 130-дан астам қылмыстық іс қозғалды [2]. Ақпараттық технологиялар саласындағы қылмыстардың негізгі түрлеріне зиянды вирустарды тарату, парольдерді бұзу, кредиттік карточкалардың нөмірлерін және басқа да банктік деректемелерді ұрлау (фишинг), сондай-ақ интернет, коммуналдық объектілер арқылы құқыққа қарсы ақпаратты (жала, ұлтаралық және дінаралық араздықты қоздыратын материалдар және т.б.) тарату жатады. Киберқылмыс жекелеген адамдарға немесе ұйымдарға ғана емес, экономиканың өмірлік маңызды салаларында компьютерлендірудің Елеулі деңгейіне жеткен кез келген елдің ұлттық қауіпсіздігіне әлеуетті 17 18 Қазақстанның ғылымы мен өмірі №7 (72) 2018 қауіп төндіреді.

Киберқылмыспен күрес мақсатында заңнамалық актілер енгізіледі, олар осындай қылмыстық құқық бұзушылықтарды жасауға тосқауыл болады. Компьютерлік опасыздықпен күресудің негізгі құралы қылмыстық заңнама жүйесі болуы тиіс. Сондықтан компьютерлік қылмыстардың алдын алу және жазалау шараларын қабылдайтын Қазақстан Республикасы ҚК-нің Ерекше бөліміне 227-баптың енгізілуі заңды болды. Осы баптың күшіне енуі заң шығарушының қоғамдық қатынастардың ақпараттық саласын қылмыстық-құқықтық реттеуді ғана емес, сонымен бірге қылмыстық жазамен қорқыту арқылы компьютерлер мен компьютерлік ақпаратқа рұқсатсыз қол жетімділіктің өсуін азайту міндетін көрсетеді. Компьютерлік ақпаратқа рұқсатсыз қол жеткізу (ЖТЖ) бағдарламалық өнімдерді, түрлендіруді

бұзатын және қол жеткізуді шектеудің белгіленген ережелерін бұза отырып, ақпаратты жоятын түрлі вирустарды жоспарланбаған таныстыру, өңдеу, көшіру, қолдану болып табылады.

Компьютерлік ақпаратқа рұқсатсыз қол жеткізуді таратудың ерекшелігі-компьютерлік вирус, оның көмегімен хакерлер қажетті маңызды ақпаратқа қол жеткізіп қана қоймай, барлық компьютерлік жүйелерге ауыр зиян келтіреді. Сәтсіз вирус жұққан бағдарламадан вирус іске қосылады, басқа бағдарламаларды табады және жұқтырады, файлдарды, дискідегі файлдарды орналастыру кестесін бұзады, жедел жадты бітейді, операциялық жүйеде дұрыс жұмыс істемеуге әкеледі. Сонымен қатар, вирустар басқа компьютерге вирус жұққан дискета немесе жергілікті желі арқылы жіберіледі. Қазіргі уақытта Дүниежүзілік Ғаламдық интернет компьютерлік желісі арқылы таралатын 3000-нан астам вирус бар. Мұның бәрі компьютерлік ақпарат саласындағы басқа қылмыстық әрекеттерден ерекшеленетін қылмыстардың өсуіне әкелді. Компьютерлік ақпарат саласындағы қылмыстар компьютердің қылмыс жасаудың техникалық құралы ретінде әрекет ететіндігімен ерекшеленеді. Қол сұғу нысаны ретінде компьютер меншікке қарсы, оны ұрлау, жою немесе зақымдау қылмыстарының тақырыбы болып табылады.

Хакерлердің іс-әрекеттерінде географиялық немесе техникалық шекаралар жоқ. Жеке компьютерлік желілерге заңсыз енудің айқын белгілеріне қарамастан, азаматтар ішкі істер органдарына өте сирек немесе кешігіп жүгінеді, бұл қылмыскерлерді іздеуді қиындатады. Сондықтан, қолданыстағы норма компьютерлік технологиялар саласындағы қылмыстардың алдын-алу және онымен күресу үшін жеткіліксіз екенін мойындау керек. Бұл қылмыстың бұл санатында өнерге сәйкес қиын болатын көптеген көріністердің болуына байланысты. ҚР ҚК 227-сі сол себепті жазасыз қалған.

Осыған байланысты компьютерлік қылмыстардың барлық алуан түрлілігін, олар үшін жауапкершілікті көздейтін, сондай-ақ компьютерлік қылмыскердің жеке басының ерекшеліктерін ескеретін жеке нормативтік құқықтық актіні-Қазақстан Республикасының «компьютерлік қылмыстар туралы» Заңын қабылдау қажет деп саналады [4].

Айта кету керек, компьютерлік қылмыс жасаған қылмыскердің жеке басы да, қылмыстың өзі де көп қырлы. Бұл факт жоғарыда көрсетілген нормативтік құқықтық актіні қабылдау қажеттілігін одан әрі растайды. Қазақстанның ғылымы мен өмірі №7 (72) 2018 19 ұсынылып отырған Нормативтік құқықтық акт дербес сипаттағы ақпаратты қорғау, меншік құқығының (электрондық шоттарды қолма-қол ақшаға айналдыру кезінде және т. б.) құпиялылығы мен кепілділігі, авторлық құқық және т.б. жүйесін құруға бағытталған. Адам мен азаматтың құқықтарын бұзбайтын компьютерлік технологиялардың анағұрлым табысты дамуы үшін Қазақстанда республикаға жаһандық және ашық нарыққа интеграциялану қарқынын арттыруға және осындай нарыққа тән ережелерді қабылдауға ықпал ететін ерекше заңнамалық стратегия қажет [4].

Мұндай стратегия, ең алдымен, «компьютерлік қылмыстар туралы» Қазақстан Республикасының Заңында іске асырылуға тиіс және:

1) электрондық сауда саласында, оның ішінде тауарлар мен көрсетілетін қызметтерге ақы төлеу кезінде банк карточкаларын пайдалану саласында алаяқтық және/немесе әкімшілік құқық бұзушылық жағдайларының қауіпсіздігін және мүмкіндігін болғызбауды қамтамасыз етуге тиіс;

Интернет туралы модельдік заң бар, ол ТМД-ға қатысушы мемлекеттерде көрсетілген қатынастарды реттеуді үйлестіру және Интернет желісін пайдалану қандай да бір құқықтық қатынастардың туындауына негіз болуы мүмкін салаларда ұлттық заңдарды жетілдіруді қамтамасыз ету мақсатында Интернет желісін пайдалану кезінде туындайтын құқықтық қатынастарды реттеудің принциптерін белгілейді және негізгі бағыттарын айқындайды.

Осылайша, ұсынылып отырған Нормативтік құқықтық акт Қазақстанда ақпараттың қауіпсіздігін, құпиялылығын, тұтастығын және қолжетімділігін одан әрі дамытуға ықпал ететін болады, сондай-ақ жаһандық коммуникациялық желілердегі, атап айтқанда Интернет желісіндегі «жас» қылмыстармен де, соның ішінде барлығымен күресуге бағытталатын болады [6]. Құқық қорғау органдарында негізінен ақпараттық технологиялар саласындағы заңды бұзушылар жастар болып табылады және олардың жазасы көбінесе шартты болып табылады.

«Үлкен материалдық зиян келтірмеген қылмыстарды жасағаны үшін хакер алғаш рет немесе ұйымдасқан топтың құрамында 3 жылдан аспайды. Негізінен бүгінгі мақалалардан жастар, студенттер өтеді. Барлық жеңілдететін жағдайларды ескере отырып, олар шартты мерзімге ие болады», – дейді полиция. Тәртіп сақшылары сайттың қарапайым «бұзылуы» «материалдық пайда алуға» тартылмайтынын, бірақ «түрлендіру» терминіне, яғни заңмен қорғалатын ақпараттың өзгеруіне, ал қылмыстық кодексте, ПМ-де айтылғандай, «көп нәрсе жазылған» екенін еске салады. Хакер өзінің қылмыстық кодексімен байланыста болғанға дейін елдің заңға бағынатын азаматы болып табылады. «Кибер қалқан» жобасы терроризмге қарсы күрестің 2017-2020 жылдарға арналған үкіметтік бағдарламасы аясында жүзеге асырылады. Ақпараттық қауіпсіздік, киберқауіпсіздік саласында мемлекеттік органдар іске асыратын аппараттық-бағдарламалық кешендер мен жобалар жиынтығы».

Қазақстанда қазірдің өзінде «электрондық шекара деп аталатын коммуникация желілерін орталықтандырылған басқару жүйесі бар», – деді ол отырыста. «Шифрлауды пайдаланатын заңсыз ақпаратқа ел аумағынан кіруді шектеуге мүмкіндік беретін қауіпсіздік сертификаты жасалды» [7]. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауында «ақпараттық технологиялар саласында ел азаматтарының сауаттылығын арттыру, қауіп-қатерлер мен тәуекелдер туралы ақпаратты халықтың барлық топтарына жеткізу, қалыптастыру қажеттілігі айтылды... киберқауіптерден қорғау және ақпараттық жүйелерді қауіпсіз пайдалану бойынша базалық дағдылар» [7]. «Кибер қалқан» билік инфрақұрылымын қорғауды, компьютерлік инциденттерді тергеуді, ақпараттық қауіпсіздік саласындағы білім беру бастамалары мен сервистік қызметтерді қамтамасыз етеді. 20 Қазақстанның ғылымы мен өмірі №7 (72) 2018 в ответ правительство заблокировало или удалило более 110 000 проэкстремистских веб-сайтов и других Интернет-ресурсов в прошлом году, по данным Министерства информации и коммуникаций [7].

«Қазақстан-2050» Даму стратегиясында ұзақ мерзімді басымдық ретінде Ұлттық қауіпсіздік айқындалған, оның элементтерінің бірі ақпараттық қауіпсіздік болып табылады. Ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету проблемасының өзектілігі, ең алдымен, Қазақстан қауіпсіздігінің саяси, экономикалық, Қорғаныс және басқа да құрамдас бөліктерінің жай-күйіне белсенді әсер ететін ел өмірінің көптеген аспектілеріне ақпарат ағынының орасан зор өсуіне негізделген.

Мемлекет қызметінің барлық салаларына ене отырып, ақпарат нақты саяси, материалдық және құндылық көрінісін алады. Елдің ұлттық қауіпсіздігі ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге байланысты және техникалық прогресс барысында бұл тәуелділік арта түседі. Ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету негізінде бірінші кезекте Қазақстан Республикасының ұлттық мүдделері жатыр. «Ұлттық қауіпсіздік туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 22-бабына сәйкес меншік нысанына қарамастан, мемлекеттік органдардың, ұйымдардың міндеті Қазақстанның ақпараттық тәуелділігіне, басқа мемлекеттер тарапынан ақпараттық экспансияға және блокадаға, Қазақстан Республикасы Президентінің, Парламентінің, Үкіметінің және ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету күштерінің ақпараттық оқшаулануына жол бермеу бойынша барлық қажетті шараларды қабылдау болып табылады.

Қазіргі уақытта көптеген мемлекеттік органдар жергілікті есептеу желілерін деректерді берудің сыртқы желілеріне қосады, бұл мемлекеттік органдардың жергілікті есептеу желілерін қорғауды қамтамасыз ету жүйесінде осалдықтың туындауына алып келеді. Осыған байланысты Комитет қазіргі уақытта мемлекеттік органдардың жергілікті компьютерлік желілерін деректерді берудің сыртқы ашық желілерінен бөлуді ұйғаратын бірқатар нормативтік құқықтық актілерге бастама жасайды, ал Интернетті пайдалану жергілікті компьютерлік желіге қарамастан дербес режимде жүргізілуге тиіс. Зиянкес қандай да бір компьютерлік шабуыл жасап, өзінің қосылыстарының іздерін алмастыруға және провайдердің тіркеу журналдарын өзгертуге тырысатыны ешкімге кұпия емес. Осыған байланысты комитет ҚР Ақпараттандыру және байланыс агенттігімен бірлесіп, байланыс операторларына компьютерлік құқық бұзушылықтар жасау фактілерін тергеуде осы деректерді пайдалану үшін барлық қосылыстарды тіркеу мұрағатын құруды ұйғаратын нормативтік құқықтық актінің жобасын әзірлеуде. Айта кету керек, компьютерлік қылмыстар жасырындықтың жоғары деңгейіне ие және оларды анықтау қиын.

Бұдан басқа, мемлекеттік органдардың жергілікті есептеу желілеріне қатысты жасалатын заңсыз іс-әрекеттердің көпшілігі мемлекеттік органдардың өздері заңсыз қол жеткізу әрекеттерін жүзеге асыру фактілерін жасыруға байланысты құқық қорғау құрылымдары тарапынан қарсы іс-қимылдың тиісті деңгейін алмайды.

Күнделікті жұмыста заңсыз әрекеттердің жолын кесу жөніндегі шұғыл жедел-іздістіру іс-шараларын жүргізу үшін құқық қорғау органдарын дереу хабардар ету функциясын көздейтін нақты уақыт режимінде «хакерлік» шабуылдарды анықтаудың тиімді жүйесін құруға және мемлекеттік органдарда енгізуге ерекше назар аударған жөн. Киберқылмыскерлердің құрбаны болмау үшін келесі ережелерді сақтау ұсынылады: – төлқұжат деректерін, банк картасының деректемелерін, кіру деректерін және Интернет-банк ті (логин мен пароль) таратпаңыз, барлық Интернет-ресурстар үшін бір парольді пайдаланбаңыз; – ұялы телефонға, компьютерге, кенеттен ұтыс туралы хабарламаға, банк картасын бұғаттауға түскен кезде, бірінші кезекте байланыс операторымен хабарласыңыз.

Бұл жағдайды анықтауға және алаяқтық әрекеттерден аулақ болуға мүмкіндік береді; – сіздің электрондық поштаңызға келіп түскен, аз уақыт ішінде барлық мәселелерді шешуге уәде беретін хабарландыруларға сенбеңіз, әсіресе егер бастапқыда бұл қаражат салуды қажет етсе; – қайырымдылық көмек көрсетуді сұрағандар туралы поштаңызға келіп түскен ақпаратты мұқият екі рет тексеріңіз. Киберқылмыскерлер сіздің игі ниетіңізді пайдалануы мүмкін; – ұялы телефонға, компьютерге банк картасын бұғаттау туралы хабарлама келіп түскен кезде, бірінші кезекте банкке хабарласыңыз.

Әдебиет

1. Ахметов Е. Киберпреступность в Казахстане // Законность и правовая статистика. – 2009, №2 (11).
 2. <http://prokuror.gov.kz/rus/novosti/stati/o-borbe-s-kiberprestupnostyu>
 3. <http://profit.kz/news/2208/V-MVD-RK-sozdani-podrazdeleniya-po-borbe-s-hakerami/>
 4. <https://www.zakon.kz/4621514-k-voprosu-o-neobkhodimosti-rinjatija.html>
 5. Концепция проекта Закона Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам совершенствования законодательства в области электронной торговли» // www.adilet.gov.kz
 6. https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/20-kiberprestupleniy-raskryityi-za-polgoda-v-kazahstane--193609/
 7. http://central.asianews.com/ru/articles/cnmi_ca/features/2017/02/22/feature-01
- 01 REFERENCES 1. Ahmetov E. Kiberprestupnost v Kazakhstane // Zakonnost i pravovaja statistika. – 2009, №2 (11).

**ТІЛЕУЛЕСОВ
БЕКСҰЛТАН БАҚЫТҰЛЫ**
*преподаватель кафедры военной
и тактико-специальной подготовки
Алматинской академии МВД Республики
Казахстан им. М. Есбұлатова
старший лейтенант полиции*

НЕРВНЫЕ ЦЕНТРЫ, ИХ СВОЙСТВА И ФУНКЦИИ

Нервный центр – это совокупность нейронов в центральной нервной системе, участвующих в регуляции какой-либо функции организма. Анатомически нервный центр определяется конкретным местом его локализации в спинном или головном мозге. Однако нервные образования, связанные с регуляцией этой функции, могут лежать в различных отделах центральной нервной системы. Поэтому нервный центр понятие более физиологическое, чем анатомическое.

В основе работы нервных центров лежат процессы возбуждения и торможения. Особенности проведения и распространения возбуждения называются свойствами нервных центров.

Основные свойства нервных центров

Одностороннее проведение возбуждения. В нервных центрах прохождение импульсов возбуждения по цепи нейронов осуществляется только в одном направлении: от чувствительного нерва через промежуточные к двигательному, а от двигательного – к органу-исполнителю. Это обусловлено односторонней синаптической передачей импульсов от одной нервной клетки к другой с помощью медиатора, который выделяется концевым аппаратом аксона и содержится лишь в пресинаптической щели.

В связи с этим поток нервных импульсов в рефлекторной дуге имеет определенное направление. Это свойство обеспечивает координирующую роль центральной нервной системы и способствует замыкательной функции условно-рефлекторных связей.

Замедление проведения возбуждения. Это свойство называется центральной задержкой, или латентным (скрытым) периодом рефлекса. Центральная задержка обусловлена более медленным проведением нервных импульсов через синапсы. Интервал от начала раздражения рецептора до появления ответной реакции – 0,2-0,5 секунды. Чем сложнее рефлекс, тем длительнее центральная задержка. Дрессировщику необходимо учитывать скрытый период при выработке условного рефлекса и подкрепляющий раздражитель надо применять не раньше 0,5 секунды после воздействия сигнального раздражителя.

Скрытый период рефлекса увеличивается при утомлении и заболевании животного. Последствие присуще всем нервным центрам и характеризуется тем, что на короткое раздражение проявляется длительная ответная реакция, т.е. рефлекторный акт длится еще некоторое время после того, как раздражение рецептора прекращено. Такое последствие объясняется тем, что нервные импульсы от рецепторов поступают к двигательным центрам по различным нервным путям не одновременно: по коротким быстрее, чем по длинным. Запаздывающие импульсы поддерживают возбужденное состояние соответствующего нервного центра.

Остаточное возбуждение в нервных центрах может сохраняться до 2 секунд и тем самым способствовать лучшей замыкательной функции при образовании условных рефлексов. Кроме того, в практике дрессировки нужно помнить, что после окончания действия любого раздражителя требуется некоторое время для спада остаточного возбуждения нервного центра и освобождения рефлекторных путей для новой рефлекторной деятельности.

Суммация. Происходит путем накопления слабых допороговых раздражений до критического потенциала, способного вызвать возбуждение нервного центра. Различают простран-

ственную и временную суммацию. Пространственная суммация наблюдается в случае одновременного воздействия раздражителей допороговой силы на несколько чувствительных нейронов. Поступившие импульсы слабой силы суммируются в нервном центре и вызывают возбуждение.

Суммация во времени происходит при активизации одного и того же чувствительного нейрона серией последовательных раздражений допороговой силы. Слабые импульсы от предыдущих раздражений накладываются друг на друга, суммируются и вызывают рефлекс. Суммация в пространстве и во времени в нервных центрах происходит одновременно, они дополняют и усиливают друг друга и, например, увеличивают обонятельную и слуховую чувствительность у собаки, что так необходимо при работе по чутью, когда исключительно слабые раздражения запаховых частиц (1 молекула в одном литре воздуха) вызывают запаховые ощущения и соответствующие ответные реакции.

Трансформация. Свойство нервных центров изменять частоту и силу передающихся импульсов, т.е. трансформировать. Проявляется в активизации и перестройке нейронов на более высокий или более низкий ритм и изменении их лабильности, обеспечивает взаимодействие и установление связи между различными нервными центрами и другими отделами нервной системы, что имеет важное значение в замыкании условно-рефлекторных связей при дрессировке собак.

Облегчение. Свойство нервных центров обеспечивать высокую возбудимость и эффективность рефлекторной деятельности нервной системы. Сущность облегчения заключается в том, что после каждого раздражения в нервном центре повышается возбудимость к повторным раздражениям, следующим через небольшие промежутки времени. Один поток импульсов как бы облегчает действие другого и способствует образованию условного рефлекса.

Проторение. Способность одних нервных центров повышать возбудимость других и вступать во взаимодействие через обмен и передачу импульсов возбуждения между центрами по нейронным путям. Процесс образования временной связи рассматривается как результат взаимодействия двух очагов возбуждения в коре, следствием чего является проторение пути между этими корковыми пунктами. Проходимость пути обусловлена функциональными и морфологическими изменениями в синапсах.

Иррадиация возбуждения. При сильном и длительном раздражении импульсы, поступившие в нервную систему, не ограничиваются возбуждением одного рефлекторного центра, а распространяются на другие центры. Чем сильнее раздражение, тем больше нервных центров охватывает иррадиация. Возбуждение большого количества различных нервных центров позволяет отобрать из них наиболее нужные и установить между ними новые функциональные связи – условные рефлексы.

Большинство двигательных условных рефлексов формируется благодаря иррадиации возбуждения. Излишняя иррадиация возбуждения центральной нервной системы нарушает уравновешенность поведенческих реакций, приводит к расстройству рефлекторной деятельности. Иррадиация возбуждения ограничивается и уравновешивается торможением.

Торможение. Тормозной процесс – необходимое условие в координации нервной деятельности. Торможение возникает в определенных нервных структурах под влиянием волны возбуждения, которая подавляет другое возбуждение. При торможении выключается деятельность ненужных в данный момент органов и предохраняется от чрезмерного перенапряжения работа нервных центров. В нервной системе вырабатываются тормозные условные рефлексы: прекращения нежелательных действий, выдержки, дифференцировки и др.

Доминанта. Преобладание активности одних нервных центров над активностью других. Доминирующий (господствующий) очаг возникает при определенном функциональном состоянии нервных центров. Одно из условий его образования – повышенная возбудимость нервных клеток одного или нескольких нервных центров под влиянием определенных нервных и гуморальных факторов. Возбудимость доминирующего очага усиливается суммированием импульсов, поступающих из других нервных центров, рефлекторная деятельность которых подавляется, а рефлекторная деятельность доминирующего очага заметно усиливается.

Установившееся доминирование при инстинктах может быть продолжительным состоянием, которое определяет поведение животного на тот или иной срок. Доминанту можно наблюдать и в условно-рефлекторной деятельности. Доминирующий очаг возбуждения в коре головного мозга притягивает к себе импульсы нервных центров других очагов возбуждения и тем самым способствует суммации, облегчению, проторению и замыканию условно-рефлекторных связей на сигналы дрессировщика. Доминанта по теории академика И.П. Павлова имеет главенствующее значение в механизме образования и проявления условных рефлексов.

У собаки всегда сильно проявляются стойко выработанные навыки, доминирующие над другими рефлексами и обеспечивающие безотказное управление собакой при отвлекающих раздражителях. Дрессировщику необходимо учитывать свойство доминанты при подготовке собак.

Конвергенция (сближение). Схождение поступающих по чувствительным путям импульсов возбуждения в одном промежуточном или двигательном центре. В центральной нервной системе в 4-5 раз больше чувствительных путей, чем двигательных. Поэтому к одному и тому же двигательному центру могут подходить импульсы возбуждения по многим путям. Эта особенность прохождения возбуждения по нервным центрам противоположна иррадиации и является основой для концентрации возбуждения в отдельных пунктах коры головного мозга. Конвергенция обеспечивает специализацию условного рефлекса и формирование навыка на сложные и комплексные раздражители.

Окклюзия (закупорка). Проявляется при сочетании особенно сильных раздражителей, дающих эффект меньше суммы величин этих реакций на каждый раздражитель в отдельности. Это свойство противоположно суммации. Окклюзия и пространственная суммация постоянно взаимодействуют между собой. При слабом возбуждении проявляется суммация, при сильных раздражениях – окклюзия. В дрессировке собак ошибочно применение сильных раздражителей для ускорения первоначального условного рефлекса. На громкие команды и сильные подкрепления вырабатываются, как правило, слабые условные рефлексы.

Пластичность (податливость). Способность перестройки функций нервных центров. Сформировавшиеся в процессе эволюции рефлекторные акты, реакции поведения и инстинкты могут перестраиваться, а нервные центры изменять свои функции. Опытами установлено, что перестройка функций нервных центров у животных происходит под регулирующим влиянием коры полушарий головного мозга. Благодаря этому свойству при изменении условий жизни меняется поведение животных, их привычки и навыки: собака и кошка могут мирно уживаться, инстинкт преследования собакой диких животных по следам заменяется реакцией поиска человека по его запаховому следу, вредные привычки, нежелательные связи у собаки могут быть исправлены систематической дрессировкой. Пластичность нервных центров позволяет при дрессировке вырабатывать сложные навыки в виде динамических стереотипов.

Инертность. Нервные центры обладают свойством переходить в состояние возбуждения только при относительно длительно раздражении. Возбуждись, они сохраняют это состояние возбуждения в течение определенного времени. Такое явление И.П. Павлов назвал инертностью. Способность нервных центров длительно сохранять в себе следы возбуждения и торможения сильно выражена в нервных клетках коры полушарий головного мозга. И.П. Павлов говорил, что если бы у нервных клеток не было инертности, у нас не было бы никакой памяти, никакой выучки, не существовало бы никаких привычек.

У животных существует два вида памяти: кратковременная и долговременная. Оба вида памяти обеспечивают возможность выработки у животных условных рефлексов и формирования стойких навыков. Кратковременная память у собаки проявляется в течение нескольких минут, долговременная, или долгосрочная, память – через много дней, месяцев и даже лет. Оба вида памяти у животных выражаются в репродукции образа воспринимаемых отдельных раздражителей или целостного объекта.

Тонус. Нервные центры обладают свойством постоянно находиться в состоянии незначительного возбуждения при относительном рефлекторном покое. Они постоянно посылают импульсы, обеспечивающие тоническое сокращение скелетной мускулатуры. Тонус нервных центров поддерживается действием гуморальных веществ и непрерывным потоком импульсов, по-

ступающих от рецепторов. Огромное значение в поддержании мышечного тонуса имеют нервные центры продолговатого, среднего и промежуточного мозга. Тоническое состояние нервных центров и мышечной системы обеспечивает устойчивую выработку условных рефлексов и хорошую работоспособность собаки. Состояние рабочего тонуса поддерживается правильно организованной дрессировкой, систематической тренировкой и регулярным использованием собаки на службе.

Перечисленные свойства нервных центров обеспечивают их функциональное назначение в нервной системе и организме.

Литература

1. Адрианов О.С, Меринг Т.А. Атлас мозга собаки. – М: Медгиз, 1959.
2. Асратян Э.А. Очерки по физиологии условных рефлексов. – М.: Наука, 1970. Бериташвили И.С. Память позвоночных животных, ее характеристика и происхождение. – М.: Наука, 1974.
3. Бирюков Д.А. Сравнительная патология высшей нервной деятельности животных. – Л.: 1970.
4. Бочаров В.Н., Орлов А.П. Дрессировка служебных собак. – М.: ДОСААФ, 1957. Воронин Л.Г. Анализ и синтез сложных раздражителей у высших животных. – Л.: Медгиз, 1952.
5. Воронин Л.Г. Физиология высшей нервной деятельности. – М.: Высшая школа, 1979.
6. Вияли К., Дотье В. Биология. – М.: Мир, 1974.
7. Павлов И.П. Полное собрание трудов. Т. IV. – М.; – Л.: Издательство АН СССР, 1947.
8. Павлов И.П. Двадцатилетний опыт объективного изучения высшей нервной деятельности (поведения) животных. – М.: Наука, 1973.

**ТУЛЕБАЕВА
ДИНАРА ТУРГИНБАЕВНА**
*старший научный сотрудник
научно-исследовательского института
Карагандинской Академии МВД РК
им. Б. Бейсенова подполковник полиции*

НЕКОТОРЫЕ МЕХАНИЗМЫ ВОССТАНОВЛЕНИЯ НАРУШЕННЫХ ПРАВ ГРАЖДАН В УГОЛОВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ

За годы Независимости Казахстаном предприняты и продолжают предприниматься различные меры по обеспечению прав и законных интересов граждан в сфере уголовного судопроизводства, в том числе по дальнейшему совершенствованию национального законодательства в области обеспечения положений Всеобщей Декларации прав человека, международных договоров по защите прав человека.

Обеспечение прав человека, как важнейшее завоевание демократии, является непреложным также в силу требований норм международного права. Первые шаги по защите прав граждан в международном праве сделаны в середине прошлого столетия, когда наиболее существенные права потерпевшего были закреплены во Всеобщей декларации прав человека, принятой Генеральной Ассамблеей ООН 10 декабря 1948 года, провозгласившая что: «Каждый человек имеет право на эффективное восстановление в правах компетентными национальными судами в случае нарушения его основных прав, предоставленных ему Конституцией и Законом». В ст. 14 Международного пакта о гражданских и политических правах и в ч. 1 ст. 6 Европейской Конвенции о защите прав человека и основных свобод так же закреплено право граждан на судебную защиту [1,2,3]. Согласно положениям указанных международных правовых актов государства-участники взяли на себя обязательства обеспечить равенство всех перед законом, защиту от дискриминации и эффективное восстановление национальными судами нарушенных прав, предоставленных конституцией или законом.

Уголовное судопроизводство должно осуществляться в точном соответствии с уголовным и уголовно-процессуальным законодательством государства, а также конституционных прав лиц, вовлеченных в уголовный процесс.

На конституционном уровне закреплено право человека отстаивать свои свободы и законные интересы любым не запрещенным законом способом. Защита от посягательства на права и свободы потерпевших является ключевым ориентиром в системе уголовно-правовой сферы деятельности государства. Государство, уделяя особое внимание правам потерпевших, призвано способствовать скорейшему устранению нарушений и восстановлению нарушенных прав, путем привлечения виновного к ответственности.

В Республике Казахстан реализуется комплекс правовых и практических мер, направленных на обеспечение безопасности социальной среды, соблюдение и защиту прав потерпевших от преступлений, восстановлению их прав. Развивается система выявления, предупреждения и пресечения преступных посягательств. Вместе с тем, несмотря на принимаемые государством меры, на практике реализация конституционного требования о защите прав потерпевших, осуществляется не всегда полно и своевременно.

В настоящее время в уголовном судопроизводстве Республики Казахстан остается ряд нерешенных проблем в области защиты закрепленных уголовно-процессуальным законом прав участников уголовного судопроизводства, а также действенности механизмов по восстановлению нарушенных прав граждан.

В ходе досудебного расследования сотрудниками правоохранительных органов принимаются соответствующие решения и действия. К решениям и действиям (бездействию), спо-

способным причинить ущерб конституционным правам и свободам участников уголовного судопроизводства, следует относить, например, постановления дознавателя, следователя и руководителя следственного органа об отказе в допуске представителя, об избрании и применении к подозреваемому мер процессуального принуждения, за исключением залога, домашнего ареста и заключения под стражу, которые применяются по решению суда.

К затрудняющим доступ граждан к правосудию следует относить такие действия (бездействие) либо решения должностных лиц, ограничивающие права граждан на участие в досудебном производстве по уголовному делу, которые создают гражданину препятствие для дальнейшего обращения за судебной защитой нарушенного права: отказ в удовлетворении заявленного ходатайства о проведении определенных следственных и процессуальных действий, отказ в признании лица потерпевшим, отказ в приеме сообщения о преступлении либо бездействие при проверке этих сообщений, постановление о прерывании сроков досудебного расследования и другие.

Наиболее распространенными причинами нарушения прав участников уголовного судопроизводства являются действия (бездействия) сотрудников правоохранительных органов, ограничивающих доступ граждан к правосудию. Недостатки в работе сотрудников органов досудебного расследования приводят к жалобам со стороны граждан, и в целом негативно отражаются на имидже правоохранительных органов и уровне доверия населения к правоохранительной системе в целом. Система институтов уголовного процесса предусматривает несколько инструментов восстановления нарушенных прав граждан в уголовном судопроизводстве, в их числе:

- обжалование действий (бездействий) должностного лиц;
- прокурорский надзор, в том числе с отменой ранее принятого процессуального решения либо возвращением дела на дополнительное расследование;
- судебная защита и восстановление нарушенных прав.

Порядок обжалования действий (бездействий) и решений государственных органов и должностных лиц, осуществляющих производство по уголовному делу предусмотрен статьей 100 Уголовно-процессуального кодекса РК.

Право на обжалование имеют участники процесса, а также физические и юридические лица, если проводимые процессуальные действия затрагивают их интересы. Жалобы подаются государственному органу или должностному лицу, которые уполномочены законом их рассматривать и принимать решения по данному уголовному делу.

Жалобы могут быть устные и письменные. Устные жалобы заносятся в протокол, который подписывают заявитель и должностное лицо, принявшее жалобу. Устные жалобы, излагаемые гражданами на приеме у соответствующих должностных лиц, разрешаются на общих основаниях с жалобами, представленными в письменном виде. К жалобе могут быть приложены дополнительные материалы. Лицу, не владеющему языком, на котором ведется уголовный процесс, обеспечивается право подачи жалобы на родном языке или языке, которым оно владеет.

Однако, не все жалобы на действия (бездействия) и решений государственных органов и должностных лиц, осуществляющих производство по уголовному делу, разрешаются вышестоящим государственным органом либо прокурором.

Предусмотрен также судебный порядок рассмотрения жалоб на действия (бездействия) и решения прокурора, органов уголовного преследования в случае отказа в приеме заявления об уголовном правонарушении, а также о нарушении закона при начале досудебного расследования, прерывании сроков расследования, прекращении уголовного дела, принудительном помещении в медицинскую организацию для производства судебно-медицинской экспертизы, производстве обыска и (или) выемки, совершении иных действий (бездействия) и принятии решений.

При рассмотрении жалобы суд, не давая оценки имеющимся в деле доказательствам, должен выяснить, проверены и учтены ли дознавателем, следователем, прокурором все обстоятельства, на которые указывает заявитель в жалобе. При этом суд, не делая выводов о доказанности или недоказанности вины, допустимости или недопустимости собранных доказательств, должен проверить наличие либо отсутствие материально-правовых и процессуальных оснований для принятия решения по делу.

Таким образом, пределы судебной проверки ограничены выяснением соблюдения норм закона при совершении действий (бездействия) и принятии решений, повлекших нарушение либо ущемление прав и законных интересов граждан в уголовном процессе [4].

С введением трехзвенной модели судопроизводства в казахстанский уголовный процесс изменился порядок реализации полномочий прокурора, направленных на защиту и восстановление прав граждан в досудебном судопроизводстве. Многие нарушения закона стали устраняться до завершения предварительного расследования на стадии согласования процессуальных решений с прокурором, что положительным образом отразилось на качестве расследования, защите конституционных прав граждан в уголовном процессе, снижении количества возвратов уголовных дел на дополнительное расследование.

Трехзвенная модель определяет и роль прокурорского надзора в уголовном процессе: прокурор выступает как полноправный руководитель уголовного преследования. Одновременно с этой функцией прокурор обязан принимать все меры по недопущению нарушения прав участников процесса и вовлечения законопослушных граждан в орбиту преследования.

Особую актуальность в такой ситуации приобретает тенденция дальнейшего расширения полномочий прокурора при одновременном повышении его ответственности. Внедрение трехзвенной модели подразумевает,

во-первых самостоятельное принятие основных процессуальных решений прокурором, а не просто их согласование,

во-вторых полное соответствие ограничений конституционных прав и свобод участников судопроизводства международным стандартам.

Помимо вышеуказанных способов обжалования действий (бездействий) и решений государственных органов и должностных лиц, осуществляющих уголовное судопроизводство за защитой своих прав и интересов граждане нередко обращаются к Уполномоченному по правам человека в Республике Казахстан, согласно отчету которого за 2022 года, количество жалоб, поступивших к нему на рассмотрение, на действия (бездействия) должных лиц прокуратуры и полиции составило 29% от числа всех поступивших или 1152 жалобы, что значительно превысило количество обращений за три предыдущих года вместе взятых (в 2019 – 409, в 2020 – 112, в 2021–356 жалоб) [5]. Несомненно, институт обжалования в уголовном процессе весьма востребован и активно применяется на практике в целях восстановления нарушенных прав граждан. Стоит отметить, что имеется в системе механизма восстановления прав в уголовном процессе и прокурорский надзор, одна из функций которого направлена на соблюдение законности, прав и свобод человека и гражданина.

Вместе с тем, отдельные стороны рассматриваемых институтов продолжают оставаться неурегулированными, в том числе в части обеспечения прав и обязанностей не только заявителей, но самих должностных лиц, чьи действия (бездействие) и решения обжалуются, отменяются, что в конечном результате сказывается на качестве и эффективности уголовного судопроизводства.

Злоупотребление заявителем правом обжалования, возвращение дел на дополнительное расследование в порядке надзора, с одной стороны, приводят к затягиванию сроков предварительного расследования, с другой стороны, отсутствие четкого механизма рассмотрения жалобы, процедуры возврата дел на дополнительное расследование, исполнение судебного решения – к нарушению конституционных прав граждан, а как следствие – к низкому качеству предварительного расследования.

В заключении хотелось бы отметить, что одним из направлений повышения эффективности деятельности механизма восстановления нарушенных прав граждан мы видим в детальной регламентации норм институтов обжалования действий (бездействия) и решений должностных лиц, отмены процессуальных решений, возвращения дел на дополнительное расследование.

Литература

1. Всеобщая декларация прав человека. Принята Генеральной Ассамблеей ООН 10.12.1948 // Российская газета. 1995. №67.
2. Международный пакт о гражданских и политических правах. Принят Генеральной Ассамблеей ООН 16.12.1966 // Бюллетень Верховного Суда РФ. 1994. №12.
3. Конвенция о защите прав человека и основных свобод. Заключена в г. Риме 04.11.1950 // Собрание законодательства РФ. 2001. №2. Ст. 163.
4. Шадрина Е.Г. К вопросу о повышении качества уголовного преследования через эффективный механизм обжалования. //Вестник РУДН, серия Юридические науки, 2016, №4, – С. 120
5. Доклад о деятельности Уполномоченного по правам человека в Республике Казахстан за 2022 год. – Астана, 2023 год. Электронный ресурс: <https://www.gov.kz/memleket/entities/ombudsman/documents/details/461425?directionId=13134&lang=ru>

**БАТЫРХАН
ТЕМІРЛАН АРМАНҰЛЫ**

*М. Есболатов атындағы Қазақстан
Республикасы ІІМ Алматы академиясының
қылмыстық процесс және криминалистика
каделрасы кабинетінің бастығы
полиция лейтенанты*

**АХЕТОВ
АРСТАНБЕК НУРЫМУЛЫ**

*М. Есболатов атындағы Қазақстан
Республикасы ІІМ Алматы академиясы
кезекіші бөлімінің инспекторы-кезекішісі
полиция лейтенанты*

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕСТІ
ЦИФРЛАНДЫРУ: ҚОЛДАНУДЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ПРАКТИКАСЫ**

Электрондық сот ісін жүргізу қылмыстық процестің ашықтығын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді онлайн режимінде қылмыстық іске қол жеткізу шоты, қаржы қаражаты мен уақытты үнемдеу, материалдардың жоғалуы мен бұрмалануын болдырмау, жүйелі ведомстволық бақылау мен прокурорлық қадағалауды күшейту. Қазіргі уақытта электрондық қылмыстық іс қылмыстық процестің барлық кезеңдерін қамтиды, соның ішінде қылмыстық құқық бұзушылықтарды тіркеу, сотқа дейінгі тергеу, сот талқылауы және жазаны орындау. Авторлар халықаралық тәжірибені пайдалана отырып, Қазақстан Республикасында қылмыстық процесті цифрландыруды кезең-кезеңімен енгізуге егжей-тегжейлі талдау жүргізді.

Бұдан басқа, цифрландыру жөніндегі мемлекеттік саясатты табысты іске асырудың мысалдары келтіріледі, онда қылмыстық сот ісін жүргізуде ақпараттық технологияларды қолдану қылмыстық процесте азаматтардың құқықтарын қорғау мен кепілдіктерді арттырудың тиімді құралы болып табылады.

Соңғы жылдары Қазақстан Республикасында қылмыстық қудалау органдарының қызметіне елеулі өзгерістер енгізілді. Е.П. Шульгиннің мақаласында Қазақстанда электрондық сот ісін жүргізу жүйесі мемлекеттік басқару элементтерінің бірі болып табылатыны көрсетілген [1].

Жүргізілген реформалардың алдында халықаралық тәжірибені, оның ішінде қылмыстық істерді электрондық форматта тергеу мүмкіндігін зерделеу болды.

Мысалы, Америка Құрама Штаттарындағы электронды құжат айналымы тәжірибесі зерттелді, мұнда «Соттардың электрондық жазбаларына қоғамдық қолжетімділік» (бұдан әрі – PACER) – «Соттардың электрондық жазбаларына қоғамдық қолжетімділік» көпсалалы функционалды жүйесі қолданылады [2].

PACER – АҚШ-тың аудандық соттары мен апелляциялық соттардың деректеріне көпшілікке қол жеткізу жүйесі. Ерекшелігі оның коммерциялық құрамдас бөлігі болып табылады, сондықтан пайдаланушылар өздерін қызықтыратын ақпаратты ақылы түрде сұрай алады.

Сондай-ақ, виртуалды соттар арқылы қызмет көрсету арқылы электрондық сот төрелігі жүзеге асырылатын Сингапурдың тәжірибесі зерттелді [3, 4].

Сингапурдың құқық қорғау органдары кінәлі адамды қылмыстық жауапкершілікке тарту мерзімін қысқарту үшін жоғары ақпараттық технологияларды алғашқылардың бірі болып қолданды.

Сингапур соттарында алғаш рет бейнеконференция рәсімі қолданылды, ол қазіргі заманның ең әмбебап және өнімді технологиясы болып табылады.

Шешім қабылдауды жеделдету үшін Сингапур соттарында онлайн құқықтық ақпараттық жүйелердің кешенді жиынтығы бар, атап айтқанда:

1. «Law Net Legal Workbench» жүйесі заңды деректер базасы бойынша ақпаратты интеллектуалды іздеуді қамтамасыз етеді.

2. Сот органдары қызметкерлерінің дерекқорында (JODB) сот құжаттары мен жинақтары, үкім шығару ережелері жүйесі (SINGS) бар.

3. Ресурстардың басымдықтарын басқару жүйесі (IMPRESS) Жоғарғы сотта да, бағынысты соттарда да қаралған істер бойынша бұрын қабылданған сот шешімдері туралы ақпаратты қамтиды.

Біздің елімізде электрондық сот ісін жүргізуді енгізу 2009 жылғы тамызда Қазақстан Республикасының құқықтық саясат тұжырымдамасын (бұдан әрі – тұжырымдама) 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге бекітудің арқасында мүмкін болды [5], онда көзделген:

– электрондық сот ісін жүргізу және соттардың қызметінде ақпараттық технологияларды пайдалану тәртібін регламенттеу (яғни, тараптардан іс бойынша ақпаратты талап етпей, бейне байланыс, теле- және бейнеконференциялар арқылы бірқатар іс жүргізу іс-әрекеттерін қашықтықтан жүргізу мүмкіндігі туралы соттар мен өзге де мемлекеттік органдар арасында ақпарат алмасуды оңтайландыру);

– қылмыстық процестің тиімділігін оңайлату және арттыру, оның ішінде сотқа дейінгі іс жүргізу тәртібін оңайлату.

Мемлекет басшысының тапсырмасына сәйкес, 2011 жылдан бастап Бас прокуратура есепке алу-тіркеу тәртібін нығайту бойынша ұйымдастырушылық және практикалық шаралар кешенін жүзеге асырды.

Атап айтқанда, қылмыстарды жасырғаны үшін қылмыстық жауапкершілік енгізілді, құқық қорғау органдарының басшыларын қылмыстарды жасыруға жол бермеу жөнінде шаралар қолданбағаны үшін жұмыстан шығару мүмкіндігі нормативті түрде бекітілді, қылмыстардың ашылуын есептеу формуласы өзгертілді.

2012 жылы «Электрондық КУЗИ» және «электрондық талон» инновациялық жобалары енгізілді, ол арқылы прокурор, орган басшысы немесе өтініш беруші онлайн режимінде қылмыстар туралы өтініштер мен хабарламалардың тіркелуін, барысы мен қарау нәтижелерін бақылай алады.

2013 жылдың желтоқсанында Бас Прокурордың, Экономикалық қылмысқа және сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес агенттігінің төрағасы (қаржы полициясы) мен ішкі істер Министрінің [6] қылмыстар, оқиғалар, қылмыстық істер, оларды тергеу нәтижелері туралы арыздардың, хабарламалардың, шағымдардың және өзге де ақпараттардың бірыңғай карточкалық есебін жүргізудің электрондық форматына көшу туралы бірлескен бұйрығына қол қойылды. прокурорлық қадағалау. Оны іске асыру кестеге сәйкес жүзеге асырылды.

Осылайша, қылмыстың жай-күйі туралы есептерді автоматты түрде қалыптастыруға одан әрі көшу жүзеге асырылды.

Азаматтардың жеке бас бостандығына конституциялық құқығын бұзудың алдын алу және жолын кесу мақсатында 2012 жылдың басынан бастап Алматы және Астана қалаларының Ішкі істер органдарында «Полициядағы кезекші прокурор – азаматтар құқықтарының кепілі» пилоттық жобасы эксперименталды түрде іске асырылды. Осы пилоттық жоба шеңберінде ішкі істер органдарының ғимараттарына жеткізілген адамдар мен келушілерді электрондық есепке алу және бейне тіркеу енгізілді.

Осы жобаны іске асырудың арқасында 2013 жылы қылмыстық қудалау органдарының қызметтік кабинеттерінде және басқа да үй-жайларында азаматтарды заңсыз ұстау фактілері 23%-ға (587-ден 454-ке дейін) төмендеді.

Кейіннен жобаның тиімділігін ескере отырып, Бас Прокурордың 2014 жылғы 24 желтоқсандағы бұйрығымен Құқық қорғау органдарында келушілерді электрондық есепке алу тәртібі туралы Нұсқаулық бекітілді [7], оған сәйкес ЕҚДБ АЖО дерекқорын пайдалана

отырып, келушілерді электрондық есепке алуды Республикалық маңызы бар қалалар мен облыс орталықтарындағы құқық қорғау органдары жүргізеді.

2020 жылы прокурорлар қылмыстық қудалау органдарының қызметтік үй-жайларынан 326 адамды (393) босатты.

Осылайша, келушілердің электрондық есебін енгізу өзінің тиімділігін көрсетті, өйткені қызметтік үй-жайларда азаматтарды заңсыз ұстау фактілерінің жыл сайын төмендеуі байқалады.

Айта кету керек, ҚР Президентінің 2020 жылғы 14 қыркүйектегі №413 Жарлығымен бекітілген Мемлекет басшысының Қазақстан халқына Жолдауын («жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл уақыты») іске асыру жөніндегі Жалпыұлттық іс-шаралар жоспарының 107-тармағына сәйкес полицияның пенитенциарлық мекемелері мен қызметтік үй-жайларында, сондай-ақ полицияның қызметтік үй-жайларында үздіксіз бейнебақылау енгізу көзделген құқық қорғау органдарының барлық жедел-тергеу бөлімшелерінде.

Бұл шаралар (үздіксіз бейнебақылауды енгізу және келушілерді автоматтандырылған есепке алу) азаматтардың конституциялық құқықтарын сақтауға, оның ішінде жұмыстың (азаптаудың) рұқсат етілмеген әдістерін жоюға және адамдарды қызметтік үй-жайларда негізсіз ұстауға ықпал етеді.

Қылмыстарды анықтау, ашу, тергеу және алдын алу тиімділігін арттыру шарттарының бірі құқық қорғау және арнайы органдардың қызметіне арнайы мақсаттағы заманауи ғылыми-техникалық құралдар мен ақпараттық технологияларды енгізу болып табылады.

2015 жылғы 22 желтоқсанда Бас Прокурордың №151 бұйрығымен Құқық қорғау, арнаулы мемлекеттік және өзге де органдардың (бұдан әрі – СИОПСО) ақпараттық алмасу жүйесін пайдалану қағидалары бекітілді.

Мемлекеттік органдардың 73 дерекқорын біріктіретін СИОПСО-ның негізгі бағыты қылмыстардың алдын алу, анықтау және ашу тиімділігін арттыруға мүмкіндік беретін зияткерлік талдау тетігін іске асыру болып табылады.

СИОПСО жұмыс істей бастағаннан бері деректер базасына жыл сайын 5 миллионнан астам сұраныс келіп түседі.

Егер бұрын соттылықтың болуы немесе болмауы туралы талап 3-тен 7 тәулікке дейін орындалса, онда СИОПСО көмегімен қылмыстық қудалау органдарының қызметкерлерінде бұл рәсім 2-3 минутты алады.

2016 жылы 117743 күдікті қылмыстық жауапкершілікке тартылды, оларға психиатриялық және наркологиялық диспансерлерден анықтамалар талап етілді. Аталған мекемелерге сұраныспен бару кем дегенде 100 мың адам-сағат және 2,5 тонна қағаз жұмсауға алып келді (анықтама үшін: 2017 жылы – 115682 күдікті, 2018 жылы - 108290, 2019 жылы – 99508, 2020 жылдың 10 айында – 63506).

Осылайша, СИОПСО құру құқық қорғау және арнайы органдардың қызметкерлеріне мүдделі мемлекеттік органдардан қызығушылық туралы ақпаратты жедел алуға, сондай-ақ осы мақсаттарға бөлінген бюджет қаражатын үнемдеуге мүмкіндік береді.

Қылмыстық құқық бұзушылықтардың алдын алудағы тағы бір тиімді құрал «қылмыстық құқық бұзушылықтар картасы» ақпараттық жүйесін ҚСЖАЕК енгізу болып табылады [9].

2016 жылы «100 нақты қадам» Ұлт жоспарының 32 қадамын орындау үшін (2015 жылғы мамырда бекітілген) ҚСЖАЕК «қылмыстық құқықбұзушылық картасы» Интернет-порталын пайдалануға ұсынды. Картада елде жасалған барлық қылмыстық құқық бұзушылықтар жасалғаннан кейін бір аптадан кешіктірілмейтін мерзімде белгіленуі мүмкін. Сондай-ақ, белгілі бір аймақтағы қылмыстарды уақыт, түр және ауырлық бойынша егжей-тегжейлі қарау жүзеге асырылды.

ҚСЖАЕК сайтында басқа да геоақпараттық жүйелер (авариялық (ЖКО) карталары, кәмелетке толмағандар жасаған қылмыстық құқық бұзушылықтар, кәмелетке толмағандардың жыныстық тиіспеушілігіне қарсы құқық бұзушылықтар жасағаны үшін қылмыстық жауаптылыққа тартылған адамдар, жеке және заңды тұлғалардың мемлекеттік органдарға өтініштері) бар.

Ашық деректерге автоматтандырылған қолжетімділікті қамтамасыз ету портал пайдаланушыларына (Жеке және заңды тұлғалар, қоғамдық ұйымдар, БАҚ және бизнес өкілдері, мемлекеттік билік органдары) талдау жүргізу үшін тиісті ақпарат алуға мүмкіндік

береді, бұл азаматтарға, ғылыми мекемелер өкілдеріне және қоғамдық ұйымдарға статистикалық деректерді ұсынудың ашықтығын көрсетеді.

2014 жылы қылмыстық іс жүргізу кодексінің қабылдануымен[10] қылмыстық құқық бұзушылықтарды тіркеу тәртібі өзгерді (бұрын қылмыстар қылмыстық іс қозғалған немесе оны ақтамайтын негіздер бойынша қозғаудан бас тартқан кезде есепке қойылды).

Қылмысты барынша тіркеу нәтижесінде қылмысты жасыру 19 еседен астам қысқартылды (2011 жылы 6666-дан 2015 жылы 345-ке дейін).

Қылмыстық процестің ашықтығын арттыру үшін онлайн режимде қылмыстық іске қол жеткізу есебінен «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасын іске асыру шеңберінде Бас прокуратура 2017 жылы «Төрелік» сот ақпараттық жүйесімен интеграцияланған «Электрондық қылмыстық іс» (бұдан әрі – е-УД) модулін әзірледі [11].

Бұл функцияны жүзеге асырудан бұрын халықаралық тәжірибені, соның ішінде Оңтүстік Корея, Сауд Арабиясы, Грузия [12], Эстония [13], Ресей [14], Греция, Дания, Италия, Франция және Еуропаның басқа елдерін [15], Ұлыбритания [16], БАӘ [17] және Нидерланды [18].

2017 жылғы желтоқсанда ҚДЖК-ге [19] өзгерістер енгізілді, бұл қылмыстық процесті жүргізетін адамға өз қалауы бойынша электрондық форматта қылмыстық сот ісін жүргізуге мүмкіндік береді (ҚДЖК-нің 42-1-бабы)

2018 жылдың наурыз айында «азаматтардың өтініштерін қарау процесін қоса алғанда, қылмыстық процесті кезең-кезеңімен цифрландыру туралы» бірлескен бұйрыққа қол қойылды[20].

Бас прокурордың 2018 жылғы 3 қаңтардағы №2 бұйрығымен электрондық форматта қылмыстық сот ісін жүргізу туралы Нұсқаулық бекітілді.

Электрондық істерді тергеу үшін функционалдар іске асырылды:

- 3 факторлық аутентификация арқылы жүйеге кіру;
- Негізгі іс жүргізу құжаттарының 350 шаблону;
- графикалық планшет (стилус) арқылы процессуалдық құжаттарға қол қою;
- мемлекеттік деректер базасынан дербес мәліметтер алу; – «SMS-шақыру қағазы»

(қылмыстық процеске қатысушыларды шақыру);

– «Жария сектор» веб-порталы (қылмыстық қудалау органдарының адвокаттармен және процеске қатысушылармен электрондық өзара іс-қимылы);

– «е – шағым» – процеске қатысушылардың шағымдарды онлайн режимде беруі;

– «Криминалист» АЖО (криминалистикалық зерттеулерді электрондық тағайындау және алу);

–«Сарапшы» АЖО (электрондық тағайындау және сот сараптамаларын алу).

ЕҚДБ жүйесіне қолжетімділік мемлекеттік органдардың бірыңғай көліктік ортасында (МО БНАЖ) қорғалған байланыс арнасы арқылы ғана беріледі.

Байланыс арналарын қорғау үшін CERTEX vpn (шифраторлар) арнайы бағдарламалық-аппараттық кешендері орнатылады. Е-УД жүйесінде тергеуші, анықтаушы, олардың бастықтары мен Прокуроры 3 факторлық авторизация (ЭЦҚ, логин/пароль және саусақ ізі) арқылы кіреді.

Олардың барлық әрекеттері нақты істер бойынша лауазымды тұлғалардың іс-әрекеттерін бақылауға арналған «оқиғаларды журналдау» модулінде тіркеледі (қылмыстық іске кім және қашан қол жеткізгені, жүргізілген тергеу әрекеттері туралы мәліметтерді қарағаны, енгізгені, редакциялағаны және т.б. тіркеледі).

Ықтимал хакерлік шабуылдардан қауіпсіздікті қамтамасыз ету және жүйенің осалдықтарын анықтау мақсатында кибер шабуылдарды талдау және тергеу орталығының мамандарын тарта отырып, тұрақты негізде санкцияланған ДОС-шабуылдар жүргізіледі.

Ыңғайлы функционалдардың бірі ретінде тергеу әрекеттерін электронды түрде санкциялау және бұлтартпау шараларын таңдау туралы өтініштерді қарау мүмкіндігін атап өткен жөн.

Елде қылмыстық қудалау органдарының барлық аудандық бөлімшелерінде уақытша ұстау изоляторлары (ИВС) жоқ және тергеушілер ұзақ қашықтықты жүріп өтіп, күдіктілерді сотқа жеткізуге уақыт жұмсауға мәжбүр.

Мысалы, Жамбыл облысында уақытша ұстау изоляторлары жоқ Байзақ және Жуалы аудандық соттары Тараз қ.ІІБ АӘК-мен бейнеконференция режимінде қосылды.

Нәтижесінде күдіктілерді тиісінше 18 және 60 км қашықтыққа айдауылдау қажеттілігі жойылды. Нәтижесінде қамауда ұстау түріндегі бұлтартпау шараларын санкциялау туралы мәселелерді шешу мерзімдері орта есеппен 6 сағатқа қысқарды. Қылмыстық қудалау органдарының мұндай өтініштерін қашықтықтан қарау және соттардың күдіктілерден жауап алуды жүзеге асыру мүмкіндігі олардың қашып кету қаупін болдырмауға мүмкіндік берді.

Егер жыл сайын соттарға 10 мың адамға қатысты қамауда ұстау түріндегі бұлтартпау шараларын санкциялау мәселесін шешу үшін жеткізілетінін ескерсек (2018 жылы – 9957, 2019 жылы – 10619, ағымдағы жылдың 10 айында – 10002), онда қазіргі заманғы технологияларды қолдану осы мақсаттарға бөлінетін елеулі қаржы қаражатын үнемдеуге мүмкіндік береді (анықтама үшін: шамамен есептеулер бойынша бұл мақсаттарға айдауыл қызметі қызметкерлерінің 140 мыңнан астам адам-сағаты, 45 млн. теңгеден астам сомаға отын жұмсалады, сондай-ақ автокөліктің тозуына, жүргізушілердің жалақысына және т.б. байланысты шығындар бар.).

Бұдан басқа, процеске қатысушылар электрондық іс материалдарына «Жария сектор» ақпараттық порталы арқылы қол жеткізе алады, онда іс материалдарымен танысуға, процестік құжаттардың көшірмелерін алуға, сондай-ақ онлайн режимде өтініштер, өтініштер мен шағымдар беруге және оларға жауаптар алуға болады.

Сот жүйесін цифрландыру аясында «SMART COT» жобасы электрондық сот төрелігін дамытуда [21]. 2016 жылдан бастап мемлекеттік органдар мен ұйымдардың ақпараттық бағдарламаларымен интеграцияланған "Төрелік" сот органдарының жаңа ақпараттық-талдау жүйесі енгізілді [22].

Республикадағы сот отырыстарының барлық залдары электрондық хаттамалау мүмкіндігі бар жаңғыртылған аудио және бейне тіркеу жүйелерімен (АВФ) жарақтандырылған, бұл сот отырысын жүргізу тәртібіне шағымдар, хаттамаларға ескертулер үшін негіздерді азайтты. Өз кезегінде, онлайн-қызметтердің кең спектрі сот төрелігінің ашықтығы мен жеделдігіне, процестік емес байланыстарды барынша азайтуға жағдай жасайды. 2018 жылғы тамызда Бас прокуратурада Заңдылықты, құқықтық тәртіпті және қылмысқа қарсы күресті қамтамасыз ету жөніндегі үйлестіру кеңесінің отырысы өтті, онда қылмыстық процесті цифрландыру мәселелері талқыланды және бірқатар нақты ұсынымдар әзірленді, оның ішінде қаржыландыру, құқық қорғау органдарының қызметкерлерін тиісті техникалық жарақтандыру және оқыту мәселелері бойынша.

Қазіргі уақытта электрондық қылмыстық іс барлық кезеңдерді қамтиды, соның ішінде қылмыстық құқық бұзушылықтарды тіркеу, сотқа дейінгі тергеу, сот талқылауы және тіпті жазаны орындау.

Жалпы, 2018 жылдың қаңтар айынан бастап электрондық форматта 200 мыңнан астам іс тергелді, оның ішінде 29 мыңнан астамы сотқа жіберілді (анықтама ретінде: 2018 жылы электрондық форматта 20309 қылмыстық іс тергелді, оның ішінде 5844, 2019 жылы – 68487/10391, 2020 жылы – 115811/13417).

Бұл ретте, 2020 жылы сотқа дейінгі іс жүргізудің жалпы құрылымындағы электрондық қылмыстық істердің үлес салмағы 43% – құрады (272641-ден 115811).

Талдау көрсеткендей, қылмыстық істерді электрондық форматта тергеу барысында ҚДЖК нормаларын өрескел бұзуға жол берілмейді.

Сонымен қатар, жеке сипаттамалық кемшіліктерді ажыратуға болады:

- электрондық форматты таңдау, бірақ тергеу әрекеттерінің көпшілігін қағаз форматта жүргізу, содан кейін құжаттардың сканерленген көшірмелерін салу;
- электрондық істе процестік құжаттардың болмауы;
- сканерленген құжаттарды салу мерзімдерін бұзу (24 сағат);
- іс жүргізу құжаттарын «кері» санмен жасау;
- электрондық форматтан қағаз форматқа негізсіз көшу;
- қылмыстық істерді электрондық форматта тергеп-тексеруді ресми жүргізу және электрондық істерді тергеп-тексерудің толықтығын қамтамасыз етпеу.

Жоғарыда аталған кемшіліктер жаппай емес және ең алдымен электрондық форматтағы тергеудің күрделілігі мен жаңалығымен байланысты. Қолдану практикасының кеңеюімен және бірқатар техникалық мәселелерді шешумен жағдай түзетіледі.

Бас прокуратура мен қылмыстық қудалау органдары сотқа дейінгі тергеп-тексерудің тиімділігін арттыру мақсатында оқыту семинарларын өткізеді, практикалық, әдістемелік және консультациялық көмек көрсетеді.

Оқыту бейнероликтері әзірленді, ҚСЖАЕК аумақтық бөлімшелерімен бірлесіп қылмыстық қудалау қызметкерлері мен прокурорларды «е-УД» жүйесінде жұмыс істеуге оқыту бойынша көшпелі сабақтар өткізіледі.

Пайдаланушыларға тәулік бойы техникалық қолдау көрсетіледі. <http://www.sicc.gov.sg/forms-and-services/electronic-filing-Service> Сонымен қатар, тергеушілердің, прокурорлар мен судьялардың жұмысын одан әрі жеңілдету және жеңілдету көбінесе байланыс арналарының өткізу қабілетін арттыру, ақпараттық жүйенің жұмыс сапасын жақсарту сияқты техникалық сипаттағы мәселелерді шешуге байланысты.

Бұл бағыттағы жұмыс жалғасуда. Мәселен, Мемлекет басшысының ағымдағы жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауында қойылған міндеттерді іске асыру шеңберінде («Қазақстан Жаңа шындықта: іс-қимыл уақыты») ағымдағы жылғы 1 қазаннан бастап бүкіл республика бойынша қылмыстық істер бойынша сотқа дейінгі іс жүргізу барысында адамның құқықтары мен бостандықтарын қозғайтын негізгі шешімдерді прокурордың келісуі бойынша пилоттық жоба іске асырылуда.

Қазіргі уақытта Бас прокуратура пилоттық жобаның іске асырылуына мониторингті жүзеге асырады, сондай-ақ қылмыстық істер бойынша негізгі шешімдерді келісу бойынша прокурорға өкілеттік беру бойынша заңнамалық түзетулер пысықталуда.

Әдебиет

1. Шульгин Е.П. өндірісті электрондық форматта жүзеге асыратын органдардың қызметін ұйымдастыру (шет елдердің тәжірибесі). <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=41489022> (өтініш берілген күні 24.02.2024).

2. Сот ісін жүргізуді дамытудың халықаралық тәжірибесі. https://bstudy.net/796782/spravochnik/mezhdunarodnyy_opyt_razvitiya_sudebnogo_deloproizvodstva (өтініш берілген күні 24.02.2024).

3. Аносов А.А. Ресей Федерациясында электрондық сот төрелігін қалыптастырудың ақпараттық-құқықтық мәселелері <url>: <http://www.resourceshelf.com/2008/12/20/pacer-coming-into-its-own-at>. (өтініш берілген күні 04.03.2024).

4. ElectronicFilingService. <https://www.sicc.gov.sg/forms-and-services/electronic-filing-Service> (қол жеткізілген күні 24.02.2024).

5. Қазақстан Республикасы Президентінің 2009 жылғы 24 тамыздағы №858 Жарлығымен бекітілген Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы.[Электрондық ресурс] – қол жеткізу режимі: <http://adilet.zan.kz> (өтініш берілген күні 24.02.2024).

6. ҚР Экономикалық қылмысқа және сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес агенттігі (қаржы полициясы) төрағасының 2013 жылғы 28 желтоқсандағы №425, ҚР Бас Прокурорының 2013 жылғы 30 желтоқсандағы №124 және ҚР Ішкі істер министрінің 2013 жылғы 28 желтоқсандағы №758 бірлескен бұйрығы. «Қылмыстар, оқиғалар, қылмыстық істер, оларды тергеу және прокурорлық қадағалау нәтижелері туралы арыздардың, хабарламалардың, шағымдардың және өзге де ақпараттардың бірыңғай карточкалық есебін жүргізудің электрондық форматына көшу туралы» (күші жойылды). [Электрондық ресурс] - қол жеткізу режимі: <http://adilet.zan.kz> (өтініш берілген күні 24.02.2024).

7. ҚР Бас Прокурорының 2014 жылғы 24 желтоқсандағы №162 бұйрығы құқық қорғау органдарында келушілерді электрондық есепке алу тәртібі туралы Нұсқаулықты бекіту туралы. [Электрондық ресурс] – қол жеткізу режимі: <http://adilet.zan.kz> (өтініш берілген күні 24.02.2024).

8. Қазақстан Республикасы Президентінің 2020 жылғы 14 қыркүйектегі №413 Жарлығымен бекітілген Мемлекет басшысының Қазақстан халқына Жолдауын («жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл уақыты») іске асыру жөніндегі Жалпыұлттық іс-шаралар жоспары.[Электрондық ресурс] – қол жеткізу режимі: <http://adilet.zan.kz> (өтініш берілген күні 24.02.2024). 36 JURISPRUDENCE / «Colloquium-journal» #11(98), 2021

9. Бас прокуратураның Құқықтық статистика және арнайы есепке алу комитеті. <https://www.gov.kz/memleket/entities/pravstat?lang=ru>. (өтініш берілген күні 24.02.2024).

10. ҚР Қылмыстық іс жүргізу кодексі 2014 жылғы редакцияда [Электрондық ресурс] – қол жеткізу режимі: <http://adilet.zan.kz> (өтініш берілген күні 24.02.2024).
11. ҚР Бас прокурорының орынбасары М. М. Ахметжанов: Бас прокуратура электрондық қылмыстық істер жүйесін әзірледі. <https://newtimes.kz/obshchestvo/57803-genprokuratura-razrabotala-sistemu-elektronnykhugolovnykh-del> (өтініш берілген күні 24.02.2024).
12. Зуев С.В. қылмыстық сот ісін жүргізудің цифрлық ортасы: мәселелері мен болашағы. <https://www.iaaj.net/node/2614> (өтініш берілген күні 24.02.2024).
13. Қауіпсіздік және қауіпсіздік. <https://e-estonia.com/solutions/security-and-safety/e-justice/> (қол жеткізілген күні 20.11.2020).
14. Юхневич Л.А. «Электрондық сот төрелігі-Ресей сот жүйесінің болашағы» <http://www.consultant.ru/law/interview/yuhnevich/> (өтініш берілген күні 24.02.2024).
15. Dory Reiling. E-justice: Еуропадағы сотпен тәжірибе <http://www.ijusticia.org/docs/Dory.pdf> (өтініш берілген күні 24.02.2024).
16. New digital case management system delivers centralised access to criminal case information. <https://www.gov.uk/government/news/new-digitalcase-management-system-delivers-centralised-access-to-criminal-case-information> (өтініш берілген күні 24.02.2024).
17. Abu Dhabi lawsuits can now be filed online. <https://www.thenationalnews.com/uae/courts/abudhabi-lawsuits-can-now-be-filed-online-1.838433> (өтініш берілген күні 24.02.2024).
18. The Netherlands: Digitization of Legal System. <https://www.loc.gov/law/foreign-news/article/the-netherlands-digitization-of-legal-system/> (өтініш берілген күні 24.02.2024).
19. Digitalisation of the EU Justice Systems: new ways forward. https://europa.eu/newsroom/events/digitalisation-eu-justice-systems-new-ways-forward_en (өтініш берілген күні 24.02.2024).
20. «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне құқық қорғау қызметінің процестік негіздерін жаңғырту мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» 2017 жылғы 21 желтоқсандағы №118-VI ҚР Заңы.[Электрондық ресурс] - қол жеткізу режимі: <http://adilet.zan.kz> (өтініш берілген күні 24.02.2024).
21. ҚР Ақпарат және коммуникациялар министрінің 2018 жылғы 20 наурыздағы №98, ҚР Бас Прокурорының 2018 жылғы 13 наурыздағы №37, ҚР Қаржы Министрінің, ҚР Қорғаныс Министрінің, ҚР Мемлекеттік күзет қызметінің бастығының, ҚР Мемлекеттік қызмет істері және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігі Төрағасының 2018 жылғы 16 наурыздағы №66, Комитет төрағасының бірлескен бұйрығы «азаматтардың өтініштерін қарау процесін қоса алғанда, қылмыстық процесті кезең-кезеңімен цифрландыру туралы» Қазақстан Республикасының Ұлттық қауіпсіздігі және ҚР Ішкі істер министрі.[Электрондық ресурс] – қол жеткізу режимі: <http://adilet.zan.kz> (өтініш берілген күні 23.02.2024).
22. Мақала: «Бакуде Қазақстанның сот жүйесін цифрландыру туралы айтылды». [inform.kz https://www.inform.kz/ru/o-cifrovizacii-sudebnoy-sistemy-kazahstana-rasskazali-vbaku_a3526241](https://www.inform.kz/ru/o-cifrovizacii-sudebnoy-sistemy-kazahstana-rasskazali-vbaku_a3526241) (өтініш берілген күні 25.02.2024).
23. Адам құқықтары жөніндегі әмбебап мерзімді шолу шеңберінде Қазақстан Республикасының үшінші мерзімді ұлттық баяндамасын бекіту туралы (2019 жылғы 06 қарашадағы өзгерістер). (өтініш берілген күні 25.02.2024).

**ШАМШИЕВА
ИНДИРА СЕРИКОВНА**

*Алматинская академия МВД
Республики Казахстан им. М. Есбулатова
факультет послевузовского образования
докторант 2 курса подполковник полиции*

**ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ БЫТОВОМУ НАСИЛИЮ:
НАЦИОНАЛЬНЫЙ И ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ**

Роль женщины в современном мире очень велика. Женщина рождена, чтобы давать жизнь, вдохновлять, наполнять энергией. Значимость женщины бесценна, ведь именно женщина создает уют и дарит нежность этому миру. Поэтому, любой мужчина должен осознавать всю ценность женщин, окружать их любовью и защитой. Но не смотря на эти факторы, процент насилия в сторону женщин с каждым годом только растет. Проблема защиты женщин от бытового насилия не решена до сих пор. Отметим, что в РК действует Кодекс о браке и семье. В данном кодексе имеются нормы, прямо регулирующие права женщин.

Согласно ст. 1 Конституции РК высшей ценностью является человек, его жизнь, права и свободы. Соответственно, все Казахское общество, государство и каждый человек не должны нарушать права женщин, должны защищать в случае необходимости в полной мере [1].

Отметим то, что в нашем мире с самого начала были установлены нормы насчет того, что именно мужчина должен оберегать женщину от опасностей внешнего мира. Но главной опасностью для женщин на данный момент являются сами мужчины. И поэтому, преобладающее чувство страха не дает возможности каждой женщине высказаться и начать бороться против насилия.

Казалось бы, что при таких многочисленных институтах защищенность женщин от бытового насилия должна быть в полной мере эффективной и не должно быть нарушений. Но в действительности наблюдаются многочисленные факты нарушений в обеспечении безопасности женщин. Я думаю, что каждый имеет базовое представление об этой проблеме. Противостоять ей пытается не только Казахстан, бытовое насилие касается каждой страны.

И поэтому хотелось бы еще добавить, что данная тема становилась объектом аналитических исследований международных организаций. В пример могу привести следующие данные. Доклад Генерального секретаря, состоявшийся 6 июля 2006г. на заседании Генеральной Ассамблеи ООН на тему «Углубленное исследование, посвященное всем формам насилия в отношении женщин»; «Обновленные Типовые стратегии и практические меры по искоренению насилия в отношении женщин в области предупреждения преступности и уголовного правосудия», принятые на Генеральной Ассамблее ООН в июле 2010г.

Насилие в семье – это целенаправленное эмоциональное или силовое принуждение действие одного человека над другим человеком, осуществляемое с определенной целью, вопреки согласию, воле и интересам пострадавшего. Основное отличие насилия в семье от других видов насилия заключается в том, что оно происходит между людьми, состоящими в близких или родственных отношениях [2].

Домашнее насилие – это преднамеренное применение различных форм физического, сексуального, психологического и экономического насилия одним членом семьи в отношении другого.

Формы насилия, в свою очередь, могут, включать убийство, нанесение телесных повреждений, запугивание, угрозы, оскорбления, изоляцию, изнасилование, а также манипулирование, использование детей, финансовые ограничения и отстаивание «мужских привилегий» (таких как единоличное принятие всех важных для семьи решений, перекладывание на плечи женщины выполнения всех домашних обязанностей и т.д.). При этом во многих странах уголовно наказуемыми являются только некоторые крайние формы такого поведения, как причинение смерти, тяжких телесных повреждений и изнасилование. Также бытовое насилие нарушает такие права человека, как: право каждого на равную защиту перед законом, т.е. преодоление дискриминации по признаку пола; право не подвергаться жестокому обращению; право на жизнь и физическую неприкосновенность; право на наивысшие стандарты физического и психического здоровья.

В бытовом насилии обязательно есть жертва и агрессор. Агрессоров в настоящее время, также принято называть «абьюзерами». Жертвой является человек, в чью сторону применяется акт насилия (в нашем случае, мы рассматриваем случаи, когда женщины подвергаются абьюзу или домашнему насилию).

В большинстве случаев женщины просто умалчивают о факте насилия в их сторону, думая и надеясь, что это единичный случай. Или же ими управляет страх, так как обычно насильники используют метод манипулирования жертвами. Также, зачастую наблюдается, что агрессоры в конечном счете обвиняют именно жертву в том, что якобы она привела все к такому исходу и только она виновна в случившемся.

Некоторые женщины оказывают сопротивление, другие спасаются бегством, тогда как третьи пытаются сохранить мир, уступая требованиям своих мужей. Отсутствие, на первый взгляд, у женщины достойной реакции на насилие не является подтверждением того, что она согласна на подобное обращение. На самом деле она может оценивать ситуацию с точки зрения того, что требуется для выживания в браке и для защиты себя и своих детей; часто реакция женщины на жестокое обращение ограничена имеющимся у нее выбором.

Конвенция Совета Европы о предотвращении и борьбе с насилием в отношении женщин и бытовом насилии.

На международном и национальном уровне существует множество специальных актов, которые направлены на борьбу с домашним насилием. Основным актом о предотвращении и борьбе с насилием в отношении женщин на международном уровне является Конвенция Совета Европы или также Стамбульская Конвенция [3].

Особенности противодействия бытовому насилию в странах США. Как и упоминалось выше, домашнее насилие распространенная проблема по всему миру. И к огромному сожалению, США не исключение. Законодательство исходит из того, что бытовое насилие – это уголовное преступление, независимое от родственных уз.

Под домашним насилием законодательство США понимает преступление против личности, включающее насильственные действия против супруга, партнера, члена семьи или другого близкого человека (не обязательно родственника, иногда под близкими понимаются даже люди, которые только встречаются – ходят на свидания).

В США домашнее насилие может включать сексуальное насилие, жестокое обращение с детьми (как физическое чрезмерное наказание несовершеннолетнего, до отказа в питании, жилье, медицинском обслуживании), побои, угрозы, запугивания, насмешки, унижения, использование привилегированного положения, давление с целью приобрести власть и контроль, попытки лишить жертву средств, документов, попытки контролировать общение жертвы с третьими лицами и другие насильственные и опасные действия против личности жертвы.

Кроме того, виновным в домашнем насилии может ожидать гражданские иски о возмещении морального вреда, ограничение общения с детьми и близкими. Нельзя забывать и о том, что привлечение к ответственности по такому обвинению остается в Вашей биографии и кредитной истории, может сделать практически невозможным поиск приличной работы, аренду жилья, получение займов и т.п.

Конституция Германии провозглашает меры по защите всех основных прав и свобод человека независимо от национальности, расы, гражданства. Женщинам, равно как детям и пре-

старелым, гарантирована защита от любых форм физического и психического насилия. В Германии домашнее насилие не является само по себе уголовным преступлением, но его проявления уголовно наказуемы. В полицию, например, можно обращаться из-за семейных побоев, сексуального и экономического насилия, преследования и постоянного контроля, угроз и оскорблений в семье. В Германии есть принцип, по которому полиция принимает заявление при подозрении в преступлении. «На практике это означает, что у сотрудников просто нет возможности отклонить заявление, даже если ситуация неоднозначная». Полиция может выдворить насильника из квартиры, забрать у него ключи и запретить ему в дальнейшем появляться в данной квартире. При наличии угрозы повторения насильственных действий в отношении женщины, срок действия данного приказа о выдворении и запретительное постановление на возвращение в данную квартиру могут действовать до 14 дней. Также полиция вправе запретить насильнику приближаться или вступать в контакт с жертвой. Плюс, полиция имеет право заключить преступника под стражу при отсутствии иных методов предотвращения реальной угрозы.

Особенно, тема насилия касается женщин, не имеющих немецкого гражданства. Их крик о помощи часто остается не услышанным. Он безнадежно тонет в пучине незнания немецких законов, сомнениях в собственных правах, необоснованных страхах лишиться в Германии вида на жительство, панической боязни потерять детей по заявлению немецкого супруга... В Германии существуют строгие законодательные нормативы, которые в состоянии призвать насильника по всей строгости закона, а женщины – наоборот – получают в такой ситуации правовое покровительство от государства и абсолютно реальный шанс остаться жить в этой стране на законных основаниях, но уже достойно, без синяков и психического насилия. Германское законодательство о предоставлении убежища иностранцам предусматривает защиту женщин, подвергшихся серьезному насилию в стране своего рождения, если они не могут найти себе защиту там. Если жизнь женщины, её телесная неприкосновенность или свобода оказываются под угрозой, виновные в этом могут преследоваться по линии Женевской конвенции о беженцах [4].

Виды и причины бытового насилия в Казахстане.

Проблема домашнего насилия в стране остается актуальной. Каждый день тысячи женщин становятся жертвами тиранов, терпя побои, угрозы, унижения, что, в конечном счете, приводит к печальным последствиям. Психологическое насилие – умышленное воздействие на психику человека, унижение чести и достоинства посредством угроз, оскорблений, шантажа или принуждение (понуждение) к совершению правонарушений или деяний, представляющих опасность для жизни или здоровья, а также ведущих к нарушению психического, физического и личностного развития.

Одна из причин бытового насилия – безработица, но и в семьях с достатком подобные проблемы не редкость. Но если углубиться в эту тему, то можно выделить пять основных факторов домашнего насилия, которые присутствуют в Казахстане.

1) Культурные факторы: патриархальная структура общества; четкое разделение социальных ролей по признаку пола; решающая роль мужчины в обществе; понимание семьи как частной сферы, закрытой от вмешательства государства; допустимость насилия как способ урегулирования отношений в семье и разрешения конфликтов; толерантное отношение общества к проявлению физической силы в семейных отношениях.

2) Социальные факторы: принадлежность к маргинальным слоям общества; принадлежность к социально-уязвимым группам; склонность к употреблению алкоголя и наркотических препаратов; распространенность и роль объединений гражданского общества.

3) Правовые факторы: строгая законодательная защита неприкосновенности личной и семейной жизни; низкий уровень правовой грамотности среди женщин; традиционное игнорирование проблемы со стороны работников правоохранительных органов и судебной системы.

4) Экономические факторы: экономическая зависимость женщины от мужчины в конкретной семье или обществе; дискриминация женщин в трудовой сфере как и при доступности рабочих, так и при оплате труда.

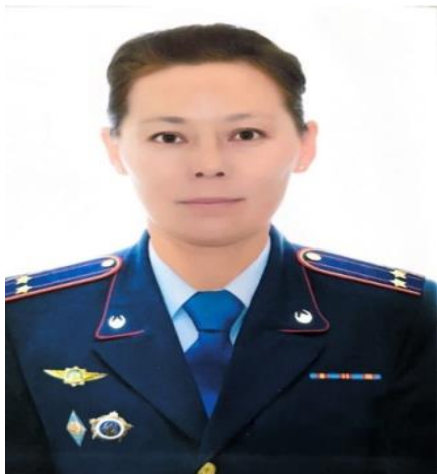
5) Политические факторы: отсутствие должного внимания к данной проблеме на уровне государства; государственная поддержка концепции неприкосновенности семейной жизни.

Международная правовая практика стремится к тому, что бы правоохранительные органы в случаях бытового насилия руководствовалась в первую очередь характером актов насилия, а не взаимоотношениями между насильником и жертвой. Активная политика арестов и преследования в судебном порядке оказывается наиболее эффективным средством сдерживания дальнейшего насилия.

В настоящее время насилие является одной из самых острых и распространенных социальных проблем. Показатели роста домашнего насилия не перестают увеличиваться. Ежедневно, миллионы женщин по всему миру страдают и испытывают на себе пренебрежительное отношение со стороны своего партнера. Женщины нуждаются в особой, усиленной защите со стороны общества и государства.

Литература

1. Насилие в отношении женщин – нарушение прав человека: международные документы и их применение. / Под ред. А.С. Синельникова. – М., 2015.
2. Конвенция ООН о правах ребенка // Международные акты о правах человека: сборник документов. – М.: Норма, 2010.
3. Конвенция ООН о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин // Международные акты о правах человека: сборник документов. – М.: Норма, 2015.
4. Проблемы равноправия: Документы и материалы (на примере Европейского Сообщества, Швеции, Финляндии и Германии). – М., 2015.

**АУБАКИРОВА
АСЕЛ ОРЫНБАСАРОВНА**

*Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов
атындағы Алматы академиясы әскери және
арнайы-тактикалық даярлық кафедрасының
аға оқытушысы полиция подполковнигі*

АТЫС ДАЙЫНДЫҚ САБАҚТАРЫН ӨТКІЗУ ӘДІСТЕМЕСІН ЖЕТІЛДІРУ

Атыс дайындығы – ату құралынан атысты құрамаларда, бөлімдерде, бөлімшелерде заң талаптарына сай нәтижелі орындауға бағытталып жүргізілетін іс-шаралар кешені. Атыс дайындығының мазмұны әрбір қару түрінің ату ерекшелігіне, сонымен қатар берілген уақыт мөлшеріне байланысты болады. Атыс дайындығының жалпы шаралары: нысана координаталарың барлау және жасау операциясы; атыс құралдарының (атыс позициясының) орнының координаталарын анықтау; атыс дәлдігіне әсер ететін метеорологиялық жағдайларды есепке алу мақсатындағы метеорологиялық дайындық; баллистикалық дайындық; қару-жарақ пен оқ-дәрінің әрекет сенімділігін қамтамасыз ететін техникалық дайындық, сонымен қатар нақты нысана бойынша ату үшін негізгі құрылғылардың қондырғыларын анықтау болып келеді.

Атыс дайындығы бойынша оқу-сабақтарын өткізу кезінде қару мен оқ-дәрілерді пайдаланудағы қауіпсіздік ережелеріне ерекше назар аударылады. Тыңдаушылар (курсанттар) бастапқыда атыс қаруының құрылысымен, оны атуға даярлау тәртібімен және атыс ережелерімен танысады.

Қарумен орындалатын іс-қимылдарды және тактикалық іс-әрекеттерді оқытушы-ұйымдастырушының өзінің көрсетуі тыңдаушыларға (курсанттарға) оң ықпал етеді.

Курсанттардың атыс дайындығы бойынша сабақтарын оқытудың келесі әдістемесі қолданылады: қаруды көрсету, түсіндіру, әңгімелеу және жаттығулар жасау. Оқыту әдісін таңдау сабақ тақырыбына, мақсатына және мазмұнына, оқытушы мен үйренушінің дайындығы деңгейіне және олардың дамуының жалпы деңгейіне байланысты. Әр сабақта әдетте оқытудың бірнеше әдістері қолданылады, яғни атыс тәсілдерін оқыту кезінде немесе қарудың материалдық бөлігін меңгеру кезінде көрсету, түсіндіру және жаттығулар қолданылады. Атыс дайындығының тарауларына, сабақтардың мақсаты мен мазмұнына байланысты жаттығулар оңаша, топтық немесе бөлімшелер құрамымен болуы мүмкін.

Оңаша жаттығулар негізінен атыс тәсілдерін оқыту кезінде қолданылады. Олар жеке үйренушілер қандай да бір әрекеттерді (мысалы, бір қалыпты көздеу) орындауда оқытушының жетекшілігімен жаттығумен немесе оқытушының тапсырмасы бойынша әрекетті орындау техникасын өз бетімен жетілдіруімен сипатталады. Топтық жаттығулар (немесе бөлім-ше, взвод құрамымен) бір ғана әрекеттерді орындауда бір уақытта жаттығады.

Оқыту әдісінен оқыту тәсілдерін бөліп айтуға болады. Әдістемелік тәсіл – бұл қандай да бір тапсырмада қойылған мақсатты неғұрлым сәтті орындауға әсер ететін әдіс бөлігі. Әдістемелік тәсілдер көбіне тәжірибе барысында шыңдала түседі. Кейде қандай да бір сұрақты түсіндіру кезінде үйренушілер оқытушыны түсінбеуі мүмкін, онда ол бұл сұрақты баяндап берудің анағұрлым оңтайлы әдістемелік тәсілін іздестіріп, оны кейін де қолданады. Сонымен тәжірибе үдерісінде оқытушы бағдарламаның барлық тақырыптары бойынша оңтайлы әдістемелік тәсілдерді жинақтап, сөйтіп өзінің әдістемелік шеберлігін жетілдіреді.

Тәжірибелік сабақтар жеке құрамды атыс ісіне оқытудың ұйымдастырушылық нысанының негізі болып табылады. Сондай-ақ ату жаттығулары да жүргізіледі, олардың мақсаты сабақтарда алған дағдыларын одан әрі жетілдіруде.

Әр сабақтың нақты оқу мақсаты болуы тиіс, курсанттарға білім, ептілік пен дағдының белгілі бір жиынтығын беріп, өткен және кейінгі сабақтарды тығыз ұштастыруы керек. Әрбір сабақ мазмұнына өткенді қайталау, жаңа білім беру немесе жаңа тәсілдерге үйрету, нақты дағдыларға шыңдалу мақсатымен тәсілдерді орындаудағы жаттығулар және алған білімін, ептілігі мен дағдысын тексеру жатады. Осыған байланысты атыс дайындығы бойынша кез-келген сабақты, тақырыбы мен ұйымдастыруына қарамастан, үш бөлімге бөлуге болады: кіріспе, негізгі және қорытынды.

Сабақтың кіріспе бөлімінде үйренушілердің бар-жоғы, қару мен оқу оқ-дәрілерінің жағдайы тексеріледі, үйренушілердің білімі мен тапсырманы орындауы тексеріледі, сабақ тақырыбы мен оқу сұрақтары баяндалады, сабақ мазмұны мен мақсаты түсіндіріледі, оқытушы үйренушілердің оқып-білуі тиіс қарумен жұмыс жасау тәсілдерін көрсетеді.

Сабақтың негізгі бөліміне уақыттың 80-90%-ы беріледі, сол уақыт ішінде жаңа оқу сұрақтары пысықталады немесе бұрында алған білімдері жетілдіріледі (ойға қорытылады).

Сабақтың қорытынды бөлімінде сабақ өткізу үшін шығарылған материалды қамту заттарының бар болуы тексеріледі, сабақ талқыланады, сабақ өткізу барысында өздерін оң және нашар жағынан көрсеткен студенттер белгіленеді, өз бетімен дайындық жасау тапсырмалары хабарланады және жеке тапсырмалар беріледі.

Әр сабақты өткізуге дайындық оқытушының жеке дайындығынан, материалды қамту заттарын дайындаудан және сабақ өткізуге көмекшілерді (взвод командирі, бөлімшелер командирлері, әдетте, мерзімдік әскери қызметте болғандар) дайындаудан тұрады.

Оқытушы сабаққа дайындық кезінде қажет болуына қарай (оның тәжірибесі мен сабақ тақырыбына байланысты) келесі жұмыстарды жасайды: кестеде көрсетілген бағдарлама мен сабақ мазмұнын зерделейді; тақырыптың, осы тақырып бойынша әдістемелік әзірлемелердің мәнін ашатын, тәлімдер мен оқу құралдарын таңдайды; аталмыш сұрақ жөніндегі журналдар мен газет беттеріндегі мақалаларды зерделейді. Таңдап алынған материалдарды оқып-білу кезінде оқытушы қажет үзінділер алып, сабақты ұйымдастырудың алдын ала сызбасын құрады, басты сұрақтарды, оларды баяндау ретін анықтайды, үйренушілердің оқу материалын қабылдауын жеңілдететін мысалдарды таңдайды және т.б.

Сабаққа дайындала отырып оқытушы үйренушілердің дайындық деңгейін, алдында жүргізілген сабақтар тәжірибесін, сабаққа қажет атыс орнының жабдықтарын, қару, атыс құралдары мен оқу құралдарының бар-жоғын ескеруі тиіс. Оқу құралдарының дұрыстығын тексеріп, оларды қолдану ережелерін қайталау қажет. Жоғарыда аталған сұрақтарды шешкеннен кейін, оқытушы сабақты ұйымдастыруды анықтайды:

- қандай сұрақтар бойынша сабақтар взвод құрамымен, бөлімшелер бойынша жүргізілуі тиіс, қандай да бір сұрақты пысықтауда кім көмектеседі;
- бөлімшелердегі оқу сұрақтары, оқу орындарын ауыстыру тәртібі, әрбір оқу сұрағына берілетін уақыт, әрбір оқу сұрағы бойынша оқыту әдістемесі, қару, оқу құралы мен аспаптарды бөлу қандай ретпен жүргізілуі тиіс.

Өзінің жеке дайындығына және тәжірибесіне қарай жетекші сабаққа дайындалу кезінде мыналарды жүзеге асырады: сабақ тақырыбын, оның мақсатын, мазмұнын, сондай-ақ кестеде көрсетілген сабақты жүргізу орны мен уақытын, нормативтер шарттары мен дайындық жаттығуларын анықтайды. Материалды оқып-білу кезінде оқытушы қажет үзінділер жасап, оқу материалын меңгеруді жеңілдететін мысалдар таңдайды.

Қаруды мұқият күтіп ұстау, оны сақтау, атыс кезінде пайда болған кідірістерді шебер жою – бұның бәрі ұрыстарда қарудың тоқтаусыз жұмыс істеуін қамтиды. Курсанттармен қарудың материалдық бөліктерін оқып-білу, оларды қаруды әртүрлі жағдайларда сақтау ережелерін мұқият сақтаумен, қаруға ұқыптап қарауға тәрбиелеумен үйлеседі. Қаруға құмарлықпен қарауға тәрбиелеу үйренушілердің қаруды жетік білуге ұмтылуын және оған аса ұқыптылықпен қарауына ынталандырады.

Қарудың материалдық бөлігін оқып-білу сабақтарының ұзақтылығы, әдетте, 1-2 сағаттан аспайды. Сабақтар аудиторияда (тир) не болмаса далада өткізіледі. Сабақтың жаңа сұрақтарын оқып-білу кезінде әдетте материалдық бөлік бойынша ғана жоспарланады, ал білімін тереңдету және жетілдіруге өзге сұрақтарды қоса оқуда қол жеткізіледі. Сонымен қатар, қарудың материалдық бөлігі бойынша білімін жетілдіру үшін қаруды тазалау уақыты, өздігімен

дайындалу, сондай-ақ АОЖ орындау кезінде оқу орындарында атыс орындары тылындағы сабақтар пайдаланылады.

Қарудың нақты бір үлгісін оқып-білуге кірісе отырып, аталмыш үлгінің мақсатын, ұрыстық қасиеттері мен қондырғының принциптерін ғана баяндамай, оқу фильмін көрсеткен де өте маңызды, онда қарудан әртүрлі нысаналарға ату көрсетіледі. Қандай да бір қару үлгісін одан әрі оқып-білу бағдарлама талаптары негізінде құрылады, мысалы мынадай ретте:

- қарудың ұрыстық қасиеттері мен арналу мақсаты;
- жалпы құрылысы мен бөліктерінің жұмыс жасау принциптері;
- қаруды бөлшектеу және жинау;
- қаруды тазалау және майлау;
- бөліктері мен механизмдерінің атауы мен мақсатты арналуы;
- бөліктері мен механизмдерінің жұмысы;
- бөліктері мен механизмдерінің қалыпты жұмыс жасауының бұзылуы, атыс кезіндегі кідірістерді ескерту және жою шаралары;
- қаруды жинақталған және бөлшектелген күйде қарау;
- қаруды және оқ-дәрілерді атысқа дайындау.

Үлгі түрінде түсіндірумен тәжірибелік көрсетілім қарудың материал-дық бөлігі сұрақтарын оқып-білу үдерісіндегі негізгі әдіс болып табылады. Сабақ өткізер алдында қару мен көрнекі құралдарын дайындауға аса назар аударылады. Қаруды, әдетте, оқу үлгілерінде оқып білуге болады. Атыс ісі бойынша тәлімдерде бөлшектеу мен жинақтауды ұрыс қаруында оқып-білу ерекше жағдайларда және де бөліктері мен механизмдерімен жұмыс жасауда аса сақтылықты сақтаумен ғана рұқсат етілетіні көрсетіледі.

Сондықтан жаттығу қаруы, қарудың материалдық бөліктері бойынша барлық сабақтарда оқу құралы болып табылады. Қару бөліктері мен механизмдері жұмысын оқып-білу кезінде тілмелі қаруды қолданған жөн. Тілмелі қарудан басқа қарудың бөліктері мен механизмдерін көрсетуге арналған станоктар, соққыш-шаппалы механизмдер макеттері және плакаттар кеңінен пайдаланылады. Қарудың бөліктері мен механизмдері жұмысын көрсету кезінде жаттығу патрондарын пайдалану қажет. Егер қарудың қалыпты жұмысының бұзылу себептерін, қаруды қарау ережелерін оқып-білу сабақтарына дайындық жүргізілетін болса, онда қару мен патрондардың жарамсыз бөліктерінің топтамасын дайындау ұсынылады. Топтамада әдетте қару мен механизмдердің ақау бөліктері (зақымдалған ұңғы, бекітпе, шүріппе, соққыш, шепталасы тозған ағытқыш ілмек және т.б.), жарамсыз патрондар (майысқан гильзамен, терең батырылған капсюльмен және т.б.) мен оқжатар немесе жолақтар болады. Патрондарды оқып-білу кезінде патрондар бөлшектеледі. Бөлшектеу тақтасына әртүрлі қолданысқа арналған патрондар қойылады: автоматтық және тапаншалық. Дәл осы кезде тақтада осы патрондардың қысқаша деректері келтіріледі.

Сабақта көрнекі оқу құралдарының өте көп болуы қажет емес. Бәрінен де көрнекі оқу құралы оқытылып отырған қару екенін есте сақтау қажет. Барлық қалғандарын қарудың материалдық бөліктері мен оқ дәрілерді оқып-білу үшін айтарлықтай оңтайлы жағдай құра отырып, қосымша пайдалану қажет.

Әдебиет

1. Конституция РК от 30 августа 1995 года
2. «Құқық қорғау қызметі туралы» заң 6 қаңтар 2013ж.
3. Литвин Д.В. Ресей ІІМ жоғары оқу орындарының тыңдаушыларында жедел-қызметтік іс-қимыл барысында атыс қаруын заңды қолданудың кәсіби құзыреттерін қалыптастыру / Д.В. Литвин, В.Г. Лупырь // Құқық қорғау органдарындағы психопедагогика. – 2013.
4. Мұхаметжанов А.М., Мәліков Е.Н. атыс дайындығы.
5. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2012 жылғы 23 тамыздағы №1080 қаулысымен бекітілген (13.05.2016ж. өзгерістерімен №292. «Жоғары білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты.

**АЙТБАЕВА
АҚДАНА ШЕКТІБАЙҚЫЗЫ**

*Қазақстан Республикасы ІІМ
М. Есболатов атындағы Алматы
академиясының жоғары оқу орнынан кейінгі
білім беру факультетінің бейіндік
магистратурасының магистранты
полиция аға лейтенанты*

**САРСЕНБАЕВА
БОТАГӨЗ БУЛАТОВНА**

*Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов
атындағы Алматы академиясының
қылмыстық процесс және криминалистика
кафедрасының бастығы полиция майоры*

ЖОҒАРЫ АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР САЛАСЫНДАҒЫ ҚЫЛМЫСТАР ЖӨНІНДЕГІ ІСТЕР БОЙЫНША ТЕРГЕУ ІС-ӘРЕКЕТТЕРІН ЖҮРГІЗУ ТАКТИКАСЫ

Компьютерлік қылмыстар түсінігі немесе қазіргі кезде айтатындай «киберқылмыстар» салыстырмалы түрде жаңа ғасырда пайда болды. Компьютерлік қылмыстардың ішіндегі көп кездесетіні компьютерге, компьютерлік жүйеге және желіге заңсыз кіру, зиянды бағдарламаларды шығару, енгізу және тарату заңсыз әрекеттері, ақпараттық-коммуникациялық жүйелерді, ондағы мәлімет пен ақпаратты талан-таражға салу, өзгерту, көшіру және жойып жіберу.

Ақпараттық технологияларды мемлекетімізде қолдануды жетілдіру үлкен жұмыс. Елбасының 2017 жылғы 31 қаңтардағы «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» атты Қазақстан халқына Жолдауын іске асыру жөніндегі шаралар туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2017 жылғы 15 ақпандағы №422 Жарлығын іске асыру мақсатында Қазақстан Республикасының Үкіметі 2017 жылғы 30 маусымдағы №407 қаулысымен Киберқауіпсіздік тұжырымдамасын («Қазақстанның киберқалқаны») бекітті.

Компьютерлік ақпаратты Қазақстанның қылмыстық заңнамасында қылмыстық-құқықтық қорғау ҚР Қылмыстық кодексінің 7-тарауының 205-213 баптарында айтылған. Ол, «Ақпараттандыру және байланыс саласындағы қылмыстық құқықбұзушылықтар». Аталған тарау келесідей баптарды қамтиды:

- 205-бап. Ақпаратқа, ақпараттық жүйеге немесе ақпараттық
- коммуникациялық желіге құқыққа сыйымсыз қол жеткізу;
- 206-бап. Ақпаратты құқыққа сыйымсыз жою немесе түрлендіру;
- 207-бап. Ақпараттық жүйенің немесе ақпараттық-
- коммуникациялық желінің жұмысын бұзу;
- 208-бап. Ақпаратты құқыққа сыйымсыз иеленіп алу;
- 209-бап. Ақпаратты беруге мәжбүрлеу;
- 210-бап. Зиян келтіретін компьютерлік бағдарламалар мен

- бағдарламалық өнімдерді жасау, пайдалану немесе тарату;
- 211-бап. Қолжетімділігі шектелген электрондық ақпараттық
- ресурстарды құқыққа сыйымсыз тарату;
- 212-бап. Құқыққа қайшы мақсаттарды көздейтін интернет-
- ресурстарды орналастыру үшін қызметтер ұсыну;
- 213-бап. Ұялы байланыстың абоненттік құрылғысының сәйкестендіру кодын, абонентті

сәйкестендіру құрылғысын құқыққа сыйымсыз өзгерту, сондай-ақ абоненттік құрылғының сәйкестендіру кодын өзгерту үшін бағдарламаларды жасау, пайдалану, тарату [1].

Жоғарыда аталған қылмыстық құқық бұзушылықтардың қоғамдық қауіптілігі азаматтар мен ұйымдардың құқықтары мен заңды мүдделерін, ақпараттық салада қоғам мен мемлекеттің заңмен қорғалатын мүдделерін бұзады, ақпараттық ресурстардың, ақпараттық жүйелердің құпиялылығына, қолжетімділігіне зиян тигізеді.

2001 жылдың қараша айында Венгрияда, Будапештте қол қойылған киберқылмыс туралы конвенция өзекті халықаралық келісім болып саналады. Аталған Будапешт конвенциясы: заңсыз кіруден, мәліметтер мен жүйелерге қол сұғудан бастап, компьютерлік алаяқтық пен балалар порнографиясына дейінгі әрекеттерді қылмыстық жауапкершілікке тартуды, тергеуге арналған процессуалдық құқық құралдары кез-келген қылмысқа байланысты киберқылмыс пен электронды дәлелдемелердің қауіпсіздігін, тиімді халықаралық ынтымақтастықты қамтиды.

Будапешт конвенциясы – бұл тек заңды құжат емес, яғни ынтымақтастықты жеңілдететін тәжірибе алмасуға және қарым-қатынас құруға мүмкіндік беретін негіз. Конвенциясының негізінде 65 мемлекет заңның үстемдігін қамтамасыз ету үшін тиімді ынтымақтастық жасауда. [2].

Ақпараттық технологиялар саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықтар деп ақпараттық қауіпсіздікке қол сұғатын, ақпараттық ықпал ету тәсілімен жасалынатын немесе қылмыстық құқық бұзушылық затты тасымалдаушы құралдарда сақталатын, ақпараттық жүйеде қамтылған немесе ақпараттық-коммуникациялық желі арқылы берілетін материалдық емес нысандағы ақпарат саналатын, қылмыстық жазалану қатерімен тыйым салынған, қоғамға қауіпті не қоғамға зор қауіп төндірмейтін, жеке адамға, ұйымға, қоғамға немесе мемлекетке болмашы зиян келтірген не зиян келтіру қатерін туғызған айыпты жасалған іс-әрекет (әрекет не әрекетсіздік) танылады.

Компьютерлік қылмыстардың ұғымына қайта оралсақ, осы саланы зерттеген ғалымдардың пікірлерін қарастырайық. Мысалы, А.В. Дуловтың пікірінше, компьютерлік қылмыстарға компьютерлердің жұмысын бұзумен байланысқан компьютерлердің көмегімен жасалатын түрлі қылмыстық әрекеттер [3, 3-4 б.].

Бұл, анықтама компьютерлік қылмыстылықты нақты түсіндіре алмайды, себебі компьютерлік қылмыстың жасалуына олардың жұмысының істен шығуы немесе бұзылуы міндетті шарт емес, қоғамға қауіпті нәтиже компьютерлердің немесе олардың бағдарламалық қамтамасыз ету жүйесі мен желілерінің дұрыс жұмыс жасау кезінде де туындауы мүмкін. Мысалы, компьютерлік алаяқтық, мәліметтер жиынтығын ұрлау, жасырын көшіру, заңсыз кіру және т.б. қылмыстар кезінде компьютерлердің қызметі бұзылмайды.

Ал, Н.А. Селиванов компьютерлік қылмыстар ретінде қылмыстың пәні ретінде компьютерлік ақпаратты немесе қылмыстың құралы болып табылатын электронды есептеу техникасын пайдаланатын басқа объектілерге заңсыз қол сұғу мақсатындағы әрекетті таниды [4, 37 б].

Бұл, пікірге қарсы ой айтқан В.В. Крылов «жалпы компьютерлік қылмыстар ұғымын шектемей, компьютерлік техника құралдарымен байланысты ақпараттық қатынастар аясында жасалатын қылмыстық әрекеттердің жиынтығын криминалистік тұрғыдан компьютерлік қылмыстар деп түсіне білген дұрыс» деп көреді [5, 50-64 б.]. Оның ойынша, компьютер ол ақпараттық қатынастардың тек құралы ғана, және бұл құралды қылмыс жасау кезінде қолдану немесе қолданбау құпиялы құжатандырылған ақпаратты ұрлауда, көшіруде және бұзуда ешқандай рөл атқармайды.

В.В. Крылов компьютерлік қылмыстардың базалық ұғымы ретінде ақпараттық қызмет саласындағы құқықтық қатынастар жүйесін нақты бір техникалық құралдардан бөліп көрсету нұсқасын қарастыруды ұсынады. Ол мынадай қорытындыға келеді: Қылмыстық кодекстің ерекше бөліміндегі компьютерлік ақпарат саласындағы қылмыстар ақпаратты өндеудің ортақ

құралымен, яғни компьютермен, біріктірілген ақпараттық қылмыстардың бір бөлігі болып табылады.

Ю.М. Батурин компьютерлік шабуылдың объектілерін үш категорияға бөліп көрсетеді: бірінші, компьютерлердің өзі, екіншісі, компьютерлер шабуыл құралы болып қолданылатын қылмыс объектілері, және соңғысы компьютерлердің айналасындағы болатын объектілер [6, 96.]. Бірақ осы топтастыру бойынша бірінші категориядағы объектілерді компьютерлік қылмыстардың объектілері қатарына кіргізбеген жөн болады, себебі бірінші жағдай бойынша, компьютерлер тек мүлік ретінде, азаматтық құқықтық қатынастардың кез-келген объектісі сияқты тек материалдық зат, игілік, мүлік сияқты қабылдануы тиіс. Біз материалдық құндылықты тек қана оның атауы бойынша ғана басқа бір ерекше категория ретінде көрсетпеуіміз керек.

Сол сияқты классикалық көз-қарасты Н.Ф. Ахраменка ұстанады, яғни компьютерлік қылмыстардың шегін электронды есептеу машиналарын қылмыстың қаруы немесе құралы ретінде және қылмыстық шабуылдың пәні ретінде пайдаланумен көрсетуге болады. Соны айта тұра, компьютерлердің өздерін компьютерлік қылмыстардың заты ретінде қарастыруға болмайтынын көрсетеді.

Аталған бұл пікірлердің барлығы сөзсіз орынды, бірақ біз компьютерлік қылмыстар мен жоғары ақпараттық технологиялар саласындағы қылмыстар арасындағы байқалмайтын шағын ғана шекараны айыра алуымыз керек. Көптеген Қазақстандық, Ресейлік және басқа шетелдік ғалымдар компьютерлік қылмыстар деген терминді осы жоғарыда аталған ұғымдардың барлығына теңдей қолданып, өзге тұлғаларды да сол талқылаумен келістіріп қойды. Бірақ бұл жалған ойлар компьютерлік қылмыс атты ұғымды жекеден жалпылыққа итермелеп, оны тек шартты сипаттағы ұғым ретінде қалыптастырып келеді.

Киберқылмыскерлер қоғамның барлық желілеріне кіруге, оның басқаруды өз қолдарына алуға немесе желілердегі ақпараттық алмасуды жоюға мүмкіндік беретін шабуылдардың көптеген түрлерін қолдануда. Вирустық бағдарламалар, соның ішінде ақпаратты өзгертетін және жойып жіберетін немесе есептеу жүйелерінің жұмысын шектейтін желілік құрттар, белгілі жағдайларда іске қосылатын логикалық бомбалар, өз қожайынына интернет арқылы бұзылған компьютерден, электронды ақпараттық құралдардан әртүрлі ақпаратты жіберетін троян аттары - мұның бәрі ақпараттық шабуылдың негізгі сипаттарына жатады.

Ақпараттық технология саласындағы қылмыстардың алдын алуға бағытталып, қабылданған отандық заңнамадағы қылмыстық-құқықтық нормалар ақпараттық технологиялар саласындағы қылмыстармен күресте аса маңызды рөл атқаратындығын айта кеткенім жөн. Электронды ақпаратты қорғауды реттеу мақсатында қабылданған алғашқы базалық актілердің біріне Қазақстан Республикасы Үкіметінің «Ақпаратты қорғаудың ұлттық стандарттарының қорғалу тәртібі атты» қаулысы болды (3 шілде 1998 жыл) және «Ақпараттық жүйелердің, техникалық, бағдарламалық-техникалық және бағдарламалық құралдардың (бұйымдардың), ақпаратты қорғаудың техникалық құралдарының ақпараттық қауіпсіздік талаптарына сәйкестігін растау жөніндегі Нұсқаулығын бекіту туралы» («Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің Кеңсесі басшысының 2013 жылғы 14 маусымдағы №25-1-21 бұйрығы»). «Қазақстан Республикасы ақпараттық қауіпсіздігінің 2016 жылға дейінгі тұжырымдамасы туралы» («Қазақстан Республикасы Президентінің 2011 жылғы 14 қарашадағы №174 Жарлығы») [7].

Қазіргі уақытта Қазақстанда ақпараттық технологиялар саласындағы қылмыстардың алдын алу және күресуге бағытталған Ішкі істер министірлігіне қарайтын «К» бөлімі. Ішкі істер министірінің бұйрығымен 2004 жылы ішкі істер министірлігінің құрамында құрылған ұйым. Аталған ұйым ақпараттық технологиялар саласындағы келесі қылмыс түрлерімен күресуге бағытталған:

- Ақпараттық технология жадысындағы, электронды төлем желісіндегі, ақпараттарға заңсыз ену және көшіру.

- Заңсыз радиэлектронды құралдарды сату және айналымға енгізу

- Телкоммуникация, ұялы байланыс және желі арқылы жасалатын қылмыстар.

- Заңсыз ақпарат көздерімен, порнография, балалар порнографиясы және т.б. ақпараттарды электронды желілер арқылы заңсыз таратумен күресу [8].

Қазіргі уақытта, Қазақстан зиянкес бағдарламалар шабуылына ұшыраудан әлемде екінші орын алуда, сонымен бірге соңғы уақыттарда елімізде смс хабарламалар арқылы жалған ақпараттар тарату мен порнография, балалар порнографиясы, интернет арқылы таратылатын террористік хабарламалар, басқа да қоғамның рухани азғындауына әсер ететін интернет сайттар ешқандай тосқауылсыз елімізде белсенді жұмыс істеуде екендігі барлығымызға мәлім. Демек,

Қазақстандық құқық қорғау органдарында ақпараттық қауіпсіздікке байланысты жұмыс атқаратын орган қызметкерлерінің кәсібилігі мен тәжірибесін арттыратын арнайы оқу орны мен басқа Еуропа т.б. елдер қызметкерлерімен тәжірибе алмасу шаралары қолға алыну қажет.

Қорытындылайтын болсам, деректерді Big data пайдалану арқылы қылмыстарды тергеу жөнінде жұмыс істеу технологияларын зерделеу маңызды екенін ескере отырып, криминалистиканы одан әрі дамыту және оны іс жүзінде қолдану үшін жаңа мүмкіндіктерді ашуға назар аударған дұрыс.

Елімізде ең алдымен мемлекет аумағында орын алған қылмыстарды жылдам ашу, қажетті ақпаратты жедел алу мақсатында қылмыстық қудалау органдары және байланыс операторлары, банктер, тағы басқа ұйымдар арасындағы ынтымақтастықты күшейту қажет.

Сондықтан, арнайы жоғары оқу орындарында аталған мәселеге арналған зерттеулер, конференциялар, дөңгелек үстелдер және басқа да ғылыми іс-шаралар өткізу өзекті, осыған сәйкес интернет арқылы жасалатын қылмыстарды ашу мен дәлелдеу үшін қызметкерлерді дайындау және оларды ортақ іске жұмылдыру қажет.

Әдебиет

1. Қазақстан Республикасының ҚК 2014 жылғы 3 шілдедегі №226-V ҚРЗ. // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226/k14226_.htm
2. The Budapest Convention on Cybercrime: benefits and impact in practice Strasbourg, 13 July 2020 T-CY(2020)16.
3. Дулов А.В. Криминалистический анализ компьютерных преступлений. // Проблемы компьютерной преступности:– Минск: НИИ ПККСЭ МЮ РБ, 1992.–Вып. 2. – С. 3-4.
4. Селиванов Н.А. Проблемы борьбы с компьютерной преступностью// Законность. – М., 1993.– №8. – С. 37.
5. Крылов В.В. Информация как элемент криминальной деятельности. // Вестник Моск. ун-та. Сер. 11. Право. – М., 1998. – №4. – С. 50-64.
6. Батурин Ю.М. «Компьютерное преступление» – что за термином? // Право и информатика. – М.: МГУ, 1990. – С. 9.
7. <http://adilet.zan.kz/kaz/search/docs/fulltext>.
8. <http://kz-cert.kz/kz/>.

**СЕЙТАКОВА
БОТАКОЗ МАКОШОВНА**
*докторант Алматинской академии МВД
Республики Казахстан им. М. Есбулатова,
м.ю.н., подполковник полиции*

НА ПУТИ К СОВЕРШЕНСТВОВАНИЮ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИЩЕННОСТИ СОТРУДНИКОВ ОВД ЧЕРЕЗ ФОРМИРОВАНИЕ ИНСТИТУТА ПРОФСОЮЗА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

При изучении эффективности моделей профсоюзного движения основное внимание уделяется их интеграции в уникальные институциональные и социально-экономические контексты каждой отдельной страны.

Процесс сопровождения служебной деятельности сотрудников полиции во многих зарубежных странах успешно осуществляют профессиональные ассоциации, профсоюзы, психологи [1, с. 85].

Эти организации активно участвуют в переговорах о рабочих условиях, защите прав и интересов своих членов, а также в разработке и реализации различных программ стимулирования и льгот. Эффективность такого подхода к поощрению и поддержке сотрудников обусловлена активной работой профсоюзов, благодаря которым сотрудники органов правопорядка могут рассчитывать не только на улучшенные условия труда, но и на социальные гарантии, а также на чувство поддержки и заботы со стороны профессиональных сообществ. Во многих странах мира функционируют десятки профсоюзных организаций, предназначенных для сотрудников правоохранительных органов, выполняющих схожие функции и играющих ключевую роль в обеспечении их благополучия и защиты.

К примеру, в Великобритании, профсоюзы отличаются наличием множества служб и фондов, охватывающих широкий спектр социального обеспечения и благотворительной помощи. Эти службы включают в себя фонды взаимопомощи, специализированные благотворительные фонды для полицейских и их гражданских сотрудников, центры реабилитации, образовательные программы, а также страхование от несчастных случаев и на случай смерти. Особенно ценится поддержка в трудных жизненных обстоятельствах, таких как серьезные заболевания, смерть, потери, а также оказание помощи пенсионерам из числа полицейских [2].

В Германии профсоюзное движение полицейских имеет свои особенности, представляя широкий спектр профессиональных, социальных, экономических, экологических и культурных интересов сотрудников и бывших сотрудников полиции. Целями профсоюзов здесь являются не только улучшение условий работы и повышение качества жизни членов общества, но и содействие развитию должностных лиц и трудовых отношений. Активное участие в социальных и политических дебатах подчеркивает стремление профсоюзов влиять на важнейшие общественные вопросы, включая уголовную политику, причины преступности, транспортную политику, развитие уголовного права, а также организацию и задачи полиции, образование и профессиональную подготовку. Однако, несмотря на активное участие в обсуждении социально значимых тем, правовой статус профсоюзов в Германии ограничивает их возможность влиять на политические процессы.

В Болгарии роль профсоюзов в жизни сотрудников полиции и их семей выражается в оказании всесторонней поддержки, включая предоставление правовой помощи всем членам,

нуждающимся в этом, оплату дорогостоящих лекарств и методов лечения как внутри страны, так и за ее пределами, а также материально-техническую поддержку при проведении операций. Кроме того, в условиях стихийных бедствий, таких как пожары и наводнения, профсоюзы оказывают помощь пострадавшим. Они также активно участвуют в защите прав полицейских, выступая с законодательными инициативами и предложениями перед законодательной и исполнительной властями, а также руководством Министерства внутренних дел [3].

В странах постсоветского пространства, к примеру в России, сотрудникам полиции разрешено объединяться в профессиональные союзы для представительства и защиты своих социально-трудовых прав и интересов. Это подчеркивает признание важности профсоюзов в защите прав работников и предоставляет полицейским возможность активного участия в профсоюзном движении [4].

Страны в Северной Европе, к примеру, в Латвии, хотя деятельность профсоюзов полицейских разрешена и поддерживается, существует ограничение на право забастовок. Тем не менее, работники полиции могут обжаловать в судебном порядке решения, касающиеся их прав и достоинства, что является важным аспектом защиты их интересов. Кроме того, для удовлетворения культурных и спортивных потребностей, сотрудники имеют возможность создавать соответствующие общества и клубы в рамках закона [5]. В Эстонии и Литве, деятельность профсоюзов для защиты интересов полицейских централизованы и обеспечивают единую платформу для защиты и представления интересов своих членов [6].

В Таджикистане, право на создание и участие в профессиональных союзах для защиты социально-экономических интересов является ключевым элементом в системе трудовых отношений. Законодательство предоставляет право на проведение забастовок, при условии, что они соответствуют действующим законам. Важно отметить, что существуют ограничения на забастовки для сотрудников вооруженных сил, полиции и государственной администрации, в соответствии с международными соглашениями о социальных и культурных правах [7].

Профсоюзы в этих странах выполняют важные задачи, направленные на повышение престижа службы, укрепление социального статуса сотрудников, а также на обеспечение их социальной и правовой защиты. Эти организации играют ключевую роль в создании условий для эффективного и честного выполнения служебных обязанностей, а также в укреплении доверия между правоохранительными органами и обществом.

Республика Казахстан выделяется на фоне других постсоветских стран тем, что в соответствии с Конституцией страны ограничила возможность вступления полицейских в профессиональные союзы. Согласно статье 23 Конституции Республики Казахстан «председатели и судьи Конституционного Суда, Верховного Суда и иных судов, председатели и члены Центральной избирательной комиссии, Высшей аудиторской палаты Республики, военнослужащие, работники органов национальной безопасности, правоохранительных органов не должны состоять в политических партиях, профессиональных союзах, выступать в поддержку какой-либо политической партии» [8].

Аналогично в Законе Республики Казахстан «О правоохранительной службе», в статье 17 ограничением для сотрудников правоохранительных органов является «...состоять в партиях, профессиональных союзах, выступать в поддержку какой-либо политической партии, создавать в системе правоохранительных органов общественные объединения, преследующие политические цели, основанные на общности их профессиональных интересов для представления и защиты трудовых, а также других социально-экономических прав и интересов своих членов и улучшения условий труда» [9].

Кроме того, в практике управления органами внутренних дел руководители склонны считать, что деятельность профсоюзов может негативно сказываться на дисциплине и единоначалии. Ведь основным принципом деятельности профсоюза является независимость, и любым органам исполнительной власти и их должностным лицам запрещено вмешательство в деятельность профсоюзов, которое может повлечь за собой ограничение прав профсоюзов или воспрепятствовать законному осуществлению их уставной деятельности. Хотя явных примеров противодействия созданию и функционированию профсоюзов в правоохранительных органах встречается нечасто, сохраняется определенная настороженность со стороны некоторых руко-

водителей по отношению к профсоюзам, что может влиять на развитие социального партнерства внутри системы органов внутренних дел [10].

Исследуя вышеперечисленное, изучая также деятельность профсоюзов в ряде стран постсоветского пространства, становится очевидным обсуждение возможности введения института профсоюза МВД и в Казахстане.

Министерство внутренних дел Республики Казахстан и его структурные подразделения уделяют значительное внимание обеспечению удовлетворенности населения качеством предоставляемых услуг, однако, социальные потребности и благополучие самих сотрудников полиции, которые также являются равноправными участниками общественной жизни, часто остаются вне фокуса внимания. По мнению Отеповой Г.М., отсутствует механизм для регулярного диалога между работниками и работодателями и в системе ОВД, что затрудняет защиту прав полицейских. Подразделения собственной безопасности, инспекции по личному составу, юридические отделы фактически занимаются лишь разрешением жалоб на действия полицейских и защищают интересы ведомства в суде, но не предоставляют поддержку в защите прав сотрудников.

Для решения данной проблемы требуется соответствующая разработка эффективного механизма, который обеспечит защиту прав сотрудников полиции внутри системы ОВД. Хотя внедрение профсоюзов в систему МВД может противоречить принципу единоначалия, присущему казахстанской организации внутренних дел, ключевая роль профсоюзов в защите трудовых и социально-экономических прав работников несомненно способствует повышению эффективности и стабильности работы правоохранительных органов. Обеспечение благоприятных условий труда, доступа к необходимым ресурсам, качественного обучения и поддержки со стороны общества и коллег является важным для выполнения высококачественной полицейской работы. Профсоюзы могут стать значимым инструментом для решения социальных проблем и защиты прав сотрудников, позволяя им сосредоточиться на своих основных задачах и способствуя улучшению общей работы правоохранительной системы. [11, с. 47,48].

За годы независимости Казахстана ни одна организация полностью не взяла на себя ответственность за совершенствование законодательства в области защиты интересов сотрудников правоохранительных органов. Возможное решение этой проблемы связывают с концепцией «слышащего государства», подразумевающей создание условий для открытого диалога между государством и гражданами, в том числе сотрудниками полиции.

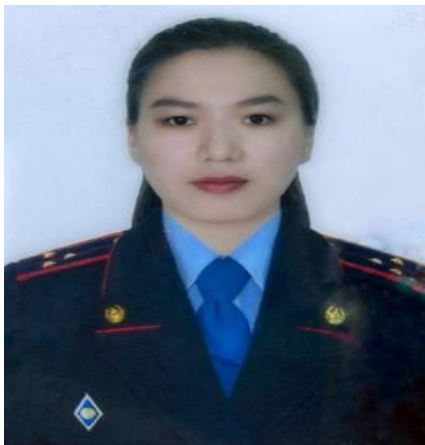
Алмагамбетова А.С. предлагает для усиления роли профсоюзов в казахстанской полиции анализировать международный опыт, инициировать научные дискуссии и разрабатывать законодательные инициативы, направленные на устранение запрета на создание профсоюзов в правоохранительных структурах. Такой подход поможет не только защитить права сотрудников и их семей, но и активно влиять на создание законодательной базы, организацию мероприятий социального, оздоровительного и культурного характера, а также защищать их интересы в случае нарушений [12].

Внедрение профсоюза в систему ОВД сыграет ключевую роль в повышении защищенности прав и интересов полицейских и их семей, а также ветеранов. Это позволит активно влиять на процесс создания нормативно-правовой базы, касающейся социальных прав сотрудников, а также участвовать в разработке государственных программ, направленных на улучшение условий их жизни и профессионального развития. Профсоюзы смогут проводить оценку законопроектов, затрагивающих интересы сотрудников, организовывать оздоровительные и культурные мероприятия, предоставлять юридическую помощь, в том числе в судах, защищать права сотрудников в случае нарушений со стороны государственных органов, а также способствовать развитию образовательной и научной деятельности в сфере правоохранительной системы.

Пересмотр и возможная адаптация законодательства, учитывая конституционные ограничения на создание профсоюзов среди сотрудников правоохранительных органов в Казахстане, могут существенно укрепить их социальную защиту.

Литература

1. Сайтбеков А.М., Хрони Н.Н. О некоторых аспектах кадровой политики в органах внутренних дел Республики Казахстан// *ҒЫЛЫМ.* – 2020. – №3 (66) – С. 80-86;
2. Шевченко И.А., Беженцев А.А. Зарубежный опыт обеспечения служебной деятельности сотрудников полиции и возможности его использования в органах внутренних дел России // Интернет-ресурс: <https://cyberleninka.ru/article/n/zarubezhnyy-opyt-obespecheniya-sluzhebnoy-deyatelnosti-sotrudnikov-politsii-i-vozmozhnosti-ego-ispolzovaniya-v-organah-vnutrennih-del> Дата обращения: 20.02.2024г.;
3. Кудрин С.М. О международном и зарубежном правовом регулировании социального партнерства на государственной службе // Интернет-ресурс: <https://cyberleninka.ru/article/n/o-mezhdunarodnom-i-zarubezhnom-pravovom-regulirovanii-sotsialnogo-partnerstva-na-gosudarstvennoy-sluzhbe> Дата обращения: 20.02.2024 г.;
4. Федеральный закон от 07.02.2011 N 3-ФЗ (ред. от 04.08.2023) «О полиции» (с изм. и доп., вступ. в силу с 01.03.2024) // Интернет-ресурс: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_110165/fa24d52263aff9fafd546153e7422d2f91400901/ Дата обращения: 21.02.2024г.;
5. Закон Латвии «О Полиции» // Интернет-ресурс: <https://lawyer-khroulev.com/wp-content/uploads/2019/09/Zakon-Latvii-o-policii-ru.pdf> Дата обращения: 21.02.2024г.;
6. Шамаров В.М. Полицейские профсоюзы стран Европы и США // Интернет-ресурс: <https://cyberleninka.ru/article/n/politseyskie-profsoyuzy-stran-evropy-i-ssha> Дата обращения: 22.02.2024 г.;
7. Кудратов М.О., Махмудов М.А. Понятие правовой и социальной защиты сотрудников милиции (полиции) // Интернет-ресурс: <https://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-pravovoy-i-sotsialnoy-zaschity-sotrudnikov-militsii-politsii> Дата обращения: 23.02.2024 г.;
8. Конституция Республики Казахстан. Конституция принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года. // Интернет-ресурс: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_ Дата обращения: 23.02.2024г.;
9. Закон Республики Казахстан от 6 января 2011 года №380-IV «О правоохранительной службе» // Интернет-ресурс: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1100000380> Дата обращения: 23.02.2024г.;
10. Нефедов А.В. Правовые основы создания профсоюзов сотрудников полиции; перспективы развития профсоюзов в системе МВД России // Интернет-ресурс: <https://cyberleninka.ru/article/n/pravovye-osnovy-sozdaniya-profsoyuzov-sotrudnikov-politsii-perspektivy-razvitiya-profsoyuzov-v-sisteme-mvd-rossii> Дата обращения: 23.02.2024г.;
11. Отепова Г.М. Развитие профессиональных компетенций сотрудников органов внутренних дел Республики Казахстан в рамках формирования сервисной модели полиции. Дисс. степени магистра национальной безопасности и военного дела, г. Косшы, 2023. – С. 127.;
12. Алмагамбетова А.С. Роль профсоюзов в совершенствовании функционирования полицейских органов и обеспечении социальной защиты их сотрудников: зарубежный опыт. Выпускная квалификационная работа (магистерская диссертация)., – М. 2022г.

АБЕЙБЕК
АЛИНУРА МАРАТҚЫЗЫ
Қазақстан Республикасы ИМ
М. Есболатов атындағы Алматы
академиясы жоғары оқу орнынан кейінгі
білім беру факультетінің 2-курс
магистранты, әділет аға лейтенанты

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫ ЖӨНІНДЕГІ УӘКІЛ ИНСТИТУТЫ

Әлемнің әртүрлі елдеріндегі омбудсмен институтының тарихи тәжірибесіне сүйенсек, бұл институттың орталық мемлекеттік және жергілікті муниципалдық органдардың адам құқықтары мен заңды мүдделеріне зиян келтірген жағдайда азаматтарды соттан тыс қорғау құралы ретінде оң рөл атқаратынын көрсетеді.

Қазақстан Республикасы Президентінің 19.09.2002ж. №947 жарлығымен Қазақстан Республикасында адам құқықтары жөніндегі уәкіл лауазымы құрылды. Нормативтік-құқықтық актіге сәйкес адам құқықтары жөніндегі уәкіл өз құзыреті шегінде бұзылған құқықтар мен бостандықтарды қалпына келтіру жөнінде шаралар қабылдауға өкілеттік берілген адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарының сақталуын бақылайтын лауазымды адам болып табылады. Осылайша, Қазақстанда жұмыс істеп тұрған адам құқықтары жөніндегі Уәкіл институты оған заңмен берілген құзырет шеңберінде адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қорғаудың қолданыстағы Мемлекеттік құралдарын толықтырады. Бұл ретте мұндай қызметті жүзеге асыру елдің қолданыстағы заңнамасының нормаларына сәйкес адам құқықтарын қорғауды жүзеге асыратын басқа мемлекеттік органдардың құзыретін шектемейді.

Адам құқықтары жөніндегі уәкілді ҚР Президенті ҚР Парламенті палаталарының комитеттерімен кеңесінен кейін тағайындайды, олардың тізімін Республика Президенті айқындайды. Адам құқықтары жөніндегі уәкіл өз қызметінде тәуелсіз, оған қарсы кез келген заңсыз араласулар жол берілмейді. Адам құқықтары жөніндегі уәкіл лауазымына тағайындалатын адамға заңда көзделген тиісті талаптар қойылады:

- 1) Қазақстан Республикасының азаматтығы болуы;
- 2) жоғары заңдық немесе Гуманитарлық білімінің болуы;
- 3) заң мамандығы бойынша немесе адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қорғау саласында кемінде 3 жыл жұмыс өтілі.

Мысалға алар болсақ, Ұлыбританияда 1967 жылы парламенттік омбудсмен енгізілді, оның мәртебесі Жоғарғы Сот судьясының мәртебесімен пара пар. Парламенттік омбудсменді патшайым тағайындайды және бұл қызметті 65 жасқа дейін атқаруға рұқсат берілген; осы жасқа жеткенде, омбудсменді патшайымның ұсынысы бойынша парламентаңтің екі палатасының шешімімен ғана ауыстыруға болады.

Омбудсмен институтының қызмет ету моделі әртүрлі болуы мүмкін. Жалпы алғанда, омбудсменнің құзырет шеңбері, тағайындау тәртібі, өкілеттіктері бойынша оның бірнеше түрге бөлінуіне әкелді. Бұл мемлекеттік органның басқа елдерден алған моделімен қатар ұлттық құқықтық жүйелердің ерекшеліктеріне байланысты болып келеді. Ғылымда омбудсмен институтының үш негізгі моделін бөліп көрсетеді:

– Атқарушы омбудсмен – Президент немесе Үкімет тағайындайтын, осы органдардың біріне бағынатын және есеп беретін атқарушы орган. Бұл модель өте сирек кездеседі және Францияда, АҚШ-тың кейбір штаттарында бар.

– Деңгейі заң шығарушы, сот және атқарушы билік органдарына сәйкес келетін мемлекеттік биліктің нақты тармағының өкілі ретіндегі тәуелсіз омбудсмен. Бұл модель бойынша омбудсменді президент немесе парламент тағайындайды, бірақ кейіннен олардың алдында есеп бермейді. Бұл модель Нидерланды, Португалия сияқты елдерде жұмыс жасайды.

– Парламенттік омбудсмен – ең классикалық үлгі, онда омбудсмен заң шығарушы биліктің қосымша органы болып табылады және әкімшіліктің қызметін бақылайды. Бұл модельде омбудсмен азаматтардың арыз-шағымдарын қарау шеңберінде кең өкілеттіліктерге ие.

Шетелдегі омбудсмен институтының даму тарихын зерттеу көрсеткендей, әлемдік тәжірибеде омбудсменді тағайындау кезінде ұстануға болатын бірыңғай көзқарас қалыптаспаған. Дегенмен, тағайындау рәсімінде маңыздысы таңдалған тағайындау механизмі мекеменің барынша тәуелсіздігін қамтамасыз етуі керек екені анық.

Қазақстан Республикасындағы Адам құқықтары жөніндегі уәкіл өз өкілеттігін жүзеге асыру кезеңінде өзінің саяси партияларға және өзге де қоғамдық бірлестіктерге мүшелігін тоқтата тұрады, сонымен қатар саяси қызметпен айналысуға да құқығы жоқ.

Қазақстан Республикасындағы Адам құқықтары жөніндегі уәкілдің қызметін регламенттейтін заңнама нормаларын талдап қарайтын болсақ жеке адамның құқықтарын қорғау және бұзылған заңды мүдделерді қалпына келтіру саласындағы адам құқықтары жөніндегі уәкіл қызметінің негізгі нысаны шағымдарды қабылдау және қарау болып табылады деп айта аламыз. Уәкіл Қазақстан Республикасы азаматтарының, сондай-ақ шетел азаматтарының, азаматтығы жоқ адамдардың лауазымды адамдар мен ұйымдардың Қазақстан Республикасының Конституциясымен, заңнамалық актілерімен және халықаралық шарттарымен кепілдік берілген құқықтары мен бостандықтарын бұзатын әрекеттері мен шешімдеріне шағымдарын қарайды. Жоғарыда айтылғандардан бөлек, Уәкіл ҚР Президентінің, ҚР Парламентінің және оның депутаттарының, ҚР Үкіметінің, ҚР Конституциялық Кеңесінің, ҚР Бас прокурорының, ҚР Орталық сайлау комиссиясының, ҚР соттарының әрекеттері мен шешімдеріне шағымдарды қарастыра алмайды.

Ұлыбританияның парламенттік омбудсмені өз құзыреті шегінде, азаматтардың өзіне қатысты заңбұзушылықты сотта немесе трибуналда шеше алмаса, азаматтардың министрліктер мен ведомстволардың кез келген әрекеттеріне шағымдарын уәкіл қарастырады. Омбудсменнің ағылшынша нұсқасының ерекшелігі – ол тергеуді өз бастамасымен бастай алмайды. ҚР Президентінің 2002.09.19 №947 Жарлығымен бекітілген Адам құқықтары жөніндегі уәкіл туралы ережесінің 16-тармағына сәйкес және Адам құқықтары жөніндегі уәкіл аталған Ереженің 15-тармағына сәйкес адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын бұзу фактілерін анықтау мақсатында өз құзыреті шегінде келіп түскен өтініштер негізінде ғана емес, сонымен қатар өз бастамасы бойынша да бұзушылық фактілері туралы мәліметтерді тексереді (іс жүзінде осы фактілер бойынша тергеу жүргізеді).

Француз медиаторы (омбудсмен) тек француз азаматтары, сондай-ақ тұруға рұқсаты бар шетелдіктердің жіберген мемлекеттік органдар мен лауазымды тұлғалардың әрекеттеріне шағымдарын қарайды. Мұның міндетті шарты – парламент мүшелері (Ұлттық жиналыс депутаттары және сенаторлар) арқылы шағым беру. Алайда іс жүзінде көп жағдайда депутаттар өз сайлаушыларынан түскен шағымдарды қарсылықсыз медиаторға жібереді. Сонымен қатар, парламент депутаттары өз бастамалары бойынша медиаторға оның құзіретіне кіретін мәселелер бойынша өтініштер жасай алады.

Қазақстан Республикасындағы Адам құқықтары жөніндегі уәкілдің қызметі жоғарыда қарастырылған Франция медиаторының қызметіне ұқсас. Уәкіл тиісті мемлекеттік органдарға адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтарын бұзған лауазымды адамға қатысты тәртіптік немесе әкімшілік іс қозғау не қылмыстық іс қозғау туралы өтінішхатпен жүгінуге құқылы. Ол сондай-ақ аумақтарға кедергісіз баруға және мемлекеттік органдар мен ұйымдардың үй-жайларына, оның ішінде әскери бөлімдер мен құрамаларда болуға, сондай-ақ бас бостандығынан айыру орындарына баруға, сол жерде орналасқан адамдармен кездесуге және сұхбат жүргізуге құқылы. Көптеген елдердегі омбудсмен қызметінің маңызды және кең таралған түрі – ол Парламентке немесе үкіметке адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтары саласындағы заңдар мен олардың негізінде қабылданған нормативтік құқықтық

актілерді өзгерту және жетілдіру туралы ұсыныстар енгізуге мүмкіндік беретін заңнамалық бастама құқығы. Қазақстан Республикасында адам құқықтары жөніндегі уәкілдің заңнамалық бастамасына құқық беру азаматтардың конституциялық құқықтары мен бостандықтарының кепілдіктерін қамтамасыз етуді күшейту саласындағы оң қадам болады деп санай аламыз.

Сонымен қатар, кейбір елдерде (Испания, Австрия, Португалия және т.б.) омбудсменге Конституциялық сотқа шағым беру құқығы берілген, оны омбудсмен институтының қазақстандық моделіне де қайта алуға болады. Халықаралық және Ұлттық деңгейлердегі құқықтар мен бостандықтардың тізбесі байытылып, омбудсменнің құқық қорғау қызметін мамандандыру қажеттілігі барған сайын айқын бола түсуде. Әйел мен еркектердің тең құқығы жайлы мәселелері бойынша (Финляндия), ұлттық және этникалық істері бойынша (Венгрия), тұтынушылар құқығын қорғау және бәсекелестікті бақылау мәселелері бойынша (Финляндия), қорғаныс істері бойынша, яғни әскердегі жағдайды, әскери әкімшіліктің іс-әрекеттерін және әскери қызметшілер құқықтарының сақталуын қадағалау жөніндегі омбудсмен құрылды (ГФР, Дания).

Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасының құқық қорғаушылары кәметке толмағандардың мәселелерімен көбірек айналысуда. Білім және ғылым министрлігінің құрылымында балалардың құқықтарын қорғау департаменттері құрылды. Осы мәселелерді қандай да бір жолмен шешетін көптеген басқа мемлекеттік және үкіметтік емес ұйымдар бар. Біздің ойымызша, бұл жұмыс республикада барлық тиісті ақпарат жиналатын және жалпы тенденцияларды қадағалай алатын және тиісінше мемлекеттік, заңнамалық және басқа деңгейлердегі жағдайды оңтайландыруға әсер ететін Бала құқықтары жөніндегі уәкіл институтының құрылуымен тиімдірек болар еді.

Әдебиет

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы:
http://www.akorda.kz/upload/Kazakhstan_constitution_full_version_ENG.pdf
2. Адам құқықтары жөніндегі уәкіл қызметін белгілеу туралы (Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығы 2002 жылғы 19 қыркүйек №947):
https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U020000947/_/history
3. Қазақстандағы адам құқықтары жөніндегі уәкілдің конституциялық-құқықтық институты: қалыптасу және жұмыс істеу мәселелері
4. Қазақстандағы адам құқықтары туралы 2021 жылғы баяндама (Human Rights Watch):
<https://www.hrw.org/ru/world-report/2021/country-chapters/kazakhstan>
5. Қазақстан Республикасындағы Адам құқықтары жөніндегі уәкілдің ресми сайты:
<https://ombudsman.kz/>
6. Адам құқықтары мен негізгі бостандықтарды қорғау туралы Еуропалық конвенция:
https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_RUS.pdf

ШӘКЕРҚАН
НАЗЫМ МАМЫРБЕКҚЫЗЫ
*магистрант 2 курса Факультета
послевузовского образования Алматинской
академии МВД Республики Казахстан
им. М. Есбулатова старший
лейтенант полиции*

ПОИСК БЕЗ ВЕСТИ ПРОПАВШИХ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ СИСТЕМЫ OSINT

Розыск без вести пропавшего заключается в осуществлении комплекса поисковых мероприятий, направленных на обнаружение лиц, внезапно исчезнувших с постоянного места пребывания по неизвестным для окружающих и родственников причинам.

Причины безвестного исчезновения людей разнообразны. Среди них можно выделить исчезновения:

- 1) по причине, не связанной с криминальными действиями;
- 2) вследствие совершенного в отношении пропавшего преступления.

Исчезновение без вести пропавших граждан не всегда связано с криминальными действиями. Причинами исчезновения лица могут быть: наступление смерти вследствие несчастного случая, болезни или стихийного бедствия, скоростной смерти или смерти от старости; потеря ориентации на местности в связи с престарелым возрастом или психическим заболеванием (маразм, психозы, шизофрения и др.); нежелание уплачивать налоги или алименты; неудовлетворенность семейной жизнью. Дети чаще всего убегают из дома в результате жестокого обращения с ними родителей.

К признакам, дающим основание полагать, что разыскиваемый пропал вследствие совершенного в отношении него преступления, относятся: отсутствие причин к отъезду; наличие объяснений опрошенных лиц, указывающих на возможность совершения в отношении разыскиваемого преступления; наличие по месту жительства документов (паспорта, удостоверения), личных вещей, без которых пропавшему сложно обойтись продолжительное время; наличие угроз в адрес исчезнувшего лица и др.

Организация розыска без вести пропавших граждан возлагается на территориальные и транспортные органы по месту их исчезновения. В системе ОВД розыск пропавших без вести граждан возлагается на подразделения уголовного розыска

Основанием для начала розыскных действий является заявление (сообщение) заинтересованных граждан (родственников). К заявлению прилагаются имеющиеся фотоснимки, документы и иные предметы, которые могут обеспечить розыск пропавшего без вести.

Комплекс ОРМ по заведенному в отношении исчезнувшего лица розыскному делу включает установление факта смерти, пропавшего без вести, а также установление личности неопознанных трупов в целях их идентификации с разыскиваемыми лицами.

Для установления разыскиваемого лица оперативными сотрудниками изучаются его взаимоотношения с родственниками, знакомыми, сослуживцами, прежние преступные связи. С помощью оперативных мер получают сведения о возможной причастности, разыскиваемого к совершенным преступлениям, состоянии его здоровья и т.п.

В целях проверки поступившего заявления (сообщения) проводятся опросы заявителя и других граждан, которым могут быть известны обстоятельства исчезновения и иные сведения, имеющие значение для выяснения судьбы пропавшего. Осуществляются выезд к месту последнего жительства (пребывания) разыскиваемого, осмотр его жилища и проверка мест его возможного нахождения.

Без вести пропавший в обязательном порядке проверяется по учетам: задержанных и арестованных, доставленных в приемник-распределитель; информационных центров УВД и ГИАЦ МВД РК; паспортно-визовой и адресно-справочной служб; лечебных учреждений, моргов и т.п.

Каждый год в Казахстане пропадают без вести до 500 человек. В мире практически каждый год без вести пропадают по несколько миллионов человек. Как правило, многим случаям есть свое объяснение: рано или поздно, но 80% из общего количества пропавших находят мертвыми либо живыми. Однако факт остается фактом: оставшиеся 20% исчезают навсегда.

Согласно законодательству Казахстана, поиски без вести пропавших прекращаются только через 10 лет со дня исчезновения. Вместе с тем в МВД отмечают, что каждый год в республике пропадает от 500 до 600 человек разных возрастов и социальных групп. Многих, конечно, удастся найти в первые же месяцы после исчезновения, но остальные получают статус «безвестно отсутствующих». Юридически это значит, что местонахождение этих людей достоверно неизвестно.

В эпоху повсеместного доступа в Интернет и бесперебойной цифровой связи ландшафт профилирования кардинально изменился. Информацию о личности зачастую можно найти в открытом доступе в сети «Интернет». Но поиск информации из открытых источников не так прост, как может показаться, для этого необходимо владение определенными навыками и знаниями, где искать и что искать. Эту деятельность принято именовать «OSINT».

Термин «OSINT» был придуман и введен в оборот военными США в конце 1980-х гг. в связи с реформированием разведывательной службы и появлением новых информационных требований. В 1996г. Комиссия Американского разведывательного сообщества (известная как комиссия Аспина-Брауна) заявила, что «необходимо приложить больше усилий по использованию общей мировой информации, доступной сейчас из открытых источников». В это же время в НАТО были разработаны справочники OSINT руководств и практических рекомендаций

Согласно справочнику по разведке из открытых источников НАТО от ноября 2001г., различают четыре различные категории источника информации для OSINT.

Open Source Data (OSD). К этой категории источников можно отнести необработанные данные для печати, устный опрос или другую форму информации из первичного источника. Это может быть фотография, запись на магнитофон, изображение коммерческого спутника или личные письма от людей.

Open Source Information (OSI). OSI состоит из данных, которые объединены, обработаны и отредактированы, – это информация чаще широкого распространения: газеты, книги, трансляции и общие ежедневные доклады, отчеты.

Open Source Intelligence (OSINT). OSINT – это информация, которая распространяется для узкой аудитории, как правило, руководства, персонала, для решения конкретных вопросов разведки. OSINT применяет традиционные методы разведки к открытым источникам информации.

Validated OSINT (OSINT-V). Эта категория представляет собой информацию с очень высокой степенью доверия. Она предоставляется специалистом по разведке по результатам анализа всех возможных гарантированных открытых источников информации.

Наиболее верно понятие OSINT было сформулировано М.О. Янгаевой, Н.О. Павленко, под которым они понимают «разведывательную дисциплину, включающую в себя поиск, выбор, сбор разведывательной информации из общедоступных источников, а также ее анализ». Исходя из определения, ключевым отличием OSINT от других форм разведки является информация, добытая только из открытых источников без нарушения законодательства. Таким образом, OSINT используют: военная разведка, правоохранительные органы, службы безопасности юридических лиц, преступные организации и другие лица в своих целях.

OSINT выходит за рамки традиционных методов сбора данных, охватывая обширную цифровую экосистему. Следователи тщательно просматривают множество источников, включая платформы социальных сетей, блоги, форумы, научные публикации и даже закоулки deep web. Каждый цифровой след, независимо от его кажущейся незначительности, вносит свой вклад в построение сложного и взаимосвязанного цифрового нарратива.

В современную эпоху технологии регулярно фиксируют и встраивают данные о местоположении в фотографии, посты и проверки местоположения. OSINT использует этот геопро-

странственный интеллект для составления сложной хроники перемещений подозреваемого. Эта возможность оказывается полезной для подтверждения алиби, выявления повторяющихся схем и установления связей с конкретными местами или сценами преступлений.

Инструменты OSINT выходят за рамки пассивного наблюдения; они активно отслеживают и анализируют онлайн-коммуникации. Следственные группы тщательно изучают переписку по электронной почте, стенограммы чатов и взаимодействия в приложениях для обмена сообщениями. Эти цифровые следы часто дают сокровищницу доказательств, относящихся к преступной деятельности, преднамеренным преступлениям и тайным заговорам.

Инструмент OSINT: поиск пользователей – поиск людей по именам пользователей и электронной почте.

Поиск пользователей – это обширная сеть поисковых систем, которые сканируют Интернет, чтобы найти точное совпадение по имени пользователя или адресу электронной почты. Он сканирует сотни и сотни веб-сайтов. Он может найти конкретный профиль пользователя на форумах, в социальных сетях, на сайтах знакомств, досках объявлений, крипто-сайтах и сайтах азартных игр.

На сегодняшний день это одна из самых полных и точных поисковых систем в Интернете по именам пользователей и адресам электронной почты. Популярной особенностью этого сайта является его способность сканировать все популярные сайты знакомств на предмет имен пользователей.

OSINT выходит за рамки статической природы данных, делая упор на временной анализ. Однако, поскольку OSINT продолжает развиваться и расширять свои возможности, это создает головоломку с этическими и юридическими проблемами. Следователи должны умело проводить тонкую грань между использованием этого мощного инструмента в интересах общественной безопасности и защитой прав личности на неприкосновенность частной жизни.

Соблюдение строгих правовых рамок и непоколебимая приверженность этическим принципам необходимы для обеспечения того, чтобы практика OSINT оставалась ответственной, оправданной и уважающей гражданские свободы.

Профилирование с помощью OSINT представляет собой постоянно развивающуюся дисциплину, которая гармонизирует технологии, психологию и следственную хватку. OSINT применяют в повседневной работе в качестве аналитика по безопасности/этического хакера, а так же, его применение для расследования дел о пропавших людях, которая заключается в том, чтобы присоединиться к множеству других OSINT CTF и регулярно проводить OSINT-расследования о пропавших людях, которые появлялись в новостях, в subreddit r/MissingPersons и многих других источниках. Мы проводили расследования без каких-либо взломов и использовали исключительно OSINT.

Для данных целей следователю (дознавателю), оперативным работникам и иным сотрудникам правоохранительных органов целесообразно использовать OSINT-сервисы, которые имеются в открытом доступе в сети «Интернет».

Такие сервисы, как правило, являются узконаправленными и их можно классифицировать по объекту поиска:

- сервисы для сбора информации по Ф.И.О.: Nomer.org (nomer.center и зеркала), Yandex.people, Mmnt.ru, Spra.vkaru.net, Fio.stop-list.info, Zitely.rosfirm.info, byratino.info, боты в ТГ (@ewic3feccpbot);

- сервисы для сбора информации по номеру телефона: веб-сайты Nomer.org (nomer.center и зеркала), боты в мессенджерах (@AVInfoBot, @SmartSearch_Bot, @mailsearchbot, @get_kontakt_bot);

- сервисы для сбора информации об электронной почте и никнеймах: веб-сайты (Haveibeenpwned.com, Leakedsource.ru, Dehashed.com, Email.rep, Intelx.io, instantusername.com, Namechk.com, Yasni.com), боты в мессенджерах (@SmartSearch_Bot, @mailsearchbot);

- сервисы для сбора информации по фотографии: Findclone.ru, Vk.watch, Search4faces.com, @AVInfobot, @Falcone_FaceID_bot;

- сервисы для сбора информации по адресу: Nomer.org (nomer.center и зеркала), Rosreestr.ru, Address.stop-list.info, Photomap.ru, Wigle.net (по BSSID точек Wi-Fi), боты ТГ (@Friends-FindBot);

- сервисы для сбора информации о домене: Archive.org (сохраненные архивные версии страниц сайтов), Cashedview.com (сохраненные архивные версии страниц сайтов), Ru.smart-

ip.net (geo-IP, трассировка писем), Whois.domaintools.com, Virustotal.com, Xinit.ru, Urlscan.io, Censys.io, Shodan.io, Atsameip.intercode.ca;

– сервисы для анализа СМИ: веб-сайты (Медиалогия, Brand Analytics, Nownews.com); боты (@tgstat, @buzzim_alerts_bot, @MotherSearch_Bot).

Рассматривая инструменты разведки открытых информационных ресурсов в Интернете, нельзя не указать специализированную операционную систему Buscador Linux. Она подходит как для опытных пользователей, так и для новичков в области сбора данных из сети.

Сбор включает в себя следующие основные компоненты, ориентированные на сбор и анализ информации из открытых источников в Интернете: браузеры Firefox и Chrome с набором специальных приложений, Tor, Recon-NG, Maltego, Creepy, Metagoofil, MediaInfo, ExifTool TheHarvester, Wayback Exporter, HTTrack Cloner, Web Snapper, Knock Pages, SubBrute, Twitter Exporter, Tinfoleak, BleachBit, VeraCrypt, KeePass

Более профессиональным инструментом OSINT можно считать набирающий огромную популярность в последнее время дистрибутив KaliLinux, разработанный для IT-специалистов. Дистрибутив содержит множество инструментов, связанных с безопасностью и сетями, которые ориентированы на экспертов в компьютерной безопасности.

Литература

1. Приказ Генерального Прокурора Республики Казахстан от 4 августа 2017 года №78. Зарегистрирован в Министерстве юстиции Республики Казахстан 11 сентября 2017 года №15639.

2. Об оперативно-розыскной деятельности // Закон Республики Казахстан от 15 сентября 1994 года №154-ХІІІ.

3. Сретенцев А.Н. Возможности и перспективы внедрения систем автоматического распознавания лица человека в процесс раскрытия и расследования преступлений / А.Н. Сретенцев // Российский следователь. 2021.

4. Грибанов Е.В. Перспективные направления развития кибертехнологий предупреждения преступлений // Общество и право. 2021.

5. Батоев В.Б. Использование мессенджеров в преступной деятельности: проблемы деанонимизации пользователей и дешифрования информации // Оперативник (сыщик). 2017.

6. Лазаренко А.В. Технологии деанонимизации пользователей TOR // Новые информационные технологии в автоматизированных системах. 2016.

7. Афонькин Г.П., Смирнов Е.В., Чемерчев Д.В. Основы противодействия преступлениям, совершаемым с использованием информационно-телекоммуникационных технологий // Полицейский вестник Всероссийского института повышения квалификации сотрудников Министерства внутренних дел Российской Федерации. 2021.

8. Янгаева М.О., Павленко Н.О. OSINT. Получение криминалистически значимой информации из сети Интернет // Алтайский юридический вестник. 2022.

9. Бельдеубаева Д.Р. Применение OSINT-технологий в качестве повышения эффективности деятельности органов внутренних дел // Актуальные вопросы эксплуатации систем охраны и защищенных телекоммуникационных систем: сборник материалов Всероссийской научно-практической конференции. – Москва, 2020.

10. Розыск. Международный розыск. Шенгенская информационная система (SIS) // Переводы материалов о практике деятельности правоохранительных органов зарубежных стран. – М., 2000.

11. Сайтбаев Т.Р. Структура правоохранительных органов США и организация их взаимодействия в борьбе с преступностью // Щит. 1999.

Сокол В. Ю. Полицейский розыск в Германии // Вестник Краснодарского университета МВД России. 2009.

**ДАУЛБАЕВА
СВЕТЛАНА МУХТАРОВНА**

*Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов
атындағы Алматы академиясы, жоғары оқу
орнынан кейінгі білім беру факультеті
магистранты полиция капитаны*

ИНТЕРНЕТ ЖҮЙЕСІН ПАЙДАЛАНЫП ЖАСАЛҒАН ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫ ТЕРГЕУ ӘДІСТЕРІ

Қазіргі әлемде жаңа технологиялар өмірдің барлық белсенді салаларында қолданылады. Интернет, қарым-қатынас, жарнама, қашықтықтан өзара әрекеттесу және басқа салаларда орнықты орын алғанымен белгілі. Бұл желінің дамуы мен таралуы жалпы қоғамға қандай әсер еткенін елестету қиын. «Интернет» желісі ұсынатын сөзсіз артықшылықтар мен мүмкіндіктерден басқа, оны қолданумен байланысты қылмысқа қатысты айтарлықтай проблемалар бар екенін атап өткен жөн.

Қандай да бір жолмен қатысатын қылмыстардың жалпы саны «Интернет» желісі осы желінің танымалдылығының артуына пропорционалды түрде өсті және біздің уақытымызға қарай сыни белгіге жетті [1].

Интернет, ақпаратты таратудың қол жетімді алаңы бола отырып, ол көбінесе ішінара немесе толық анонимділікті ұсынады, осыған байланысты қылмыстардың саны шамадан тыс артып отырғандығын да жасыра алмаймыз. Қазіргі әлемде жаһандық желіден қылмыстардың көбеюі, мысалы, таралу, жоққа шығаруға болмайтындығын көре аламыз.

Компьютерлік технология, ақпараттар мен интернет желісі саласындағы заң шығарудың белсенді қалыптасқан жағдайында терминология дайындау мәселесі маңызды роль атқарады. Интернет-қылмыстылықты үйреніп тануда оның терминдік кілті «Интернет желісі» болып табылады.

Құқықтық теория тұрғысынан «интернетті ең алдымен, адамзаттың өзін-өзі танытатын жаңа кеңістік, кез келген шекараның жолын қиятын халықаралық кеңістік, ешбір оператор, ешқандай мемлекет толық басқара және меңгере алмайтын децентралдық кеңістік» – деп анықтайтындар бар [2].

Қалыптасқан қағида интернеттің халықаралық және әлеуметтік маңыздылығын атап көрсетеді, бірақ оның ұлтаралығынан басқа, өзіндік ерекшеліктері мен қасиеттеріне тоқталмайды деген сөз. Интернетті ғаламдық желілер түрлерінің бірі ретінде, жалпы ережелерге бағынатын ғаламдық желілер басым бөлігінің конгломераторы деп айтқан болатын.

Интернеттің басқа байланыс технологиялары мен компьютер желілерінен несімен ерекшеленетіндігімен емес, оның құрылымдық және техникалық жағын айқындайтын сияқты. Толығырақ айтқанда, ғалымдар интернет желісіне өз анықтамаларын бермей, тек техникалық анықтамаларды қолдануды жөн санай отырып, бұл мәселені сырт айналып өтуді көздейтіні байқалады [3].

Бір жағынан Интернет – бірыңғай желіге қосылған компьютерлердің жиынтығы және материалдық әлемде қалыптасқан құрылым. Екінші жағынан, Ғаламдық желі бұл – ең алдымен құжатталған хаттамалар мен абстрактілі принциптердің жиынтығы, содан кейін осылардың негізінде іске асырылған компьютерлердің өзара әрекетінің ғаламдық жүйесі. Интернет абстракциясын үш деңгейге бөлуге болады. Біріншіден, бұл тәуелсіздік, сенімділік, ғаламдық, жан-жақтылық т.с.с. компьютермен тіл алысу (коммуникациялық) идеялар деңгейі. Екіншіден, бұл осы идеялардың стандартизациясы немесе формальді деңгей – өзара әрекет ету

спецификациясын сипаттайтын хаттамалар деңгейі. Үшінші деңгей – бұл хаттамалар негізінде идеяларды физикалық жүзеге асыру.

Өз кезегінде интернет хаттамалары сол сияқты көпдеңгейлі жүйе. Ең төменгі деңгей бұл нақты қосылуды іске асыруды, мысалы, белгі күшінің ең аз және ең көп немесе сымның кедергілерден қалай қорғану керектігін сипаттайтын физикалық тұрғыдан іске асыру (физикалық деңгей) хаттамалары. Бұл деңгейде Интернет хаттамалары теледидарлық хаттамалардан еш өзгешелігі жоқ. Екі компьютерлік жүйелер арасындағы мәліметтерді бір-біріне жеткізу үшін жауап беретін хаттамалар жоғарғы деңгейге ие болады (каналдық деңгей).

Қазіргі ғаламдық желілердің бейнесін анықтайтын деңгейлердің бірі - желілік деңгей, IP (интернет хаттама, желіаралық хаттама) бағыттауға және жеткізуге ешқандай қосылусыз қамтамасыз етеді. Интернет хаттамада пакеттерді коммутациялау және оларды жіберудің ең қолайлы тәсілдері іздестіру қолданылады. Айта кету керек, бұл процесс абсолютті иесіздік және пакеттің адрес иесі тек қана Интернет адрес арқылы анықталады, оған қоса қандай да бір белгіленген жіберу маршруттары болмайды, сондықтан пакетке түскен хабарлама әртүрлі жолдармен жіберілуі мүмкін.

Желілік деңгеймен жоғары тұрған транспорттық (көліктік) деңгей тығыз байланысты, мысалы бұл деңгейде IP-пакеттерін кепілді түрде жеткізіп беру функцияларын атқаратын жоғары тұрған деңгейлер TCP хаттама орналасады. Көптеген модельдерде жоғары тұрған деңгейлер Интернеттің қолданбалы функцияларына жатады.

Мұндай иерархияның маңызды қасиеті, әрбір жоғары деңгей өзінен төмен тұрған деңгейдің қасиеттерін мұрагерлік етеді, жіберілген әрбір хабарлама бәрі бір ең төменгі деңгей шеңберімен шектелгендіктен, барлық төменгі деңгейлерден өтеді.

Интернет хаттамалар жиынтығы ретінде – бұл жоғарыдан төмен өзгертін (бірлестіктер мен консорциумдардан) сияқты, төменнен жоғарыға (жеке компаниялар мен эфирлеушілер) үздіксіз өзгеріп отыратын динамикалық жүйе. Алғашқыда сол және басқада жаңа енгізілім артықшылықтарына талдау жасалады, сосын енгізілген технология стандарттары құжатталып шығарылады, ал содан кейін техника мен бағдарламалық қамтамасыз етуді өндірушілер «ноухауды» іске асырады.

Дайындаушылар өздерінің ішкі стандарттары жалпы қолданыста болу үшін, кері нұсқасы да таралғанын қалайды. Жаңа технологиялар мен хаттамалардың пайда болуына қарамастан, алғашқыда APRANet (Advanced Research Project Agency network, аударғанда перспективалы зерттеу бағдарламасының басқару желісі) ғаламдық желінің кейпінде құрылғандықтан, бәрі бір Интернеттің негізі идеялар жиынтығы болып табылады [4].

Сонымен бірге, ақпараттың да екіжақты табиғаты бар. Бір жағынан ақпарат – бұл сыртқы әлемнің процестері мен объектілері туралы мәліметтер. Басқа жағынан – компьютерлік технологияда ақпарат онымен қоса шын мәнісінде іске асырылғандығы. Ақпараттың басқа түрлерінен ерекшеленетін, сандық ақпараттардың түрлері бар. Бұл электронды ақпаратта құрылымы мен байланысы берілетін метаақпарат немесе ақпарат туралы ақпарат, сол сияқты функционалды ақпарат немесе алгоритмдер - ақпаратты өңдеу тәсілдері туралы ақпарат.

Жоғарыда келтірілген талдауларға қарамастан, бұл келтірілген деректердің маңызды қолданбалы мағынасы бар екендігін байқаймыз. Яғни, қылмыскер ақпаратты қылмыс құралы ретінде таңдай отырып, немесе ақпаратты өзінің қылмыстық мақсатына жету тәсілі ретінде айла-шарғы жасауды қолдана отырып әртүрлі деңгейде әрекет етеді.

Ғаламдық ақпараттық кеңістікке интернеттің көмегімен біріккен интернет және ақпарат осындай көптүрлілігіне байланысты, интернеттің қылмыста қандай орын алатыны туралы сұрақ туындайды. Бұл сұрақты түсіндіру үшін, қылмыстың барлық: дайындау, қастандық, аяқталған қоғамға қауіпті әрекет кезеңдеріне интернетті қолдануы мүмкін екендігін атап көрсетуге болады.

Интернетті қолдану қылмыстық нәтиженің басталуына ықпал етуі мен қарқындылығы бойынша ажыратуға болады. Қылмыс жасауды жеңілдетуде, ақпарат алу үшін интернет қолданылуы мүмкін, мысалы, үй жағдайында күрделі синтетикалық наркотикті дайындау немесе жарылыс құралдарын құрастыру туралы ақпараттар алу мақсатында. Интернеттің қолданысы өте белсенді емес, бірақ перспективалы технологияларды таңдап алудың

басымдылығы айқын байқалады, алайда қылмыскер ақпаратты басқа да каналдардан алуы мүмкін.

Белсенділігі мен қылмыс зардаптарының орын алу ықпалдарына қарамастан, екі жағдайда да интернет құрал ретінде қолданылады, яғни қол сұғу объектісіне тікелей әрекет ету жолымен жасалынатын қылмыс үшін қолданылатын материалдық әлем немесе процесс құралы болып табылады, сонымен қатар қылмыстың объективті жағына кіретін, қосымша сипаттағы әрекет үшін қолданылады.

Объектіге тікелей ықпал жасау үшін интернетті қолданған жағдайда да, және қосымша сипаттағы әрекеттердің орындалуы кезінде де ғаламдық желі объективті жағының белгісі болып саналады. Бұл түсінікке жан-жақты қарау керек. Интернет қосымша жоспардағы әрекеттер жасалу үшін құрал ретінде қолданылатын болса, онда интернетті қолдануымен қылмыс жасалғанын айтуға болады. Ал егер қылмыстық әрекеттің өзі интернет көмегімен жасалса, онда тікелей қылмысты интернет арқылы жасалды деп айтуға болады.

Бұлай бөлу тек қана формальді емес, іс жүзіндегі қолданбалы сипатқа ие. Интернетті қосымша әрекеттер жасау үшін қолдану туралы сөз болғанда, мұнда басқа қылмыстық айналымдарға қатысы бар технологиялармен ұқсастығын байқауға болады. Өз уақытында автомобильдер, телефондар немесе компьютерлерді қолданған жағдайда қылмыс жасауға дайындық кезеңін жеделдете және көптеген уақыт пен материалдық шығындарды қысқартқан болса, сол сияқты интернетте көптеген қылмыс операцияларының іске асырылуының әзірлік кезеңдерін қысқартуға және материалдық шығынын азайтуға мүмкіндік береді. Өз кезегінде, интернеттің көмегімен тікелей қоғамдық қауіпті әрекеттің жасалуы мүмкіндігі оның сапалық қасиетін өзгертті.

Ғаламдық желінің арқасында қылмыс жасырынды, кеңістікте алшақтау, трансшекаралық, жаһандық түрге ауысты. Интернет қылмыстық әрекеттерінің жасалу орны мен зардап шегу орындарын бөліп тастады, сонымен қатар қылмыстарды анықтау, алдын алу және қылмыстардың қылмыстық құғындалуын төтенше жағдайда қиындатты, кейбір жағдайларда мүмкін болмайтын жағдайларға дейін жеткізді.

Интернеттің көмегімен қылмыстық әрекеттер жасалынғанда, интернетті қолданбай істелінген қылмыстардың сипатына ұқсамайтын, теңдесі жоқ қасиет беретін жаңа тәсілдер, әдістер, әрекеттің сабақтастығы қолданылды деп айта аламыз.

Интернет материалдық әлемдегі процесстер мен заттардың жиынтығы болып табылады. Оның мұндай екі жақты мағынасы қылмыс жасауда Интернеттің өзінің табиғатына орай болуы, бір мезгілде принциптер, алгоритмдер жиынтығы, өзара әрекеттестік ережелері болса, сонымен қатар ол материалдық әлемде қосылған компьютерлер жиынтығы түрінде жүзеге асады. Интернет қылмыс жасауда тікелей қолданылғанда ол қылмыстың бір мезгілде тәсіл мен құралы ретінде, ал басқа жағдайда – тек құралы ретінде қолданылады. Интернетпен қоғамдық қауіпті әрекет жасалғанда оның сипаттары өзгереді.

Ғаламдық желі өте үлкен мүмкіндіктерге ие болғандықтан, оның қоғамдық қауіптілік деңгейіне әсер етпей қоймайтын қылмыстық сапасы да өзгереді. Интернет туралы сөз болғанда, оның физикалық тұрғысынан іске асырылуы емес, яғни сымдармен километрлеп байланысқан көптеген компьютерлер емес, желілердің жұмыс істеу негізіне жататын, ұстанымдар мен ережелердің жиынтығын айтамыз.

«Интернет» желісіндегі сайт электрондық есептеу машиналарына арналған бағдарламалар жиынтығы ретінде анықталады және басқа ақпараттық-телекоммуникация арқылы қол жеткізу қамтамасыз етілетін ақпараттық жүйеде қамтылған ақпарат «Интернет» желілері домендік атаулар бойынша және (немесе) «Интернет» желісіндегі сайттарды сәйкестендіруге мүмкіндік береді.

Интернет желісіндегі сайт-бұл электронды тасымалдағыштағы ақпараттың белгілі бір жиынтығы, оған қол жеткізу осы желіде домендік атау бойынша анықталатын «Интернет» желісінің көмегімен қамтамасыз етіледі. Ақпараттық технологиялардың, мемлекет тарапынан интернет-қылмысқа әсер ету әдістері мен әдістерінің дамуына қарамастан, желідегі анонимділік мәселесі әлі де өзекті болып отыр. Жеке сәйкестендіруді айналып өтіп, деректерді орналастырудың қол жетімділігі мыналарға әкеледі қолданыстағы қылмыстық заңмен жария етуге тыйым салынған ақпаратты таратудың бақылаусыздығы салдары.

Қылмыскер сәйкестендіруді қиындату үшін әртүрлі бағдарламалық құралдарды пайдаланып, қоғамдық желіні пайдалану арқылы қылмыс жасай алады. Қоғамдық желі деп тамақтану орындары, қонақ үйлер, жатақханалар және т.б. ұсынатын интернет желісіне сымсыз қол жетімділікті түсіну керек.

Осыған байланысты, ғаламдық желіге кіру нүктесін күн сайын әр түрлі адамдар пайдаланады. Үлкен ақпарат ағынында қылмыскерді жоғалту оңайырақ. Сонымен қатар, қылмыскердің жеке басын анықтау және дәлелдеу мәселесі маңызды сұрақтың бірі.

Айта кету керек, ұрланған деректердің астында интернетке кіру жағдайлары жиі кездеседі. Жалпы жағдай – симкарта интернетке шығу үшін бөгде тұлғаға сатып алынады. Көбінесе, жеке деректер арқылы симкарта сатып алынған адам бұл факт туралы білмейді. Интернет желісінің криминогендік ортасы, ең алдымен, әлеуметтік қауіпті адамдарды қамтиды.

Айрықша белгілердің бірі ретінде интернет желісінде жасалатын құқыққа қайшы әрекеттердің жасырындығын атап өту қажет. Бұл тұрғыда жасырындықты қылмыскердің өз қызметін жасыруы (анонимді) деген ұмтылысы деп түсіну керек. Бұл мақсаттар үшін басқа адамдарға тиесілі әлеуметтік медиа беттері көбірек қолданылуда. Мұндай беттерге көбінесе зиянды бағдарламалардың құрбандарын компьютерге енгізу арқылы немесе клондық сайттардың көмегімен, «Интернет» желісіндегі кез-келген танымал сайттың дәл көшірмесі арқылы қол жеткізуге болады, онда жәбірленуші өз деректерін қалдырады, бұл парақ шынайы деп қате болжайды.

Осылайша, мысалы, әлеуметтік желілердегі басқа біреудің парақшасынан есірткі сатуды жүзеге асыру, қылмыскер бір уақытта өзінің жеке басын анонимдеуге күш салады және осы беттің иесін алмастырады. Интернеттегі қылмыстарды тергеуге байланысты алғашқы тергеу әрекеттерін жүргізе отырып, осындай мәселелерге ерекше назар аудару керек.

Осылайша, интернеттегі қылмыстарды тергеу үшін арнайы әдістемені қолдану қажет. Ең алдымен, әртүрлі байланыс арналарынан ақпарат жинау, іс үшін маңызды барлық ақпаратты алу және құрылымдау қажет. Қашықтықтағы қылмыстарды тергеу үшін жүргізілген тергеу әрекеттері кезінде алынған барлық ақпаратты тікелей заңсыз әрекеттің өзі туралы ақпаратқа және болжамды қылмыскердің жеке басы туралы ақпаратқа бөлу керек.

Келесі үшін қылмыскерді сәйкестендіру, телефон нөмірлері туралы ақпараттың болуына ерекше назар аудару керек. Егер мұндай ақпарат болса, осы мобильді нөмірдің кімге тиесілі екенін, оның иесі қай аумақтық аймақта тіркелгенін, бұл аймақ болжамды қылмыс аймағына сәйкес келетінін және т.б. анықтау қажет.

Алайда мұндай құрылғыларға олардың орналасқан жерін анықтау мүмкін емстігіне байланысты қол жеткізу қиын болуы мүмкін, Қазақстаннан тыс жерде болуы осындай әсерін тигізеді.

Бұл жағдайда ақпарат медиаға физикалық қол жеткізусіз тікелей желінің өзінен алынуы керек. Заманауи технологиялар әртүрлі бағдарламалық жасақтама құралдарының көмегімен деректерді ұстап алуға мүмкіндік береді. Сонымен арсеналда берілетін сигналдарды белсенді ұстап алуға мүмкіндік беретін арнайы құрылғыларды заманауи тергеудің болуына назар аудару қажет.

Алдын ала тексеру кезеңіне, атап айтқанда, интернетке бағытталған қылмыстар жағдайларына, банктік шоттардан, несиелік және дебеттік банктік карталардан ақша ұрлауға ерекше назар аудару керек. Атап айтатын болсақ:

- банк тарапынан деректердің едәуір көлемінің жоғалуы, деректерді қорғау үшін әзірленген бағдарламалық құралдардың жауабы, бұзушылық тұтастай алғанда жүйеде нақты деректер мен ақпараттың тұтастығы;

- іс-әрекетте қылмыс құрамының белгілерінің болуына деректермен және туындаған салдарлармен көрсетілген өзара іс-қимылдар арасындағы себептік байланыстың болуы, сондай-ақ қылмыс белгілері туралы куәландыратын залалдың, ауыр зардаптардың және т.б. сандық және сапалық сипаттамасы көрсетілуі тиіс. Тергеушінің азаматтармен өзара іс-қимыл жөніндегі әрекеттері барлық интернет қылмыстары үшін ортақ болады. Тергеуде барысында интернет желісі арқылы жасалған қылмыстар, кез-келген басқа қылмыстағыдай, куәгерлер де маңызды рөл атқарады.

Жедел қызметтермен тікелей ынтымақтастық жасау маңызды мәселе. Қажет болса, тергеу үшін маңызды мәселелер бойынша мамандар мен сарапшылардың көмегіне жүгіну керек. Осылайша, интернет желісіндегі қылмыстарды тергеу әдістемесінің басқа қылмыстарды тергеуден бірқатар маңызды айырмашылықтары бар екенін атап өткен жөн.

Қылмыстың осы түрі үшін кейбір әдістер мен құралдар жалпы болып табылады, соның ішінде мұндай қылмыстарды тергеуде қазіргі әлемге сәйкес деңгейде дамуы керек бағдарламалық жасақтама маңызды рөл атқарады.

Қолданылатын әртүрлі әдістер мен амалдарға қатысты ақпараттық базаны үнемі жаңартып отыру керек. Тергеу үшін алдын ала тергеу кезеңінде де, қылмыстық іс қозғалғанға дейінгі кезеңде де тергеуге жәрдемдесуді жүзеге асыратын білімнің жекелеген салаларындағы мамандар ерекше мән береді туралы хабарламаны тексеріп отыру шарт.

Интернет желісін пайдалана отырып, қылмыс жасағаны туралы дәлелдемелер қатарына жататын ақпаратты бекітудің ақпараттық мәні мынада:

- электрондық тасымалдағышта қамтылған компьютерлік ақпаратты адамның қабылдауы үшін қолжетімді нысанға қайта кодтау жүзеге асырылады;

- ақпаратты ол қамтылған тасымалдаушымен бірге алып қою жүзеге асырылады. Егер қандай да бір себептермен тасымалдаушыны алып қою мүмкін болмаса немесе орынсыз болса, онда ақпаратты көшіру жүзеге асырылады;

- алынған ақпараттың сақталуын қамтамасыз етуге бағытталған шаралар қабылданады;

- қылмыстық істердің осы санатын тергеу кезінде дәлелдеу нысанасына кіретін мән-жайлар белгіленеді. Мысал ретінде қылмыс жасалған күн мен уақыт, электрондық мекен-жай, байланыс операторының желісіндегі құрылғының абоненттік нөмірі, құрылғының орналасқан жерінің физикалық мекен-жайы және т. б. сияқты фактілерді келтіруге болады;

- алынған ақпаратты қылмыстық іс бойынша дәлел ретінде одан әрі пайдалану мүмкіндігі мақсатында тергеу әрекеттерінің тиісті хаттамалары ресімделеді.

Әр түрлі тергеу әрекеттерін жүргізу барысында оларды жүргізу тактикасына тікелей әсер ететін бірқатар жағдайларды ескеру қажет:

1. Ақпараттық жүйенің құрамы, сондай-ақ оның конфигурациясы. Бұдан басқа, тергеу әрекетін жүргізу жоспарланған үй-жайда орналасқан компьютерлер санын да ескеру қажет;

2. Компьютерлік ақпаратты рұқсатсыз кіруден қорғау құралдарын пайдалану және олардың ерекшелігі;

3. Электрондық тасымалдағыштарда ақпаратты орналастыру әдістері, сондай-ақ оны өңдеу тәсілдері мен ұсыну форматтары. Интернет желісін пайдалану арқылы жасалған қылмыстарды тергеу процесінде келесі тергеу әрекеттері жүзеге асырылады.

Интернет желісін пайдалана отырып жасалған қылмыстарды тергеу процесінде мынадай тергеу әрекеттерін жүргізу жүзеге асырылады:

- оқиға орнын тексеру, сондай-ақ заттар мен құжаттарды тексеру сияқты тексерулердің түрлерін қамтитын тергеу тексерісі;

- әртүрлі нысандағы кәсіпорындарда тінту сияқты тінту түрлерін қамтитын тінту мүлкі тінту, тұрғын үйді тінту, сондай - ақ жеке тінту;

- қылмыстық істердің осы санаты бойынша дәлелді маңызы бар ақпаратты тасымалдаушымен де, сондай-ақ компьютерлік техника мен смартфондарды зерттеуді көздейтін алып қою;

- сараптама тағайындау. Бұл жағдайда алынған компьютерлік техника, смартфондар және тергеліп жатқан қылмыстық әрекет жасалған басқа да электрондық құрылғылар сараптамаға жіберіледі. Егер интернет желісін пайдалана отырып жасалған экстремизм туралы істерді тергеу жүзеге асырылса, онда сараптамаға жіберіледі.

Аталған тергеу әрекеттерін (сараптамаларды қоспағанда) жүргізу тактикасын жалпылама түрде қарастырайық. Дайындық кезеңі, ол бір-бірін дәйекті түрде алмастыратын екі кезеңнен тұрады. Бірінші кезең-тергеу іс-әрекетін жүргізу орнына шыққанға дейін тікелей жүзеге асырылатын іс-қимылдарды жүргізу. Дайындық кезеңінің маңыздылығы тергеу әрекетінің тиімділігі оған тікелей байланысты.

Көрсетілген кезең мынадай іс-шараларды қамтиды:

- іздестіру нысанына қатысты ақпаратты талдауға мүмкіндік беретін қылмыстық іс материалдарын зерделеу;
- тергеу іс-әрекетіне қатысушылар шеңберін анықтау және олардың келуін қамтамасыз ету;
- тергеліп жатқан қылмыстың іздерін гипотетикалық түрде қамтитын ақпараттық жүйенің құрамы мен конфигурациясын анықтау;
- тергеу іс-әрекетін жүргізу жағдайының әртүрлі ерекшеліктерін модельдеу;
- тергеу әрекетін болжау қайшылық тигізудің мүмкін жолдарын анықтау.

Шолу кезеңінде тиісті ақпараттық жүйенің конфигурациясы мен құрамы сипатталады. Оған кіретін объектілерді (элементтерді), олардың морфологиялық белгілері мен техникалық сипаттамаларын (түрі, атауы, жиынтығы, объектіні дараландыратын ақпарат – таңбалау белгілері, сериялық нөмірлер және т.б.), сондай-ақ орналасқан жері мен өзара орналасуын тіркеу жүзеге асырылады.

Ақпаратты лезде жою құралдарының (магнит өрістерінің генераторлары, электромагниттік зеңбіректер және т.б.) болуын диагностикалау жүргізіледі. Тергеу әрекеті жүргізілетін үй-жайларда орналасқан ақпараттық жүйе компоненттерінің, компьютерлік техника құралдарының орналасу схемасы жасалады, бағдарлау және шолу фотосуреттері түсіріледі. Содан кейін тергеу әрекеті басталған кезде орындалатын бағдарламаларды (қосымшаларды) және ақпараттық жүйенің құрамына кіретін жекелеген компьютерлердің мониторларындағы суреттерді (түйіндік фотографияны пайдалана отырып) тиісті шаралар жүзеге асырылады.

Сондай-ақ, компьютерлік техника параметрлерінде орнатылған күні мен уақыт көрсеткіштерінің ағымдағы мәндерге сәйкестігін тексеру жасалады. Соңғысы – бұл бейнетіркеу жүйелерін алу кезінде міндетті болып табылады. Соңғы сатысы тергеушінің маманнан алынған егжей-тегжейлі кезеңнің тәртібі мен дәйектілігі туралы ақпарат негізінде шешім қабылдаумен аяқталады.

Тергеудің бастапқы кезеңінде компьютерлік ақпаратқа рұқсатсыз қол жеткізу жүзеге асырылған орынды белгілеу мақсаты болып табылатын бағдарламалық-техникалық сот сараптамасын тағайындау туралы қаулы шығару қажет болады.

Сонымен қатар, бұл сараптама жасалған қылмыстың басқа аспектілерін анықтауға мүмкіндік береді. Келесі кезең тергеу нұсқаларын ұсынуды қамтиды. Мысалы, осындай нұсқалардың бірі-бұзақылық ниетпен компьютерлік ақпаратқа рұқсатсыз қол жеткізу.

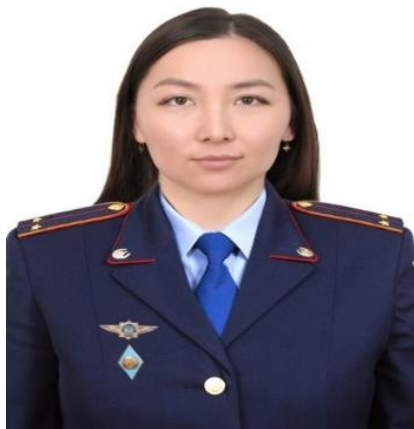
Бұл нұсқаны пысықтау компьютерлердің, компьютер желілерінің және машиналық тасымалдаушылардың жағдайын тексеруді және тіркеуді, адамдардан жауап алуды және т.б. қамтиды.

Келесі кезең-күдіктінің кінәсін растайтын дәлелдер жинау. Осы кезеңде күдіктіден жауап алу, куәгерлер мен жәбірленушілерден жауап алу, тергеу эксперименттері сияқты тергеу әрекеттері жүзеге асырылады, қажетті сараптамалар тағайындалады және т.б.

Осылайша, интернет желісін пайдалану арқылы жасалған қылмыстардың нақты түрлерін тергеу кезінде қарастырылған тактика мен әдістеме іс-әрекеттің ерекшелігін ескере отырып нақтылануға жатады.

Әдебиет

1. Сеитов Т.Б. Правовые аспекты компьютерной преступности в зарубежных странах и в Казахстане. Учебное пособие. – Алматы: Издательство «Данекер», 2000. – С. 134.
2. Толеубекова Б.Х. Компьютерная преступность: вчера, сегодня, завтра: Монография. – Караганда: КВШ ГСК РК, 1995. – С. 155.
3. Жуков А.И. Современные проблемы использования Интернета в раскрытии и расследовании преступлений //Проблемы Науки. 2017. №25 (107).
4. Зиновьева Н.С. Возможности блокчейн-технологии в раскрытии и расследовании преступлений в интернет-пространстве //Вестник Восточно-Сибирского института МВД России. 2018. №3 (86).

ГАЯЗОВА
АЛЬФИЯ ЕРМЕКОВНА
магистрант 1 курса профильной
магистратуры факультета послевузовского
образования Алматинской академии
МВД РК им. М. Есболатова
лейтенант полиции

ПЕРСПЕКТИВЫ ЦИФРОВОГО ПРЕОБРАЗОВАНИЯ

Основополагающей задачей в области государственного управления в мире являются меры по деbüroкратизации, систематизации функций, сокращению штатов и уровня управления, которые изжили себя временем, а также привлечению талантов и развитию компетенций и навыков в сфере цифровых внедрений. Данные решения играют в этом процессе ключевую роль. Применение цифровых технологий повышает прозрачность, улучшает подотчетность и способствует противодействию коррупции.

Цифровизация – это прежде всего процесс преобразования физических взаимодействий в цифровой формат.

Так, цифровая трансформация различных отраслей, развитие инновационных мер являются неотъемлемыми компонентами для достижения глобальной конкурентоспособности государства в современном мире. Поэтому странам мира необходимо адаптироваться и принимать собственные стратегии в развитии цифровизации.

Центром по изучению мировой конкурентоспособности Международного института развития менеджмента (IMD, Лозанна, Швейцария) объявлены результаты рейтинга цифровой конкурентоспособности 2023 года. Результаты исследования дают представления о том, как страны демонстрируют себя в цифровой трансформации в эпоху искусственного интеллекта, оценка стран формируется на основе трех факторов рейтинга: «знания», «технологии», «готовность к будущему», где Казахстан занял 34 место из 64 стран. В сравнении с итогами 2022 года страна поднялась на 2 пункта в позиции. С таким результатом Казахстан опережает такие страны, как Португалия, Польша, Италия и Турция [1].

В своем послании народу Казахстана 1 сентября 2023 года Касым-Жомарт Токаев поручил сделать Казахстан IT – страной: «Вы знаете, я уделяю повышенное внимание вопросам цифровизации и внедрения инноваций.

Перед нами стоит стратегически важная задача - превратить Казахстан в IT-страну. Достижения в сфере цифровизации у нас уже есть – мы в числе мировых лидеров по индексу развития электронного правительства и финтехе» [2].

Следует отметить, что цифровизация стала не только источником возможностей нашего времени, но и одним из главных источников угроз, а также одним из наиболее эффективных механизмов профилактики правонарушений, так и существенным инструментом оперативного раскрытия преступлений.

Современные технологии активно внедряются в работу полиции для обеспечения правопорядка и безопасности граждан, соблюдения их прав и эффективности работы правоохранительных органов. Сегодня в век технологий, нет ни одной отрасли науки или деятельности, где бы, не использовались цифровые или компьютерные технологии.

Современный преступник, если не брать в расчет бытовые или разбойные преступления, отличается высоким интеллектом, знанием различных программ и процессов. Миллионы людей лишились своих денег в результате действий телефонных и интернет-мошенников. Использование новейших технических разработок в преступлениях, накладывает обязанность на

сотрудников по их изучению. Поскольку без таких специальных знаний раскрытие преступлений на современном этапе просто не представляется возможным.

Цифровые технологии – это информационные технологии, в основе которых лежит, знакомая всем, вычислительная техника и специальное программное обеспечение, по сути, это некий симбиоз двух систем, который в результате преобразования цифрового ряда в соответствующую систему, на выходе дает высококачественный продукт.

Сегодня цифровизация затронула практически все сферы жизни общества. Преобразование, оцифровка данных происходит уже не только в тех областях, где машина превосходит возможности людей, но даже в некоторых случаях, когда казалось бы, без участия человека не обойтись. Если ранее это касалось лишь фото-, видео-, аудиосферы, то сегодня это уже область коммуникаций, любых оповещений, показаний датчиков и прочего, то есть все, что можно трансформировать в цифровой вид преобразуется с целью дальнейшего анализа и выявления взаимосвязи, которые позволяют эффективно понимать и обработать полученную информацию.

Использование цифровых технологий не ограничивается применением лишь в сфере фото- или видео- фиксации, они помогают проанализировать большее количество данных, например, при поиске совпадений отпечатков пальцев преступника по дактилоскопическим картотекам, когда верификация происходит практически в автоматическом режиме. Так в деятельность внутренних дел была внедрена автоматизированная информационная система «Биометрическая идентификация личности» (АИС «БИЛ») [3].

О реформах в полиции говорится не первый год. Понятно, что необходимые изменения – это дело не одного года. И все же, сегодня есть видимые перемены, которые должны сблизить общество и правоохранительную систему. Для улучшения работы полиции необходимо выстроить работу по сбору, обработке и анализу информации, чтобы использовать ее в оперативной деятельности для повышения качества работы. И тут выдумывать ничего не надо, достаточно мирового опыта, который необходимо применить в условиях Казахстана.

Также необходимо на этапе внедрения и интеграции цифровых решений в деятельность органов внутренних дел провести подготовку сотрудников и сформировать у них цифровую культуру к разрабатываемым и внедряемым технологиям.

Следует отметить, что в условиях модернизации и внедрения сервисноориентированной полиции, цифровизация играет существенную роль. Условия, созданные для улучшения безопасности граждан, прозрачности и снижения коррупционных рисков, повышения производительности работы полицейских способствует конкурентоспособности в условиях глобальной цифровой трансформации.

Успешные кибератаки в 80% случаев происходят из-за халатности и незнания гражданами базовых принципов кибербезопасности при использовании цифровых сервисов, в этой связи с использованием доступных онлайн-сервисов (приложений) необходимо обучать граждан основам «кибергигиены».

В эпоху цифровизации количество информационных систем и цифрового контента растет с каждым днем. Увеличивается аудитория пользователей, соответственно и растет количество хакерских атак и взломов. Поэтому для противостояния данным угрозам необходимо дальше развивать и сопровождать созданную цифровую инфраструктуру «Киберцит Казахстана». На основе данной концепции был создан Национальный координационный центр кибербезопасности (НКЦКИ). Основной задачей, которого является: защита от внешних и внутренних кибератак, сбор и анализ информации об инцидентах кибербезопасности, мониторинг объектов информатизации «электронного правительства», выявление и пресечение угроз и инцидентов кибербезопасности [4].

Учитывая возрастающие риски в связи с продолжающейся цифровизацией систем жизнедеятельности страны, Казахстану необходимо вести такую политику, которая будет обеспечивать свою стратегическую безопасность, то есть проявлять при этом гибкость как в построении необходимой законодательной структуры, так и в формировании соответствующего механизма реагирования на исполнительском уровне.

Анализ международного опыта показал, что передовые страны используют технологические тренды, такие как Искусственный интеллект, Blockchain, Big Data, Internet-of-Things, Cloud Technologies.

Казахстан согласно, передового опыта Эстонии и Дании в цифровизации госсектора, а также оказания про активных бесшовных государственных услуг начал работу по переходу на платформенную модель цифровой трансформации.

Можно адаптировать опыт Кореи и Сингапура по структурированию данных государственных органов для формирования BigData и применения элементов Искусственного интеллекта.

При реализации концепции умного города более применим опыт Южной Кореи, в части комплексной работы системы мониторинга данных, другими словами потоки трафика связаны с работой аварийных служб в реальном времени.

В таком же комплексном формате будут работать и другие проекты, которые широко используют решения на основе интернета вещей (IoT), облачных технологий. Все это призвано сделать жизнь жителей городов более удобной.

Также Казахстаном будет адаптирован международный опыт формирования технологических платформ, которые активно реализуются многие годы в Европейском союзе, Швеции, Великобритании, Австралии, Российской Федерации.

Суть технологических платформ заключается в мобилизации усилий всех интеллектуальных, финансовых и иных ресурсов на приоритетных направлениях и внедрении ключевых технологий отрасли. Таким образом будет взят на вооружение опыт передовых ИТ-держав.

Расширение применения технических средств защиты информации, а также организационные меры по повышению ответственности за нарушения в сфере защиты персональных данных и кибербезопасности позволит на более высоком уровне противостоять возрастающим угрозам в киберпространстве, защитить критически важную инфраструктуру государства.

Кроме того, системные меры, предусмотренные планом действий по реализации Концепции позволят продемонстрировать мировому сообществу стремление Республики Казахстан к цифровой трансформации и использованию безопасной инфраструктуры. [5]

Литература

1. IMD World Digital Competitiveness Ranking 2023. <https://worldcompetitiveness.imd.org/countryprofile/KZ/digital?internal=true>.
2. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «Экономический курс Справедливого Казахстана» (г.Астана, 1 сентября 2023 года). https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=37321590.
3. Об утверждении Правил проведения дактилоскопической и геномной регистрации. Постановление Правительства Республики Казахстан от 31 января 2018 года №36. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1800000036>
4. Об утверждении Концепции кибербезопасности («Киберщит Казахстана»). Постановление Правительства Республики Казахстан от 30 июня 2017 года №407. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000407>.
5. Об утверждении Концепции цифровой трансформации, развития отрасли информационно-коммуникационных технологий и кибербезопасности на 2023-2029 годы. Постановление Правительства Республики Казахстан от 28 марта 2023 года №269. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300000269#z8>.

SABANOVA

ANNA

*master student of the Almaty academy
of the ministry of internal affairs of the Republic
of Kazakhstan senior lieutenant of police*

DIGITALIZATION IN THE POLICE ACTIVITY OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN: ONTEMPORARY SITUATION AND FUTURE PROSPECTS

Introduction: In this article have been researched the current situation of digitalization in the area of law enforcement on the territory of the Republic of Kazakhstan. How it could be noticed nowadays digitalization has reached a high level, which consequently has opened opportunities for the development of different areas including police activity.

Therefore in order to install an effective system in the field of police, international experience should be considered, thus Kazakhstan could establish its own efficient base for further improvement.

Police reform must consider the underlying public service context of police work. The politicized atmosphere in which police problems must be resolved is a result of the interaction between external pressures for diverse services and internal response to these conflicting demands. Lack of clarity in police responsibility lowers efficiency by impeding the translation of information into action and vice versa; also it has a negative effect on the morale of patrolmen, which in turn lowers the effectiveness of their work.

Efforts to increase minority representation in police forces have not been successful because of negative attitudes toward the police. Increasing criticism of the police has reinforced their feeling of separation from the rest of the community. Finally, the growth of unionism can help alleviate the problems, since the formation of genuine police associations involved in collective bargaining about such conditions as employment and personnel policy will help management understand the problems of their agencies, and ensure the cooperation of police workers in agency decisions. [1]

Nowadays digitalization has been emerged in each section of activity, including government management, therefore police departments included. Kazakhstan in this regard has started to actively involve newest inventions in purpose for effective results and improve overall work circumstances for every unit. Ministration of internal affairs has been implementing several digital projects in frame of hearing government for instance, according to the department of informatization and communication, on the current moment in order to preserve security of the nation has been established about 687 thousand of surveillance camera, from which 145 thousand was directed to the operational control centers.

The other question is digitalization of police equipment, especially the condition of tablet devices connected to the database and information system. Referring to the information of the Ministry, 100% of all police officers have been provided by them.

The additional integration were emergency buttons installed in public places, hospitals and mall centers. Their initial purpose was aimed to alert officers when emergency situations appear.

Safety of children has been under special supervision, thus has been activated to ensure systems of CCTV, emergency buttons in educational organizations, however it was available only on the territories of big cities, while the other parts of the country are still in the process of implementation.

Distinctive enhancement was the establishment of electronic criminal records, during the last years in the Republic of Kazakhstan has been conducted significant transformation in the field of criminal proceeding. This event was also named as one of the levers in administration. For subsequently effective reformatations had been studied the experience of different countries. For example,

experience of the USA in electronic documentation, where the multifunctional system «Public Access to Court Electronic Records» (PACER) is used [2].

PACER is a system of public access to the data of country and appellate courts. Particular feature of the system is its commercial part, hereby users have an opportunity to require information they are interested in for certain payment. In Singapore practice e-justice services have been proceeding through virtual courts as well.

Law enforcement of Singapore is one of the first in the field of exploiting high tech technologies to shorten the term of bringing the perpetrator to criminal responsibility.

Singapore courts were first who had used videoconference, which is now considered as universal and productive technology of the contemporary world. In order to accelerate decisions Singapore courts have complex number of online information system, specifically:

1. System named «Law Net Legal Workbench» providing intellectual search of information regarding law database
2. Judge organization database consisted of judicial working papers and compendiums, sentencing rules system.
3. Priorities management system of resources comprised of information about earlier court decisions on cases heard both in the Supreme Court and by subordinate courts. [2]

In Kazakhstan integration of electronic legal proceeding has become possible due to improvement of Law policy Concept of the Republic of Kazakhstan in august 2009 (hereinafter Conception) in the period from 2010 to 2020, where had been taken into account:

- reglamentation of the electronic court proceedings order and usage of electronic technologies in judge practice (optimization of information exchange between judges and other government institutions without necessity of demanding data regarding case, about probability of conducting number of proceeding actions on distance via video, tele and video conference);
- simplification and enhancement of proceeding efficiency, including easing order of pretrial proceedings.

According to the assignment of the president, beginning from 2011, General prosecution has been implementing a complex of organizational and practical measurements to strengthen record-keeping discipline.

Particularly, has been instituted criminal liability for concealment of crimes, the possibility of dismissing heads of law enforcement agencies for failure to take measures to prevent concealment of crimes has been enshrined in the law, and the formula for calculating crime detection rates has been changed.

In 2012 were integrated innovative projects «Электронный КУЗИ» and «Электронный талон», due to which prosecutors, head of the body or applicant online could control registration, process and results of consideration of applications and messages about crimes.

In December 2013, a Joint Order was signed by the Prosecutor General, the Chairman of the Agency for Combating Economic and Corruption Crime (Financial Police) and the Minister of Internal Affairs [3] on the transition to an electronic format for maintaining a single card record of statements, reports, complaints and other information on crimes, incidents, criminal cases, the results of their investigation and prosecutorial oversight. Its implementation was conducted according to schedule.

Therefore further transfer on automatized formulation reports about crime situations had been carried out.

For purpose of prevention and suppression of constitutional rights violation of citizens regarding private freedom, from the beginning 2012 in internal affairs bodies of Almaty and Astana was realized experimental pilot project: «Дежурный прокурор в полиции - гарант прав граждан» («Duty prosecutor in the police – guarantor of citizens' rights»). In the frame of pilot projection was introduced electronic accounts and video recording of delivered individuals and visitors in private organizations of internal affairs bodies.

Due to implementation of this project in 2013 cases of citizens illegally detained in offices and other placements of criminal prosecution authorities had induced 23 percent.

Later, considering efficiency of the project, by the order of General Prosecutor from december 24 of 2014 was approved Instruction upon order of electronic registration of visitors in law enforce-

ment bodies, according to which electronic registration of visitors with usage of database APM EPДP had been managed by internal affairs bodies in cities of Republic importance and regional centers.

During 2020 prosecutors from work placements of prosecuting authorities were freed 326 persons.

Thus, electronic registration had demonstrated its efficiency, also it was noted to reduce the annual cases of illegal detaining of citizens in workspace.

It should be marked, that in conformity with paragraph 107 of the National Action Plan for the implementation of the Address of the Head of State to the people of Kazakhstan («Kazakhstan in the new reality: time of action»), approved by the Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated September 14, 2020 № 413 [4], the introduction of continuous video surveillance in penitentiary institutions and police offices, as well as in all operational and investigative units of law enforcement agencies.

It was expected that these measurements (introduction of continuous video surveillance and automated visitor records) would be contributing to enhance respect of constitutional rights, including the elimination of unauthorized methods of work (torture) and unjustified detention of persons in official premises.

One of the circumstances of improving identification, disclosure, investigation and prevention of crimes efficiency is implementation in activity of law enforcement and special bodies of modern scientific technologies, tools and information technologies of special meaning.

On December 22, 2015, Order of the Prosecutor General No. 151 approved the Rules for the Use of the Information Exchange System of Law Enforcement, Special State and Other Bodies (RUIESLSSOB).

The main direction of RUIESLSSOB, uniting 73 databases of government bodies, has turned to be realization of intellectual mechanism analyze, which allowed increase of prophylaxis efficiency, identification and disclosure of crimes

Altogether from the beginning of RUIESLSSOB function in the database had been sent above 5 billion annual requests.

If earlier requirements about previous conviction had been implemented during 3 or 7 days, now with the support RUIESLSSOB this operation takes 2-3 minutes.

In 2016 117743 been held accountable suspected, which required certificates from psychiatric and narcological dispensaries. Visiting these institutions with requests resulted in the expenditure of at least 100 thousand man-hours and 2.5 tons of paper (reference: in 2017 - 115682 suspects, 2018 – 108290, 2019 - 99508, 10 months of 2020 - 63506).

Therefore, creation of RUIESLSSOB allowed officers of law enforcement and special bodies to quickly receive interesting information from government bodies, in addition preserve budget resources, allocated for these purposes.

The other method considered to be effective in prevention of crime has been introduced as MCF defining informational system «Map of criminal offenses» [5].

In 2016 in order to accomplish paragraph 32 of the national plan «100 concrete steps» (it was approved in May 2015) MCF was presented on the Internet space. On the map might be marked all of the criminal offenses, appeared in the country, if crime has been committed within a week. In addition detailed research of crime in certain areas was implemented with time, type of severity.

On the website of MCF also has been described information about other geoinformation systems (Road accident map), crime committed by underage individuals, people who have been held accountable for sexual crimes, physical and juristic requirements in government administration.

Procuring automated access to open data allows users of the Portal to obtain relevant information for conducting analysis, thus presenting transparency of providing statistical data for citizens, representatives of scientific and public organizations.

With the adoption of the Code of Criminal Procedure in 2014,[5] the procedure for registering criminal offenses changed (previously, crimes were put on the record when a criminal case was initiated or refused on unrehabilitative grounds).

As a result of ultimate crime registration, crime cover had been decreased more than 19 times (from 6666 in 2011 to 345 in 2015).

In order to increase the transparency of the criminal process by accessing the criminal case online, within the framework of the implementation of the state program "Digital Kazakhstan" In 2017, the Prosecutor General's Office developed a module «Electronic Criminal Case» (hereinafter - e-CC), which is integrated with the judicial information system «TereMk» [6].

Realization of this function was preceded by the research of international practice, particularly in South Korea, Saudi Arabia, Georgia, Estonia, Russia [8], Greece, Denmark, Italy, France and other European countries, Great Britain, UAE and Netherlands [7].

In December 2017, the CPC was amended [9] to allow a person conducting criminal proceedings to conduct criminal proceedings in electronic format at his/her discretion (Article 42-1 of the CPC).

In March 2018, the Joint Order «On the phased digitalization of criminal proceedings, including the process of considering citizens' appeals» [10] was signed.

Order of the Prosecutor General No. 2 of January 3, 2018 approved the Instruction on conducting criminal proceedings in electronic format.

For investigation of electronic cases have been implemented next functions:

- access to the system through 3-factor authentication;
- 350 number of templates regarding basic proceeding documents;
- drawing signatures on procedural documents by means of a graphic tablet (stylus);
- drawing signatures on procedural documents by means of a graphic tablet (stylus);
- receiving personal details from government database
- SMS messaging (calling participants in criminal proceedings);
- Web portal «Public Sector» (electronic interaction of criminal prosecution bodies with lawyers and participants in the process);
- «e-Complaint» – online filing of complaints by participants in the process;
- ARM «Criminalist» (electronic assignment and receipt of forensic investigations);
- ARM «Expert» (electronic assignment and receipt of forensic examinations).

The access to the system URPI unified register of pre-trial investigation is provided only through a secure communication channel in the unified transportation environment of state bodies (UTESB).

In order to secure communication channel has been installed special programme CERTEX VPN software and hardware complexes (encryptors). In the system e-CC investigator, inquirer, their heads and prosecutor enter by using 3-factor authorization (EDS, login/password and fingerprint).

All their actions are fixed in the module «Event Logging» dedicated to control actions of persons responsible for specific areas (it is fixed who and when had an access to crime cases, who had watched, implemented, changed and so on).

For the purpose of carrying out safety from possible hacker attempts to break security and to bring into surface vulnerabilities of the system constantly conducted sanctioned DOC attacks, with specialists from the Cyber Analysis and Investigation Center so.

As an example of convenient functionality should be marked probability of electronic sanction of investigation actions and consideration of applications for preventive measures.

In the country not all of the region departments of prosecutorial authorities have temporary detention facilities (TDF) and investigators have to waste their time bringing suspects to court, therefore traveling long distances.

For instance, courts in Jambyl region Bayza and Jualyn areas, where because of absence of detention facilities they had connected with TDF AAD of Taraz via videoconference

As a result, it was no longer necessary to convoy suspects 18 and 60 kilometers away. Consequently, the time needed to resolve issues related to the authorization of a preventive measure in the form of detention in custody was reduced by an average of 6 hours. The possibility of remote consideration of such applications by criminal prosecution bodies and the possibility for courts to interrogate suspects has eliminated the risk of their escape.

If we take into account that every year 10 thousand persons are brought to the courts to resolve the issue of authorization of preventive measures in the form of detention in custody (in 2018 - 9957, 2019 -10619, for 10 months of this year. – 10002), the use of modern technologies can save signifi-

cant financial resources allocated for these purposes (for reference: according to approximate calculations, these purposes cost more than 140 thousand man-hours of conveying service staff, fuel in the amount of more than 45 million tenge, as well as costs associated with the wear and tear of vehicles, drivers' salaries, etc.).

Besides, the members of the process have access to materials of electronic cases by information portal «Public sector», where it is possible to become acquainted with the case materials, receive copies of preceding documents and also submit application and complaints online, thus get answers to them.

In the frame of digitalization of proceeding system of the project «SMART COT» has been developing electronic justice. [11]

From 2016 was introduced information analytic system of juridical bodies «Терелт» integrated with information programmes of government bodies and organizations [12].

All of the courtrooms in the country are equipped with modernized audio and video recording systems (VRS) with the possibility of electronic recording, which has reduced the grounds for complaints about the order of court proceedings and comments on the minutes. In turn, a wide range of online services creates conditions for transparency and speed of justice, minimizing non-procedural contacts.

In August 2018, the Prosecutor General's Office hosted a meeting of the Coordination Council on ensuring law and order and combating crime, where the digitalization of criminal proceedings was discussed and a number of specific recommendations were made, including on funding, adequate technical equipment and training for law enforcement officers.

In the present time electronic crime cases have occupied all stages, including registration of crime cases, pre-trial investigation, trial and even execution.

Overall, from the moment of implementation January 2018 had been investigated in electronic form above 200 thousand cases, of which 29 thousand were directed to court.

Conducted analysis had shown that violations of code of criminal procedure during investigation hadn't appeared.

In the same time, it might noted separate distinctive drawbacks:

- electing an electronic format, but conducting most investigative actions in paper format with subsequent attachment of scanned copies of documents;
- absence of procedural documents in the electronic file;
- violation of the deadline for attachment of scanned documents (24 hours);
- drawing up procedural documents «retroactively»;
- unjustified transition from electronic to paper format;
- Formal conduct of criminal investigations in electronic format and failure to ensure the completeness of investigations of electronic cases.

Mentioned above disadvantages aren't considered as massive and firstly, connected to the complications and novelty of electronic investigations. Therefore, it is expected that with the extension of practice and when technical problems would be handled properly the current situation should improve.

General prosecution and criminal prosecution authorities in order to enhance efficiency of pre-trial investigation have been conducting educational workshops, consultative, practical and methodical aid.

At the same time, relief of workload for investigators, prosecutors and judges mostly depends on correcting obstacles with technical equipment, like increasing the ability of connection channels, and the quality of the information system work.

Source list

1. Police: Organization and Management. Managing Police Organizations
2. International experience in the development of court records management
3. Order of the Prosecutor General of the Republic of Kazakhstan dated December 24, 2014 № 162 on approval of the Instruction on the order of electronic registration of visitors in law enforcement agencies.

4. The Nationwide Action Plan for the implementation of the Address of the Head of State to the people of Kazakhstan («Kazakhstan in the new reality: time of action»), approved by the Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated September 14, 2020 №413.
5. Committee on Legal Statistics and Special Records of the General Prosecutor's Office. <https://www.gov.kz/memleket/entities/pravstat?lang=r u>. (date of circulation 18.11.2020).
6. Deputy Prosecutor General of the RK Akhmetzhanov M.M.: The General Prosecutor's Office has developed a system of electronic criminal cases. <https://newtimes.kz/obshchestvo/57803-genprokuratura-razrabotala-sistemu-elektronnykh-ugolovnykh-del> (date of address 18.11.2020).
7. L.A. Yuhnevich. «Electronic Justice – the Future of the Russian Judicial System.» <http://www.consultant.ru/law/interview/yuhnevich/>.
8. Zuev S.V. Digital environment of criminal proceedings: problems and prospects. <https://www.iuaj.net/node/2614> (date of circulation 22.11.2020).
9. New digital case management system delivers centralized access to criminal case information. <https://www.gov.uk/government/news/new-digital-case-management-system-delivers-centralised-access-to-criminal-case-information>.
10. Law of the Republic of Kazakhstan dated December 21, 2017 No. 118-VI «On Amendments and Additions to Certain Legislative Acts of the Republic of Kazakhstan on Modernization of Procedural Basis of Law Enforcement».
11. Article: «On digitalization of the judicial system of Kazakhstan told in Baku». [in-form.kz https://www.inform.kz/ru/o-cifrovizacii-sudebnoy-sistemy-kazahstana-rasskazali-v-baku_a3526241](https://www.inform.kz/ru/o-cifrovizacii-sudebnoy-sistemy-kazahstana-rasskazali-v-baku_a3526241) (date of circulation 18.11.2020).
12. 12. On approval of the third periodic National Report of the Republic of Kazakhstan under the Universal Periodic Review of Human Rights (changes as of November 06, 2019). (accessed 19.11.2020)

**КАНСЕЙТОВ
ЕРЖАН ДАУЛЕТҰЛЫ**
*преподаватель кафедры военной и
тактико-специальной подготовки
Алматинской академии МВД
Республики Казахстан им. М. Есбулатова
капитан полиции*

ОСНОВА ОГНЕВОЙ ПОДГОТОВКИ

В данной статье автор рассматривает основы огневой подготовки. Очень важно ценить искусство владения оружием и эффективно использовать его в предусмотренных законом случаях, как «последний аргумент».

Безотказная работа оружия позволит сотруднику выжить и одержать верх в любой конфронтации с правонарушителями, где будет применено насилие. Доведённые до автоматизма действия по устранению задержек во время стрельбы в разы повышают коэффициент выживания. Поэтому самым передовым и эффективным методом обучения устранению задержек считается метод моделирования задержки во время учебной стрельбы.

Основу огневой подготовки составляло и составляет изучение правовых основ использования оружия, мер безопасности при обращении с ним, его материальной части, приемов и правил стрельбы, тренировки на тренажерах, отработка разных нормативов меткости и обращения с оружием. Классической основой мастерства стрелка издавна считалось умение держать оружие, занимать правильную стойку, осуществлять прицеливание, правильно держать палец на спусковом крючке и осуществлять спуск и прочее. Как бы предполагалось, что умение это делать в тишине и спокойствии тиров обеспечит успех в любой обстановке. Однако даже подготовка мастеров спортивной стрельбы опровергла эту надежду. При возникновении у стрелка в экстремальной ситуации (в том числе и на соревнованиях по стрельбе, особенно ответственных – чемпионатах, Олимпийских играх) психических состояний беспокойства, неуверенности, тревоги, сильного волнения, переживания ответственности, страха возникают неблагоприятные изменения в технике его стрельбы и как следствие, снижение результатов. Отмечается увеличение времени прицеливания, нарушение техники воздействия на спусковой крючок («дерганье»), нарушение темпа и ритма стрельбы, замедление или ускорение подъема оружия при стрельбе по появляющимся целям, понижение точности подъема руки с оружием и ее переноса на следующую цель при стрельбе по движущимся целям и др. Поэтому характерным ныне стало стремление максимально приближать огневую подготовку к реальным обстановочным и психологическим условиям использования оружия [1].

Справедливости ради надо сказать, что необходимость этого понималась и раньше. Такой стрельбе обучали раньше персонально только разведчиков, диверсантов и десантников. Ныне такая необходимость возникла при обучении всех, кто имеет право на ношение и использование оружия.

Огневая подготовка является одним из наиболее важных элементов успешного ведения боевых действий. В первую очередь это относится к специализированным подразделениям предназначенные для пресечения деятельности различных вооруженных преступников и они в полном объеме подготовлены для выполнения поставленных задач.

Первый принцип, вытекающий из рекомендаций учебных центров, научно-исследовательских институтов и высших учебных заведений МВД Республики Казахстан, состоит в том, что меткой стрельбе из автоматического оружия можно научить практически любого физически здорового и психически устойчивого молодого человека, при соблюдении им основного требования – неукоснительного выполнения всех рекомендаций преподавателя-инструктора.

Второй принцип предполагает тщательный отбор кандидатов на должности преподавателей огневой подготовки. Они должны:

- иметь высший уровень специализации по огневой подготовке;

- заниматься стрелковым спортом и участвовать в соревнованиях различного уровня;
- обладать педагогическими способностями, чтобы помочь новобранцу преодолеть страх, нервозность, исправить его недостатки в координации движений, исключить самоуверенность и небрежность в обращении с оружием и в итоге на деле содействовать ему в успешном освоении программы огневой подготовки.

Третий принцип заключается в тщательной научно обоснованной разработке методики огневой подготовки, предусматривающей ее широкое информационное обеспечение, мотивированное вовлечение в занятия стрелковым спортом широких слоев населения, и в первую очередь казахстанской молодежи.

Результатом аналитических изысканий, а также совершенствования методики организации и проведения огневой подготовки из пистолета стало санкционированное по обучению меткой стрельбе из этого вида стрелкового оружия (пистолета).

Согласно руководящим документам огневая подготовка представляет собой непрерывный процесс, включающий следующие этапы: начальную огневую подготовку; повышенную огневую подготовку; ознакомление с навыками ведения огня в боевых условиях и обучение стрельбе в составе учебного (тактического) подразделения.

Огневая подготовка из стрелкового оружия (пистолета) начинается с изучения требований к безопасности, материальной части оружия и приемов ведения стрельбы. Однако процесс начальной обучения и обучения меткой стрельбе предусматривает обязательное использование электронного и лазерного тренажеров.

Тренажер Рубин-430 УБ и лазерная система ИЛТ-111 предназначены для стрелковых тренировок и помогают обучать курсантов меткой стрельбе, вырабатывать соответствующие навыки стрельбы в закрытых помещениях. В последующем рекомендуется применять оба средства перед стрельбой боевыми патронами.

В тренажерах Рубин-430 УБ используется: цифровая система передачи видеoinформации, экран с высокой разрешающей способностью, компьютерная графика на игровой основе, точное моделирование законов баллистики для максимально реального воссоздания виртуального вида боя.

Предусмотрено два варианта исполнения тренажерной системы – стационарный и мобильный (в виде специального прицепа). Последний может быть развернут на территории любого подразделения.

Кроме того, уже на этапе начальной огневой подготовки достаточное внимание и время уделяется обучению применения оптических и коллиматорных прицелов, лазерных дальномеров и других устройств. Этот цикл подготовки завершается освоением методики ведения боя в городе, лесу, горах и других особых условиях. Программа подготовки курсантов конкретной специальности включает в себя отработку специальных навыков.

В период начальной огневой подготовки курсанты обучаются занятию правильного положения для стрельбы, отрабатывают навыки удержания оружия, знакомятся с основными правилами меткой стрельбы. В ходе занятий они изучают типы целей и порядок действий для их поражения. Контроль уровня подготовки курсантов осуществляется на стрельбище.

Следующий этап - повышенная стрелковая подготовка – предполагает поддержание и совершенствование полученных навыков. Этот курс включает меткую скоростную стрельбу, стрельбу по движущимся целям и в составе подразделения.

В ходе групповых и практических занятий отрабатываются навыки по обнаружению, наблюдению, определению дальности до цели и прицеливанию, а также совершенствуются элементы обеспечения безопасности при действиях с оружием и снаряжением.

При выполнении практических стрельб курсанты ведут огонь по целям, расположенным на различных дистанциях, производят анализ кучности стрельбы, попаданий по целям и вносят изменения в исходные установки для стрельбы, используя данные о силе ветра, траектории полета пули и других факторах, влияющих на результаты меткости стрелка. Все это позволяет закрепить навыки, полученные на занятиях в классах и на тренажерах, воспитать у стрелков уверенность в своих способностях при поражении целей, используя заблаговременно введенные исходные данные для стрельбы.

Упражнения практических стрельб выполняются из положений лежа с упора и без упора, а также с колена, по одиночным целям: по грудной фигуре на дальности 25м и ростовой фигуре – 50 и более 50м. Более сложные упражнения предполагают одновременный показ нескольких целей с уменьшением времени на их поражение, при этом они появляются подъемом из верти-

кального или горизонтального положения. Учет поражаемых целей осуществляется, как правило, электронным способом [2].

Упражнения контрольных стрельб представляют собой усложненный вариант учебных стрельб в виде стрельбы по одиночным и групповым целям с задачей применения ранее приобретенных навыков [2].

В итоге после каждого этапа огневой подготовки проводится квалификационная стрельба, в ходе которой курсанту необходимо решить сразу несколько задач. При выполнении квалификационной стрельбы стрелок должен продемонстрировать понимание изученных в период очередного этапа подготовки вопросов, умение выявлять и устранять собственные ошибки, а также своевременно корректировать результаты стрельбы.

Так, в ходе начальной огневой подготовки при выполнении квалификационной стрельбы оружие должно быть исправно и приведено к нормальному бою, прицельные приспособления должны быть отрегулированы, а каждый стрелок должен получить один магазин с 24-мя патронами и два магазина с 8-и.

При этом в процессе квалификационной стрельбы испытуемому показывают 40 одиночных или групповых целей на дальности от 25 до 50м. На данном этапе практических стрельб курсант должен поразить не менее 23 целей.

Если обучаемый не достигнет минимального показателя, он направляется на коррекционное обучение, цель которого состоит в том, чтобы добиться поражения обучаемым семи из десяти целей, расположенных на дальности 25м.

При выполнении квалификационной стрельбы курсант обязан первыми поражать цели, представляющие для него наибольшую угрозу. Смена позиций должна производиться быстро, но без ограничения времени, с учетом готовности оружия и стрелка к очередному этапу стрельбы.

Для проверки подготовки курсантов рекомендуется всегда выполнять типовую квалификационную стрельбу, однако в определенных условиях (отсутствие подготовленного стрельбища) она может быть заменена квалификационной стрельбой по целям на определенной дальности или альтернативной квалификационной стрельбой по масштабным мишеням на расстоянии 25 и 15 м.

При выполнении упражнений стрельб курсанты могут действовать в индивидуальных средствах защиты (шлем, бронежилет или противогаз).

Анализ организации огневой подготовки позволяет сделать следующие выводы:

1. Огневая подготовка является главным видом боевой подготовки и проводится в специальных центрах по обучению меткой стрельбе. Начальному обучению личного состава стрельбе из автоматического оружия уделяется серьезное внимание. Его результаты постоянно анализируются для оптимизации программы. С отстающими проводится коррекционное обучение, в результате чего все курсанты достигают необходимого уровня подготовки.

2. Программа начальной огневой подготовки построена на использовании проверенных и эффективных методов обучения. С учетом изменяющихся условий и тактики ведения боевых действий в процесс обучения внедряются новые методы стрелковой подготовки и организуются дополнительные курсы. Для повышения эффективности подготовки используются современные технические средства (электронные тренажерные комплексы).

3. Специфические направления огневой (стрелковой) подготовки, такие как психология и мотивация стрелка, эффективность стрельбы, разрабатываются и совершенствуются в военных учебных заведениях.

В Алматинской академии МВД Республики Казахстан для обучения применяются Рубин-430 УБ (Новосибирск), ОЭТ-5 (Фирма АМА).

Таким образом, в Алматинской академии МВД Республики Казахстан созданы предпосылки для постоянного совершенствования форм и методов огневой подготовки из стрелкового оружия и ее эффективного проведения среди курсантов.

Литература

1. Балгабаев Н.Н. Учебно-методическое пособие «Основы боевой стрельбы из пистолета», – Алматы: 2012
2. Потапов А. «Приемы стрельбы из пистолета»: Практика СМЕРШа – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2001. – С. 576: ил.

**АБДУГАППАРОВ
ДУЛАТБЕК ЖАЛГАСБЕКОВИЧ**
*магистрант профильной магистратуры
факультета послевузовского образования
Алматинской академии МВД
Республики Казахстан им. М. Есбулатова
майор полиции*

СОВРЕМЕННЫЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА ПРИМЕНЕНИЯ

В стратегии модернизации содержания образования одним из основных условий достижения целей образования называется вариативность и личностная направленность системы общего образования. Таким образом, на современном этапе в условиях модернизации образования важнейшим направлением становится личностно-ориентированная работа с учащимися.

Основная задача Академии сегодня – раскрыть индивидуальность курсанта, помочь ему проявиться, развиваться, устояться, обрести избирательность и устойчивость к социальным воздействиям. Раскрытие индивидуальности каждого курсанта в процессе обучения обеспечивает построение личностно-ориентированного образования в современной жизни.

Личностно-ориентированное обучение – это то обучение, в процессе которого происходит целенаправленное развитие личности. Л.С. Выготский отмечал, что там, где человек чувствует себя источником поведения и деятельности, он поступает личностно. Это означает, что личностно ориентированное обучение – это такое обучение, при котором обучающийся чувствует себя его источником и субъектом.

Цель личностно-ориентированного образования состоит в том, чтобы «заложить в курсанте механизмы самореализации, саморазвития, адаптации, саморегуляции, самозащиты, самовоспитания и другие, необходимые для становления самобытного личностного образа».

Технология личностно ориентированного обучения представляет сочетание обучения, понимаемого как нормативно-сообразная деятельность общества, и ученья, как индивидуально значащей деятельности отдельного курсанта. Ее содержание, методы, приемы направлены главным образом на то, чтобы раскрыть и использовать субъектный опыт каждого курсанта, помочь становлению личностно значимых способов познания путем организации целостной учебной (познавательной) деятельности.

В образовательном процессе выделены основные сферы человеческой деятельности (наука, искусство, ремесло); обоснованы требования к тому, как ими овладевать, описывать и учитывать личностные особенности (тип и характер интеллекта, уровень его развития и т.п.).

Определяя сферы человеческой деятельности, выделяется их психологическое содержание, выявляются индивидуальные особенности интеллекта, степень его адекватности (неадекватности) определенному виду деятельности.

Для каждого курсанта составляется образовательная программа, которая в отличие от учебной носит индивидуальный характер, основывается на знании особенностей курсанта как личности со всеми только ей присущими характеристиками. Программа должна быть гибко приспособлена к возможностям курсанта, динамике его развития под влиянием обучения.

Особенности методики

Образовательный процесс строится на учебном диалоге курсанта и преподавателя, который направлен на совместное конструирование программной деятельности. При этом обязательно учитываются индивидуальная избирательность курсанта к содержанию, виду и форме учебного материала, его мотивация, стремление использовать полученные знания самостоятельно, по собственной инициативе, в ситуациях, не заданных обучением. Курсант избиратель-

но относится ко всему, что воспринимает из внешнего мира. Далеко не все понятия, организованные в систему по всем правилам научной и педагогической логики, усваиваются учащимися, а только те, которые входят в состав их личного опыта. Поэтому начальной точкой в организации обучения является актуализация субъектного опыта, поиск связей, определение зоны ближайшего развития.

Способ учебной деятельности (СУД) – это не просто единица знания или отдельное умственное умение, а личностное образование, где как в сплаве объединены мотивационно-потребностные, эмоциональные и операционные компоненты.

В способах учебной работы отражается субъектная переработка учениками программного материала, в них фиксируется уровень его развития. Выявление способов учебной работы, устойчиво предпочитаемых самим курсантом, является важным средством определения его индивидуальных особенностей.

СУД рассматриваются как метазнания, приемы и методы познания. Поскольку центром всей образовательной системы в данной технологии является индивидуальность курсанта, то ее методическую основу представляют индивидуализация и дифференциация учебного процесса. Исходным пунктом любой предметной методики является раскрытие индивидуальных особенностей и возможностей каждого курсанта. Затем определяется структура, в которой эти возможности будут оптимально осуществляться.

С самого начала для каждого курсанта создается не изолированная, а, напротив, разносторонняя школьная среда, с тем, чтобы дать ему возможность проявить себя. Когда эта возможность будет профессионально выявлена преподавателем, тогда можно рекомендовать наиболее благоприятные для его развития дифференцированные формы обучения.

Гибкие, мягкие, ненавязчивые формы индивидуализации и дифференциации, которые организует преподаватель на уроке, позволяют фиксировать избирательность познавательных предпочтений ученика, устойчивость их проявлений, активность и самостоятельность курсанта в их осуществлении через способы учебной работы.

Постоянно наблюдая за каждым курсантом, выполняющим разные виды учебной работы, преподаватель накапливает банк данных о формирующемся у него индивидуальном познавательном «профиле», который меняется от курса к курсу. Профессиональное наблюдение за курсантом должно оформляться в виде индивидуальной карты его познавательного (психического) развития и служить основным документом для определения (выбора) дифференцированных форм обучения (профильных классов, индивидуальных программ обучения и т.п.).

Педагогическое (клиническое) наблюдение за каждым курсантом в процессе его повседневной, систематической учебной работы должно быть основой для выявления его индивидуального познавательного «профиля».

Технология личностно ориентированного образовательного процесса предполагает специальное конструирование учебного текста, дидактического материала, методических рекомендаций к его использованию, типов учебного диалога, форм контроля за личностным развитием ученика в ходе овладения знаниями. Только при наличии дидактического обеспечения, реализующего принцип субъектного образования, можно говорить о построении личностно ориентированного процесса.

Основные требования к разработке дидактического обеспечения личностно ориентированного развивающего процесса:

- учебный материал (характер его предъявления) должен обеспечивать выявление содержания субъектного опыта курсанта, включая опыт его предшествующего обучения;
- изложение знаний в учебнике должно быть направлено не только на расширение их объема, структурирование, интегрирование, обобщение предметного содержания, но и на преобразование наличного опыта каждого курсанта;
- в ходе обучения необходимо постоянно согласовывать опыт курсанта с научным содержанием задаваемых знаний;
- активное стимулирование курсанта к самоценной образовательной деятельности должно обеспечивать ему возможность самообразования, саморазвития, самовыражения в ходе овладения знаниями;

- учебный материал должен быть организован таким образом, чтобы курсант имел возможность выбора при выполнении заданий, решении задач;
- необходимо стимулировать учащихся к самостоятельному выбору и использованию наиболее значимых для них способов проработки учебного материала;
- при введении знаний о приемах выполнения учебных действий необходимо выделять общелогические и специфические предметные приемы учебной работы с учетом их функций в личностном развитии;
- необходимо обеспечивать контроль и оценку не только результата, но главным образом процесса учения, т.е. тех трансформаций, которые осуществляет курсант, усваивая учебный материал;
- образовательный материал должен обеспечивать построение, реализацию, рефлекссию, оценку курсанта как субъектной деятельности.

Позиция преподавателя:

- инициирование субъектного опыта учения;
- развитие индивидуальности каждого курсанта;
- признание индивидуальности, самобытности, самоценности каждого человека.

Позиция курсанта:

- свободный выбор элементов учебно-воспитательного процесса;
- самопознание, самоопределение, самореализация.

2. Педагогика сотрудничества

В «Концепции среднего образования Республики Казахстан» сотрудничество трактуется как идея совместной развивающей деятельности взрослых и детей, скрепленной взаимопониманием, проникновением в духовный мир друг друга, совместным анализом хода и результатов этой деятельности.

Как система отношений сотрудничество многоаспектно; но важнейшее место в нем занимают отношения «преподаватель – курсант». Традиционное обучение основано на положении преподавателя в качестве субъекта, а курсанта – объекта педагогического процесса. В концепции сотрудничества это положение заменяется представлением о курсанте как о субъекте своей учебной деятельности.

Сотрудничество в отношениях «преподаватель – курсант» реализуется в общей жизнедеятельности школьных коллективов, принимая различные формы (содружества, соучастия, сопереживания, сотворчества, соуправления).

В рамках общешкольного коллектива отношения сотрудничества устанавливаются между учителями, администрацией, ученическими и учительскими организациями; принцип сотрудничества распространяется и на все виды отношений курсанта, учителей и руководителей с окружающей социальной средой (родителями, семьей, общественными и трудовыми организациями).

Особенности содержания и методики

В педагогике сотрудничества выделяются четыре направления:

1. Гуманно-личностный подход к курсанту.
2. Дидактический активизирующий и развивающий комплекс.
3. Концепция воспитания.
4. Педагогизация окружающей среды.

Гуманно-личностный подход

Гуманно-личностный подход ставит в центр школьной образовательной системы развитие всей целостной совокупности качеств личности. Мера этого развития провозглашается главным результатом школьного образования, критерием качества работы учителя, воспитателя, руководителя, воспитательного учреждения в целом.

Такой подход обращает Академию к личности курсанта, к его внутреннему миру, где таятся еще не развитые способности и возможности, нравственные потенции свободы и справедливости, добра и счастья. Цель Академии – разбудить, вызвать к жизни эти внутренние силы и возможности, использовать их для более полного и свободного развития личности.

Гуманно-личностный подход к курсанту в учебно-воспитательном процессе – это ключевое звено, коммуникативная основа личностно ориентированных педагогических технологий.

Он объединяет следующие идеи:

- новый взгляд на личность как цель образования, личностную направленность учебно-воспитательного процесса;
- гуманизацию и демократизацию педагогических отношений;
- отказ от прямого принуждения как метода, не дающего результатов в современных условиях;
- новую трактовку индивидуального подхода;
- формирование положительной Я – концепции.

Новый взгляд на личность представляют следующие позиции:

- личность проявляется, выступает в раннем детстве, курсант в Академии - полноценная человеческая личность;
- личность является субъектом, а не объектом в педагогическом процессе;
- личность – цель образовательной системы, а не средство для достижения каких-либо внешних целей;
- каждый курсант обладает способностями, многие дети талантливы;
- приоритетными качествами личности являются высшие этические ценности (добродетель, любовь, трудолюбие, совесть, достоинство, гражданственность и др.).

Личностные отношения являются важнейшим фактором, определяющим результаты учебно-воспитательного процесса.

Гуманное отношение к детям включает:

- педагогическую любовь к детям, заинтересованность в их судьбе;
- оптимистическую веру в курсанта;
- сотрудничество, мастерство общения;
- отсутствие прямого принуждения;
- приоритет положительного стимулирования;
- терпимость к детским недостаткам.

Демократизация отношений утверждает:

- уравнивание курсанта и преподавателя в правах;
- право курсанта на свободный выбор;
- право на ошибку;
- право на собственную точку зрения;
- стиль отношений курсанта и преподавателя: не запрещать, а направлять; не управлять, а соуправлять; не принуждать, а убеждать; не командовать, а организовывать; не ограничивать, а предоставлять свободу выбора.

Основным содержанием новых отношений является отмена принуждения как негуманного и не дающего результата средства. Проблема – не в абсолютизации принципа, а в определении разумной меры. Вообще воспитание невозможно без принуждения: это есть усвоение системы общественных запретов. Но наказание унижает, угнетает, замедляет развитие, воспитывает раба. Надо отойти от принуждения до таких рамок, когда оно не будет вызывать отторжения.

Ученье без принуждения характеризует:

- требовательность без принуждения, основанная на доверии;
- увлеченность, рожденная интересным преподаванием;
- замена принуждения желанием, которое порождает успех;
- ставка на самостоятельность и самодеятельность курсантов;
- применение косвенных требований через коллектив.

Суть нового индивидуального подхода в том, чтобы идти в системе образования не от учебного предмета к курсанту, а от курсанта к учебному предмету, идти от тех возможностей, которыми располагает ребенок, учить его с учетом потенциальных возможностей, которые необходимо развивать, совершенствовать, обогащать.

Новая трактовка индивидуального подхода включает:

- отказ от ориентировки на среднего курсанта;

- поиск лучших качеств личности;
- применение психолого-педагогической диагностики личности (интересы, способности, направленность,
- прогнозирование развития личности;
- конструирование индивидуальных программ развития, его коррекция.

Личностный подход включает как одну из важнейших задач формирование у курсанта положительной Я-концепции. Для этого в первую очередь необходимо:

- видеть в каждом курсанте уникальную личность, уважать ее, понимать, принимать, верить в нее;
- создавать личности ситуацию успеха, одобрения, поддержки, доброжелательности, чтобы школьная жизнедеятельность, учеба приносили курсанту радость;
- исключить прямое принуждение, а также акценты на отставание и другие недостатки ребенка; понимать причины детского незнания и неправильного поведения и устранять их, не нанося ущерба достоинству,

Дидактический активизирующий и развивающий комплекс педагогики сотрудничества открывает новые принципиальные подходы и тенденции в решении вопросов «чему» и «как» учить сегодня курсантов:

- содержание обучения рассматривается как средство развития личности, а не как самоцель;
- обучение ведется, прежде всего, обобщенным знаниям, умениям и навыкам и способам мышления;
- идет объединение, интеграция школьных дисциплин;
- вариативность и дифференциация обучения;
- используется положительная стимуляция ученья..

Концепция воспитания

Концептуальные положения педагогики сотрудничества отражают важнейшие тенденции, по которым развивается воспитание в современной школе:

- превращение школы Знания в школу Воспитания;
- постановка личности школьника в центр всей воспитательной системы;
- гуманистическая ориентация воспитания, формирование общечеловеческих ценностей;
- развитие творческих способностей ребенка, его индивидуальности;
- возрождение русских национальных и культурных традиций;
- сочетание индивидуального и коллективного воспитания;
- постановка трудной цели.

Педагогизация окружающей среды

Педагогика сотрудничества ставит Академии в ведущее, ответственное положение по отношению к остальным институтам воспитания, деятельность которых должна быть рассмотрена и организована с позиций педагогической целесообразности.

Важнейшими социальными институтами, формирующими подрастающую личность, являются школа, семья и социальное окружение (среда). Результаты (личность выпускника) определяются совместным действием всех трех источников воспитания. Поэтому на первый план выдвигаются идеи компетентного управления, сотрудничества с родителями, влияния на общественные и государственные институты защиты детства, их общая забота о подрастающем поколении – будущем всей страны.

3. Технология коммуникативного обучения

Технология коммуникативного обучения – обучение на основе общения - позволяет ребенку к окончанию школы овладеть иностранным языком на уровне, достаточном для адаптации в иноязычном обществе.

Принципы построения содержания

1. Речевая направленность, обучение иностранным языкам через общение. Это означает практическую ориентацию урока. Правомерны лишь уроки на языке, а не о языке. В речевых упражнениях происходит плавное, дозированное и вместе с тем стремительное накопление

большого объема лексики и грамматики с немедленной реализацией; не допускается ни одной фразы, которую нельзя было бы использовать в условиях реального общения.

2. Функциональность. Функциональность предполагает, что как слова, так и грамматические формы усваиваются сразу в деятельности: учащийся выполняет какую-либо речевую задачу - подтверждает мысль, сомневается в услышанном, спрашивает о чем-то, побуждает собеседника к действию и в процессе этого усваивает необходимые слова или грамматические формы

2. Ситуативность, ролевая организация учебного процесса. Принципиально важным является отбор и организация материала на основе ситуаций и проблем общения, которые интересуют учащихся каждого возраста.

3. Чтобы усвоить язык, нужно не язык изучать, а окружающий мир с его помощью. Желание говорить появляется у ученика только в реальной или воссозданной ситуации, затрагивающей говорящих.

4. Новизна. Она проявляется в различных компонентах урока. Это прежде всего новизна речевых ситуаций (смена предмета общения, проблемы обсуждения, речевого партнера, условий общения и т.д.). Это и новизна используемого материала (его информативность), и новизна организации урока (его видов, форм), и разнообразие приемов работы. В этих случаях учащиеся не получают прямых указаний к запоминанию – оно становится побочным продуктом речевой деятельности с материалом (непроизвольное запоминание).

5. Личностная ориентация общения. Безликой речи не бывает, речь всегда индивидуальна. Любой человек отличается от другого и своими природными свойствами (способностями), и умением осуществлять учебную и речевую деятельность, и своими характеристиками как личности: опытом (у каждого он свой), контекстом деятельности (у каждого из учащихся свой набор деятельностей, которыми он занимается и которые являются основой его взаимоотношений с другими людьми), набором определенных чувств и эмоций (один гордится своим городом, другой – нет), своими интересами, своим статусом (положением) в коллективе (классе). Коммуникативное обучение предполагает учет всех этих личностных характеристик, ибо только таким путем могут быть созданы условия общения: вызвана коммуникативная мотивация, обеспечена целенаправленность говорения, сформированы взаимоотношения и т.д.

6. Коллективное взаимодействие – такой способ организации процесса, при котором ученики активно общаются друг с другом, и условием успеха каждого являются успехи остальных.

7. Моделирование. Объем страноведческих и лингвистических знаний очень велик и не может быть усвоен в рамках школьного курса. Поэтому необходимо отобрать тот объем знаний, который будет необходим, чтобы представить культуру страны и систему языка в концентрированном, модельном виде. Содержательную сторону языка должны составлять проблемы, а не темы.

4. Технология интенсификации обучения на основе знаковых моделей

Принципы

– многократное повторение, обязательный поэтапный контроль, высокий уровень трудности, изучение крупными блоками, динамический стереотип деятельности, применение опор, ориентировочной основы действий;

– личностно-ориентированный подход;

– гуманизм (все дети талантливы);

– ученье без принуждения;

– бесконфликтность учебной ситуации, гласность успехов каждого, открытие перспективы для исправления, роста, успеха;

– соединение обучения и воспитания.

Особенности содержания

– Материал вводится крупными дозами.

– Поблочная компоновка материала.

– Оформление учебного материала в виде опорных схем-конспектов • Опорный конспект представляет собой наглядную схему, в которой отражены подлежащие усвоению единицы

информации, представлены различные связи между ними, а также введены знаки, напоминающие о примерах, опытах, привлекаемых для конкретизации абстрактного материала. Кроме того, в них дана классификация целей по уровню значимости (цветом, шрифтом и т.п.).

Опора – ориентировочная основа действий, способ внешней организации внутренней мыслительной деятельности ребенка.

Опорный сигнал – ассоциативный символ (знак, слово, схема, рисунок и т.п.), заменяющий некое смысловое значение. Опорный конспект – система опорных сигналов в виде краткого условного конспекта, представляющего собой наглядную конструкцию, замещающую систему фактов, понятий, идей как взаимосвязанных элементов целой части учебного материала.

Особенности методики

Основу стереотипа учебной деятельности представляют опорные конспекты (сигналы) – наглядные схемы, в которых закодирован учебный материал. Работа с опорными сигналами имеет четкие этапы и сопровождается еще целым рядом приемов и принципиальных методических решений.

1. Изучение теории в классе: обычное объяснение у доски (с мелом, наглядностью, ТСО); повторное объяснение по красочному плакату – опорному конспекту; краткое обозрение по плакату; индивидуальная работа учащихся над своими конспектами; фронтальное закрепление по блокам конспекта.

2. Самостоятельная работа дома: опорный конспект + учебник + помощь родителей.

Памятка учащемуся: вспомни объяснение учителя, используя конспект; прочти заданный материал по книге; сопоставь прочитанное с конспектом; расскажи материал учебника с помощью конспекта (кодирование – декодирование); запомни наизусть конспект как опору рассказа; воспроизведи письменно конспект и сравни с образцом.

3. Первое повторение – фронтальный контроль усвоения конспекта: все учащиеся воспроизводят конспект по памяти; учитель проверяет работы по мере поступления; одновременно идет «тихий» и магнитофонный опрос; после письменной работы – громкий опрос.

4. Устное проговаривание опорного конспекта – необходимый этап внешнеречевой деятельности при усвоении (П.А. Гальперин) происходит во время различных видов опроса.

5. Второе повторение – обобщение и систематизация: уроки взаимоконтроля; публикация списков зачетных вопросов заранее; подготовка; использование всех видов контроля (у доски, тихого, письменного и др.); взаимный опрос и взаимопомощь; игровые элементы (состязания команд, разгадка ребусов и т.д.).

Контроль, оценка

В.Ф. Шаталов решил проблему глобального поэтапного контроля ЗУН учащихся. Применяются сочетание постоянного внешнего контроля с самоконтролем и самооценкой, поэтапный контроль каждого, посильность требований, открытые перспективы для исправления, гласность результатов, отсутствие двойки, снятие страха перед низкой оценкой.

Формы контроля: письменный по опорным конспектам, самостоятельные работы, устный громкий опрос, тихий опрос, магнитофонный, парный взаимоконтроль, групповой взаимоконтроль, домашний контроль, самооценка.

Каждая оценка, получаемая учеником, заносится на открытый для обозрения лист учета знаний. Он представляет как бы послужной список ученика, а оценки приобретают значение положительной зашифрованной характеристики. Публикация такой характеристики играет огромную воспитательную роль. Очень важным обстоятельством в этой характеристике является то, что каждый ученик в любое время может исправить любую оценку на более высокую. В этом состоит принцип открытых перспектив. Каждая оценка, считает Шаталов, должна быть прежде всего стимулом, который обязательно должен вызывать положительную реакцию ученика. Двойки вызывают отрицательные эмоции, конфликт с учителем, с предметом. Шаталов исключает эти конфликтные ситуации.

Шлейф методических приемов (педагогических микроэлементов) включает: полетное повторение, релейные контрольные работы, десантный метод, метод цепочки, «купание» в задачах, поиск ошибок в книгах, решение задач на листочках, решение задач по выбору (плашки), решение в 4 руки, урок опытов, удар «по мозгам», решение снизу вверх, поощрение подсказки,

урок открытых мыслей, шестой балл, творческий конспект, скороговорки, приемы снятия напряжения (музыка, свет, паузы и т.п.) и др.

5. Проблемное обучение

Под проблемным обучением понимается такая организация учебных занятий, которая предполагает создание под руководством учителя проблемных ситуаций и активную самостоятельную деятельность учащихся по их разрешению, в результате чего и происходит творческое овладение профессиональными знаниями, навыками, умениями и развитие мыслительных способностей.

Проблемное обучение основано на создании особого вида мотивации – проблемной, поэтому требует адекватного конструирования дидактического содержания материала, который должен быть представлен как цепь проблемных ситуаций.

Сама логика научных знаний в генезисе представляет логику проблемных ситуаций, поэтому часть учебного материала содержит исторически правдоподобные коллизии из истории науки. Однако такой путь познания был бы слишком неэкономичен; оптимальной структурой материала будет сочетание традиционного изложения с включением проблемных ситуаций.

Особенности методики

Проблемные методы – это методы, основанные на создании проблемных ситуаций, активной познавательной деятельности учащихся, состоящей в поиске и решении сложных вопросов, требующих актуализации знаний, анализа, умения видеть за отдельными фактами явление, закон.

В современной теории проблемного обучения различают два вида проблемных ситуаций: психологическую и педагогическую. Первая касается деятельности учеников, вторая представляет организацию учебного процесса.

Педагогическая проблемная ситуация создается с помощью активизирующих действий, вопросов учителя, подчеркивающих новизну, важность, красоту и другие отличительные качества объекта познания. Создание психологической проблемной ситуации сугубо индивидуально. Ни слишком трудная, ни слишком легкая познавательная задача не создает проблемной ситуации для учеников. Проблемные ситуации могут создаваться на всех этапах процесса обучения: при объяснении, закреплении, контроле.

МУРАТОВА

НАЗЕРКЕ МҰРАТҚЫЗЫ

Қазақстан Республикасы ІІМ

*М. Есболатов атындағы Алматы академиясы
жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру
факультетінің докторантурасының І-курс
докторанты, ұлттық қауіпсіздік және әскери
іс магистрі, полиция майоры*

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕССУАЛДЫҚ КОДЕКСІ ОЙЫНША «МАМАННЫҢ» ҚҰЗІРЕТТІЛІГІ

Сот төрелігін және тергеп-тексеруді жүзеге асыратын тұлға білімнің барлық саласында маман болуы мүмкін емес. Мұндай талаптарды соттар мен тергеушілерге ешкім қоймайды да. Дегенімен, құқық қорғау органдары мен соттар істі объективті және жан-жақты қарауы тиіс. Ол үшін мамандардың білімдері көмектеседі. Г. Гросс атап өткендей, «өзіңіздің, әрдайым толық емес біліміңізге сүйенбеңіз және барлық жағдайда құзыретті адамдарға жолығу керек» [1].

Маманның арнайы білімдері оның процессуалдық мәртебесінің маңызды аспектісі болады. Бұл ретте қолданыстағы қылмыстық-процессуалдық заңның арнайы білімнің критерийлерін анықтамайтынын айту қажет. Қылмыстық-процессуалдық кодексте маманды іске міндетті тартудың негіздемесі де қарастырылмаған.

Қазақстан Республикасының ҚАК 122-бабына сәйкес «Қылмыстық процесті жүргізетін орган процеске қатысушылардың өтінішхаттары немесе өз бастамасы бойынша өзінің іс жүргізуіндегі қылмыстық іс бойынша жауап алу немесе сарапшы немесе маман ретінде қорытынды беру үшін осы Кодексте белгіленген тәртіппен кез келген адамды шақыруға» құқылы [2].

Байқап отырғанымыздай, маманның процеске тартылу мүмкіндігі тергеушінің немесе соттың, істі жүргізушілердің қарауына беріледі.

А.Э. Денисовтың айтуынша, «маманның іс жүргізу мәртебесі – бұл қылмыстық сот ісін жүргізуге қатысушы ретіндегі маманның құқықтары, міндеттері, функциялары мен оны қылмыстық сот ісін жүргізуге тарту принциптеріне негізделген құқықтарының, міндеттерінің, жауапкершілігі мен іс жүргізу кепілдіктерінің заңнамалық реттелген жиынтығы болып табылатын кешенді ұғым» [3].

Қылмыстық сот ісін жүргізудегі маманның құзіреттілігін зерттеуді алдымен оның құқықтары мен міндеттеріне талдау жасаудан бастаған жөн. Сонымен қатар, субъективті құқықтар мен міндеттер өз бетінше институттар болғанымен, оларды бір бірімен байланыссыз сипаттау мүмкін емес, өйткені олар бір-бірімен байланысты, егіз ұғым деуге болады.

Сонымен, Қазақстан Республикасы ҚПК нормаларына сәйкес, маманның міндеттерін қарастырайық:

- 1) қылмыстық процесті жүргізетін органның шақыруы бойынша келуге;
- 2) дәлелдемелерді жинауға, зерттеу мен бағалауға жәрдем көрсету үшін арнаулы білімін, дағдысын және ғылыми-техникалық құралдарды пайдалана отырып, тергеу әрекеттерін жүргізу мен сот талқылауына қатысуға;
- 3) өзі орындаған әрекеттерге қатысты түсінік беруге, ал осы баптың екінші бөлігінде көзделген жағдайда зерттеу жүргізуге және қорытынды беруге;
- 4) істің мән-жайлары туралы мәліметтерді және іске қатысуына байланысты өзіне белгілі болған өзге де мәліметтерді жария етпеуге;
- 5) 5тергеу әрекеттері жүргізілген кезде және сот отырысы уақытында тәртіп сақтауға;
- 6) зерттеуге ұсынылған объектілердің сақталуын қамтамасыз етуге міндетті.

Ал құқықтарына тоқталсақ:

- 1) зерттеу нысанына жататын материалдармен танысуға;

2) қорытынды беру үшін өзіне қажетті қосымша материалдар беру туралы өтінішхаттар мәлімдеуге;

3) өзінің шақырылуы мақсатын білуге;

4) егер тиісті арнаулы білімі мен дағдысы болмаса, іс бойынша іс жүргізуге қатысудан бас тартуға;

5) тергеу немесе сот әрекетіне қатысушыларға қылмыстық процесті жүргізетін органның рұқсатымен сұрақтар қоюға; олардың назарын дәлелдемелерді жинауға, зерттеу мен бағалауға және ғылыми-техникалық құралдарды қолдануға жәрдем көрсету, істің материалдарын зерттеу, сараптама тағайындауға материалдар дайындау кезіндегі өзінің әрекеттеріне байланысты мән-жайларға аударуға;

6) өзі қатысқан тергеу әрекетінің хаттамасымен, сондай-ақ тиісті бөлігінде сот отырысының хаттамасымен танысуға және өзінің қатысуымен жүргізілген әрекеттердің барысы мен нәтижелерінің тіркелуінің толықтығы мен дұрыстығына қатысты, хаттамаға енгізілуге жататын мәлімдемелер мен ескертулер жасауға;

7) қылмыстық процесті жүргізетін органның әрекеттеріне шағым келтіруге;

8) Аудармашының тегін көмегін пайдалануға;

9) Аудармашыға қарсылық білдіруді мәлімдеуге;

10) Қауіпсіздік шараларын қолдану туралы өтінішхат мәлімдеуге;

11) Егер іс бойынша іс жүргізуге қатысуы оның лауазымдық міндеттерінің шеңберіне кірмейтін болса, өзінің тергеу немесе сот әрекеттеріне қатысуына байланысты шеккен шығыстарына өтем және орындаған жұмысы үшін сыйақы алуға құқығы бар[2].

Мамандарды тартудың мақсаттары мен міндеттері ҚПК 80-бабында жалпылама көрсетілген. Аталмыш бапта «Қылмыстық іс бойынша іс жүргізуге маман ретінде қатысу үшін қылмыстық процестің қатысушыларына өзінің арнайы құзыретіне кіретін мәселелерді түсіндіру, сондай-ақ ғылыми-техникалық құралдарды қолдану жолымен дәлелдемелерді жинауда, зерттеуде және бағалауда жәрдем көрсету үшін қажетті арнаулы білімі бар, іске мүдделі емес адам тартылуы мүмкін. Кәмелетке толмаған адамның қатысуымен болатын тергеу және өзге де процестік әрекеттерге қатысатын педагог та, психолог та, сол сияқты оны сарапшы етіп тағайындаған жағдайларды қоспағанда, тергеу және өзге де процестік әрекеттерге қатысатын дәрігер де мамандар болып табылады» деп көрсетілген [2].

Көріп отырғанымыздай, қылмыстық-процессуалдық заңнамаға сәйкес, педагог, психологтар процестің бөлек қатысушылары емес, маман ретінде болып табылады.

Кейбір авторлар қылмыстық процестегі педагог пен психологтің бұл анықтамалығымен келіспейді. Мысалы, Е.В. Цветкова қылмыстық процесте қолданылатын педагог пен психологтың арнайы білімі туралы талқылай отырып, былай дейді: «егер бұл кешенді сот-психологиялық-психиатриялық сараптама жүргізу мәселелеріне қатысты болса, онда слндовер қылмыстық іс материалдарына сүйене отырып, жасөспірімді сипаттайтын материалға баса назар аударады. сынып жетекшісінің, ата-анасының, көршілерінің жауап алу барысы, ізденушінің достары. Демек, дамудың ерекшеліктері, кәмелетке толмаған күдіктінің сипаты және оның психологиялық қасиеттері туралы мәселені түсіндіру үшін көмек қажет емес. Мұндай ақпаратты жасөспірімге сипаттайтын материалды жинау кезінде дербес алуға болады» [4].

Ал, С.А. Роганов және Т.Л. Константинова маман ретінде педагогты емес, нақты психологті санау керек дейді.

Психолог кәмелетке толмағандармен қарым-қатынас жасаудың кәсіби дағдылары бар маман, сондықтан ол балаға ғана емес, тергеушіге де қажетті көмек көрсете алады.

Кәмелетке толмаған күдіктіден жауап алу кезінде психолог тергеуші мен жауап алынатын кәмелетке толмағанның арасында психологиялық байланыс орнатуға, жауап алудың қолайлы жағдайын жасауға, кәмелетке толмағандардың толық қабылдауы үшін дұрыс сұрақтарды тұжырымдауға ықпал етеді. Психолог сондай-ақ, жауап алынатын адамды шынайы жауап беруге ынталандыруы мүмкін. Психологтың көмегі агрессияның, ұяндықтың, тұйықтықтың алдын алуда да маңызды [5].

Қылмыстық процесте психологтардың құқықтық мәртебесін кеңейту туралы мәселе Қазақстан Республикасы Президентінің 2008 жылғы 19 тамыздағы Жарлығымен бекітілген ювеналды әділет жүйесін дамытудың 2009-2011 жылдарға арналған тұжырымдамасында қозғалды.

Бұл құжатта Қазақстан Республикасында ювеналды әділеттілікті дамыту әлеуметтік қызметтің бір моделін-қылмыстық процесте кәмелетке толмағандарды қорғаудың арнайы психологтарын құруды көздейтіні атап өтілді.

Аталған Концепция негізінде 2012 жылы Қазақстан Үкіметімен «Қазақстан Республикасының ювеналды әділетті жетілдіру мәселелері бойынша кейбір заңнамалық актілеріне өзгертулер мен толықтырулар енгізу туралы» Заң жобасы әзірленген. Сонымен қатар, Қазақстан Республикасы ҚПК-не әлеуметтік психолог процессуалдық статусын енгізу мақсатында өзгертулер енгізу қарастырылған.

Осылайша, «Маман» туралы 84 бапты былайша түсіндірген:

Қылмыстық іс бойынша іс жүргізуге қатысу үшін маман ретінде қылмыстық процеске қатысушыларға оның арнайы құзыретіне кіретін мәселелерді түсіндіру, сондай-ақ ғылыми-техникалық құралдарды қолдану арқылы дәлелдемелерді жинауға, зерттеуге және бағалауға жәрдемдесу үшін қажетті арнайы білімі бар мүдделі емес адам тартылуы мүмкін. Сондай-ақ, кәмелетке толмағанның қатысуымен тергеу және өзге де процестік әрекеттерге қатысатын педагог, «әлеуметтік психолог», сондай-ақ оны сарапшы етіп тағайындаған жағдайларды қоспағанда, тергеу және өзге де процестік әрекеттерге қатысатын дәрігер мамандар болып табылады [6].

Алайда, ұсынылған өзгертулер маңызды болғанымен, аталған заң жобасы қарастырылған жоқ. 2014 жылғы Қазақстан Республикасының ҚПК-не де «психолог» терминін «әлеуметтік психолог» деп өзгерту ұсынысын енгізген жоқ. Жаңа кодексте «психолог» терминін ашатын анықтама да енгізілген жоқ.

Жаңа новелла ретінде тек қана «психологтің» ҚПК 80-бабында маман статусына бекітілуі болды.

ҚР ҚПК маманның жалпы субъективті құқықтарын, міндеттері мен жауапкершілігін бекітеді. Бұл ретте 2014 жылғы ҚР ҚПК және 1997 жылғы ҚР ҚПК бойынша маманның құқықтары тұтастай сәйкес келетінін атап өткен жөн.

Дегенімен, айырмашылық жоқ емес. Мысалы, қолданыстағы кодекс маманға өзін шақыртудағы мақсатын, тергеушінің рұқсатымен сұрақ қою, іс материалдарымен зерделеу мен оны жинауда қол үшін созып қана қоймай, оған қорытынды беру үшін қажетті қосымша материалдарды ұсыну туралы өтінішхатты мәлімдеу мүмкіндігі берілген. Мұндай өкілеттік 1997 жылғы ҚПК-те қажеттілігі болса да қарастырылмаған [7].

«Маманның» құқықтық статусын талдай келе, Қазақстан Республикасының ҚПК-де қолданылатын «маман» терминінің өзіне тоқталмауға болмайды. Алдымен, бұл терминнің көпжақтылығын атап өту қажет. «Маман» сөзі қоғамның барлық саласында жиі қолданылады. Маман деп кез-келген салада қандай да бір курс немесе сабақ алған мамандық иесін айта аламыз. Мысалы, ішкі істер органдарының қандай да бір лауызымындағы жұмыс істейтін, өзінің функционалдық міндетін атқаратын тұлғалар да маман болып есептеледі. Ал қылмыстық іс жүргізудегі маман ол мүлдем басқа субъект.

Сондықтан, біздің ойымызша «маман» атауын «сот маманы», «криминалист-маман» сияқты терминдерді қолдану дұрыс.

Бұл терминді қолдану нақты құқықтық мәртебесі бар адамды дәлірек анықтайды.

Әдебиет

1. Гросс Г. Сот тергеушілеріне арналған сот сараптамасы жүйесі ретіндегі нұсқаулық. – М., 2002.
2. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 4 шілдедегі №231 ҚПК.
3. Денисов А.Э. Маман қылмыстық сот ісін жүргізудің қатысушысы ретінде. – М., 2010.
4. Уветкова Е.В. Тергеу іс-әрекетін жүргізуде педагогтің (психологтің) қатысу туралы. 2012.
5. Роганов С.А., Константинова Т.Л. Жауап алу кезінде педагогтың қатысуы туралы.
6. ҚР Үкіметінің 2012 жылғы 29 қыркүйектегі №1247 «Қазақстан Республикасының ювеналды әділетті жетілдіру мәселелері бойынша кейбір заңнамалық актілеріне өзгертулер мен толықтырулар енгізу туралы Заң жобасы туралы» Жарлығы.
7. Алимова Э.А. Маманның қылмыстық сот ісін жүргізуге қатысуы. Монография. 2020ж.

**АБИТАЕВ
ЖАРАС ТАЛГАТУЛЫ**
*старший преподаватель кафедры
военной и тактико-специальной подготовки
Алматинской академии МВД
Республики Казахстан им. М. Есбулатова
капитан полиции*

ОРГАНИЗАЦИЯ ОБУЧЕНИЯ СОТРУДНИКОВ СВОДНЫХ ОТРЯДОВ ПОЛИЦИИ, ПРИВЛЕКАЕМЫХ ДЛЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ КРУПНОМАСШТАБНЫХ МАССОВЫХ МЕРОПРИЯТИЙ В РЕГИОНАХ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

На современном этапе развития нашего государства, достаточно часто проводятся официальные различного рода массовые, культовые или крупномасштабные мероприятия, в основном спортивные состязания, или такие как, встречи глав государства, политические либо экономические форумы и другие массовые культурные мероприятия, фестивали или народные гуляния.

Вышеуказанные различного рода мероприятия, по своей специфике, характеризуются большим количеством массы граждан, как со стороны средств Казахстанских и зарубежных, средств массовой информации, мировой общественности, так и граждан Республики Казахстан, но и граждан иностранных государств, а также огромным вниманием [2].

На правоохранные органы Республики Казахстан, ложится одна из главных ключевых ролей, по охраны общественного порядка и обеспечения безопасности мирных граждан, оказания необходимого конструктивного содействия, помощи их организаторам, входе организации и проведения, официального крупно масштабного различного рода культового мероприятия, при этом именно на них в значительной степени ложится ответственность

На современном этапе, в сложившихся условиях представляет собой одну из самых широкомасштабных специальных профессиональных операций, по обеспечению охраны общественного порядка и обеспечения безопасности граждан, в деятельность правоохранительных органов Республики Казахстан [3].

При проведении крупномасштабных официальных крупно масштабных различного рода культовых массовых мероприятий предполагает решение, правоохранительных органов Республики Казахстан, по обеспечению охраны общественного порядка и обеспечения безопасности мирных граждан, целого комплекса задач:

- предупреждения выявления и пресечения административных и иных правонарушений предусмотренный законом Республики Казахстан;
- слаженная, и четкое взаимодействия, различными подразделениями правоохранительных служб по охране общественного порядка и обеспечения безопасности мирных граждан;
- соблюдения и обеспечения установленных правил поведения, зрителями участниками и организаторами мероприятия;
- в случае противоправных действий, административных или различного рода правонарушений и несчастных случаев, оказания медицинской или иной помощи пострадавшим, а также лицам, находящимся в беспомощном либо ином состоянии, опасном для их жизни и здоровья.
- в период организации или проведения официального крупно масштабного различного рода культового мероприятия, своевременного реагирования на попытки совершения различного рода нарушении установленного порядка; [4].

Учитывается опыт зарубежных государств, при решении выше указанных задач, период организации или проведения официального крупно масштабного различного рода культового мероприятия.

В настоящее время, укрепление дисциплины и законности, поддержание психологического благоприятного социального, стабильно климата в служебных коллективах, крайне важен комплекс специальных мероприятий по организации работы с личным составом правоохранительных служб, в том числе подготовка сводных отрядов, направленных на обеспечение соблюдения требований законодательства.

К выполнению действий в особых не предвиденных экстремальных условиях, приобрела на современном этапе, особую значимость, как психологическая специальная тактическая подготовка, сотрудников правоохранительных служб.

Степень сформированности, психологической устойчивости сотрудников, к непредвиденным экстремальным ситуациям, развития профессионально важных психологических качеств, на современном этапе, существующая практика профессиональной подготовки личного состава правоохранительных служб и сводных отрядов, показывает, что оно является необходимым условием эффективности специальной тактической профессиональной деятельности и одним из слагаемых успешного выполнения служебных боевых задач [5].

При организации или проведения, практический опыт показывает что, у недоброжелателей всегда будет соблазн, сорвать проведение выше казанных мероприятий, при этом навредить репутации нашей страны.

В ходе увиливания вероятности угроз, совершения террористических актов, различных негативного освещения, психологических провокаций, работы сотрудников правоохранительных служб, поэтому на этапе подготовки и проведения официального крупно масштабного различного рода культового мероприятия, осуществляющих специальные мероприятия, досмотровые, поисковые на охраняемых объектах, с помощью современных айти-технологий в средствах массовой информации современная общественность.

В связи, с этим ложится, огромная ответственность за выполнение прославленных служебных и боевых задач на сотрудников правоохранительных органов, обеспечивающих охраны общественного порядок и безопасности мирных граждан, при проведении официального крупно масштабного различного рода культового мероприятия.

Выше казанные задачи, могут четко и грамотно выполнить только профессионально компетентные специалисты, обладающие высокой стрессоустойчивостью, хорошо подготовленные и профессионально обученные, сотрудники правоохранительных служб и специальные сводные отряды, при этом имеющие навыками работы, с гражданами и другими профессиональными качествами.

В связи с изложенным, сотрудникам правоохранительных служб, требуется длительная подготовка, а именно:

- ежегодное прохождение медицинского обследования, с личным составом правоохранительных служб;
- при формировании сводных отрядов, организовать подбор и расстановка кадров;
- прохождение обследовании психологического и физиологического направления;
- оснащения средствами связи и специальными средствами и техники;
- обеспечения и четкая организация тылового, материального и технического характера;
- обеспечение специальными техническими средствами досмотра и приборами обнаружения взрывчатых веществ;
- организация проживания сводных отрядов полиции и обеспечением питаниями;
- в специализированных учебных центрах прохождение профессионального обучения, по программе подготовки инспекторов имеющие навыки, пользоваться специальными техническими средствами досмотра, при осуществлении допуска посетителей и персонала на особо важных объектах, при подготовки и проведении официального крупно масштабного различного рода культового мероприятия, с получением сертификата учебного центра [6].

Осуществления руководителями всех уровней правоохранительных органов, формирование и поддержание, профессиональных важных качеств, которая носит комплексный характер

у сотрудников правоохранительных органов, устойчивого психологического состояния, необходимых, для действий в экстремальных и не предвиденных условиях.

При решении конкретной профессиональной задачи, если сотрудник, не имеет четких психологических установок, конкретных профессиональных, знаний и умений, в том числе навыков обеспечения личной безопасности, законы и нормативные акты или управленческие решения не могут создать сотруднику правоохранительных органов, реально возможный уровень безопасности [5].

Одним из ключевых моментов в подготовки сводного отряда и личного состава в целом, перед, подготовки и проведении официального крупно масштабного различного рода культового мероприятия, являются четкая организация и проведение профессионального обучения, которые включают:

- специализированный и профессиональный отбор молодых кадров;
- действующими инструкциями в которых расписаны действия в случае возникновения внештатных и не предвиденных ситуаций, задачи службы, по различным сигналам и вводным, ознакомить и обучить сотрудников досмотровых нарядов, личного состава и сотрудников сводного отряда;
- с убывающими в служебную командировку с целью обучения личного состава, научно преподавательским составом не обходи провести четкие инструктажи;
- до отправки, к месту несения службы, обучение проводить личного состава в местах дислокации;
- до начала службы и непосредственно во время несения службы, в часы, отведенные для обучения, согласно тематическим планам и расписаниям занятий, проводить профессиональное обучение сводных отрядов и личного состава полиции по прибытию в пункты временной дислокации;
- применение и использовании в профессиональном обучении, памятки «Несение службы по охране общественного порядка и обеспечения безопасности мирных граждан в период подготовки и проведении официального крупно масштабного различного рода культового мероприятия»;
- применение и использования в профессиональном обучении памятки «Личная безопасность сотрудников правоохранительных органов»;
- применение, использования и разработка альбома схем по организации и обеспечению досмотровых мероприятий в профессиональном учебном процессе;
- с помощью моделирования, специальных тактических, служебных ситуаций проведение практических занятий;
- применение и разработка методических рекомендаций, по подготовки и проведении официального крупно масштабного различного рода культового мероприятия, использования в профессиональном учебном процессе личного состава правоохранительных служб и сводного отряда [7].

Все эти целостной системы, психологического обеспечения деятельности сотрудников правоохранительных органов, выше перечисленные обуславливаются, необходимостью формирования в экстремальных не предвиденных условиях, которая реализуется по следующим основным направлениям:

- психологическая, профессиональная обучения сотрудников правоохранительных служб и сводных отрядов, к действиям в не предвиденным экстремальным условиям;
- для действий в экстремальных не предвиденных условиях, профессиональный психологический отбор, молодых сотрудников правоохранительных служб и сводных отрядов;
- при выполнении служебных боевых задач, обязательном порядке психологическое сопровождение;
- с сотрудниками осуществлявших, служебные боевые задачи в экстремальных и не предвиденных условиях, обязательное психологическая реабилитация [5].

При организации и проведении профессионального обучения, для качественной подготовки сотрудников правоохранительных органов, кроме того, на современном этапе подготов-

ки сводных отрядов, к выполнению служебных боевых задач, для обеспечения массовых, культовых, крупно масштабных и различного рода мероприятий в регионах необходимо:

- назначать профессорско-преподавательский состав, специализированных образовательных учреждений правоохранительных служб Республики Казахстан и из числа руководителей подразделений, имеющих большие навыки и большой практический опыт для организации проведения практических занятий;
- чтобы сотрудники правоохранительных органов, смогли не только пройти медицинскую комиссию и профессиональное обучение, формирование резерва и сводного отряда полиции, начинать заблаговременно, до прибытия к месту несения службы, при этом чтобы смогли, психологически подготовиться к служебной командировке;
- заблаговременно, до начала процесса профессионального обучения, осуществлять составление учебных планов, расписаний занятий;
- уделять особое внимание изучению инструкций, проведению практических занятий, отработке действий по различным вводным, во время составления учебных планов, расписаний занятий и в процессе профессионального обучения сотрудников правоохранительных органов, сводных отрядов полиции, выполняющих служебные боевые задачи в составе досмотровых групп [6].

Устойчивости личного состава, сотрудников правоохранительных служб, к влиянию экстренных, не предвиденных, психологических травмирующих факторов, является основной задачей подготовки сводных отрядов полиции и заключается в формировании соответствующего морального психологического состояния.

К деятельности в экстремальных и непредвиденных ситуации, не обходимо проводить, ряд комплексных мероприятий профессиональный психологический отбор, который при этом заключающиеся и позволяющиеся выявить лиц, непригодных, по своим психологическим качествам, для несения службы в особых боевых условиях.

Экстремальные и не предвиденные особые условия, это такие ситуации, как большие объективные и психологические трудности, которые перед сотрудниками правоохранительных органов, при этом ставят и обязывают его к полному напряжению сил, к наилучшему обеспечению безопасности [5].

Профессиональные занятия, приводящиеся в значительной степени в стенах специализированных образовательной учреждения, является то, что одним из основных подготовок сотрудников правоохранительных служб и сводного отряда полиции, включает в себя выработку следующих навыков:

- выявления и пресечения, потенциально опасных лиц и ситуаций профайлинг;
- грамотное несения наряда, как в ходе подготовки и проведении официального крупно масштабного различного рода культового мероприятия, так и на отдельных объектах;
- не допущения на территорию, являющихся основанием для прохода, при этом добросовестное проведения досмотровых мероприятий, проверки ручной клади и документов, использованию личных возможностей, для достижения успеха и подготовки и проведении официального крупно масштабного различного рода культового мероприятия, основанием перемещения предметов и грузов и т.п.;
- определения угроз совершения актов терроризма или незаконного вмешательства, взрывчатых веществ, угроз размещения или попытки размещения взрывных устройств, угроз взрыва, а также принятия мер по их нейтрализации;
- эффективной коммуникации, с гражданами, в том числе иностранными гражданами, при этом включая с отдельными категориями граждан.
- Подготовка и обучения сотрудников правоохранительных служб, сводного отряда полиции, в свою очередь, к проведению досмотровых мероприятий включает:
- при проведении специальных, досмотровых мероприятий, визуальная психодиагностика личности, психологическую подготовку и психологические основы общения сотрудников правоохранительных органов в ходе досмотра, и т.д. [8];

- применения специальных мер процессуального принуждения, юридическую специальную подготовку основания и процессуальный порядок проведения личного досмотра, досмотра вещей, ручной клади находящихся при физическом лице и т.д.;
- организаторами мероприятия, знание признаков взрывчатых веществ и взрывных устройств, способов их обнаружения и ликвидации, тактическую специальную подготовку, тактику несения службы, взаимодействия между подразделениями правоохранительных служб и сводных отрядов полиции;
- выявлении обнаружения холодного и огнестрельного оружия, взрывчатых веществ и взрывных устройств, а также изучение порядка использования специальной досмотровой и поисковой техники, при проведении личного досмотра, досмотра вещей, находящихся при физическом лице ручной клади и т.д.;
- медицинскую специальную подготовку, которая при этом включающую навыки, выработку оказания первой медицинской помощи лицам, которые нуждаются потерпевшие.

На современном этапе предполагает, проведение практических, теоретических занятий, при активном использовании современных педагогических и компьютерных, айти технологий, в подготовке и профессиональном обучении, сотрудников правоохранительных служб и сводного отряда полиции, к действиям по охране общественного порядка и обеспечение безопасности мирных граждан, при проведении официального крупно масштабного различного рода культового мероприятия.

Из числа профессорско-преподавательского состава территориальных органов, где раскрывается специальная тактика несения службы в обычных и особых не предвиденных экстремальных условиях, связанных с осложнением оперативной обстановки на определенных территориях, занятия должны быть сопряжены, с разбором типичных или экстремальных не предвиденных ситуаций. Возникающих при несении службы по охране общественного порядка, анализом действий сотрудников правоохранительных органов, в том числе на основе данных, полученных от сотрудников правоохранительных органов.

На современном этапе тактико-специальные тренировки, не обходимы по охране общественного порядка, посредством отработки конкретных вводных, на полигонных комплексах при которых вырабатываются профессиональные и психологические навыки, несения службы с последующим разбором результатов.

Кроме того на учебных полигонных комплексах, повышается эффективность занятий их проведение, в том числе располагающих, специальными техническими средствами, такие как для досмотра граждан, а также находящихся при них личных вещей и ручной клади.

Проведение занятий на полигонах позволяет отчасти воссоздать обстановку мест проведения крупномасштабных мероприятий или обстановку, возникающую на отдельных объектах [9].

И так хотелось бы отметить, что к несению службы в период подготовки и при проведении официального крупно масштабного различного рода культового мероприятия, определения уровня профессионального готовности, личного состава правоохранительных служб и сводных отрядов полиции, относится ко времени после проведения выше указанных мероприятий.

А также аккумулярованием информации, для ее дальнейшего использования при постановке новых боевых задач, по охране общественного порядка, при подготовке и проведении официального крупно масштабного различного рода массового культового мероприятия, которая при этом связано, с подведением итогов несения службы, личного состава правоохранительных служб и сводных отрядов полиции, обобщением и распространением положительного опыта, изучением и анализом ее результатов.

На проблему психологического обеспечения деятельности, личного состава правоохранительных органов и сводных отрядов полиции, при выполнении служебных боевых задач в экстремальных условиях, на современном этапе, условия развития современного общества, заставляют по новому взглянуть на ряд проблем, на такие как реализации оперативной служебной деятельности сотрудников правоохранительных органов.

В оперативной служебной деятельности и устойчивости личного состава к влиянию психотравмирующих факторов, на современном этапе можно только, с позиции комплексного подхода, при этом выполнить основную боевую задачу подготовки молодых сотрудников пра-

воохранительных служб и сводных отрядов полиции, а также формирование моральной психологической готовности.

Литература

1. Конституция Казахстана. Принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года, в редакции от 08июня 2022 года
2. Демидов Ю.Н. О мерах по обеспечению безопасности и правопорядка в период подготовки и проведения массовых мероприятий в Российской Федерации // Аналитический вестник. – 2013. – №18 (502). – С. 6-17.
3. Алексеева А.П. Законодательные инициативы в сфере охраны общественного порядка и обеспечения общественной безопасности при проведении спортивных соревнований // Вестник Воронежского института МВД России. 2013. №3. – С. 15-16.
4. Пожидаев С.Г. Некоторые вопросы антитеррористической деятельности в зарубежных странах при проведении крупномасштабных спортивных мероприятий международного уровня // Труды Академии управления МВД России. 2016. №1 (37). – С. 91-94.
5. Организация психологического обеспечения деятельности сотрудников органов внутренних дел в экстремальных условиях: методическое пособие / под общ. ред. В.М. Бурыкина. – М., 2004. – С. 240.
6. Калининников А.С., Козлов О.В., Иванюк А.М. Тактические способы действий служебных нарядов ОВД при проведении массовых общественно-политических, зрелищных и спортивных мероприятий : учеб.-метод. пособие. – Калининград, 2012.
7. Еферин В.П., Хорькин Ю.Л., Диденко В.А. Управление деятельностью территориальных органов МВД России по предупреждению беспорядков при проведении массовых общественно-политических, спортивных и иных публичных мероприятий : учебно-методическое пособие. – Домодедово, 2013.
8. Лапчук В.С. Психологические аспекты подготовки сотрудников ОВД к охране общественного порядка // Психопедагогика в правоохранительных органах. 2013. №2 (53). – С. 66-69.
9. Пожидаев С.Г. Некоторые вопросы антитеррористической деятельности в зарубежных странах при проведении крупномасштабных спортивных мероприятий международного уровня // Труды Академии управления МВД России. 2016. №1 (37). – С. 91-94.

**ҚАЛҚАНБАЙ
ӘЛІБИ ҚАЙРАТУЛЫ**
*Қазақстан Республикасы ІІМ
М. Есболатов атындағы Алматы
академиясы ғылыми педагогикалық
магистратураның магистранты
полиция капитаны*

ЖӘБІРЛЕНУШІМЕН ТАТУЛАСУ, ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАУАПТЫЛЫҚТАН БОСАТУДЫҢ НЕГІЗДЕРІНІҢ БІРІ РЕТІНДЕ

2010-2020 жылдары аралығындағы құқықтық саясат тұжырымдамасында көрсетілгендей, мемлекетіміздің қылмыстық саясатының бағыттарының бірі қылмыстық жауаптылықтан босату институттарын жетілдіру және тараптардың татуласуына және келтірілген зиянды өтеуге негізделген қалпына келтіру сот төрелігінің жаңа институттарын біртіндеп енгізу болып табылады [1]. Біз қарастырып отырған институттың нормалары қылмысқа қарсы күреске, қылмыстық құқық бұзушылықтардың теріс салдарын жоюға, жәбірленушілердің құқықтары мен заңды мүдделерін қамтамасыз етуге, сондай-ақ мемлекеттің қылмыстық саясатының аталған бағытының негізгі аспектілерінің бірі бола отырып, құқыққа қайшы әрекеттер жасаған адамдардың құқықтары мен заңды мүдделерін сақтауға бағытталған.

Қылмыстық құқық пен Қазақстан Республикасының заңнамасы қылмыстық-құқықтық міндеттерге қол жеткізу үшін қылмыстық құқық пен заңнама жазаларды, қараны және қылмыстық-құқықтық Ықпал етудің, оларды тікелей жасағаны үшін Ықпал етудің өзге де көзделген шаралары мен құралдарын көздейтінін, белгілейтінін, айқындайтынын, табатынын белгілейді, айқындайды, табады (Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 2-бабы) [2]. Бірақ бұл ретте Қазақстан Республикасының қазіргі, қазіргі, бүгінгі қылмыстық-құқықтық заңнамалық саясаты мен дипломатиясы – бұл адамдар мен азаматтардың заңды құқықтарын негізсіз, негізсіз, себепсіз шектеулер мен тыйымдардан қорғау жолымен қылмыстық жазалауды және қуғын-сүргінді азайту, азайту және төмендету бағытынан, бағыты мен жолынан басқа ештеңе емес. Ең маңызды, негізгі, маңызды және маңызды міндеттер мен мәселелерді тиімді, тиімді, тиімді шешу үшін қылмыстық заңнама, құқық пен нормалар өте икемді болуы керек. Әрине, жоғарыда айтылғандарға қол жеткізу үшін қазіргі, қазіргі, бүгінгі қылмыстық заңдар мен нормаларда бірқатар және көптеген құралдар, әдістер, әдістер бар, мысалы, әртүрлі түрлерді қолдану, қолдану, қылмыстық жауаптылық пен жазадан босату нысандары.

Қазіргі қылмыстық заңнамаға тыйым салатын нормалармен қатар, қажетті әрекеттерді ынталандыруға бағытталған нормалар да белгілі. Қылмыстық құқық ғылымында олар ынталандыру нормалары ретінде белгілі.

Қылмыстық жауаптылықтан босату институтының болуы қажеттілігі қылмысқа қарсы күресте қылмыстық жазаны қолданудан гөрі өткір әдістерді қолданудың орындылығы мен тиімділігіне байланысты, атап айтқанда, белгілі бір шарттарды сақтаған кезде кінәлілерді кешіру, Қылмыстық әрекеттен кейінгі оң мінез-құлықты ынталандыру және т.б.

Зерттеу институтының нормаларын практикада қолдану жеке сипатта болатыны сөзсіз. Ресейлік ғалым П.В. Коробовтың пікірінше, «бұл институт қылмыстық жауапкершілікті даралау шаралары жүйесінің перспективалық элементі болып табылады деп болжауға болады» [3].

Қазіргі қолданыстағы және қолданыстағы қылмыстық құқық, Қазақстан Республикасының заңнамасы мен кодексі төменде келтірілген, қылмыстық жауаптылық пен жазадан босатудың және одан құтылудың мынадай нысандары мен түрлерін көздейді:

– белсенді өкірудің себебіне байланысты (Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 65-бабы);

- көзделген қажетті қорғаныс шектері асқан кезде (Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 66-бабы);
- тараптардың іс жүргізу келісімінің барлық талаптары орындалған жағдайда (Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 67-бабы);
- тараптарды татуластыру туралы келісімге қол жеткізуге байланысты (Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 68-бабы);
- белгілі бір кепілгерліктің белгіленуіне байланысты (Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 69-бабы);
- оқиға жағдайының өзгеруіне байланысты (Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 70-бабы);
- қылмыстық құқық бұзушылықтың ескіру мерзімінің аяқталуына байланысты (Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 71-бабы);
- көзделген және шығарылатын рақымшылық актісіне байланысты (Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 78-бабы);
- Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің Ерекше бөлігінің жекелеген баптарына тиісті норма-ескертпелерде көзделген жазадан босатудың және қылмыстық жауаптылықтан құтылудың арнайы түрлері мен нысандары [2].

ҚК-нің 4-бабында «қылмыстық жауаптылықтың бірден-бір негізі қылмыстық құқық бұзушылық жасау, яғни осы Кодексте көзделген қылмыс не қылмыстық теріс қылық құрамының барлық белгілері бар іс-әрекет жасау болып табылады» делінген [2].

Қылмыстық құқық бұзушылық жасаған адам өзінің жеке немесе мүліктік құқықтарына байланысты мемлекетпен құқықтық қатынасқа түседі немесе басқаша айтқанда, мемлекет репрессиялық орган ретінде әрекет ететін қылмыстық жауаптылықтың құқықтық қатынастары пайда болады. Мемлекеттің бұл тетігі кінәлі адамға қылмыстық жаза шарасын тағайындау арқылы іске асырылады.

«Қылмыстық жауаптылықтан босату дегеніміз-қылмыстық әрекеттің немесе оны жүзеге асырған адамның қоғамдық қауіптілігінің төмендеуіне немесе айтарлықтай төмендеуіне байланысты оны жасағаны үшін заңда көзделген қоғамдық қауіпті әрекетті жасауға кінәлі адамға қатысты теріс құқықтық салдарларды қолданбау» [4].

Келтірілген дәйексөзді ескере отырып, қылмыстық жауаптылықтан босату адамды жасалған құқық бұзушылық үшін жауапқа тарту үшін нақты негіздер болған жағдайларда ғана іске асырылуы мүмкін. Субъект Қылмыстық кодекстің Ерекше бөлігінде көзделген қылмыс немесе қылмыстық теріс қылық құрамының барлық белгілері бар нақты әлеуметтік қауіпті әрекетті жасайды. Жасалған әрекет заңмен қорғалатын қоғамдық қатынастарға айтарлықтай зиян келтіреді және объективті тұрғыдан қоғамдық қауіпті болып табылады. Осыған байланысты қылмыстық жауапкершілікке тартудың барлық заңды және нақты негіздері анықталады. Бірақ, егер бұл ретте адам немесе ол жасаған құқық бұзушылық қоғамдық қауіптен айырылған мән-жайлар орын алса, кінәлі адам ақтау негіздері бойынша қылмыстық мәжбүрлеу шараларынан босатылуы мүмкін екенін атап өткен жөн.

Жалпы ережелерге сәйкес қылмыстық жауапкершілік қылмыстық құқық бұзушылық жасағаны үшін кінәлі деп танылған адамға қатысты сот қолданатын жазада жүзеге асырылады. Алайда, ұмытпау керек және ұмытпау керек, қылмыстық қылмыспен және қылмыстық әрекеттермен күрес пен күрестің нәтижелілігін арттыру және оған қол жеткізу үшін кейбір жағдайларда бізге аз белгілі емес жағдайларда, жағдайларда жазалаусыз және кінәлі қылмыскерлерді көзделген қылмыстық жауаптылық пен жазаға тартусыз немесе олардың жағдайлары соттың үкімімен, бірақ кенеттен босатылып, нақты жаза шарасын өтеуден аулақ бола отырып, немесе жазаны өтеуден мерзімінен бұрын босатылған кезде немесе ауыстыру арқылы, жаза шарасының өтелмеген бөлігі мен мерзімін басқаларға, неғұрлым ауыр және ауыр деп өзгерту, яғни жаза шарасының жұмсақ түрі мен нысаны.

Қылмыстық жауаптылықты алып тастау адамды құқыққа қайшы әрекет жасағаны үшін жазаны қолдану міндетінен босатады, демек, қылмыстық жауаптылықтан босату жазадан босату болып табылады. Шынында да, егер адам алғаш рет ауырлығы аз немесе орташа қылмыс жасаған болса, жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтан кейін өз еркімен кінәсін

мойындап, өз әрекеттерімен келтірілген зиянды түзетсе, жазаны татуластыру сияқты қылмыстық жауапкершілікке тартудың мағынасы жоқ.

Қылмыстық жауаптылықтан босату күрделі құқықтық құбылыс болып табылады, оны іске асыру қылмыстық заңда бекітілген негіздер мен шарттар болған кезде және қылмыстық іс жүргізу заңында қатаң белгіленген тәртіппен ғана мүмкін болады. Бұл ретте, тиісті қылмыстық-құқықтық нормалар оларды қолдану кезінде қылмыстық істі немесе қылмыстық қудалауды тоқтатудың реттеушісі болады. Сот, прокурор, тергеуші және анықтаушы оларды белгілеген кезде қылмыстық жауаптылықтан босатудың негіздері мен шарттары қылмыстық істі немесе қылмыстық қудалауды тоқтатудың қылмыстық іс жүргізу негіздеріне айналады.

Ж.Қ. Қожантаеваның пікірінше, «қылмыстық жауаптылықтан босату адамның қылмыстық жауапкершілікке тартылу міндеті болмаған, өйткені ол қылмыс жасамаған жағдайларды жоққа шығаратын жағдайлардан ажыратылуы керек. Себебі, қылмыстық жауаптылықтан босату қылмыстық істі тоқтату туралы қаулы нысанында практикалық мазмұн алады» [5].

Мұндай қаулылар міндетті түрде қылмыстық жауаптылықтан босатумен байланысты емес түрлі негіздер бойынша шығарылады. Сонымен, қылмыстық жауаптылықтан босату туралы, егер жасалған әрекетте қылмыстық құқық бұзушылық белгілері болса және басқа да азаптау болмаса ғана айтуға болады. Сонымен қатар, жасалған әрекетте тиісті құрамның барлық белгілері болуы керек. Қылмыстық құқық бұзушылық құрамының кем дегенде бір белгісінің болмауы адамның оны жасамағанын білдіреді. Демек, Қылмыстық-құқықтық қатынас жоқ, адамның қылмыстық-құқықтық тәртіппен жауап беру міндеті болған жоқ, сондықтан мұндай адамды қылмыстық жауаптылықтан босату маңызды емес. Мұндай жағдайларда қылмыстық істен бас тарту немесе тоқтату туралы қаулылар да қабылданғанымен, оларды қылмыстық жауаптылықтан босатумен сәйкестендіруге болмайды.

Қылмыстық жауаптылықтан босатудың іс жүргізу нысаны анықтау органының, тергеушінің, прокурордың немесе судьяның қылмыстық істі тоқтату туралы қаулысы болып табылады (ҚПК-нің 35, 36, 327-баптары). Бұл жағдайда бұл мәселені шешу құқығы жоғарыда аталған құзыретті мемлекеттік органдарға тиесілі екенін білдіреді [6]. Адамды қылмыстық жауаптылықтан босату туралы мәселенің оң шешімі мемлекеттің кінәліге тиісті қылмыстық-құқықтық санкциялар қолдану құқығын іске асырудан бас тартуын көздейді.

Қылмыстық жауапкершіліктен босату институтының табиғаты, біздің ойымызша, оның мазмұны мен көріну формаларында қарастырылуы керек.

Қылмыстық жауаптылықтан босатудың құқықтық сипаты қылмыстық саясаттың гуманизмінде, ықпал ету құралдарын үнемдеуде көрінетін, кінәлі адамға қатысты түзету мен тәрбиелік ықпал етуді жүзеге асыру кезінде жазалау шараларын қолданудың орынсыздығын мойындауда ашылған босатуда көрінеді. Сонымен бірге, қылмыстық жауаптылықтан босату алдын-алу әсерін қамтамасыз етеді және қылмыстық құқықтың алдында тұрған құқыққа қарсы әрекеттердің саны мен сапасын төмендетудегі мақсаттарға қол жеткізуге ықпал етеді.

Ю.В. Арсентьеваның ескертуі бойынша, біздің ойымызша, «қылмыстық жауапкершіліктен босату – бұл қатарынан екі шешімді қамтитын күрделі құбылыс. Алдымен адам жасаған әрекет қылмыс деп танылады, содан кейін адамды қылмыстық жауапкершіліктен босату туралы шешім қабылданады» [7].

Бүгінгі күні және қазір институт және қылмыстық жауапкершіліктен босату мен жазалаудың заңнамалық нормалары материалдық және іс жүргізу Қылмыстық құқығы арасында қандай да бір қақтығыс тудыратын кедергі болып табылады және бір қызығы, бұл қақтығыс қазір байқалмай қалды, ал бір кездері көптеген ғалымдар оны шешуге тырысты, яғни.. шын мәнінде, ол белгілі бір заңды nonsense айналды.

20 ғасырдың 80-ші жылдарының соңында профессор А.Д. Бойков қылмыстық және қылмыстық іс жүргізу заңнамасындағы олқылықтарды атап өтіп, кеңес ғылымы «қылмыстық жауапкершіліктен босатудың процедуралық формалары және олардың кінәсіздік презумпциясы принципімен байланысы туралы» сұраққа қажетті жауап алмағанын атап өтті [8]. Өкінішке орай, содан бері қазақстандық қылмыстық-құқықтық ғылым аталған сұраққа жауап

бермеді. Сонымен қатар, осы институтқа бүгінгі көзқарастар болашақта бұл сұрақ өзінің сенімді жауабын табуы екіталай деп болжайды.

Мәселенің мәні келесідей: *Бірінші.* Қазақстанның қылмыстық саясатының қазіргі заманғы тұжырымдамасы қылмыстық заңнаманы ізгілендіру және лықтандыру шеңберінде қылмыстық жауаптылықтан босатудың материалдық-құқықтық институтын толық көлемде пайдаланады, бұл, әрине, құқықтық мемлекет үшін жақсы белгі болып табылады. Қазақстан Республикасында қылмыстық қудалау мен жазалау маңызды орын алатын қылмыстық құқық бұзушылыққа мемлекеттің классикалық реакциясынан басқа, ең алдымен ұсақ қылмысқа (қылмыстық теріс қылық ұғымын енгізу, құқық бұзушылықтың кейбір түрлерін қылмыстық заңнама шеңберінен шығару) реакцияның басқа нысандары қатар дамиды.

Бұл қылмыстық-саяси аксиома – материалдық қылмыстық құқық мамандары үшін «әулиелер әулиесі» – белгілі бір кезеңде көптеген процессуалистер арасында наразылықпен шектесетін күмән тудырды. Бірінші аксиомаға деген барлық міндеттемемізбен, ашық айтайық: процедуралық күмән тұтастай алғанда толықтай негізделген, бұл бізге біріншісінен кем емес көрінетін екінші аксиоманы тұжырымдауға мүмкіндік береді.

Екінші. Іс бойынша іс жүргізуді болдырмайтын мән-жайдың болуы негізінде қылмыстық істі тоқтату институты іс жүргізу нысаны болып табылатын қылмыстық жауаптылықтан босатудың материалдық-құқықтық институтының қазіргі қабылданған түсіндірмесі (ҚР ҚПК 35-бабы) кінәсіздік презумпциясы сияқты іргелі Конституциялық қағидатқа тікелей және айқын қайшы келеді [6]. Іс бойынша іс жүргізуді болдырмайтын мән-жайлардың болуы негізінде қылмыстық жауаптылықтан босату және қылмыстық істі тоқтату институттарының қайшылықты болуы 1) тармақ. ҚР Конституциясының 77-бабы, олардың түсіндірілуіне қарамастан, аксиомадан гөрі теорема болып табылады [9].

1977 жылғы КСРО Конституциясының қолданылу кезеңінде, атап айтқанда оның 160-бабы, қылмыстық жауаптылықтан босату институты қылмыстық іс жүргізу ғылымының көптеген өкілдері тарапынан қатты сынға ұшырады, олар оларды жоюды талап етті [10] немесе «адамды кінәлі деп танумен ақталмайтын негіздер бойынша тоқтатылуға жататын қылмыстық істер бойынша сот талқылауын» енгізді қылмыс жасау, бірақ оны қылмыстық жауаптылықтан немесе қылмыстық жазадан босату арқылы», бұл тағы да қылмыстық жауапкершіліктен босату институтын іс жүзінде жоюды білдіреді, бұл жағдайда ешқандай «Мұрагер» қалдырмай, жазадан босату институтымен толығымен біріктіріледі. Осындай «таза процессуалдық» тәсілдер, олардың барлық артықшылықтарымен бір елеулі кемшілігі бар-қазақстандық құқықта батыста diversion деп аталатын құбылыстың болуы оның қалыпты дамуы үшін кінәсіздік презумпциясының болуы сияқты сөзсіз екенін ескермеу, кейін де жиі кездеседі. КСРО-ның ыдырауы [11].

ҚР жаңа Қылмыстық кодексінде заң шығарушы «қылмыстық құқық бұзушылық жасаған адамдар» қылмыстық жауапкершіліктен босатылатынын жариялады (68, 69, 70, 71-баптар), яғни Кеңес заң шығарушысы жасауға тырысқан кінәсіздік презумпциясы бағытында ешқандай кері байланыс жоқ. Енді бәрі өте айқын: қылмыстық құқық бұзушылық жасау фактісі соттың заңды күшіне енген үкімімен ғана емес, сонымен бірге анықтау органы, тергеуші, прокурор (олардың барлығы әкімшілік билікке жатады, бірақ ешқандай жағдайда сот емес) қылмыстық жауапкершіліктен босатуға байланысты қылмыстық істі тоқтату туралы қаулымен де анықталуы мүмкін.

Кейбір авторлар өз теориясын ҚР Қылмыстық кодексінде қамтылған «қылмыстық құқық бұзушылық» ұғымына өзге мағына беруге негіздейді. Айта кету керек, бұл ұғымның анықтамасын өзгерту керек және тек «сот үкімімен белгіленген, Қылмыстық кодексте жазалау қаупі бойынша тыйым салынған кінәлі жасалған қоғамдық қауіпті әрекет» қылмыстық құқық бұзушылық болып саналады. Сонымен бірге» қылмыстық іс-әрекет «ұғымы енгізілуі керек, оның белгілері қылмыс белгілерімен толығымен сәйкес келеді, тек біреуінен басқа – «сот үкімімен кінәсін анықтау қажеттілігі жоқ». Мұндай жағдайда адам «қылмыстық әрекетті сот емес, тергеуші, анықтаушы, прокурор алдын-ала тергеу сатысында жасағаны үшін» кінәлі деп танылуы мүмкін. Авторлардың көзқарасы бойынша, бұл теория олар үшін аксиома болып

табылатын фактіні түсіндіруге мүмкіндік береді, бұл қылмыстық жауапкершіліктен босатудың қазіргі дизайны қисынды және ҚР Қылмыстық кодексіне қайшы келмейді.

Бізді қызықтыратын соқтығысуды шешудің тағы бір нұсқасы тек іс жүргізу болып табылады және материалдық қылмыстық құқықтың негіздеріне әсер етпейді. Автор кінәсіздік презумпциясының екі түрін ажыратуға тырысады: пп-да бекітілген. 1) ҚР Конституциясының 77-бабының 3-тармағы және дәлелдеу ауыртпалығы туралы, адамның оның пайдасына кінәлілігіне күмән келтірмейтіндігін түсіндіру және дәлелденбеген кінәлілік дәлелденген кінәсіздікке тең екендігі туралы сұрақтарды қамтитын іс жүргізу. Сонымен, қылмыстық жауапкершіліктен босатылған және ақталмайтын негізде істі тоқтатқан кезде кінәсіздіктің жалпы азаматтық презумпциясы мызғымас болып қалады, бірақ кінәсіздіктің іс жүргізу презумпциясы «тоқтатылады – адам «кінәсіз деп саналмайды», бірақ «мүмкін кінәлі» болады, ал «адамның қылмыстық құқық бұзушылық жасау фактісі анықталды және күмән тудырмайды». Сонымен қатар, автор «адамды сот үкімі бойынша кінәлі деп тану және қылмыстық істі тоқтату кезінде кінәлі деп тану» арасындағы айырмашылықты ұсынады. Нәтижесінде қылмыстық жауаптылықтан босату институты ҚР Конституциясының 77-бабына толық сәйкес келеді, өйткені іс жүргізудегі кінәсіз адам (бір мезгілде кінәлі болуы мүмкін) жалпы азаматтық адам қылмыстық құқық бұзушылық жасауда мүлдем кінәсіз.

Тағы бір нәрсе-қылмыстық жауаптылықтан босату тұжырымдамасы ретінде оны жүзеге асыру және түсіндіру кезінде, әрине, кінәсіздік презумпциясын қоса алғанда, оның өзгермейтін постулаттарына айналған отандық құқықтануда қалыптасқан материалдық-құқықтық және іс жүргізу институттарының механизмін бұзуға жол берілмейтінін ескере отырып, заңды және техникалық түрде жүзеге асырылуы және түсіндірілуі керек. Осы тұрғыда *de lege lata* және *de lege ferenda* қылмыстық жауапкершіліктен босату институты туралы көзқарасымызды көрсетуге тырысайық.

Кеңес заманында қылмыстық құқық ғылымында пікірталас болды және «қылмыстық жауапкершілік» ұғымының көлемі мен мазмұнына қатысты болды [12].

Біз үшін қылмыстық жауапкершіліктің іс жүргізу аспектісі қылмыстық іс жүргізу ғылымы үшін классикалық қылмыстық қудалау тұжырымдамасымен сәйкес келетіні анық. Соңғысын қазіргі заң шығарушы жиі қолданады, бірақ осы уақытқа дейін олар еш жерде анықталмаған. Доктринада «қылмыстық қудалау дегеніміз-тергеуші мен прокурордың белгілі бір адамның қылмыс жасағаны туралы тұжырым жасауы, негіздеуі және қорғауы» [13]. Басқаша айтқанда, іс жүзінде материалдық-құқықтық ғылымда қылмыстық жауапкершілік пен жаза арасындағы айырмашылық ретінде белгіленуі мүмкін барлық нәрсе (бұл айырмашылық қылмыстық жауапкершіліктің «іс жүргізу аспектісі» болып табылады), ғылымда іс жүргізу қылмыстық қудалау ұғымына жеке элементтер ретінде енгізіледі. В. г. Беляев «жазадан босату заңды түрде Жауапкершіліктен босатумен тең» деп атап өтті [14]. Алайда, Қазақстанда қылмыстық істі ақтамайтын негіздер бойынша тоқтатудың теріс салдары ретінде бұл жағдай әскери қызметтен, арнаулы мемлекеттік және құқық қорғау органдарындағы қызметтен босатудың негіздерінің бірі болып табылатынын атап өтуге болады. Бұдан басқа, егер адам бұрын ақталмайтын негіздер бойынша қылмыстық жауаптылықтан босатылған болса, аталған қызмет түрлеріне түсе алмайды.

Демек, қылмыстық жауаптылықтан босату қылмыстық әрекеттің немесе оны жасаған адамның қоғамдық қауіптілігінің жоғалуына немесе айтарлықтай төмендеуіне байланысты оны жасағаны үшін заңда көзделген қоғамдық қауіпті әрекетті жасауға кінәлі адамға қатысты теріс құқықтық салдарларды қолданбау болып табылады.

Тұжырымдама, «қылмыстық жауапкершілік пен жазаны босату және болдырмау» көзқарастар жүйесі өз идеясы бойынша жемісті және объективті түрде қажет екенін атап өтуге болады. Аталған институттың болуы тарихи тәжірибенің «қылмыстық-құқықтық санкциялардың төмен тиімділігін және өте жоғары әлеуметтік шығындармен қылмысты тоқтата алмауын» көрсетуімен байланысты [15].

Біздің республикалық заңнамамыз үшін татуластыру институты Жаңа болып табылмайды, өйткені бұрынғы ҚР ҚК 1997 ж. ұқсас атаумен 67-бап болған және қылмыстық жауаптылықтан босатудың жекелеген шарттары да ұқсас сипатта болған. Бірақ сонымен бірге,

2014 жылғы ҚК 68-бабында жаңалық элементтері анықталды, олар қабылданған сәттен бастап қазіргі уақытқа дейін заңнамалық түсіндіру және іс жүзінде іске асыру тұрғысынан қарастырылуы керек.

Әдебиет

1. «Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2009 жылғы 24 тамыздағы N 858 Жарлығы.
2. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі №226-V ҚРЗ Қылмыстық Кодексі.
3. Коробов П.В. Виды освобождения от уголовной ответственности. Энциклопедия уголовного права. СПб, ПСА 2008. – С. 389.
4. Егоров В.С. Теоретические вопросы освобождения от уголовной ответственности – М., 2002. – С. 56.
5. Кожантаева Ж.К. Проблемы досудебного освобождения от уголовной ответственности // Құқық және мемлекет. №2(51) 2011. – С. 133
6. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 4 шілдедегі №231-V Қылмыстық процесс кодексі.
7. Арсентьева Ю.В. О природе института освобождения от уголовной ответственности // Российский следователь. №1 2006. – С. 13.
8. Бойков А.Д. состояние и задачи научных исследований в области советского уголовного процесса и судостроительства – Научная информация по вопросам борьбы с преступностью. №66. – М.: Литер, 1980.. – С. 412. – С. 91
9. Кореневский Ю. Противоречит ли Конституции прекращение уголовного дела по нереабилитирующим основаниям? // юстиция. №1, 1997. – С. 86. – С. 19-20.
10. Ларин А.М. Презумция невиновности и прекращение уголовного дела по нереабилитирующим основаниям // Суд и применение закона. – М., 1982. – С. 16. – С. 93
11. Уголовное право России. Общая часть. Учебник //Под ред. А.И. Рарога. – М., 1997. – С. 552. – С. 262.
12. Гонтарь И.Л. Преступление и состав преступления как явления и понятия в уголовном праве. // Владивосток, 1997. – С. 428. – С. 55-56
13. Ларин А.М., Мельникова Э.Б., Савицкий В.М. Уголовный процесс России. Лекции-очерки // – М., Норма-К, 2010 г. – С. 788. – С.156
14. Беляев В.Г. личность преступника в советском уголовном праве. //Автореф. дисс. на соискание уч. ст. канд. юрид. наук. – Ростов-на-Дону, 1964. – С. 54. – С. 14
15. Возняк О.А. Освобождение от уголовной ответственности в связи с изменением обстановки – Автореферат на дисс. на соискание ученой степени к.ю.н. – Астана, 2008г. – С. 30. – С. 11-12.

ҚЫРЫҚБАЙ
ЕРСҰЛТАН БАУРЖАНҰЛЫ
Қазақстан Республикасы ІІМ
М. Есболатов атындағы Алматы
академиясы ғылыми педагогикалық
магистратураның магистранты
полиция капитаны

ЦИФРЛЫҚ АҚПАРАТТАРДЫ ЗАТТАЙ ДӘЛЕЛДЕМЕЛЕРДЕН ЖӘНЕ ӨЗГЕ ДЕ ҚҰЖАТТАРДАН АЖЫРАТУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Есептеу техникасының эволюциясы процесі соншалықты жылдам, сондықтан есептеу техникасы арқылы жасалған дәстүрлі (қағаз) және электрондық құжаттың айырмашылығын қабылдау, белгілі бір қиындықтар тудырады. Жас ұрпақ енді құжатты компьютерлік бағдарламаларды пайдаланбай қағазға жазуға (басып шығаруға) болатындығын қабылдай алмайды, яғни кәдімгі шарикті қаламды немесе баспа машинкасын пайдаланып, қателерді түзету қайта басып шығарылуы немесе қайта жазылуы керек болады. Бұл жағдай өте қиын жұмыс сияқты. Қолданыстағы тұжырымдама, дәстүрлі және электрондық құжаттың ұқсастықтары соңғы түрді сандық дәлел ретінде толық пайдалануға кедергі келтіреді. Цифрлық (электрондық) дәлелдемелерді дербес түрге бөлу мақсатында цифрлық (компьютерлік) ақпаратты өзге құжаттардан ажырату қажет. Ол үшін демаркациялық белгілердің жиынтығын ескеру қажет. Дәлелдемелердің мәнін білу олардың қалыптасу механизмін, оның ішінде іздiң пайда болу заңдылықтарын және оларды жинаудың процедуралық шарттарын бекіту болып табылады.

Алдымен сіз құжаттардың қалай қалыптасатынын және оларға не жататынын түсінуіңіз керек. ҚР ҚПК 120-бабының 3-бөлігіне сәйкес құжаттарда жазбаша да, өзге де нысанда тіркелген мәліметтер болуы мүмкін. ҚПК оларға мыналар жатады: түсіндірмелер, түгендеу актілері, тексерулер, анықтамалар, салықтық тексеру актілері, салық қызметі органдарының қорытындылары, сондай-ақ ҚПК-нің 122-бабында көзделген тәртіппен алынған, талап етілген немесе ұсынылған компьютерлік ақпаратты, фото және кино түсірілімдерді, дыбыс және бейнежазбаларды қамтитын материалдар [1].

ҚПК-де көрсетілген жазбаша құжаттар – бұл процестік қызмет процесінде жасалмаған құжаттардың бір түрі, олар қылмыстық іс үшін маңызы бар, тәркіленген және қылмыстық іс жүргізу заңының талаптарына сәйкес іске тіркелген мәліметтер қамтылған жағдайда дәлелдемелерге айналады. Оларға баспа және қолжазба жазбаша құжаттар жатады. Мысалы, мазмұнында ұрланған заттарды сатып алатын адамдардың телефон нөмірлері көрсетілген дәптер. Ресми құжаттар (анықтамалар, актілер және т.б.) және бейресми (жеке хаттар, дәптерлер және т.б.) дәлелдемелер бола алады. Құжаттар түпнұсқа (түпнұсқа) және туынды (көшірме) болып табылады.

ҚР ҚПК ақпарат тек қағазда ғана емес, ол фото және кино түсірілімге, аудио және бейнежазбаларға және басқа да ақпарат тасығыштарға тіркелетінін айтады. Сонымен қатар, Беларусь ҚПК 100-бабының 2-бөлігі, Ресей Федерациясы ҚПК 84-бабының 2-бөлігі және Украина ҚПК 99-бабының 2-бөлігі бірдей, тек Украина Бұл дәлелдемелердің электронды түрде болуы мүмкін екенін көрсеткен [1, 2, 3, 4]. Біздің диссертациялық зерттеуіміз құжаттардың осы бөлігіне, оны бекітуге және сақтау, өзгерту, алу және т. б. мүмкіндігіне көбірек қызығушылық танытады. Құжатты дәлел ретінде тануға қойылатын міндетті талап - дереккөздің болуы-автор немесе орындаушы. Әсіресе, егер бұл автордың қолы мен нұсқаулары жоқ жеке құжаттар болса. Бұл жағдайда авторды көрсете алатын адамдардан жауап алынуы керек, қажет болған

жағдайда қолжазба немесе авторлық сараптама, ал дауысқа немесе фонограммалардың басқа түрлеріне қатысты фоноскопиялық сараптама жүргізілуі керек. Осы дәлелдеме көзінің құқықтық жағдайы құжат авторының өзі атқаратын функциялардың шегімен шектелген құзыретімен айқындалады. Құжаттар мемлекеттік органдардан немесе басқа ұйымдардан шыққан кезде ресми сипатта болады.

Электрондық құжаттың авторы кім екенін анықтау өте маңызды, біздің ойымызша, ҚР ҚПК 120-бабының 3-бөлігінің [1] талаптарына сүйене отырып, электрондық құжатты басып шығаруға, сандық камераға, бейне камераға, ұялы телефонға, планшетке және т.б. түсіруге болады, содан кейін компьютерге көшіріліп, сол жерде сандық ақпарат түрінде сақталады.

Н.А. Полевой қылмыс оқиғасы туралы білімнің негізінде жатқан ақпараттың шынайы табиғаты мен ақпараттық процестердің мәнін анықтау мақсатында «рефлексия» және «картаға түсіру» терминдерін бөлді. «Ақпаратты таным субъектісі немесе техникалық құрылғы қабылдай алады, ол өзінің бастапқы көзінен – таным объектісінің көзін көрсетуден «бөлінген» деген қорытындыға келді; ол «кеңістікте тасымалдануы, уақыт бойынша сақталуы, басқа субъектіге немесе компьютер сияқты техникалық құрылғыға берілуі, басқа операцияларға ұшырауы мүмкін, олардың жиынтығы ақпараттық процестер деп аталады» [5].

Т.В. Аверьянова криминалистикадағы «ақпарат» терминін басқа ғылымдардағы осы ұғымнан ажырату туралы мәселені шеше отырып, «біз ақпараттың екі түрімен (терминологиялық тұрғыдан анықталмаған) айналысамыз. Бір жағынан, бұл компьютерде сақталған, таратылатын, өңделетін білім көлемі. Екінші жағынан, бұл нақты «компьютерлік, криминалистика үшін маңызды» ақпарат, яғни. компьютерде қозғалатын ақпараттың бірінші түрінде көрсетілетін материалдық және виртуалды іздер. Көріп отырғанымыздай, компьютердегі із күнделікті өмірге қарағанда басқаша болатынын түсіну жеткілікті» [6].

В.А. Гадасин мен В.А. Конявский «электрондық және аналогтық құжаттардың түбегейлі айырмашылығы олардың өмір сүрудің әртүрлі орталарында жұмыс істеуге арналғандығында: электронды, бағдарламалық және техникалық есептеу құралдарының ортасында; аналогтық, ойлау объектілерінің ортасында, адамдарда. Дәстүрлі және электронды құжаттардың айырмашылығы-біріншісі ойлау субъектілерімен, яғни адамдармен, екіншісі техникалық объектілермен, аппараттық және бағдарламалық құралдармен өңдеуге арналған» [7].

Сандық ақпарат компьютер, ноутбук, нетбук, смартфон, сандық камера немесе бейнекамера және т.б. сияқты әртүрлі техникалық құрылғыларда орналасқан алгоритммен, берілген бағдарламамен жасалады. Техника бүгінде әлі ойлана алмайды, ол әр түрлі жолмен берілген көптеген сигналдарды белгіленген операциялардың бірізділігі негізінде түрлендіреді. Деректерді өңдеу процесі техникалық құралдармен (бағдарламалармен) жүзеге асырылады, адамның «интеллектуалды санасы» арқылы ақпараттың пайда болуы және алынуы (қабылдануы) деп айтуға болады. Техникалық құрылғыда цифрлық құжатты жасау кезінде электрондық құжатты қалыптастырудың априорлық бағдарламасы іске асырылады. "Басқа" құжат пен компьютерлік ақпаратты қалыптастыру механизмі бірдей емес.

Тасымалдаушы мәселесі өте көп қырлы және оны әртүрлі аспектілерде қарастыруға болады: Технологиялық, тарихи, философиялық, құқықтық және сол сияқтылар [8]. Қылмыстық сот ісін жүргізуде құжат ақпараттың материалдық тасымалдаушысы болып табылады, онда қылмыстық процеске қатысушылардың бірі іс үшін маңызы бар мән-жайлар туралы мәліметтерді белгіленген тәртіппен оларды сақтау және кейіннен пайдалану мақсатында жазбаша, фото-Бейне немесе өзге де нысанда тіркеді.

Құжаттың ажырамас сипаттамасы уақыт пен кеңістікте ақпаратты ұзақ уақыт сақтау және беру қабілеті болып табылады, ал негізгі функционалдық мақсаты оны көруге ұсыну мақсатында материалдық тасымалдағышта бекіту процесімен байланысты. Өз кезегінде, ақпараттың материалдық тасымалдаушылары мен бекіту әдістері әр түрлі болуы мүмкін, ең бастысы-ақпаратты ұзақ уақыт сақтау қабілеті, ал бекіту әр құжаттың функционалдық мақсатына сәйкес тәртіпті сақтай отырып жүзеге асырылды. Бұл құжатты визуалды тексеру және оның қолда бар деректемелерін бағалау кезінде анықталған оның жекелеген бөлігін толықтыру немесе өзгерту жолымен ықтимал қолдан жасаудан қорғау дәрежесін қамтамасыз етеді.

Электрондық құжаттың айырмашылығы-тасымалдаушыға қатаң байланыстың болмауы, яғни ол әртүрлі электрондық тасымалдаушыларда болуы мүмкін. Мысалы, компьютердің қатты дискісінде, электромагниттік толқындар түрінде, бұл файлды белгілі бір адресатқа беру кезінде, бірақ бұл оның утентикалық болып қалуына кедергі болмайды. Сандық технологияның ерекшеліктері құжатты тез және бірнеше рет көшіруге, содан кейін электрондық байланыс арналары арқылы жіберуге, сондай-ақ пайдаланушылардың шектеулі санын бір уақытта пайдалануға мүмкіндік береді.

Компьютерлік ақпараттың тағы бір маңызды айырмашылығы – Д. Өтепов атап өткендей, ақпаратты адамның сезім мүшелерімен тікелей және біржақты қабылдау мүмкіндігінің болмауы [9].

Бұл қолданыстағы ақпараттың электронды-цифрлық түрде көрсетілуіне байланысты, ол материалдық ортада болғанына қарамастан, сандық ақпараттың болуы және оның осы ортада орналасуын тиісті бағдарламаларсыз анықтау мүмкін емес. Адамдар сандық құжатты белгілі атрибуттары бар атаулы файл ретінде қабылдайды, оның жазбасы белгілі авторға немесе пайдаланушыға белгілі виртуалды жерде, жеке бағдарламалар жүйесінде болады.

В.А. Гадасин және В.А. Конявский жазбаша (а салықтық) және электрондық құжат арасындағы айырмашылықтың жүйелік негіздерін қарастырып, «құжаттың физикалық ортасының түбегейлі айырмашылығына» сілтеме жасай отырып, дәстүрлі құжат – бұл қатты тасымалдаушыға бекітілген және субъектінің тікелей қабылдауына арналған ақпараттың аналогтық көрінісі. Білімі бар адам ақпаратты қабылдауға, графикалық түрде ұсынуға, оны «түсінуге» және ойлауға негізделген өңдеуге қабілетті. Қабылдаудың негізі-бұл адамның санасында қалыптасқан стандарттармен құжаттың компоненттерін анықтауға мүмкіндік беретін, адамға тән қуатты үлгіні тану аппараты. Электрондық құжат-бұл ақпараттың сандық көрінісі, оның тасымалдаушысы-есептеу және информатика құралдары. Электрондық құжатты тек электрондық орта объектісі өңдей алады: кіріс электрондық құжатты шығыс электрондық құжатқа априори түрде анықталған түрлендіруді жүзеге асырады және тек электрондық (цифрлық) тіршілік ету ортасында болады [10].

Сандық (компьютерлік) ақпарат пен заттай дәлелдемелерді ажырату қиынырақ, өйткені ҚР ҚПК 118-бабы компьютерлік ақпараттың ұқсас белгілерін көрсетеді. Заттай дәлелдемелердің негізгі белгісі олардың зерттелетін оқиғамен объективті байланысы болып табылады, соның арқасында олар істің нақты мән-жайларын анықтау құралы бола алады. Бұл белгіні компьютерлік ақпаратқа жатқызуға болады, өйткені ол қылмыстың құралы бола алады, мысалы: құрамында зиянды вирус бар бағдарлама; қылмыстың іздерін санкцияланбаған қол жеткізу әрекеттері түрінде сақтау; қылмыс объектісі, шоттардан ақша аудару түрінде.

Осы себепті, заттай дәлелдемелер мен цифрлық ақпарат арасындағы айырмашылықтарды табу керек, дегенмен көптеген процессуалистер бірінші болып тек заттарды қамтиды.

А.А. Эйсманнның пікірі бойынша: «заттай дәлелдеме – бұл оқиға, фактілер, құбылыстар тікелей қатысқан оқиғалар, қылмыс жасау құралы немесе басқа құралы, қылмыстық қол сұғушылық объектісі және т.б. ретінде қарапайым бейнеленген (ақпарат) зат» [11, 144-бет]. Б.Т. Безлепкин «заттай дәлелдемелер сотта дәлелдеу кезінде көпшілік алдында қолданылатын, ықтимал тексеру үшін қолдан қолға берілетін әдеттегі қабылдауға қол жетімді заттар болуы мүмкін» деп атап өтті [12, 136-бет].

Ғалымдар компьютерлік ақпаратты заттай дәлелдеме ретінде қарастыруды ұсынбайды, бұл «бұл ақпараттың тасымалдаушысы тақырып, ал оның мазмұны дәлелді мәнге ие» екенін көрсетеді [13, 51-бет]. Сандық (компьютерлік) ақпарат материалдық тасымалдаушыдан тыс жерде болмайтындығына күмән жоқ, ал оның тасымалдаушысы зат (қатты диск, карта диск және т.б.) және электромагниттік өріс (Электрондық байланыс арналары арқылы берілетін ақпарат) болуы мүмкін, демек, бұл тәсіл қате.

Сандық ақпараттың дәлелді маңыздылығын ескере отырып, олар материалдық ақпарат тасымалдаушының физикалық қасиеттері, оның құрамы, сыртқы түрі, заттай дәлелдемелер сияқты емес, ақпараттың мазмұны ретінде қызмет ететіндігін ескеру қажет. Сандық ақпаратты қалыптастыру, сақтау, беру механизмінің физикалық мәнін түсінбеу сандық ақпарат пен заттай дәлелдеу ұғымдарының мазмұнын араластыруға әкеледі. Біріншісі-ақпарат, екіншісі-тақырып.

Ақпарат материалдық тасымалдағышта, досына, ол дәлел ретінде танылмайды, бірақ тасымалдаушының сыртқы түрі оған жазылған ақпаратты көрсетпейді, яғни тек ақпарат маңызды.

Адамның сана-сезімін дәлелді ақпарат тасығышта бейнелеуге қатысуға қабылдауға байланысты дәлелдер бөлінеді: пәндік және жеке. Біріншісі-бұл адамның санасы қалыптасқан кезде қатыспаған дәлелдер. Оларға барлық заттай дәлелдемелер кіреді. Қалғандары жеке. Екі бөліктен тұратын дәлелдер бар: жеке және пәндік. Мысалы, сотқа дейінгі іс-қимыл хаттамаларына (құймалар, бейнежазбалар, хаттар және т.б.) және сарапшылардың қорытындыларына (әдетте фии фотографы) нақты дәлелдеме белгілері бар белгілі бір қосымшалар бар. Қалғандары толығымен жеке.

Тақырыптық дәлелдер оларда көрсетілген зерттелетін оқиғаның іздерін нақты түрде бұрмалайды, өйткені тақырыпта пайда болған ақпарат, егер оған сыртқы орта әсер етпесе, әдетте өзгеріссіз қалады (бейненің үстінде басқаша жазылған). Керісінше, жеке тұлға бұрмалануы мүмкін, тіпті субъектінің мойынсұнбауы мүмкін, өйткені адам қаншалықты адал болса да, оның санасы қалыптастыратын дәлелдер, бұл жеке ақпараттың жоғалуын немесе талап етілуін жоққа шығармайды. Шын мәнінде, жеке дәлел-бұл белгілі бір оқиғалар кезінде өзіне белгілі болған фактілер туралы адамды беру (қылмыстың куәгері болған куәгер; заттарды алуға қатысқан және т.б.).

И. Кертес жеке және заттай (заттық) дәлелдемелерді ажырата отырып, олардың қалыптасу механизмін қарастырады: «заттай дәлелдемелер фактілердің механикалық элементар көрінісімен сипатталады, ал дәлелдемелердің басқа түрлері психикалық, психикалық көрініс болып табылады, бұл заттай дәлелдемелерді барлық басқа дәлелдемелерден ажыратады» [14, 26-бет]. Құжат пен айырмашылықтың заттай дәлелі арасында ғалымдар рефлексия теориясында көрінеді. Дәлелденген фактіні механикалық түрде көрсететін құжат, яғни. қарапайым түрде, ол заттай дәлел ретінде қызмет етеді, егер объективті әлемді субъективті қабылдау ретінде болса, онда оның құжаттың дәлелді мәні бар [13, 28-бет].

А.В. Остроушконің пікірі бойынша, «киберқылмыс жасау кезіндегі іздер жүйесінің элементтерінің бірі-компьютерлік ақпарат түріндегі қылмыстардың дәстүрлі материалдық іздері емес [15, 28-бет]. Біздің ойымызша, киберқылмыс іздерінің ерекшелігін толық көрсететін термин – В.А. Мещеряков алғаш рет енгізген «виртуалды із». Ол оны «қылмыс оқиғасымен байланысты және компьютерлік ақпарат түрінде тіркелген автоматтандырылған ақпараттық жүйенің (ол құрған «кибернетикалық кеңістік») күйіндегі кез келген өзгеріс ретінде анықтады (яғни. машинамен өңдеуге жарамды түрдегі ақпарат) материалдық тасымалдағышта, оның ішінде электромагниттік өрісте» [16, 104-бет].

Н.Н. Лыткин ғылымға «компьютерлік-техникалық із» терминін ұсынды, оларды іздердің ерекше түрін білдіретін материалдық іздерге – «электронды цифрлық тасымалдағыштарда жазылған карталарға сілтеме жасады» [17, 24-бет].

Л.Б. Краснова «дәстүрлі іздер бір материалдық объектіде басқа материалдық объектінің сыртқы құрылымын бейнелейді, ал виртуалды іздер пайда болған кезде Негізгі өзара әрекеттесетін объектілер-бұл материалдық формасы жоқ және сәйкесінше сыртқы құрылымы жоқ компьютерлік объектілердің бағдарламалық және ақпараттық элементтері» деп санайды. Автор белгілі бір командалық алгоритм аяқталған объект ретінде әрекет ететінін, ол компьютердің бағдарламалық жасақтамасын қолдану арқылы Пайдаланушының әрекеті нәтижесінде пайда болуы мүмкін немесе пайдаланушының қатысуынсыз пайда болатынын, бағдарламалық жасақтаманың оған әзірлеушілер енгізген жұмыс істеу алгоритмдеріне сәйкес пайда болатындығын атап өтеді. Осы әсердің нәтижесінде жүйенің жұмысындағы әртүрлі ақаулар немесе ции модификациясы немесе жаңа ақпараттың пайда болуы түрінде автоматтандырылған жүйенің күйі өзгереді. Ол сондай-ақ «компьютерлік объектілер» терминін енгізеді және оларды зерттей отырып, компьютерлік объектілердің бағдарламалық және ақпараттық элементтері үлкен қызығушылық тудыратынына назар аударады, олар із түзуші және із қабылдаушы объектілер ретінде әрекет етеді [18, 80-бет].

Л.Б. Краснованың пікірінше, виртуалды іздердің айрықша ерекшелігі – олардың техникалық құрылғылардың жадында сақталуы және автоматтандырылған ақпараттық жүйенің

өзгеруі. Бағдарламалық және ақпараттық элементтер түріндегі цифрлық ақпарат із қалдырушы және із қабылдаушы объект болып табылады. Бір қызығы, бағдарламаның өзі қылмыстық ықпал ету объектісі бола алады немесе құқық бұзушылық нысаны ретінде қолданыла алады. Бағдарламалық элементтер із түзуші объект ретінде, ал компьютерлік объектілердің бағдарламалық және ақпараттық элементтері жол қабылдаушы ретінде әрекет етеді [18].

ҚР ҚК 206-бабы мысалында зиянды бағдарламалардың таралуын қарастырайық, бұл жағдайда келесі нысандар болады: компьютерге екі жолмен кіре алатын бағдарламаның өзі. Әдетте, зиянды бағдарламаны электрондық пошта арқылы немесе USB флэш-дискісі арқылы енгізудің ең кең тараған тәсілі, онда бұрыннан бар файлдар бар. вирус. Екі жағдайда да зиянды бағдарлама файлдары, зиянды бағдарлама көмегімен көшірілген деректер файлдары және т.б. Ақпаратқа рұқсатсыз қол жеткізу мүмкіндігін қараған кезде желіге кіруді тіркеу рәсімі із қалыптастырушы процесс болады.

Windows операциялық жүйелерінде компьютерде жасалған әрекеттерді тіркеудің және ақпараттық жүйенің тұтастығын бұзуға тырысқан кркердің әрекеттерін тіркеудің арнайы мүмкіндігі бар-аудит.

Security Log қауіпсіздік журналы жүйеде пайдаланушылардың әрекеттерін бақылау (аудит) мақсатында қолданылады. Үш негізгі санат бар: 1) пайдаланушылардың жұмыс сеанстарының аудиті; 2) жүйе объектілеріне қол жеткізу аудиті; 3) орындалатын міндеттердің аудиті. Олар пайдаланушылардың әрекеттерін бақылау кезінде негізгі мәліметтерді береді және Windows қауіпсіздік журналындағы маңызды санаттар ретінде қызмет етеді. Пайдаланушының жұмыс сеанстарын байланыстыра отырып, процесс нысандарға қол жеткізу, сіз пайдаланушының не істегенін нақты айта аласыз, бірақ ол үшін нені және қайда тексеру керектігін білуіңіз керек. Жүйеге кіруді қадағалау мақсатында, ең алдымен, жұмыс станциялары мен қарапайым серверлердегі қауіпсіздік журналдарын қарайды, онда белгілі бір нөмірлері бар оқиғаларды іздеу керек, өйткені жүйеге кірудің барлық әрекеттері оның нөмірі көрсетілген оқиғалар арасында бақыланады.

Ю.К. Орловтың пікірінше, жеке дәлелдемелердегі ақпарат адамның санасында алдын-ала қабылданады және өңделеді, сондықтан әрқашан субъективтілік элементтерін қамтиды. Бір сәтте және бір жағдайда бірнеше куәгерлер қабылдаған бір оқиға туралы бірдей айғақтар жоқ екені белгілі, өйткені олардың барлығы ақпаратты әр түрлі қабылдайды және бағалайды, оны әрқайсысы өзінше қайталайды [19,72-бет]. Ал техникалық бағдарламалық жасақтама жасаған ақпарат оның авторы немесе қолданушысы берген ережелерге бағынады, ол қолданылатын бағдарлама, сондықтан субъективтілік элементі компьютерлік ақпаратта жоқ.

Әдебиет

1. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4.07.2014г. №231-V ЗРК.
2. Беларусь Республикасының ҚПК 16.06.1999ж. №295-3 (09.01.2019ж. жағдай бойынша өзгерістермен және толықтырулармен).
3. Ресей Федерациясының Қылмыстық процесс кодексі 13.06.1996ж. №63 ФЗ (24.05.1996ж. РФ ФС ГД қабылданды) // РФ СЗ. 1996. №25. 2954 Б.;
4. Украина ҚПК 13.04.2012ж. №4651-VI (19.12.2019 ж. жағдай бойынша өзгерістермен толықтырулармен).
5. Полев И.С. Криминалистическая кибернетика. – М., 1989. – С. 61
6. Аверьянова Т.В. Судебная экспертиза : курс общей теории. – М., 2006.– С. 385.
7. Гадасин В.А. Коняевский, В.А. От документа – к электронному документу: системные основы. Гадасин В.А. Коняевский В.А Системное отличие традиционного и электронного документа. Электронный ресурс: http://www.aaccord.ru/index_otl.html.
8. Венгеров А.Б. Право и информация в условиях автоматизации управления (Теоретические вопросы). – М., 1978. – С. 105.
9. Д. Утепов. Проблемные вопросы сбора и фиксации доказательств в цифровом формате. Правовой научно-практический журнал «Заң және заман». №9-10 (213-24) Қыркүйек – Қазан, 2018. – С. 32-34.

10. Гадасин В.А. Конявский, В.А. От документа – к электронному документу: системные основы. Гадасин В.А. Конявский В.А Системное отличие традиционного и электронного документа. Электронный ресурс: http://www.a ccord.ru/index_otl.html.
11. Эйсман А.А. Заключение эксперта. Структура и научное обоснование / А.А. Эйсман. – М.: Юридическая литература, 1967. – С. 152.
12. Безлепкин Б.Т. Уголовный процесс России / – М., 2003. – С. 664.
13. Кудрявцева А.В., Худякова Ю.В. Вещественные доказательства в уголовном процессе России: монография. / – Челябинск: Полиграф – Мастер, 2006. – С. 176.
14. Кертэс И. Основы теории вещественных доказательств / с. – М.: ВНИИ МВД СССР, 1973.– С. 104.
15. Остроушко А.В. Организационные аспекты методики расследования преступлений в сфере компьютерной информации: автореферат дисс. канд. юрид. наук / – Волгоград, 2000. – С. 27.
16. Мещеряков В.А. Преступления в сфере компьютерной информации. Основы теории и практики расследования / – Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 2002. – С. 154.
17. Лыткин Н.Н. Использование компьютерно-технических следов в расследовании преступлений против собственности: автореферат дис... канд. юрид. наук / Н.Н. Лыткин – М., 2007.
18. Краснова Л.Б. Компьютерные объекты в уголовном процессе и криминалистике: дис. канд. юрид. наук / Л.Б. Краснова. – Воронеж, 2005.;

**КЕРИМБЕКОВА
ҰЛДАНА МҰХТАРҚЫЗЫ**

*Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов
атындағы Алматы академиясы жоғары
оқу орнынан кейінгі факультетінің
ғылыми-педагогикалық бағыттағы
1 курс магистранты әділет майоры*

**ЦИФРЛАНДЫРУ ТРАНСФОРМАЦИЯ ЖАҒДАЙЫНДА ҚОҒАМНАН
ОҚШАУЛАУМЕН БАЙЛАНЫСТЫ ЕМЕС ЖАЗАЛАРДЫ АТҚАРУ ТӘРТІБІ**

Цифрландыру жаһандану феномені ретінде қоғамның өзінде де, оның негізгі институттарында да жаңа ақпараттық кеңістікті қалыптастыратын, адам болмысына үздіксіз енетін құбылыс: мәдениет, дін, білім және т.б. Бұл құбылыстың осындай қарқынды дамуы адам өмірінің белгілі бір салаларының деформациясына әкеліп қана қоймай, сонымен қатар адам табиғатын санасына революциялық өзгерістер әкелді – оның психикалық, когнитивті, аксиологиялық және коммуникативті қабілеттері туралы түбегейлі басқа идея.

Сонымен қатар, цифрландыру, кез келген басқа толық зерттелмеген және тиісінше, әлсіз бақыланатын әлеуметтік әсер сегменті сияқты, оның артықшылықтарын мемлекет алдында тұрған міндеттер контекстінде тағы қалай қолдануға болатыны туралы пайымдауларға негіз болды. Зерттеушілердің ерекше назарын құқықтық реттеу саласындағы цифрлық технологияларды қолдану мәселесіне, атап айтқанда, мұндай даму азаматтардың одан әрі қауіпсіздігін қамтамасыз ету тұрғысынан олардың қажеттіліктерін жақсартуға мүмкіндік береді.

Бұл пікірмен келісуге болады, өйткені біздің елімізде қылмыстық заңнаманы дамытудың кейбір аспектілері, оның ішінде жазаны белгілеу мен оны орындауда цифрлық технологияларды қолдану саласы әлі де болса, шынын айтқанда, артта қалған жағдайда қалып отыр. Қазіргі заң шығару қызметіндегі консерватизм мен психикалық негіздің деградациясы, сондай-ақ субъектінің заң үстемдігіне моральдық-этикалық қатынасына игі ықпал ету мәселесінің шешімін іздеуге дағдыланған құқық қорғау органдары қызметкерлерінің кәсіби деформациясы тек қатайту призмасы арқылы санкциялар, мәні бойынша, біздің қоғамды қылмыскердің әрі қарайғы мінез-құлқы қоғамға пайдалы болуы үшін нақты қалай жазалау керектігі туралы идеядан айырды.

Қазақстанда қылмыстық-атқару инспекцияларының пробация қызметіне жаңадан трансформациялануы және ұлттық пробация моделін қалыптастырудың келешегі бас бостандығынан айыруға баламаларды әзірлеу мен қолдануды құқықтық, әдістемелік және практикалық қамтамасыз етуден ажырағысыз.

Концептуалды аспектіде балама шараларды бас бостандығынан айыруға байланысты емес жазалар ретінде қарастыру керек (бұл шараларды қылмыстық емес санкциялар ретінде «тар» түсіну). «Кең» мағынада баламалар классикалық жаза институтынан ерекшеленетін жазаланбайтын қылмыстық-құқықтық құралдар болып табылады.

Осыған байланысты кейбір авторлар альтернативтер тек дербес институт емес, қылмыстық-құқықтық реттеу мен қылмыстық қақтығыстарды жеңудің тұтас әдісі екенін атап өтеді. Қазақстан Республикасының қолданыстағы қылмыстық заңнамасының нормаларына жүгінсек, қылмыстық құқықтың институционалдық баламалы шаралар жүйесі бар екенін атап өтуге мүмкіндік береді, олардың ішінде:

- 1) бас бостандығынан айырумен байланысты емес жазалар;
- 2) мазмұны заңнамалық деңгейде ашылмаған өзге де қылмыстық-құқықтық шаралар.

Қоғамнан оқшаулауға байланысты емес жазаларды орындау

Сотталған адамды қоғамнан оқшаулауға байланысты емес жазаларға мыналар жатады:

1. айыппұл;

2. белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан айыру;

3. арнаулы, әскери немесе құрметті атақтан, сыныптық шенінен және мемлекеттік наградаларынан айыру;

4. міндетті жұмыс;

5. түзеу жұмыстары;

6. бас бостандығын шектеу;

7. мәжбүрлі еңбек;

8. әскери қызмет бойынша шектеу.

Бұл жазаларды орындауды екі топқа бөлуге болады:

Бірінші топ – сотталғандардың мәжбүрлі еңбек қызметімен байланысты емес жазаларды орындау;

Екінші топ – сотталғандардың мәжбүрлі еңбек қызметіне байланысты жазаларды орындау

Міндетті еңбек қызметімен байланысты емес жазаларға мыналар жатады:

1) Айыппұл – бөліп төлеусіз айыппұл төлеуге сотталған адам айыппұлды үкім заңды күшіне енген күннен бастап 30 күн ішінде төлеуге міндетті. Айыппұлды заңда белгіленген мерзімде төлемеген сотталған адам айыппұлды төлеуден қасақана жалтарған деп танылады.

2) белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан айыру, егер ол айыппұл салуға, мәжбүрлеу жұмыстарына, түзеу жұмыстарына немесе бас бостандығын шектеуге жазаның негізгі және қосымша түрлері ретінде белгіленген болса, сондай-ақ шартты түрде сотталған болса, одан кейін оны сотталғанның тұрғылықты (жұмыс) жері бойынша қылмыстық-атқару инспекциясы орындайды. Егер ол мәжбүрлі еңбекке, қамауға алуға, тәртіптік әскери бөлімде ұстауға немесе бас бостандығынан айыруға қосымша жаза түрі ретінде тағайындалса, онда оны жазаның негізгі түрлерін атқаратын мекемелер мен органдар, ал негізгі жаза түрін өтегеннен кейін, сотталғанның тұрғылықты (жұмыс) жері бойынша қылмыстық-атқару инспекциясы.

3) арнаулы, әскери немесе құрметті атақтан, сыныптық, әскери немесе құрметті атақтан, сыныптық шенінен және мемлекеттік наградаларынан айыру. Сотталғанды сол немесе басқа арнаулы атақтан, атақтан немесе наградалардан айыру туралы үкім шығарған сот ол заңды күшіне енгеннен кейін үкімнің көшірмесін осы немесе басқа атақ, атақ берген және осы атақ берген лауазымды адамға жібереді. марапаттау. Ол белгіленген тәртіппен тиісті құжаттарға атақтан, атақтан немесе наградадан айыру туралы жазба енгізеді. Сотталғандарды ғылыми дәрежелер мен атақтардан, спорттық шендерден, сондай-ақ шет мемлекеттердің атақтары мен наградаларынан айыруға болмайды.

Сотталған адамның міндетті еңбек қызметімен байланысты жазаларға мыналар жатады:

1) Міндетті жұмыс – тегін қоғамдық жұмыстар оқудан немесе жұмыстан бос уақытта орындалады: демалыс күндері 4 сағаттан аспайды, жұмыс күндері – жұмыстан, оқудан, қызметтен кейін 2 сағат, ал сотталғанның келісімімен – 4 сағат. Мәжбүрлі еңбекке сотталған адам жазаны қылмыстық-атқару инспекциясына үкімнің көшірмесі қоса берілген сот бұйрығын алған күннен бастап 15 тәуліктен кешіктірмей өтеуге міндетті. Міндетті жұмыстарға сотталғандар: еңбекке адалдықпен қарауға, жазасын өтеп жатқан ұйымдардың ішкі тәртібін сақтауға, түзеу қызметкерінің шақыруы бойынша келуге және т.б.

2) Түзеу жұмыстары негізгі жұмыс орны бойынша да, сотталғанның тұрғылықты жері бойынша түзеу мекемесімен келісім бойынша жергілікті мемлекеттік органдар айқындайтын орындарда да өтеледі.

Қылмыстық-атқару инспекциясы сотталушыларды үкімнің көшірмесімен бірге сот бұйрығын алған күннен бастап 30 күннен кешіктірмей жазасын өтеуге жібереді. Сотталғандар жазасын өтеу тәртібі мен шарттарын сақтауға, адал еңбек етуге және қылмыстық-атқару институтына шақыру бойынша келуге міндетті. Түзеу жұмыстарын өтеу мерзіміне сотталғанның жұмыс істеген уақыты ғана кіреді. Сотталғанның жалақысынан сот үкімімен белгіленген мөлшерде (20%; 50%; 70%) ұстап қалу жүргізіледі. Түзеу жұмыстарына сотталғандардың ұзақтығы 18 жұмыс күні болатын жыл сайынғы ақылы еңбек демалысына құқығы бар.

3) *Бас бостандығын шектеуді мамандандырылған мемлекеттік орган* – қылмыстық-атқару инспекциясы (бұдан әрі – Қылмыстық-атқару инспекциясы) жүргізеді, ол үкімнің көшірмесін алған күннен бастап 15 күннен кешіктірмей сотталғанға береді. тұлғаның

қылмыстық-атқару инспекциясына тіркелу үшін келу қажеттілігі туралы хабарлама. Сотталған адам хабарламаны алғаннан кейін 3 тәулік ішінде тұрғылықты жері бойынша Қылмыстық атқару инспекциясына тіркелуі керек. 21 сотталғанды есепке алу кезінде олардың саусақ ізі және суретке түсіру жұмыстары жүргізіледі.

4) *Мәжбүрлі еңбекті* тұрғылықты жері немесе соттылығы бойынша түзеу орталықтары жүзеге асырады. Мәжбүрлі еңбекке сотталғандар жазасын өтеу орнына мемлекет есебінен өз бетінше барады, ал үкімнің заңды күшіне енген кезде қамауда отырған адамдар жазаны өтеу орнына айдауылмен жөнелтіледі. Жазаның осы түріне сотталғандар түзеу мекемесінің әкімшілігі жіберген жерде жұмыс істеуге, режимді сақтауға, түзеу мекемесінің аумағында болуға және өздерімен бірге сотталғанның жеке басын куәландыратын белгіленген құжатты алып жүруге міндетті.

Міндетті жұмыс

Келешегі зор баламалы жазалардың бірі – қоғамдық жұмыстарға тарту (ҚР ҚК 42-бабы) сияқты. Бұл жаза әлемдік тәжірибеде өте кең таралған және қылмыстық сот төрелігі саласында халықаралық және еуропалық стандарттар деңгейінде қолдау тапты. Бұл жазаның мазмұны – сотталушының еңбегі тегін. Дәл осы «еркіндік» қоғамдық жұмыстарға тартудың негізгі «жазалау» элементін құрайды. Айта кетейік, Қазақстанның қылмыстық заңнамасында (сондай-ақ Ресейде бұл қылмыстық-құқықтық шара мәжбүрлі еңбек деп аталады) қарастырылып отырған жаза нақты белгіленбеген. Заңның қисынды түсіндірмесіне сүйене отырып, ол «...сотталған адамның негізгі жұмысынан немесе оқуынан бос уақытында тегін қоғамдық жұмыстарға тартуынан» тұрады. Жаза қоғамдық жұмыстардан тұруы мүмкін емес сияқты, әйтпесе еңбек жазаның элементі, жасалған қылмыс үшін жаза ретінде танылуы керек. Алайда, халықаралық қылмыстық емес стандарттар мен Қазақстанның ұлттық заңнамасының мағынасында қоғамдық жұмыстарға тарту түріндегі жазаға сотталған адамның еңбегі қылмыскерді әлеуметтену құралы ретінде қарастырылады.

Түзеу жұмыстары

Түзеу жұмыстары түріндегі жазаның құқықтық табиғаты қоғамдық жұмыстарға тартуға өте ұқсас (ҚР ҚК-нің 43-бабы). Біріккен Ұлттар Ұйымының ең төменгі стандартты ережелерінің бас бостандығынан айырумен байланысты емес шараларды қолдануға қатысты ұсыныстарына сәйкес келетін бұл жаза қазіргі уақытта Қазақстаннан басқа Ресей Федерациясында, Беларусьте, Арменияда, Әзірбайжанда және Тәжікстанда қолданылады. Қазақстандық заң шығарушы сотталғанның еңбек қызметін атқаратын жерінде түзеу жұмыстарының үлгісін белгілей отырып, ұтымды әрекет еткенін атап өтейік. Ресейде 2003 жылдан бастап түзеу жұмыстары тек тұрақты жұмыс орны жоқ адамдарға ғана тағайындалды, бұл жазаның бұл түрін қолдану тәжірибесін айтарлықтай қиындатты, өйткені қылмыстық-атқару инспекциялары тек мәжбүрлі еңбекке ғана емес, сонымен қатар сотталғандарды да жұмысқа тартуы керек. сонымен қатар түзеу жұмыстарына.

Іс жүзінде бас бостандығынан айыру түріндегі қарастырылып отырған баламаның «жазалау» құрамдас бөлігі сотталған адамға тиесілі жалақы мөлшерін шектеуде жатыр. Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 43-бабының 2-бөлігіне сәйкес, «...түзеу жұмыстарына сотталған адамның табысынан мемлекет кірісіне соттың үкімі бойынша белгіленген мөлшердегі ұстап қалулар жүргізіледі. бестен жиырма пайызға дейін». Қазақстанда өз тарихында кеңестік кезеңде пайда болған бұл жаза қазіргі қылмыстық емес тәжірибеде қабылданған болып шықты және қылмыстық құқықтың маңызды баламалы шарасы болып табылады. Алайда, біздің ойымызша, Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 43-бабының 2-бөлігінен «мемлекет пайдасына ұстау» деген анықтаманы алып тастаған жөн болар еді, өйткені ол мемлекет пайдасына салық салуға жатады деген пікір тудыруы мүмкін. пайда (кіріс) алу мақсатында түзеу жұмыстары түріндегі жазаны қолдану. Неғұрлым дұрыс тұжырымдау, біздің ойымызша, «тиісті мемлекеттік бюджетке» болар еді.

Түзеу жұмыстары түріндегі жазаны орындау пробация қызметіне жүктеледі, ол сотталғандардың табысынан ұсталатын ұсталымдардың уақтылы жүргізілуін қадағалап қана қоймай, оларды әлеуметтендіру бойынша жұмыстарды жүргізуі тиіс.

Еркіндіктің шектелуі

Баламалы жазалардың бірі сонау 2002 жылы енгізілген бас бостандығын шектеу (ҚР Қылмыстық кодексінің 45-бабы). Ресей Федерациясында оның дәл осындай атаумен аналогы 2009 жылдың желтоқсанында ғана пайда болды. Заң шығарушы бостандықты шектеу «...сотпен сотталған адамға оның бостандығын шектейтін және оның орнында атқарылатын белгілі бір міндеттерді жүктеуден» тұратынын анықтады. қоғамнан оқшауламай мамандандырылған

мемлекеттік органның қадағалауындағы тұрғылықты жері» (ҚР ҚК 45-бабының 1-бөлігі). Дәлірек айтқанда, Қазақстанда да, Ресейде де бұл ықпал ету шарасында «жазалау» элементі жоқ, өйткені жауапкершілік сотталған адамға жасалған қылмыс «үшін» емес, жаңа қылмыстық әрекеттердің алдын алуға «байланысты» жүктеледі. Егер Батыс Еуропа елдерінің қылмыстық заңнамасының анықтамаларын қолданатын болсақ, онда бостандықты шектеу қауіпсіздік шарасы ретінде белгіленуі мүмкін. Негізінде шартты үкімнің ерекше, неғұрлым қатаң түрі ретіндегі сипаттама оған да қолданылады, оның құқықтық табиғатының ұқсастығы өте маңызды.

Бас бостандығын шектеуді қамтамасыз етуді пробация қызметіне тапсыру жоспарлануда. Қылмыстық заңда сотталған адамға профилактикалық сипаттағы құқықтық міндеттерді жүктеудің міндетті тәртібі көзделген: 1) мамандандырылған мемлекеттік органға (пробация қызметіне) хабарламай оның тұрақты тұрғылықты жерін, жұмысын және оқуын өзгертпеу; 2) оқудан және жұмыстан бос уақытында пробация қызметінің рұқсатынсыз тұрғылықты жерінен шықпауға немесе басқа аумақтарға шықпауға. Сонымен қатар, соттың сотталған адамның түзелуіне ықпал ететін басқа да міндеттерді жүктеу құқығында көрініс табатын диспозитивтік көзқарас: маскүнемдіктен емдеу курсынан өту; нашақорлық; заттарды теріс пайдалану; жыныстық жолмен берілетін аурулар; отбасына қаржылық қолдау көрсету.

Мұндай міндеттерге жүгіну олардың пробация режимімен ұқсастығын көруге мүмкіндік береді, өйткені негізгі (міндетті түрде тағайындалған) және қосалқы жауапкершіліктер бар. Шартты түрде сотталған үкіммен ұқсастық заңды міндеттердің нақты сәйкестігімен көрсетіледі, ал айырмашылықтар шартты түрде сотталғанда бұл міндеттер соттың қалауы бойынша, ал бас бостандығын шектеумен кейбір олар заңның тікелей нұсқауларына байланысты. Бас бостандығын шектеудің орыс тіліндегі нұсқасы (Ресей Федерациясының Қылмыстық кодексінің 59-бабы) қатаңырақ көрінеді, өйткені сотталған адамға қатысты барлық заңды шектеулер императивті түрде белгіленеді және олардың тізімі кеңірек. Рас, Ресей Федерациясының Қылмыстық кодексіндегі кейбір шектеулер олардың профилактикалық және мазмұндық контексті тұрғысынан күмәнді болып көрінеді (мысалы, бұқаралық іс-шараларға бармау міндеттемесі), бірақ тұтастай алғанда олар қатаң қадағалауға алғышарттар жасайды. сотталған адам.

Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 45-бабына сәйкес, кейбір құқық бұзушылықтар бойынша пробациялық бақылауды күшейту орынды болатын сияқты. Осылайша, атап айтқанда, сотталған адам мамандандырылған мемлекеттік органның (пробация қызметінің) рұқсатынсыз өзінің тұрақты тұрғылықты жерін, жұмысын немесе оқуын өзгертпеуге міндетті екені анықталуы мүмкін, әсіресе келесі міндеттемеге қатысты басқа аймақтарға бару – сотталған адамға хабарлау емес, рұқсат етуші (өте қисынды) тәсіл. Басқа да заңдық шектеулерге келетін болсақ, негіз болмаған жағдайда жыныстық жолмен берілетін ауруларды емдеу курсынан өту сияқты міндеттемені жүктеудің мағынасы жоқ екені анық. Бұл ретте, сотталғандардың басқа да, профилактикалық және әлеуметтендіруші міндеттері арнайы «Пробация туралы» заңда қарастырылуы мүмкін екенін атап өткен жөн, бұл қылмыстық-құқықтық ықпал етудің осы түріне тиімдірек қадағалауды ғана емес, сонымен қатар қылмыстық-құқықтық ықпал ету жағдайларын да қамтамасыз етеді. сотталушыны кейінгі түзеу.

Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 45-бабының 3-бөлігіне сәйкес бас бостандығын шектеу түріндегі жаза «ауыр немесе аса ауыр қылмыс жасағаны үшін соттылығы бар адамдарға; әскери қызметшілерге, сондай-ақ тұрақты тұрғылықты жері жоқ адамдарға». Осылайша, ауыр және аса ауыр қылмыстар үшін өтелмеген немесе өтелмеген соттылық болған жағдайда ғана бұл жазаны қолдану мүмкін емес. Бұл соттылықтың құқықтық қатынасы әлі туындамаған кезде оны бірінші рет жасау бас бостандығын шектеу түріндегі санкцияны қолдануға формальды кедергі болып табылмайтынын білдіреді. Қылмыстық заңның бұл шарасын таңдаған кезде, ең алдымен, кінәлінің жеке басын ескеру қажет, бұған сот пробация жағдайында бас бостандығын шектеу мүмкін деп санайтын адамдарды жіберу кезінде барынша қол жеткізуге болады. қадағалау, пробация қызметіндегі әлеуметтік-психологиялық зерттеулер үшін. Оның нәтижелері бойынша ауыр қылмысқа кінәлі адамдарға қатысты бас бостандығын шектеуге жол берілетіндігі туралы қорытынды жасауға болатын сияқты.

Тұрақты тұрғылықты жері жоқ адамдарға бас бостандығын шектеуді қолданбау мәселесіне келсек, заң шығарушының мұндай шешімі даусыз сияқты. Қазіргі таңда Қазақстан Республикасында өткен кеңестік дәуірдің өнертабысы болған «тіркеу» институты жоқ. Қолданыстағы тіркеу ережелері азаматтың пробация қызметіне тапсыра алатын басқа жерде,

нақты мекенжайы бойынша тұруына мүлде кедергі келтірмейді. Басқа қалаға оқуға немесе жұмыс істеуге келген, жалдамалы пәтерде тұратын, бұрынғы тұрғын үйінен уақытында шықпаған мұндай сотталушыны өз үйінде тұратын сотталғанмен салыстырғанда нашар жағдайға қою әділдік пе? заңды мекенжайы»? Шамасы жоқ. Сонымен қатар, егер сотталушы тұрақты тұрғылықты жері жоқ азамат болып шықса, сот оған бас бостандығын шектеуді қолдана алмай, оқшаулау түріндегі неғұрлым қатаң жаза тағайындауға мәжбүр болады. қоғам.

Цифрлық түрлендірудің оң және теріс жақтары

Сонымен қатар, цифрлық технологияның жетістіктері қылмыстың жаңа жиынтығын тудырып қана қоймай, сонымен қатар цифрлық технологияларды қолданумен байланысты көптеген мәселелерге қарамастан, қылмыстың алдын алуға, ашуға, тергеуге, қудалауға және жазалауға ықпал етті. қылмыстық құқық, шешілмей қалды. Сонымен қатар, цифрлық технологияларды дамыту қылмыспен тиімді күресуге көмектеседі; криминологияда және қылмыстық сот ісін жүргізуде қылмыстық істер бойынша дәлелдемелерді жинақтайтын мәліметтер базасы көбірек қолданылуда, көптеген процестерді алгоритмдеу және автоматтандыру жүзеге асырылуда; Құқық қорғау органдарының қызметкерлері мен судьяларын даярлауда қылмыстық-құқықтық циклдің оқу пәндерін оқытуда цифрлық технологиялар белсенді қолданылады.

Цифрландырудың мемлекеттік құқықтық мәжбүрлеу тәртібіне әсері туралы күмән ғылыми қоғамдастықта барған сайын ақталуда, және дәстүрлі қылмыстық-құқықтық шаралардың тиімділігінің кейбір мәселелерін цифрландыру арқылы дәл шешуге болады деген сенім еліміздегі жаза институтының дамуын түсінуде тұрақты гипотеза болды.

Мұндай түрлендіру қисынды түрде виртуалды кеңістіктің дамуымен байланысты, жанама түрде «цифрлық құқықтар» ретінде азаматтар құқықтарының осы түрінің пайда болуымен және дамуымен байланысты. Жалпы дамудың логикалық жалғасы осы құқықтарды пайдалануды шектейтін жазаның жаңа түрлерінің пайда болу кезеңі болып табылады. Цифрландыру жоғары технологиялар саласы ретінде бүгінгі күні азаматтардың көп бөлігі қамауда отырған бас бостандығынан айыру орындарында оның орындалуын бақылау мәселесінде қылмыстық-атқару жүйесі үшін бағдар және тірек болатыны қисынды сияқты.

Бұл бағдарлама нақты уақыт режимінде бұзушылықтарды тіркеуде органдарды бақылаудың сенімді көмекшісі болатын сияқты. Оны қолдану сотталған адамның жеке басын жеткілікті түрде анықтауға ғана емес, сонымен бірге құқық бұзушылықтың орнын, уақытын және тіпті сипатын анықтауға, сондай-ақ алынған мәліметтер негізінде жазаны тағайындау туралы шешімді өз бетінше қабылдауға мүмкіндік берді. тиісті құжатты тікелей орындау үшін лауазымды тұлғаға жібереді.

Бет-әлпетті тану функциялары бар бейнебақылау жүйелері де біздің салада өте өзекті және цифрландыруда плюс болып табылады.

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, қазіргі заманғы технологиялар жазаның орындалуын бақылау жүйесін жетілдіруге бағытталған шаралар кешенін кеңейтуге мүмкіндік береді деп қорытынды жасауға болады. Алайда, технологиялық дамудың өзі әзірше мұндай бақылауды күшейту бойынша қандай да бір шараларды қолданудың салдары туралы ойланбай, күмәнсіз негіздеуге мүмкіндік бермейді.

Әдебиет

1. Уголовно-исполнительный кодекс Республики Казахстан (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.07.2023г.)
 2. Гета М.Р. Альтернативы наказанию. – Усть-Каменогорск, 2004. – С. 22.
 3. Рахимбердин К.Х., Гета Ю.Р. Пробация в Казахстане: уникальный опыт становления и развития на современном этапе. //Вестник Института законодательства и правовой информации Республики Казахстан Министерства юстиции Республики Казахстан. 2020. – 4. – С. 94
 4. Ременсон А.Л. Избранные труды. – Томск, 2003. – С. 14.
- <http://law.gov.kz/client/#!/doc/11185/rus/31.03.2005> Интернет ресурс
https://bureau.kz/analiz/kommentarii_i_zaklyucheniya/alternativy-lisheniya-svobody/

**МАХИМОВ
НУРБАҚЫТ ЕСЕНАЛИЕВИЧ**

*Қазақстан Республикасы ІІМ
М. Есболатов атындағы Алматы академиясы
жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру
факультеті магистранты
полиция майоры*

**ЗИЯТКЕРЛІК МЕНШІК САЛАСЫНДА ЖАСАЛҒАН
ҚЫЛМЫСТАРДЫҢ СЕБЕПТІК КЕШЕНІ**

Зияткерлік меншік саласында қалыптасқан қылмыстық жағдайды талдау қазақстандық және де шетелдік құқық иелерінің құқықтарына қол сұғушылық жаппай сипатта. Контрафакция мен зияткерлік авторлық қарақшылықтың таралуы соншалық, бұл мемлекет тарапынан осы мәселеге ең елеулі назар аудару және зияткерлік меншік саласындағы құқық бұзушылықтар мен қылмыстардың алдын алу бойынша салмақты шешімдер қабылдау қажеттілігін тағы да растайды.

«Зияткерлік меншік құқықтарын сақтау және қорғау саласындағы бірыңғай реттеу қағидаттары туралы» келісімді ратификациялау туралы Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 30 маусымдағы Заңымен маңызды орын алады.

Бұл қызмет зияткерлік меншік саласында жасалатын қылмыстардың себептік кешенін зерттеу нәтижелерін ескерусіз мүмкін емес, өйткені қылмыстық құқық бұзушылық «себептік» түсіндірмесі бар статистикалық жиынтықтың түрлеріне жатады. Сонымен қатар, автор қылмысқа қатысты себептік байланыстардың «ерекше сипаттары» бар екенін ескертеді, өйткені қылмыс жаппай құбылыс және әр түрлі тұрғыда көріне алады.

Қылмыстың себеп-салдарлық байланыстарының механизмі саны мен сапасы үнемі қозғалыста және түрлендіруде болатын себептер мен жағдайлардың өзара әрекетінің нәтижесі екені белгілі. Бұл процесс, өз кезегінде, себеп-салдарлық кешеннің компоненттерінің сипаттамаларына және олардың жіктелуіне әсер етеді.

Заңгер ғалымдардың пікірінше, қылмыстың себептерін мазмұны бойынша қарастыру керек, мысалы, «экономикалық, ұйымдық-басқару, әлеуметтік, әлеуметтік-психологиялық, құқықтық және т.б. [1].

Әрекет (бағыныштылық) деңгейі туралы зерттеуімізде аймақтық себеп-салдарлық кешенге де назар аудара отырып, зияткерлік меншік саласында жасалған қылмыстардың себептік-салдарлық кешенін талдауға тоқталамыз. Бұл қылмыстық-құқық бұзушылық мазмұны бойынша әлеуметтік-экономикалық, әлеуметтік-саяси, әлеуметтік-психологиялық, тәрбиелік, құқықтық және ұйымдастырушылық-басқарушылық себептерін айқындауға тырысамыз.

Зияткерлік меншік саласындағы қылмыстарды жасауға ықпал ететін себептер мен жағдайлардың әлеуметтік-экономикалық блогының ерекшеліктерін аша отырып, қазіргі замандағы ұзақ мерзімді дағдарыс құбылыстарынан туындаған экономикалық қатынастар, экономикалық механизмнің үйлесімсіздігі мен теңгерімсіздігі атап өткен жөн.

Қазақстанда бөлу принципін бұзу, экономикалық саясаттың тұрақсыздығы теріс көріністердің, соның ішінде зияткерлік меншік саласындағы қылмыстың өсуіне ықпал етеді.

Қазақстанда соңғы жылдары біздің назарымызға көбірек түскен экономиканың теңгерімсіздігі мен меншік жүйесіндегі құқық бұзушылықтар «зияткерлік меншік саласындағы қылмыстың өсуіне ынталандырушы» ретінде әрекет еткенін мойындау керек. Сонымен қатар, кез келген елдің экономикалық өсу әлеуеті ғылыми-техникалық прогрестің деңгейіне тікелей байланысты, бұл өнертабыс пен инновациясыз, инновациялық процестерсіз және қоғамның ақпараттандыру деңгейін арттырусыз мүмкін емес. Осыған байланысты, зияткерлік құрамдас

бөліктің рөлі, оны тиімді пайдалану және ғылыми-техникалық жетістіктерді енгізу артып келеді, бұл бүгінгі күні қалыптасу сатысында тұрған зияткерлік меншік нарығының дамуымен тікелей байланысты.

Зияткерлік меншікті қорғау тетіктері, оны бағалаудың әдіснамалық тәсілдері, оны нарық жағдайында жүзеге асыру және осы процестерді бақылау әзірленбегендіктен, бұл кәсіпкерлік қызметте зияткерлік меншікті пайдаланудың сипаты мен нәтижелеріне айтарлықтай әсер етті. Нәтижесінде жекешелендірудің алғашқы екі толқыны кезінде жеткіліксіз бағаланбау, құнды ғылыми нәтижелер мен технологияларды игеруге мемлекеттік қомақты қаржы ресурстары жеке қолдарға өтті.

Оның үстіне, қазіргі әлеуметтік экономикалық саясат макроэкономикалық жағдайды бақылау мүмкіндігін жоғалтуға, экономиканың деградациясына және оның ұдайы өндірісінің бүкіл жүйесінің бұзылуына әкеп соқтырады деп есептейтін ғалымдар тарапынан сынға ұшырады. Сонымен бірге олар өздерінің келіспеушілігін бірқатар әлеуметтік себептермен негіздеп те отыр.

Зияткерлік меншік саласындағы қылмыстарды меншікке қол сұғатын қылмыстар қатарына жатқызуымызға байланысты, ұсынысты тудыратын заңды өнімдерді таратуға қатысты қолдан жасалған ақша жасау мен зияткерлік қарақшылықтың таралуына бірдей экономикалық заңдар қолданылады. Сондықтан Қазақстанның кейбір аймақтарында сабақтас құқықтардың белгілі бір топтарына немесе түрлеріне сұраныс жоғары екенін атап өткен жөн. Мұндай сұраныс үлкен қоғамдық, соның ішінде халықаралық резонанс тудыратын ресми мәдени немесе спорттық іс-шараларды өткізуге байланысты болуы мүмкін.

Осындай мәселе бойынша өзіндік топтарына сұраныстың әсер етуінің тағы бір мысалы ретінде, айтылған авторлықты иеленіп алу немесе тең авторлыққа мәжбүрлеу сұраныстың өсуін келтіруге болады.

Біздер зерттеуші авторлардың пікірімен келісуіміз керек, ең алдымен өнімнің бағалық сипаттамаларына артықшылық береді және оның сапасы мен сенімділігін білдіретін тауар белгісін аз дәрежеде басшылыққа алады. Мұның бәрі дәл контрафактілік немесе сапасыз өнімдер санатына жататын арзан тауарларға тұтынушылық тұрақты сұранысты тудырады [2].

Мұны контрафактілік темекі өнімдері растайды. Осылайша, қазіргі уақытта Кедендік одақ аясында темекі өнімдеріне акциз ставкалары жекелеген мемлекеттерде айтарлықтай ерекшеленеді. Олардың қазіргі уақытта сәйкес келмеу фактісі Қазақстан және оның субъектілеріне, соның ішінде контрафактілік өнімдердің жаппай таралуының себептерінің бірі болып табылады, бұл салада заңсыз табыс табу мүмкіндігін береді.

Қазақстандағы осындай өнімдердің тиісті мөлшерлемелерінен айтарлықтай төмен акциздік салықтардың төмен бағасының арқасында Қазақстанның контрафактілік темекі өнімдері қазір тұтынушылардың қолына түсуде. Осылайша, өндірушілердің темекіге акциздері осы елдердің темекі өнімдеріне қарағанда екі есе жоғары. Ал фильтрлі темекілер туралы айтатын болсақ, айырмашылық қазірдің өзінде байқалады - шетелден келетін заңсыз темекі алты-жеті есе арзан.

Зияткерлік меншік саласындағы қылмыстың себептік кешенінің құрамдастарының бірі ретінде ұйымдық-басқарушылық себептерге мыналар жатады:

1) зияткерлік меншікті қорғау саласындағы мемлекет пен азаматтық қоғамның өзара іс-қимылының жеткіліксіздігі;

2) мемлекеттік органдар тарапынан зияткерлік меншікті қорғауға жеткіліксіз көңіл бөлу, оның ішінде контрафактілік және қарақшылық өнімдер деңгейін төмендетуге мүмкіндік беретін зияткерлік меншік саласындағы қылмыстардың алдын алудың кешенді федералдық бағдарламасының болмауы;

3) зияткерлік меншік саласындағы қылмыстың жай-күйін, оны анықтаушы факторларды және онымен күресу жөніндегі шаралардың тиімділігін бақылаудың тиімсіз механизмі;

4) құқық қорғау органдары жүйесінде ғана емес, сонымен қатар басқа да зияткерлік меншікті қорғау саласында мамандардың біліктілігін арттырудың және кәсіби даярлаудың тиімсіз жүйесі. Қазір зияткерлік қызметтің нәтижелерін коммерцияландыру процесі жүріп жатыр, коммерциялық активтер сияқты активтерге қызығушылықтың артуы, демек, мұндай

даулардың санының артуы болжануда. Бұл ретте ол мұндай дауларды қарау үшін мамандарды тартуға байланысты мәселелерге назар аударды. Біз құқық қорғау органдары қызметкерлерін даярлау мәселесін назардан тыс қалдыра алмаймыз, өйткені зерттеліп отырған қылмыстар тобына мамандардың қосымша білімі мен арнайы біліктілігі қажет, яғни оларды шешімін табу. Өкінішке орай, қазіргі жағдайда мұндай мамандарды даярлауда білікті қызметкерлердің қажеттілігі туындауда;

5) зерттелетін саладағы қылмыспен күресуге бағытталған отандық және шетелдік құқық қорғау органдарының өзара іс-қимылының әлі де болса реттелмеген деңгейінің болуы. Осы қылмыстық құқық бұзушылық түрінің өсуіне бақылаушы органдар қызметінің жеткіліксіз тиімділігі де ықпал етуде.

Бұл, ең алдымен, бұрын қолданыста болған басқару жүйесінің өтпелі кезең деп аталатын кезеңде жойылғандығына байланысты, ал жаңасының қалыптасу кезеңінде және олардың жұмыс істеуінің құқықтық негізі болғандықтан, енді ғана қарқын ала бастады. Зияткерлік меншік объектілерінің шеңберінің кеңеюін ескере отырып, әлі толық қалыптаспаған.

Осы саладағы қылмысқа қарсы күрестің мамандандырылған субъектілерін бақылауға келетін болсақ, оның әлсіреуі қылмыс жасау әдістерінің тұрақты өзгеруімен, қылмыстық әрекетке қатысушылар шеңберінің кеңеюімен, оны ұйымдастырумен және сыбайлас жемқорлықпен, заңсыз әрекеттерді жасаумен байланысты. Бірнеше зияткерлік меншік объектілеріне қатысты әрекет етеді. Осының барлығы қылмыстардың, оның ішінде контрафактілік өнімдердің таралуының алдын алуға ықпал ететін маңызды факторлардың бірі ретінде жазаның бұлтартпастығын қамтамасыз ету мәселелеріне кері әсерін тигізеді. Зияткерлік меншік саласындағы қылмыс деңгейіне құқықтық себептік-салдарлық кешен белгілі бір әсер етеді. Ол заңнамадағы олқылықтар мен кемшіліктерді, құқық қолданудағы, құқық қорғау қызметіндегі кемшіліктерді, оның ішінде қылмысқа құқықтық ықпал етудің әдістерін, құралдары мен құралдарын, қылмысқа қарсы шараларды әзірлеу мен жүзеге асыруды және т.б.

Осылайша, зияткерлік меншікті қорғауды құқықтық реттеу: зияткерлік меншікті қорғау саласындағы мемлекеттік саясаттың негіздері; зияткерлік меншік саласындағы құқық бұзушылықтар үшін заңды тұлғалардың жауапкершілігін белгілеу; осы аймақтағы шабуылдар үшін жауапкершілікті саралаудың өте төмен деңгейімен түсіндіріледі.

Аудио-бейне өнімдер, компьютерлік бағдарламалық қамтамасыз ету сияқты зияткерлік меншік объектілерін ерекше атап өтуге болады; қатысушылықпен жасалған бұл қылмыстар үшін жазалар жеткіліксіз дәрежеде.

Ақпаратты ұсыну мен таратудың жаңа тәсілдерінің пайда болуымен және компьютерлік технологияның дамуымен ақпараттық саладағы қоғамдық қатынастарды құқықтық реттеуге көп көңіл бөлінуде. Бұл «Интернет желісін пайдалану кезінде зияткерлік меншікті қорғау саласында көптеген дәстүрлі емес құқықтық мәселелер туындайтынына» байланысты, - деп айтылған [3].

Тек авторлық құқық иесі тек мемлекеттік органдар тәуелсіз сараптама интернет желісінің ресейлік сегментін реттейтін нормативтік-құқықтық базаның жоқтығынан шиеленіскен авторлық құқық иесі мен тәуелсіз сарапшыдан тұратын комиссия.

Контрафактілікпен күресу тиімділігінің деңгейінің төмендеуі әрине дұрыс, алайда интеллектуалдық қарақшылық алаңдаушылық туғызады. Зерттелетін саладағы қылмыстар кейде жоғары технологияларды қолдану арқылы жасалады, бұл табиғи түрде оларға қарсы тұруға және қылмыскердің жеке басын зерттеуге ерекше көзқарасты талап етеді.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, осы қылмыстарды жасауға кінәлі тұлғалардың жоғары интеллектісі бар, бұл оларға қылмысты жоспарлауға ғана емес, сонымен бірге оны шеберлікпен жасауға, сонымен бірге оның ізін сәтті жасырып, қылмысты пайдалана отырып, компьютерлік желі, осының арқасында олар өте мобильді және көпшіл екендігін байқаймыз.

Олар түрлі келеңсіз құбылыстарға тез бейімделеді, ал ішкі істер органдарының жедел іздестіру аппаратының қызметкерлері бұл санаттағы қылмыскерлермен жұмыс істеуге әрдайым әдістемелік тұрғыдан дайын бола бермейді, мұны біз ішкі істер қызметкерлері арасында жүргізген сауалнама дәлелдеп отыр. Техникалық салада қосымша арнайы білімі болуы,

компьютерлік және басқа техниканың техникалық мүмкіндіктерін білуі де осындай әрекеттерді жасауға оңай мүмкіндік береді [4].

Бұл саладағы қылмыстың себептік кешенінде рухани-адамгершілік сипаттағы факторлар ерекше рөл атқарады. Құқықтық және моральдық нигилизмнің жоғары деңгейі, заңдар мен моральдық нормалардың талаптары мен ережелерін елемей контрафактілік өнімдер айналымының өсуіне әкеледі. Осылайша, құқықтық нигилизмнің нәтижесінде бұл саладағы қылмыстық құқық бұзушылықтар халық арасында аса қоғамдық қауіпті деп есептелмейді, азаматтар нақты қорғалатын зияткерлік меншік құқығының бар екендігін және өз құқықтарын қалай қорғау керектігін біле бермейді. Алайда олар полицияға, сот жүйесіне уақтылы жүгіне бермейді.

Контрафактілік және қарақшылық өнімдердің таралу шарттарына келетін болсақ, мұндағы негізгі жағдайлардың бірі, басқа да көптеген заңсыз салалардағы сияқты, ел шеңберінің аумағында әмбебап дерлік сыбайлас жемқорлықтың таралуы болып табылады. Дәл осы кең таралған сыбайлас жемқорлық әлеуетті құқық бұзушының немесе қылмыскердің жазасыз қалуына сенімділік тудырады, оның заңсыз әрекеттерді кейіннен бұлтартпайтын жазасыз жүзеге асыру мүмкіндігі туралы хабардар болуына себеп болады. Нәтижесінде, мұндай адамдар оны жүзеге асыруға шешім қабылдауға әлдеқайда дайын. Ал, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл бойынша қабылданған шараларға қарамастан, сыбайлас жемқорлық құрамдас бөлігі зияткерлік меншік саласындағы қылмыстың өсуіне елеулі әсер етуде. Әлеуметтік, әлеуметтік-саяси және криминологиялық зерттеулер орталығы жүргізген социологиялық зерттеулердің нәтижелері индикативті болып табылады.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, зерттеу нәтижесінде алынған себептік-салдар кешенін төмендегідей тұжырымдаймыз:

1) зияткерлік меншік саласындағы қылмыстың себеп-салдарлық кешенінің құрамдас бөліктерін талдау қылмыстың жаппай таралуын дәлелдеуге мүмкіндік береді. контрафактілік және зияткерлік қарақшылық көп дәрежеде объективті әлеуметтік қайшылықтардың тікелей жалғасы болып табылады. Сонымен, зерттеу барысында зерттелетін түрдегі қылмыстың әлеуметтік-экономикалық, әлеуметтік-саяси, әлеуметтік-психологиялық, құқықтық себептеріне, олардың ерекшеліктері мен моральдық-этикалық құндылықтарды қалыптастыруға ықпалына талдау жасалды. азаматтар анықталды. Автор бұл қылмыстарды жасауға қолайлы жағдайларға да назар аударады.

2) өңірлік деңгейдегі себептік кешенге, атап айтқанда, контрафактілік пен зияткерлік қарақшылықтың жаппай таралуына көлеңкелі экономиканың өсуіне, бақыланбайтын көші-қон ағынына, ұйымдасқан қылмыстың, сыбайлас жемқорлық пен сепаратизмнің дамуы мен нығаюына ерекше назар аударылады.

3) зияткерлік меншік саласындағы қылмыстың себептік кешенінің құрамдастарының бірі ретінде ұйымдық-басқару себептерінің ерекшеліктері айқындалады. Бақылау органдары қызметінің тиімділігінің болмауының себептері анықталды.

4) зияткерлік меншік саласындағы қылмыс деңгейіне құқықтық себептік-салдарлық кешен белгілі бір әсер етеді. Ол заңнамадағы олқылықтар мен кемшіліктерді, құқық қорғау, құқық қорғау қызметіндегі кемшіліктерді, соның ішінде қылмысқа құқықтық ықпал етудің әдістерін, құралдары мен құралдарын, қылмыстық іс-әрекеттерді әзірлеу мен жүзеге асыруды және интернет желісін қамтиды.

Әдебиет

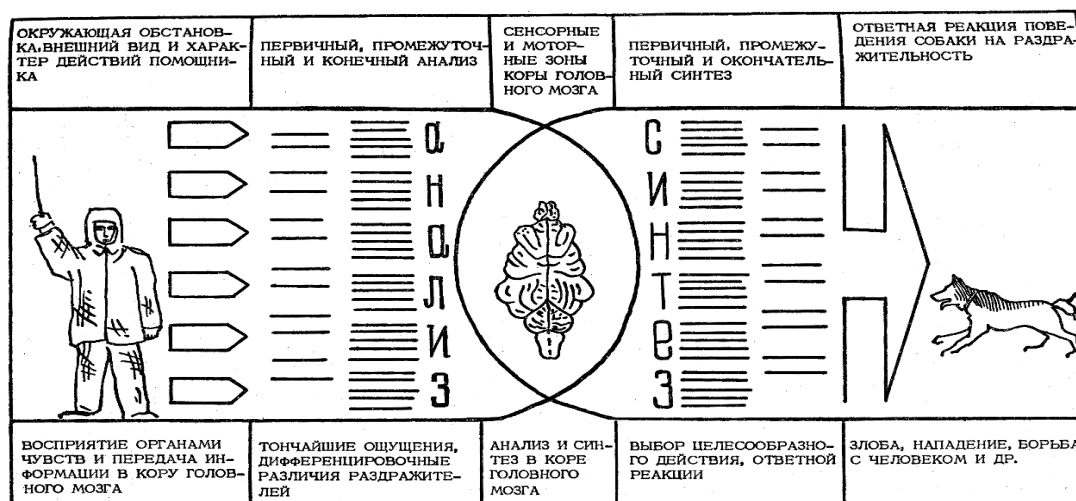
1. Вошинский, М.В. Уголовная ответственность за нарушение авторских и смежных прав. // Российская юстиция. 2013. №6. – С. 74.
2. Галузин А. Уголовно-правовая защита авторских и смежных прав. // Законность. 2020. №1. – С. 48.
3. Ибрагимова З.А. Законодательное регулирование вопросов защиты авторских и смежных прав и причины роста пиратства в России. // Юрист. 2022. №7.
4. Кудрявцев В.Л. Преступления против интеллектуальной собственности: некоторые проблемы. // Российская юстиция. 2006. №9.

**АБДАХМЕТОВ
АРМАН ТАСБУЛАТОВИЧ**
заместителя начальника кафедры
военной и тактико-специальной подготовки
Алматинской академии МВД
Республики Казахстан им. М. Есбулатова
подполковник полиции

АНАЛИТИЧЕСКАЯ И СИНТЕТИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ НЕРВНОЙ СИСТЕМЫ

Способность нервной системы воспринимать и анализировать раздражители, действующие на организм, называется **аналитической деятельностью**, а объединение результатов анализа соответствующего ответного действия – **синтетической**. Аналитическая и синтетическая деятельность осуществляется всей нервной системой, но главная роль отводится коре полушарий головного мозга. Аналитические и синтетические процессы в коре головного мозга протекают одновременно с участием сложных явлений движения и взаимодействия процессов возбуждения и торможения, обеспечивающих высшую нервную деятельность животного (рис. 1).

Аналитическая деятельность нервной системы

Анализ – разложение, расщепление, расчленение предмета или явления на его составные части. Методом анализа пользуются для исследования отдельных свойств, составных частей чего-нибудь, определения состава вещества и т.д. Анализ является функциональным началом нервной деятельности любого организма.

У животных аналитическая деятельность осуществляется с помощью сложных нервных образований, называемых анализаторами, которые включают в себя рецепторы, нервные пути, проводящие импульсы от рецепторов в центральную нервную систему, и чувствительные нервные центры в коре головного мозга. Они обеспечивают непрерывную связь организма с окружающей средой и играют важную роль в его жизнедеятельности.

Импульсы, поступающие через анализаторы в центральную нервную систему, поддерживают ее тонус на высоком уровне. Если выключить работу анализаторов и прекратить доступ к мозгу информации из внешнего мира, животное неизбежно впадет в состояние непрерывного сна и может погибнуть. У различных видов животных анализаторы развиты неодинаково.

Например, у собак наиболее развит обонятельный анализатор, менее – слуховой и зрительный, слабо развит вкусовой анализатор.

Общими **свойствами анализаторов** являются: чувствительность, специфичность, адаптация, сенсibilизация, контрастность, следовой процесс и взаимодействие анализаторов.

Чувствительность – это высокая способность анализаторов улавливать и воспринимать даже небольшие внешние воздействия. Она обеспечивается рецепторным аппаратом органов чувств.

Специфичность – способность каждого рецептора воспринимать только свой вид энергии и формировать специфические ощущения. Раздражители, специфические для каждого рецептора, называются адекватными. Анализ адекватных раздражителей заключается в различении их по интенсивности и качествам воздействия.

Адаптация – это приспособляемость органов чувств к силе раздражителя. У каждого рецептора она выражена в разной степени. Адаптация наступает при продолжительном действии раздражителя и зависит от его силы. Например, у собаки адаптация на сильный запах наступает быстрее, чем на слабый.

Сенсibilизация – повышение чувствительности анализатора в результате многократных повторений действий раздражителя на органы чувств. Частые тренировки собаки в выборке вещей по запаху повышают чувствительность обонятельного анализатора.

Контрастность – это способность анализатора резко воспроизводить ощущение и делать его более точным, конкретным, определенным. Она осуществляется в сенсорных зонах анализатора благодаря одновременному проявлению и взаимодействию свойств иррадиации и индукции.

Следовой процесс – это остаточные, продолжающиеся некоторое время ощущения после прекращения действия раздражителя. Прерывистые раздражения создают непрерывные ощущения.

Все перечисленные свойства в одном и том же анализаторе проявляются одновременно и, взаимодействуя друг с другом, способствуют различению одного раздражителя от другого по внешним признакам и качествам. Например, в обонятельном анализаторе такое взаимодействие обеспечивает четкую дифференцировку запахов по силе, давности и другим его элементам. Функциональное взаимодействие всех анализаторов обеспечивает последовательное восприятие в ощущениях целостных образов воспринимаемых раздражителей.

Функциональные возможности анализаторов собаки.

Обонятельный анализатор реагирует на находящиеся в воздухе молекулы летучих веществ, называемые запахом. По запаху животное отыскивает нужный корм, обнаруживает на расстоянии других животных, различает огромное количество предметов. Обоняние помогает животному определить особей противоположного пола, место своего обитания, свободно ориентироваться на местности, избегать опасности.

Обонятельные рецепторы находятся в обонятельном эпителии в глубине верхнего хода носовой полости. У собаки обонятельная область равна 250-400 квадратных миллиметров и состоит из 125-224 миллионов обонятельных клеток. Каждая клетка имеет большое количество тонких ресничек, что во много раз увеличивает ее обонятельную способность.

Высокая чувствительность к веществам, находящимся в воздухе, – отличительное свойство клеток обонятельного рецептора. Доказано, что собака способна ощущать наличие одной молекулы пахучего вещества в одном литре воздуха и воспринимать запах одной молекулы в одном миллилитре воды. Молекулы пахучих веществ, поступающие с воздухом в обонятельную область, контактируют с ворсинками рецепторных клеток и вызывают деполяризацию мембран обонятельных нейронов. Деполяризованный нейрон генерирует в волокне обонятельного нерва импульсы возбуждения определенной частоты, силы, амплитуды и продолжительности. Комбинации импульсов возбуждения различных параметров несут информацию о запахе к нервным клеткам обонятельных луковиц и нервным центрам обонятельных зон височной доли коры головного мозга, где формируются определенные запаховые ощущения с последующим запоминанием их в виде запахового образа

Аналитическая функция коры головного мозга проявляется в четкой дифференцировке запахов по малейшим отличительным признакам. Собака различает до 2 миллионов запахов. Эта способность дает ей возможность легко отличить нужный запах от других запахов даже в смеси. Объясняется это тем, что в отличие от человека и других животных собака ощущает смесь запахов не обобщенно, а отдельно. Диапазон запахового восприятия у собаки можно сравнить с богатством цветового ощущения у человека.

С помощью обонятельного анализатора собака ориентируется в концентрации и силе запаха, его давности и свежести. Установлено, что она способна различать запахи по давности с разницей в пределах 3-5 минут, а запаховая память позволяет идентифицировать сходные между собой запахи. На все запаховые свойства у собаки легко образуются условные рефлексы, что дает возможность успешно ее дрессировать и использовать в работе по чутью.

Слуховой анализатор воспринимает звуковые колебания, преобразует их в импульсы возбуждения, передает по слуховому нерву в средний мозг и далее в височные доли коры головного мозга. Рецепторной частью слухового анализатора является кортиев орган, находящийся в улитке. В нем расположены опорные и волосковые клетки, воспринимающие звуковые колебания. От волосковых клеток отходят нервные волокна биполярных клеток, которые составляют слуховой нерв, содержащий около 24 000 поперечных волокон. Большая часть слуховых путей перекрещивается в среднем мозге и поступает в слуховую зону коры головного мозга. В коре формируются звуковые ощущения, благодаря которым собака различает силу, ритм, частоту, тембр, продолжительность звуковых сигналов

С помощью слухового анализатора собака может воспринимать звуки с частотой от 12 до 80 000 колебаний в секунду, (человек от 16 до 20 000), дифференцировать 7 000-9 000 различных по высоте звуков, ощущать силу звука от 0,1 до 120 децибел.

Собака обладает способностью улавливать звуки средней силы на расстоянии до 50 метров (человек 5-7 метров), лучше всегда она воспринимает звуки в диапазоне от 1 000 до 100 000 герц, а в ночной тишине способна улавливать шорохи на расстоянии 100-150 метров.

Собака обладает способностью определять направление звука с помощью ушных раковин с точностью до 3 градусов. Звук, возникший сбоку от собаки, воспринимается одним ухом на несколько долей миллисекунды раньше, чем другим. Эта небольшая разница в поступлении звука к правому и левому уху дает возможность анализатору установить довольно точно направление источника звука.

В слуховом анализаторе при продолжительном действии звука адаптация наступает медленнее, чем в других. Наибольшая адаптация слуха наступает от звуков высоких частот. Утомление быстрее наступает при длительном действии шумов и сильных звуков. Ультразвуки, не ощущаемые человеком, собака хорошо улавливает. Сильные ультразвуки вызывают у собаки неприятные ощущения и страх.

Зрительный анализатор воспринимает световые волны и обеспечивает зрение животного. При помощи зрения собака определяет цвет, форму, величину, быстроту движения предметов, расстояние до них и ориентируется в пространстве.

Цвет воспринимается при помощи светочувствительных клеток палочек и колбочек, называемых фоторецепторами. Палочки и колбочки представляют два аппарата зрения. Палочки обеспечивают сумеречное зрение. Они дают бесцветные световые ощущения. Колбочки – орган дневного зрения, дают цветовые ощущения. Исходя из анатомического строения сетчатой оболочки глаза можно предполагать, что цветное зрение у собаки развито слабо, черно-белое – лучше. У собак и других животных, ведущих ночной образ жизни, между слоем палочек и колбочек и пигментными клетками находится слой из кристаллов или нитей. При попадании света на этот слой происходит его отражение, что является причиной своеобразного свечения глаз.

Рецепторы сетчатки передают световые сигналы моментально, а потом только дополняют сигналами об изменении или исчезновении светового раздражителя. Существуют рецепторы, которые передают только изображения предметов. Другие рецепторы реагируют только на появление или исчезновение светового сигнала или его движение. Информация от сетчатки глаза

передается по волокнам зрительных нервов в мозговые центры, расположенные в затылочной части коры полушарий головного мозга.

В зрительном нерве находится около одного миллиона нервных волокон, каждое из которых делится на несколько канальцев, способных передавать самостоятельно импульсы возбуждения. Из поступивших импульсов в зрительных областях коры формируются световые ощущения в виде стереотипных отображений предметов окружающей среды.

Зрение двумя глазами (бинокулярное) позволяет собаке видеть рельефные изображения предметов, видеть в глубину и определять расстояние предмета от глаза. При этом изображение предмета возникает на сетчатке каждого глаза, но они сливаются в коре головного мозга в одно изображение, собака видит один предмет. Восприятие величины предметов обусловлено величиной изображения и расстоянием от глаза. Собака видит предметы средней величины на расстоянии 100-150 метров. По сравнению с человеком у собаки зрение намного слабее. Особенность зрительного анализатора собаки состоит в том, что она хорошо, с высокой точностью видит все движущиеся предметы, замечает жесты и мимику дрессировщика. Ночью видит лучше человека. Убегающего человека собака видит на расстоянии 300-400 метров, а после соответствующей тренировки – до 800 метров.

Вкусовой анализатор служит для исследования веществ, поступающих в рот с кормом. С его помощью собака определяет пригодность или непригодность пищи, анализирует ее вкусовые качества. Рецепторы вкуса расположены в основном в сосочках языка и представляют собой особые образования, называемые вкусовыми луковицами. Растворенные слюной химические вещества пищи попадают в углубления вкусовых луковиц. Через вкусовой нерв раздражение поступает в продолговатый мозг и передается в кору больших полушарий, где формируются вкусовые ощущения.

Известны четыре разновидности вкуса: сладкий, горький, кислый, соленый и вкус воды. Собака различает не только основные разновидности вкуса, но и большое разнообразие их комбинаций. Ощущение вкуса возбуждает пищевой центр, что рефлекторно влияет на процессы пищеварения и обмена веществ. У собак пищевой анализатор развит намного слабее, чем у других животных, однако он играет важную роль в установлении рефлекторных связей в деятельности других органов и систем. Например, вкусовое ощущение лакомства повышает тонус нервных центров мышечной деятельности и способствует замыкательной функции условно-рефлекторных связей на команды и жесты дрессировщика.

Кожный анализатор контактирует с внешней средой и обеспечивает три вида чувствительности: **болевою, тактильную и температурную**. Восприятие различных видов внешних раздражений осуществляется рецепторами, расположенными в коже. Для каждого вида чувствительности имеются свои рецепторы. От них отходит огромное количество нервных волокон, поступающих через спинной мозг в продолговатый, средний, промежуточный и в кору полушарий головного мозга. В мозговой части на все раздражения формируются определенные ощущения: боли, прикосновения, давления, тепла и холода. **Весь комплекс ощущений от соприкосновения кожи с различными телами называется осязанием.**

У собаки осязание на различных участках тела выражено неодинаково. В практике дрессировки необходимо знать и учитывать зоны механического воздействия при выработке различных условных рефлексов и навыков.

Болевая чувствительность осуществляется с помощью рецепторов, воспринимающих болевые раздражения. Они имеют вид свободных нервных окончаний, возбуждение которых наступает от действия механических, химических, электрических, термических и других факторов. Чувство боли возникает и при действии на другие рецепторы, если раздражители большой силы. Боль – сигнал бедствия в организме, показатель степени нарушения нормальных процессов и целостности частей тела животного. Ощущение боли вызывает у животного стремление освободиться от раздражителя, причиняющего боль, что проявляется в соответствующих оборонительных реакциях.

Болевые раздражители в практике дрессировки применяются для развития активно-оборонительной реакции, злобы, выработки хватки, перехватывания и других условных ре-

флексов. Болевые раздражители в этих случаях наносятся помощником дрессировщика. Места и характер наносимых ударов определяет инструктор.

Тактильная чувствительность обусловлена раздражением специальных рецепторов, расположенных в коже. Они воспринимают прикосновение и давление, отличающиеся между собой по силе действия. Тактильная чувствительность усиливается при прикосновении к волосам. У собаки имеются специальные осязательные волосы вокруг рта, носа и на веках, которые обеспечивают высокую чувствительность в области головы. У нее достаточно четко вырабатываются условные рефлексы на место и характер прикосновения к коже, а также прочный условный рефлекс поощрения на поглаживание в области спины. При длительном прикосновении у собаки наступает адаптация, и она, например, не ощущает ошейника, намордника, шлейки, защитных чулков.

Температурная чувствительность обеспечивает информацию организма о температуре окружающей среды. Она воспринимается двумя видами рецепторов – тепловыми и холодowymi. Холодовые рецепторы расположены поверхностно, тепловые глубже. С помощью поступающих от них сигналов о температуре в организме рефлекторно осуществляется регуляция температуры тела и поддержание ее в пределах 37,5-39° С. Резкие перепады температуры окружающей среды нарушают приспособительные реакции и отражаются на общей условно-рефлекторной деятельности собаки, что необходимо учитывать при подготовке и использовании служебных собак.

Двигательный анализатор обеспечивает сухожильно-мышечное чувство и координацию движений. Рецепторы находятся в мышцах, сухожилиях и связках. Центральная часть двигательного анализатора расположена в коре головного мозга, куда непрерывно поступают импульсы о состоянии работы мышц. Каждое движение определяется с помощью вестибулярного аппарата, органов зрения, слуха и кожи. Большое значение в оценке мышечных движений имеет тактильная чувствительность.

В продолговатом и в других отделах головного мозга происходит взаимодействие не только между участками двигательного анализатора, но и между разными анализаторами.

Двигательный анализатор обеспечивает автоматическое саморегулирование большинства двигательных функций и связь их с другими анализаторами через систему сложных условных рефлексов. Двигательные условные рефлексы составляют основу большинства общедисциплинарных и специальных навыков, вырабатываемых при дрессировке собак.

При дрессировке собак действующие раздражители и обстановка воспринимаются рецепторами различных органов чувств. Поступившая информация направляется по разным нервным путям в соответствующие отделы головного мозга. Например, помощник является единым раздражителем, а воспринимается органами чувств собаки в расщепленном виде: органом зрения – внешний вид, органом обоняния – запах, органом слуха – голос, органом зрения и кожными рецепторами – характер действия помощника. Способность нервной системы к элементарному анализу через рецепторы органов чувств называется первичным анализом.

Благодаря высокой специализации органов чувств воспринятые сигналы подвергаются дальнейшему качественному и количественному анализу. Этот анализ осуществляется в среднем, промежуточном мозге, мозжечке и ретикулярной формации. В этих отделах головного мозга каждый поступивший сигнал, в свою очередь, подвергается расщеплению на присущие ему свойства и качества. Например, общий запах помощника расщепляется на бытовой, индивидуальный и другие сопутствующие запахи. Такая способность подкорковых отделов головного мозга к более глубокому анализу поступивших сигналов называется вторичным, или промежуточным, анализом.

Наиболее тонкий анализ осуществляется в клетках коры головного мозга. Высокочувствительные нейроны объединяются в сенсорные зоны, расположенные в определенных областях головного мозга. Вместе с развитием чувствительных зон в коре больших полушарий совершенствовались и специализировались рецепторные аппараты органов чувств.

Улавливание, тончайшее восприятие, различение и выделение отдельных существенных признаков из огромной информации о свойствах и качествах раздражителя является сложной и высшей формой анализа. Такой анализ раздражителей, осуществляемый в коре головного моз-

га, называется высшим, или окончательным. Например, тонкая дифференцировка запахов при одорологической идентификации возможна благодаря высокой аналитической деятельности обонятельного анализатора собаки.

Синтетическая деятельность нервной системы

Синтез – соединение различных элементов, частей и явлений в единое целое. Методом синтеза пользуются для обобщения данных, добытых анализом. Синтез в организме – функциональное завершение аналитической деятельности нервной системы. Синтетическая деятельность неразрывно связана с аналитической и осуществляется последовательно. Прямым продолжением анализа органов чувств является первичный синтез. Он осуществляется путем соединения всех раздражений в каждом органе чувств в обобщенные сигналы о характере действия раздражителя. Например, яркий свет, сильный звук, резкий запах и др. В центральной нервной системе в результате первичного анализа из обобщенных сигналов формируется первичное ощущение: приятно или неприятно. Это грубое ориентирование организма о результатах действия раздражителя есть выражение первичной синтетической деятельности нервной системы.

Более конкретные ощущения воспринятых сигналов от действия раздражителя формируются в промежуточных отделах головного мозга, которые определяют их биологическую значимость для организма «опасно» или «неопасно» и соответствующий характер ответного действия. Такое обобщение информации называется вторичным, или промежуточным, синтезом. Промежуточный синтез – результат промежуточного анализа и внешне проявляется в формировании определенных ощущений на отдельные свойства и качества раздражителя. Из ощущений формируются определенные эмоции и соответствующие сложные безусловные реакции поведения. Окончательный анализ осуществляется клетками коры головного мозга и является продолжением промежуточного синтеза и завершением окончательного анализа поступивших раздражений в нервной системе.

Явление синтеза можно наблюдать в процессе образования и упрочения условных рефлексов в навыки. Уже само формирование временной связи между двумя очагами возбуждения в коре представляет собой простейший пример коркового синтеза. Этот процесс синтеза становится более сложным при образовании двигательных условных рефлексов, где наблюдается замыкание дополнительных временных связей с корковыми центрами других двигательных реакций. Например, на команду «Апорт» вырабатывается и объединяется целая серия самостоятельных условных рефлексов отыскания, захвата, подноски предметов. Наиболее сложная синтетическая деятельность проявляется при образовании условных рефлексов второго и более высокого порядка.

В коре головного мозга происходит не только конечный синтез одновременно поступивших сигналов, но и всей последовательно поступившей информации из окружающей среды. Результат такой синтетической деятельности – способность коры объединять простые рефлексы в сложные и формировать из них длинные цепи поведенческих реакций, составляющих целостное поведение животного.

Сложность синтетической деятельности коры головного мозга состоит в том, что она не только анализирует и обобщает деятельность всех отделов головного и спинного мозга, но и осуществляет собственный тончайший синтез на всю поступившую информацию, формируя точные ответные действия в строгом соответствии с изменениями свойств и качеств каждого раздражителя. Такая синтетическая деятельность нервных центров коры головного мозга получила название высшего синтеза.

Способность собак к дрессировке объясняется синтетической деятельностью коры головного мозга. Выработка условных рефлексов на базе безусловных – есть элементарная форма синтеза, т.е. соединение условного сигнала с проявлением соответствующего безусловного рефлекса.

Синтетическая деятельность проявляется в процессе образования условных рефлексов на сложные и комплексные раздражители, часто применяемые во время дрессировки и тренировки собак. Благодаря синтезу образуется обобщенный условный рефлекс на все элементы запахового следа человека, на действия помощника, дрессировщика, на обстановку. В результате

синтеза корой головного мозга образуются условные рефлексы на время, место, пространство и длинную цепь последовательных событий.

Учитывая синтетическую деятельность коры головного мозга, дрессировщик должен обращать внимание на связь применяемых сигналов с действием раздражителей из окружающей среды, которые могут вызвать образование нужных и ненужных условных рефлексов. Например, приучение собаки к задержанию помощника с односторонней стрельбой вырабатывает у нее нежелательную связь: бежать в направлении звука выстрелов.

Синтетическая деятельность коры головного мозга позволяет объединить множество простых условных рефлексов в сложные навыки и совершенствовать их до динамических стереотипов. В результате происходит объединение условных рефлексов и навыков, выработанных за курс дрессировки в индивидуальный опыт, характеризующий степень подготовленности собаки.

И, наконец, выработка ситуационных условных рефлексов, обеспечивающих безотказность работы собаки в сложных условиях, также возможна в результате синтетической деятельности коры головного мозга.

В заключение нужно отметить, что аналитическая и синтетическая деятельность тесно связаны между собой и протекают в нервной системе практически одновременно. Это можно наблюдать при дрессировке собак. Например, образование любого условного рефлекса осуществляется на основе анализа и синтеза всех воздействующих в это время раздражителей на нервную систему. Благодаря анализу выделяются биологически нужные и совпадающие раздражения, а случайные и одиночные – отсеиваются.

Синтетическая деятельность обеспечивает соединение совпадающих во времени раздражений и связь очагов возбуждения, возникших в коре головного мозга.

Подготовленная розыскная собака должна работать по запаховому следу любого человека. В этом проявляется синтетическая обобщенная деятельность коры. Когда же собака прорабатывает конкретный запаховый след, она должна отличить и выделить его из множества других запаховых следов. В этом проявляется аналитическая деятельность коры головного мозга. Аналогичные примеры синтеза и анализа в коре головного мозга можно привести при выборке вещей по заданному запаху, обнаружении наркотиков, взрывчатки и т. д. Это обязывает специалистов служебного собаководства знать и умело использовать общие закономерности процессов анализа и синтеза, составляющих основу высшей нервной деятельности.

Литература

1. Бочаров В.Н., Орлов А.П. Дрессировка служебных собак. – М.: ДОСААФ, 1957. Воронин Л.Г. Анализ и синтез сложных раздражителей у высших животных. – Л.: Медгиз, 1952.
2. Асратян Э.А. Очерки по физиологии условных рефлексов. – М.: Наука, 1970. Бериташвили И.С. Память позвоночных животных, ее характеристика и происхождение. – М.: Наука, 1974.
3. Адрианов О.С., Меринг Т.А. Атлас мозга собаки. – М.: Медгиз, 1959.
4. Бирюков Д.А. Сравнительная патология высшей нервной деятельности животных. – Л.: 1970.
5. Воронин Л.Г. Физиология высшей нервной деятельности. – М.: Высшая школа, 1979.
6. Павлов И.П. Двадцатилетний опыт объективного изучения высшей нервной деятельности (поведения) животных. М.: Наука, 1973.
7. Павлов И.П. Полное собрание трудов. Т. IV. М.; – Л.: Издательство АН СССР, 1947.
8. Вияли К., Дотье В. Биология. – М.: Мир, 1974

**САРСЕНБАЕВ
ЕРЛАН БАТЫРБАЕВИЧ**
Қазақстан Республикасы ІІМ

*М. Есболатов атындағы Алматы академиясы
жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру
факультеті магистранты
полиция майоры*

ҰЙЫМДАСҚАН ҚЫЛМЫСТАРДЫҢ АЛДЫН АЛУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Қазіргі криминологтардың пікірінше, біздің елде қылмысқа нысаналы ықпал ету шаралары жүйесін іске асыру мүмкіндіктері және елдегі қылмыстық процестердің дамуына бақылау орнату. Ұйымдасқан қылмысқа қарсы іс-қимылдың салдары жылдар заңнамалық новеллалардың едәуір санының пайда болуы болды мемлекеттің барынша арттыруға ұмтылысы туралы куәландырады қылмыстық қауымдастықтармен күресудің тиімділігі (қылмыстық ұйымдармен) және оларды басқаратын қылмыстық билік. Қазіргі кезеңде құқық қорғау жүйесі жинақталды жоғары лауазымды тұлғалардың қызметімен күресудің белгілі бір тәжірибесі қылмыстық иерархиядағы жағдай табылады.

Ескертуге бағытталған мемлекет саясатын қарасақ қылмыстық иерархияда жоғары лауазымға ие адамдардың қылмыстары болып саналады. Бұл түрдің криминологиялық профилактикасын келесідей түсіндіру керек, жеке тұлғалардың шеңберге кіруге деген ұмтылысын болдырмау жөніндегі шаралар жүйесі бойынша ұйымдастырылған қылмыстық қоғамдастықтың иерархиялық принципі ретінде танылады [1].

Көрсетілген көшбасшының мәртебесінің шарты оған қатысты міндетті түрде арнау рәсімін өткізу болып табылады қылмыстық қоғамдастық жетекшілері.

Қылмыстың алдын алу дәстүрлі түрде жалпы болып бөлінеді (жалпы әлеуметтік) және арнайы (арнайы-криминологиялық). Мақсаттары бойынша мемлекеттің осы саладағы қылмыстардың алдын алу саясаты ұзақ мерзімді және қысқа мерзімді болып бөлінеді.

Криминологиялық ескертудің ұзақ мерзімді мақсаттары қылмыстық иерархиядағы жоғары лауазым перспективаны жоққа шығарады қылмыстық қауымдастықтардың өзгеруі және тоқтатылуы, иерархиялық принцип бойынша ұйымдастырылған және қылмыстық көшбасшылардың кетуі өз қатарына жаңаларын тарту жөніндегі белсенді қызметтен мүшелер.

Бұл бағыттың ұзақ мерзімді мақсаттары бұлтартпау шаралары болып табылады, ұйымдасқан қылмыстық қоғамдастықтардың қызметіне жастардың қатысуы иерархиялық принцип бойынша жасалады.

Жалпы криминологиялық ескертудің міндеттері (жалпы әлеуметтік) типі дұрыс, шынайы болуы керек, қол жеткізуге де болады. Бірқатар криминологтардың пікірінше, мыналарды атап өтуге болады мемлекеттік органдардың қызметіндегі оң нәтиже ұйымдасқан қылмыстың алдын алу. Алайда, бүгін барлығын қамтитын ғылыми әзірленген іс-шаралар жүйесі жоқ жоғары кәсіптің қылмыстық-құқықтық алдын алу проблемаларының спектрі қылмыстық иерархиядағы ережелермен байланысты.

Криминологиялық әдебиеттерде қылмыстың себептері мен шарттары табиғатына қарай бөлінеді, алдын алудың үш деңгейі бар: 1) жалпы әлеуметтік; 2) арнайы-криминологиялық; 3) жеке. Жалпы әлеуметтік шараларды жүзеге асыру нәтижесінде қол жеткізіледі әр түрлі қылмыстардың алдын алудың белгілі бір деңгейі [2]. Бірақ мұндай әрекеттің жанама нәтижесі, өйткені субъектілер жалпы әлеуметтік шараларды жүзеге асыру алдын алу бойынша міндеттер қоймайды қылмыстар саласында белгілі бір құзыретке ие емес қылмыстардың

криминологиялық алдын алуы. Іс-шаралар азаматтардың материалдық әл-ауқатын арттыру, тәрбиелеу өскелең ұрпақ және т.б.

Жалпы әлеуметтік ескертуді криминологиялық ескерту түрлеріне жатқызу қылмыстың алдын алу түрі. Жалпы әлеуметтік алдын алу шаралары әлеуметтік процестерді оң дамытуға бағытталған.

Мәселен, экономика саласындағы алдын алу шараларының мақсаты адамның өмір сүру деңгейін жақсарту және өмір сапасын жақсарту ретінде анықталған. Сонымен, саяси салада ең маңызды міндеттер тұрақтылықты сақтау, демократияны нығайту, барлық салаларды нығайту.

Әлеуметтік салада криминогенге қарсы шаралар қолданылды, қоғамның әлеуметтік стратификация дәрежесін төмендетуге бағытталады. Кезінде бұл ғалым криминологтар арасындағы күшті корреляциялық байланысты атап өтеді, азаматтардың білім және мәдени деңгейі, олардың тәрбиесі мен тәуекелі қылмыс жасауын зерттеумен айқындалады.

Сондықтан ескерту мәні білім мен мәдениетті дамытуды қолдауға ие болады, ал сондай-ақ, халықты құқықтық тәрбиелеуге де қатысы бар. Қылмыстың арнайы алдын алуға бағытталған алдын алу. Бұл мақсатқа жету үшін қылмыстың себептерін, жағдайларын, өзге де детерминанттарын анықтау және жою қажет. Арнайы ескерту шектеулі түрде толықтырады және нақтылайды.

Жоғары кәсіптің жолын кесу жөніндегі шаралар қылмыстық иерархиядағы ережелер әрекетті тоқтатуға дейін азаяды, бастайтын немесе аяқтайтын адам қылмыстық иерархиядағы ең жоғары лауазым [3].

Жеке ескерту (жеке профилактика) белгілі бір адамға қатысты әрекетті қамтиды қылмыстық иерархияда жоғары лауазымға ие. Жеке профилактика объектілеріне мыналар жатады қажетті рәсімді өткізуді қамтамасыз ететін адамдар, яғни мәртебе үміткерге беруге қатысатын қылмыстық қоғамдастық көшбасшылары қылмыстық иерархияның көшбасшысы мәртебесі. Жеке деңгейдегі профилактикалық шаралар да бағытталған ұйымдасқан қылмыстық қызметке қатысатын адамдарға жоғары иерархиядағы позицияны үміткер алуға тырысады.

Жеке деңгейдегі криминологиялық қылмыстық иерархияда жоғары лауазымға ие болудың ескертулері болуы тергеушілер, ішкі істер органдарының жедел және өзге де қызметкерлері, судьялар. Сондықтан жеке криминологиялық деңгейдің бұл түрі ескертулер тергеу-сот деп те аталады. Жеке деңгейдегі криминологиялық ескерту объектісі – бұл қылмыстық жағдайда жоғары лауазымға қол жеткізуге қатысатын адамдар иерархиялар. Оларға жоғары лауазымға үміткердің өзі кіреді қылмыстық иерархия, қылмыстық қоғамдастықтың мәртебелі көшбасшыларының шеңбері, аталған үміткердің есебінен өз құрамын толықтыруға ұмтылушылар, сондай-ақ бойынша ұйымдастырылған қылмыстық қоғамдастықтың қатардағы мүшелері иерархиялық принцип жатады.

Криминологиялық ескерту түрлері жеке деңгей келесіге қарай жіктелуі керек.

Бірінші түрдегі жеке ескерту жоғары лауазымға орналасуға үміткер адамдарға қатысты иерархиялар және тиісті рәсімнен өтуге ұмтылатындар.

Жоғары лауазымға орналасуға үміткердің іс-әрекетінің мақсаты қылмыстық иерархия оның мәртебелік шеңберге енуге деген ұмтылысын құрайды иерархиялық түрде ұйымдастырылған қылмыстық қоғамдастықтың жетекшілері. Үміткердің әрекеттері ұсынушыны іздеуге дейін азаяды мәртебелі көшбасшылар, корпоративтік ережелерге адалдығын көрсету осы қылмыстық қоғамдастықтың әдет-ғұрыптары, ортада беделге ие болу оның мүшелері, танылған көшбасшылармен уағдаластыққа қол жеткізу үміткерге ізденушіні тағайындауға қатысты қылмыстық қоғамдастық мәртебесіне ие.

Екінші түрдегі жеке ескерту қылмыстық қоғамдастықтың мәртебелі көшбасшыларына қатысты, яғни бұрын қылмыстық иерархияда жоғары лауазымға ие болған және өз қатарына жаңа үміткерді тартуы. Осыған байланысты олар мақсаттарды, әрекеттерді және оларды нақтылауды талап етеді мәртебелі қылмыстық көшбасшының тұлғалық құрылымындағы нәтижелер, өз қатарына жаңа мүше қабылдауға ұмтылады. Бұл жағдайда оның мақсаты адамдар шеңберін толықтыруға деген ұмтылыс, қылмыстық қоғамдастық иерархиясының жоғарғы сатысына жататын профилактикаланған адам қазірдің өзінде тұрған позиция. Алдын алу объектісінің әрекеттері байланыс орнатудан тұрады өтініш берушімен, оның корпоративтік

ережелерге сәйкестігін тексеру және қылмыстық қоғамдастықтың әдет-ғұрыптарына, сондай-ақ арнау рәсіміне қатысуға қылмыстық қоғамдастықтың мәртебелі көшбасшыларына үміткерлер.

Көрсетілген алдын алу объектісінің нәтижесі қылмыстық жағдайда жоғары лауазымға орналасуға үміткерді мақұлдау иерархиялар, оны жоғары құрам мүшелеріне ұсыну туралы шешім қабылдау қылмыстық иерархия, сондай-ақ үміткердің салттық бастамасы қылмыстық қоғамдастықтың мәртебелі көшбасшылары. Жеке тұлғаның криминологиялық алдын алу іс-шаралары тергеу-сот түрінің деңгейін сендіру мақсатында жүргізу қажет үміткерге ұсыныс беруден бас тартқан адам қылмыстық иерархиядағы, сондай-ақ өткізуден бас тартудағы жоғары жағдай үміткерді қылмыстық мәртебе жетекшілеріне бағыштау рәсімі танылады.

Үшінші түрдегі жеке ескерту қылмыстық ұйымның негізін құрайтын адамдарға қатысты, иерархиялық типте салынған, яғни қарапайым мүшелерге қатысты иерархиясындағы ең жоғары лауазымға ұмтылатын қылмыстық қоғамдастық бос емес үміткер. Қарапайым мүшенің жеке құрылымындағы мақсаттар, әрекеттер және олардың нәтижелері қылмыстық қоғамдастық криминологиялық ескерту объектісі ретінде олар сондай-ақ нақтылауды қажет етеді. Оның іс-әрекетінің мақсаты ретінде ұмтылысты қарастыру керек қылмыстық қоғамдастықта өз позициясын нығайту қылмыстық мәртебе мүшелерінен сенімді меценат сатып алуы. Аталған адамның іс-әрекетінде жалғастыру бойынша күш-жігерді бөліп көрсетеміз осы қылмыстық қоғамдастықтың қамқорлығымен қылмыстық іс-әрекеттер пайда болады. Көрсетілген адамның іс-әрекетінің нәтижесі-қылмыстық әрекеттер тізбегі жоғары үміткер тарапынан патронаттық және қорғау кезіндегі іс-әрекеттер қылмыстық қоғамдастық иерархиясының сатысы бола алады.

Криминологиялық ескертудің алдын алу шаралары ретінде тергеу-сот түрінің жеке деңгейін ұсынамыз қылмыстық қоғамдастықтың қатардағы мүшесін рецидивтің жолын кесуге жіберу.

Зерттеушілердің бұл түр туралы пікірін қолдау криминологиялық ескерту қылмыстық атқару мекемелерінің қызметінде жүзеге асырылады, оның сондай-ақ тиісті мемлекеттік органдар жүзеге асырады адам қылмыстық жазаны нақты орындаудан босатылған жағдайда орын алады. Қылмыстық істі өтеген адамдарға қатысты алдын алу шаралары қайталанудың алдын алу мақсатында жазалау және қадағалауға жататын, олардың қылмыстық қоғамдастықпен байланысын үзуге бағытталған, иерархиялық принцип бойынша ұйымдастырылған [4].

Сонымен, қылмысқа қарсы тұрудың заманауи тәсілі қарастырылып отырған түр күрделі сипатқа ие. Автордың көзқарасы бойынша, бұл тәсіл бірыңғай күрес бағдарламасын әзірлеуге негіз бола алады.

Ескере отырып криминологиялық сараптамалық бағалау құбылыстар, олардың жаңа әлеуметтік-жағымсыз қасиеттерді игеруі қажет. Айта кету керек, қылмыстың алдын алу қарастырылып отырған түр еңсеру негізінде жүзеге асырылуы керек қылмыстық субмәдениеттің көріністері. Шынында да, бұл қылмыстық субмәдениеттің ерекшеліктері нығайтуға байланысты қылмыстық иерархия және жеке тұлғалардың жоғары лауазымға ұмтылуы. Сондықтан адамның санға жататындығын дәлелдеу процесінде қылмыстық иерархия жетекшілерінің маңыздылығы ерекше қылмыстық ережелер мен дәстүрлер туралы білім субмәдениетті үйрену қажет.

Мәселен, жүргізілетін мәдени сараптама пәні тергеу барысында адамның қылмыстық жағдайда жоғары лауазымға ие болу фактісі иерархия, күдікті адамның мәртебесі, сабақтың ерекшеліктері қылмыстық иерархиядағы жоғары лауазым және айрықша жағдайлардың болуы сатып алынған мәртебенің атрибуттық элементтері [5]. Бұл жағдайда негізгі сарапшының міндеті сабақ процесінің сәйкестігін анықтау болып табылады нақты қылмыстық мәртебесі бар адам, қолданыстағы ережелер және субмәдениет дәстүрлері.

Қылмыстық субмәдениеттің атрибутивті элементтері қылмыстық әлемде бірқатар функциялар бар: коммуникативті, қастандық және сәйкестендіру және стратификация және т.б. бұл функциялар мүмкіндік береді белгілі бір адамның бір немесе басқа түріне жататындығы.

Бұл тәсіл нақтылауға мүмкіндік береді жоғары деңгейдегі сабақтың мәдени детерминанттары қылмыстық иерархия және олардың негізінде криминологиялық қылмыстың осы түріне қарсы тұру тәсілдері.

Жыл сайын бағдарламаларды әзірлеу орынды болып көрінеді осы немесе криминологиялық ерекшелігін ескере отырып, қылмысқа қарсы күрес бойынша нақты экономикалық негіздемесі және қаржылық негіздемесі бар өзге өңірдің қамтамасыз етуі қажет. Көрсетілген шаралар мыналарға қатысты әзірленуі тиіс, яғни әрбір субъекті, қылмыстық мінез-құлық ал қылмыстық мамандандырудың әр субъектіде өзіндік ерекшелігі бар.

Көрсетілген шаралар кешеніне шаралар, жүзеге асыратын органдар арасындағы өзара іс-қимылды қамтамасыз ететін ұйымдасқан қылмысқа, өзге де жария органдарға қарсы күрес билік және азаматтық қоғам институттары жатуы керек. Қажет мемлекетаралық, ведомствоаралық және ведомствоішілік қылмысқа қарсы іс-қимылды үйлестіру маңызды. Қылмыстық билікті әлсіретудің ең жақсы стратегиясы бұл олардың шетелге шығу мүмкіндігін ғана емес жоюдан тұрады мемлекет, сонымен қатар қылмыстық қаржы ағындарын жылжыту тәсілдері және ақшаны жылытату жатады.

Бүгінде олардың міндеті рухта қоғамдық пікір қалыптастыру ұйымдасқан қылмыстық әрекеттен бас тарту. Осыған байланысты бұқаралық коммуникация құралдары алынып тасталуы керек деп есептейміз қылмыстық мінез-құлықтың тартымдылығын насихаттау. Қылмыстық субмәдениеттің медиа мәдениетке енуіне тосқауыл қою керек. Қоғамда заңсыз және әдепсіз мінез-құлықтан бас тартуды қалыптастыру қажет. Құқық қорғау органдарының қылмысқа қарсы күрес жөніндегі күш-жігерін жариялау қажет.

Нормативтік құқықтық актілерді жетілдіруге, қарастырылып отырған түрге қарсы іс-қимылдың барлық бағыттарын реттеу отандық және шетелдік озық қызметті ескере отырып, қылмыстық іс-әрекет тәжірибеге назар аударайық. Халық саны, әр түрлі салалардағы қатынастарды құқықтық реттеу қоғамдық өмірдің жалпы профилактикалық маңызы бар, ол әлеуметтік жанжалдарды, құқықтық қорғауды шешуге ықпал етеді.

Сонымен жоғарыдағыларды айта келе мынадай тұжырымдарға келе аламыз:

Криминологиялық ескерту шаралары - қылмыстың алдын алуға бағытталған жеке деңгейдегі жоғары лауазымға орналасуға үміткердің қылмыстық әрекеттері иерархиялар, өздерін толықтыруға тырысатын мәртебелі қылмыстық көшбасшылар қатарлар өз қауымдастығының жаңа мүшесін, сондай-ақ қатардағы мүшелерді қабылдау арқылы иерархиялық принцип бойынша ұйымдастырылған қылмыстық қауымдастық.

Алдын алу объектісінің жеке құрылымында оны бөліп көрсету керек ол қабылдаған іс-әрекеттердің мақсаттары, әрекеттері мен нәтижелері. Тиісінше тергеу-сот түрінің жеке деңгейінің шаралары 149 жоғары лауазымдағы криминологиялық ескерту қылмыстық иерархиялар осыған сәйкес жасалуы керек адамның жеке басының құрылымдық элементтері.

Жоғары білім алуға үміткерге қатысты алдын алу шаралары қылмыстық иерархиядағы ережелер өткізудің жолын кесуге бағытталған мәртебелі көшбасшыларға бағыштау рәсімін қалыптастыру қажет. Олар ауытқуға дейін азаяды үміткердің қылмыстық жағдайда жоғары лауазымға орналасудан бас тартуы иерархиялар, қылмыстық қоғамдастықтың мәртебелі көшбасшыларын бас тартуға көндіру жаңа мүшені өз қатарына қабылдау, рәсімнің беделін түсіру қылмыстық иерархиядағы жоғары лауазымды кәсіптер.

Автор алдын-алу шараларын – бұрын қылмыстық жағдайда жоғары лауазымға ие болған мәртебелі көшбасшы иерархия және жаңа үміткерді тарту деген ұсынысты айтады. Бұл шаралар профилактикаланатын адамның жоғары оқу орнына үміткерді ұсынудан бас тартуы қылмыстық иерархиядағы жағдай, сондай-ақ рәсімді өткізуден бас тарту үміткерді қылмыстық қоғамдастықтың мәртебелі көшбасшыларына арнау болып саналады.

Қатардағы құрамдас тұлғаларға қатысты профилактикалық шаралар иерархиясындағы ең жоғары позициясы бар қылмыстық қоғамдастықтың құрамы үміткерді басып алуға тырысады, мұндай шаралар рецидивтің жолын кесуге бағытталған.

Берілген профилактика түрі қылмыстық-атқару қызметтерінде іске асырылады мекемелердің, сондай-ақ тиісті мемлекеттік органдардың және қоғамдық ұйымдармен бірге болуы тиіс. Адамдарға қатысты профилактикалық шаралар, қылмыстық жазасын өтегендер мен

қадағалауға жататындар қылмыспен байланысын үзуге бағытталған қайталанудың алдын алу иерархиялық принцип бойынша ұйымдастырылады.

Жоғары кәсіптің криминологиялық алдын алу шаралары қылмыстық иерархиядағы ережелер еңсеруге бағытталуы керек тоталитаризм және экстремизм идеяларының қоғамдық санасына тыйым салу қылмыстық көшбасшыларды дәріптеу, сондай-ақ басқа көріністердің негізгі және атрибутивті қылмыстық субмәдениеттің жолын кесу.

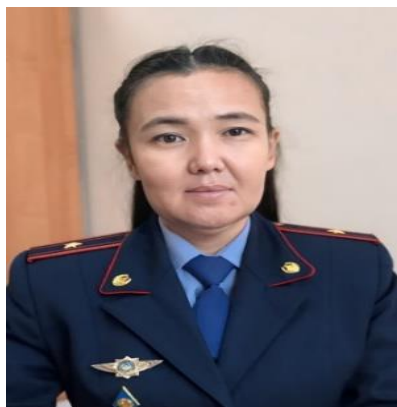
Әдебиет

1. Подольный Н.А. Криминалистические аспекты изучения личности члена молодёжной преступной группировки / Н.А. Подольный // Российский следователь. – 2009. – №23. – С. 4-7.
2. Тулегенов В.В. Криминальная субкультура и ее криминологическое значение: специальность 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право»: диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук / Тулегенов Вадим Валитханович. – Ростов-наДону, 2003. – С. 228.
3. Покаместов А.В. Проблема криминального лидерства в криминологии / А.В. Покаместов // Право и образование. – 2003. – № 3. – С. 158-160.
4. Интернет: возможности или угрозы? [Электронный ресурс]. URL: <https://wciom.ru/analytical-reviews/analiticheskii-obzor/internetvozmozhnosti-ili-ugrozy> (дата обращения: 09.10.2021г.)
5. Прохорова М.Л. Занятие высшего положения в преступной иерархии: эволюция уголовно-правового «статуса» / М.Л. Прохорова, Л.А. Прохоров // Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки. – 2019. – № 12. – С. 289-292

**МУСИНА
ВЕНЕРА ЕРБОЛАТОВНА**

*Қазақстан Республикасы ІІМ
М. Есболатов атындағы Алматы академиясы
жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру
факультетінің бейіндік магистратурасының
магистранты полиция аға лейтенанты*

**ТУРСУНОВА
ТАНА ТУРСУНОВНА**

*Қазақстан Республикасы ІІМ
М. Есболатов атындағы Алматы академиясы
жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру
факультетінің оқытушы-әдіскері
полиция майор*

ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУДЕ ҰСТАЗДЫҢ КӘСІБИ ҚҰЗІРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Бүгінгі жаһандану дәуірінде білім беру жүйесін жетілдіру арқылы әрбір азаматты потенциалы жоғары, эрудициясы кең тұлға ретінде танылуында деңгейлік оқыту бағдарламасының маңыздылығы орасан зор. Жаңа бағдарлама білім алушыларға оқытудың жеті модулін пайдалану арқылы оқыту мен оқудағы қазіргі заманауи әдіс-тәсілдерін қолдануға, бағалауға, өзін-өзі реттеуге, өздерінің арасындағы және оқытушы мен оқушы арасындағы ынтымақтастықты орнатуға үйретеді, сын тұрғысынан ойлау қабілеттерінің жетілуіне, талантты-дарынды балалардың қалыптасуына, оқу үрдісі кезінде және келешекте көшбасшылық қасиеттерінің артуына ықпал етеді.

Бірлескен топтық жұмыс, диалогтік оқыту, сын тұрғысынан ойлау стратегиясы, қалыптастырушы бағалау, дарынды және талантты балалардың қажеттілігін ескеру мақсатында оқуды саралау стратегиясы және оқытудың жаңа модулі туралы жалпы түйіндеген қорытынды ойларымды сіздермен бөліскенді жөн көрдім. Жаңашылдыққа жаны құштар білімгерлерге жаңа әдіс-тәсілдер арқылы білім беру – олардың тұлғалық қасиеттерінің жетілуіне, заман ағымына сай болашақ маман ретінде қалыптасуына зор мүмкіндік бере алатындығын үнемі жадында ұстайтын ұстаз ретінде оқытудың жаңа бағдарламасын бүгінгі күнде тиімді қолдануға тырысамын.

Қазақстан Президентінің жолдауында айтылғандай дамыған 30 мемлекеттің қатарына қосылу үшін – Қазақстан Республикасының білім беру жүйесін дамыту басты мақсат. Бұл мақсатты жүзеге асыру үшін еліміздің дамуына өзіндік үлес қоса алатын, жаңашыл идеямен қаруланған білікті де білімді азаматтарды тәрбиелеу міндеті ұстаздардың жауапкершілігіне жүктеледі. Ұстаздарға қойылатын талаптардың бірі, һәм бірегейі – білім алушыларға өз бетінше білімді зор ынтымақпен игеруге және шығармашылық қасиеттерін арттыруға ықпал ету. Ол үшін оқу-тәрбие үрдісінде жаңа әдіс-тәсілдерді қолдануды, соның ішінде топтық жұмыстарды тиімді ұйымдастыруды жүзеге асыру керек.

Топтық жұмыс әрекетін орындау кезінде көптеген тиімді тұстарын байқауға болады: білімгерлер арасында өзара ынтымақтастық атмосферасының қалыптасуы, белсенділік пен

білім алуға деген құлшыныстың одан ары артуы, тұлғалық даралануы, білімнің сапалы игерілуіне жол ашылуы.

Бұл топқа бөлу әдісі сабақтың жүйелі, тиянақты түрде өтуіне мүмкіндік береді. Сабақты ұйымдастыру барысында топтық жұмыстың дәстүрлі оқыту жүйесіне қарағанда маңыздылығы орасан зор екенін айтқым келеді. Дәстүрлі жүйе бойынша білім беру кезінде білімгерлердің көпшілігі белсенділік танытып, көшбасшылық қасиеттерін көрсете алмайтын. Топқа бөліп оқыту кезінде білім алушылардың мінез-құлқында, эмоционалдық көңіл-күйінде өзгерістер бар екенін байқап, тұлғалық қасиеттерін айқындауға мүмкіндік туады.

Топтық жұмысты жүзеге асыру барысында білімгерлер сабаққа белсене қатысады, ой-пікірлерді шыдамдылықпен тыңдайды, берілген тапсырмаларды орындау кезінде өзге білімгерлердің қате жауабына бірден кемшіліктерін айта салмай, сыйластықпен, түсіністікпен жауап қатып отырады, яғни өз-өздеріне сыни тұрғыдан қарауға алғашқы қадамдар жасалынады, басқа топтан ерекшелену үшін әр қайсысы өз міндеттеріне жауапкершілікпен қарап, бәсекеге қабілеттіліктерін көрсете алады, өздерін еркін ұстай отырып, өз ойларын еркін жеткізе біледі, ал еркіндік қашан да әр адамға қажетті дүние, сондай-ақ кейбір студенттер өздерін басқа қырынан да таныта алды, мысалы: постер қорғау кезінде көркемдік безендірудегі белсенділік, түйін сөз жасауда ақындық қасиет, шығармашылыққа жол ашылады. Сондықтан да мен шәкірттерімнің кемел келешегіне жауапты оқытушы ретінде топтық жұмыстарды жүргізу кезінде жоғарыда аталған әдіс-тәсілдерді ескеріп, әр білімгердің тұлғалық қасиеттерін арттыруға баса назар аударамын.

Инновациялық технологияны тереңінен меңгерген, жаңа әдіс-тәсілдерді оқу үрдісінде тиімді қолдана білетін ұстаздар – шәкірттерінің ойлау, пайымдау қабілеттерін арттырып, өмірлік ұстанымдарының қалыптасуына ықпал ете білуі тиіс. Ол үшін білімгерлердің шығармашылық қабілеттерінің дамытып, кез-келген жағдайға өзіндік көзқарасын білдіре алуы үшін білім беруде сын тұрғысынан ойлауды енгізу қажет. Сын тұрғысынан ойлау-біздің елімізде қазіргі таңда білім беру жүйесінде өзіндік орнын алып үлгерген оқытудың модулі. Кез-келген жағдайдан, әсіресе тығырыққа тірелген жағдайлардан жылдам әрі сәтті шығу үшін сын тұрғысынан қарап, талдау жасап, анализ ұсыну- қашан да өзекті орынға ие. Бұл қасиеттерді тұлға бойына жастайынан қалыптастыру барысында, оқытушылар аналитик ретінде сындарлы оқыту бағдарламасымен жұмыс жүргізе алу керек [1].

Дәстүрлі оқыту жүйесінде басты рөлді оқытушы «сомдаса», қазіргі жаһандану заманында білім алушыға деген танымдық көзқарас өзгеріп, «білімгер үні» қағидасы қалыптасып, білім алушылар да «өзіндік рөлдерін» көрсетіп, белсенділік танытуда. Білімгерлердің ойлау деңгейі мен зерттеушілік қабілетінің арттыруда, пәнді игеруге деген қызығушылығының көбеюінде сын тұрғысына ойлаудың орны ерекше. Бұл технологияның даму тарихы, қолданылу аясы тереңде жатыр. Көптеген атақты педагог ғалымдардың зерттеуі нәтижесінде, оқу процесіне енгізілген аталмыш модуль-бүгінгі күнде өз жемісін беруде.

Сын тұрғысынан ойлау негізінде білім алушылардың мотивациясының артуы, тәуелсіз әрекет етудегі белсенділіктің қалыптасуы, әрбір мәселені пайымдай алуы, тек пәнге қатысты емес, жан-жақты ойлана алуы, яғни басқа ғылымдармен сабақтастыра білуі, логикалық тұрғыда жүйеліліктің пайда болуы, біліктілік пен дағдыларының қалыптасуы оқу-тәрбие үрдісінде әрқашан маңызды болмақ.

Қазіргі кезде Қазақстанда білім беру бағдарламасының күтілетін нәтижелері білім алу үдерісінің бір бөлігі ретінде қалай оқу керектігін білетін, тәуелсіз, дербес, өзін-өзі ынталандыратын, өзін-өзі бағалайтын, танымдық қабілеттері жоғары, бастамашыл, іскер, өзіне сенімді және әрбір іске жауапкершілікпен қарайтын, сын тұрғысынан ойлана алатын, тілдерді жетік меңгерген, рухани құндылықтарды игерген, бәсекеге қабілетті заманауи интеллектуалды тұлға қалыптастыру болып табылады.

Алдыңғы қатарлы мемлекеттердің педагогикалық жаңалықтарын салыстыра талдау жасай отырып, ұстаз ретінде Қазақстанның білім беру жүйесіне аталған мемлекеттердің топтық жұмыс, сыни ойлау, өз бетімен шешім қабылдап, проблеманы шеше білу, бірлесіп жоспарлау секілді оқытудың әдіс-тәсілдерінің берері мол деп санаймын. Неге десеңіз, біздің мемлекетімізде әлі де болса білім сапасын көтеруге көп күш-жігер қажет деп ойлаймын.

Қазақстан Республикасы Президентінің 2011 жылғы 7 желтоқсандағы Жарлығымен «Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы» бекітілді. Аталған бағдарлама қоғамдағы әлеуметтік-экономикалық өзгерістердің сапалы, бәсекеге қабілетті білімді талап ететінін, соған сәйкес білім жүйесіне қарқынды және төңкерістік мазмұндағы өзгерістер енгізуді мақсат етеді [2].

Ғылым мен техника қарқынды дамыған кезеңде бәсекеге қабілетті жан-жақты дамыған, өз ойын еркін жеткізе алатын тұлға тәрбиелеу-ұстаздар қауымына жүктеліп отырған үлкен міндет. Қазіргі таңда білім беру жүйесінде де өзгерістер енгізу, қайта қараулар қажет екендігін көрсетіп отыр. Бүгінгі таңда өте жылдам өзгеріп жатқан заманның талабына сай мұғалімдер үшін маңызды болып тұрған мәселе: «XXI ғасырда нені оқыту керек?» және «Оны қалай оқыту керек?», «Мұғалімдер оқушыларды XXI ғасырға қалай дайындайды?» [3].

Қазіргі кезде мектептер мен университеттерде заман талабына сай техникалық құралдармен, интербелсенді тақталармен жабдықталған, оқулықтар да, дидактикалық материалдар да жеткілікті. Бірақ қазіргі таңда оқушылардың білім сапасының артып жатқаны байқалмайды. Іс-әрекеттегі зерттеуімізде осы проблемалық сұрақтарға жауап іздеп, бірінші кезекте жаңартылған білім мазмұнындағы әдіс-тәсілдерді студенттерге үйретіп, іс-тәжірибеде кәсіби шеберліктерін арттыруды жоспарлаймын.

«Деңгейлеп оқыту» бағдарламасының мазмұнында студенттерді диалогтық оқыту және оларды қалай оқу керектігіне үйрету кеңінен қарастырылған болатын. Александердің пайымдауынша, оқу үдерісіндегі қарым-қатынас екі бағыттағы көпқырлы белсенді процесс, келісілген нәтижеге жету үшін диалогқа түсіп, пікірлесе алу мүкіндігіне ие болады. Бұл ойды Л.С. Выготскийдің пікірімен толықтырып кетер болсақ, студенттің таным қажеттілігін қанағаттандырып, белсендігін арттыру үшін «жақын арадағы даму аймағы» жұмыс жасағанда ғана қажетті дағдылар мен қабілеттер қалыптаса түседі. Қажетті дағдылар мен қабілеттер деп студенттердің өзінің өзекті даму аймағы мен меңгерілуі тиіс сатыны айқындай алуы, соған сәйкес әрекеттерді реттей білуі, жоспар құруы, өздігінен де ізденуге талпынысы. Әрине іс-тәжірибе барысында оқытушы мен жанындағы жұптасынын да атқаратын орнының ерекшелігі байқалды. Себебі, әрбір студент қарым-қатынасқа түсе отырып, тапсырмаларды орындады, тәжірибе алмасты, оқытушы ретінде менен және жұптасынан әлеуметтік қолдау тапқандығы айқын көрінді.

Нақтылай түссек, тізбектелген сабақтардың топтамасын жүргізуде «Диалог негізінде оқыту» кеңінен пайдаланылғандығы негіз болды. Бұл барлық сабақтың тақырыбын ашуда тек оқытушы тарапынан ғана емес, сонымен қатар студенттердің тарапынан ерекше идеялар айтылды.

Диалогтік оқыту топтық жұмыс арқылы іске асыралады. Топтық жұмыста бос отыратын студент болмайды. Неліктен? Себебі, топта диалог жүреді. «Тіл – тәжірибені ұжымдық қабылдаудың негізгі құралы. Негізінде, білім алу диалог арқылы беріледі. Мұғалім және басқа оқушылармен әңгімелесу – оқушының қызмет белсенділігін қамтамасыз ететін және түсінігін дамытатын маңызды құрал» [4].

Жалпы топтық жұмыста диалогты оқыту тәсілімен жүргізілген сабақтарда студенттердің бір-бірімен қарым-қатынасы, еркін сөйлесуі, пікір алмасуы білім алушылардың тілін дамытып ойын еркін жеткізе білуге дағдыланатыны байқалады. Сондықтан, мұғалімнің оқушымен әр уақытта қарым-қатынаста оқушының білім деңгейін дамытуға әлеуметтік қолдау көрсетуіндегі рөлі үлкен. Осындай қарым-қатынас арқылы оқушының сөйлеу дағдылары жетіледі. Дәстүрлі сабақта белсенділік танытпайтын оқушылардың өзі де қызығушылық танытып, ойларын ортаға салады. Топтың жұмысы тиімді болу үшін билік пен жауапкершілік топ мүшелері арасында бөлінеді. Бірлескен оқудың аспектісі топ мүшелерінің ұжымдасу арқылы бітімге, келісімге қол жеткізуіне негізделген [5].

Шындығына келгенде, осы айтылған деректерге сүйенетін болсақ, топта өз ойын әлі де болса еркін жеткізе алмайтын, дараланып отыратын студенттер тобында өзара қарым-қатынасты дамытуға жол ашатын осы диалогтік оқытуды қолдану ең бір тиімді тәсіл болады деп ойлаймын. Біріншіден, бұндай студенттер өздерінің білгендерін мүмкіндігінше пайдаланып, аз көлемде болса да бір-бірлерімен сөйлеседі, бірінің қатесін екіншісі түзетуге

тырысады; екіншіден, ынтымақтық ортаны сезініп, топқа қосылуға талпынады, жүрексінуін жояды; үшіншіден, сөздік қоры молайып, сөйлеу тілін дамытады. Бұндай оқыту студенттердің қызығушылығын дамыту және бір-бірімен ой бөлісіп, пікір таластыруға мүмкіндік береді деген ойдамын. Қазіргі заман талабына сай, әр мұғалім, өзінің кәсіби білімін үнемі шыңдап, қалыптасқан бір сарынды сабақтардан гөрі, заман ағымына сәйкес жаңа инновациялық технологияларды өз сабақтарында күнделікті пайдаланса, сабақ қызықты да мәнді, көңілге қонымды, тиімді болатыны сөзсіз. Қазақстан Республикасы «Білім туралы» Заңының 8-бабында «Білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі – оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді акпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу» деп баса назар аударылған [2].

Студенттердің бірлескен топтық жұмыстарындағы өзара байланыс тақырып бойынша өз идеяларын білдіру, түрлі идеяларды түсіну, өз ойларын дәлелдеу, сұрақ–жауап арқылы білім деңгейін бақылау, өз ойларын жинақтап саралауда диалогтік оқытудың маңызы зор есептеймін.

Бүгінгі таңда еліміздің білім беру жүйесіндегі болып жатқан үлкен өзгерістер еліміздің болашағына, оны жүзеге асыруда талмай еңбек ететін болсақ, оның бізге толағай табыстар әкелетініне сенімдіміз. Жаңа, тез өзгермелі өмір жағдайында өзгермелі педагогикалық парадигма білімді де білікті, тың серпіліске, өзгеруге дайын және жаңа талап межесінен көріне алатын шығармашыл да кәсіби шебер мұғалімдерді қажет етіп отырғанына көзіміз жетті. Оқушылардың мектепте табысты оқуы ғана емес, өмірде де табысты болуы мұғалімнің қабілетіне, оның құзыреттілігіне байланысты екенін терең түсіндік. Мұғалім оқушылар үшін қандай да бір пән бойынша білім беретін адам ғана емес, сондай ақ олардың оқудағы еңбегін қызықты, тиімді ұйымдастыра алатын, оларға үлгі болатын ерекше тұлға болуы керек деп ойлаймын.

Болашақта ұстаздар жаңартылған білім мазмұнындағы әдіс-тәсілдерді тиімді пайдалана отырып, жаңа заманның оқушыларына сапалы білім мен саналы тәрбие береді деген ойдамын.

Бұл бағдарламаның білім алушылардың сын тұрғысынан ойлануына мақсатты түрде жағдай туғызуға, диалогтық оқытуды тиімді ұйымдастыруға, оқу әрекетіне жаңаша инновациялық әдістерді кіріктіруге, сол әдістерді саралауға негізделген идеясы бар.

Ұстаздың кәсіби қызметі мен құзыретін қалыптастыру заман талабы. Осыған орай қазіргі уақыт талабы мұғалімнің қайта жаңаруын, өзгеруін талап етеді. Әрине мұндай өзгерістерге ұстаздың өзі ұмтылуы тиіс.

Жаңартылған білім беру мазмұнындағы әдістерді меңгерген ұстаз ғана уақыт талаптарына жауап бере алатын бәсекеге қабілетті, өзіндік тұлғалық ерекшеліктері қалыптасқан, жоғары кәсіби білімді маман даярлау ісіне өз үлестерін қосады деген сенімдеміз.

Әдебиет

1. Әлімов А. «Интербелсенді әдістемені ЖОО-да қолдану мәселелері» – Алматы, 2013
2. ҚР-ның 2011-2020ж. Мемлекеттік білім бағдарламасы 2011ж.
3. Мұғалімге арналған нұсқаулық «Назарбаев зияткерлік мектептері» Педагогикалық шеберлік орталығы, 2014ж.
4. Бағдарлама. «Назарбаев зияткерлік мектептері» ДББҰ 2015ж.
5. Тәжірибе кезеңінде орындауға арналған тапсырмалар «Назарбаев зияткерлік мектептері» ДББҰ 2015ж.

**САНЖАР
САЙРАНҰЛЫ БЕКМҰХАМЕТ**

*Қазақстан Республикасы ІІМ
М. Есболатов атындағы Алматы академиясы
ғылыми педагогикалық магистратураның
магистранты полиция аға лейтенанты*

**ИНТЕРНЕТТІҢ АҚПАРАТТЫҚ-КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ЖЕЛІСІН
ПАЙДАЛАНА ОТЫРЫП ЖАСАЛҒАН ЕСІРТКІ ҚҰРАЛДАРЫНЫҢ
ЗАҢСЫЗ АЙНАЛЫМЫ САЛАСЫНДАҒЫ ҚЫЛМЫСТАРДЫ АНЫҚТАУ,
АШУ ЖӘНЕ ТЕРГЕУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ**

Бұл мәселенің өзектілігі ақпараттық технологиялардың дамуына байланысты, бұл жағдайлар осы қылмыстардың көбеюіне әкеледі, оның ішінде есірткілердің заңсыз айналымына байланысты және оларды жасаудың жаңа тәсілдері мен әдістерін пайдалану арқылы. Осы сәтте бұл қылмыстардың көбейуі өскелең ұрпақты есірткіге ұшыратудың артуына алып келеді, яғни халықтың дәл сол топтарын, кімнің денсаулығы мен дамуы мемлекеттің қызығушылығын арттырады. Халықтың жалпы әл-ауқатын арттыру инновациялық технологияларды жалпыға бірдей таратуға, оларды халықтың әртүрлі әлеуметтік топтары үшін қолжетімді етуге, сондай-ақ «Интернет» ақпараттық-коммуникациялық желісіне (бұдан әрі – «Интернет» желісі) шығу үшін байланыс қызметтерін көрсету құнына негіз болды. Алайда, халықтың өмір сүру деңгейінің жоғарылауымен қатар, телекоммуникациялық технологиялардың дамуы нәтижесінде қылмыс деңгейі де артып келеді. «Интернет» желісі арқылы жүзеге асырылатын заңсыз әрекеттерінің ең көп таралған түрлерінің бірі есірткі құралдарының, олардың аналогтарымен психотроптық заттарының, прекурсорлардың, психоактивті және тыйым салынған заттардың заңсыз айналымы болып табылады. Ақпараттық технологиялардың дамуымен және классикалық нысандар мен әдістердің өзгеруімен бұл қылмыстар мессенджерлер мен веб-сайттардың қашықтағы онлайн ортасына өтеді. Бұл қылмыстардың құрамына мемлекет пен барлық деңгейдегі мемлекеттік органдар, сондай-ақ жұртшылық тарапынан үлкен назар мен бақылау берілуінің себебі, бұл қылмыстардың мәні халықтың денсаулығы мен генофондына нұқсан келтіруден ғана емес, сонымен бірге осы әрекеттің қоғамдық қауіптілігінен де тұрады.

Құқық қорғау органдары жыл сайын осы санаттағы мыңдаған қылмыстарды анықтайды, олардың тіркелген қылмыстардың жалпы санындағы үлес салмағы шамамен 10% құрайды, заңсыз айналымнан 10 тоннадан астам есірткі заттары алынады. 2020 жылы ішкі істер органдары есірткінің заңсыз айналымына байланысты мыңнан астам қылмысты анықтады, олардың жартысынан көбі есірткі заттарын өткізуден тұрады. Соңғы 2 жылда жаңа психоактивті заттарға тәуелді адамдар саны едәуір өсті.

Тергеу-сот практикасын, сондай-ақ алдын-ала тергеу нәтижесінде қалыптасқан тәжірибені талдау барысында біз шабуылдаушылар объективті Тараптың әрекеттерін, көбінесе есірткі заттарымен және психотроптық заттармен орындай отырып, осы санаттағы қылмыстарды жасайды деген қорытындыға келдік. Осылайша, қылмыстың осы түрін қарастырған кезде, негізінен, біз «Интернет» желісін пайдалану арқылы жасалған қылмыстық қол сұғушылықтардың ең көп таралған нысандары ретінде есірткі мен психотроптық заттардың заңсыз айналымы туралы айтатын боламыз.

Қазақстан Республикасында есірткінің заңсыз айналымына қарсы іс-қимыл саласында қабылданған негізгі нормативтік құқықтық актілердің бірі «Есірткі, психотроптық заттар, сол тектестер мен прекурсорлар және олардың заңсыз айналымы мен теріс пайдаланылуына қарсы іс-қимыл шаралары туралы» Қазақстан Республикасының 1998 жылғы 10 шілдедегі N 279 Заңы

болып табылады [1]. Бұл құжат қазіргі уақытта телекоммуникациялық желілер арқылы таралатын есірткі қаупіне қарсы шаралар жүйесіне кіреді. Ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы шабуылдаушыларға есірткінің заңсыз айналымы бойынша өз қызметін тез жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Бұл мемлекетті елдегі есірткі жағдайын бақылауға және бақылауға бағытталған шаралар қабылдауға мәжбүр етті. Есірткі жағдайының мониторингі деп есірткі айналымы және олардың прекурсорлары саласындағы, сондай-ақ олардың заңсыз айналымына қарсы іс-қимыл, есірткіні медициналық емес тұтынудың алдын алу, нашақорлықпен ауыратын науқастарды емдеу және медициналық-әлеуметтік оңалту саласындағы ахуалдың дамуын бақылау жүйесі түсініледі.

Аталған нормативтік құқықтық актілер есірткі құралдарының заңсыз айналымына қарсы іс-қимыл және оның алдын алу саласында есірткінің заңсыз айналымына, оның ішінде жанасусыз тәсілмен жасалуына кедергі келтіруге бағытталған шаралар кешенін құрайды.

«Интернет» желісін және электрондық төлем құралдарын пайдалана отырып жасалатын есірткінің заңсыз айналымы саласындағы қылмыстардың өсуі заң шығарушыны осы жағдайға жауап беруге мәжбүр етті. 3-бөлім «Қазақстан Республикасының жекелеген заңнамалық актілеріне өзгерістер енгізу туралы» Қазақстан Республикасының 27.12.19 ж. №292-VI Заңына сәйкес 5-тармақпен толықтырылды-297-бап. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі «есірткі құралдарын, психотроптық заттарды, олардың аналогтарын электрондық ақпараттық ресурстарды пайдалану арқылы [2] немесе бұқаралық ақпарат құралдарын, электрондық немесе ақпараттық - телекоммуникациялық желілерді («Интернет» желісін қоса алғанда) пайдалану арқылы өткізу» деген біліктілік белгісімен толықтырылды. Бұл өзгеріс мемлекеттің білікті құрамды бөлу және осы қылмыс үшін санкцияны қатаңдату арқылы ақпараттық технологияларды ұсынатын мүмкіндіктерді пайдалана отырып, есірткінің заңсыз айналымы мәселесіне мүдделі екенін анық көрсетті.

«Интернет» желісін ақпаратты беру платформасы ретінде пайдалану есірткі айналымын бақылауды жүзеге асыратын органдардың жұмысында көптеген қиындықтар туғызады, олар Ақпаратты цифрлық тасымалдағыштарда қысқа мерзімде сақтаудан, сондай-ақ абоненттердің немесе байланыс құрылғыларының немесе ақпараттық-коммуникациялық құрылғылардың иелерінің оны толық жою мүмкіндігінен тұрады. (Қазақстан Республикасы цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрінің 2023 жылғы 30 маусымдағы №220/НҚ бұйрығына) сәйкес. «Байланыс операторларының абоненттер туралы қызметтік ақпаратты жинауды және сақтауды жүзеге асыру қағидаларын бекіту туралы». Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2023 жылғы 1 шілдеде № 33007 болып тіркелді) байланыс қызметтерін пайдаланушылардың барлық мәтіндік хабарламалары, дауыстық ақпарат, дыбыстар, бейнелер, өзге де хабарламалар оларды қабылдау, беру, жеткізу және (немесе) өңдеу аяқталған сәттен бастап екі жылға дейін сақталады [3].

Есірткі құралдарының заңсыз айналымына қарсы күрестегі қиындық, басқалармен қатар, қылмыстарға жан-жақты әсер етуде көрінетін және әртүрлі мемлекеттік қызметтер мен ведомстволардың бірлескен әрекеттерінен тұратын кешенді тәсілдің қажеттілігімен анықталады, олар қылмыстарды анықтау, ашу және тергеу үшін үйлесімді шаралар қабылдауы керек.

Әрине, бұл қызметте ішкі істер министрлігі жетекші рөл атқарады. ІІМ Есірткі құралдарын, психотроптық заттар мен олардың прекурсорларын, жаңа ықтимал қауіпті психоактивті заттарды әзірлеу, дайындау және пайдалану тәсілдері, әдістері, олардың орындары туралы ақпаратқа қатысты домендік атауларды және (немесе) «Интернет» желісіндегі сайттар беттерінің көрсеткіштерін, сондай-ақ желілік мекенжайларды бірыңғай тізілімге енгізу үшін негіз болып табылатын шешімдер қабылдайды құрамында есірткі бар өсімдіктерді сатып алу, өсіру тәсілдері мен орындары [4]. Бұл шаралар есірткінің заңсыз айналымымен жұмыс істеу ерекшелігін ғана емес, сонымен қатар біздің еліміздің аумағында қабылданатын мемлекеттік есірткіге қарсы шаралардың маңыздылығын көрсетеді.

Қазіргі уақытта ақпараттық ортадан туындайтын есірткі қаупімен күресуге бағытталған әдістер мен құралдардың тұтас кешені бар. Бұл кешен қарастырылып отырған санаттағы қылмыстарға қарсы іс-қимыл шараларының жүйесі болып табылатын құқықтық актілердің жиынтығы болып табылады.

«Интернет» желісін пайдалана отырып, есірткінің заңсыз айналымы саласында жасалған қылмыстардың із түзудің күрделі механизмі бар, ол негізінен із – заттың (есірткі затының) болуымен

сипатталады. Сонымен қатар, электрондық сайттарда қылмыстық әрекеттерді жүзеге асыру барысында зиянкестер қалдырған әртүрлі ақпараттық іздер бар. Егер сату немесе сатып алу телефон қоңырауы арқылы жүзеге асырылса, олар абоненттер арасындағы байланыстан кейін қалдырылған ақпаратта көрсетілуі мүмкін; жеке чаттағы хат-хабарлар; трек нөмірлері және құрамында есірткі бар сәлемдеменің орналасқан жері туралы ақпарат, электронды құрылғыда қалатын "cookies" файлдары және сайтқа кіруші туралы мәліметтер және оны қызықтыратын тауарлар немесе қызметтер туралы ақпарат бар шағын мәтіндік құжат болып табылады. Бірақ жауап алу кезінде алынуы мүмкін куәгерлердің немесе күдіктілердің жадында қалатын тамаша іздер туралы ұмытпау керек. Қылмыстың барлық элементтерін егжей-тегжейлі талдағанда ғана оны ашу мен тергеудің нақты механизмін жасауға болады және сайып келгенде, телекоммуникациялық технологиялардың дамуымен артып келе жатқан есірткі қаупіне тиімді қарсы тұруға болады. А.Л. Осипенко ақпараттық – телекоммуникациялық технологияларды қолдана отырып, қылмыс жасау тәсілін талдай отырып, оның құрылымында қылмысты дайындау, жасау және жасыру жөніндегі дәстүрлі іс-шаралардан басқа, қылмыстық нәтижелерді пайдалануды жеке кезең ретінде бөліп көрсету қажет деген қорытындыға келеді [5].

Қылмыстық нәтижелерді пайдалану кезеңінің өзі қылмыс жасау механизмінің құрылымына енеді және оның классикалық үш кезеңге бөлінуінде болады деп санайтын бірқатар ғылыми ұстанымдар бар. Алайда, біз бұл тәсіл әлемдегі қылмыстың қазіргі заманғы шындығына сәйкес келмейді деп санаймыз. Есірткінің заңсыз айналымы саласында қылмыс жасау мақсаты өзімшілдікке немесе басқа да жеке мүдделерге байланысты. Ақпараттық технологиялардың дамуымен және осы қылмыстарды онлайн режимінде жасау мүмкіндігінің пайда болуымен, қылмыстық қатынастарға қатысушылардың тікелей байланыстарын қоспағанда, қолма-қол ақшаның дәстүрлі "қолдан қолға" берілмеуі оларды жоғарыда аталған «Интернет» желісінің қасиеттері арқылы алу тәсілдерінің тұтас жүйесінің пайда болуына әкеледі. Осылайша, «Интернет» желісін пайдалана отырып, есірткі заттарының заңсыз айналымы саласында қылмыстар жасау тетігінің құрылымына қылмыстық нәтижелерді пайдалану сатысын қосу осы санаттағы қылмыстарды жан-жақты қарау мен талдаудың қажетті шарты болып табылады.

Аталған қылмыстарды жасауға дайындық бірінші және жеткілікті үлкен кезең болып табылады. Е.Л. Глушков бұл әдісті қылмыскерлердің қайта сату мақсатында есірткі сатып алуынан басталатын дәйекті әрекеттер тізбегі түрінде ұсынады [6]. Қылмыскерлердің есірткі алудың себептері мен тәсілдері де әртүрлі және оларға мыналар жатады: заңсыз сатып алу, дайындау, өңдеу, өндіру, ұрлау, сондай-ақ бопсалау салдарынан оларды алу.

Қазіргі қылмыскерлер жақсы дайындық пен техникалық жабдықтарға ие, бұл қылмыс жасау тәсілдерін арттыруға мүмкіндік береді. Мысалы, жалпыға қол жетімді интернеттен басқа, «Deep web» деп аталатын терең веб бар. Сондай-ақ, есірткіні сату немесе сатып алу үшін ғаламдық желілерге кіру талап етілмеуі мүмкін. Қысқа қашықтықтағы технологиялар, робототехниканы дамыту, атап айтқанда «ZigBee» желілік протоколын қолдана отырып, тиісті мазмұнға қол жеткізуді қамтамасыз ететін қысқа қашықтықта (саябақта, кафеде немесе басқа қоғамдық жерде) қоғамдық желілерді құруға мүмкіндік береді [7].

"Интернет" желісі арқылы есірткінің заңсыз айналымы жөніндегі қызметті жүзеге асыру мақсатында қаскүнемдер есірткінің шифрланған атаулары болып табылатын арнайы белгілерді ойлап тауып, қолданысқа енгізді. Мұндай атаулар «спайс», «соль», «скорость», «скорость в кристаллах», «куреха» (темекі қоспасы) және т.б. Есірткі заттарын тұтынушылар мен таратушылардың лексиконында заттардың түрлері мен олармен әрекет ету формаларын білдіретін әртүрлі жаргондар қолданылады. Мысалы, мефедрон «мияу» деп белгіленеді.

Есірткіні заңсыз сатып алу ниеті бар адамдар телефон қоңыраулары арқылы ғана емес, сонымен қатар хабар алмасу бағдарламаларын пайдалана отырып, дистрибьюторлардың байланыстарына шыға алады: «Telegram», «Jabber», «Xabber», «WhatsApp», «Viber», «Skype», «Icq», «Brosix», «Pidgin», «Vipole», «IM+», «Psi». Сонымен қатар, жоғарыда аталған бағдарламалар арқылы қарым-қатынасты шабуылдаушылардың өздері емес, «Bot» түріндегі автоматтандырылған сату жүйесі жүзеге асырады.

Болашақта Төлем расталғаннан кейін Сатып алушыға бұрыннан таныс кросс-платформалық бағдарламаларға, мессенджерлерге тауарды алу уақыты мен орны туралы ақпарат жіберіледі, егер жеткізу сәлемдемені немесе курьерді жіберу арқылы жүзеге асырылса немесе бетбелгінің нақты мекен-жайы болса. Бұл ретте «Imgar», «Radikal», «Postimg»

сервистері кэштердің орналасқан жерлерінің фотосуреттерін жүктеу, сақтау және беру үшін, «Google maps» картографиялық сервисі осы орындардың нақты координаттарын сатып алушыларға беру үшін белсенді пайдаланылады.

Құқық қорғау органдары үшін үлкен проблема-шабуылдаушылар қастандық жасау және анонимділікті сақтау мақсатында қолданатын «никнеймдері» [8]. Бұл қылмыстарды жасыру оларды жасау барысында орын алады. Шифрлау және бөгде оқудан қорғау жүйесі бар мессенджерлер арқылы байланыс, шетелде орналасқан серверлер арқылы қашықтағы құрылғылардан ақпаратқа қол жеткізу толық дерлік қорғауды қамтамасыз етеді.

Сондай-ақ, есірткі заттарын сатуға байланысты операцияларды анықтау қиынға соғады. Криптовалютаны толыққанды заңнамалық реттеудің болмауына және онымен жүргізілетін операцияларды қадағалауда қиындықтарға, сондай-ақ банктердің делдал ретінде қатысуын болдырмай, аударымдарды жүзеге асыру мүмкіндігінің және транзакция туралы ақпаратты қадағалаудың мүмкін невожможстігінің арқасында туындайтын электрондық ақшалай қаражаттарға байланысты, осы аударымдарға қатысушыларды және олардың орналасқан жерлерін анықтау және сәйкестендіру нұсқалары жоқ. Ойдан шығарылған атауларды, SIM-карталарды, телефон нөмірлерін, ұялы телефондарды, компьютерлерді, орналасқан жерлерін және бетбелгілерін үнемі өзгерту құқық қорғау органдары қызметкерлерінің қызметін қиындатады.

Сатып алушы мен сатушы орын, уақыт және өлшем туралы келіскеннен кейін тапсырысты төлеуге және жіберуге бағытталған әрекеттер тікелей жүзеге асырылады. Төлем тауарға басқа қалада немесе аймақта болуы мүмкін межелі нүктеге жеткеннен кейін, сондай-ақ егер жеткізуді курьер жүзеге асырса, оны алған кезде бірден де, кейін де жүргізілуі мүмкін. Делдал сияқты банк арқылы ақша аудармау, оны тікелей электронды әмиянның иесіне жасау мүмкіндігінің таралуымен бұл функция қылмыскерлермен біріктіріліп, қызметке кірісті. Аударымдар электрондық әмиянның нөмірі бойынша жүзеге асырылады, оны қаскүнемдер телефон арқылы немесе жоғарыда көрсетілген мессенджерлер «Яндекс.Касса», «Robokassa», «ВКонтакте», «PayAnyWay», «Fondy» және т.б. ақша қаражаттары «PayPal», «Visa QIWI Wallet», «WebMoney», «Yandex-Money» электрондық әмияндары арқылы жіберіледі.

«Bitcoin», «Ethereum», «Binance Coin» сияқты электрондық криптовалюталардың дамуымен цифрлық қаржы активтерінің осы түрінің көмегімен есептеу әдістері көбірек тарала бастады.

Сатып алушы ақша аударымын жасағаннан кейін, шабуылдаушылар немесе автоматтандырылған бағдарламалар оларды банк карталарына шығарады. Дәл осындай схема криптовалютамен «криптомиксерлердің» көмегімен жасалады, арнайы техникалық формулаларды қолдана отырып, криптовалюта бұрыннан таныс электронды ақшаға айналады.

Осылайша, «Интернет» желісін және электрондық төлем құралдарын пайдалана отырып, есірткінің заңсыз айналымы саласында қылмыстар жасау тетігі іс жүзінде автоматтандырылған процесс болып табылады, оны түсіну Осы санаттағы қылмыстар жасауға қарсы іс-қимыл жөніндегі мемлекеттік органдардың іс-әрекеттерінің нәтижелілігін арттыруы мүмкін. Мысалы, Ресей Федерациясында осы санаттағы қылмыстарды ашу және тергеу IT мамандары мен арнайы білімі бар қызметкерлерді тартуды талап етеді. Қылмысқа қарсы іс-қимыл үшін әртүрлі автоматтандырылған жүйелерден алынған мәліметтерді пайдалануға болады, мысалы («есірткінің заңсыз айналымы» (АИС «НОН») «есірткінің заңсыз айналымына қарсы күрес жөніндегі жедел ақпарат дерекқоры және есірткінің заңсыз айналымына байланысты ашылмаған қылмыстардың деректер банкі). Базаға сатушы және ұсталған адамның есірткі сатып алу мән-жайлары туралы деректер енгізіледі. Оны қалыптастыру қылмыстық істің фигуранты және есірткі сатқан белгісіз тұлға туралы ақпаратты көрсететін есеп карточкалары негізінде, өткізу кезінде қолданылатын лақап Ник, IP-мекен-жайлар, түрлі бағдарламалардағы, электрондық төлем жүйелеріндегі, банктік шоттардағы шоттардың нөмірлері, сондай-ақ есірткі салудың картографиялық орындары және т.б. көрсетіліп жүзеге асырылады.

Сонымен қатар, электронды қаржы ағындарының қозғалысы кезінде есірткі сатушылар қолданатын қастандық әдістерін ашуға арналған 2017 жылы жасалған бағдарламалық жасақтама кешеніне жүгінуге болады. Оған, мысалы, АИС «НОН» аккаунттары есебінен құрылған АИС «Киви» және ведомстволық ақпараттық желіде ұсынылған бірқатар басқа да заманауи ақпараттық массивтер кіреді.

Қазақстанда «Интернет» ақпараттық-коммуникациялық желісінде есірткі заттарын өткізуді ұйымдастыру бойынша қылмыстарды анықтау және ашу процесі қазіргі уақытта құқық қорғау органдарының қызметкерлері үшін едәуір күрделене түсуде. Бұл ішінара шабуылдаушыларға ғылыми жетістіктерді қолдана отырып, есірткіні таратудың жаңа схемаларын құруға және қолдануға мүмкіндік беретін технологиялық прогреске байланысты, ал бұл өз кезегінде құқық қорғау органдарының қызметкерлерінен арнайы білімді қолдануды, кәсіби білімді қолдануды талап етеді. құзыреттілік және қызметтік дағдыларды жетілдіру.

Қарастырылып отырған санаттағы қылмыстарды көбінесе бірнеше елдің аумағында жұмыс істейтін трансұлттық қылмыстық қауымдастықтар жасайды, өйткені виртуалды желінің уақыт пен кеңістікте шегі жоқ. Осыған байланысты халықаралық құқықтық көмек көрсету және елдеріміз арасында жедел-ізвестіру өзара іс-қимылы қажеттігі туындайды.

Осы мақсатта Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігі мен Ресей Федерациясы жүйесінің білім беру мекемелері қылмысқа қарсы күрес бойынша оң әлемдік тәжірибені жинақтайды және жинақтайды және жетекші отандық және шетелдік ғылыми - зерттеу ұйымдарымен өзара іс-қимылды ұйымдастырады.

Әдебиет

1. Қазақстан Республикасында есірткінің заңсыз айналымына қарсы іс-қимыл саласында қабылданған негізгі нормативтік құқықтық актілердің бірі «Есірткі, психотроптық заттар, сол тектестер мен прекурсорлар және олардың заңсыз айналымы мен теріс пайдаланылуына қарсы іс-қимыл шаралары туралы» Қазақстан Республикасының 1998 жылғы 10 шілдедегі N279 Заңы.

2. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі №226-V Қылмыстық кодексі (26.03.2023ж. жағдай бойынша өзгерістермен және толықтырулармен).

3. Приказ Министра цифрового развития, инноваций и аэрокосмической промышленности Республики Казахстан от 30 июня 2023 года №220/НК. «Об утверждении Правил осуществления операторами связи сбора и хранения служебной информации об абонентах». Зарегистрирован в Министерстве юстиции Республики Казахстан 1 июля 2023 года №33007.

4. Обзор практики расследования уголовных дел о преступлениях, совершенных в сфере незаконного оборота наркотиков с использованием современных информационных и коммуникационных технологий преступными сообществами (преступными организациями). Следственный департамент МВД России // Информационное письмо, 22.03.2021, №17/3-41051. – С. 2.

5. Осипенко А.Л. Сетевая компьютерная преступность: теория и практика борьбы // Проблемы правоохранительной деятельности, 2018, №2. – С. 49.

6. Глушков Е.Л. Сбыт наркотических средств бесконтактным способом посредством сети Интернет: пути выявления и раскрытия // Проблемы правоохранительной деятельности, 2018, №5. – С. 243.

7. Введенская О.Ю. Способ незаконного сбыта наркотических средств с использованием сети Интернет и телекоммуникационных технологий // Вестник КРУ МВД России, 2020, №2. – С. 22.

Богданов А.В. Информационно-телекоммуникационная сеть Интернет как один из наиболее востребованных ресурсов в противодействии незаконному обороту наркотиков // Вестник Московского университета МВД России, 2018, №2. – С. 34.

**АМАНКЕЛДИЕВ
АЗАТ АРМАНҰЛЫ**

*Қазақстан Республикасы ІІМ
М. Есболатов атындағы Алматы
академиясы ғылыми педагогикалық
магистратураның магистранты
полиция аға лейтенанты*

**ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫ АНЫҚТАУ,
АЛДЫН АЛУ ЖӘНЕ ЖОЛЫН КЕСУ КЕЗІНДЕГІ ЖЕДЕЛ-ІЗДЕСТІРУ ҚЫЗМЕТІН
ЖОСПАРЛАУДЫҢ РОЛІ МЕН МАҢЫЗЫ**

Жедел-ізвестіру тактикасының маңызды құрамдас бөлігі болып қылмыскерді ізвестіру немесе ізвестірудің тактикалық амалдарының бірі болып «жоспарлау» табылады.

Жоспарлау бұл түрлі сипаттағы жедел-іздеу қызметінің мәселелері мен тапсырмаларын шешудегі нақты жағдайға байланысты тиімді шара болып табылады.

Жоспарлау шешім қабылдау процесі өз алдына құрылымдық нысаны бар және ол келесі кезеңдерден тұрады:

- 1) тұлға туралы мәлімет, оның орны, уақыты туралы деректерді бағалау;
- 2) орындалатын ізвестіру шаралар жоспарын құрастыру;
- 3) шешімді нақты құрылған жоспар есебінде қабылдау.

Шешім қабылдау барысында оқиғаның өзгеру мүмкіндігін болжаудың маңызы зор. Бұл өзгерістер жасырынушы тұлғаның әрекеттерінің өзгеруі, оның орналасу жерінде уақытылы бармауы, әртүрлі алдау амалдарын қолдаудан көрінеді. Бұл жағдайда нақты жоспарды өзгерту, жедел шешімдер қабылдау, мақсатқа жету үшін нақты жедел-ізвестіру шараларын қолдану қажет. Қылмыстың алдын алудағы жоспарлаудың негізгі мазмұны болып ізвестіру жұмыстарын жүргізудегі маңызды қадам боып саналады [1].

Жоспарлау қылмыстық алдын-алу, ашу, болдырмау, қылмыскерлерді ізвестіру мақсатында жүргізілетін шаралар жиынтығын айтамыз.

Жоспарлау мәселелері жүргізіледі:

–Қылмысқа дайындалу және орындау субъектісі деп негізді санауға болатын ІІО анықтаған тұлғаны нақтылау;

–қылмыстардың алдын-алу және ашу мақсатында жүргізілетін іс-шараларды құрастыру.

Жасалған қылмыстың субъектілері белгісіз қылмысты ашу мақсатында жүргізілетін жоспарлау шаралары. Бұл шаралар қылмыстық-ізвестіру ісі нысанында көрініс табады.

Бас бостандығынан айыру орындарынан бой тасалаған, сот және тергеуден жалтарған қылмыскерлерді ізвестіру мақсатында жүргізілетін, ізвестіру ісі нысанында болатын жоспарлау жұмыстары.

Қылмыскерлердің орнын анықтау мен ғана емес, сонымен қатар қылмыскердің қашып жүрген уақытында жасаған қылмыстарды анықтауға қатысты жоспарлау да болады.

Жедел ізвестіру қызметіндегі мәліметтік – іздеу жұмысы жүйелері қолданылады.

Жоспарлауда ашылмаған қылмыс туралы мәлімет, оқиға болған жерден бой тасалаған қылмыскерлердің ерекше белгілері және мәліметтері жиналады.

Кейбір жағдайларда, іздеудегі адам табылып қамауға дейін, қылмыс жасауға қатысуы мүмкін.

Бұл жағдайларда қосымша мәселелер шешіледі, олар:

- қылмыстық ойлары мен әрекеттерін анықтау;
- қамауға дейін уақыт аралығында жаңа қылмыстың жасалуына жол бермеу;

– қылмыскерлердің сыбайластарын және басқа жедел қызығушылық танытатын тұлғалар мәлімет анықтау;

– қылмыспен келтірілген зардапты орнына келтіру мүмкіндігін қамтамасыз ету;

– қылмыс жасауға жағымды жағдайларды жағдайларды анықтау және жою.

Жоспарлау жұмыстарын жүргізу барысында жедел-іздігіру қызметінің әдістері қолданылады. Нақты қалыптасқан жедел жағдайға бойынша байланысты сұрастыру, оларды жүргізу тактикасы анықталады.

Жоспарлауда қолданылатын тиімді шаралардың бірі болып бақылау және жедел анықтау әдісі болып табылады. Олар қылмыстың іздігіру бөлімінен жедел қызмет бөліміне тапсырма беру арқылы жүргізіледі.

Жедел қызметкерлерге тапсырылатын бақылау келесі мәліметтерді анықтауға беріледі:

– іздеудегінің басқа құжаттармен басқа жерде тұратын тұлғалармен байланыстары, өмір сүру жағдайы т.б. анықтау.

– жасырынушының туыстарына бақылау орнату, яғни олар баратын жерлерді, хат – хабарлас алмасу, күмән тудыратын тұлғалармен кездесу эпизодтарын анықтау;

– баруы мүмкін жерлерді оны тану және ұстау мақсатында орнату.

Қазіргі таңда «жоспарлау» жұмысы ішкі істер органдары жүйесінің барлық деңгейлерінде және барлық қызметтер мен бөлімдермен жүзеге асырылуда.

«Жоспарлау» қабылданатын шешімдерді негіздеу және ПО жұмысының тиімділігін бағалау, қылмыстылықтың жсалу себептерін анықтау бойынша жүргізілетін зерттеулік, танымдық қызмет болып табылады.

Қылмыстарды зерттеу қылмыстар, әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы статистикалық мәліметтердің негізінде жүргізіледі. Әдетте қылмыстарды зерттеу есеп беру кезеңінде тіркелге қылмыстардың динамикасын анализдеуден басталады. Анализ жүргізу үшін салыстырмалы кестелер құрастырылады. Олар жалпы тіркелген қылмыстар мен әкімшілік құқық бұзушылықтарды, әр қызмет желісі бойынша тіркелген қылмыстар санын көрсетеді.

Көрсеткіштер динамикасын есептеу нәтижесінде анализ жүргізу кезеңінде қандай қылмыстар динамикасы өзгеріске ұшырағаны анықталады. Бұл көрсеткіштер міндетті түрде бүкіл аймақ бойынша өткен жылдың ұқсас көрсеткіштерімен салыстырылады. Сонымен қатар көрсеткіштер динамикасын есептеу барысында зерттелетін уақыт кезеңін ескеру қажет. Егер зерттелетін кезең аз уақытты қамтыса (мысалы: бір ай ішінде) осы кезеңде жасалған қылмыстарды топтатпа, түрлерге бөлуге мүмкіндік болмайды.

Анализ жүргізу барысында түрлі деңгейдегі көрсеткіштер есептеледі. Атап айтсақ қылмыстылықтың жалпы деңгейі, әкімшілік құқық бұзушылықтардың деңгейі, кәметке толмағандармен жасалған қылмыстар деңгейі, рецидив қылмыстардың деңгейі, жол-көлік оқиғаларының деңгейі есептеледі. Қылмыс құрылымының анализі әр қылмыс түрінің белгілі бір аймақта таралуын анықтайды.

Қылмыс «географиясының» анализіне бөлек әкімшілік аймақтардың, ықшамаудандардың, сондай-ақ мекемелерде, оқу орындрында, сату, демалу және т.б. объектілердің қылмыспен зақымдалу деңгейін анықтау болып табылады. «Зақымдалған аймақтарды» дәл анықтау үшін тек жалпы қылмыстылық пен әкімшілік құқық бұзушылықтардың ғана емес, сондай-ақ олардың қауіпті түрлерінің таралуын, деңгейін және өсуін анықтау керек.

Тіркелген қылмыстар географиясының анализі мен бағалануы олардың динамикасын, деңгейі мен құрылымын ескере отырып ПО-ның басты міндеттерін анықтауға, осы аймақтарда ПО күштері мен құралдарын тиісті жерлерге орналастыруына мүмкіндік береді.

Құқық бұзушылардың жеке басының анализі олардың әлеуметтік-демографиялық сипаттамасын зерттеу мақсатында жүргізіледі. Осы зерттеуді жүргізу барысында келесі мән-жайлар анықталады: қылмыс жасаған тұлғалардың жалпы санының және жауапқа тартылғандар категориясының (ер адамдардың, әйелдердің, кәметке толмағандардың, тұрақты табысы жоқ тұлғалардың, сол аймақтың тұрғындары мен басқа жерлерден келгендердің, бұрын сотталғандардың, т.б.) жалпы санының динамикасы; жасалған қылмыс

географиясының осы қылмысты жасаған тұлғалардың тұрғылықты жерлерімен байланысы анықталады.

Қылмыс жасаған тұлғалар контингентін анализдеу нәтижелері бірінші кезекте ескерту жұмыстарын жүргізуге немесе іздеу шараларын жүргізуге тиісті тұлғалар санатын анықтайды [2].

Жоспарлау жүргізу барысында сыртқы ортаның келесі факторлары зерттеледі:

Концептуалды ортаның анализі заңдылықтың өзгеруі, орталық, регионалды және жергілікті басқару органдарының, прокуратура, ішкі істер органдарының шығарған шешімдердің, қаулылар мен өкімдердің құқықтық тәртіптің өзгеруіне әсер етуін анықтайды.

Демографиялық жағдайлардың анализі халық санының өсуі, аймақ бойынша халықтың миграциясы, халықтың жас шамасының өзгеруі, сол аймақта тұратын арнайы санаттағы тұлғалар (бұрын сотталғандар, шартты түрде сотталғандар, шартты түрде босатылғандар) мен аномальді ауытқуға шалдыққандар (нашақорлар, ішімдікке салынғандар, психикалық аурулар, т.б.), сондай-ақ азаматтығы жоқ тұлғалар, жұмыссыздар санының өзгеруі құқықтық тәртіптің өзгеруіне қаншалықты әсер ететінін анықтайды.

Жергілікті әлеуметтік-экономикалық факторлардың анализі құқықтық тәртіптің өзгеруіне әсер ететін объективті себептерді анықтайды. Аудан экономикасындағы өзгерістер (жаңа коммерциялық объектілердің, сауда орындарының, халыққа түрлі қызмет көрсету объектілердің, т.б. ашылуы) және әлеуметтік ортада болып жатқан өзге де өзгерістердің құқықтық тәртіпке қаншалықты әсер ететінін анықтайды.

Сонымен қатар осы жерде құқықтық тәртіпті сақтау мақсатында ішкі істер органдарымен өзара бірлесіп жұмыс істеп жатқан органдар мен қоғамдық ұйымдардың қызметі, атап айтсақ олардың қоғамдық тәртіпті сақтау мен қылмыстарды ескерту мақсатында жүргізген жұмыстары талданады.

Ішкі істер органының қызметі мен жағдайын зерттеу барысында органның құрылымы, қызметкерлер саны, күштер мен құралдарының орналастырылуы, техникалық қамтамасыз етілуі және тәжірибелік жұмыстың нәтижелілігі қарастырылады. Бұл зерттеу жеке құрамның қаншалықты тиімді үйлестірілуін, қызметкерлердің жұмыс жүктемесінің дәрежесін және жедел жағдайға байланысты органның тәжірибелік қызметінің тиімділігін анықтау мақсатында жүргізіледі.

Жоспарлау жұмысы ішкі істер органдарының барлық қызметтері мен бөлшектерінде жүргізіледі. Қандай жұмыс жүргізілмесін ол міндетті түрде анализ жасаудан, яғни құқық бұзушылықпен күрес бойынша тиімді шараларды анықтаудан басталады. Ішкі істер органдарының барлық қызметкерлері түрлі көлемде аналитикалық жұмысты жүргізеді.

Жоспарлау жұмысын ұйымдастыру кезінде алдымен қажетті аналитикалық деректерге назар аудару қажет және олармен танысып белгілі бір қорытындылар тиімді жоспарлауға септігін тигізеді [3].

Оған мысалы, түрлі қылмыстарды ескертуге, ашуға қажетті ақпараттар жинақталады. Ақпараттардың қайнар көздеріне адамдар, құжаттар және ақпараттарды жинау жатады.

Қылмыстармен күресте жедел-іздіксіз қызметін ұйымдастыру процесінің қажетті элементі ретінде ақпараттық-аналитикалық жұмыс танымдық-болжау процесіне негізделеді және тәжірибеде жедел жағдайды зерттеу мен бағалау деп аталады.

Жедел жағдайды анализдеу барысында қажетті жинақталған ақпараттар пайдаланылады. Осы мақсатта түрлі анықтамалар, кестелер, аналитикалық карточкалар, статистикалық есептер және т.б. қолданылады.

Қылмыстылықпен күрес жүргізуді сапалы және терең анализдеу үшін қолдағы бар ақпараттарды тиімді пайдалану жөн. Осыған байланысты келесі ақпараттар есепке алынады:

- зерттеу жүргізу кезеңінде жасалған қылмыстардың саны мен құрылымы;
- қылмыс жасалған уақыт, орын және оны жасау тәсілі;
- қылмыс жасаған тұлғалар;
- қылмыстардың ашылу деңгейі және қолданылған ішкі істер органдарының құралдары мен күштері;
- қылмыстармен күрес деңгейін бағалау үшін қолданылатын статистикалық мәліметтер болып табылады.

Жоспарлар орган басшысымен бекітіледі. Іздестіру, бақылау жұмыстары бойынша жасалатын әрекеттер жедел тактикалық сипатта болады. Мәліметтер, оның ойлары, туыстық және басқа байланыстары, сүреттерін ашу сияқты мәселелер маңызды болады. Жоспарланған шараларды орындалуын бақылауды орган бастығы жүргізеді. Олар басқа қызметпен байланыста жасалатын әрекеттерін де ұйымдастырады.

Қылмыстарды ескерту бойынша жүргізілетін шаралардың тиімділігі мен мақсаттылығы оларды дұрыс, әрі нақты жоспар құрумен анықталады. Жедел уәкілдер осындай ақпараттарды анықтау үшін белсенді түрде жұмыс атқарулары тиіс және ол үшін жедел аппараттарының арнайы шараларын жүзеге асыру арқылы, яғни тиімді жоспарлау арқылы ғана қол жеткізеді.

Әдебиет

1. Шумилов А.Ю. Оперативно-розыскная деятельность: вопросы и ответы. В 2-х кн.: Общие положения. Учебно-практическое пособие. – 3-е изд., пересмотр. и испр. – М.: издательский дом Шумиловой И.И., 2008. – С. 143. .
2. Эминов В.Е. Современная транснациональная преступность: состояние и проблемы борьбы//Современная уголовная политика в сфере борьбы с транснациональной организованной преступностью и коррупцией. Сборник статей. – М.: АО «Центр ЮрИнфрoР», 2002. – С. 176.
3. Әбілезов Е.Т., Төлмағанбетов Ә.А. «Алдын ала қылмыстық жолмен табылған мүлікті сатып алу, өткізудің алдын алуды ұйымдастыру тактикасы ерекшеліктері». ҚР ІІМ Алматы академиясы. – Алматы 2013. 90 б.

ЖАҒАЛОВ
ЖАСҰЛАН ТҰҢҒЫШБАЙҰЛЫ
старший преподаватель кафедры
военной и тактико-специальной подготовки
Алматинской академии МВД
Республики Казахстан им. М. Есбұлатова
майор полиции

ОСНОВНЫЕ И ПРЕОБЛАДАЮЩИЕ РЕАКЦИИ ПОВЕДЕНИЯ У СОБАК

Изучение поведения собаки необходимо для глубокого понимания закономерностей условно-рефлекторной деятельности и успешного применения их в практике дрессировки.

Поведение собаки – это сложная рефлекторная деятельность, результат проявления многочисленных условных и безусловных рефлексов на всевозможные раздражители внешней и внутренней среды. В начале жизни у щенка проявляются простые врожденные рефлексы и рефлекторные акты, обеспечивающие его выживание в определенных условиях. В дальнейшем эти рефлексы усложняются условными рефлексами, обеспечивающими более совершенные приспособительные функции организма к новым, постоянно изменяющимся условиям окружающей среды.

У взрослой собаки отдельные простые рефлексы и рефлекторные акты объединяются в сложные реакции поведения цепного характера, направленные на выполнение жизненно важных функций организма. Поведение взрослой собаки бывает настолько сложным, что малоопытному дрессировщику трудно заметить отдельные рефлексы. При внимательном наблюдении за рефлекторной деятельностью собаки можно выделить однородные группы рефлексов, проявляющиеся закономерно в определенной последовательности. Такие группы рефлексов называются **реакциями поведения**.

Из общего поведения собаки можно выделить следующие виды реакций: пищевая, защитно-оборонительная, ориентировочная, поисковая, привязанности, половая, родительская, игровая, подражательная и общения. Эти реакции составляют основу жизни животного и используются или учитываются в практике дрессировки служебных собак. Большинство основных реакций поведения – составная часть более сложных, запрограммированных, врожденных реакций организма, называемых инстинктами. **Инстинкты** отличаются от основных реакций поведения тем, что они управляются специфическими физиологически активными веществами и гормонами, поэтому всегда стереотипны и доминируют над другими реакциями.

Основные реакции поведения и их характеристика

Пищевая реакция. Пища – основа жизни собаки, определяющий фактор в формировании многих реакций поведения, в частности пищевой. Проявляется у голодной собаки, направлена на поиск, добывание и поедание пищи. Пищевая реакция является не только видовой, но и родовой, и даже имеет много сходного в целом семействе, например, псовых.

Условные рефлексы, приобретенные в период поиска и поедания пищи, определяют характер пищевой реакции каждой собаки. Недостаток корма в период роста и развития молодой собаки вырабатывает у нее чрезмерную активность поиска пищи, сильную пищевую реакцию при виде корма и жадность при поедании. Условные рефлексы, приобретенные в связи с приемом корма, становятся натуральными, прочно закрепляются и долго сохраняются. Поэтому при недостаточном кормлении у молодых собак развивается и интенсивно проявляется пищевая реакция. При регулярном и правильном кормлении пищевая реакция развивается умеренно и проявляется в малоактивной форме. Надо учитывать, что у собак с хроническими заболеваниями желудочно-кишечного тракта пищевая реакция недостаточно развита и, как правило, у них

плохой аппетит. Он может совсем отсутствовать при заболевании, переутомлении, смене пищи и режима кормления. Такие собаки имеют плохую упитанность и слабо поддаются дрессировке вкусопоощрительным методом.

Необходимо помнить, что большинство рефлексов у собак вырабатывается на базе пищевых рефлексов и реакции поведения. Знание и глубокое понимание пищевой реакции помогает дрессировщику легко ориентироваться в выборе метода и способа дрессировки своей собаки, в правильном применении пищевых раздражителей, а также позволяет методически грамотно выполнять приемы дрессировки.

Оборонительная реакция. Эту реакцию определяет большая группа врожденных и приобретенных двигательных рефлексов, направленных на сохранение жизни от врагов и различных вредных факторов внешнего воздействия. Поэтому эта реакция называется защитно-оборонительной. Она дает возможность собаке по определенным сигналам избегать опасности или активно бороться с ней. В основе активно-оборонительной реакции лежат сложные двигательные акты, связанные с перемещением тела в пространстве в целях нападения на источник опасности или удаления от него. На базе врожденных защитно-оборонительных реакций образуются сложные условные рефлексы, которые в конечном итоге определяют характер и особенности проявления защитно-оборонительной реакции. У взрослой собаки она может проявляться в трех формах: активно-оборонительной, пассивно-оборонительной и смешанной (злобно-трусливой).

Активно-оборонительная реакция формируется при ровном, спокойном, уравновешенном обращении дрессировщика с собакой. Для формирования этой реакции необходима правильная организация воспитательной дрессировки щенков в возрасте от двух до шести месяцев. В этот период у щенков следует вырабатывать и развивать активность всех двигательных реакций, не допуская проявления пассивности, осторожности, боязливости и трусости. В процессе служебной дрессировки необходимо закреплять и совершенствовать активность собаки, вырабатывать смелость, не боязнь, умеренную злобность и недоверчивость к посторонним людям. Собаки с активно-оборонительной реакцией, как правило, хорошо поддаются дрессировке, тренировке и дают наиболее эффективные результаты на службе.

Пассивно-оборонительная реакция формируется при неумелой организации воспитательной дрессировки щенков, а также при грубом и жестоком обращении с собакой во время дрессировки и тренировки. Применение сильных болевых раздражителей дрессировщиком вырабатывает у собаки пассивность, вялость, боязливость, переходящие в робость и трусость. Собака с пассивно-оборонительной реакцией малоподвижна, боится сильных раздражителей, уклоняется от ударов, убегает или прячется от неблагоприятных условий, при виде помощников ложится на землю, покорно подчиняется даже постороннему человеку.

Пассивная реакция в поведении собаки задерживает образование положительных условных рефлексов. Выработанные условные рефлексы на команды и жесты дрессировщика легко затормаживаются всевозможными внешними раздражителями. Такие собаки имеют низкие рабочие и служебные качества. Если пассивность у собаки переходит в боязливость и трусость, то такие собаки к службе непригодны и подлежат выбраковке.

Злобно-трусливая реакция поведения формируется при неправильной дрессировке собак. Чаще всего она образуется у молодых собак в возрасте от шести до десяти месяцев, когда пытаются развивать злобную реакцию при отсутствии активной реакции и общей смелости у собаки.

Злобная реакция поведения чаще всего бывает у собак, имеющих сильно выраженную активно-оборонительную реакцию, при частом развитии злобы в процессе дрессировки. Последнее мешает дрессировке и применению собак на службе, особенно для розыскных и сторожевых целей. Иногда приходится выбраковывать собак, имеющих чрезмерно злобную реакцию.

Ориентировочная реакция поведения – врожденная реакция на новые или необычные раздражители и раздражители большой силы, проявляется в виде ориентировочно-установочного рефлекса «Что такое?» и исследовательских рефлексов обнюхивания, прислушивания, облизывания и т.д. Ориентировочные рефлексы – источник образования новых условных рефлексов собаки. С накоплением большого количества условных рефлексов ориен-

тировочная реакция проявляется умеренно и в конечном итоге соединяется с условными рефлексам, обеспечивающими ориентирование собаки в сложной обстановке. Ориентировочная реакция в зависимости от сложившихся условий может заменяться другими реакциями: пищевой, активно-оборонительной, пассивно-оборонительной и чаще всего поисковой реакцией.

Поисковая реакция – врожденная реакция поведения. Она обеспечивает выживание организма собаки. В процессе жизни и дрессировки собаки эта реакция обуславливается огромным количеством условных рефлексов и образует условно-рефлекторные комплексы с другими реакциями поведения. Работа собаки по чутью связана с проявлением обонятельно-поисковой реакции. При внимательном наблюдении во время ее постановки на запаховый след можно легко заметить и выделить составные элементы обонятельно-поисковой реакции: отыскивание на участке местности запахового следа, оставленного при передвижении человека, животного; определение направления движения человека или животного; преследование человека, животного до обнаружения и задержания.

В практике дрессировки известны случаи, когда собаку не могли приучить работать по следам. При исследовании было обнаружено, что у таких собак нет отдельных элементов обонятельно-поисковой реакции. Такие собаки непригодны к дрессировке для розыскной службы и не могут быть использованы в работе по чутью.

Реакция привязанности – это сложные условно-рефлекторные акты животного, проявляющиеся в виде ласки, нежности, ожидания, покорности, подражания, послушания, радости, защиты и охраны человека. Эта реакция формируется при длительном совместном пребывании и взаимодействии человека и собаки. Реакция привязанности лежит в основе установления контакта дрессировщика с собакой, без которого невозможна дрессировка и использование собаки на службе. Хороший контакт дрессировщика с собакой – главное условие ее безотказной работы. У собак есть и другие реакции поведения, но они не представляют практического интереса и не используются в дрессировке собак.

Преобладающие реакции поведения и их характеристика

При изучении особенностей проявления основных реакций поведения у собак можно заметить, что в зависимости от условий их формирования у каждой в отдельности эти реакции проявляются с различной силой активности. У одних собак, например, сильнее выражена пищевая, ориентировочная, поисковая; у других – активно-оборонительная, привязанности, а у отдельных собак над всеми видами реакций поведения преобладает пассивно-оборонительная. *Реакция, которая у собаки проявляется постоянно в сильной степени на специальные раздражители, называется преобладающей.*

Преобладающие реакции поведения у собак иногда проявляются в смешанной форме: пищевая с активно-оборонительной или ориентировочная с пассивно-оборонительной, и малоопытному дрессировщику трудно в них разобраться, особенно когда все реакции выражены сильно или слабо, что зависит от типа высшей нервной деятельности и индивидуальных особенностей собаки. Поэтому для выявления преобладающей реакции поведения приходится прибегать к специальным способам и приемам определения и оценки этих реакций поведения.

Преобладающие реакции поведения определяют при закупке и отборе собак для служебной дрессировки, а также в начальном периоде и в конце курса дрессировки. Есть несколько способов выявления и определения преобладающих реакций поведения у собак. Ускоренный экспресс-способ используется при закупке собак для служебных целей. Он ставит задачу выявить форму проявления защитно-оборонительной реакции на сильные звуковые раздражители, выстрелы и действия постороннего человека, имитирующего нападение на собаку.

Методика определения преобладающих реакций поведения у собак в полевых условиях. Чтобы определить, какая реакция у собаки является преобладающей, на нее действуют различными раздражителями в специально созданной обстановке и по определенной методике.

Для выявления пищевой реакции используется корм, который дается в кормушке по 0,5 литра на одну собаку. Собака должна быть в полуголодном состоянии. Поэтому исследования проводятся до кормления собаки или через 3-4 часа после дачи корма.

Для определения защитно-оборонительной реакции используют двух помощников, одетых в форму, непривычную для собаки, которые определенными действиями (подход, дразне-

ние, имитация нападения, нанесение ударов, попытка отобрать пищу) позволяют выявить характер и форму проявления этой реакции.

Ориентировочная реакция определяется степенью проявления ориентировочных рефлексов на незнакомую для собаки местность и изменения обстановки: выход помощников, посторонние запахи, дача пищи и другие обстоятельства.

Реакция привязанности определяется при уходе дрессировщика от собаки и подходе к ней. По особенностям поведения и степени выраженности контакта у собаки в процессе обращения дрессировщика с ней определяют силу реакции привязанности к дрессировщику.

Поисковая реакция может исследоваться пуском собаки в свободном состоянии на участок местности, где помощником заранее проложен невидимый запаховый след небольшой давности. В оценке обонятельно-поисковой реакции учитываются ее отдельные элементы: поиск запахового следа, ориентирование на местности по запаху и др.

Для исследования преобладающих реакций поведения у собак в полевых условиях руководитель подбирает участок местности, распределяет обязанности между участниками, ставит перед ними задачи и инструктирует их о порядке и последовательности действий. Руководитель располагается в таком месте, откуда наблюдает за действиями помощников, дрессировщика и поведением собаки, делает записи в ведомости о результатах наблюдения и дает заключение о преобладающей реакции поведения.

По сигналу руководителя дрессировщик ставит собаку на цепь и уходит в указанное место, чтобы собака не могла его видеть. Из-за укрытия выходит первый помощник, спокойно подходит к собаке, называет кличку, делает попытку дать лакомство и скрывается за укрытием. Как только собака успокоилась, с противоположной стороны участка выходит второй помощник с прутом в руке. Он создает шорохи, делает дразнящие движения и быстро направляется к собаке, имитируя нападение, нанося легкие удары прутом по телу собаки и бегом скрывается за укрытием. Затем выходит дрессировщик, спокойным движением ставит перед собакой кормушку с пищей и уходит за укрытие на прежнее место. Как только собака начинает поедать корм, снова выходит второй помощник, подбегает к собаке, имитирует нападение на нее и делает попытку отнять кормушку. После двух таких попыток возвращается на место. Дополнительный выход помощника делается для окончательного уточнения преобладания пассивно-оборонительной реакции у собаки или злобно-трусливой в присутствии дрессировщика.

Собака с преобладанием пищевой реакции при даче помощником лакомства ласкается, на дразнение проявляет злобную реакцию, на пищу набрасывается и поедает с жадностью, не обращая внимания на подход помощника, при попытке забрать кормушку защищает пищу или быстрее начинает поедать ее.

Собака с преобладанием активно-оборонительной реакции недоверчива к посторонним людям. При появлении помощника проявляет злобность, набрасывается, пытается схватить и вести борьбу, лакомство не берет. Еще активнее становятся ее действия при выходе второго помощника, который дразнит собаку. В момент поедания корма она немедленно переключается на помощника, стремясь схватить его. После ухода помощника к пище сразу не возвращается, смотрит в его сторону.

Проявление активно-оборонительной реакции в комплексе с пищевой наблюдается при одинаковой степени развития оборонительных и пищевых рефлексов. Собака активно набрасывается на помощника и одновременно стремится поедать корм.

Собака с преобладанием пассивно-оборонительной реакции в новой обстановке трусливо оглядывается по сторонам, при появлении помощника стремится убежать, при дразнении отбегает в противоположную сторону или прижимается к земле. Пищу поедает урывками или совсем отказывается от нее.

Собака с преобладанием ориентировочной реакции на новой местности обнюхивает землю, оглядывается по сторонам, прислушивается. При приближении помощника тянется вперед, принюхивается, ласкается, пищу ест не сразу, при дразнении активно-оборонительной реакции и трусости не проявляет. Надо помнить, что ориентировочная реакция предшествует другим реакциям и сравнительно быстро сменяется ими. При преобладании ориентировочной реакции она протекает застойно и доминирует над другими реакциями.

Реакция привязанности активно проявляется у большинства собак. Собака с преобладающей реакцией привязанности устремляется и рвется в сторону дрессировщика, смотрит на место, где он укрылся. При приближении помощников реагирует на их действия, но когда те уходят, быстро переключается снова в сторону дрессировщика. Пищу поедает охотно в присутствии дрессировщика, а при удалении его прекращает поедание и внимательно следит за его действиями.

При оценке *поисковой реакции* определяется степень выраженности зрительной, слуховой и обонятельной реакции.

Обонятельно-поисковая реакция при исследовании оценивается по элементам, которые руководитель и дрессировщик обязаны заменить при подходе собаки к запаховому следу на участке местности. Обнаружив запаховый след на расстоянии, собака переключает внимание в сторону следа, приняв, подходя к нему, пересекает, определяя направление движения помощника. Собаки, работавшие по запаховому следу, после определения направления движения идут по трассе следа. Молодые собаки пересечение запахового следа обозначают ориентировочным рефлексом «Что такое?» и продолжают движение.

Преобладание той или иной реакции поведения определяет выбор и способы применения безусловных раздражителей при дрессировке собак. К концу дрессировки поведение собак заметно меняется. Они становятся более спокойными, внимательными к сигналам дрессировщика, послушными, легкоуправляемыми. Изменяется и характер проявления основных реакций. У большинства собак начинают преобладать активно-оборонительная и обонятельно-поисковая реакции. Эти реакции поведения закрепляются и совершенствуются при дальнейшей тренировке собаки.

Литература

1. Асратян Э.А. Очерки по физиологии условных рефлексов. – М.: Наука, 1970. Бериташвили И.С. Память позвоночных животных, ее характеристика и происхождение. – М.: Наука, 1974.
2. Адрианов О.С., Меринг Т.А. Атлас мозга собаки. – М.: Медгиз, 1959.
3. Бирюков Д.А. Сравнительная патология высшей нервной деятельности животных. – Л.: 1970.
4. Воронин Л.Г. Физиология высшей нервной деятельности. – М.: Высшая школа, 1979.
5. Бочаров В.Н., Орлов А.П. Дрессировка служебных собак. – М.: ДОСААФ, 1957. Воронин Л.Г. Анализ и синтез сложных раздражителей у высших животных. – Л.: Медгиз, 1952.
6. Павлов И.П. Двадцатилетний опыт объективного изучения высшей нервной деятельности (поведения) животных. – М.: Наука, 1973.
7. Павлов И.П. Полное собрание трудов. Т. IV. М.; – Л.: Издательство АН СССР, 1947.
8. Вияли К., Дотье В. Биология. – М.: Мир, 1974

**КАСЫМБЕКОВ
ЕРАСЫЛ ЖАСТАЛАПУЛЫ**

*Қазақстан Республикасы ІІМ
М. Есболатов атындағы Алматы академиясы
жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру
факультетінің бейіндік магистратурасының
магистранты полиция аға лейтенанты*

**ПО ҚЫЗМЕТІНДЕ АҚПАРАТТЫҚ КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ
ПАЙДАЛАНУДЫҢ МАҢЫЗЫ**

Ақпараттық-коммуникациялық технология – электрондық есептеуіш техникасымен жұмыс істеуге, оқу барысында компьютерді пайдалануға, модельдеуге, электрондық оқулықтарды, интерактивті құралдарды қолдануға, интернетте жұмыс істеуге, компьютерлік оқыту бағдарламаларына негізделеді. Ақпараттық әдістемелік материалдар коммуникациялық байланыс құралдарын пайдалану арқылы білім беруді жетілдіруді көздейді.

Қазіргі кезеңде еліміздің ПО-да бірқатар өзгерістер енгізіліп, олардың жаңа ұлттық модельдері құрылуда. Құқық қорғау қызметін ақпараттандыру бағдарламасы, қазақстан полициясының жаңа стандарттары, дамыту стратегиясы жасалып жатыр.

Қазақстан Республикасы ІІМ полиция қызметінің даму тұжырымдамасы жарияланып іске асырылу үстінде. Осы бағытта жүргізіліп жатқан жұмыстардың бірі жаңа технология танылады. Жаңа ақпараттық технологияны қызметте қолдану, қызметтің тиімділігін арттырады және оның бірнеше артықшылықтары бар.

Ақпараттық қоғамның негізгі ақпараттық білім негіздерін беру, логикалық-құрылымдық ойлау қабілеттерін дамыту, ақпараттық технологияны өзіндік даму мен оны іске асыру құралы ретінде пайдалану дағдыларын қалыптастырып, ақпараттық қоғамға бейімдеу.

Жаңа технологиялар арқылы ішкі істер органдарында қызметтің толықтай болуына жағдай жасау үшін маңызы зор.

ПО-дағы жаңа ақпараттық- коммуникациялық технологияларын меңгеру – қазіргі заман талабы. ХХІ ғасыр – ақпараттық технология ғасыры. Қазіргі қоғамдағы білім жүйесін дамытуда ақпараттық – коммуникациялық технологиялардың маңызы зор.

Қылмыстылықпен күресуде ақпараттандыру және ғылыми-технологиялық негізде жұмыстарды белсендіру мақсаттары алға қойылуда. Ақпараттандыру технологиясының дамуы кезеңінде осы заманға сай білімді, әрі білікті жұмысшы мамандарын даярлау басты міндеті болып табылады.

Қоғамдағы ақпараттандыру процестерінің қарқынды дамуы жан-жақты, жаңа технологияны меңгерген жеке тұлға қалыптастыруды талап етеді. Қазіргі білім жүйесінің ерекшелігі – тек біліммен қаруландырып қана қоймай, өздігінен білім алуды дамыта отырып, үздіксіз өз бетінше өрлеуіне қажеттілік тудыру.

ПО саласында саласында инновациялық үрдісті жүзеге асыру қызметкерлердің өз мінез-құлықтарын, ұстанымдарын, мүмкіндіктерін түрлендіруді талап етеді. Қызметкерлердің ақпараттық құзырлылығы мен ақпараттық мәдениетін қалыптастыру қазіргі таңда үздіксіз тиімді білім беру жүйесіндегі ең көкейтесті мәселелердің біріне айналып отыр. Ақпараттық - коммуникациялық технологияларды пайдаланудың тиімділігі зор.

Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану арқылы оның тиімділігін жүйелі түрде көрсете біледі. Ақпараттық-коммуникациялық технологияны пайдалану оқытудың тиімді әдістерінің бірі деп ойлаймын. Соңғы жылдары ақпараттық-коммуникациялық заман ағымына сай күнделікті сабаққа компьютер, электронды оқулық, интерактивті тақта, қолдану айтарлықтай нәтиже беруде.

Білім берудің кез-келген саласында «Электрондық оқулықтарды» пайдалану оқушылардың танымдық белсенділіктерін арттырып қана қоймай логикалық ойлау жүйесін қалыптасуға, шығармашылықпен жұмыс жасауына жағдай жасайды. Осы орайда биология пәнін оқытуда қолданылатын жаңа ақпараттық технологияларға интерактивті оқыту құралдарымен электрондық оқу құралдарын жатқызуға болады.

Электрондық оқулықпен оқытудың негізгі мақсаты оқыту процесін үздіксіз және толық деңгейде бақылау, сонымен қатар ақпараттық ізденіс қабілетін дамыту. Электрондық оқулық оқушының уақытын үнемдеуіне, бұрынғы алған білімдерін кеңейтуіне мүмкіндік береді. Әрбір оқушы қалаған тақырыптары бойынша тапсырмалар орындап, тестке жауап беріп, зертханалық жұмыстарды орындауға дағдыланады.

Электронды оқулық арқылы түрлі суреттер бейнекөріністер көрсетуге, дыбыс, және музыка тындауға болады. Бұл әрине мұғалімнің тақтаға жазып түсіндіргенінен әлдеқайда әсерлі, әрі тиімді. Оқу материалдарын ұтымды игерудегі электрондық құралдардың атқаратын рөлі зор. Сабақта электрондық оқулықтарды қолдану барысында оқушылардың пәнге деген қызығушылығының артқандығы байқалады.

Сондай-ақ қызметкерлер өздеріне қажетті әдістемелік материалдарды, көмекші құралдарды молынан ала алады. Электрондық оқулық оқушыға оқу материалын меңгеруге, өзін-өзі бағалауға мүмкіндік береді. Биология пәніне арналған электрондық оқулықтың тест бөлімі арқылы пән курсы бойынша оқушы толық ақпарат алып өз білімін тексере алады.

Компьютер оқыту үрдісінің барлық кезеңдерінде қолданылады: жаңа материалдарды түсіндіргенде, бекіткенде, қайталағанда, білімін, іскерлігін және дағдыларын бақылағанда. Оқытушыға оқушылардың әрқайсысының жұмыстарын бақылауға, басқа оқушыларға кедергі келтірмей үлгерімі төмен оқушылармен жеке жұмыс жүргізуге болады. Сабақтан тыс уақытта оқытушы компьютер жадына сақталған оқушылардың жұмыстарын саралап, талдау жасау арқылы олардың тақырыпты қаншалықты меңгергенін анықтауға, сол арқылы бағалай алады.

АКТ-ны игеру процесінде қолдану кезінде қызметкерлерге келесі мәселелерді шешуге тура келеді:

- дидактикалық (компьютерлік бағдарламаны талдау);
- әдістемелік (АКТ-ны қолдану әдістерін анықтау);
- ұйымдастырушылық (уақытты тиімсіз өткізуді болдырмайтындай етіп жұмысты ұйымдастыру);
- оқыту (бағдарлама бойынша біліктері мен дағдыларын нығайту және бекіту).

АКТ-ны ПО қызметінде қолдану арқылы олардың танымдық белсенділігін арттыру үшін қандай әдістерді қолданған тиімді? Ол үшін қызметкерлер не істеуі керек? ақпараттық сауаттылығын арттыру үшін көбірек оқу; ұғымдарды есте сақтау қабілетін дамыту; сыни тұрғыдан талданған ақпараттар негізінде саналы шешім қабылдауға үйрету; ақпаратты өз бетінше табу, талдау, іріктеу, сақтау, түсіндіру және ақпараттарды тасымалдау, оның ішінде қазіргі заманғы АКТ-дың көмегімен жүзеге асыруды қалыптастыру;

АКТ-ны ПО қызметінде тиімді қолдану арқылы олардың танымдық белсенділігін арттыру үшін: тәжірибені түрлендіріп өткізу; ақпарат құралдарын пайдалану; қызметкердің өз бетімен шығармашылық бағытта жұмыс істеуге үйрету - интернетке шығу.

Бүгінгі таңда кеңінен және тиімді қолданылатын ақпараттық технологияға, оның мақсаты – қауіпсіздік деңгейін «Қауіпсіз қала» аппараттық-бағдарламалық кешені. Бұл бағдарламалық кешен кешенді ақпараттық жүйе базасына енгізілетін мынадай мүмкіндіктерді қамтамасыз етеді: мониторинг, ықтимал қатерлердің алдын алу және болжау, ақпараттық басқару кіші жүйелерінің ықпалдасуы және өзара іс-қимылы (кезекшілер, (муниципалдық, диспетчерлік), төтенше жағдайлар мен құқық бұзушылықтардың салдарлары туралы айтылады.

Қоғамдық тәртіпті және қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мақсатында полиция бөлімшелерінің планшеттік компьютер базасындағы ақпараттық деректер банкіне қашықтан мобильді қол жеткізу жүйесі табысты пайдаланылуда

Қорғауға қойылатын заманауи талаптарды ескере отырып, дербес деректерді және рұқсатсыз қол жеткізуді болдырмауды қамтиды. Бұл жүйеге қосылу арқылы бақылау-өткізу пункттерінде жедел тексерулер жүргізуді қамтамасыз етеді, қызметкерлердің орналасқан жерін және жедел топтар және басқа да көптеген мүмкіндіктер анықталады.

Осылайша, ПО қызметкерлері, оның ішінде: патрульдік-бекеттік қызмет, учаскелік уәкілдер, аппараттық-бағдарламалық кешенін пайдалана отырып, ПО іздестіру, криминалистік және

жедел түзету есептерінің ақпараттық жүйелерінен жедел мәліметтер ала отырып, адамдарды, құжаттарды және көлікті тексеруді жүргізеді.

Қазіргі кезеңде ПО бөлімшелерінің практикалық қызметінің ажырамас құрамдас бөлігіне айналған қоғамдық тәртіп пен қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін спутниктік навигация аппаратурасы (АҚК) пайдалану тиімділігін атап өткен жөн.

Атап айтқанда, мынадай технологиялық құрамдас бөліктерден тұратын навигациялық-мониторингтік жүйелер: орнатылған атқарушы құрылғылар мен датчиктер; навигациялық ақпарат алу құралдары; көлік құралының бортынан деректерді беру, мониторинг орталығына қаражат; өңдеуге пайдаланылатын бағдарламалық-техникалық құралдар т.б. Спутниктік навигациялық мониторинг жүйелері белсенді жетілдірілуде, олардың мүмкіндіктері мен облыстары кеңейтілуде.

Құқық қорғау саласында олар басқаруды ұйымдастыру үшін белсенді пайдаланылады, күштері мен құралдарының өзара іс-қимылын есепке алу, қылмыстарды ашу кезінде, сондай-ақ арнайы міндеттерді орындау, оның ішінде террористік қауіп-қатерлерден сақтау.

Бүгінде ПО жедел қызметте 28-ден астам түрлі техникалық құралдар пайдаланады, олар құрылудың әртүрлі қағидаттары негізінде ұйымдастырылған.

Сондықтан ерекше назар Қазақстанның ішкі істер органдарының бөлімшелерін навигациялық-уақытша қамтамасыз етудің бірыңғай инфрақұрылымын іске асыру мәселелері бойынша ұсыныстар енгізеді. Навигациялық-ақпараттық жүйелерді құру, енгізу және ықпалдастыру саласындағы техникалық саясатты іске асыру перспективалы бағыт болып табылады.

Келешекте еліміздің ПМ-нің алдына құқық қорғау органдарына енгізуді жалғастыру бойынша міндеттер қойылды ғылым мен техниканың озық жетістіктері практикасы жетілдірілуде.

Оның ішінде қоғамдық қауіпсіздіктің, құқық тәртібі мен тіршілік ету ортасының қауіпсіздігінің жалпы деңгейін арттыру үшін ақпараттық технологияларды арттыру міндеттері тұр. Деректер міндеттерді күштер мен қызметтердің қызметін үйлестіруді едәуір жақсарту есебінен іске асыру жолымен қол жеткізілетін болжауды, мониторингті, алдын алуды қамтамасыз ететін кешенді ақпараттық және ықтимал қауіп-қатерлерді жою, сондай-ақ төтенше жағдайлардың салдарларын жою және оның басқаруындағы интеграциямен құқық бұзушылықтарды Ақпараттық-басқару кіші жүйелерінің үшін кезекші, диспетчерлік, муниципалдық олардың жедел өзара іс-қимылы жатады.

Әдебиет

1. Абазов И.С. Особенности и специфика тактических действий подразделений ОВД при обеспечении охраны общественного порядка на массовых мероприятиях // Теория и практика общественного развития. – 2014. – №14. – С. 75.

2. Бураева Л.А. Кибертерроризм как новая и наиболее опасная форма терроризма // Пробелы в российском законодательстве. – 2017. – № 3. – С. 35-37.

3. Гаужаева В.А., Бураева Л.А., Карданов Р.Р. Сущность и роль криминалистической техники, как раздела криминалистики в борьбе с преступностью: история и современность // Проблемы экономики и юридической практики. – 2017. – № 4. – С. 138-140.

4. Дадова З.И. Институты гражданского общества и их роль в обеспечении общественной безопасности // В сборнике: Современные исследования в сфере социальных и гуманитарных наук Сборник результатов научных исследований. Киров, 2018. – С. 633-637.

5. Жуков А.З. Киберпреступность: актуальные проблемы и уголовно-правовая оценка в системе современного права // Проблемы экономики и юридической практики. – 2019. – №4. – С. 141-143.

6. Жуков А.З. Проблема роста количества экономических преступлений в российской федерации путем использования информационных технологий в условиях глобализации // Проблемы экономики и юридической практики. – 2019. – №3. – С. 119-121

**АСАНБАЕВ
ЕРМУХАММЕД БЕГАЛЫҰЛЫ**
*старший преподаватель кафедры
военной и тактико-специальной
подготовки Алматинской академии МВД
Республики Казахстан им. М. Есбулатова
подполковник полиции*

МЕТОДИКА И ТЕХНИКА ДРЕССИРОВКИ СОБАК

Методика дрессировки собак – это научно обоснованная система выработки у собак комплекса навыков, необходимых для использования их на определенной службе (работе). Она обуславливает:

- общее количество навыков, обеспечивающих возможность использования собак на конкретной службе;
- задачи и нормативы подготовки собак по периодам их дрессировки на курсах (начальный, основной и заключительный);
- выработку навыков в отдельности и в комплексе с другими;
- режим дрессировки собак с учетом их индивидуальных особенностей поведения, степени подготовленности и процесса формирования условных рефлексов в ходе занятий;
- влияние конкретной обстановки и других внешних условий на работу собаки;
- возможные ошибки дрессировщиков, ведущие к выработке у собак нежелательных условных рефлексов, а также способы их предупреждения.

Методика дрессировки собак независимо от их служебного назначения основана на единой теории, общих принципах и правилах выработки условных рефлексов.

Техника дрессировки – это способы воздействия на собаку соответствующими раздражителями при выработке конкретного условного рефлекса.

Методика дрессировки собак одного вида службы от другой отличается количеством вырабатываемых навыков и техникой выполнения приемов, упражнений в определенной последовательности.

Весь процесс подготовки служебных собак состоит из трех основных этапов: подготовительного, основного курса дрессировки и тренировки, что представлено на «Схеме подготовки специалистов и служебных собак».

Все приемы дрессировки по их назначению подразделяются на подготовительные, основные и дополнительные.

Подготовительная дрессировка имеет цель выработать у молодых собак комплекс первоначальных условных рефлексов. Это – основа для выработки навыков служебного назначения. Она проводится, как правило, до передачи собак для служебной дрессировки в учебное подразделение. Значение подготовительных приемов возрастает в связи с повышенными требованиями к качеству подготовки служебных собак в сокращенные сроки, розыскных – 5,5, сторожевых – 1-1,5 месяца.

Когда учебное подразделение комплектуется собаками, не прошедшими подготовительную дрессировку, задерживается выполнение программы обучения специалистов и подготовки собак, страдает качество их подготовки.

Основной курс дрессировки является центральным в подготовке специалистов и служебных собак и осуществляется, как правило, в ведомственных учебных подразделениях. Продолжительность курса зависит как от предварительной подготовленности собак (подготовительной дрессировки), так и от количества и качества навыков, необходимых собаке, предна-

значаеой для специальной службы. Соответственно и приемы дрессировки называются основными. По ним определяется пригодность собаки к той или иной службе.

Самое большое количество приемов входит в курс подготовки розыскных и сторожевых собак. Поэтому и сроки их подготовки более продолжительны.

В свою очередь процесс параллельной подготовки специалистов и служебных собак в учебных подразделениях включает три периода: **начальный, основной и заключительный**, каждый из которых имеет свои конкретные цели и задачи.

После окончания основного курса дрессировки собаки **тренируются** в подразделениях в целях совершенствования ранее выработанных условных рефлексов с учетом конкретной служебной обстановки. Нередко в процессе службы возникает необходимость выработки у собак дополнительных навыков, когда основные условные рефлексы не обеспечивают эффективность их использования. Такие приемы выработки навыков называются дополнительными.

Все приемы дрессировки по их значимости и назначению подразделяются на общедисциплинарные и специальные. В системе клубов служебного собаководства они объединены названиями: общий курс дрессировки и специальный курс дрессировки.

Общедисциплинарными, или приемами общей дрессировки, называются потому, что в процессе отработки (выполнения) их вырабатываются условные рефлексы, дисциплинирующие собаку, делающие ее послушной. Большинство общедисциплинарных навыков являются базой для выработки специальных навыков у всех видов служебных собак.

СХЕМА ПОДГОТОВКИ СПЕЦИАЛИСТОВ И СЛУЖЕБНЫХ СОБАК

Этапы подготовки собак	Периоды дрессировки на курсах	Подготовка специалистов		Подготовка служебных собак
		теоретически	практически	
Подготовительный	I – начальный	Ознакомление с основными правилами дрессировки	Обучение некоторым приемам управления собакой	Отработка подготовительных приемов и упражнений
		Изучение биологии собаки, теории дрессировки, методики выполнения некоторых приемов	Обучение технике выполнения приемов общей дрессировки и некоторых специальных приемов	Выработка большинства общедисциплинарных условных рефлексов и начало выработки первоначальных условных рефлексов специального назначения
	II – основной	Изучение методики отработки специальных приемов	Совершенствование техники выполнения общих приемов, овладение техникой выполнения специальных приемов	Совершенствование общедисциплинарных и специальных условных рефлексов до навыков
Тренировка	III заключительный	Изучение способов применения собак на службе	Совершенствование техники управления собакой по всем приемам в условиях применения собаки на службе	Совершенствование общедисциплинарных и специальных навыков в условиях, близких к требованиям службы

Специальные приемы предназначены для подготовки **собак** к выполнению определенных служебных задач. Количество и виды специальных приемов определяется служебным назначением собаки. Они предусматриваются Программой подготовки собак в учебном подразделении соответствующего ведомства.

Общий курс	Специальный курс
Подготовительные приемы	
Установление контакта дрессировщика с собакой	Развитие обонятельно-поисковой реакции
Приучение к кличке	Развитие активно-оборонительной реакции
Приучение к специальному снаряжению	
Приучение к чистке и показу для осмотра	
Развитие физической выносливости	
Приучение к темноте, непогоде, необычным условиям	
Приучение к перевозке на автомашине	
Приучение к спокойному отношению к выстрелам и другим сильным раздражителям	
Основные	
Приучение переходить в свободное состояние	Приучение к задержанию и окарауливанию человека
Приучение подходить к дрессировщику	Приучение к поиску человека по запаховому следу
Приучение к движению рядом с дрессировщиком	
Приучение садиться	Приучение к выборке вещей
Приучение ложиться	Приучение к выборке человека
Приучение стоять	Приучение к одорологической идентификации
Приучение к подноске предметов (апортировка)	
Приучение к преодолению препятствий	Приучение к обыску местности и помещений
Приучение к подаче голоса (лая)	Приучение к сторожевке
Приучение к переползанию	
Приучение к прекращению нежелательных действий	
Приучение не брать корм без разрешения	
Приучение к движению впереди дрессировщика	
Дополнительные	
Приучение к возвращению на место	Приучение к досмотру транспортных средств
Приучение плавать	Приучение к управлению по радио и другими техническими средствами
Приучение к замедлению темпа движения	
Приучение к охране вещей	
Приучение к спокойной работе в группе дрессировщиков с собаками	Приучение к езде на лошади

По нормативам основных приемов курса дрессировки (общедисциплинарных и специальных) оценивается подготовленность розыскных и сторожевых собак к конкретной службе:

Основные методические и технические правила дрессировки собак. Перед тем как приступить к работе с собакой, дрессировщик должен узнать кличку, возраст собаки, степень ее подготовленности, основные и преобладающие реакции поведения.

Дрессировка собаки начинается с первого подхода к собаке и установления правильного взаимоотношения (контакта) дрессировщика с собакой в течение 10-15 дней.

До начала целенаправленных занятий с собакой дрессировщик обязан изучить теорию дрессировки, основные правила содержания собак и ухода за ними. Прежде чем начинать любое упражнение, надо увидеть, как оно выполняется опытным дрессировщиком (инструктором) с собакой, продумать порядок применения условных (сигнальных) и безусловных (подкрепля-

ющих) раздражителей с учетом особенностей своей собаки, получить консультации у инструктора (руководителя).

Для доведения способов применения раздражителей (сочетаний) до автоматизма дрессировщику необходимо потренироваться в выполнении упражнений без собаки, это поможет предупредить некоторые возможные ошибки в выработке условного рефлекса у собаки. Затем надо выполнить упражнение в замедленном темпе и только по мере овладения техникой воздействия раздражителями постепенно ускорять темп работы, доводя до нормативных требований.

При сочетании условных и безусловных раздражителей команды произносить четко, с нужной интонацией и соответствующей силой, исключить многословие. Они отвлекают собаку, задерживают выработку условного рефлекса.

В заключительном периоде подготовки собак в условиях, близких к требованиям службы, собаку надо приучать к выполнению команд, подаваемых из-за укрытия и произносимых тихо, шепотом, когда собака не видит дрессировщика.

В управлении поведением собаки важное значение имеют жесты. При выполнении первоначальных упражнений они несколько отличаются от стандартных, так как движения руки с поводком или лакомством совершаются так, чтобы заставить собаку выполнить нужное действие. По мере образования условного рефлекса у собаки надо добиваться четкого выполнения жестов как в строевом (классическом) варианте, так и служебном. Например, жест посадки, укладки можно подавать полностью при управлении собакой на большом расстоянии, а на близком расстоянии, особенно на службе, достаточно незначительного движения руки.

При дрессировке и применении собак на службе используются 8 основных жестов, которые вполне обеспечивают четкое управление собакой: «Ко мне», «Рядом», «Сидеть», «Лежать», «Стоять», «Голос», «Ползи», «Гуляй». Жест «Гуляй» является общим для всех случаев, когда надо показывать собаке направление движения или привлечь ее внимание на какой-то раздражитель (объект). Разница между значением этого жеста в различных приемах в том, что возможно некоторое изменение угла выбрасывания правой или левой руки. В каждом конкретном приеме жест «Гуляй» обязательно сопровождается соответствующей командой.

Необходимо умело пользоваться коротким и длинным поводками как средством, дисциплинирующим собаку, позволяющим четко управлять ее поведением. Поводки применяются, как правило, для подкрепления команды или жеста в виде рывка, сдерживания и легкого подтягивания. Нельзя наказывать собаку поводком.

Собаки очень внимательны к поводку. Поэтому переход к управлению без поводка должен быть постепенным. Работать без поводка собака должна в наморднике.

При выполнении любого первоначального упражнения правильное ответное действие собаки на применяемые условный и безусловный раздражители надо подкреплять поглаживанием в сочетании с одобряющим словом «Хорошо». Это должно вызывать у собаки приятное ощущение. Рекомендуется погладить (похлопать) кистью левой руки по лопатке, груди собаки, нежно почесать у основания ушей.

Правильные действия собаки каждый раз надо подкреплять условно поощряющим словом «Хорошо» с одобряющей интонацией.

При дрессировке собак розыскной, сторожевой и других специальных служб лакомство давать только левой рукой (рис. 1).

В целях сохранения чистоты индивидуального запаха на апортировочных предметах, особенно в начале выборки вещей, нельзя брать лакомство правой рукой. Исключением является показ лакомства правой рукой при выполнении первоначальных упражнений вызова лая и переползания, а также в отдельных случаях при посадке и укладке. В связи с этим поглаживать собаку надо, как правило, левой рукой.

Результативность и качество выработки условных рефлексов зависят от возраста собаки. С щенками лучше проводить целенаправленную подготовительную дрессировку.

При дрессировке щенков и взрослых собак пользуются одними и теми же методами, но с учетом особенностей животных. Щенки более по-

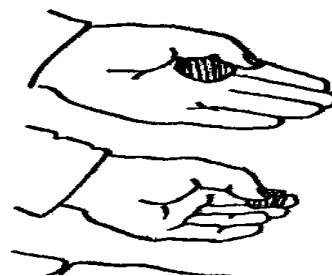

Рис. 1 Правила дачи лакомства

движны, податливы к подражанию, слишком чувствительны к механическим (болевым) раздражителям. По возможности надо чаще пользоваться пищевыми раздражителями, побуждать их к выполнению нужных действий в группе двух-трех щенков и в процессе игр.

Заниматься с собакой рекомендуется 2-3 раза в день, лучше перед кормлением, но не раньше, чем через 2-3 часа после кормления. Определяя количество занятий и продолжительность каждого из них, надо исходить из учета количества и видов выполняемых упражнений, их сложности, нервной и физической нагрузки на организм собаки и ее работоспособности.

В начальном периоде подготовки лакомства собак, когда выполняются упражнения по выработке общедисциплинарных навыков и некоторых несложных специальных упражнений, продолжительность занятия не должна превышать двух часов. С началом упражнений по проработке следов продолжительность каждого занятия увеличивается, а количество их уменьшается.

Перед занятием надо хорошо выгулять собаку. Рекомендуется сначала повторять упражнения по совершенствованию начатых ранее условных рефлексов, затем выполнять упражнения по выработке нового условного рефлекса, не отвлекая собаку другими видами упражнений.

В последующих периодах подготовки собак, когда идет процесс совершенствования почти всех условных рефлексов, очередность упражнений, количество на одном занятии, определяют исходя из сложности выполнения их.

Очень важно поддерживать постоянную работоспособность собаки, не допускать ее переутомления.

Необходимо продумать план дрессировки каждого занятия, изучить методику выработки намеченных условных рефлексов по учебнику, получить консультацию у опытных дрессировщиков. Заканчивая занятие, надо сделать анализ проведенной дрессировки и наметить предварительный план для очередных занятий. Рекомендуется вести краткий учет процесса дрессировки собаки.

При дрессировке розыскных и сторожевых собак надо иметь комплект специального снаряжения индивидуального и группового пользования. Индивидуальными средствами являются: обычный и строгий (металлический) ошейники, короткий и длинный поводки, намордник, шлейка, цепь, прикол, сумка для переноски предметов дрессировки, сумка для лакомства, комплект разнообразных апортировочных предметов, пинцет, специальный полиэтиленовый пакет и брезентовый плащ.

На занятиях, особенно в первый месяц, обязательно нужно иметь лакомство – мелкие кусочки мяса, печенья, сахара, в крайнем случае, хлеба.

Групповые средства – дрессировочный костюм (куртка и брюки), дрессировочное пальто, специальные рукава, пальто гражданское, хлыст кожаный (можно заменить прутьями), пистолет стартовый, контейнеры с набором разнообразных предметов для выборки вещей. Кроме того, оборудуются площадки с разнообразными сооружениями, препятствиями и объектами, предусмотренными руководящими документами соответствующего ведомства.

Литература

1. Павлов И.П. Двадцатилетний опыт объективного изучения высшей нервной деятельности (поведения) животных. – М.: Наука, 1973.
2. Бочаров В.Н., Орлов А.П. Дрессировка служебных собак. – М.: ДОСААФ, 1957. Воронин Л.Г. Анализ и синтез сложных раздражителей у высших животных. – Л.: Медгиз, 1952.
3. Асратян Э.А. Очерки по физиологии условных рефлексов. – М.: Наука, 1970. Бериташвили И.С. Память позвоночных животных, ее характеристика и происхождение. – М.: Наука, 1974.
4. Адрианов О.С., Меринг Т.А. Атлас мозга собаки. – М.: Медгиз, 1959.
5. Бирюков Д.А. Сравнительная патология высшей нервной деятельности животных. Л.: 1970.
6. Воронин Л.Г. Физиология высшей нервной деятельности. – М.: Высшая школа, 1979.
7. Павлов И.П. Полное собрание трудов. Т. IV. – М.; – Л.: Издательство АН СССР, 1947.
8. Вияли К., Дотье В. Биология. – М.: Мир, 1974

**ОСПАНИЯНОВ
БЕРІК СЕРІКБАЙҰЛЫ**
*Қазақстан Республикасы ІІМ
М. Есболатов атындағы Алматы
академиясы ғылыми педагогикалық
магистратураның магистранты
полиция капитаны*

ЖЕДЕЛ-ІЗДЕСТІРУ ҚЫЗМЕТІНДЕГІ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАР МЕН ҚЫЛМЫСТАРДЫҢ АЛДЫН АЛУ НЕМЕСЕ ЖЕДЕЛ-ІЗДЕСТІРУ ПРОФИЛАКТИКАСЫНЫҢ ҰҒЫМЫ

Қоғамдық тәртіпті сақтауға және қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге бағытталған құқық қорғау қызметі қылмыстың алдын алуда үлкен рөл атқарады. Алдын алу шараларының ерекше маңыздылығы олардың бастапқы кезеңде құқыққа қайшы мінез-құлықты қалыптастырудың себептері мен шарттарын анықтау және оны түзету бойынша шаралар қабылдау қабілетін өзектендіреді.

Криминологиялық ғылымы қылмыстың алдын - алудың негізгі міндеті-теріс әсер ету көзінің әрекеттерін болдырмау және профилактикаланатын адамға олардың жасалу қаупі туралы түсіндіру деп санайды.

Қазақстан Республикасындағы құқық бұзушылықтардың алдын алу жүйесі Қазақстан Республикасының 2010 жылғы 29 сәуірдегі №271-IV «Құқық бұзушылықтардың алдын алу туралы» Заңында негізделеді, сондықтан құқық бұзушылықтардың алдын алу деп құқық бұзушылықтардың профилактикасы субъектілері жүзеге асыратын, құқық бұзушылықтардың жасалуына ықпал ететін себептер мен жағдайларды анықтау, зерделеу, жою жолымен құқық тәртібін сақтауға және нығайтуға бағытталған құқықтық, экономикалық, әлеуметтік және ұйымдастырушылық шаралар кешені түсініледі [1]. Сондай-ақ, әртүрлі ғалымдардың пікіріне сәйкес, құқық бұзушылықтардың (қылмыстардың немесе әкімшілік құқық бұзушылықтардың) алдын алу деп құқық бұзушылықтар жасауға ықпал ететін себептер мен жағдайларды анықтауға және жоюға, сондай-ақ құқық бұзушылықтар немесе қоғамға жат мінез-құлық жасауға жол бермеу мақсатында адамдарға тәрбиелік ықпал етуге бағытталған әлеуметтік, құқықтық, ұйымдастырушылық, ақпараттық және өзге де сипаттағы шаралар жиынтығы түсініледі.

Алдын алу, біріншіден, жеке тұлғаны қалыптастыруға, оның криминогенділігін немесе құрбандығын қоспағанда, екіншіден, заңсыз әрекетті жасау жағдайына байланысты криминогендік жағдайларға бағытталған.

Алдын алудың негізгі міндеттері: жеке тұлғаның жағымсыз мінез-құлқын әлеуметтік мақұлданғанға өзгерту және оның тарапынан қылмыс жасауға жол бермеу.

Көрсетілгенге қол жеткізу бірқатар міндеттерді шешуді көздейді, атап айтқанда: мінез-құлқы құқыққа қайшы әрекет жасау мүмкіндігін куәландыратын адамдарды анықтау; осы адамдарды және оларға теріс әсер ету көздерін зерттеу; олар үшін қолайлы жағдай жасау мүмкіндіктерін зерттеу; зиянды әсер ету көздерін жою; адамдарға тәрбиелік әсер ету (және қажет болған жағдайда мәжбүрлеу шараларының көмегімен әсер ету) қылмыс жасауға қабілетті; осы адамдардың мінез-құлқын және олардың өмір салтын бақылау; жүргізілген профилактикалық іс-шаралардың нәтижелерін мерзімді тексеру.

Профилактикалық қызметнің объектілері: 1) құқық бұзушылықтардың себептерін және олардың жасалуына ықпал ететін немесе олардың жасалуын жеңілдететін жағдайларды туғызатын қоғамдық қатынастар; 2) өздеріне қатысты белгіленген Қағидалардың,

нормативтердің, стандарттардың сақталуына бақылау белгіленген жеке және заңды тұлғалар; 3) өздеріне қатысты қадағалау белгіленген және (немесе) қабылданатын жеке тұлғалар болып табылады 4) мінез-құлық әлеуметтік нормаларды бұзатын және профилактика жүйесінің субъектілеріне олардың құқық бұзушылық жасауын болжауға негіз беретін жеке тұлғалар; 5) өзіне тән субъективті қасиеттеріне немесе объективті қасиеттеріне байланысты құқық бұзушылықтардың құрбаны болуға қабілетті адамдар.

Құқық бұзушылықтардың профилактикасының түрлері: 1) құқық бұзушылықтардың жалпы профилактикасы; 2) құқық бұзушылықтардың жеке профилактикасы болып табылады.

Сонымен қатар, қылмыстың алдын алу жүйесіндегі криминологиялық теория: жалпы, арнайы және жеке Ескерту [2].

Қылмыстың жалпы алдын-алу – бұл бүкіл халыққа немесе оның топтарына әсер ететін, жалпы экономикалық, әлеуметтік, басқа критерийлер бойынша бөлінетін және осы әлеуметтік топтардың барлық өкілдерінің қылмыстық мінез-құлық ықтималдығын тудыратын қылмысты анықтау және себептілік процестерін жою шараларының жүйесі.

Қылмыстың арнайы алдын-алу-бұл қылмыстың ықтималдығының жоғарылауымен сипатталатын жекелеген әлеуметтік топтарға, қызмет салаларына және объектілерге қатысты қылмысты анықтау және себептілік процестеріне әсер ету жүйесі.

Жеке қылмыстың алдын алу – бұл, ең алдымен, қылмыс жасауға болатын адамдарға, сондай-ақ олардың қоршаған әлеуметтік ортасына әсер ету [3].

Қылмысты көптеген заң ғылымдары (қылмыстық құқық, криминалистика, криминология) зерттейді, осыған байланысты олардың әрқайсысы өз ұғымдары мен терминдерімен жұмыс істейді, мысалы: қылмыстық-құқықтық сипаттама; криминалистикалық сипаттама; криминологиялық сипаттама [4].

Қазақстандағы жедел-іздігіру қызметі криминологиялық зерттеулердің нәтижелеріне де сүйенеді. Криминологиялық тұжырымдамаларды практикалық қызметте, оның ішінде жедел-іздігіру қызметінде пайдалану жедел-іздігіру болжамы, қылмыстардың жедел-іздігіру профилактикасы, жедел-профилактикалық ақпарат, виктимологиялық профилактика, қылмыстардың жедел-іздігіру (жедел-тактикалық) сипаттамасы, жедел жағдай, жедел-іздігіру (жедел-іздігіру) сияқты санаттардың пайда болуына әкелді- тактикалық) жағдай және т.б.

Жедел-іздігіру қызметінің (ЖІҚ) басты міндеттерінің бірі-өткен немесе қазіргі уақытта қылмыс жасалғанын куәландыратын нақты деректерді іздеу және табу. Осы мақсаттар үшін бастапқы әдіснамалық негіз-жасалған қылмыстарды сипаттайтын мәліметтер жиынтығы. Бұл жиынтық әдетте қылмыстардың жедел-іздігіру сипаттамалары деп аталады [5].

ЖІҚ ұйымы жедел жағдайды талдауды және бағалауды қамтиды, оның құрамдас бөліктері криминогендік және қылмыстық жағдай, яғни қылмыстың криминологиялық сипаттамасының элементтері болып табылады. Мұндай бағалау қылмыстың жай-күйі мен динамикасын, жалпы қылмысқа қатысты детерминистік факторларды және оның бүкілресейлік және аймақтық немесе жергілікті ауқымдағы жекелеген көріністерін криминологиялық талдаусыз жасай алмайды. Бұл талдау қылмыстың тенденцияларын, оның географиясын, экономика салаларында, әртүрлі әлеуметтік топтар арасында таралуын, қылмыстың құрылымы мен сипатындағы өзгерістерді, қылмыс жасаушылардың құрамын, қылмыстық мінез-құлық мотивтерін және т.б. анықтауға мүмкіндік береді [6].

Криминологиялық ғылым жедел-профилактикалық және басқа да іс-шаралар бағдарламаларын жедел бөлімшелердің күштерін, құралдары мен әдістерін қолдана отырып дайындауға мүмкіндік береді.

ЖІҚ теориясында қылмыс жасауға бейім адамдарды жедел және профилактикалық есепке толық және уақтылы қоюды қамтамасыз ету, оларды түзетуге жәрдемдесу, сондай-ақ криминогендік факторларды жою немесе бейтараптандыру құралы ретінде пайдаланылатын жедел-профилактикалық ақпарат ұғымы әзірленді [7].

Жедел-іздігіру күштерінің, құралдары мен әдістерінің көмегімен қылмыстық идеяның қалай пайда болатынын, қылмыстарды дайындау мен жасаудың әртүрлі кезеңдерінде қандай нақты іс-әрекеттерде жүзеге асырылатындығын, оны орын мен уақыттың нақты

жағдайларында қандай факторлар анықтағанын, пайда болған тенденциялар, қылмыстың көріністері, оның ең қарқынды таралу саласы және т.б. Сонымен қатар, бұл тәсіл қылмыстың дамуын оның сипаты мен бағытындағы белгіленген тенденциялар бойынша жедел болжауға мүмкіндік береді.

ЖІҚ теориясы мен практикасында жасырын жедел-ізвестіру күштерінің, құралдары мен әдістерінің көмегімен қылмыстық процестер мен құбылыстарды «ішінен» - криминология тілінде, енгізілген байқау әдісімен байқауға – криминогендік және қылмыстық ортадағы өзгерістерді үнемі қадағалап отыруға, жасырын процестер, жұмыс істеп тұрған қылмыс ошақтары туралы әлеуметтік ақпараттың сирек түрін алуға бірегей мүмкіндік беріледі. халықтың қылмыстық белсенді бөлігі туралы және т.б. [8].

ЖІҚ теориясы қылмыс жасаудың барлық тетіктерін зерделеуден басқа, қылмыскерлерді әшкерелеуде құқық қолдану органдарына қарсы әрекет ететін тергеуден, соттан, жазаны орындаудан жасырынған, заңсыз әрекеттерді жасайтын адамдардың әрекеттерін де зерттейді. Алайда, бұл «идеалды модель» негізінен қылмыстың алдын алу мен ашудың ғылыми қамтамасыз етілуін негіздеуге арналған, бірақ іс жүзінде осындай тәжірибе жоқ [9].

Айта кету керек, заң шығарушы жедел-ізвестіру қызметін реттейтін нормативтік-құқықтық актілерде жедел бөлімшелер алдында қылмыстың алдын алуға басты назар аудармайды, заңнама мен практика негізінен қылмыстарды анықтау, алдын алу, жолын кесу және ашу мақсатында жедел-ізвестіру іс-шараларын пайдалану жолымен жүрді, сонымен бірге жасырын қылмыстардың криминологиялық танымындағы жедел-профилактикалық ақпарат қылмыстың көріністері өте өзекті болып қала береді.

Ішкі істер органдарының жедел-ізвестіру қызметінің теориясы мен практикасында оның салыстырмалы автономды бағыты – қылмыстардың жедел-ізвестіру профилактикасы (алдын алу) қалыптасып, дамуда. Көптеген зерттеушілер оны ЖІҚ-нің тәуелсіз түрі ретінде анықтайды. «Ішкі істер органдарының жедел-ізвестіру қызметі» оқу курсының арнайы бөлімінде қылмыстың алдын алу міндетті тақырып ретінде қатысады. Мұның бәрі, кем дегенде, теория мен оқу процесінде жедел-ізвестіру профилактикасы мәселелеріне маңызды мән берілетіндігін көрсетеді.

Жедел-ізвестіру күштерін, құралдары мен әдістерін қолдана отырып, қылмыстық алдындағы және қылмыстық сатыда «қылмыстық тұлғаны» қалыптастыру процесін байқауға болады, соның арқасында ЖІҚ теориясында жоспарланған қылмыстардың алдын-алу (ерте алдын-алу), ал жедел-ізвестіру практикасында қылмыстық қол сұғушылық объектісіне виктимологиялық қорғауды қамтамасыз ету мүмкіндігі бар.

Оларға кейіннен профилактикалық әсер ету мақсатында жедел-криминологиялық зерттеуге жататын адамдарды жалпы терминмен және оның артында тұрған жалпы ұғыммен - «жедел-профилактикалық қызығушылық танытатын адамдармен» белгілеуге болады. Оларға мыналар жатады:

- ұйымдасқан қылмыстық топтардың идеялық шабыттандырушылары, басшылары және басқа да қатысушылары;
- ұйымдасқан қылмысқа, сондай-ақ қылмыстық өткенге немесе күмәнді құқықтық беделге байланысты лауазымды адамдар;
- заңсыз кірістерді заңдастыруға негізді күдікті адамдар;
- қылмыстық элементтерге заңсыз қызмет көрсететін тұлғалар;
- зорлық-зомбылық пен қатыгездікке бейім агрессивті бейімділігі бар субъектілер;
- жазасын өтегеннен кейін теріс сипатталатын қасақана қылмыс жасағаны үшін бұрын сотталғандар;
- бас бостандығынан айыруға байланысты емес жазалау шараларына сотталғандар, егер олар құқыққа қарсы қызметті жалғастырса;
- ақталмайтын негіздер бойынша қылмыстық жауаптылықтан босатылған, сондай-ақ қоғамға қауіпті іс-әрекеттер жасаған, бірақ қылмыстық жауаптылық жасына жетпеуіне байланысты қылмыстық жауаптылыққа жатпайтын адамдар-оларды қоғамға жат (құқыққа қарсы) мінез-құлықта күдіктенуге негіз болған кезде;
- жоғарыда аталған адамдардың туыстары мен өзге де жақын адамдары;

– қылмыстардың ықтимал құрбандары, ең алдымен зорлық-зомбылық және өзімшілдік-зорлық-зомбылық [10].

Осылайша, жедел-ізвестіру профилактикасы қылмыстық белсенді адамдар, түзету дәрежесі, байланыстар, қылмыстық тәжірибе, ниеттер, олардың жеке басының ерекшеліктері және әлеуметтік қатынастар жүйесі туралы ақпарат жинауды қамтиды. Қолайсыз болжамға, яғни қылмыстық мінез-құлық ықтималдығы туралы қорытындыға негіз болатын мәліметтер жиынтығы жеке профилактиканы жүргізу қажеттілігін бірден көрсетеді.

В.А. Лукашов жедел-ізвестіру профилактикасы қылмыстардың алдын алу, қылмыстық ниеттердің іске асырылуын болдырмайтын қажетті шараларды қабылдау мақсатында профилактикаланатын адамдарға әсер ету бойынша жедел-ізвестіру аппараттарының жасырын қызметінің ерекшеліктерімен сипатталады. Жедел-ізвестіру профилактикасының қағидаттық ерекшелігі, ол жедел-профилактикалық шаралардың нақты ақпараттық қамтамасыз етілуімен қатар жүреді, олар жедел есепке алынған адамдарға қатысты жүзеге асырылады, яғни. қылмыстарды дайындауға немесе жасауға негізді күдіктілер. Жедел-ізвестіру профилактикасының міндеті-қылмыстың жай-күйін анықтайтын факторлар, құқық бұзушылықтар мен қылмыстар жасауға ықпал ететін себептер мен жағдайлар туралы жедел-ізвестіру ақпаратын талдау. Сонымен бірге жедел-ізвестіру профилактикасы, ЖІҚ-нің дербес бағыты ретінде әрекет ете отырып, ҰБТ-ның жалпы және жеке деңгейінде құқық бұзушылықтардың әлеуметтік профилактикасының ерекше кіші жүйесі болып табылады [11].

Жеке профилактика олардың құқыққа қайшы мінез-құлқының нақты белгіленген фактілеріне сүйене отырып, қылмыс жасауды күтуге болатын адамдарды анықтаудан және осы адамдарға қатысты олардың тарапынан қылмыстардың алдын алу бойынша белсенді жұмыс жүргізуден тұрады [12].

Жеке жедел-ізвестіру профилактикасының теориялық моделінде келесі бағыттарды бөліп көрсетуге болады:

- қылмыстық мінез-құлық ықтималдығының жоғары дәрежесіне байланысты профилактикалық есепке қойылған адамдарды жедел-профилактикалық бақылау;

- қылмыс жасау жолына түсе алатын адамдардың жедел хабардар болуының және қоғамға жат мінез-құлыққа жол берген немесе қоғамға жат және қылмыстық элементтердің зиянды ықпалына ұшыраған әрбір адамның ерекшеліктерінің арқасында жеке профилактиканы қамтамасыз ету;

- қылмыстарды ашу бойынша ЖІШ жүзеге асырылатын қылмыстық белсенді тұрғындардың ортасын бекіту. Ол қылмыстарды ашуда және қылмыскерлерді іздеуде, сондай-ақ басқа да жедел-ізвестіру міндеттерін шешуде қолданылады. Осылайша, белсенді жеке профилактиканың мақсаттарына және қылмыскерлерді анықтау мақсаттарына қол жеткізіледі.

Жедел-ізвестіру профилактикасы шеңберінде жалпы профилактикалық мақсаттарға қол жеткізіледі. Жасырын көздерден қылмыс жасауға ықпал ететін жағдайлар туралы мәліметтер алынуы мүмкін.

Жалпы алдын-алу әдістері:

- белсенді адамдар, түзету дәрежесі, байланыстар, қылмыстық тәжірибе, ниеттер, олардың жеке басының ерекшеліктері және әлеуметтік қатынастар жүйесі;

- құқық бұзушының жеке басын қалыптастыруға ықпал ететін жағдайларды жою;

- адамдар арасындағы қарым-қатынаста өткір жанжалды жағдайлардың туындау мүмкіндігін жою;

- нақты объектілерде қылмыс жасауды жеңілдететін жағдайларды жою;

- қоғамдық тәртіпке қол сұғушылықты болдырмау-док және қоғамдық орындардағы азаматтардың жеке басы [13].

Қылмыстардың жедел-ізвестіру профилактикасы ЖІҚ теориясының дербес нысаны болып танылады. Сонымен қатар, жедел бөлімшелердің практикалық қызметіндегі жедел-ізвестіру профилактикасы кең дамымаған. Мұны жедел полицияның реформадан кейінгі жедел құрамының күрт жасаруымен, ішкі істер органдарының жедел қызметтерінде профилактиканың арнайы бөлімшелерінің болмауымен, жедел қызметкерлердің криминологиялық мәдениетінің дамымауымен, жедел-профилактикалық жұмысты ғылыми

тұрғыдан қамтамасыз етудің әлсіздігімен, алдын-алу және алдын-алу қылмыстарын есепке алуға бағытталған есептік тәртіптің ерекшеліктерімен түсіндіруге болады – бұл жедел-профилактикалық функцияны жедел бөлімшелерде пайдаланбаудың негізгі себептері.

Ішкі істер органдары қызметінің басты критерийі қылмыстардың ашылуы болып қала береді, оның жоғары көрсеткішіне қол жеткізуге полицейлер мен басқа да бөлімшелердің, оның ішінде қылмыстың алдын алумен айналысуға шақырылғандардың негізгі күш-жігері бағытталған.

Айта кету керек, қылмыстың жедел-іздігіне профилактикасы бұрын – соңды ең жақсы алдын-алу қылмысты ашу деп санайтын жедел қызметкерлер арасында танымал болған емес [14]. Қылмыстың нақты себептері мен жағдайларын анықтау және жедел ден қою құралы ретінде тұрақты жедел-профилактикалық операцияларға құрмет көрсете отырып, олардың ЖІҚ мүмкіндіктерін пайдалана отырып, қылмыстың алдын алу бойынша күнделікті жұмысты алмастыра алмайтындығын көруге болмайды. Сондықтан қылмысқа қарсы күрестің объективті қажеттілігі ретінде жедел-іздігіне профилактикасы туралы айтпау-оған қарсы кәсіби іс-қимылдың пайдаланылмаған резервтерінің біріне көз жұму. «Қылмыстың алдын алу жедел-іздігіне шараларымен ішкі істер органдары қызметінің өте пәрменді және перспективалы бағыты болып табылады. Бұл қысқа мерзімде қойылған мақсаттарға қол жеткізуге мүмкіндік береді, материалдық шығындары аз, зиянды салдарлардың сенімді алдын алуды қамтамасыз етеді, қылмыстық жазалау шараларын қолдану аясын тарылтады. Болашақта қылмыстың алдын алу мен жолын кесудің жедел-іздігіне шараларының маңызы зор деп айтуға болады айтарлықтай өседі» [15].

Сонымен қатар, криминология, қылмыстық құқық және ЖІҚ теориясының қиылысында арнайы пәнаралық зерттеулер жоқ. Шынында да, егер қылмыстың алдын алу ғылыми білімнің дербес саласы – криминологиямен қамтамасыз етілсе, онда жедел-іздігіне профилактикасы қылмыстық құқық пен криминология ережелерімен толық көлемде күшейтілмейді [16]. Жедел-іздігіне профилактикасындағы жалпы криминологиялық қорытындылар мен ұсынымдар толық көлемде пайдаланылуы тиіс. Сондықтан оны қылмыс туралы жедел-криминологиялық білім шеңберінде арнайы ғылыми - әдістемелік қамтамасыз етуге көшіру өте қиынды.

Алайда, ЖІҚ теориясында қылмыстың алдын алу институты ғана емес, Қазақстан Республикасының 1994 жылғы 15 қыркүйектегі №154-ХІІІ «Жедел-іздігіне қызметі туралы» Заңының (бұдан әрі – ЖІҚ туралы заң) мазмұнын талдаудан мыналарды атап өту қажет: «жедел-іздігіне қызметі туралы» Қазақстан Республикасының Заңы шеңберінде жедел-іздігіне қызметінің жалпы және виктимологиялық профилактикасының болуы туралы айтуға болады практикалық функцияларды жүзеге асыру [17].

Мәселен, ЖІҚ туралы заңда «қорғалатын тұлға» термині қолданылады, ол «құқықтары, бостандықтары мен заңды мүдделері жедел-іздігіне заңнамасында көрсетілуіне не жедел-іздігіне органдарына өз құқықтары туралы заңды талаппен жүгінуіне байланысты жедел-іздігіне іс-шараларын жүзеге асыру арқылы қылмыстық қол сұғушылықтардан қорғалуға жататын жеке немесе заңды тұлға [18].

Қорғалатын адамдарға қатысты қауіпсіздік шараларын қолдану туралы қаулы бірінші кезекте оларды қорғауды қамтамасыз етуге, сондай-ақ олардың жақындарын қылмыскерлердің ықтимал теріс әсерінен қорғауға бағытталған ЖІІІ жүргізу үшін негіз болып табылады [19].

А.В. Яшиннің пікірінше, қылмыстық сот ісін жүргізуге қатысушылардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін жедел-іздігіне құралдары мен әдістерін қолдану қылмыстардың алдын алу мәселесін шешуге жатады және жедел-іздігіне профилактикасы арқылы жүзеге асырылуы мүмкін [20]. Басқаша айтқанда, автор «қорғалатын адамдарға қатысты қауіпсіздік шараларын қолдану туралы қаулы» болған кезде ЖІІІ кешенін өткізуді жатқызады» жедел-іздігіне профилактикасы сияқты ЖІҚ нысанына.

Виктимологиялық профилактиканың бір түрі қылмыстық сипаттағы қатерлерді жоюға бағытталған құқық қорғау органдарының қызметі болып табылатынын ескере отырып, қорғалатын адамдарға қатысты қауіпсіздік шараларын қамтамасыз етуге бағытталған жедел-іздігіне қызметі шеңберінде қылмыстың виктимологиялық профилактикасының болуы туралы айту орынды.

Осылайша, «жедел-іздігі қызметінің виктимологиялық профилактикасы» анықтамасын тұжырымдауға болады, оны жедел бөлімшелердің қорғалатын адамдарға қатысты қауіпсіздік шараларын іске асыруды қамтамасыз ету мақсатында жедел-іздігі және өзге де іс-шаралар кешенін жүзеге асыруы деп түсіну керек.

Жедел-іздігі қызметінің жалпы профилактикалық маңызы да бар (жалпы алдын алу), ол кінәлі адамды іздігі жолымен және кейіннен жазаның бұлтартпаушылық қағидатын іске асыруда іске асырылады, бұл сайып келгенде, мемлекеттің барлық азаматтарының санасына әлеуметтік қауіпті кінәлі іс-әрекет (әрекетсіздік) жасағаны үшін әділ жазаның бұлтартпаушылығы мен сөзсіздігі туралы әсер етеді.

Н.С. Таганцев: «қорқыту теориясы оның барлық реңктерінде жазаның объективті салдарын, жазаның басқаларға әсерін білдіреді, сондықтан оған жалпы ескерту теориясының атауы беріледі» [21].

Автор ескерту теорияларын утилитарлық теорияларға немесе утилитарлық теориялар деп атайды. Шынында да, мұнда келісуге болады – егер жаза жаңа қылмыстардың алдын алуды мақсат етсе, бұл табиғи түрде қоғамдық пайда әкеледі-қоғамға профилактикалық әсер етеді.

Қылмыстық жаза қылмыстардың жалпы алдын алу мақсаттарын да іске асырады, осыған байланысты жазаның мазмұнында белгілі бір жағдайларда сол немесе өзге де қылмыс жасауға қабілетті өзге азаматтарға жалпы профилактикалық ықпал ету мүмкіндіктері көзделеді. Мұндай мүмкіндіктерге, ең алдымен, қорқыту түрінде, қылмыс жасағандардың жауапкершілігінің қатандығы мен сөзсіз болуымен қамтамасыз етілетін осындай адамдарға психологиялық әсер ету жатады.

Осылайша, жедел-іздігі профилактикасын екі аспект бойынша қарастыру керек: кең мағынада – жалпы қылмыстың жалпы профилактикасының бөлігі ретінде және тар мағынада – «жедел-іздігі қызметі туралы» заңда көзделген қажетті жедел-іздігі іс-шараларын жүргізуді қамтитын ішкі істер органдарының арнайы қызметі ретінде, оның ішінде қамтамасыз етуге бағытталған азаматтарды қорғау.

Осылайша, «қылмыстың жедел-іздігі профилактикасы» – бұл заңдарға негізделген және ведомстволық нормативтік актілермен реттелген, жедел бөлімшелер жүргізетін ғылыми негізделген қызмет, қылмыстардың себептерін және оларға ықпал ететін жағдайларды анықтау және жою, қылмыс жасауды күтуге болатын адамдарды анықтау және оларға алдын алу-профилактикалық әсер ету мақсатында жария және жасырын жедел-іздігі іс-шараларын кешенді қолданудан тұрады. олардың тарапынан қылмыс жасауға жол бермеу, сондай-ақ азаматтардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсатында, олар қылмыстық қол сұғушылықтан қорғалуға жатады.

Қылмыстардың жедел-іздігі профилактикасының рөлін арттыруға нақты сену үшін, біріншіден, оның проблемаларын теориялық әзірлеуді жалғастыру қажет, өйткені қылмыстың алдын-алудың осы арнайы бағытының (түрінің, формасының) мәні туралы әлі де бірыңғай ұстанымға қол жеткізілген жоқ, екіншіден, осы профилактикалық кіші жүйені қалыптастырудың практикалық шараларына көшу қызметі.

Бірқатар ірі қалаларда жедел-профилактикалық жедел бөлімшелер құру қажет, олардың негізінде қылмыстардың жедел-іздігі алдын алу идеясын байқап көруге, ішкі істер органдары қызметінің қазіргі жағдайында жедел-профилактикалық жұмыстың нысандары мен әдістерін пысықтауға болады.

Жедел-іздігі профилактикасының тиімділігін бағалау критерийлерін әзірлеу маңызды, олар жедел-профилактикалық қызығушылық тудыратын тұлғалар мен фактілерді анықтау, алдын алу объектілеріне заңды әсер ету, криминогендік факторларды жою, әлсірету немесе бейтараптандыру бойынша адал, мақсатты қызметті ынталандырады.

Қылмыстардың жедел-іздігі профилактикасы тұжырымдамаларын әзірлеу ұйымдастырушылық, тәрбиелік, кәсіби және басқа сипаттағы мақсатты және ұзақ мерзімді күш-жігерді қажет етеді. Бұл күш-жігердің ажырамас бөлігі ғылыми қолдау болуы керек.

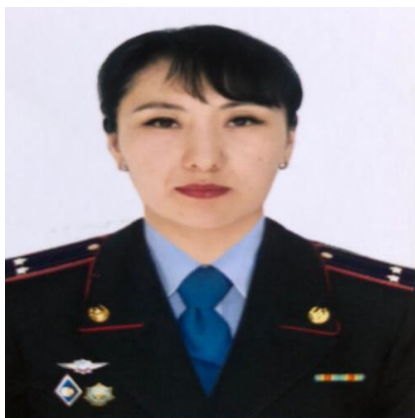
Әдебиет

1. Қазақстан Республикасының 2010 жылғы 29 сәуірдегі №271-IV «Құқық бұзушылық профилактикасы туралы» Заңы.
2. Некрасов Д.Е. Методологические основы организации предупреждения экстремизма в молодежной среде. Учебное пособие. Рязанский филиал Московского ун-та МВД РФ, ком. по делам молодежи Рязанской обл. – Рязань 2011. – С. 16.
3. Калашников И.В. Криминологическая характеристика и предупреждение преступлений, совершаемых организованными преступными группами с участием несовершеннолетних. Дис.канд.юр.наук / Московский университет МВД РФ. – Москва. 2011г. – С 78.
4. Борин Б.В. Сходство и отличие оперативно-розыскной характеристики преступлений экономической направленности от других видов характеристик, используемых в криминальных науках. Российский следователь. 2014. №6. – С. 35-39.
5. Борин Б.В. Понятие, определение и значение оперативно-розыскной характеристики преступлений экономической направленности. Пробелы в российском законодательстве. 2014. №1. – С. 202-205.
6. Овчинский В.С. Оперативно-разыскная информация. – М., 2000. – С. 198.
7. Бордиловский Э.И., Галахов С.С., Смирнов С.А. Выявление лиц и фактов, представляющих оперативный интерес, и их оперативно-разыскная профилактика. – М., 1992. – С. 40.
8. Овчинский С.С., Савченко С.М., Царев А.И. Оперативная разработка, осуществляемая аппаратами уголовного розыска. – М., 1982. – С. 10.
9. Ищук Я.Г. Оперативно-разыскная профилактика: проблемы законодательного регулирования. Проблемы применения уголовного закона при осуществлении оперативно-разыскной деятельности: материалы Регионального круглого стола (Рязань, 9 апреля 2015г.) / под ред. Е.Н. Билоуса, Г.С. Шкабина. – Рязань : Издательство «Концепция», 2015. – С. 92.
10. Волконская Е.К. типология насильственных рецидивных преступлений. Вестник Московского университета МВД России №10. 2014. – С. 59.
11. Калашников И.В. Организованная преступность с участием несовершеннолетних и проблемные вопросы ее предупреждения. Вестник Московского университета МВД России №1 2. 2011. – С. 120.
12. Чистотина О.Н. Проблемы осуществления административно- го надзора за лицами, освобожденными из мест лишения свободы. Человек: преступление и наказание №4. Рязань 2014. – С 43.
13. Дымов Г.А. Сущность и содержание оперативно-розыскной профилактики грабежей и разбоев, совершаемых несовершеннолетними. Бизнес в законе. Экономико-юридический журнал № 1. – М. 2005г. – С. 86.
14. Бурлаков В.Н. Криминогенная личность и индивидуальное преступное поведение: Автореф. дис..., д-ра юрид. наук. СПб., 1998. – С. 30.
15. Лукашов В.А. О некоторых морально-этических аспектах оперативно-разыскной деятельности. Законность, оперативно-разыскная деятельность и уголовный процесс: Матер, междунар. науч.-практ. конференции. СПб., 1998. – С. 7.
16. Г.С. Шкабин. Уголовное и оперативно-разыскное законодательство: проблемы взаимосвязей. Проблемы применения уголовного закона при осуществлении оперативно-разыскной деятельности: материалы Регионального круглого стола (Рязань, 9 апреля 2015г.) / под ред. Е. Н. Билоуса, Г. С. Шкабина. – Рязань : Издательство «Концепция», 2015. – С. 15.
17. «Жедел-іздістіру қызметі туралы» Қазақстан Республикасының 1994 жылғы 15 қыркүйектегі №154-ХІІІ Заңы.
18. Оперативно-разыскная деятельность: учеб. / под ред. К.К. Горяинова, В.С. Овчинского, Г.К. Синилова, А.Ю. Шумилова. – М.: Инфра-М, 2004. – С. 189.
19. Я.Г. Ищук. Уровень виктимности участников уголовного судопроизводства. Виктимология №1 (1). Из-во «Эскуэла». 2014. – С 29.
20. Яшин А.В. Оперативно-розыскное противодействие преступлениям против участников уголовного судопроизводства / А.В. Яшин // Закон и право. 2012. №12. – С. 62.
21. Таганцев Н.С. Уголовное право (Общая часть). Часть 2. По изданию 1902 года. Allpravo.ru. – 2003. – С. 143

**ОКА
БАҒЖАН**

*Қазақстан Республикасы ІІМ
М. Есболатов атындағы Алматы академиясы
қылмыстық процесс және криминалистика
кафедрасының доценті полиция подполковнигі*

**ДҮЙСЕМБАЕВА
ДИНАРА РАМАЗАНОВНА**

*Қазақстан Республикасы ІІМ
М. Есболатов атындағы Алматы академиясы
қылмыстық процесс және криминалистика
кафедрасының аға оқытушы
полиция подполковнигі*

МАМАННЫҢ ТЕРГЕУ ІС-ӘРЕКЕТТЕРІН ЖҮРГІЗУГЕ ҚАТЫСУЫНЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Қазақстанда 2015 жылдың 1 қаңтарынан бастап жаңа қылмыстық іс күшіне енді. Онда маманның құқықтық жағдайына қатысты бірқатар нормалар өзгеріске ұшыраған. ТМД елдерінің ҚІЖК-нің көпшілігінде арнайы білім туралы анықтама нақты берілмесе. Ал, отандық ҚПК 7-бабының 5-тармағында «арнаулы білім – адам кәсіптік оқудың не практикалық қызметтің барысында алған, қылмыстық сот ісін жүргізу міндеттерін шешу үшін пайдаланылатын, қылмыстық процесте жалпыға бірдей белгілі емес білім», деген анықтама берілген [1]. Біздің ойымызша, арнайы білім ұғымын беретін норманың болуы оң жасалған қадамдардың бірі.

Дегенмен, маманның тартылуы мүмкін тергеу әрекеттерінің тізбесі отандық заңда нақты анықталмаған. Осыған байланысты маман қылмыстық сот ісін жүргізудің арнайы білімі бар басқа қатысушысы – сарапшы жүргізетін сот сараптамасын тағайындау мен оны жүргізуді қоспағанда, кез келген тергеу әрекетіне қатысуға тартылуы мүмкін деген қорытынды жасауға негіз бар.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық процестік кодексінің 80-бабының 1-тармағында қылмыстық іс бойынша іс жүргізуге маман ретінде қатысу үшін қылмыстық процестің қатысушыларына өзінің арнайы құзыретіне кіретін мәселелерді түсіндіру, сондай-ақ ғылыми-техникалық құралдарды қолдану жолымен дәлелдемелерді жинауда, зерттеуде және бағалауда жәрдем көрсету үшін қажетті арнаулы білімі бар, іске мүдделі емес адам тартылуы мүмкін. Кәмелетке толмаған адамның қатысуымен болатын тергеу және өзге де процестік әрекеттерге қатысатын педагог та, психолог та, сол сияқты оны сарапшы етіп тағайындаған жағдайларды қоспағанда, тергеу және өзге де процестік әрекеттерге қатысатын дәрігер де мамандар болып табылады, деп көрсетілген.

Осы анықтама ережелеріне сүйене отырып, маман тек тергеу іс-әрекеттеріне ғана емес, сонымен қатар кез-келген басқа іс жүргізу әрекеттеріне де қатыса алатындығын көруге болады.

Жалпы, барлық іс жүргізу әрекеттерін тергеу, сот және басқа іс-әрекеттер деп бөлуге болады. Алдын ала тергеу барысында уәкілетті органдар мен лауазымды адамдар жасаған іс жүргізу әрекеттері әдетте тергеу әрекеттері деп аталады [2]. Тергеу әрекеттерін жүргізудің негізгі мақсаты - дәлелдемелерді алу (жинау, бағалау және бекіту).

Бүгінгі күнде қылмыстық құқық бұзушылықтарды ашу мен тергеудің тиімділігі көбінесе қылмыстық процесте қажетті тергеу әрекеттерін жүргізуде процесті жүргізетін адамға көмек көрсету үшін маманның ғылыми-техникалық және басқа да арнайы білімдерін пайдалануға байланысты. Тергеу әрекеттері, олардың мақсаттары мен міндеттері, жүргізу рәсімдері қылмыстық іс жүргізу кодексінің жекелеген тарауларымен айқындалады. Осыған қарамастан, тергеу әрекеттерін жүргізудің жалпы ережелері мен қағидаттарын бөліп көрсету туралы айтуға болады. Кейбір зерттеушілер маманның тергеу әрекеттеріне қатысуына тән жалпы принциптерді де ажыратады.

Қазақстан Республикасының қолданыстағы ҚПК маманға істі қарау үшін маңызы бар мән-жайларды анықтау үшін өзінің арнайы білімін пайдалана отырып, кез келген дерлік тергеу әрекетіне қатысуға мүмкіндік береді. Бұл жағдайда маманның көмегі әртүрлі сипатта болуы мүмкін. П.П. Ищенконың пікірінше, маман тергеу әрекеттеріне қатысқан кезде криминалистикалық, кеңестік, техникалық және әдістемелік сипаттағы көмек көрсете алады [3].

Түрлі тергеу әрекеттерін жүргізудегі мамандардың қатысуының ерекшеліктеріне тоқталатын болсақ, бүгінгі күннің дертіне айналған киберқылмыстарды ашу барысында мамандардың тергеу іс әрекеттерін жүргізудегі маңыздылығы оразан зор.

Киберқылмыстарды ашу және тергеу барысында ақпараттық технологиялар және компьютерлік техника саласында тиісті білімі бар мамандарды іске тарту қажет, ол үшін тергеушінің қалыптасқан тергеу жағдайы туралы түсінігі болуы керек, тергеудің қай кезеңінде, қандай тергеу әрекетін жүргізу кезінде тиісті білімге қажеттілік туындайтынын білуі керек. Мұндай жағдайлар компьютерлік ақпарат саласындағы қылмыстарды, Интернет желісінің және зиянды компьютерлік бағдарламалардың көмегімен жасалған алаяқтық пен ұрлықты, порнографиялық материалдарды, оның ішінде кәмелетке толмағандардың қатысуымен интернет желісі, интернет-экстремизм арқылы таратуды тергеу кезінде қалыптасатыны анық [4].

Істердің көрсетілген санаттарын тергеп-тексеру кезінде қылмыстық қол сұғудың объектісі немесе құралы болып табылатын компьютерлік техника құралдарын және электрондық ақпарат тасығыштарды қарап-тексеру, зерттеу немесе сот сараптамасын тағайындау қажеттілігі туындайды. Сондай-ақ, арнайы білімді пайдаланбай, қандай да бір нысанда, авторлық құқықты бұзушылықтарды тергеу кезінде немесе егер күдікті компьютерді қылмыстық іс-әрекет туралы ақпаратты, мысалы, материалдық құндылықтарды есепке алу мен қозғалыстың нақты жай-күйі туралы, құқыққа қайшы мәмілелер бойынша серіктестер және олардың мазмұны туралы ақпаратты сақтау және өңдеу құралы ретінде пайдаланады деп пайымдауға негіз болса, сондай-ақ, тергеуге қызығушылық тудыратын басқа ақпарат болса айналып өту мүмкін.

Маманды тартудың негізгі шарттары, оның істің нәтижесіне қызығушылық танытпауынан басқа, оның тиісті білімінің болуы болып табылады. Сондықтан, қарастырылып отырған талаптарды қамтамасыз ету үшін адамның маман ретінде қатысуына жол бермес бұрын, бас тарту үшін негіздердің жоқтығына көз жеткізу керек, сондай-ақ оның тиісті саладағы құзыреттілігін тексеру қажет. Алайда, заң оның құзыретін бағалауға және растауға қойылатын нақты бағалауды өлшемдерді белгілемейді.

Мұндай растау ретінде тиісті кәсіптік білім туралы диплом қолданылуы мүмкін. Сонымен қатар, қажетті білім туралы дипломның болуы ғана жеткіліксіз жағдайлар да кездесіп жатады. Практикалық тұрғыдан алғанда мұндай объектілермен жұмыс тәжірибесінің болуының маңыздылығы да орасан зор. Алайда, тергеліп жатқан оқиға болған шаруашылық жүргізуші субъектінің қызметкерлерін мамандар ретінде тартуға болмайтындығына назар аудару керек, өйткені олар болған жағдайға байланысты болуы мүмкін және мүдделі тұлғалар ретінде жауапқа тартылуы мүмкін.

Осылайша, іздеу, оқиға орнын қарап-тексеру, заттарды қарап-тексеру кезінде қатысуға тартылуы мүмкін ақпараттық технологиялар саласындағы осындай мамандар ретінде, ең

алдымен, компьютерлік техникалық сараптама жүргізетін сараптамалық-сот орталықтарының сарапшылары, егер дипломмен расталған тиісті білім болса кәсіби міндеттеріне компьютерлік техникамен және ақпараттық технологиялармен жұмыс кіретін әртүрлі ұйымдардың қызметкерлері кіруі керек. Қалыптасқан тәжірибеге сәйкес, объектілерді тексеруге қатысатын мамандар ретінде көбінесе құқық қорғау органдарының арнайы бөлімінің қызметкерлері және тиісті саладағы сарапшылары тартылады.

Бір жағынан, тәжірибелі пайдаланушының дағдылары бар тергеуші мамандарды тартпай-ақ дербес компьютерді тексере алады, бірақ күдік заңсыз әрекетін жүзеге асыру барысында ақпаратты қорғаудың бағдарламалық құралын пайдалану ықтималдығы жоғары, салдарынан маңызды ақпарат жойылады немесе қол жеткізу үшін криптография және шифрлау саласындағы білімді тарту, құпия сөзді алу дағдыларын пайдалану қажет болады. Зиянкестер арасында ең танымал – TrueCrypt бағдарламалық жасақтамасы, оның көмегімен сіз криптовалюта бөлімін жасай аласыз немесе жүйелік дискіні шифрлай аласыз. Арнайы білімсіз ақпаратты шифрлау мүмкін емес, сонымен қатар компьютерде шифрланған файлдың өзін табу мүмкін емес.

Ұйымның құқықтық элементін мүлтіксіз сақтау арнайы білімді тарту мен пайдаланудың қажетті шарты болып табылады, өйткені заңнамада белгіленген тәртіпті бұзу барлық атқарылған жұмыстарды жоққа шығарып, тергеу үшін оң емес, теріс нәтижелерге әкелуі мүмкін. Мамандармен және сарапшылармен өзара әрекеттесуді ұйымдастыра отырып, тергеуші олармен бірлескен жұмыстың нәтижелілігін қамтамасыз ететін принциптерді басшылыққа алуы керек. Олардың ішінде заңдылықты сақтау принципі ерекшеленеді. Компьютерлік технологиялар саласындағы мамандардың арнайы білімін пайдалану нәтижелері ғана емес, сонымен қатар мақсаттарға жету жолдары мен тәсілдері де заңды болуы керек.

Іс жүргізу заңнамасы тұрғысынан компьютерлік технологиялар саласындағы мамандардың қатысуы және компьютерлік техника мен ақпаратқа сараптама тағайындау білімнің басқа салаларында мамандарды тартудан және сот сараптамаларының басқа түрлерін тағайындаудан еш айырмашылығы жоқ. Бірақ, соған қарамастан, тартылған білімді адамдар (егер олар қажетті тәжірибесі бар ведомстволық сараптама бөлімшелерінің қызметкерлері болмаса) әдетте құқықтық білімге ие емес және көбінесе іс жүргізу бұзушылықтарының көзі болып табылатындығына назар аудару керек. Осыған байланысты тергеуші сарапшы мен маманның құқықтары мен міндеттерін егжей-тегжейлі түсіндіруге назар аударуы керек.

Тінту және алу кезінде іздерді және басқа ақпаратты сақтау үшін, сондай-ақ оны зерттеу үшін компьютерлік ақпарат тасымалдаушыларды алу үшін маманның қатысуы қажет екендігіне назар аударған жөн.

Қылмысты тергеу кезінде компьютерлік технологиялар саласындағы арнайы білімді пайдаланудың қажетті шарты тергеушіде тартылатын мамандардың білімін пайдаланудың орындылығы мен нақты мүмкіндіктері туралы дұрыс түсініктердің, сондай-ақ осы мамандар туралы ақпараттың және олармен байланыс орнату мүмкіндігінің болуы болып табылады. Ол үшін тергеушіде осындай мамандар туралы ақпарат болуы керек, оларға байланысты мәліметтері болуы керек. Қажет болған жағдайда күрделілігіне, тіпті объективті мүмкін еместігіне байланысты кеңес алуға және (немесе) оларға сараптама жүргізуді тапсыруға болатын білімді адамдарды табу қиындықты туғызады, тиісті сараптамалар тағайындалмайды, компьютерлік техника мен ақпаратты зерттеу сауатсыз жүргізіледі немесе жүргізілмейді және оң нәтиже бермейді.

Біздің ойымызша, күдіктінің компьютерлік техниканы зерттеу үшін ақпаратты қорғау саласында білімі мен дағдылары бар мамандарға бачымдылық беру керек. Мұндай маман қылмысты тергеу кезінде пайдалы болуы мүмкін ақпаратты жасыру үшін қолданылатын әдістер мен құралдарды анықтап, пайдалы ақпарат бере алады.

Жалпы, компьютерлік қылмыстарды тергеу барысында маманның қатысуымен немесе маманның қатысуы болмаған жағдайда оқиға орнында есептеу техникасын қарап-тексерудің алгоритміне мысал ретінде қысқаша тоқталып кетсек, яғни техникалық құралды алу туралы қаулы шығарамыз.

Оқиға орнына келген жедел тергеу тобы қосылып тұрған құрылғыны қарап, қосылып тұрғанына көз жеткізуі қажет. Мүмкін құқық бұзушы дал сол мезетте қандай да бір заңсыз әрекеттер жасап жатуы әбден мүмкін. Біреумен хат алмасуы да әбден мүмкін да бір шифровканы қашықтан өшіріп жатуы мүмкін. Оқиға орынан келе салып техникалық құрылғыны өшіруге тыйым салынады. Себебі ең алдымен осы құрылғыдағы барлық ақпаратты шығарып алу қажет. Егер құрылғы өшірілсе есте сақтау құрылғысындағы мәліметтерді жоғалтып алуы мүмкіндігі өседі.

Себебі RAM, ОЗУ сияқты есте сақтау құрылғылары электроэнергияға тәуелді құрылғылар болып саналады. Егер техникалық құрал өшірілген жағдайда ондағы маңызды ақпараттардың өшіп қалу мүмкіндігі өте жоғары.

Компьютерде қандай да бір мәлеметтердің өшірілгендігі немесе шифрланғандығы белгілі болса онде дереу жою батырмасын басу қажет. Тиісті батырмаларды баса отырып «дипетчерский задач» шақырып, орындалып жатқан команданы тоқтатамыз. Ол мүмкін болмаған жағдайда техникалық құрылғыны элект желісінен өшіруіміз қажет. Бұл ақпаратты озуда сақтап қалу ғана емес, жалпы компьютердегі ақпаратты толықтай немесе жартылай сақтап қалудың амалы болып табылмақ. Егер бул әрекет жасалмаса біз қажетті ақпаратты толықтай жоғалтуымыз әбден мүмкін.

Мамандар арнай планшетті қолдана отырып тиісті мәліметтерді алады. Бұл планшетке стерилденген SSD немесе хард диск жалғанады. Қосымша тасымалдаушы арқылы мобильдік телефон, ноутбук, планшет сияқты құрылғы жалғанады. Осы құрылғыда арнай манипуляция жүргізіледі. Бұл техникалық құрылғыдағы ақпараттың нақты көшірмесін алуға мүмкіндік береді. Яғни ақпаратты клондау. Егер ақпарат өшірілген болса да қалған ақпаратты алуға мүмкіндік береді. Себебі ақпарат қанша өшірілген болса да оның кейбір фрагменттері қалады. Істің оң шешілуі үшін әрбір фрагменттің маңызды екендігін ескерген жөн.

Сондай-ақ, қажетті ақпарат тек компьютерде ғана болмауы мүмкін. Ол басқа да дискілерде, дискетада, флешкаларда болуы мүмкін. Барлық құрылғыларды егжей-тегдейлі қарап тексеріп, рәсімдей отырып алу жүргіземіз. Барлық компьютерлік құрылғылар алынуға жатады. Ол компьютер, планшет т.б. болуы мүмкін. Бір компанияның локальный сеть болуы мүмкін. Күдікті өзінің заңсыз әрекетін арнайы программалар арқылы көрші әріптесінің компьютері арқылы жүзеге асыруы да мүмкін. Сондықтан қажеттілік туындаған жағдайда барлық компьютерлерге алу жүргізіледі. Ал, үлкен ұйымның, банкінің үлкен сервері болуы мүмкін. Бұл серверді толықтай алу жүргізу мүмкін емес. Осындай жағдайда арнайы маманды шақыртамыз. Сервер тек ақпаратты қабылдайтын режимге көшіріледі. Ақпаратты сыртқа шығармайды. Сервер тұрған ғимарат бөлме жабылып, мөрленеді, ешкімнің кірмеуі қамтамасыз етілу қажет. Міне, осыдан маманның іс бойынша қатысуының маңыздылығын тағы атап көрсете аламыз.

Сондай-ақ, тергеу әрекеттерінің ең жиі кездесетіндерінің бірі жауап алу және беттестіру (Қазақстан Республикасы ҚПК 26-тарауы). Жауап алу тергеу іс-әрекеті болып табылады, онсыз ешқандай іс бойынша қылмыстық сот ісін жүргізу іс жүзінде мүмкін емес. Жауап алуды процесті жүргізетін адам әртүрлі қатысушыларға – күдіктіге (айыпталушыға, сотталушыға) және жәбірленушіге, куәға, олардың өкілдеріне қатысты жүргізеді. Жауап алудың жалпы ережелеріне сәйкес, бұл іс жүргізу әрекеті жауап алынған адамның іс бойынша өзіне белгілі жағдайлар туралы еркін баяндауынан басталады. Осыдан кейін процесті жүргізетін адам нақтылайтын сұрақтар қоя алады, бұл ретте қылмыстық іс жүргізу заңнамасының нормаларымен жетекші сұрақтар қоюға қатаң тыйым салынады. Осылайша, жауап алудың мақсаты – жауап алынған адамнан нақты алынған қылмыстық іс үшін дәлелді маңызы бар ақпаратты алу.

Кейбір жағдайларда арнайы білімі бар адамның жауап алуға қатысу қажеттілігі туындайды. А.Р. Сысенконың пікірінше, маманды тікелей жауап алуға қатысуға тарту себебі:

- жауап алынушы өзі үшін түсініксіз сараптама ережелерін түсіндіру үшін;
- арнайы білімді талап ететін мәселелерге қатысты жауап алынушының хабардарлығын анықтау үшін;
- жауап алынушының ұсынған құжаттарын немесе заттарын, сондай-ақ ол берген айғақтарды (аудио-және (немесе) бейнежазба, суретке түсіру, кино түсіру және т.б.) бекіту үшін;

– жауап алынушының психофизиологиялық жағдайын, реакцияларын байқау үшін (қызару, нервоздық, терлеудің күшеюі және т.б.) [5].

Кейбір ғалымдар сондай-ақ, маман сөйлеуде арнайы терминдерді қолданатын жауап алушыны жақсы түсінуге көмектеседі; қолданыстағы арнайы ережелерді, нұсқаулықтарды және басқа құжаттарды түсіну үшін, сараптамаға жіберу үшін материалдар жинау; қылмыстық әрекеттерді жасау тәсілін белгілеу; арнайы мәселелерге қатысты жалған айғақтардың жолын кесу үшін де өте маңызды мәліметтерді көре алады деп пайымдайды [6].

Жауап алу кезінде педагог және психолог сияқты мамандардың міндетті түрде қатысуы ҚР ҚПК 538 бабында айқындалған. Яғни, он алты жасқа толмаған, сондай-ақ осы жасқа толған, бірақ психикалық дамуында артта қалу белгілері бар кәмелетке толмаған күдіктінің, айыпталушының, сотталушының қатысуымен процестік әрекеттер жүргізілген кезде педагогтің немесе психологтің қатысуы міндетті.

Он алты жасқа толған кәмелетке толмағандар туралы істер бойынша педагог немесе психолог тергеушінің немесе соттың қалауы бойынша не қорғаушының, заңды өкілдің өтінішхаты бойынша іске қатысуға жіберіледі.

Педагог, психолог тергеушінің немесе соттың рұқсатымен кәмелетке толмаған күдіктіге, айыпталушыға, сотталушыға сұрақтар қоюға, ал процестік әрекет аяқталғаннан кейін – тергеу әрекетінің хаттамасымен (өздерінің сот талқылауына қатысуын көрсететін бөлігінде сот отырысының хаттамасымен) танысуға және онда жасалған жазбалардың дұрыстығы мен толықтығы туралы жазбаша ескерту жасауға құқылы, тергеушінің, соттың қалауы бойынша кәмелетке толмаған адамның жеке басын сипаттайтын іс материалдарымен танысуға құқығы бар. Бұл құқықтарды тергеуші, прокурор немесе сот процестік әрекет басталар алдында педагогке, психологке түсіндіреді, ол туралы тергеу әрекетінің хаттамасында, сот отырысының хаттамасында белгі жасалады.

Е.В. Васкэнің пайымдауынша кәмелетке толмаған адамнан жауап алу кезінде маман ретінде жауап алуға тартылған психологтың кәсіби көмегіне мыналар кіреді, яғни:

- жауап алудың психологиялық құрамдас бөліктерінің мұқият дайындығы;
- осы тергеу әрекетін жүргізу барысында тергеушінің жауап алынушымен психологиялық өзара іс-қимылын жүзеге асыруға жәрдемдесу;
- одан әрі тергеу әрекеттерін жүргізу үшін анықталуы қажет мән-жайлардың психологиялық аспектілері бойынша тергеушіге кеңес беру;
- кәмелетке толмаған адамға қатысты соттық-психологиялық немесе кешенді соттық-психологиялық-психиатриялық сараптама жүргізу қажет болған жағдайда сарапшы-психологқа сұрақтарды тұжырымдауға көмектесу [7].

Әлбетте, психолог маман осындай көмек көрсету үшін және белгілі бір психикалық ауытқулары бар кәмелетке толған адамдардан жауап алу кезінде тартылуы керек.

Біз қылмыстық сот ісін жүргізуде педагог пен беттестіру кезінде маман көрсететін көмектің басқа түрлерін қарастырамыз.

Беттестіру – ҚР ҚПК 218-бабында қарастырылған тергеу іс-әрекеті. Яғни, сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам бұрын жауап алынған екі адам арасында, егер олардың айғақтарында елеулі қайшылықтар болса, осы қайшылықтардың себептерін анықтау үшін жүргізіледі.

Жауап алу және беттестіру жүргізу кезінде сотқа дейінгі іс жүргізетін адамның шешімі бойынша дыбыс-бейнежазба жүргізілуі мүмкін. Ғылыми-техникалық құралдарды бейнебайланыс орнату арқылы қашықтықтан жауап алу кезінде де пайдалануға болады.

Осындай техникалық құралдардың көмегімен алынған айғақтарлы тіркеу үшін маман жиі шақырылады. Арнайы білімнің жекелеген түрлерін меңгерген мамандар тергеушіге, айталық, экономикалық қылмыстар, өрттер мен жарылыстар, медициналық қылмыстық құқық бұзушылықтар және т. б. істерді тергеу кезінде елеулі кеңес бере отырып, көмек көрсете алады.

А.Ф. Соколов пен М.В. Ремизов «егер белгілі бір саланың маманынан жауап алынса, сол салада маман болып табылатын маманның қатысуын» ұсынады. Мысалы, өзінің кәсіби міндеттерін тиісінше орындамау салдарынан босанған әйелдің абайсызда өліміне әкеп соқтырды күдікпен гинеколог-акушерден жауап алу кезінде гинекология немесе акушерлік саладағы ма-

манның қатысуы мұндай адамға тергеушіге (медицина маманы емес) жалған айғақтар беруді айтарлықтай қиындатады, тергеушіге істі тергеу үшін маңызды ақпаратты алуға көмектеседі» [8].

Сонымен қатар, маман жауап алу және беттестіру жүргізу кезінде жауап алынатын адамның сөйлеуінде немесе іске қатысы бар құжаттарда қолданылатын нақты кәсіби терминдерді түсіндіру түрінде көмек көрсете алады. Жауап алу, беттестіру жүргізу, басқа тергеу әрекеттері сияқты, жазбаша немесе электрондық нысанда хаттама жасау жолымен ресімделеді. Маманнан жауап алуға қатысқан кезде хаттамада бұл туралы міндетті түрде тиісті белгі қойылады және маманның қолы қойылады. Маман жауап алу кезінде, беттестіруде өте маңызды рөл атқарады, бірақ сонымен бірге көмекші рөл де атқарады, өйткені оның қатысу формаларын, қызмет көлемін тергеу жүргізетін адам анықтайды.

Қарап-тексеру, куәландыру (Қазақстан Республикасы ҚПК 27-тарауы). Мұндай тергеу әрекеттерін жүргізудің мақсаты қылмыстық құқық бұзушылықтың іздерін іздеу, анықтау және тіркеу, басқа объектілерді табу және іс үшін маңызы бар өзге де мән-жайларды белгілеу ретінде айқындалуы мүмкін. Мысалы, С.А. Рузметов атап өткендей, оқиға орнын тексеру үш негізгі мақсатты көздейді:

- 1) қылмыстың іздерін, заттай дәлелдемелердің көздерін анықтау;
- 2) оқиға орнының жағдайын тұтастай анықтау және бағалау, сол сияқты іс үшін маңызы бар өзге де мән-жайлар;
- 3) барлық объектілерді, олардағы өзгерістерді тексеру кезінде сақталған реттілікпен бекітіңіз [9]. Тексеру объектісі адамдар, жер учаскелері, Үй-жайлар, құжаттар, заттар, мәйіттер, жануарлар болуы мүмкін. 97 тексерудің кейбір түрлері міндетті түрде маманның қатысуын талап етеді.

Қазақстан ҚПК-нің 221-бабы Есірткі заттары түріндегі заттай дәлелдемелерді қарау кезінде маманның қатысуы қажеттілігін көздейді. ҚПК-нің 222-бабына сәйкес «адамның мәйітін табылған жерде сырттай қарап-тексеру Сот медицинасы саласындағы маман-дәрігердің міндетті қатысуымен жүргізіледі». Егер оның қатысуы мүмкін болмаса, басқа дәрігер немесе басқа маман тартылуы керек. Іс жүзінде, көбінесе мәйіт табылған жерге ПО кезекші тобы келеді, оның құрамында криминалист маман жұмыс істейді, ол тергеушіге мәйітті қарау кезінде көмек көрсетеді. ҚР ҚПК-нің 223-і куәландыруды дәрігердің немесе басқа маманның қатысуымен тергеу жүргізетін адам жүргізетінін көрсетеді.

Маманның міндетті қатысуы тергеу жүргізетін адамның барынша тиімді жұмысын қамтамасыз ету мақсатында ҚПК нормаларында көзделген. Заң шығарушы бұл тергеу әрекетін жүргізу кезінде тергеуші білімді адамның көмегіне мұқтаж болады деп санайды. Тексерудің кез-келген түрін жүргізу кезінде маман өзінің кәсіби міндеттерін тергеушінің басшылығымен орындайды және оның рұқсатынсыз қылмыс орнының жағдайын, зерттелетін объектілердің белгілерін және т.б. өзгертуге бағытталған кез-келген әрекеттерді жүзеге асыруға құқығы жоқ.

Баршаға белгілі, қарап-тексерудің ең көп таралған түрі – оқиға болған жерді қарап-тексеру түріндегі тергеу әрекеті. Бұл ретте мұндай тергеу әрекеттері жағдайлардың басым көпшілігінде криминалист-маманның қатысуымен жүргізіледі. Ол тергеушіге жүргізілетін тексерудің шекарасын анықтауға көмектеседі және кезекші-тергеу тобының басқа мүшелерінің құқық бұзушылық іздерін байқаусызда жоюдың алдын алу үшін қажетті шараларды қабылдайды. Қылмыстық құқық бұзушылықтың іздерін тіркейтін объектілердің ең көп саны әдетте оқиға орнын қарап-тексеру жүргізу кезінде алынады. Криминалист мамандар іздерді іздеумен, тіркеумен ғана айналыспайды, сонымен қатар кейіннен маманға сараптама немесе зерттеу жүргізу үшін қажетті үлгілерді алуды қамтамасыз ету бойынша шаралар қабылдайды.

Көбінесе трасологиялық, дактилоскопиялық, баллистикалық зерттеулер кейіннен мамандарға тапсырылады. Мұндай зерттеулердің нәтижелерін сот іс бойынша маңызды дәлелдер деп таниды.

Сондай-ақ, қарап-тексерудің жеке түрі-эксгумация. Дәлірек айтқанда, эксгумация мәйітті кейіннен тексеру үшін мәйітті жерлеу орнынан шығаруды білдіреді. Бұл тергеу іс-әрекетіне міндетті түрде сот медицинасы саласындағы маманның қатысуы қажет. Эксгумация орнында мәйітті тану және тексеру, қажетті үлгілерді алу жүргізілуі мүмкін. Тексерудің кез келген түрі міндетті түрде хаттамаланады.

Бұл ретте тергеп-тексеруді жүргізуші тұлға тергеу әрекетінің барлық қатысушыларын, қолданылған ғылыми-техникалық құралдарды пайдалану түрлері мен нысандарын, табылған және алынған заттай дәлелдемелердің, оның ішінде кейінгі зерттеулер жүргізу үшін қажетті үлгілердің тізбесін көрсетеді.

Қазақстан Республикасының ҚПК-де көзделген негізгі тергеу іс-әрекеттерін жүргізу кезінде маманның функцияларын қарау өз қызметін жүзеге асыру кезінде өкілеттіктер мен ғылыми-техникалық мүмкіндіктердің кеңеюіне қарамастан, маман көмекші рөл атқаратындығын көруге болады. Негізгі міндет – процесті жүргізетін адамға өзінің арнайы білімінің көмегімен іс үшін маңызы бар мәселелерді шешуге көмектесу. Мұндай көмек көрсетудің алуан түрлілігі маманды тек сараптамалық зерттеу жүргізу және арнайы ғылыми білімді қолдану негізінде қорытынды дайындау үшін процеске қатысаиын сарапшыдан түбегейлі ажырата білуі.

Маманның тұжырымдары дәлелді мәнге ие болуы үшін тергеуші маманға тиісті зерттеуді тағайындап, маманның толық қорытындысын алуы керек. Дәл осы жағдайға байланысты маман үшін «адамның аудармашы немесе маман ретінде бұрынғы қатысуы олардың осы қылмыстық іс бойынша іс жүргізуге тиісті сапада одан әрі қатысуын болдырмайтын мән-жай болып табылмайды» деген ескерту жасалды. Процестің басқа қатысушылары үшін алдыңғы қатысу қазірдің өзінде бас тартуға негіз болып табылады. Жоғарыда айтылғандар бізді келесідей қорытынды жасауға, яғни қылмыстық процестегі маман қызметінің алуан түрлілігі арнайы білімі бар адамның алдын-ала консультацияларын, кеңестерін, кәсіби пікірлерін рәсімдеу қажеттілігіне әкеледі.

Отандық ғалымдардың пайымдауынша, жедел-криминалистикалық бөлімшелердің қызметін реттейтін Қазақстан Республикасы ҚПК нормаларында және ведомстволық нормативтік құқықтық актілерде жеке көрініс табуға маманның тергеу іс-әрекеттеріне қатысуына байланысты бірқатар жайттар лайық, яғни маманның тергеу іс-әрекеттерін жүргізу кезінде бастамашылық жасау, арнайы іс-әрекеттерді шешу үшін қажетті шектерде қылмыстық іс материалдарымен танысу құқығы, тергеушіге заттай дәлелдемелерді кейінгі зақымданудан қорғауға жәрдемдесу жөніндегі маманның міндеттері, заңда белгіленген жағдайларда өздігінен бас тарту туралы арыз беру, тіркелмеген қылмыстық істің материалдары бойынша өз қызметі туралы қорытынды есеп жасау.

Әдебиет

1. Қазақстан Республикасының Қылмыстық процестік кодексі. 4 шілде 2014 жыл № 231 // Каз. правда. – 10 шілде 2014ж.
2. Басков В.И., Гуценко К.Ф., Ковалев М.А. и др. Уголовный процесс: учебник для вузов. – М.: Зерцало, 1997.
3. Ищенко П.П. Специалист в следственных действиях (уголовно-процессуальные и криминалистические аспекты). – М.: Юрид. лит., 1990.
4. Номоконов В.А., Тропина Т.Л. Киберпреступность как новая криминальная угроза // Криминология: вчера, сегодня, завтра. – 2012. – №24. – С. 45-55.
5. Сысенко А.Р. Тактико-психологические основы участия специалистов в допросах, проводимых при расследовании преступлений // Актуальные проблемы борьбы с преступлениями и иными правонарушениями.
6. Хрусталева В.Н., Трубицын Р.Ю. Участие специалиста-криминалиста в следственных действиях. – СПб.: – Питер, 2003. – С. 208.
7. Васьков Е.В. К вопросу об участии специалиста-психолога в подготовке и проведении допроса несовершеннолетнего, потерпевшего от сексуального насилия // Психология и право. – 2012.
8. Соколов А.Ф., Ремизов М.В. Использование специальных знаний в уголовном судопроизводстве: учеб. пособие. – Ярославль: Изд-во – Ярославл.
9. Рузметов С.А. Использование специальных познаний при расследовании экологических преступлений: дис. ... канд.юрид.наук. –Калининград, 2003.

**ШАМШИЕВА
ИНДИРА СЕРИКОВНА**

*Қазақстан Республикасы ІІМ
Алматы академиясы М. Есболатов атындағы
жоғары оқу орнынан кейінгі факультет
2 курс докторанты полиция подполковнигі*

**СЫРЛЫБАЕВ
МАРАТ КАЙДАРОВИЧ**

*Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов
атындағы Алматы академиясы қылмыстық
процесс және криминалистика кафедрасының
аға оқытушысы полиция подполковнигі*

**ТҰРМЫСТЫҚ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚҚА ҚАРСЫ ІС-ҚИМЫЛ:
ҰЛТТЫҚ ЖӘНЕ ШЕТЕЛДІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ МЕН ТӘЖІРИБЕСІ**

Қазіргі әлемдегі әйелдің рөлі өте зор. Әйел өмір сыйлау, шабыттандыру, қуат беру үшін дүниеге келген. Әйелдің маңыздылығы баға жетпес, өйткені бұл әлемге жайлылық пен нәзіктік сыйлайтын әйел. Сондықтан кез-келген ер адам әйелдердің барлық құндылығын түсініп, оларды сүйіспеншілік пен қорғаумен қоршауы керек. Бірақ осы факторларға қарамастан, әйелдерге қатысты зорлық-зомбылық пайызы жыл сайын артып келеді. Әйелдерді тұрмыстық зорлық-зомбылықтан қорғау мәселесі әлі шешілген жоқ. Айта кетейік, ҚР-да неке және отбасы туралы Кодекс жұмыс істейді. Бұл Кодексте әйелдердің құқықтарын тікелей реттейтін нормалар бар.

Агрессор-бұл қылмыс жасайтын адам, яғни зорлық-зомбылық. Менің ойымша, агрессор көбінесе рухы әлсіз және өзіне сенімсіз адам. Өзін - өзі растаудың жалғыз мүмкіндігі-әйелді ренжіту, яғни оған жауап бере алмайтын және оған қарсы тұра алмайтын ер адам. Әдетте бәрі ұсақ-түйектен басталуы мүмкін. Мысалы, қарапайым сөгіс пен сөзбен қорлау. Бірақ, сайып келгенде, бұл физикалық зорлық-зомбылыққа немесе тіпті өлімге әкелуі мүмкін.

Қазақстан Республикасы Конституциясының 1-бабына сәйкес адам, оның өмірі, құқықтары мен бостандықтары ең жоғары құндылық болып табылады. Тиісінше, барлық Қазақстандық қоғам, мемлекет және әрбір адам әйелдер құқығын бұзбауы тиіс, қажет болған жағдайда толық көлемде қорғауы тиіс [1].

Біздің әлемде басынан бастап әйелді сыртқы әлемнің қауіп-қатерінен қорғайтын ер адам екендігі туралы нормалар белгіленгенін ескеріңіз. Бірақ қазіргі уақытта әйелдер үшін басты қауіп-сами өздері. Сонымен, басым қорқыныш сезімі әр әйелге сөйлеуге және зорлық-зомбылыққа қарсы күресті бастауға мүмкіндік бермейді.

Үндемеуге болмайтын тағы бір нәрсе-қоғам әрқашан тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбандарын оларға жанашырлықпен қолдамайды, бірақ көбінесе оларды зорлық-зомбылықтың кінәсі деп санайды, әсіресе әйелдерге қатысты. Адамдар әйелді күйеуіне немесе жігітіне бағынбады деп айыптайтын жағдайлар жиі кездеседі. Көбісі әйелдерді кінәлайды және оларды «мазохистер» және «ақымақ» деп атайды, өйткені олар өздерін құтқара алмайды. Бірақ бұл мүлдем дұрыс емес. Сонымен қатар, әйелдердің мінез-құлқын талдау, олардың

отбасындағы зорлық-зомбылыққа немесе жақын серіктеске деген реакциясы, ең қатыгездікпен қарайтын әйелдер әдетте пассивті құрбандар емес, олардың қауіпсіздігі мен балалардың қауіпсіздігін арттыру үшін белсенді стратегияны қолданады.

Осындай көптеген институттарда әйелдердің тұрмыстық зорлық-зомбылықтан қорғалуы толығымен тиімді болуы керек және бұзушылықтар болмауы керек. Бірақ іс жүзінде әйелдердің қауіпсіздігін қамтамасыз етуде көптеген бұзушылықтар бар. Әркімде бұл мәселе туралы негізгі түсінік бар. Оған тек Қазақстан ғана қарсы тұруға тырыспайды, тұрмыстық зорлық-зомбылық әр елге қатысты.

Отбасындағы зорлық-зомбылық-бұл мақсатты эмоционалды немесе күштік мәжбүрлеу жәбірленушінің келісіміне, еркі мен мүдделеріне қайшы, белгілі бір мақсатта жүзеге асырылатын бір адамның басқа адамға әрекеті. Отбасындағы зорлық-зомбылықтың басқа зорлық-зомбылық түрлерінен басты айырмашылығы-бұл жақын немесе туыстық қатынастағы адамдар арасында болады [2].

Тұрмыстық зорлық-зомбылық – бұл отбасының бір мүшесінің екіншісіне қатысты физикалық, жыныстық, психологиялық және экономикалық зорлық-зомбылықтың әртүрлі түрлерін қасақана қолдану.

Зорлық-зомбылық түрлері, өз кезегінде, кісі өлтіру, дене жарақатын салу, қорқыту, қорлау, оқшаулау, зорлау және манипуляция, балаларды пайдалану, қаржылық шектеулер және «отбасы артықшылықтарын» қорғау (мысалы, отбасы үшін барлық маңызды шешімдерді жалғыз қабылдау, әйелдің иығына барлық үй міндеттерін орындау және т.б.). Сонымен қатар, көптеген елдерде өлім, ауыр дене жарақаты және зорлау сияқты мінез-құлықтың кейбір экстремалды түрлері ғана қылмыстық жауапкершілікке тартылады. Сондай-ақ, тұрмыстық зорлық-зомбылық адам құқықтарын бұзады: әркімнің заң алдында тең қорғалу құқығы, яғни жынысына байланысты кемсітушілікті жеңу; қатыгездікке ұшырамау құқығы; өмір сүру және физикалық тұтастық құқығы; физикалық және психикалық денсаулықтың ең жоғары стандарттарына құқық.

Тұрмыстық зорлық-зомбылықта міндетті түрде жәбірленуші мен агрессор болады. Қазіргі уақытта агрессорларды «абыюзерлер» деп те атайды. Жәбірленуші-зорлық-зомбылық әрекеті қолданылатын адам (біздің жағдайда, біз әйелдерді абыюзге немесе тұрмыстық зорлық-зомбылыққа ұшырататын жағдайларды қарастырамыз).

Көп жағдайда әйелдер зорлық-зомбылық фактісі туралы өздеріне үндемейді, бұл оқшауланған жағдай деп ойлайды және үміттенеді. Немесе оларды қорқыныш басқарады, өйткені әдетте зорлаушылар жәбірленушілерді манипуляциялау әдісін қолданады. Сондай-ақ, көбінесе агрессорлар жәбірленушіні бәрін осындай нәтижеге жеткізді деп айыптайды және болған жағдайға тек ол кінәлі.

Кейбір әйелдер қарсылық көрсетеді, басқалары қашып кетеді, ал басқалары күйеулерінің талаптарына көніп, бейбітшілікті сақтауға тырысады. Бір қарағанда, әйелдің зорлық-зомбылыққа лайықты реакциясы болмауы оның мұндай емдеуге келісетіндігінің дәлелі емес. Шын мәнінде, ол жағдайды некеде өмір сүру және өзін және балаларын қорғау үшін не қажет екендігі тұрғысынан бағалай алады; көбінесе әйелдің зорлық-зомбылыққа реакциясы оның таңдауымен шектеледі.

Еуропа Кеңесінің әйелдерге қатысты зорлық-зомбылық пен тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу және оған қарсы күрес туралы Конвенциясы.

Халықаралық және ұлттық деңгейде тұрмыстық зорлық-зомбылықпен күресуге бағытталған көптеген арнайы актілер бар. Халықаралық деңгейдегі әйелдерге қатысты зорлық-зомбылықтың алдын алу және оған қарсы күрес туралы негізгі акт Еуропа Кеңесінің Конвенциясы немесе Стамбул Конвенциясы болып табылады [3].

АҚШ елдеріндегі тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы тұру ерекшеліктері. Жоғарыда айтылғандай, тұрмыстық зорлық-зомбылық бүкіл әлемде жиі кездесетін мәселе. Өкінішке орай, АҚШ-та да ерекшелік жоқ. Заңнама тұрмыстық зорлық-зомбылық туыстық байланыстарға тәуелсіз қылмыстық құқық бұзушылық болып табылатындығынан туындайды. Тұрмыстық зорлық-зомбылық деп АҚШ заңы жұбайына, серіктесіне, отбасы мүшесіне немесе басқа жақын адамға қарсы зорлық-зомбылық әрекеттерін қамтитын жеке адамға қарсы қылмысты түсінеді

(міндетті түрде туыс емес, кейде жақын адамдар тіпті кездесіп жүрген адамдарды да түсінеді-кездесуге барады). АҚШ-та тұрмыстық зорлық-зомбылыққа жыныстық зорлық-зомбылық, балаларға қатысты зорлық-зомбылық (кәмелетке толмағандардың физикалық шамадан тыс жазасы ретінде, тамақтанудан, баспанадан, медициналық көмектен бас тартуға дейін), ұрып-соғу, қорқыту, қорқыту кіруі мүмкін. мазақ ету, қорлау, артықшылықты позицияны пайдалану, билік пен бақылауға ие болу үшін қысым жасау, жәбірленушіні қаражаттан, құжаттардан айыру, жәбірленушінің үшінші тұлғалармен қарым-қатынасын бақылауға тырысу және жәбірленушінің жеке басына қарсы басқа да зорлық-зомбылық пен қауіпті әрекеттер.

Сонымен қатар, тұрмыстық зорлық-зомбылық жасағандар моральдық зиянды өтеу, балалармен және жақындарымен қарым-қатынасты шектеу туралы азаматтық сот ісін күтуі мүмкін. Мұндай айыптау бойынша жауапкершілікке тарту сіздің өмірбаяныңызда және несие тарихыңызда қалатындығын ұмытпауымыз керек, бұл лайықты жұмыс іздеуге, тұрғын үйді жалға алуға, қарыз алуға және т.б. мүмкін емес.

Германия Конституциясы ұлтына, нәсіліне, азаматтығына қарамастан адамның барлық негізгі құқықтары мен бостандықтарын қорғау шараларын жариялайды. Әйелдер, балалар мен қарттар сияқты, физикалық және психикалық зорлық-зомбылықтың кез келген түрінен қорғауға кепілдік береді. Германияда тұрмыстық зорлық-зомбылықтың өзі қылмыстық құқық бұзушылық емес, бірақ оның көріністері қылмыстық жауапкершілікке тартылады. Мысалы, полицияға отбасылық ұрып-соғу, жыныстық және экономикалық зорлық-зомбылық, қудалау және үнемі бақылау, отбасындағы қоқан-лоққылар мен қорлау арқылы жүгінуге болады. Германияда полиция қылмысқа күдік туындаған кезде мәлімдеме қабылдайды деген қағида бар. «Іс жүзінде бұл қызметкерлердің жағдай аралас болса да, өтініштен бас тартуға мүмкіндігі жоқ дегенді білдіреді». Полиция зорлаушыны пәтерден шығарып, одан кілттерді алып, болашақта осы пәтерде пайда болуына тыйым сала алады. Әйелге қатысты зорлық-зомбылық әрекеттерінің қайталану қаупі болған жағдайда, осы шығарып жіберу туралы бұйрықтың және осы пәтерге оралуға тыйым салу қаулысының қолданылу мерзімі 14 күнге дейін қолданылуы мүмкін. Сондай-ақ, полиция зорлаушыға жәбірленушімен жақындауға немесе байланысқа түсуге тыйым салуға құқылы. Сонымен қатар, полиция қылмыскерді нақты қауіптің алдын алудың басқа әдістері болмаған жағдайда қамауға алуға құқылы.

Атақты ағылшын заңгері Партингтон (бүгінде қылмыстық құқық саласындағы жетекші мамандардың бірі) соңғы 20 жылда тұрмыстық зорлық-зомбылық пен отбасылық үйде болып жатқан зорлық-зомбылықтың басқа түрлерімен байланысты проблемалар тек отбасылық әділет жүйесінің құрылымына ғана емес, сонымен бірге жұмыс істейтін адамдардың рөліне де үлкен әсер еткенін атап өтті. бұл жүйе. Бұл проблемаларды заңнамалық және саяси деңгейде шешу үшін зорлық-зомбылық құрбанына көмек көрсету, сондай-ақ мұндай қылмыстардың жалпы алдын-алу, қоғамның барлық топтарына мұндай мінез-құлықтың мақұлданбайтындығы туралы хабарлау мақсатында көптеген өзгерістер қажет болды.

Әрине, Ұлыбританиядағы тұрмыстық зорлық-зомбылық туралы көзқарастар айтарлықтай өзгерді, бұл әйелдердің құқықтары туралы бірқатар заңдардың қабылдануымен, сондай-ақ тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы арнайы актінің шығарылуымен дәлелденді. Бірақ бұл заңдар шығарылғанға дейін де Ұлыбританияның ішкі істер министрлігі жүргізген саясат мемлекеттің бұл мәселеге деген көзқарасының өзгергенін көрсетеді; осылайша, тұрмыстық зорлық-зомбылық аса ауыр қылмыстар қатарына ауыстырылды, соған байланысты құрбандарға полицияның қолдауы мен сүйемелдеуі қамтамасыз етілді, ал он жылдан кейін, 2000 жылы тұрмыстық зорлық-зомбылық адам құқығын бұзу ретінде сипатталды.

Тұрмыстық зорлық-зомбылық мәселесіне қоғамдық көзқарастардың өзгеруі және заң шығарушылардың дәйекті қадамдары отбасындағы зорлық-зомбылық деңгейін белгілі бір дәрежеде төмендетті, бірақ қазір Ұлыбританияда да қабылданған әрекеттерге қарамастан, бұл өте жоғары.

Әсіресе, зорлық-зомбылық тақырыбы неміс азаматтығы жоқ әйелдерге қатысты. Олардың көмекке шақыруы жиі естілмейді. Ол неміс заңдарын білмеудің, өз құқықтарына күмәнданудың, Германияда тұруға рұқсатын жоғалтудан негізсіз қорқыныштың, неміс жұбайының айтуы бойынша балаларын жоғалтудан қорқудың тұңғышына батады. Германияда

заңның барлық қатаңдығы бойынша зорлаушыны шақыра алатын қатаң заңнамалық ережелер бар, ал әйелдер, керісінше, мұндай жағдайда мемлекеттен құқықтық қамқорлыққа ие болады және бұл елде заңды түрде өмір сүруге нақты мүмкіндік алады, бірақ қазірдің өзінде лайықты, көгеру мен психикалық зорлық-зомбылықсыз. Германияның шетелдіктерге баспана беру туралы заңнамасы, егер олар сол жерде қорғаныс таба алмаса, туған елінде ауыр зорлық-зомбылыққа ұшыраған әйелдерді қорғауды қарастырады. Егер әйелдің өміріне, оның денесінің тұтастығына немесе бостандығына қауіп төнсе, бұл үшін кінәлілер Женева босқындар Конвенциясының желісі бойынша қудалануы мүмкін [4].

Қазақстандағы тұрмыстық зорлық-зомбылықтың түрлері мен себептері.

Елдегі тұрмыстық зорлық-зомбылық мәселесі өзекті болып қала береді. Күн сайын мыңдаған әйелдер ұрып-соғу, қорқыту, қорлау арқылы тирандардың құрбаны болады, бұл сайып келгенде қайғылы салдарға әкеледі. Психологиялық зорлық-зомбылық-адамның психикасына қасақана әсер ету, қорқыту, қорлау, бопсалау немесе өмірге немесе денсаулыққа қауіп төндіретін, сондай-ақ психикалық, физикалық және жеке дамудың бұзылуына әкелетін құқық бұзушылықтар немесе әрекеттер жасауға мәжбүрлеу (мәжбүрлеу) арқылы Ар-намыс пен қадір-қасиетті қорлау.

Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың себептерінің бірі-жұмыссыздық, бірақ мұндай проблемалар жеткілікті отбасыларда сирек емес. Бірақ осы тақырыпқа тереңірек үңілсек, Қазақстанда бар тұрмыстық зорлық-зомбылықтың бес негізгі факторын бөліп көрсетуге болады.

– Мәдени факторлар: қоғамның патриархалдық құрылымы; әлеуметтік рөлдерді жынысына қарай нақты бөлу; ер адамның қоғамдағы шешуші рөлі; отбасын мемлекеттің араласуынан жабық жеке сала ретінде түсіну; зорлық-зомбылыққа отбасылық қатынастарды реттеу және жанжалдарды шешу тәсілі ретінде жол беру; Қоғамның Отбасылық қатынастардағы физикалық күштің көрінісіне толерантты қатынасы.

– Әлеуметтік факторлар: қоғамның маргиналды топтарына жату; әлеуметтік осал топтарға жату; алкоголь мен есірткіні қолдануға бейімділік; азаматтық қоғам бірлестіктерінің таралуы мен рөлі.

– Құқықтық факторлар: жеке және отбасылық өмірге қол сұғылмаушылықты қатаң заңнамалық қорғау; әйелдер арасындағы құқықтық сауаттылықтың төмен деңгейі; құқық қорғау органдары мен сот жүйесі қызметкерлерінің проблеманы дәстүрлі түрде елемеуі.

– Экономикалық факторлар: белгілі бір отбасындағы немесе қоғамдағы әйелдің ер адамға экономикалық тәуелділігі; жұмысшылардың қол жетімділігі мен еңбекақы төлеу кезінде еңбек саласындағы әйелдерді кемсіту.

– Саяси факторлар: мемлекет деңгейінде осы мәселеге тиісті назар аудармау; отбасылық өмірге қол сұғылмаушылық тұжырымдамасын мемлекеттік қолдау.

Отбасылық-тұрмыстық қатынастар – ерлі-зайыптылар, бұрынғы ерлі-зайыптылар, бірге тұратын немесе бірге тұрған адамдар, жақын туыстар, ортақ баласы (балалары) бар адамдар арасындағы қатынастар.

Тұрмыстық зорлық-зомбылық бір адамның отбасылық-тұрмыстық қатынастар саласындағы басқа адамға (басқаларға) қатысты қасақана құқыққа қарсы іс-әрекеті (әрекеті немесе әрекетсіздігі), физикалық және (немесе) психикалық азап шегу қаупін тудыратын немесе қамтитын болып табылады.

Тұрмыстық тұрмыстық зорлық-зомбылықтың профилактикасы субъектілері жүзеге асыратын, адамның және азаматтың отбасылық-тұрмыстық қатынастар саласындағы Конституциялық құқықтарын, бостандықтарын мен заңды мүдделерін қорғауға, тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алуға және жолын кесуге, сондай-ақ оларға ықпал ететін себептер мен жағдайларды анықтауға және жоюға бағытталған құқықтық, экономикалық, әлеуметтік және ұйымдастырушылық шаралар кешені жасау.

Халықаралық құқықтық практика тұрмыстық зорлық-зомбылық жағдайында құқық қорғау органдарын, ең алдымен, зорлаушы мен жәбірленуші арасындағы қарым-қатынасты емес, зорлық-зомбылық әрекеттерінің сипатын басшылыққа алуға тырысады. Қамауға алу мен қудалаудың белсенді саясаты одан әрі зорлық-зомбылықты болдырмаудың ең тиімді құралы

болып табылады. Елде тұрмыстық зорлық-зомбылық жағдайлары өте көп. Ал әйелдердің көпшілігі енді үндемеуді қаламайды.

Зорлық-зомбылық-бұл кейбір адамдар немесе адамдар топтары басқаларды бағындыратын, олардың ерік-жігерін тартып алатын әлеуметтік қатынастардың түрі.

Отбасындағы зорлық-зомбылық деп бір адамның отбасының басқа мүшесіне қатысты қасақана физикалық, жыныстық, психологиялық немесе экономикалық әсер ету, мәжбүрлеу нақты әрекеті немесе қауіп түсініледі. Отбасылық зорлық-зомбылықтың ішінде жалпыланған категория ретінде қылмыскер мен жәбірленуші арасындағы қарым-қатынастың сипатымен және олардың өмір сүру жағдайымен анықталатын нақты категориялар бар.

Қазіргі уақытта зорлық-зомбылық ең өткір және кең таралған әлеуметтік мәселелердің бірі болып табылады. Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың өсу қарқыны өсуді тоқтатпайды. Күн сайын, бүкіл әлем бойынша миллиондаған әйелдер серіктес тарапынан азап шегеді және өздеріне немқұрайлы қарайды. Әйелдер қоғам мен мемлекет тарапынан ерекше, күшейтілген қорғауды қажет етеді.

Әдебиет

1. Әйелдерге қатысты зорлық-зомбылық-адам құқықтарын бұзу: халықаралық құжаттар және оларды қолдану. / Ред.А. С. Синельникова. – М., 2015.
2. БҰҰ-ның Бала құқықтары туралы Конвенциясы / / адам құқықтары туралы халықаралық актілер: құжаттар жинағы. — М.: Норма, 2010.
3. Әйелдерге қатысты кемсітушіліктің барлық нысандарын жою туралы БҰҰ конвенциясы / / адам құқықтары туралы халықаралық актілер: құжаттар жинағы. – М.: Норма, 2015.
4. Теңдік мәселелері: құжаттар мен материалдар (Еуропалық Қоғамдастық, Швеция, Финляндия және Германия мысалында). – М., 2015.
5. Ерусланова Р.И. отбасындағы зорлық-зомбылық: оқу. жәрдемақы. – М.: «Дашков және К» ИТК, 2018.
6. Адамушкина М. отбасындағы зорлық-зомбылық? Мәселе жоқ / / әйелдерді кім қорғайды. – М., 2016.

**НАСЫРОВА
ЭЛЬМИРА МИХТАТОВНА**
*заместитель начальника
научно-исследовательского центра
Алматинской академии МВД
Республики Казахстан
им. М. Есбулатова, PhD,
подполковник полиции*

ИСТОРИЯ СОЗДАНИЯ ОСНОВНОГО ИСТОЧНИКА ПРАВОВОЙ ИНФОРМАЦИИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Правовая статистика не может ограничиться только собиранием информации о признаках правовых, социально-экономических явлений или процессов. Она систематизирует, анализирует изучаемые явления и процессы с целью выявления в них взаимосвязей, тенденций возникновения и закономерностей развития.

В настоящее время статистические сведения социально-правового и криминологического характера являются открытыми. Статистический метод позволяет:

- 1) дать всестороннюю цифровую характеристику состояния преступности в целом по стране, ее регионам, в отдельном населенном пункте или на отдельном объекте;
- 2) выявить закономерности развития преступности в стране (регионах), ее динамику;
- 3) охарактеризовать состав преступников по социально-демографическим и другим признакам, имеющим уголовно-правовое и криминологическое значение (пол, возраст, число совершенных преступлений и т.п.);
- 4) определить в цифровом выражении наиболее характерные, устойчивые и закономерные связи между преступностью и другими социальными явлениями.
- 5) собрать необходимый цифровой материал, который может служить основой для выявления причин и условий, способствующих преступности, а также для ее прогнозирования и разработки конкретных мер профилактического воздействия;
- 6) получить необходимые данные, характеризующие уголовно-правовые, административные меры воздействия, применяемые к преступникам, с целью оптимизации этого процесса и повышения его эффективности;
- 7) проанализировать состав потерпевших от преступных посягательств по социально-демографическим параметрам (пол, возраст, социальное и семейное положение, сфера деятельности, причины и условия виктимного поведения, его виды и т.п.) [1].

Статистический учет – [это обобщение](#) и систематизация данных. Операции могут производиться с помощью самостоятельного наблюдения или по информации оперативной отчетности. Статистический учет – это дополнение к уже имеющимся данным о явлениях и процессах, не обладающих стоимостной оценкой.

Статистический учет – это деятельность, которая осуществляется по особым принципам. Статистическая форма учета перемещения объектов позволяет получить данные не только за год, но и за больший период – 5-10 лет. Информация обобщается в графиках и таблицах.

Основными задачами статистического учета являются:

- формирование полной и достоверной информации об объектах статистического наблюдения;
- обеспечение информацией, необходимой внутренним и внешним пользователям статистической отчетности для решения практических и научных задач в области социального контроля над правонарушениями.

Применительно к работе правоохранительных органов статистический учет должен показать, как работают эти органы, в чем заключаются положительные аспекты их деятельности. Например, высокий процент раскрываемости преступлений, своевременное рассмотрение обращений граждан (положительная характеристика деятельности), нарушение порядка судопроизводства и т.д. (отрицательная характеристика деятельности).

Важно отметить, что учету и анализу подлежит не зарегистрированная, а фактическая преступность. Если ориентироваться только на данные статистической регистрации уголовно – правовых явлений (процессов), то произойдет уход от анализа реального положения дел и не будут учтены особенности статистики преступности по сравнению, например, с демографической статистикой и т.п. [2].

Учитывая латентный характер преступности, было бы неправильно во всех случаях выявленные количественные закономерности трактовать как закономерности самой преступности. Следует всегда оценивать, в какой мере они являются отражением реальности, а в какой порождаются особенностями правоохранительной деятельности. Опыт борьбы с преступностью показывает, что значительный вклад вносят как правовая статистика, так и различные виды учетов.

В период начала независимости в стране наблюдалась тенденция роста преступности, активной миграции, преобладал межрегиональный характер организованности преступников. Это требовало от руководства страны новых подходов к обеспечению безопасности граждан и государства.

Ключевым звеном в решении данного вопроса как тогда, так и сейчас была полная и достоверная уголовно-правовая статистика, которая отражает динамику и характер преступности с учетом реальной социально-экономической ситуации в обществе. Действующие в системе ГСК и МВД центры криминальной информации осуществляли информационное обеспечение этих ведомств.

Отсутствие координации и согласованности в формировании статистики правоохранительных и судебных органов отрицательно сказывалось на общем использовании статданных о преступности, раскрываемости, работе органов следствия и дознания, судов и правильной оценке деятельности этих органов. В связи с этим Совет безопасности высказал мнение о необходимости выведения уголовно-правовой статистики из заинтересованных ведомств и предложил руководству страны образовать Центр правовой статистики и информации при Генеральной прокуратуре страны. Таким образом, передача правовой статистики надзорному органу явилась важным этапом правовой реформы. Сейчас, уже приближаясь к 25-летию с момента передачи правовой статистики в органы прокуратуры, можно с уверенностью утверждать о важности и правильности данного решения.

Центру в новых организационных условиях удалось создать систему статистической отчетности, последовательно охватывающую весь цикл уголовного процесса. Все усилия были направлены на обеспечение руководства страны реальной картиной о преступности, что позволило принимать дальнейшие меры по укреплению безопасности.

Следующим этапом стало подписание Первым Президентом 28 марта 2003 года Указа об образовании Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры. При этом была изменена вертикаль подчинения территориальных органов комитета, которые уже не входили в состав областных прокуратур, а стали самостоятельными.

Изначально к компетенции комитета относилось формирование правовой статистики только в уголовной сфере, в последующем функции были расширены с охватом гражданской и административной сфер, а также введены дополнительные учеты в межотраслевых сферах.

В декабре 2003 года был принят Закон Республики Казахстан «О государственной правовой статистике и специальных учетах», которым определены статус, задачи и функции уполномоченного органа в сфере правовой статистики, а также перечень ее субъектов, в число которых вошли правоохранительные органы, судебные и иные государственные органы, обязанные в соответствии с законодательством предоставлять правовую статистическую информацию.

Основными задачами комитета определены: эффективное и достаточное информационное обеспечение государственных органов, физических и юридических лиц о состоянии законности и правопорядка в стране, а также постоянное совершенствование и развитие государственной правовой информационной статистической системы. С этого периода комитет как единый источник полной и достоверной информации о правовых явлениях в стране стал обеспечивать

Администрацию Президента, Совет безопасности, Правительство, правоохранительные, судебные и другие государственные органы официальными статданными о состоянии борьбы с преступностью и правонарушениями, коррупцией, наркоманией, о рассмотрении обращений граждан, проведении проверок бизнеса, рассмотрении дел в судах и соблюдении законности в стране в целом.

Следующий период развития с 2004 по 2009 год – это начало процесса автоматизации. Правительством страны была принята среднесрочная Программа развития, предусматривающая комплексное материально-техническое перевооружение и внедрение современных информационных систем на 2005-2007 годы. Она придала мощный импульс совершенствованию государственной правовой информационной статистической системы республики и позволила создать актуальную и современную базу для всех наших последующих инноваций.

Необходимо отметить, что с 1997 по 2011 год формирование статистики осуществлялось вручную путем введения в системы первичных учетных документов, представленных субъектами в бумажном варианте. Поэтому в 2011 году комитетом была внедрена электронная регистрация заявлений в органах уголовного преследования. Это позволило существенно увеличить оперативность рассмотрения заявлений, сократить остаток неразрешенных заявлений, стимулируя более качественную, полную и объективную их проверку.

В целях пресечения укрытия преступлений в стране была введена уголовная ответственность за этих сотрудников органов уголовного преследования. В Законе «О правоохранительной службе» была предусмотрена ответственность руководителя в виде увольнения за непринятие мер по недопущению укрытия преступлений [3].

Аналогов комитету на постсоветском пространстве долгие годы не имелось. Преобразование института правовой статистики, в том числе ведение специальных учетов путем передачи полномочий органам прокуратуры, было осуществлено только в Казахстане. Наш опыт изучался коллегами, как из постсоветских стран, так и дальнего зарубежья. Из-за схожести правовых систем в России, Кыргызстане, Узбекистане и Украине правовая статистика была передана в ведение органов прокуратуры.

По словам экспертов ООН, единая правовая статистика Казахстана – это эффективный инструмент контроля преступности. В целях интеграции в международную информационную систему мы также осуществляем международное сотрудничество и взаимный обмен информацией с другими государствами. Обеспечивается взаимодействие с Межгосударственным информационным банком Главного информационно-аналитического центра МВД России, Евростатом и Бюро по статистике Министерства юстиции США. Также комитет является национальным контактным центром в сфере борьбы с преступлениями на почве ненависти и представляет Казахстан на встречах, организованных ОБСЕ и ОЭСР.

Немало важную роль выполняет государственная правовая статистика, предметом которой является количественная сторона массовых правовых или других юридически значимых явлений и процессов в конкретных условиях места и времени в целях раскрытия их качественного своеобразия, тенденции и закономерности их развития. Следовательно, правовая статистика имеет своей целью учесть все нарушения законности, рассматриваемые соответствующими органами государства, и мероприятия по борьбе с этими нарушениями.

Основные задачи и принципы формирования государственной правовой статистики и специальных учетов

Задачами государственной правовой статистики и ведения специальных учетов являются:

1) эффективное и достаточное информационное обеспечение государственных органов, физических и юридических лиц о состоянии законности и правопорядка в стране на основе единых статистических принципов и стандартов;

2) совершенствование и развитие государственной правовой информационной статистической системы.

Государственная правовая статистика и специальные учеты осуществляются на **принципах**:

1) единства управления государственной правовой информационной статистической системой;

2) целостности, объективности, достаточности, стабильности и сопоставимости правовой статистической информации;

3) доступности и открытости правовой статистической информации в пределах, установленных законодательством Республики Казахстан;

4) неукоснительного соблюдения прав и законных интересов человека и гражданина, юридических лиц и государства.

В целях реализации государственной политики в области формирования государственной правовой статистики и ведения специальных учетов уполномоченный орган:

- 1) формирует государственную правовую статистику;
- 2) ведет специальные учеты, за исключением оперативных, ведомственных учетов и учета лиц, сотрудничающих на конфиденциальной основе с органами, осуществляющими оперативно-розыскную, контрразведывательную деятельность;
- 3) осуществляет надзор за целостностью, объективностью, достоверностью, достаточностью сведений государственной правовой статистики и специальных учетов, предоставляемых субъектами правовой статистики и специальных учетов, а также определяет методику сбора, регистрации, обработки, накопления, свода и хранения информации в данной сфере;
- 4) проводит правовые статистические наблюдения;
- 5) осуществляет информационно-аналитическую деятельность в сфере правовой статистики и ведения специальных учетов;
- 6) осуществляет регистрацию и (или) ведет учет форм государственного контроля, а также надзора, предусмотренных законами Республики Казахстан;
- 7) исключен Законом РК от 03.07.2013 №124-V (вводится в действие по истечении десяти календарных дней после его первого официального опубликования);
- 8) взаимодействует с субъектами правовой статистики и специальных учетов в рамках реализации задач уполномоченного органа;
- 9) осуществляет международное сотрудничество в области правовой статистики и специальных учетов;
- 10) исключен Законом РК от 03.07.2013 №124-V (вводится в действие по истечении десяти календарных дней после его первого официального опубликования);
- 11) разрабатывает статистические принципы и стандарты, методику в сфере государственной правовой статистики и специальных учетов;
- 12) разрабатывает нормативные правовые акты по вопросам правовой статистики и специальных учетов, обязательные для всех субъектов правовой статистики и специальных учетов;
- 12-1) координирует регистрацию и учет форм государственного контроля, а также надзора, предусмотренных законами Республики Казахстан;
- 12-2) публикует сведения о лицах, привлеченных к уголовной ответственности за совершение правонарушений против половой неприкосновенности несовершеннолетних;
- 12-3) осуществляет функции оператора информационных систем по формированию государственной правовой статистики и ведению специальных учетов, системы информационного обмена правоохранительных, специальных государственных и иных органов по:
 - обеспечению соблюдения единых требований в области информационно-коммуникационных технологий и обеспечения информационной безопасности;
 - осуществлению эксплуатации, сопровождения, развития, мониторинга;
 - обеспечению бесперебойного и надлежащего функционирования, а также защиты;
 - обеспечению безопасности хранения электронных информационных ресурсов;
 - обеспечению оперативного реагирования на выявленные недостатки и принятию мер по их устранению;
- 12-4) определяет должностных лиц, ответственных за функционирование, администрирование, использование информационных систем по формированию государственной правовой статистики и ведению специальных учетов, системы информационного обмена правоохранительных, специальных государственных и иных органов;
- 12-5) обеспечивает функционирование географических информационных карт государственной правовой информационной статистической системы;
- 12-6) осуществляет прием, выдачу, ознакомление, хранение и уничтожение прекращенных уголовных дел;
- 12-7) разрабатывает и утверждает формы актов государственного контроля и предписаний об устранении выявленных нарушений, предусмотренные Предпринимательским кодексом Республики Казахстан;
- 12-8) вносит предложения по совершенствованию порядка проведения государственного контроля и надзора в регулирующие государственные органы;

12-9) внедряет информационно-коммуникационные технологии в процессы расследования уголовных дел, производства по делам об административных правонарушениях, регистрации и (или) учета форм государственного контроля, а также надзора, предусмотренных законами Республики Казахстан;

12-10) проводит операционную оценку по рассмотрению обращений;

12-11) оказывает государственные услуги физическим и юридическим лицам;

13) осуществляет иные функции, предусмотренные настоящим Законом, иными законами Республики Казахстан и актами Президента Республики Казахстан.

Субъекты правовой статистики и специальных учетов в пределах своих полномочий имеют право:

1) вносить предложения о мерах по совершенствованию государственной правовой статистики и специальных учетов;

2) проводить ведомственные правовые статистические наблюдения и вести оперативные, ведомственные учеты, предназначенные для обеспечения оперативно-розыскной, контрразведывательной и служебной деятельности, в соответствии с законодательством Республики Казахстан.

Субъекты правовой статистики и специальных учетов обязаны:

1) предоставлять уполномоченному органу информационные учетные документы, иные необходимые материалы и сведения в порядке, пределах, объемах и в сроки, которые установлены уполномоченным органом;

2) обеспечивать целостность, объективность, достоверность и достаточность правовой статистической информации и в пределах своих полномочий осуществлять контроль за полнотой и достоверностью отражения правовой статистической информации;

3) обеспечивать сохранность получаемых сведений, составляющих государственные секреты, персональные данные и иную охраняемую законом тайну, а также электронных информационных ресурсов, полученных из информационных систем по формированию государственной правовой статистики и ведению специальных учетов, системы информационного обмена правоохранительных, специальных государственных и иных органов;

4) регистрировать акты о назначении проверок, профилактического контроля с посещением субъекта (объекта) контроля и надзора и других форм государственного контроля, а также надзора, предусмотренных законами Республики Казахстан, подлежащих регистрации в уполномоченном органе [4].

Таким образом, грамотная организация деятельности по формированию, ведению и использованию сотрудниками правоохранительных органов информации, содержащейся в различных статистических учетах и справочно-информационных фондах органов внутренних дел, играет важную роль в информационном обеспечении раскрытия и расследования уголовных правонарушений.

Литература

1 Об органах внутренних дел: Закон Республики Казахстан от 23 апреля 2014 года №199-V (с изм. и доп. по сост. на 18 марта 2019 года) // Правоохранительные органы: сборник законодательных актов. – Алматы: ЮРИСТ, 2020.

2 Закон Республики Казахстан от 19 марта 2010 года №257-IV «О государственной статистике» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 02.01.2023г.)

3 Закон Республики Казахстан от 6 января 2011 года №380-IV «О правоохранительной службе» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 11.09.2022г.)

4 Приказ Генерального Прокурора Республики Казахстан от 27 февраля 2018 года №29 «Об утверждении Правил ведения, использования и хранения специальных учетов лиц, совершивших уголовные правонарушения, привлеченных и привлекаемых к уголовной ответственности и дактилоскопического учета задержанных, содержащихся под стражей и осужденных лиц».

**БИЯТОВ
ТАЛГАТ КОРГАНБЕКОВИЧ**
доцент кафедры права
Костанайского филиала ФГБОУ ВО
«Челябинский государственный
университет» к.ю.н.

ОСОБЕННОСТИ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ ГРАЖДАН РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Уголовная ответственность несовершеннолетних граждан – это важная и сложная тема, требующая серьезного исследования. В Республике Казахстан есть ряд особенностей, которые отличают уголовную ответственность несовершеннолетних от ответственности взрослых. Данные особенности связаны с возрастом, психологическим и физиологическим развитием несовершеннолетних, а также с целью реабилитации и социализации этих граждан.

Создание суда по делам несовершеннолетних является значимым шагом в развитии системы ювенальной юстиции в Казахстане, началом процесса гуманизации системы правосудия и междисциплинарного подхода среди специалистов разных направлений. С 12 августа 1994 года Республика Казахстан является стороной Международной Конвенции ООН о правах ребенка. Одним из руководящих принципов Конвенции является принцип наилучшего обеспечения интересов ребенка.

Конвенция признает право каждого ребенка, обвиненного в нарушении закона, на «принятие решения по рассматриваемому вопросу независимым компетентным и беспристрастным органом».

В целях реализации указанной Конвенции в 2002 году принят Закон Республики Казахстан «О защите прав ребенка».

В 2003-2006 годах реализован международный проект «Ювенальная юстиция в Казахстане», в рамках которого Указом Главы государства Республики Казахстан от 23 августа 2007 года в городах Астана и Алматы образованы первые экспериментальные ювенальные суды.

В ходе реализации проекта «Ювенальная юстиция в Казахстане» были изучены международные нормы, мировая практика, соответствие национального законодательства существующим международным стандартам в сфере ювенальной юстиции.

По результатам проекта внесены предложения по совершенствованию действующего законодательства, внедрению мировых методик, созданию органов ювенальной юстиции.

В последующем, Указом Главы государства от 19 августа 2008 года одобрена Концепция развития системы ювенальной юстиции в Республике Казахстан на 2009-2011 годы, которая определила, что ювенальный суд является наиболее важным звеном системы ювенальной юстиции.

С учетом положительного опыта деятельности пилотных ювенальных судов, Указом Главы государства от 4 февраля 2012 года такие суды образованы во всех областных центрах и некоторых крупных городах республики.

В Казахстане – единственном из стран Центральной Азии на сегодня успешно функционируют 19 ювенальных судов [1].

В Уголовном кодексе Республики Казахстан есть отдельный раздел, который выделяет особенности уголовной ответственности и наказания для несовершеннолетних. Это сделано в соответствии с принципами гуманизма и справедливости. Несовершеннолетними УК РК при-

знает лиц, которым во время совершения уголовного правонарушения исполнилось четырнадцать, но не исполнилось восемнадцати лет [2].

Рассматривая мировую практику о возрасте и наказании несовершеннолетних Бенюмов К. отметил, что на сегодняшний день Шотландия – страна с одним из самых низких в Европе порогом достижения возраста уголовной ответственности. Осуждены могут дети от восьми лет. Для сравнения: в Англии и Уэльсе к уголовной ответственности могут привлекаться дети от десяти лет, в большинстве стран ЕС возраст варьируется от 13 до 18 лет.

В Европе, Великобритании и странах Содружества дела несовершеннолетних преступников (в большинстве стран – до 18 лет или до 21 года) рассматривают специальные комиссии и суды. Не допускается, чтобы несовершеннолетние преступники содержались в тех же исправительных учреждениях, что и взрослые. Правда, несмотря на то что лишение свободы применяется к несовершеннолетним только в особенно серьезных случаях, в Великобритании в детских исправительных учреждениях содержится более 3 тыс. человек. Для сравнения: в европейских странах этот показатель вдвое ниже. В Финляндии детей-заклученных и вовсе трое.

В Иране за мальчиками и девочками закреплен разный минимальный возраст уголовной ответственности: для девочек – 9 лет, для мальчиков – 15. По достижении этого возраста граждане Исламской Республики могут быть приговорены к любому наказанию вплоть до смертной казни. Ежегодно здесь погибают десятки несовершеннолетних преступников. По данным Amnesty International, на Иран приходится 80% казней несовершеннолетних в мире. Сейчас исполнения смертного приговора ожидают как минимум 130 несовершеннолетних иранцев. И это при том, что Исламская Республика Иран ратифицировала все международные договоренности о правах несовершеннолетних, что делает казни юных преступников прямым нарушением международных обязательств [3].

В США действует принцип «Взрослое преступление – взрослый срок». Вплоть до 2005 года, когда Верховный суд счел неконституционным приговаривать к смерти несовершеннолетних преступников, этот принцип распространялся даже на смертную казнь. Так, в штате Техас с момента возвращения смертной казни в 1987 году власти приговорили к смерти 12 детей-убийц.

Правда, несовершеннолетних в США никогда не казнили – подростки в возрасте от 12 до 17 лет, совершившие тяжкие преступления, должны были находиться под стражей до достижения совершеннолетия. На момент отмены смертной казни для несовершеннолетних преступников исполнения приговора в американских тюрьмах ждало более 70 смертников.

На сегодняшний день пожизненные сроки в американских тюрьмах отбывает почти 2,5 тыс. несовершеннолетних заключенных, причем чаще всего они осуждены без права освобождения по амнистии.

В мире всего два государства, до сих пор не подписавших Конвенцию ООН по правам ребенка, которая запрещает казнить несовершеннолетних. Одно из них США. Второе – Сомали [3].

Состояние преступности несовершеннолетних в Республике Казахстан вызывает обеспокоенную тревогу в обществе. Согласно статистическим данным Комитета правовой статистики и специальных учетов Генеральной Прокуратуры Республики Казахстан (по окончанным уголовным делам) за последние 5 лет по стране в среднем более 2000 уголовных правонарушений совершаются несовершеннолетними, так в 2017 году таковых – 3148 деяний, а в 2021 году – 1529. Как видно, общая преступность характеризуется тенденцией снижения, но в тоже время категория тяжких преступлений характеризуются значительным ростом, так в 2018 году их совершено 487, то в 2020 году составило 702 факта [4].

Важно обратить внимание на то, что преступные действия, совершенные несовершеннолетними гражданами, характеризуется зачастую насилием и жестокостью. Подростки при совершении преступлений в неудачных обстоятельствах совершают убийства, наносят тяжкие телесные повреждения и совершают разбойные нападения.

Общей тенденцией можно назвать снижение возраста преступников-несовершеннолетних и омоложение «пьяной» преступности: каждое пятое преступление совершается несовершеннолетним в состоянии алкогольного или наркотического опьянения. Существует также заметный рост преступности среди девочек-подростков.

Привлечение несовершеннолетних к уголовной ответственности помогает разрешить конфликтные ситуации, возникающие в уголовно-правовых отношениях, что в конечном итоге должно способствовать восстановлению и укреплению правопорядка.

В соответствии с законодательством Республики Казахстан, несовершеннолетние граждане в возрасте от 14 до 18 лет считаются несовершеннолетними и признаются пригодными для уголовной ответственности. Однако возраст уголовной ответственности может быть снижен до 16 лет в особых случаях, таких как особая жестокость или опасность преступления. Это делается для защиты несовершеннолетних от совершения серьезных преступлений.

Несовершеннолетние вменяемые в возрасте от четырнадцати до шестнадцати лет привлекаются к уголовной ответственности только за те преступления, которые с исчерпывающей полнотой перечислены в уголовном законе. Согласно мнению, когда дети достигают этого возраста, они обладают достаточным пониманием реальной природы своих поступков, их общественной опасности и способны контролировать их [5].

Преступления, за которые к уголовной ответственности и наказанию могут привлекаться несовершеннолетние в возрасте от четырнадцати до шестнадцати лет, относятся к умышленным, а по степени общественной опасности относятся к категории средней тяжести (девять составов), а остальные к тяжким или особо тяжким преступлениям.

Важно отметить, что еще одной особенностью уголовной ответственности несовершеннолетних граждан в Казахстане является то, что при назначении уголовного наказания суд учитывает возраст, психологическое состояние и индивидуальные особенности несовершеннолетнего, а также его возможность реализовать свой социально-правовой статус. Если несовершеннолетний достиг возраста уголовной ответственности, но из-за отставания в психическом развитии, которое не связано с психическим расстройством, он не в полной мере осознает фактический характер и общественную опасность своих действий (бездействия) или не может контролировать их, то он не несет уголовной ответственности. В таком случае, уголовное преследование этого несовершеннолетнего может быть прекращено в уголовном досудебном процессе или в судебном процессе.

Кроме того, специальные органы занимаются рассмотрением уголовных дел несовершеннолетних. Несовершеннолетние имеют право на защиту своих прав и интересов, включая право на адвоката, а также возможность подачи апелляций и жалоб на решения суда.

Согласно части 1 ст.81 УК РК видами наказаний, назначаемых несовершеннолетним, являются:

- 1) лишение права заниматься определенной деятельностью;
- 2) штраф;
- 3) исправительные работы;
- 4) привлечение к общественным работам;
- 5) ограничение свободы;
- 6) лишение свободы.

В комментируемой статье законодателем дан исчерпывающий перечень видов наказаний, назначаемых несовершеннолетним. Как можно заметить, Уголовный кодекс не предусматривает специфических видов наказаний, применяемых только к несовершеннолетним.

Остановимся отдельно на таких видах наказаний, как штрафы и лишение свободы, рассмотрим особенности их назначения.

Несовершеннолетним, у которых есть самостоятельный заработок или имущество, на которое можно наложить взыскание, будет назначен штраф размером от пяти до ста месячных расчетных показателей (МРП).

Лишение свободы несовершеннолетним может быть назначено на срок не более десяти лет. Однако, если дело связано с убийством при отягчающих обстоятельствах или с актом терроризма, либо если у несовершеннолетнего есть несколько уголовных правонарушений, одно из которых является убийством или актом терроризма, то срок лишения свободы может составить до двенадцати лет.

Несовершеннолетним, совершившим преступление небольшой или средней тяжести, не связанное с причинением смерти, лишение свободы не будет назначено.

В статье 53 УК прописано, что несовершеннолетие виновного считается фактором, смягчающим уголовную ответственность и наказание. Это следует учитывать в процессе судебного рассмотрения дела.

Отметим, что определение возраста лица, привлекаемого к уголовной ответственности, регулируется Нормативным постановлением Верховного Суда Республики Казахстан от 11 апреля 2002 года N 6 «О судебной практике по делам об уголовных правонарушениях несовершеннолетних и о вовлечении их в совершение уголовных правонарушений и иных антиобщественных действий». Согласно пункту 2 этого Постановления, орган, ведущий уголовный процесс, должен принять меры для установления точной даты рождения лица, привлекаемого к ответственности. В то же время, лицо считается достигаемым определенного возраста начиная со следующего дня после дня рождения [5].

Если отсутствуют документы, подтверждающие возраст, или есть сомнения в их достоверности, то в соответствии с частью 1 статьи 271 Уголовно-процессуального Кодекса Республики Казахстан необходимо провести экспертизу. В таких случаях последний день того года, который указали эксперты, считается днем рождения. Если эксперты указали возраст в диапазоне (например, от 14 до 15 лет), выбирается минимальный возраст.

Как уже ранее говорилось, суд при избрании наказания несовершеннолетнему обращает внимание на его возраст, психологическое развитие, однако не будем забывать, что на становлении психики подростка влияют внешние факторы, исходящие, в первую очередь, из семьи. Поэтому согласно пункту 17 Нормативного постановления Верховного Суда РК от 11.04.2002г. №6 при назначении наказания несовершеннолетним суды обязаны помимо обстоятельств, указанных в части 3 статьи 52 УК РК, учитывать условия их жизни и воспитания (неблагополучная обстановка в семье, грубое, порой жестокое отношение к подросткам со стороны родителей, близких родственников и т.д.), уровень психического развития, особенности личности (наличие психического расстройства, неуравновешенность, вспыльчивость и т.д.), мотивы совершения преступлений (детское озорство, «за компанию», зависть, мстительность и т.д.), влияние на подростка старших по возрасту лиц [6].

Согласно Уголовно-исполнительному кодексу Республики Казахстан, несовершеннолетние, которые осуждены к лишению свободы, отбывают наказание в учреждениях средней безопасности для содержания несовершеннолетних. Также в этом же учреждении могут отбывать наказание совершеннолетние граждане, оставленные там до достижения 21 года и пробывшие там не менее одного года. Особенности отбывания наказания в виде лишения свободы для несовершеннолетних регулируются главой 24 Уголовно-исполнительного кодекса.

Несовершеннолетними лицами являются граждане, которые на время совершения преступления было четырнадцать полных лет, но не исполнилось 18 лет. Необходимо отметить, что допрос несовершеннолетнего лица, является законным только в присутствии его законного представителя.

Мы должны уяснить, что несовершеннолетним лицам не назначаются наказания в виде лишения свободы и казни. Но законодательством определено, что им налагается ограничение свободы не более двух лет. Но исключением могут быть случаи, когда деяние могло совершиться во время террористического акта. В таких случаях могут назначить срок до 12 лет.

Наказания в виде штрафа, налагаются только в случаях, когда у несовершеннолетнего лица есть самостоятельный заработок. То есть, во время досудебного разбирательства должностные лица должны проверить нет ли у него самостоятельного заработка.

Уголовная ответственность – вид правовой ответственности; итог правового преступления – которая выражается в наказании преступника и является видом государственного принуждения.

Таким образом, особенности уголовной ответственности несовершеннолетних граждан в Республике Казахстан направлены на защиту и реабилитацию несовершеннолетних, признавая их особый статус и потребности. Этот подход основан на международных стандартах и стремлении общества создать условия для социальной адаптации и воспитания несовершеннолетних. Однако, несмотря на все особенности, несовершеннолетние граждане все равно несут уголов-

ную ответственность за свои деяния. Так реализуется конституционный принцип равенства всех перед законом и судом.

Очевидно, что дети вполне способны совершать тяжкие преступления. Другое дело, что при рассмотрении таких случаев суды должны учитывать особенности несформировавшейся личности. Ребенку труднее противостоять дурному влиянию среды, совершенное им злодеяние может быть трагической, но случайной ошибкой. В этом смысле несовершеннолетнего преступника проще поставить на путь исправления. Итоговая задача ювенальной юстиции – защита детей и подростков защита от всякого вида насилия, которые могут получить несовершеннолетние со стороны взрослых.

Делая сравнительный анализ ювенальной юстиции стран Европы, Азии, Латинской Америки, Канады и США политолог КазНПУ им. Абая Задерей В. отмечает, что на данный момент в Казахстане существует и развивается собственная ювенальная система, высшим звеном которой является ювенальный суд. И данная система отвечает всем современным мировым стандартам ювенальной юстиции.

В стране существует государственная концепция развития системы ювенальной юстиции которая объединяет в себе социальных работников, психологов, ювенальных адвокатов, ювенальную полицию и ювенальную прокуратуру, суд. Ювенальные суды рассматривают уголовные, гражданские и административные дела, касающиеся детей. В этой связи отмечается суды стали меньше применять в качестве меры наказания лишение свободы, в частности, к лицам, впервые совершившим преступления, преступления небольшой и средней тяжести. На сегодняшний день в Казахстане действует только одно закрытое учреждение для осужденных несовершеннолетних, расположенное в городе Алматы. Раньше в Казахстане действовало пять закрытых учреждений.

При этом Задерей В. отмечает, что заслуживают более детального рассмотрения следующие аспекты: предпочтительность воспитательных мер перед наказанием, карательными мерами; глубокое знакомство с психологией, с личностью несовершеннолетнего правонарушителя, трудоустройство их и обучение.

Действительно, на основании вышеизложенного можно сделать вывод о том, что для привлечения несовершеннолетнего лица к уголовной ответственности нужно учитывать все аспекты. То есть, знать его возраст, характер содеянного преступления, имеет ли заработок и его права в соответствии законодательством Республики Казахстан.

Одним из проявлений повышенного внимания к защите прав несовершеннолетних в уголовных делах является двойное представление их интересов в уголовном процессе. В нем участвует адвокат и законный представитель. Один из родителей, усыновители, опекуны, попечители или уполномоченный представитель учреждения или организации, уполномоченный в качестве законного представителя несовершеннолетнего обвиняемого.

Предлагается обязательное проведение комплексной судебной психолого-психиатрической экспертизы на определение патологических психических проявлений, так и составление психологического и эмоционального портрета личности несовершеннолетнего правонарушителя.

Согласно части 1 ст.81 УК РК видами наказаний, назначаемых несовершеннолетним, являются: лишение права заниматься определенной деятельностью; штраф; исправительные работы; привлечение к общественным работам; ограничение свободы; лишение свободы.

Уголовный кодекс РК не предусматривает специальных (отдельных) видов наказаний для несовершеннолетних.

С учетом сказанного предлагается в целях обозначения особенности ювенального судопроизводства судебные приговоры по уголовным делам в отношении несовершеннолетних в Уголовном кодексе РК отдельными статьями прописать названия окончательных судебных решений (постановление или приговор) выносимые ювенальными судами а именно:

1. Ювенальное судебное постановление. В виде **ПОСТАНОВЛЕНИЯ** ювенальный суд выносит окончательные судебные решения с назначения наказанием не связанные с лишением свободы. Которые указаны в часть 1 ст.81 УК РК, а именно: лишение права заниматься опреде-

ленной деятельностью, штраф, исправительные работы, привлечение к общественным работам, ограничение свободы.

2. Ювенальный судебный приговор. В виде **ПРИГОВОРА** ювенальный суд выносит окончательные судебные решения с назначением наказания в виде лишения свободы. Которые указаны в часть 1 ст.81 УК РК.

С учетом особенности привлекаемого лица предлагается в отношении несовершеннолетнего лица, отбывавшего наказание по **ювенальному судебному ПОСТАНОВЛЕНИЮ (судебные решения не связанные с лишением свободы)**, в последующем при отсутствии повторности, рецидива уже не признавать как уголовную судимость и не отмечать об этом решение в государственных органах судебной и правовой статистики.

Литература

1. Акпар Р.М. Как работают ювенальные суды в Казахстане//Защита прав и законных интересов несовершеннолетних является одним из приоритетных направлений государственной социально-правовой политики республики. 26 сентября 2017г., сайт: [Zakon.kz - https://www.zakon.kz/redaktsiia-zakonkz/4879865-kak-rabotayut-yuvenalnye-sudy-v.html](https://www.zakon.kz/redaktsiia-zakonkz/4879865-kak-rabotayut-yuvenalnye-sudy-v.html) (Дата обращения 31.10.23.);

2. Уголовный кодекс Республики Казахстан <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226> (Дата обращения 19.10.23.);

3. Бенюмов К. Детство в клеточку//» АО «Коммерсантъ». 123112, – Москва.

4. Аралбаев С.С. Уголовная ответственность несовершеннолетних. Учебно-методическое пособие // С.С. Аралбаев – Костанай: КПУ им. А. Байтурсынова, 2022.- https://ksu.edu.kz/files/TB/book/jur/posobie_7_nesovershen_2022.pdf (Дата обращения 19.10.23.);

5. Мамонтов Н.И. Особенности уголовной ответственности несовершеннолетних и освобождения их условно-досрочно от не отбытого наказания - https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=38375883&pos=6;-124#pos=6;-124 (Дата обращения 19.10.23.);

6. Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 11 апреля 2002 года N 6 «О судебной практике по делам об уголовных правонарушениях несовершеннолетних и о вовлечении их в совершение уголовных правонарушений и иных антиобщественных действий» - https://adilet.zan.kz/rus/docs/P02000006S_ (Дата обращения 19.10.23.);

7. Задерий В., кандидат политических наук, Казахский национальный педагогический университет им. Абая Ювенальная юстиция в правовой практике ряда стран Европы, Азии, Латинской Америки, Канады и США, журнал «Юрист», №12, 2012г.

**АРАЛБАЕВ
ОМАР СЕЙЛБЕКУЛЫ**
преподаватель-методист Центра
по подготовке специалистов
по идеологической и имиджевой работе
Алматинской академии МВД
Республики Казахстан им. М. Есбулатова

СОЦИАЛЬНЫЕ МЕДИА И ИМИДЖЕВАЯ ПОЛИЦИЯ: КАК ОНЛАЙН-ПЛАТФОРМЫ ФОРМИРУЮТ ОБРАЗЫ ЛИЧНОСТЕЙ И ОРГАНИЗАЦИЙ

В эпоху цифровых технологий социальные сети стали неотъемлемой частью как личной, так и общественной жизни. Эти платформы предоставляют пользователям возможности общаться, делиться информацией и создавать контент, который может значительно формировать их имидж и репутацию. Концепция «имиджевой полиции» в контексте социальных сетей относится к влиянию контента, генерируемого пользователями, на восприятие личностей и организаций общественностью. Социальные медиа придают гласности действиям и заявлениям, которые раньше могли остаться незамеченными, что оказывает существенное влияние на то, как люди воспринимают друг друга и организации, с которыми они связаны.

Понимание того, как социальные сети формируют образы, имеет решающее значение для лиц и организаций, стремящихся управлять своим имиджем в онлайн-пространстве. Эта статья исследует роль социальных сетей в формировании образов личностей и организаций, а также рассматривает стратегии управления репутацией и последствия для коммуникации в эпоху цифровых технологий. В современном цифровом ландшафте социальные сети превратились в мощные платформы, которые формируют восприятие личностей и организаций общественностью. Концепция «имиджевой полиции» в социальных сетях относится к влиянию, которое генерируемый пользователями контент оказывает на формирование репутации и имиджа.

Социальные сети формируют образы посредством различных механизмов, включая персональный брендинг личности используют социальные сети для создания и управления своим личным брендом, представляя себя в выгодном свете через публикуемый ими контент, корпоративный брендинг организации используют социальные сети для укрепления своего имиджа бренда, общаясь со своей целевой аудиторией и продвигая свою продукцию или услуги. Пользователи создают и делятся контентом, связанным с личностями или организациями, который может повлиять на их восприятие. Взаимодействие с другими пользователями лайки, комментарии и репосты могут сигнализировать о поддержке или неодобрении, формируя общественное мнение. Алгоритмы социальных сетей и политика модерации контента определяют, какой контент отображается пользователям и как он ранжируется, что влияет на формирование образов и влияние имиджевой полиции в социальных сетях имеет ряд существенных последствий, в том числе улучшение или ущерб репутации к примеру позитивный контент может укрепить репутацию, в то время как негативный контент может привести к ее повреждению. Формирование общественного мнения в Социальной сети могут формировать общественное мнение о личностях и организациях, влияя на принятие решений и поведении тем самым имиджевая полиция может влиять на решения, принимаемые людьми, например, на выбор продукта, кандидата или инвестиционные решения.

Чтобы управлять своей репутацией в социальных сетях, личности и организации должны учитывать следующие стратегии мониторинг активности в социальных сетях: Регулярно отслеживайте упоминания о вас или вашей организации и соответствующим образом реагируйте на запросы.

Создание положительного контента само создание и распространение контента представляющее вас или вашу организацию в выгодном свете и соответствующий ценностям ваше-

го бренда. Управление негативными отзывами своевременно и профессионально справляйтесь с отрицательными отзывами, чтобы свести к минимуму их влияние и продемонстрировать свою приверженность обслуживанию клиентов. Сотрудничайте с влиятельными лицами в социальных сетях, чтобы охватить более широкую аудиторию и сформировать положительный имидж. Возвышение имиджевой полиции в социальных сетях имеет ряд последствий для коммуникации в целом, в том числе усиление прозрачности социальные сети затрудняют сокрытие информации, требуя от личностей и организаций быть более прозрачными и подлинными, аудитория социальных сетей ожидает, что личности и организации будут вести себя в соответствии со своими заявленными ценностями и демонстрировать подлинность в своем онлайн-общении.

Важность управления репутацией: Управление репутацией стало более важным, чем когда-либо, поскольку имиджевая полиция в социальных сетях может быстро повлиять на восприятие и принятие решений.

Роль социальных медиа в формировании образов

Социальные сети стали неотъемлемой частью нашей повседневной жизни, предоставляя пользователям беспрецедентные возможности для связи, обмена информацией и самовыражения. В результате социальные сети играют все более важную роль в формировании образов личностей и организаций самопрезентации чтобы представить себя в желаемом свете. Они выбирают фотографии профиля, пишут биографии и создают сообщения, которые отражают то, как они хотят, чтобы их воспринимали другие. Согласно исследованию Университета Калифорнии в Лос-Анджелесе, люди, как правило, представляют себя в социальных сетях как более экстравертированных, дружелюбных и образованных, чем они есть на самом деле. Пользователи социальных сетей могут создавать и делиться различным контентом, включая фотографии, видео, статьи и блоги. Этот контент может быть связан с их личной жизнью, работой, интересами или мнениями. Контент, который пользователи создают и распространяют, может оказать значительное влияние на то, как их воспринимают другие. Например, исследования показали, что люди, которые часто делятся позитивным контентом, воспринимаются как более счастливые и оптимистичные, в то время как люди, которые часто делятся негативным контентом, воспринимаются как более пессимистичные и недовольные. Взаимодействие с другими пользователями лайки, комментирование и репосты в социальных сетях могут сигнализировать о поддержке или неодобрении. Это взаимодействие может формировать восприятие других. Например, если сообщение получает много лайков и положительных комментариев, то это может создать впечатление, что автор сообщения пользуется популярностью и пользуется уважением. С другой стороны, если сообщение получает много отрицательных комментариев или репостов, это может создать впечатление, что автор сообщения непопулярен или его не уважают. Алгоритмы социальных сетей и политика модерации контента играют важную роль в формировании образов. Алгоритмы определяют, какой контент показывается пользователям, а политика модерации определяет, какой контент удаляется из платформ. Это означает, что социальные сети имеют возможность контролировать, какой контент видят пользователи и как они взаимодействуют с ним. Формирование образов в социальных сетях имеет ряд последствий. Во-первых, это может повлиять на то, как люди воспринимают себя. Например, исследование Корнельского университета показало, что люди, которые часто проводят время в социальных сетях, более склонны сравнивать себя с другими и чувствовать себя неадекватными. Во-вторых, формирование образов в социальных сетях может повлиять на то, как люди воспринимают других. Например, исследование Стэнфордского университета показало, что люди, которые видят много негативного контента о конкретной группе, более склонны воспринимать членов этой группы негативно.

Публикация контента: фотографии, видео, тексты и их влияние на восприятие

С развитием информационных технологий и широкого распространения социальных медиа, образ полиции стал формироваться не только через официальные каналы коммуникации, но и за счет активности в интернете. Социальные медиа предоставляют платформу для широкой дискуссии о деятельности полиции, однако они также могут стать источником дезинформации и формирования негативного образа правоохранительных органов. В данной статье мы анализируем влияние социальных медиа на формирование образа полиции, а также исследуем возможности и стратегии использования цифровых платформ правоохранительными органами для улучшения своего имиджа и отношений с обществом. Анализ публикаций и комментариев

пользователей позволяет выявить уровень доверия общества к правоохранительным органам. Реакция полиции на отзывы и жалобы в социальных медиа влияет на общественное восприятие ее эффективности и открытости. Социальные медиа являются важным инструментом для оперативного информирования общественности в случае кризисных ситуаций. Правильное использование социальных медиа позволяет полиции эффективно управлять кризисами и минимизировать негативное воздействие на общественное мнение. Публикации о успешных операциях, участии в общественных мероприятиях и другие позитивные материалы способствуют формированию положительного образа полиции.

Взаимодействие с обществом через социальные медиа укрепляет доверие к правоохранительным органам и создает основу для плодотворного сотрудничества. Социальные медиа стали неотъемлемой частью коммуникационной стратегии полиции в современном мире. Публикация контента в цифровых платформах, таких как фотографии, видео и тексты, играет ключевую роль в формировании образа полиции среди широкой аудитории. Однако важно понимать, как различные типы контента влияют на восприятие обществом деятельности правоохранительных органов. В данной статье мы проводим анализ влияния различных видов контента на восприятие полиции и предлагаем практические рекомендации для использования социальных медиа в работе с обществом. Исследование показывает, что публикация фотографий полицейских в различных контекстах может вызывать разнонаправленные эмоциональные реакции у пользователей социальных медиа. Фотографии, демонстрирующие полицейских в дружественной обстановке или вовлеченных в благотворительные мероприятия, способствуют формированию позитивного образа полиции. Публикация фотofактов, демонстрирующих успешные операции полиции или примеры сотрудничества с обществом, способствует укреплению доверия к правоохранительным органам.

Однако негативные фотографии, иллюстрирующие конфликтные ситуации или нарушения прав граждан, могут негативно сказываться на образе полиции. Видеообращения руководства полиции к обществу имеют больший эмоциональный и информационный эффект по сравнению с текстовыми сообщениями.

Качественные видеоролики, демонстрирующие работу полицейских и принципы деятельности правоохранительных органов, способствуют укреплению доверия к полиции. Публикация видеозаписей с мест происшествий позволяет полиции демонстрировать прозрачность и объективность своей работы. Однако важно соблюдать этические и законные нормы при публикации видеоматериалов, чтобы избежать нарушения прав.

Публикация информативных текстов, объясняющих работу полиции и освещающих актуальные вопросы правопорядка, способствует улучшению понимания и доверия со стороны общества. Важно избегать дезинформации и несоответствия фактам при написании текстовых материалов, чтобы сохранить доверие к полиции.

Влияние взаимодействия с аудиторией в социальных медиа на формирование образа полиции: анализ комментариев, лайков, репостов и их значимость.

С развитием интернета и социальных медиа правоохранительные органы получили новые инструменты для коммуникации с обществом. Взаимодействие с аудиторией через комментарии, лайки и репосты стало неотъемлемой частью стратегии полиции по формированию образа и поддержанию доверия общества. В данной статье мы проанализируем влияние этого взаимодействия на образ полиции и рассмотрим его значимость для установления позитивных отношений с обществом. Анализ обсуждений и мнений в онлайн-средах позволяет выявить общественное мнение о работе полиции. Позитивные отзывы и рекомендации способствуют укреплению репутации, в то время как негативные могут нанести ущерб имиджу правоохранительных органов. Обсуждения в социальных медиа могут отразить уровень доверия общества к полиции. Прозрачность в деятельности и открытость для обсуждений помогают укрепить доверие и улучшить репутацию.

Онлайн-репутация это обсуждения в социальных медиа, форумах и других онлайн-платформах создают онлайн-репутацию полиции, которая может существенно влиять на общественное мнение о правоохранительных органах.

Активное участие в онлайн-сообществах и форумах позволяет полиции активно управлять обсуждениями и мнениями, формируя позитивное восприятие своей работы и реагируя на негативные комментарии и замечания. Полиция должна активно участвовать в обсуждениях и

диалоге с обществом в социальных медиа, чтобы влиять на общественное мнение и управлять своей репутацией.

В мониторинге и анализе необходимо внимательно отслеживать обсуждения и мнения в онлайн-пространстве и проводить анализ, чтобы понимать, как они влияют на репутацию полиции и какие меры необходимо принять для ее улучшения. Несколько известных личностей эффективно используют социальные медиа для управления своим образом. Например, полицейские чиновники и лидеры правоохранительных органов, публикуя информацию о своей деятельности и взаимодействуя с обществом, могут формировать позитивный образ полиции. Некоторые правоохранительные органы демонстрируют успешное использование социальных медиа для формирования образа. Например, публикация прозрачной информации о деятельности полиции и активное участие в общественных дискуссиях способствуют созданию позитивного восприятия. Одним из вызовов является необходимость соблюдения правил цензуры и контроля информации в социальных медиа. Неправильное управление коммуникацией может привести к негативным последствиям для репутации полиции. Ошибки или кризисные ситуации могут серьезно повлиять на образ полиции в социальных медиа. Эффективное реагирование на подобные ситуации требует грамотного управления общественными коммуникациями и понимания реакции аудитории. Успешное управление образом полиции через социальные медиа требует постоянного мониторинга и анализа данных. Только таким образом полиция сможет адаптировать свои стратегии и реагировать на изменения в общественном мнении.

Социальные сети играют важную роль в формировании образов личностей и организаций, создавая возможности и проблемы для управления репутацией. Для эффективной коммуникации в цифровую эпоху необходимо понимать концепцию «имиджевой полиции» и разрабатывать стратегии для управления своим имиджем и реагирования на контент, создаваемый пользователями. Принимая во внимание влияние социальных сетей, лица и организации могут формировать и сохранять положительный имидж, основанный на подлинности, прозрачности и ответственном использовании этих мощных платформ.

Понимание концепции «имиджевой полиции» и принятие соответствующих стратегий управления репутацией имеет решающее значение для эффективной коммуникации в цифровую эпоху. Личности и организации должны осознавать влияние, которое генерируемый пользователями контент может оказать на их имидж, и принимать активные меры для управления своей репутацией и защиты своего бренда. Формирование образов в социальных сетях является сложным процессом, на который влияют различные факторы, включая самопрезентацию, создание и распространение контента, взаимодействие с другими пользователями, а также алгоритмы и модерация контента. Имея четкое понимание этих факторов, личности и организации могут более эффективно формировать свой имидж в социальных сетях и снижать негативные последствия. Социальные медиа играют ключевую роль в формировании образа полиции в современном обществе. Правильное использование цифровых платформ позволяет полиции эффективно взаимодействовать с обществом, управлять своим имиджем и повышать доверие к правоохранительным органам. Дальнейшие исследования в этой области могут помочь разработать более эффективные стратегии использования социальных медиа для улучшения работы полиции и обеспечения безопасности общества. Обсуждения и мнения, распространяемые в онлайн-пространстве, имеют значительное влияние на формирование образа полиции и ее репутацию в обществе. Понимание этого влияния и использование соответствующих стратегий управления обсуждениями и мнениями помогает полиции улучшить свою репутацию. Будущее управления образом полиции через социальные медиа будет зависеть от постоянного развития технологий и изменений в общественных требованиях.

**«Еркенов оқулары» атты
халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының қорытындысы бойынша
ҰСЫНЫСТАР**

1. Криминалистикалық профильдеумен жұмыс істеу бойынша ұсыныстар әзірлеу ұсынылады. Сонымен қатар криминалистикалық профильдеу алгоритмдермен және нақты ғылым теорияларымен толтырылған қылмыстарды тергеуде күшті құралға айналатынын атап өткен жөн. Осылайша, қылмыскердің ақыл-ойын түсіну қылмыстарды, атап айтқанда, кісі өлтіру, террористік актілер, өртеу, қарақшылық және т.б. сияқты көп эпизодты қылмыстарды тергеудің негізгі құралы бола алады. Криминалистикалық профильдеудің барлық тәсілдерін қолдану қылмыстық істерді тергеу кезінде қосымша және жаңа мүмкіндік болады, бұл құқық қорғау органдарының жұмысын едәуір жеңілдетеді.

2. Латын және кириллица әріптерімен орындалған қолжазбаларды салыстыруды жүзеге асыратын сараптамалық-криминалистикалық бөлімшелердің өкілдері үшін ерекше белгілерді зерделеуге бағытталған әдістемелерді әзірлеу және енгізу. Әдістеме қолда бар белгілермен салыстыруға болмайтын сәйкестендіруді қоспағанда, кейбір әріптердің жалпы құрылымын зерттеуге бағытталуы керек. Бұл қажеттілік көптеген сарапшылар мұны зерттеу процесіне де, салыстыру мен сипаттауға да қатысты әдістемелік әзірлемелердің болмауына байланысты мүмкін емес деп санайтындықтан туындайды. Латындандырылған конструкцияларды зерттеу тәжірибесінде қолданылатын әдістемелерді жетілдіру қажет, зерттеудің сенімді нәтижелерін қамтамасыз етпейді, бұл өз кезегінде жүргізілген тергеу нәтижелерінің барысына да әсер етеді.

3. Бөгеттермен және өзге де гидротехникалық құрылыстармен байланысты проблематиканың маңыздылығы мен өзектілігін ескере отырып, оларды салу және пайдалану кезінде қауіпсіздік қағидаларын бұзу фактілері бойынша қылмыстық істерді тергеудің жеке әдістемесін әзірлеу және енгізу.

4. «Іскерлік ойындарды» өткізу бойынша әдістемелік ұсынымдарды әзірлеу және дайындау білім алушының сыни ойлауын дамытуға, әртүрлі жағдайларда (стандартты және стандартты емес) әрекет ету дағдыларын қалыптастыруға бағытталған. Сондай-ақ, ойын әдістерінің көмегімен қатысушылар күрделі мәселелерді шеше алады, олардың тәсілдерін іздей алады, бұл олардың шығармашылығын дамытуға көмектеседі және қораптан тыс ойлауға мүмкіндік береді. Бұл әдістемелік ұсыныстар қарым-қатынастың ерекше кәсіби түрін модельдеуге мүмкіндік береді, сонымен қатар оның қатысушыларының мінез-құлық стилін дамытуға мүмкіндік береді. Болашақта бұл дағдылар болашақ полиция қызметкерлеріне қызметтік қызметінде тезірек бейімделуге көмектеседі.

5. Адамның цифрлық бейнесі мен мінез-құлқы заңдылықтарының сыртқы келбеті белгілерінің тізіміне енгізу арқылы криминалистикалық габитоскопияның құрылымы мен мазмұнын кеңейту зерттеудің жаңа әдістерін қолданудың ғылыми-әдістемелік негізін қалыптастыруға ғана емес, сонымен қатар оның электрондық криминалистикаға, медициналық криминалистикаға, экономикалық криминалистикаға және т.б. бөлінуіне жол бермей, криминалистикалық ғылымның тұтастығын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. криминалистика пәні мен объектісінің бірлігі

6. Қазақстан Республикасының қылмыстық іс жүргізу құқығына «цифрлық дәлелдеме» ұғымы енгізілсін, атап айтқанда, Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 4 шілдедегі №231-V ҚРЗ қылмыстық процесс кодексіне тиісті өзгерістер енгізілсін. Америка Құрама Штаттарының мысалында алынған сәттен бастап электрондық ақпарат тасымалдаушыларының деректерінің тұтастығы мен өзгермейтіндігін растау үшін хабарламалар табылған және алынған сәттен бастап өзгертілгенін анықтау үшін пайдаланылуы мүмкін «қауіпсіз хэштеу стандартын» анықтаңыз. Шетелдік қызмет провайдерлерінен электрондық дәлелдемелер алу үшін қылмыстық қудалау органдары, прокурорлар мен соттар БҰҰ-ның 2019 жылғы қаңтарда шығарған «басқа елдерден электрондық дәлелдемелерді сұрау тәртібі бойынша практикалық нұсқаулықты» жұмысында пайдаланады.

7. Ресейдің тәжірибесін қолдану және заманауи криминалистиканы дамытудың Жол картасына келесі ұсыныстарды енгізу: – Цифрлық криминалистика саласындағы ғылыми зерттеулерді қолдау;

8. қылмыстарды тергеу мақсаттары үшін жасанды интеллект технологиялары пайдаланылатын бағдарламалық қамтамасыз етуді әзірлеу және дамыту; – алдын ала тергеу міндеттерін шешу үшін қажетті аппараттық және бағдарламалық қамтамасыз етудің қолжетімділігін арттыру; – құқық қорғау органдарын жасанды интеллект технологияларымен, білікті кадрлармен ақпараттандыру және қамтамасыз ету деңгейін арттыру; – құқық қорғау және сараптама органдары арасындағы өзара іс-қимылдың деңгейін ескеретін кешенді жүйесін құру жасанды интеллект технологияларын дамыту және пайдалану.

9. «Цифрлық тұлғаны қолдан жасаудың» алдын алу үшін мыналарды сақтау қажет: – банктік немесе Мемлекеттік қызметтерді алу кезінде қашықтықтан сәйкестендіруді жүзеге асыру кезінде биометриялық сәйкестендіру негізгі емес, балама болуы тиіс; – Deepfake анықтау бойынша мемлекеттік қаржыландыруды және ауқымды ғылыми зерттеулер жүргізуді көздеу; – жүйелерді пайдаланушылардың ақпараттық гигиенаны сақтауы; – ұйымдастырушылық және техникалық қауіпсіздік шараларын сақтау; – биометриялық деректер айналымы саласындағы нормативтік-құқықтық базаларды жетілдіру және олардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету регламентін сақтау

10. Қылмыстық қызметтен түскен кірістерді жылыстату, анықтау, алып қою және тәркілеу және терроризмді қаржыландыру туралы конвенцияны ратификациялау мүмкіндігін қарастыру (Варшава, 2005ж. 16 мамыр) [17], оның 4-бабына сәйкес тиісті заңнамалық шаралар қабылдануы тиіс, бұл ФАТФ ұсынымдарын толық сақтауға және қазақстандық қылмыстық процеске параллельді және қатарлас ұйымдардың толыққанды институтын енгізуге мүмкіндік береді. қаржылық тергеу.

Осылайша, қаржылық тергеу институты сотқа дейінгі дәстүрлі және қатар тергеу шеңберінде, сондай – ақ үкімді орындау сатысында құқықтық қатынастарды реттейтін қылмыстық іс жүргізу нормаларының жиынтығы ретінде Қылмыстық жолмен алынған ақшаны, мүлікті, сондай-ақ Қылмыстық жолмен алынған ақшаны, мүлікті халықаралық және ішкі белгілеудің, іздестірудің, мұздатудың, тыйым салудың, тәркілеудің және тәркілеудің іс жүргізу-құқықтық негізін қамтамасыз етуге арналған. сатып алынған заңдастырылған (жуылған) кірістер Қылмыстық жолмен.

11. Қолдану жасанды интеллект (ЖИ) оқиғалардың егжей-тегжейін автоматты түрде салыстыру, әртүрлі істер бойынша айғақтар мен құжаттарда сәйкестіктерді табу, оқиға орындарынан алынған биоматериал негізінде қылмыскерлердің сыртқы ерекшеліктерін анықтау. ЖИ сот сарапшыларына дауыстық файлдарды өңдеуге көмектеседі және жазылған дауыстың бір немесе басқа адамға қатыстылығын анықтайды.

12. Ғаламдық желінің osint-талдауына негізделген интеллектуалды жүйені ақпаратты ашу немесе тергеу үшін қажетті іздеу тиімділігін арттыру, желінің бір сегментіндегі кілт сөздер мен сүзгілерді қолдана отырып, деректердің едәуір мөлшерін өңдеудің қарапайымдылығы және сот-медициналық маңызды ақпаратты іздеудің еңбек шығындары мен ресурстарын азайту үшін пайдаланыңыз.

13. Болжауды қолдана отырып, цифрлық саладағы қылмыстардың алдын алу бойынша әдістеме әзірлеу. Қылмыстың тенденциялары мен заңдылықтарын статистикалық зерттеуге негізделген тиімді алдын-алу шараларына алдын-ала дайындық. Сонымен қатар, қылмыстардың алдын алу үшін қылмыстың көрсеткіштерін, оның кідіріс деңгейін, салдарын, себептері мен жағдайларын, болашақта олардың дамуын белгілеуге, қылмыстың алдын алу шараларын қабылдауға мүмкіндік беретін мониторинг жүргізу қажет.

Криминологиялық жоспарлау әдістемесі цифрлық саладағы қылмыстардың алдын алуға, жолын кесуге бағытталған тиімді шараларды әзірлеуге ықпал етеді, қылмыстың алдын алу жүйесін жетілдіреді.

9. Азаматтардың бұзылған құқықтарын қалпына келтіру тетігі қызметінің тиімділігін арттыруға қатысты заңнамаға ұсыныстар әзірлеу. Атап айтқанда, лауазымды тұлғалардың іс-әрекеттеріне (әрекетсіздігіне) және шешімдеріне шағымдану, іс жүргізу шешімдерінің күшін

жою, істерді қосымша тергеуге қайтару институттарының нормаларын егжей-тегжейлі регламенттеуді әзірлеу.

10. Цифрлық іздері бар қылмыстардың алдын алудың өзектілігіне байланысты бүгінде бүкіл өркениетті әлемде форензиканың маңызы артып келеді, демек, тергеушінің, криминалист анықтаушының, сарапшының қызметінде цифрлық дәлелдемелер туралы білімді қолдану теориясы мен практикасын меңгерген мамандарды даярлау қажеттілігі артып келеді. Форензика, бір жағынан, нақты техникалық құрамдас бөлікке ие, екінші жағынан, сот ісін дәлелдемелермен қамтамасыз етуге қосымшасы бар, тікелей құқықтық білімнің бөлігі болып табылады. Дәл осы тәсіл құқық қорғау органдарының қазіргі деңгейдегі мәселелерді шешуге сот-медициналық дайындығын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Осыған байланысты, аталған бағытта мамандар даярлау мақсатында Қазақстан Республикасы ІІМ Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясының базасында IT-криминалистикалық полигон ашу ұсынылады.

11. Мыналарды ескере отырып, қылмыстық құқық бұзушылықтарды тергеу процесіне жасанды интеллект технологияларын енгізу:

– Ішкі істер органдарының қызметінде жасанды интеллектті пайдалану бүгінгі күні күш құрылымын дамыту мен жаңғыртудағы өзекті мәселе және перспективалы бағыт болып табылады. Бұл технологияны іс жүзінде қолдану мүмкіндігі тек бетті тану қабілетімен, сондай-ақ адамды фотосуреттен іздеумен шектеледі. Дегенмен, мүмкіндіктер көкжиегі тәжірибе көрсеткеннен әлдеқайда кең және адам интеллектінің қабілетімен салыстырғанда. Іздеу және бекіту әрекеттерін жүзеге асыру кезінде криминалист маманға жүктелген жұмыс жүктемесі жасанды интеллекттің оларды теңестіруге көмектесуіне байланысты әлдеқайда төмен болады.

12. Әр түрлі юрисдикцияларда жұмыс істейтін трансұлттық, ұйымдасқан синдикаттармен күресте тиімді халықаралық ынтымақтастық үшін заңнамалық шараларды әзірлеу қажет, өйткені жергілікті құқық қорғау органдары көбінесе жаһандық ауқымда жұмыс істейтін күрделі желілермен күресе алмайды. Бірақ тек заңнамалық шаралармен шектелуге болмайды. Салалық деңгейде қабылданған үздік тәжірибелер үнемі өзгеріп отыратын қауіп-қатер ландшафтына сәйкес келуі үшін жеке секторды ынтымақтастыққа тарту қажет. Сондай-ақ, білім беру болып табылатын алаяқтық және басқа да заңсыз әрекеттердің негізгі факторларының бірін назардан тыс қалдырмаңыз. Пайдаланушыларға киберқылмыскерлерден туындайтын ықтимал қауіп туралы ескертетін және болашақ оқиғалармен күресуде маңызды рөл атқаратын шабуылдардан қорғану бойынша кеңестер беретін мақсатты ақпараттық науқандарды құру, қаржыландыру және қолдау қажет.

РЕКОМЕНДАЦИИ **по итогам международной научно-практической конференции** **«Еркеновские чтения»**

Рекомендуется разработать рекомендации по работе с криминалистическим профилированием. Следует также отметить что криминалистическое профилирование наполняясь алгоритмами и теориями точных наук становится мощным инструментом при расследовании преступлений. Таким образом понимание ума преступника может служить ключевым инструментом при расследовании преступлений и, в частности, таких многоэпизодных преступлений как убийства, террористические акты, поджоги, разбои и т.п. Применение всех подходов криминалистического профилирования будут выступать дополнительной и новой возможностью при расследовании уголовных дел, что довольно облегчит работу правоохранительных органов

Разработать и внедрить методики, направленные на изучение особенных знаков для представителей экспертно-криминалистических подразделений, которые осуществляют сопоставление почерков, выполненных латинскими и кириллическими буквами. Методика должна быть направлена на исследование общего строения некоторых букв не исключая идентификацию, которая невозможно сравнивать с имеющимися знаками. Это потребность возникает из-за то что, многие специалисты считают таковое невозможным по причине отсутствия методических разработок как в отношении процесса исследования, так в отношении сравнения и описания. Необходимо усовершенствовать методики, применяемые в практике исследования латинизированных конструкций, не обеспечивает достоверных результатов исследования, а это в свою очередь влияет и на ход результатов проводимого расследования.

Разработать и внедрить частную методику расследования уголовных дел по фактам нарушения правил безопасности при их строительстве и эксплуатации, уитывая важность и актуальность проблематики, связанной с плотинами и иными гидротехническими сооружениями.

Разработать и подготовить методические рекомендации по проведению «Деловых игр» которые будут направлены на развитие критического мышление обучающегося, формирующие умения и навыки действовать в различных ситуациях (стандартных и нестандартных). Также с помощью игровых методов участники будут иметь возможность решать сложные проблемы, искать свои подходы, что поможет им развивать творческие способности и позволяет нестандартно мыслить. Данные методические рекомендации позволят смоделировать особенный профессиональный тип общения, а также позволят вырабатывается стиль поведения ее участников. В дальнейшем данные навыки помогут быстрее адаптироваться будущим офицерам полиции в своей служебной деятельности.

Расширить структуры и содержания криминалистической габитоскопии путем включения в перечень признаков внешнего облика закономерностей цифрового образа и поведения человека позволит не только сформировать научно-методологический базис применения новых методов исследования, но и обеспечить целостность криминалистической науки, предотвращая ее деление на электронную криминалистику, медицинскую криминалистику, экономическую криминалистику и т.п., что представляется не вполне целесообразным с учетом единства предмета и объекта криминалистики

Ввести понятие «цифровое доказательство» в уголовно-процессуальное право Республики Казахстан, в частности, внести соответствующие изменения в Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014г. №31-V ЗРК. Для удостоверения целостности и неизменности данных электронных носителей информации с момента изъятия на примере Соединенных Штатов Америки определить «стандарт безопасного хеширования», который может использоваться для определения, были ли сообщения изменены с момента их обнаружения и изъятия. Для получения электронных доказательств у зарубежных провайдеров услуг органам уголовного преследования, прокурорам и судам использовать в работе «Практическое руководство по порядку запроса электронных доказательств из других стран», выпущенное ООН в январе 2019г.

Применить опыт России и включить в Дорожную карту развития современной криминалистики следующие предложения: – поддержка научных исследований в области цифровой

криминалистики; - разработка и развитие программного обеспечения, в котором используются технологии искусственного интеллекта для целей расследования преступлений; – повышение доступности аппаратного и программного обеспечения, необходимого для решения задач предварительного расследования; – повышение уровня информированности и обеспечения правоохранительных органов технологиями искусственного интеллекта, квалифицированными кадрами; – создание комплексной системы взаимодействия между правоохранительными и экспертными органами, учитывающей уровень развития и использования технологий искусственного интеллекта.

Для предупреждения «подделки цифровой личности» соблюдать следующее: – при осуществлении удаленной идентификации при получении банковских или государственных услуг биометрический идентификатор должен быть не основным, а альтернативным; – предусмотреть государственное финансирование и проведение масштабных научных исследований по выявлению Deepfake; – соблюдать пользователями систем информационную гигиену; – соблюдать организационные и технические меры безопасности; – совершенствовать нормативно-правовые базы в сфере оборота биометрических данных и соблюдать регламент обеспечения их безопасности

Рассмотрении возможности ратификации Конвенции об отмытии, выявлении, изъятии и конфискации доходов от преступной деятельности и о финансировании терроризма (Варшава, 16 мая 2005г.) [17], согласно статье 4 которой должны приниматься соответствующие законодательные меры, что позволит в полной мере соблюсти Рекомендации ФАТФ, и внедрить в казахстанский уголовный процесс полноценного института параллельных финансовых расследований. Таким образом, институт финансового расследования как совокупность уголовно – процессуальных норм, регулирующих правоотношения в рамках традиционного и параллельного досудебного расследования, а также в стадии исполнения приговора, призван обеспечить процессуально-правовую основу международного и внутреннего установления, поиска, замораживания, ареста, изъятия и конфискации полученных преступным путём денежных средств, имущества, а также легализованных (отмытых) доходов приобретенных преступным путем.

Использовать искусственный интеллект (ИИ) для автоматического сравнения деталей происшествий, нахождения совпадений в свидетельских показаниях и документах по различным делам, выявлении внешних особенностей преступников на основе биоматериала, полученного с мест происшествий. ИИ помогает криминалистам в обработке голосовых файлов и безошибочно определяет принадлежность записанного голоса тому или иному лицу.

Использовать интеллектуальную систему на основе OSINT-парсинга глобальной сети для повышения эффективности поиска необходимой для раскрытия или расследования информации, удобства обработки значительного количества данных с использованием ключевых слов и фильтров в едином сегменте сети и снижения трудозатрат и ресурсов поиска криминалистически значимой информации.

Разработать методику по предупреждению преступлений в цифровой сфере с применением прогнозирования. Заблаговременная подготовка к эффективной предупредительной деятельности, основанной на статистическом изучении тенденций и закономерности преступности. Кроме того, для предупреждения преступлений необходимо проводить мониторинг, который позволит устанавливать показатели преступности, уровень её латентности, последствия, причины и условия, их развитие в будущем, принимать меры по предупреждению преступности.

Методика криминологического планирования будет способствовать выработке эффективных мер, направленных на предотвращение, пресечение преступлений в цифровой области, совершенствует систему предупреждения преступности.

Разработать предложения в законодательство касательно повышения эффективности деятельности механизма восстановления нарушенных прав граждан. А именно выработка детальной регламентации норм институтов обжалования действий (бездействия) и решений должностных лиц, отмены процессуальных решений, возвращения дел на дополнительное расследование.

В связи с актуальностью предотвращения преступлений, имеющих цифровые следы, сегодня во всем цивилизованном мире возрастает значение форензики и, следовательно, потреб-

ность подготовки специалистов, владеющих теорией и практикой применения знаний о цифровых доказательствах в деятельности следователя, дознавателя криминалиста, эксперта. Формензика, с одной стороны, имеет четко выраженную техническую составляющую, с другой имея приложение к обеспечению судопроизводства доказательствами, непосредственно является частью юридических знаний. Именно такой подход позволит обеспечить криминалистическую подготовку правоохранительных органов расследования к решению обозначенных вопросов на современном уровне. В этой связи, рекомендуется открыть IT-криминалистический полигон на базе Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени Макана Есбулатова, с целью подготовки специалистов в указанном направлении.

Внедрить технологии искусственного интеллекта, в процесс расследования уголовных правонарушений в виду следующего:

– Использование искусственного интеллекта в деятельности органов внутренних дел на сегодняшний день является актуальной проблемой и перспективным направлением в развитии и модернизации силовой структуры. Возможности использования на практике, данной технологий ограничены только способностью распознавания лица, а также поиск человека по фотографии. Однако горизонт возможностей на много шире, чем показывает практика и по сравнению, с тем, чему способен человеческий интеллект. Нагрузка работы, возложенная на специалиста-криминалиста при осуществлении поисковых и фиксационных действий, становится гораздо ниже, в виду помощи искусственного интеллекта их нивелировать.

Необходима разработка законодательных мер, по эффективному международному сотрудничеству в борьбе с транснациональными, организованными синдикатами, действующих в разных юрисдикциях, поскольку местные правоохранительные органы зачастую не в состоянии справиться со сложными сетями, действующими в глобальном масштабе. Но нельзя ограничиваться только законодательными мерами. Необходимо привлекать к сотрудничеству, частный сектор для того, чтобы лучшие практики, принятые на отраслевом уровне, соответствовали постоянно меняющемуся ландшафту угроз. Так же не стоит упускать из виду один из основных факторов мошеннических и других противоправных действий, которым является обман. Необходимо создание, финансирование и поддержка целевых информационных кампаний, предупреждающие пользователей о потенциальной опасности, исходящей от киберпреступников, и дающие советы, как защитить себя от атак, которые играют важную роль в борьбе с будущими инцидентами.

МАЗМҰНЫ

«Еркенов оқулары» атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының бағдарламасы Программа международной научно-практической конференции «Еркеновские чтения»	3
«Еркенов оқулары» атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясына қатысушылардың тізімі	17
Список участников международной научно-практической конференции «Еркеновские чтения»	22
БИМОЛДАНОВ Е.М. Құттықтау сөз	27
РУСТЕМОВА Г.Р. Приветственное слово!	29
ШПЕКБАЕВ А.Ж. Приветственное слово!	30
АЛИБЕКОВ Б.С. Криминалистическое профилирование	31
ЗУЛФУКОРОВ А.А., РОХИМОВА Ш.О., ХУДАЙБЕРДИЕВ Ш.А., АХМАДОВ Ш.Ш. Усиление борьбы с преступлениями требование времени!	35
СИДОРЕНКО О.В. Международный опыт проведения экспертных исследований рукописей, выполненных буквами латинизированной конструкции	38
УСМАНОВА Ш.Ф., АЛИБЕКОВ Б.С., НУРАЛИЕВ Д.А. Причины нарушения закона молодыми людьми	41
ЛАКБАЕВ К.С., НУРГАЛИЕВ Б.М., САДВАКАСОВА А.Т. О методике расследования нарушений правил безопасности при строительстве и эксплуатации плотин	44
САРСЕНБАЕВА Б.Б. Имитационно – профессиональные игры как элемент практикоориентированного подхода в обучении криминалистике в ведомственных вузах МВД	49
БАЙСЕИТОВА А.Т. Иные меры уголовно-правового воздействия в законодательстве зарубежных стран	53
САХАНОВА Н.Т. Есірткіге қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтардың криминологиялық сипаттамасы	56
ШАЛКАРОВА И.А. К вопросу об оперативно-розыском обеспечении выявления, предупреждения и пресечения преступлений	61
НҰРЫШ З.З. Ішкі істер органдарының әйелдер мен кәмелетке толмағандарға қатысты құқық бұзушылықтардың алдын алу мен жолын кесудегі қылмыстық-құқықтық аспектілері	64
САНИЯЗОВА Е.К. Киберқылмыстарды тергеудегі кейбір мәселелер	70
ТОҚПАНБЕТОВА Г.Н. Азаптау қылмысының криминологиялық ерекшеліктері	73

КУБАЕВ Р.С. Возможности криминалистической габитоскопии при реализации мер противодействия современной киберпреступности	76
ЕРКЕНОВ Б.Д. Институт параллельных финансовых расследований в деятельности ОВД.....	83
РАҚЫМ Е.Е. Криминалистикалық сәйкестендірудегі сандық бейнежазбалар.....	87
ОМИРОВА М.С. Көлік құралдарының іздерін анықтау және алу кезінде қолданылатын техникалық- криминалистикалық құралдар	91
АБИТАЕВ Ж.Т., ЦОЙ О.Р. Физиологические основы поведения и дрессировки собак	96
ОРАЗАЛИН Б.Т., ТҮСПІ Т.А. Қылмыстық-атқару жүйесіндегі қауіпсіздігі төмен мекемесінде жазасын өтеуден жалтаруға байланысты бастапқы жедел іздестіру іс-шаралары кезінде инновациялық технологияларды қолдану тиімділігі	99
КЕНЕСОВ Р.Ж., ҚАЛИЕВ А.Қ. Зиянның орнын толтыру барысындағы мүлікке тыйым салудың процессуалдық жағдайы.....	103
ТУЛЕУМУХАМБЕТОВ А.Б. Межведомственное взаимодействие в сфере информационной безопасности: правоохранительный аспект	107
АМАНОВА Д.Т., СУЛЕЙМЕНОВ А.Д. Оперативно-розыскные меры, направленные на выявление и раскрытие краж и угонов автомобилей	110
БАТЫМБЕТОВ А.Р. Основные функции нервных центров.....	114
СЕЙТАКОВА Б.М., ДИЛЬБАРХАНОВА Ж.Р. Перспективы проектного управления в деятельности органов внутренних дел.....	117
САРБАСОВ А.Е. Цифровые преступления в современном мире	122
МУШЕКЕНОВ М.М. Жол-көлік оқиғаларының алдын алу жөніндегі қызметтің әкімшілік-құқықтық негіздері	127
НУРАКЫНОВ Ж. Қазақстан Республикасындағы киберқылмыспен күрес мәселелері	130
ТІЛЕУЛЕСОВ Б.Б. Нервные центры, их свойства и функции.....	134
ТУЛЕБАЕВА Д.Т. Некоторые механизмы восстановления нарушенных прав граждан в уголовном судопроизводстве.....	138
БАТЫРХАН Т.А., АХЕТОВ А.Н. Қазақстан Республикасындағы қылмыстық процесті цифрландыру: қолданудың қалыптасуы мен практикасы	141

ШАМШИЕВА И.С.	
Противодействие бытовому насилию: национальный и зарубежный опыт	148
АУБАКИРОВА А.О.	
Атыс дайындық сабақтарын өткізу әдістемесін жетілдіру	152
АЙТБАЕВА А.Ш., САРСЕНБАЕВА Б.Б.	
Жоғары ақпараттық технологиялар саласындағы қылмыстар жөніндегі істер бойынша тергеу іс-әрекеттерін жүргізу тактикасы.....	155
СЕЙТАКОВА Б.М.	
На пути к совершенствованию социальной защищенности сотрудников ОВД через формирование института профсоюза в Республике Казахстан	159
АБЕЙБЕК А.М.	
Қазақстан Республикасындағы адам құқықтары жөніндегі уәкіл институты	163
ШӘКЕРҚАН Н.М.	
Поиск без вести пропавших с использованием системы OSINT	166
ДАУЛБАЕВА С.М.	
Интернет жүйесін пайдаланып жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтарды тергеу әдістері	170
ГАЯЗОВА А.Е.	
Перспективы цифрового преобразования	176
SABANOVA A.	
Digitalization in the police activity of the republic of kazakhstan: ontemporary situation and future prospects	179
КАНСЕЙТОВ Е.Д.	
Основа огневой подготовки	185
АБДУГАППАРОВ Д.Ж.	
Современные образовательные технологии: теория и практика применения.....	188
МҰРАТОВА Н.М.	
Қазақстан Республикасының қылмыстық процессуалдық кодексі ойынша «Маманның» құзіреттілігі	196
АБИТАЕВ Ж.Т.	
Организация обучения сотрудников сводных отрядов полиции, привлекаемых для обеспечения крупномасштабных массовых мероприятий в регионах Республики Казахстан.....	199
ҚАЛҚАНБАЙ Ә.Қ.	
Жәбірленушімен татуласу, қылмыстық жауаптылықтан босатудың негіздерінің бірі ретінде	205
ҚЫРЫҚБАЙ Е.Б.	
Цифрлық ақпараттарды заттай дәлелдемелерден және өзге де құжаттардан ажырату ерекшеліктері	211
КЕРИМБЕКОВА Ұ.М.	
Цифрландыру трансформация жағдайында қоғамнан оқшаулаумен байланысты емес жазаларды атқару тәртібі.....	217
МАХИМОВ Н.Е.	
Зияткерлік меншік саласында жасалған қылмыстардың себептік кешені	222

АБДАХМЕТОВ А.Т.	
Аналитическая и синтетическая деятельность нервной системы	226
САРСЕНБАЕВ Е.Б.	
Ұйымдасқан қылмыстардың алдын алу ерекшеліктері	233
МУСИНА В.Е., ТУРСУНОВА Т.Т.	
Заманауи білім беруде ұстаздың кәсіби күзiреттiлiгiн қалыптастыру	238
САНЖАР С.Б.	
Интернеттің ақпараттық-коммуникациялық желісін пайдалана отырып жасалған есiрткi құралдарының заңсыз айналымы саласындағы қылмыстарды анықтау, ашу және тергеу ерекшеліктері	242
АМАНКЕЛДИЕВ А.А.	
Қылмыстық құқық бұзушылықтарды анықтау, алдын алу және жолын кесу кезіндегі жедел-іздістіру қызметін жоспарлаудың ролі мен маңызы	247
ЖАҒАЛОВ Ж.Т.	
Основные и преобладающие реакции поведения у собак	251
КАСЫМБЕКОВ Е.Ж.	
ПО қызметінде ақпараттық коммуникациялық технологияларды пайдаланудың маңызы.....	256
АСАНБАЕВ Е.Б.	
Методика и техника дрессировки собак	259
ОСПАНИЯНОВ Б.С.	
Жедел-іздістіру қызметіндегі құқық бұзушылықтар мен қылмыстардың алдын алу немесе жедел-іздістіру профилактикасының ұғымы	264
ОКА Б., ДҮЙСЕМБАЕВА Д.Р.	
Маманның тергеу іс-әрекеттерін жүргізуге қатысуының маңыздылығы	271
ШАМШИЕВА И.С., СЫРЛЫБАЕВ М.К.	
Тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы іс-қимыл: ұлттық және шетелдік ерекшеліктері мен тәжірибесі	278
НАСЫРОВА Э.М.	
История создания основного источника правовой информации в Республике Казахстан	283
БИЯТОВ Т.К.	
Особенности уголовной ответственности несовершеннолетних граждан Республики Казахстан	288
АРАЛБАЕВ О.С.	
Социальные медиа и имиджевая полиция: как онлайн-платформы формируют образы личностей и организаций	294
«Еркенов оқулары» атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының қорытындысы бойынша ұсыныстар	298
Рекомендации по итогам международной научно-практической конференции «Еркеновские чтения»	301

Беттеу:
Туренова Б.Ю.

Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы
Алматы академиясы ғылыми-зерттеу және редакциялық-баспа
жұмыстарын ұйымдастыру бөлімі
050060, Алматы қ., Өтепов көш., 29

Басуға 20 маусым 2024 ж. жіберілді.
Пішімі 60x84 1/16 №1 баспаханалық қағаз.
Ризографтық басылыс. Есептік баспа табағы 25,6
Таралымы 100.